
00016854227
UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL

17. May 1937.

Jacob[illegible]

(162)
165

4 vols

£5

יעקב יהודה ברנה

Wilson Annex BM40 .K45 1890 v.1

כנסת הגדולה

ספר–עם

מקדש לתורה ולחכמה, לשאלות החיים, הדת והדעת, לספרותנו הרבנית והמדעית, לדברי ימינו והבקרת. לאחד את שתי הקצות ולעשות שלום בין כל המפלגות שבעמנו. עבדו בו גדולי אומתנו רבנים וחכמים גם יחד.

ספר א׳

3/27/80

הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים
שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד (תהלים קלג)

נערך ונסדר ע"י יצחק בהרב ר׳ שמשון סובאלסקי נ"י

ווארשא

בדפוס ר׳ חיים קעלטער ברחוב נאָוואָליפיע נומר 11

שנת תר"נ לפ"ק

КНЕСЕСЪ ГАГДОЛА

т. е.

Талмудическій историческій сборникъ
изданіе И. С. Сувальскаго

ВАРШАВА
Типо.литографія Х, Кельтера улица новолипіе № 11

1890

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ.
Варшава, 6 Ноября 1889 года.

תוכן הענינים

מאמרים בשאלות הזמן והעת

שאלות ותשובות להלכה ולמעשה שלא נמצא בפוסקים

חזות קשה, פרפרת נאה, ופלפלה חריפתא

בית המדרש ואוצר הספרות

מאמרי בקרת

שירים

ספורים

תולדות אנשי שם

לקורות הקהלות

מאמרי מדע

לזכרון בתלדותנו

דבר אל הקורא!

מה החלום הזה אשר חלמת? הבאמת תאמר לזרוע שדך כלאים? הבאמת תדמה כי חפצך יצליח בידך להכנים לפונדק אחד את הרבנים ואת המשכילים? הילכו שני אנשים רחוקים זה מזה בדעותיהם כרחוק מזרח מים יחדו? והיניחו ב' האנשים השונים האלה את ראשם על אבן אחת? הרבנים אינם יכולים לותר משלהם מאומה, כמו כן המשכילים לא יותרו גם כן משלהם מאומה, וא"כ כל ימי הארץ יעמדו כצרים אלה מול אלה, א"כ איפוא מה תועיל אתה בזוגך איתם זווג שלא יעלה יפה לאורך ימים? אם כה תאמר לתת איזה מאמר מן אחד המשכילים הדורש תקונים יחרה בך אף הרבנים וסרו מעליך, ואם כה תאמר לתת איזה מאמר מן אחד הרבנים המתמרמר על ההשכלה ויתרגזו המשכילים ויתקצפו ויעזבוך, א"כ אתה יגע לריק, ומאומה לא תשא בעמלך. בשאלות משאלות שונות כאלו היו מיראים ומפחדים אותנו בכל ימי עבודתנו הרבים קטני-האמנה ורכי-הלבב שבקרבנו, כה הוליכו עלינו אומים להפריענו ממחשבתנו הטובה, ולהניא את לבנו מעבודתנו זאת הגדולה והקדושה.

מודים אנחנו כי בגשתנו אמנם אל המלאכה לבנות את בית ישראל, ולאחד את כל המפלגות והכתות שבקרבנו, היה לבנו דואג בנו אם לא חזון שוא נחזה ברוחנו, ראינו את בית ישראל נקרע להרבה קרעים, ואין שלום בעצמיו, מחוץ תאכל חרב השנאה ומבית תאכלהו אש המחלוקת, ראינו את העם והנה נפוץ אל ההרים כצאן בלי רועה, אין מנהיג לבירת האומה העבריה, אין שוטר ואין קצין ואין מושל ברוחה — אוטאָריטאֶט — ומכל בניה גדלה ותלמדם אלופים לראשה אין מנהל ואין חובש, הרבנים וגדולי התורה יגלמו פניהם באדרתם ויאמרו; לא נהיה חובשים לעם הזה, המכשלה הזאת לא תחת ידינו, אנחנו נורה להעם את משפטי התורה וחקיה בין דם לדם בין דין לדין וכו׳, ודי לנו כי ידינו תהיינה מלוכלכות בהם, נדה ודם שורים וכו׳, ובזאת הרי יוצאים אנחנו ידי חובתנו להעם, ובצרכי צבור ועסקי רבים יעסקו אחרים שאינם יראים מדבת עם ומלשון אפעה של סופרים פריצים, והסופרים הם אמנם עמלים עם הצבור לשם שמים, ועמלים בתקנת האומה בכל כחם, מרבים הם ליעץ עצות ולהציע הצעות, אולם שומע אין להם מאת העם, וכל הצעה ועצה טובה לעמת שבאה כן שבה ללכת. בראותנו את השערוריה הגדולה הזאת בבית ישראל, כי רחב הפרץ ורבו הבקיעים בחומת האומה, ונאמר לא טוב היות כל כתה ומפלגה לבדה, לא טוב כי יתבודד ישראל איש באהלו המיוחד לו, עת צרה היא ליעקב, עת רעה ומרה כלענה, ואם גם עתה החרש נחריש ונשב בחבוק ידים מבלי לאחד את העם, ומבלי לעשות מכל האבנים אבן אחת גדולה, ומצאנו עון. בלבנו חשבנו ובידינו מלאנו ונקרב אל המלאכה באמץ לב ורוח כביר, ידענו כי אין כחנו אלא בפה וקסת הסופרים אשר

בידינו, ונאמר: הבה נגסה ללכוד את קרית ספר, נבנה את בית הסכרות ונקומם את הריסותיו והיה כי תהיה לנו ספרות שלמה, כי תהיה לנו ספרות-עם תחת ספרות-סופרים, כי אל בית מדרשנו יבוא כל העם למקצהו, ונוכל לחשוב זאת לאתחלתא דגאולה לעמנו, כי באין ספרות יפרע עם, ובמקום שיש אזן קשבת לדברי הספרות הפועלת על העם שם אנו מוצאים הכל נוהג כשורה, סדר ומשטר בכ"ל דבר.

והנה עד כמה הצליח חפצנו בידינו בהחלק הראשון מהכנסת הגדולה ירא הקהל שהספר מונח לפניו וישפוט, ולא לנו להלל את מעשה ידינו, ועלינו רק להזכיר את פתגם העם: כל ההתחלות קשות, וידע את המכשולים הרבים שרינו עמהם ויכלנום, וידע מה רבה היתה עבודתנו עד כי זכינו לברך על המוגמר כיום הזה. הרבה הרבה יש שאינם רוצים לראות למעלה מחוטמם, ואינם רוצים לדעת כי יש עוד עולם אחר לבד עולמם, וכי יש חך שלא יטעם לו המאכל שהוא אוכל, האנשים האלה שמבטם צר מאד הלאוני בשאלותיהם על כל פרט ופרט, הפרק הזה למי, ופרק זה למה וכו', והם דורשים לזון את כל העולם בהמינים שהם אהבים, והם לא ידעו כי יש הרבה אנשים שדורשים למעט בכל האפשר או שלא להת כלל מן המינים האלה, אולם אנכי לא שמתי לב לכל התואנות האלו, ואתן בספרי מכל המינים, למען שכל אחד ואחד, יהיה מאיזה מפלגה שיהיה, ימצא דבר חפץ בספרנו, התורני בתורתו החסיד בחסידותו והמשכיל בהשכלתו, וזאת נבטיח כי לא נעצנו חרב בבית מדרשנו לכוף את סופרינו שיצאו במחול לקול החליל המכה לפני המזבח של המו"ל, ורק נתנו חפש הדעה וחירות הדבור לסופרינו במלא מובן המלה, אם בא הגאב"ד מראסיין יחיה וגרש את הסאה במאמרו „קדושת בית הכנסת" לא ראינו אנחנו רשות לעצמנו לדרונו בגניזה, הרב הזה הוא אחד מגדולי ישראל בימינו, א"כ אפוא כדאה היא דעתו שתתפרסם בקהל, ידע העם את דעת גדוליו ויתבררו ויתלבנו הדברים, טובה דעה גלויה אף אם היא מתנגדת מדעה מסותרת אף אם תהיה מסכמת לדעתנו, וכן נהגנו בכל מאמרי הרבנים והכופרים הטובים.

הספר השני מן הכנסת הגדולה כמעט שנסדר כלו, ועוד מעט ונמסרהו לדפוס, ונשתדל בכל כחנו לפארו ולשכללו כי יהיה לכלי ברכה לספרתנו במדה מרובה מהראשון, כי הרבה הרבה יורה הנסיון המורה הנאמן שאין כמהו, וכבר ערוכים אצלנו מאמרים גדולים וטובים וספרים שלמים בכל מקצעות הספרות, וביחוד גדול יהיה הספר השני ויעלה על אחיו הבכור בבקרת ספרים. פה לא נתבקרו מאתנו רק ספרי השכלה, כי מעטים מאד ספרי רבנים שנשלחו לנו מאת מחבריהם, ובשביל זאת משכנו ידינו בפעם הזאת, ונאמר כי ספרים כאלה דורשים השקפה כוללת ובקרת שטחית על הרבה ביחד, לראות מהם כבראי את פני-הרור ורוח העוסקים בתורה, ולכן עזבנום להס' השני, כן גם לא באו פה זכרון האנשים המצוינים שהלכו לעולמם בשנה הזאת, הרבה מצבות מונחות אצלנו, אולם אנחנו נחזיק כדברי חז"ל (ברכות ס"ב) כי נפרעים גם מהספדנים גם מהעונים אחריהם, ולכן שמנו לנו לחק שלא לקבל הספדים רק מאנשים ידועים לנו לאנשי אמת, ונפסול את כל ההספדים שהגיעונו מאנשים בלתי נודעים לנו, ובעצמנו לא נכתוב שום הספד אם לא נדע את הנפטר היטב. כן גם נזכיר לאלה אשר שלחו לנו העתקות מכתב-סמיכה שקבלו מאיזה רב הנותן להם רשות להורות כי יראו לקיים את התנאי שהתנינו במודעתנו הראשונה, והוא: כי ההודעות האלה צריכות להיות מקוימות בידי הרבנים הסומכים. התנאי הזה ישמור אותנו שלא נכשל בבני אדם שאינם מהוגנים. מובן מאליו כי פלגינן דברינו, ואחת היא לנו אם ההודעות תקוימנה מאת הרב

הסומך בעצמו או מרב אחר שאינו מן הסומכים, ובלבד כי גושפנקא דרב יהיה חתום עליהם, ואחריות הדברים ישא עליו רב בעדה.

נדמה כי זולת זאת עלה בידינו לקיים את אשר הבטחנו במודעתנו, כי עשינו עוד יותר מאשר הבטחנו, הרי הספר ויגד עליו הקהל את משפטו.

מחיר כל חלק בפני עצמו 1.25 רו"כ עם המשלוח, ושערי החתימה עוד לא ננעלו, והחותם על כל הה' ספרים ננכה לו 20% וישלם רק 4 רו"כ בעד כלם, וגם את הה' רובל איננו צריך לשלם מיד, והננו מקילים לאלה שאין ידם משגת, ויוכלו לשלם לסירוגין במניות, היינו 2 רובל מיד, 1 רו"כ קודם קבלת הספר השני, 1 רו"כ קודם קבלת הספר הג', סוכנים ישיגו % מן 15 עד 25, והכל לפי רוב המעשה שלהם נתן להם פראצענט, לרב נרבה ולממעיט חותמים נמעיט. הקונה 10 ספרים ישיג ספר אחר חנם, וכן הדין גם במאסף 10 החותמים ישיג ג"כ ספר שלם כל הה' חלקים חנם אין כסף. כסף חו"ל נקח כפי הקורס.

המו"ל והעורך יצחק בהרב ר' שמשון נ"י סובאלסקי

אדרעססע

Книгопродавцу И. С. Сувальскому

г. Варшаву Налевки 15.

Hebr. Buchhandl. I. S Suwalski

Warschau (Russland) Nalewki 15.

כן נודיע כי בית מסחר הספרים שלנו שולח ספרים גם ליחידים בפאסט נאלאזהמע כל הספרים שידרשו, דרוש פלפול מוסר תשובות פוסקים קבלה מחקר מליצה ושיר, אם יהיה בידינו האנדגעלד; כן יקבל בית מסחרנו עליו להדפיס גם ספרי-אחרים על הוצאות מחבריהם, והכל יעשה יפה על צד היותר טוב ובשכר מועט. מספרי „חיי היהודי עפ"י התלמוד" יש עוד מספר מעט, מחירו 50 קאפ' והקונה 10 ספרים ישלם רק 4 רו"כ. הדורש מאתנו להודיעהו דבר מה, או מחיר איזה ספר, ייטיב לשלוח לנו מארקע או מכתב גלוי כפול לתשובה, כי בלא זה לא יהיה נענה.

מכתב אל המו"ל

כבוד ידידי הרב המו"ל מ"ע „כנסת הגדולה" נ"י !

פתיתני ידידי הנכבד לבוא בסוד אנשי כנסת הגדולה שלך — ואֻפת. חזקתני להביא חלקי גם אני במנחת הבכורים שאתה עומד ומקריב לפני בני עמך — ותוכל. ועתה הנני יושב וחושב מחשבות במה אכף ואקדם פני קהל הקוראים אשר להם צפנת את מאספך הנ"ל ? במה אמצא חן בעיני האדונים האלה, אשר אם כדברך כן הוא, יהיו דמות דיוקנא בבחינת זעיר אנפין של כל ישראל ביחד. בהם רבנים ומשכילים יחדו, על ר א ש ם עטרת ה ח כ מ ה ועל ל ב ם חותם ה א מ ו נ ה קדש לה׳. הנקלה הוא להטיף לגוי קדוש כזה ולדעת לעות אותם דבר! ומי זה יערוב את לבבו לגשת לאש הגדולה והכפולה הזאת, אש הדת ואש החכמה. אם אמרי אשא ידי קדש ואתן ת מ י ם דרכי, אסתתר בחביון עז האמונה ובצל כנפיה אחסה — ואמרו לי המשכילים; המעט לנו בערפל הפרוש על הררי ישראל מכבר כי עוד תוסיף לענן ענן על הארץ, ואם אקנא בחלוצי ההשכלה ואעשה כמעשיהם להבעיר אש גדולה במחנה ישראל להאיר להם הדרך ל פ נ י ם ולהפיץ ק ד י ם עלי ארץ — הלא יקומו היראים ידברו בי; המעט לנו האש הזרה המתלקחת עתה בתוך רוחית כל בשר, אשר לחכה כל ההרגשות הטובות ותהפוך לבב בני הנעורים לאוד מצל מאש, כי בא זה עוד להגדיל התבערה *) ולהרחיב המדורה. למה זה איפוא הכל אינע למצוא חן בעיני כ ל אנשי כנסת הגדולה שלך והיא לא תצלח, אשר יקרב האחד ירחיק השני ואשר יחבק השני בשתי ידיו יזרה הלאה הראשון. על אם הדרך נצב עמוד, שתי זרועות לו להורות הדרך לעוברי ארחות, על פי הציונים האלה יודע ההלך לכוון מצעדיו למחוז חפצו אל השמאל או אל הימין, אל כל המקום אשר יחפוץ ללכת בוא יביא ולא יעבט ארחותיו. גם בדרכים העולות למטרה רוחנית כן יאתה להיות. בטרם יארח לחברה עם ארחת סופרים ההולכת לאיזה מקום בעולם הרוחני. על האדם לדעת אנה הוא בא ומה הוא המקום אשר יסדו לו, אם טוב הוא לפניו ואם מכוון הוא לדעתו ורצונו, ובלא דעת זה תאבד דרכו וינועו מעגלותיו והיה כמתעתע בעיניו ובעיני חבריו.

ידעתי כי תאמר לי: מי הגיד לך כי שתי הדרכים אשר אומר לקרב אותם אחת אל אחת רחוקות אשה מרעותה: ידעתי כי תתאמץ להוכיח כי שני המחנות הנצבים עתה בגבול ישראל, הרבנים עם היראים העומדים על צבאם והמשכילים עם קלי הדעת העומדים על צבאם — חונים על דגל אחד, רוח אחת עומדת

---

*) ראוי להעיר על שגגה אחת, קטנה או גדולה, אשר תצא ותתמלט כמעט מפי עט כל הסופרים, המשכילים והרבנים, הגדולים והקטנים, איש לא נעדר, בהשתמשם במלת תבערה במקום בערה, כי תבערה הוא שם מקום, על שם המאורע, כמ"ש (במדבר יא ג) ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש ה׳, והמלה אשר תורה על עצם השרפה תמצא בפ׳ משפטים המבער את הבערה. ויען כי מומים רבים ובמקומות רבים מאד, לרגל מלאכתי בהגהת ספרי הדפוס, תקנתי שגיאה זו ועוד לא הרגישו בזה הסופרים אף הגדולים מהם, וגם כי דעת הרה"ח כותב מאמר זה, שצריך להקפיד על הלשון, כמ"ש להלן, מצאתי הפעם ראוי ונכון להעיר על זה גם בגלוי, למען ידעו להזהר בבואם למלה זו. לתקנה כמשפט הלשון, ושבשתא ממילא נפקא.

שמעון משה חאַנעס

בתוכם ומטרה אחת נצבת לנגדם: לשום כבוד לאלהי ישראל ולעמו. ידעתי כי אתה מנשא את נפשך כי כנסת הגדולה אשר תטע ימינך עתה בכרם בית ישראל תהי אחת לאמה, ברה ליולדתה, לא יהיה שם פרץ וצוחה, לא יגורה פרוד ותחרות, הרבנים לא יצוררו את המשכילים והמשכילים לא יחרו בהרבנים, אלה לאלה יתנו כבוד, אלה לאלה ישתחוו בהדרת קדש ויחדיו יתנו שכם אחד לזקק ולטהר, לכבד ולפאר תורתנו הכתובה והמסורה, להיות עם ישראל גוי קדוש להי חכם ונבון בארץ, ואז — מארבע רוחות יבוא רוח נכון לעמי-הארץ לאהבה את ישראל ולחשבו כאזרח רענן בקרב משפחות האדמה. — על דבריך אלה אומר לך אני: מחשבותיך טובות ונכוחות, אך עוד לא באה עתן לצאת לפעולת אדם ולהתגשם בעולם המעשה. החזון הזה אשר חזית לימים רבים ולעתים רחוקות הוא. מה נועיל אם נשלה נפשנו בשקר ונאמר כי רבנינו ומשכילינו למדו כבר להשליך מעליהם המוסרות והמוטות אשר היו אסורים בהם עד הנה. גם הראשונים גם האחרונים עד היום הזה עוד צנוף יצנפו צנפה בכדור שהתנועעו בו עד הנה. גם הראשונים גם האחרונים מחזיקים עדיין בכל כחם ועז רוחם בכל הלמודים שהחזיקו עד הנה. אין אחד מהם מתרצה לותר על חלקו אף כמלא השערה. ובאמת גם אם יהיו רבנינו יצ"ו חכמים כהימן ודרדע בשעתם לא יוכלו לעשות במגדל עזם שהתבצרו בו עד הנה אף פרץ כל שהוא להשקיף בעדו על תבל ומלואה. לדאבון רוחנו אלה יחידי הסגלה העומדים לנס עמם במעלות רוחם ועזוז חכמתם, אלה הגבורים אנשי השם אשר מהם עולם היהדות יכול להבנות — נתונים בצרה ובשביה ביד הצבועים החנפים אשר בכל עיר ועיר. האנשים האלה המשתמשים בשמו של הקב"ה למען הרבות כבודם וכבוד ביתם, המתאמרים לכסות על כל פשעים באדרת האמונה, המשתדלים לגנוב לב ההמון בקדושתם הכוזבת וביראתם הרמיה — האנשים האלה נותנים חתיתם על הרבנים ושמים עליהם מצור, מנור מסביב לבל יראו אור כי יהל ולבל ישמעו לקול העת המפוצץ בראש חוצות. יודעים הם הרבנים העלובים את האנשים האלה כי קשים ומרים המה, רחם לא ידעו וסלוח אין אותם, מחזיקים הם בכל לבבם ובכל נפשם במדת ת"ח לקום ולטור את בני עמם כנחש. והאנשים האלה ימשכו כל המון העם בחכם, דבריהם כדברי האורים בעיניהם. אשרי הרב אשר החנפים שבעירו יאמרו לו קדוש. כל בעלי מלאכה והסוחרים הקטנים והבינונים ישאוהו על כפים לבל יפול משערתו ארצה, אליו ישתחוו, אליו יתפללו. אך אוי לו להרב אשר לא ידע למצוא חן וחסד בעיני הקנאים האלה. דבור קל אחד אשר יצא מפיהם כי הרב צריך בדיקה — נהם ככפיר הוא, משפט חסר וכפן להעלוב הזה. כאיש אחד יסורו מעליו רוב אנשי העיר, כבודו מעליו יפשיטו ומטה לחמו ישברו כשבר נבל יוצרים. זה לי שלש שנים קראתי מנהמת לבי במ"ע המליץ (במאמרי „החפץ לשדי כי תצדק" אדר תרמ"ז) לקרא דרור לרבנינו מעול החנפים המכבידים אכפם עליהם, מאז ועד הנה לא מצאתי עוד יסוד לשוב מדברי אלה. המעשים המתחדשים בכל יום בערי ישראל הקטנות והבינוניות יתנו עדותם כי צדקתי בדברי אלה. ובכן מה נוכל לקוות מרבנינו הנאנחים והנאנקים תחת סבלות האדונים הקשים האלה. יודע אני הרבה רבנים יראי אלהים חכמי לב כבירי רוח אשר כח ורצון להם לעשות תקנות טובות ונאמנות בסדרי התנוך ובשאר הדברים הצריכים תקון על פי יסודות האמונה הטהורה — ובכל זאת עומדים גם הם כרוב אחיהם מנגד ולא

יעז״ו קטנה או גדולה בדבר הזה, כי יראים הם לנפשם פן יבולע להם מחמת הנחשים השרפים האלה.

הוא הדבר אשר דברתי, מחשבתך אשר חשבת להוציא את הרבנים המערכת לעדור יחד עם המשכילים לא הכשילה עוד דיה, עוד לא הגיעה עתם לדבר כאשר עם לבבם. אשרי המחכה ויגיע לעת אשר שכר הרבנים ינתן להם מאוצר המדינה ועיניהם לא תהיינה עוד נשואות ליושבי עירם, או לעת אשר יהפוך ה׳ להמו העם לב נבון ויחדש כליותם לבלתי לכת אחרי הצבועים צדיקי האליל שבכל עיר ועיר — אז נקרא והרבנים יענו, אז יעמדו רועי ישראל על מקומם הראוי להם בעיני אלהים ואדם.

גם תקותך אשר תקוה מהמשכילים כי יתאחדו לאגודה אחת עם הרבנים להמתיק יחד סוד להיטיב מצב הרוחני של ישראל עפ״י יסודות התלמוד וש״ע — מפח נפש היא, לא תקום ולא תהיה; לכל הפחות בעתים הללו. האמת נתנה להאמר, הרבה ממשכילינו הרחיקו עד מאד ללכת מתורת ישראל בנוגע למעשיהם, ועוד יותר הרחיקו ללכת בנוגע להשקפתם ודעתם, והדבר הזה מונח בטבע הענין. שתי הקצוות נוגעות יחדו, כל אחת מהן הרה ויולדת לשנית. כל עוד אשר הרבנים עומדים בעונה שלהם כמסמרות נטועים מבלי צאת החוצה אף מדרך כף רגל, גם המשכילים יעמדו על עמדם כתמר מקשה; כל עוד אשר נטיה קלה ומוכרחת מיסודות הש״ע תחשב לעון פלילי, אין שום אופן ודרך להשלים עם הרבנים ולבטל רצונם מפני רצונם. וככן אהרי אשר כפי שהוכחתי למעלה לע״ע אין תקוה שהרבנים יעשו איזו הנחות מצדם, ואין תקוה ג״כ להנחות מצד המשכילים.

זאת חקרתיה כן היא. לא ידעתי אם צדקתי במשפטי זה, יוכל היות כי שגיתי, יוכל היות כי תקותך תבוא והכנסת הגדולה תהי בית מנוחה לשכון כבוד בתוכו רבנים ומשכילים גם יחדו. מי יתן ויאמנו דבריך ודברי אני יהיו כענן בקר וכטל משכים הולך. אולם אם ח״ו דברי יקום, אז עליך לדעת כי אבן מכשול נתת לפני בני עמך; כי בעוד אשר עד הנה לא חפצו הרבנים לדעת מה ידובר במחנה האחר ודמשכילים גם המה לא הציצו הרבה בעד לגבול הרבנים — כל אחד הלך לעבר פניו ולא שת לבו לדברי רעהו, ובכן לא צעקו ולא הלינו, לא רבו ולא התעשקו יחדו, אולם עתה כשהזמנתם יחד לפונדק אחד. בשישמעו איש מאת אחיו דברים שלא יעלו להם לרצון לפי דעותיהם הטבעיות או המוכרחות — אז כמעט מן הנמנע שלא יצמח מזה ריב ומדון להרחיק הלבבות להרחיב עוד יותר הפ״ץ בבית יעקב.

הנה כי כן, לא אחפ״ץ לע״ע להיות בתוך הבאים בכנסת הגדולה שלך ולהחזיק מקום בקרב המשכילים והרבנים המתעתדים לשבת שם ולדרוש כל אחד בשיטתו. אולם, אם לבי לא ילך להכנס למרקלין, הנה שמתי עיני על הפרוזדור, על המודעה שהלקת ביע״ב, אותה שיתי ינגד עיני בשבתי אל שלחני לערוך אליך מכתבי זה, ועליה תרשני לדבר בזה דברים אחדים.

שאלה גדולה שאלת. מדוע קצ״ה יד הסופרים המטיפים כל היום בתקון האומה ובהישרת דרכיה לעשות קטנה או גדולה ב ועל, מדוע יחבאו קול מליהם בארבע אמות של המ ע שהם כותבים שם מ לי להניח שום רושם בעולם המעשה. ולרגל השאלה הזאת התעוררה לשאול ג ב, מדוע נגרע חלק סופרי ישראל מחלק

סופרי כל העמים והלשונות, שהם רואים ברכה בעמ"ם ומתבונות כפיהם יאכלו לחם אבירים, וסופרי ישראל נמקים במאמריהם וחכמתם לא תתן להם אף לחם העצבים. — על שתי השאלות האלה ענית תשובה אחת: סופרינו כותבים מאמרים ושמים הצעות בתקון האומה מבלי שאול בתחלה פי הרבנים אם נכח ה' דרכם ואם אין במאמריהם ובעצותיהם מדחה נגד הדת, ולפיכך אין שומע להם ואין חולה על ענים ודלותם מאת העם המעריץ ומקדיש את רבניו. בדבר הזה הנני מורה לך אני, וכן יודה לך כל איש היודע רוח עמנו. אולם, מה שהוספת להוכיח את סופרינו על אדות אשר ירדפו אחרי המליצות היפות ואמרים הנעימים לא אסכים לך בשום אופן. על דעתי ראוים לגנאי לא הסופרים הזריזים הלוקחים לשונם לדבר בחן וחסד, כי אם להפך הסופרים העצלים שאינם מקפידים על לשונם. — רוב הענינים אשר יענו בם סופרינו אינם נוגעים לחיי המעשה אשר הכרחם וחשיבותם גלוים וידועים לכל, הענינים הנכבדים הקרובים לאדם ימצאו תמיד לב נכון ואזנים קשובות להבין ולשמוע, באין צורך כלל להעטות עליהם אדר היקר ולשפוך עליהם רוח חן ויופי. הטבע אשר נטע ה' בלבב האדם להשתדל תמיד בתקון מצבו ובהטבת גורלו, הוא ימריצהו לפקוח עיניו ולשום לבו לכל מה שנוגע אל עצמו ואל בשרו. ולפיכך בשעה שהוא קורא מאמרים המדברים בשאלות הקשורות בקשר בלתי אמצעי בחייו, אינו מבקש בהם נעימות ומחמדים להרהיב העין ולהרהיב הדעת, אינו קוראם בשביל לגרש רוח תרעה מולדת הבטלה, כי אם קוראם בשביל לדעת מה טוב לפניו ובמה יוכל למנות חסרונותיו ולתקן עותיו. ולפיכך מאמרים כאלה יכולים להתקיים ולהראות פעולתם גם מבלי צורת נאה וחסודה. אולם מאמרים שאינם נוגעים לעצם האדם ובשרו, מאמרים העוסקים בדברים העומדים רחוק מעולם ה מ ע ש ה בעצם מובן המלה, כרוב מאמרי סופרי ישראל המתגלגלים בעולם הרוחני, בשאלות המתיחסות לדת המקובלת והטבעית, לדעות ומדות — מאמרים כאלה מחויבים בהכרח להיות מקושטים בכל מיני תכשיטין שבעולם בכדי שיכנסו ללבב האדם. מההכרח לשחד נפש הקורא בנעימות המליצה וביפי הצורה החיצונה בכדי לפתותו לקרוא את המאמרים עד תמם ולא להשליכם בתחלת קריאתם. מאמרים כאלה לא יחשוב בן דור התשע עשרה לדברים נחוצים כל כך. יודע הוא היטב כי אין בכחם להת לו לחם לאכול ובגד ללבוש ולפיכך לא ישים אליהם לבו הרבה. אך אם המאמרים האלה כתובים בשפה ברורה ונעימה, כשהם לוקחים הנפשות ומושכים הלבבות ביפי צורתם וחמדת מראיהם, אז יש קופצים עליהם אשר באהבה ורצון יקראום, וכיון שיקראום, שוב אי אפשר שלא יעשו עליהם איזה רושם — על פי הדברים האלה רואים אנחנו כי בספרות העברית בנוגע לפעולתה על העם נחוצה מאד צורה רצויה ונעימה והיא אחת מראשי המעלות הטובות הדרושות לספרות הזאת. ולא עוד אלא שאם תקניטני אומר לך כי גם בכל הספריות של כל העמים והלשונות המעלה הטובה הזאת יקרה ונכבדה במאד, לא בלבד מפאת הענג הרוחני שהיא מחלקת לקהל הקוראים, אלא גם מצד עמק פעולתה וגדלה על העם. הרבה פילוסופים עמדו להצרפתים במאה השמונה עשרה אשר דברו גבוהה גבוהה על זכיות האדם ועל עשק משפטו ביד עריצים וקנאים, ומכלם לא זכו לפעולה קימת ומוחלטת על העם רק וואלטער ורוססא במדברם הנאוה וחן שפתותיהם. הרבה פילוסופים עמדו להאשכנזים שקראו בשם החרות בעיוניהם הדקים ובחקירותיהם העמוקות, והרעיון הגדול הזה לא חדר לתוך כליות העם ולבו עד בוא היינע

זבאַרנע הדורים בלבושם ומקושטים בקסם יפים. הם החלו המלאכה הגדולה הזאת זכן התמו, וכהנה רבות פעמים רואים אנחנו בכל דור ודור, עד שבעבור זה נמצאו עתה חוקרים חכמי לב אשר יאמינו כי עז אלהים ילין בשפתי יחידי הסגלה למשוך לבב העם אחריהם ולהטותם לכל אשר יחפוצו. יהיה איך שיהיה, הדבר ברור שפעולת הסופר בקרב עמו תלויה הרבה מסדר מאמריו ומצורתם החיצונה. ואצלנו בני ישראל רואים אנחנו זה עוד ביתר שאת וביתר עז. הרבה חכמים וסופרים עמדו לנו במאה הזאת אשר עדרו בכח לבער אחרי הקוצים והסלונים ולזמר כל זמורת זר מכרם ה' צבאות איש איש לפי חכמתו ודעתו. אולם מי לא יודה כי בנוגע לעשית רושם על העם הכי נכבדים המה רבן של כל משוררי הדור הריל"ג נ"י והסופר המצוין שגוע בלא עתו הר"פ סמאלענסקין ע"ה. הם בצחות לשונם ובנעם אמריהם בצרו רוח העם וימצאו הדרך ללבו. השאלה עד כמה היתה פעולתם טובה ורצויה— אינה ממין מאמרי זה והרי היא מונחת במקומה, יפתרה כל אחר לפי דעתו ורצונו. על כל פנים זה לנו האות כי למען היות למאמר פעולה על העם נחוץ שהסופר יבין לדבר צחות ולהלביש רעיוניו בלבוש הדור ונאה.

אילם, במה יבחן יופי הסגנון והלשון בלשון עברית, ובמה נבדל הוא מיופי הסגנון והלשון של כל עמי הארץ? — השאלה הזאת לא התעוררה עוד כראוי בבית מדרשם של הסופרים גם לא באה עדיין תשובה מספקת עליה, ובכן אדמה כי לא אהיה למעמסה על הקורא אם אנסה דבר בזה דברים אחדים.

כלל המלות השגורות בפי העם הוא אוצר לבנים ואבני בנין לבנות בהם מאמרים שלמים. בשעה שהאדם מוציא מפיו או קורא איזו מלה מצטייר במוחו הדבר שעלה בהסכמת העם לציין אותו במלה הזאת, באופן שמאמר שלם יעביר לפני המוח שורה שלמה של דברים ומושגים שונים הכלולים במלות שמהן נבנה המאמר ההוא. כח הזכרון הנטוע באדם יעשה מלאכתו זאת בלי עמל ועבודה מוחשית. תיכף לקריאת המלה יולד ציור המושג במוח, ולפיכך נקל לשאר כחות הנפש לתבונה (פערנונפט), למזמה (רעפלעקסיאן) ולהרגשה (עמפפינדונג) לעשות מעשיהם גם המה, כל אחד ואחד כראוי לו. אולם, במה דברים אמורים כשהמלות ההן שגורות הרבה בפי המדבר או הקורא, באופן שאינו צריך ליגע כח זכרונו למען הביא מושגיהם בלבו. אולם, כשהמלות אינן שגורות ורגילות אצלו, אז העבודה המוטלת על כח הזכרון להביא הציורים הכלולים במלות למוח מפרעת את שאר כחות הנפש ממעשיהם. והנה בדבר הזה, היינו בנוגע לשגרות הלשון ורגילותה למדברים בה, יפה כח הקוראים מאמרים הכתובים בלשון ח י ה המדוברת בכל עת ובכל שעה מכח הקוראים מאמרים בלשון מ ת ה, ר"ל לשון שהמדברים בה כבר מתו ועתה אין משתמשים בה עוד בין איש לרעהו; שהראשונים מציירים להם בנקל הדברים שקוראים והאחרונים אינם באים לציור הזה רק ע"י עמל ויגיעה, ע"י אמצעיות לשון עמם. ולפיכך, חובה יתרה מוטלת על הכותבים מאמרים בלשון מתה לבחור במדת היכלת לשון קלה ורגילה, לבל יבול הקורא בקראו ולבל ירפו כחות נפשו הדרושים להבין המאמר או להתפעל ממנו.

זולת מה שנחוץ לבחור מלות מובנות ורגילות לקוראים, עוד נחוץ להשתמש בסדרים קלים ופשוטים בבנין המשפטים ובקשור הרעיונים בפסוק אחד, לבלי הרבות במלים מפשטים שציורם קשה יותר מההכרח, וכהנה דברים המחשיכים הרעיון ועוממים הכונה וגורמים בזה עבודה יתרה לנפש. בכל הלשונות יש שמות נרדפים אשר בהשקפה הראשונה נראים כמיוחדים כלם לדבר אחד, ובכל זאת יש הבדל

ביניהם ביחום לפרטים דקים הגלוים על המושג העיקרי הכלול בהם. הפרטים ההם קשה לפעמים לתפוש ברעיון ולהפרידם באופן בולט וברור ממושג העיקרי, ובכל זאת הסופר האָמן בטבעו וברוח אלהים אשר בקרבו ידע למצאם מבעד המסכה הנסוכה עליהם, ובבוא לפניו אפוא מושג שיש לקראו בשמות שונים יבחר מהם האחד המיוחד ומכוון לפרטים הדקים שנמצאו במושג המונח לפניו. שני מיני הזהירות האלה משותפים לכל הלשונות בין חיות בין מתות. בזה כלו חובות הסופר המורה המוסר דבריו לכח השופט של האדם. אך הסופר המטיף החפץ לפעול בדבריו על לב שומעיו או קוראיו ולהטות כח הרגשתם למטרה ידועה, עליו רבוצות עוד חובות גדולות ונכבדות שאין רשות לו להשתמט מהן בלתי אם יתרצה מראש להיות עבודתו לריק ויגיעו לתהו. לא אדבר בזה מהתנאים הכוללים הנחוצים לכל מטיף בכל לשון שהוא מדבר, המיוסדים על יסודות היופי והנשגב ומונחים בטבע הדברים בעצמם; חפצי רק לעורר את הקטנים ממני, נערי בני ישראל אשר נשאם לבם להיות סופרים ומטיפים לבית יעקב, על התנאים המסגלים ביחוד לשפתנו הקדושה, אשר בלעדיהם לא יוכלו לפעול על הלבבות ולמצוא קוראים מקשיבים למאמריהם.

משחר טל ילדותו יחל העברי לקרוא כתבי הקדש. אך החל לדעת את נפשו ולשקול בפלס שכלו מעשיו ועלילותיו, הרגשותיו וידיעותיו — וכבר מלאו כסליו ונפשו מספוריהם הנעימים ומאמריהם המתוקים. לבבו הרך והפנוי עדיין מכל רושם נכר והתפעלות קימת יפחד וירחב לזכר מעשי ה' ונפלאותיו אשר הראה לאבותינו. תולדות העם בתקופת ילדותו הפשוטות והתמימות בעצמן ולשון הקלה והפשוטה שהן כתובות בה, מכוונות ומתאימות לרוח הילד ולעולמו הקטן. גם אופן ספורי כתבי הקדש וסדר שהם משתמשים בו למען באר על ידו השתלשלות הספורים ההם מסכים ונאות לטבע הילד. הילד לא יבקש חשבונות רבים להבין על ידם סדר המקרים המתגלגלים בעולם, כפי שהם קשורים ואחוזים אחד בעקב רעהו. רוחו צר וקטון מהכיל שורה ארוכה של סבות ותולדות. הוא יבקש לכל חזון ומקרה סבה יחידה, רצופה ובלתי אמצעית; ולפיכך הוא תולה כל המקרים המתחדשים ובאים בעולמו בכח הגדול והכולל, באלהים המושל בעז עולם. כמוהו גם כתבי הקדש מיחסים כל המקרים המתחדשים ובאים בעולם באופן רצוף ובלתי אמצעי לה' אלהים, אלא שכתבי הקדש עושים כן מחמת עמק השקפתם והילד מחמת קצור השקפתו. כתבי הקדש אינם מזכירים הסבות האמצעיות מפני אשר סוף סוף הן מגיעות ועולות עד כסא הכבוד, ר"ל עד הסבה האחרונה והמספקת שהיא—האלהים, והילד לא יראה ולא ידע אותם כלל, זולת התענוג והנחת לפי שעה שיקבל הילד העברי מקריאת כתבי הקדש, יקרים וחביבים המה בעיניו עוד מצד קדושתם ומצד התקוה הטובה שיש בלבו למצוא חן על ידם בעיני אלהים ולקבל שכר טוב ממנו על קריאתם. כלנו זוכרים את הרשמים הנפלאים והנעימים שעשתה עלינו קריאת כתבי הקדש בימי ילדותנו; והזכרונות הנעימים האלה ינעמו וייקרו בעינינו יום יום יותר במדה שאנחנו מזקינים ומוסיפים להתגלגל תחת שואת הזמן ותהפוכותיו. השקר והתרמית המהלכים בעולם קורעים חיי האדם לשני קרעים. מלחמה ואיבת עולם בין חייו הפנימים לחייו החיצונים, בין לבו לידו, בין הרגשותיו למעשיו, בין יצרו הטוב ליצרו הרע, הראשון יתעב את השני והשני יתקלס בראשון והאדם העלוב נשאר קרח מכאן וקרח מכאן — כל זה מרבה האהבה והגעגועים לימי

הנעורים השלוים ושקטים, התמימים והפשוטים ומיקר בעינינו כל הדברים והזכרונות הקשורים בהם. ובעבור זה שפת כתבי הקדש וסגנון לשונם, הציורים הנעימים המלאים בהם—כל אלה יקרו בעיני איש עברי שגדל ונתחנך לפי דרכי ישראל. בכל מקום ובכל שעה שישמע הצלצולים הנעימים והציורים היפים האלה, יתר לבו ויהמו מעיו, יזכור ימי עולם, שנים קדמוניות, ימי הילדות הנאהבים והנעימים מכל חיי האדם בחלד חלקו.

זכרו זאת הסופרים העברים, ובבואכם לדבר עם אחיכם ועמכם, אם תחפצו למצוא חן בעיניהם ולהטות לבם להיותם שומעים לעצתכם, בחרו לכם לשון כתבי הקדש, סגנוניהם וציוריהם. כל טוב ספריות העמים לפניכם הוא, קחו לכם מליצות נאות רעיונים נעלים מאשר תמצאו באין מכלים דבר, אך שימו עליהם בגדי קדש, לבוש עברי. ילדי רוחכם יהיו תמיד ילדי עברים, כל רואיהם יכירום כי הם זרע חוזי יה שגדלו על הרי ישראל, ששמעו תרועת הידד מכרמי יהודה, שריקות עדרים מבשן וגלעד וקול דממה דקה מרכיי הירדן. שמחו כשמחת בקציר, כשמוח עיף וצמא על שלג לבנון, בכו כתנים ובנות יענה, כמקוננות בערי ישראל. מאמריכם יעמדו תמיד על אדמת קדשנו ועליהם יזרח שמש ארץ ישראל סלה.

המלאכה הזאת לשנות סדר הרעיונים הבאים ללב האדם ואופן ציוריהם מחול לקדש על פי סדרי שפת עברית ומנהגי ישראל לא נקלה היא. אולם מי בקש מידכם לכתוב הרבה בלשון אחרת ובשפת עלגים, מוטב שתכתבו מעט וטוב, אז קולכם לא יהיה עוד קול קורא במדבר כי אם קול ילד שעשועים לאביו, קול כלה לדודה אשר לא ישוב ריקם לעולם, אז תרצו, אז תוכלו לפעול חרשות ונצורות בישראל:

יוסף ראזענטהאל

דעת זקן.

הנני ידידי כי קראת לי, שמח שמחתני במכתבך אשר בו הודעתני את אשר אתה אומר לעשות לעמנו, והנני בכל חפץ לבי נטפל לעושי מצוה, להביא גם אנכי חמר ולבנים לבנין החומה של כנסת ישראל אשר רבו בה הבקיעים. דעתי כדעתך כי אחדות נחוצה לנו, ואם גם עתה בעת צר ומצוק אשר מים יעברו ראשנו ושבולת ישטפנו, אם גם בעת כזאת לא נהיה כלנו לעם אחד לעשות מעשינו בלב אחד ודעה אחת אז איד נכון לצלענו, ונכונים אנחנו למועדי רגל. היו אמנם ימים אשר אנחנו הרבנים לא יכולנו להביט בנפש שוקטה בראותנו כבלע אחד המשכילים את הקדש, אז כשהיתה ידנו תקיפה, וממשלתנו ממשלת הרוח היתה גדולה על העם הירא וחרד לדבר ה׳, בהעת הזאת לא יכולנו למשול ברוחנו ולשאת בדומיה את רוח ההשכלה רוח משחית ומחבל אשר זה מעט החלה לחדור אלינו מארץ אשכנז, הרוח הזאת רוח השקר בפי נביאי ההשכלה הראנו כבמחזה את תוצאותיה הנוראות לדתנו החביבה עלינו, ואשר עליה הורגנו כל היום ובאנו באש ובמים, אז היתה החובה עלינו רועי הדת לרדוף באף את כל הפורצים בעמנו, למען לא יתפשט ארם הכפירה בלב בנינו הצעירים, ואין אנו הרבנים מכיב על לבנו ומתחרטים על עשותנו כדבר הזה לרדוף באף את כל אשר מצאנו פוקר בדת ומקיל בקדשי שמים, ומי שחייב נדוי מנדין אותו אף אם יש לחוש שיצא עי״ז לתרבות רעה (קידושין ע״ב) כי לא יודעים אנחנו אם לא מנענו עי״ז רבים מצעירינו מאויבי התורה ונמנעם להתחבר עמם, ואלמלי היינו מקרבים לאלה המקילים ויכבדו על פני כל העם מי יודע אם לא היו כל בנינו אשר הם ת״ל למודי ה׳ אם לא היו גם הם מה שהיו אחרים וכו׳ ואז היתה התורה כבר נשכחה מקרבנו, תחת אשר עתה עוד נמצאים בקרבנו צעירים לימים ומלאים דעת התורה כרמון, אולם עתה כבר פרשה ההשכלה מוטות כנפיה מלא רחב ארצנו, עתה כבר אין לנו תקוה להשיב את מעלות ההשכלה אחורנית, עתה לא יקחנו עוד לבנו ללחום את המשכילים ולרדוף באף את חסידי ההשכלה. יודעים אנחנו כי לא תצלח בידינו, כי נלחם בריחים של רוח כי ההצלחה לא תעמוד לימיננו, ולמה זה הכל ניגע לכלות את כחותינו אם לא נקוה להבנות ממנה, עתה נקרא לשלום, עתה גמרנו בדעתנו אנחנו הרבנים לשום ידינו אל המשכילים להתאחד ולהתלכד עמהם לחטיבה אחת, עתה כאשר נוכחנו לדעת כי ההשכלה היא זרם הזמן אשר תפרוץ בסופה ורעש, כי מקורה בשאלות החיים אשר כל השאלות נובעות ממקור אחד והיא שאלת הקיבה המחיה והכלכלה, עתה לא טוב לנו רק להתאגד ונהיה לאגודה אחת. אל תדמה ידידי לשאת עלינו את המשל הידוע מהארי הזקן אשר קרא לשלום בעת שכבר נפלו לו שניו, לא ידידי אל תאמר על הרבנות כי במצב הזקנה היא ככלות כחה, לא ולא, יודעים אנחנו כי צר כחנו להלוך נגד העת הצועדת בכח אבל יודעים גם אנו כי עוד רב כחנו להניא את לב העם — אם לא רובו — מהשכלה ולסכסך איש באחיו, אולם אנשים כנים אנחנו, אנשים ישרים, אנחנו שכל מעשינו לשם שמים, ובכל פנות שנפנה נציג למטרה את טובת עמנו או קיום תורתנו, וזהו כל חפצנו ואליו תשוקתנו, לא נעשה כל מאום אם לא נדע מראש כי מעשינו יועילו להעם או להורתו, כי נביא תועלת מרובה או מעוטה במלחמותינו, ובדעתנו את כל זאת

הננו נותנים ידינו אליך, והננו מברכים אותך כי תעשה חיל במלאכתך מלאכת הקדש אשר העמסת עליך, והנני שולח לך את מאמרי „הרבנות בזמן הזה" והיה אם ימצא חן בעיניך תוכל לתתו באחד מחלקי הכנסת בעילום שמי, כי כל הדברים הצריכים תקון שנזכרים במאמרי והמעשים המגונים והמתועבים שעליהם אעיר למוסר הם מעשים ומקרי יום שקרו ונעשו לעיני, והיה אם שמי יהיה חתום עליהם אביא עלי קללה מאת האנשים אשר ירגישו בנפשם כי אותם העמדתי על עמוד הקלון, ולהם נתכונתי להזיק, ואנכי זקן העומד ברגלו האחת בעברי פי שאול, ולמה אגרום בעצמי כי בני גילי יספרו אחרי מטתי, אם מימי לא עלתה על מטתי קללת חברי.

הרבנות בזמן הזה.

בשומנו עין אל מצב הרבנות בזמן הזה אז בלב קרוע ומורתח נקרא; הימים הראשונים היו ימים טובים מאלה. הרבנות בהוה ירדה מאה מעלות ותאבד חִנָּה וערכה בעיני העם, הרבה סבות מחיבות קדמו לירידת כבוד הרבנות שאין בידינו לתקנן, כגון זאת שנוטל מהם הדינין שמשתמשים בב' רשויות ועוד דברים כמו אלה שמחאתנו לא מחאה, אולם אנחנו נשים עין ונעורר רק על הדברים שאנחנו אשמים בהם והמעוות בידינו לתקן, ונאמר: ההקלה בכבוד הרבנים היא חטאת הקהל ותחול על ראש העם. טעות גדולה טועים האומרים כי הרבנים בעצמם גרמו לחלול כבודם בעיני העם בזאת אשר מקצת מהם לא ידעו להזהר בכבודם ויאחזו בתחבולות לא נאותות להגיע למטרתם לקבוץ כסף, ועי"ז יצא הקצף מאת העם על כל הרבנים, ויתחלל בפשע יחידים שם כלם, זאת הוא שקר מוחלט אשר כהנדוף עשן מפני רוח ינדוף מפני המפורסמות והנגלות כי אלה בחטאם מתו מיתה מוסרית, וכבודם לשמצה בפי כל, והרבנים התמימים וכסאם נקיים. ואף אם לו נניח להם טעותם נשאלה נא אותם שאלה אחת קטנה; האם גרוע הוא הרב אשר עבודת הקדש עליו לדון ולהורות, וברעותא דנפשיה אזיל לקטלא האם גרוע הוא מעורך ספרי מסחר, או מהממונה בבית מסחר, שאלה משכרתם קצובה להם ושכרם הנקצב להם הוא ממון שיש לו תובעין, והרב אוי לי אם אומר משכרתו אמנם קצובה לו מאת בני עירו, אבל השכר הזה הנקצב לו הוא ממון שאין לו תובעים. הראשונים אם ימצאו חן בעיני בעליהם והויתם בבית המסחר נחוצה לארוניהם יש להם ממי לדרוש תוספת על שכרם אם מעט להם די כלכלת ביתם, והרב אף אם לו יחיה אלף שנים פעמים בעיר אחת לא יעיז לבקש הוספה על משכרתו, ושמח בחלקו אם שכרו הנקצב לו יובא לו בשלמות מדי שבוע בשבוע (מעטים יש היוצאים מן הכלל) ולא יתעורר גם אחד לשאול את פי הרב האם תספיק לו משכרתו לכלכל את ביתו לא כאחד העשירים חס וחלילה, הס מלהזכיר, אלא, כמו אחד מב"ב הבינונים, זאת לא זאת, כי לפעמים יעלה עליו חמת הקצב הנגר והסנדלר ונגעי בני אדם אלה ירתיחו את העיר כסיר ויעשה במרקחה להכרית אכל מפני הרב ולהשחית עץ לחמו, ואף אם בעבור ירח ימים יעשו שלום לו ויבקשו ממנו מחילה על חטאתם נגדו, בכ"ז הסלעים אשר נחסרו לו בימי המריבה והמחלוקת לא יושבו עוד אל כיסו, ומאין יקח הוא אשר פרנסתו קצובה לו מר"ה בדוחק למלא ת את הנחסר לו, אם לא בסגופים ותעניות שלו ושל אשתו ובניו ובנותיו בה"ב ושובבים ת"ת וכו', האם לא תו קלון על מצח דורנו אם נאמר כי הרבנים הגדולים המו"צ בעיר גדולה מלאה יראי אלהים ואוהבי תורה (כן ירבו)

בעיר ווילנא , ורבניה המפורסמים לא ימצאו די ספקם והם עניים מרודים וחיים חיי צער ודוחק , אולם הרבנים הזקנים והגדולים הם כבר הסכינו לחיים של צער ולא בקשו להם דרכים איך ובמה להיטיב מצבם , הם אשר לא עשו את תורתם לקרדום לחפר בה ויקיימו את התורה מעוני בנעוריהם , ולא התעתדו להיות רבנים בשעה שהגו בתורה לשם שמים , הסכינו גם בזקנתם בלחם יבש וחיים של צער , ולא יתאוננו עוד על רוע מצבם , כי כגזרה קדומה היא בעיניהם , אולם הרבנים הצעירים אשר תורתם אומנתם ויעשו את התורה לקרדום לחפר בה , הם רוצים לראות עולמם בחייהם , הם אינם לומדים לשם שמים , והם לא הסכינו גם בחיים של דוחק , הם היודעים את החיים כי טוב הוא לא יסתפקו עוד בקב חרובין מע"ש לע"ש והנם נאלצים לבקש להם מוצא לכסף , ולהשתמש בכל האמצעים הבאים לידם ובלבד שישתכר לא על מותרות וחיי בשרים , כי אם על דברים הכרחים ונחוצים לכל בע"ב בינוני , על דברים שיש בהם משום חיי נפש שלו ושל אשתו ובניו ובנותיו , לחשוך אגורה ליום רעה בעת כי יחלה אחד מאנשי ביתו או להשיא את בניו לנשים ובנותיו לאנשים .

אחת היא אשר אמרתי לא טוב היות הרבנים לבדם לעמוד מחוץ למחנה ישראל בכל דבר כללי , הרבנים ככחם אז כחם עתה להאיר בעמוד אשם את הדרך ילך בה קהל ישראל , והרבנים בהשתתפם עם המשפילים והחכמים היו יכולים להביא גאולה לעולם היהדות , אבל מתחלה צריכים לתקן את עולם הרבנים כי יהיו האנשים עומדים ברשות עצמם , ולא שיהיו תלוים ועומדים וכפופים לכל נקלה ועז פנים שבעיר , צריכים לבקש להם מקור ומוצא לפרנסתם בכבוד שיחיו חיים של הוד והדר ולא חיים של בושה וכלמה ואז נוכל לקוות כי יעשה הכל יפה :

כבוד המו"ל יעיד עלי כי לא לטובת עצמי אני דורש , כי אנכי כבר עברו לי יותר ויותר מרוב שנותי ברבנות , ות"ל בכל עיר שהייתי בה רב חייתי בכבוד ויגדלוני וירוממוני , ות"ל מימי לא טעמתי טעם מחלוקת והתנגדות מבני עירי בהערים שהייתי רב , וגם עתה לעת זקנתי בכלות כחי לא אבקש עוד מטרה וגדולה וכבוד , כי לא הרבה עוד אחיה עלי אדמות , עוד מעט ויבא קצי , ומה לי לעת כזאת אשר צעדי שאול יתמוכו לבקש לי תקונים בחיים אשר מאס מאסתים גם בימי נעורי בעוד היותי מלא חפץ החיים , ורק את דעתי הנני משים פה לפני הקוראים כי בקשני ידידי הרב המו"ל נ"י .

זקן שבחבורת הרבנים

על ישראל ועל ספרתו

(כעין מכתב אל המו"ל) .

מנויה וגמורה בסוד חכמים ונבונים כי הכח הראשי והכללי , שבו תלוי קיום והוית כל העמים והלשונות , היא הספרות , והיא רק היא נשמת כל הגוים אשר בארץ , ובה תלוי מצוי נפש כל אומה ולשון , על כן יאמרו המושלים : הספרות היא הממשלה הששית בעולם" , כי באמת היא אבן פנה לקיום העמים ומקור חיים לכל חי , היא מקיפה אותם מכל צד תסובב ארחם ורבעם , ותגיה אור על דרכם לנחותם בעמוד אשה ובה נעוצים וכרוכים , התיבים ושתולים חייהם קיומם והויתם .

אבל במי הדברים אמורים ? באומות העולם, בהם פועלת הספרות באופן שהיא והם כבשר ועצם אחד, ואי אפשר להם להתקים בלעדיה אפילו שעה אחת, ורק בהם יאומת המשפט: משל למה הדבר דומה ? כמו שאומרים לאדם שבור החבית ושמור את יינה". אבל אצלנו לא כן הדבר ועם כל היות עמנו, עם הספר עם אשר תורתו אומנתו, אֱמוּנָתוֹ ואוּמְנוּתוֹ, וחייו המה רק שלשלת גדולה של רוח, אגודה רוחנית, עם אשר אין לו בעולמו אלא ד' אמות של תורה בלבד, זהוא שקוע ראשו ורובו בגל גדול של ספרים אשר ראשו יגיע השמימה, בכל זאת רחוק הוא מהספרות, בתכלית הרחוק, והיחס וההצטרפות שבינה ובינו, קטנים כנקב מחט סרקית, והספרות בכללה עומדת אצלו בתור עצם מפשט נבדל ומופרש.

ע"כ ירדה הספרות פלאים ונפלה נפלה מאד, ועם כל סופריה המרובים ענקי הרוח וגבורי הדעת, שוקטת על שמריה שטת על פני המים ומלחיה לא יצלחו להביאה לחוף היהודים להשליך שם עוגן ולתקוע יתדה בבית ישראל —.

גם בעת הזאת שהיא כמבשרת תקופה חדשה רבת העליליה בבית ישראל, עת אשר העם קבל שנוי נראה ע"י התסיסה הלאומית שהחלה לפעמנו והוציאה את מאורה מנרתקה, עת שהעצמות היבשות החוליות הרעועות, הגידים הנתקים, העצבים הנפסקים, והאברים המדולדלים החלו להתקרב ולהתאחד עם השדרה הכללית ועם הגויה הלאומית, עת אשר הוציאה רבים מן השביל של שלג והחמם את לבם באש קדש לעמנו, טל של תחיה והכרה עצמית, ברורה וחודרת בתעודת הלאום והיהדות, עת אשר שאלות רבות וגבוהות, רחבות ועמוקות מקיפות אותנו מכל צד כתנור של עכנאי ודורשים פתרונים והתחלה מעשית... ובכחה של ספרות היו אולי מתעוררים הידים העסקניות לעמוד בפרץ ולקצור ברנה פרי התקופה הנוכחית גם בשעה מוכשרת כזאת, דלאו בכל שעתא ושעתא מתרחשא, מונחת ספרתנו כאבן שאין לה הופכים, ומעט מספר פעולותיה על העם ונער יכתבם —.

ומדוע ? ולמה ? למה נשתנה ספרתנו מספרות כל העמים והלשונות ? החסרי סופרים נחנו ? האין קברניטים וספנים לספינתנו הספרותית ? הלא ישנם בנו תופשי עט, רבי הנוצה אשר עטם עט חד, ומוכשרים לחולל ולהוליד, לתקוע ולהריע ללמד ולהשכיל, ומכל הסרקין והחורין, אשר בני ישראל מתחבאים שם מבצבצים בעלי כשרונות גדולים ונפלאים, אשר לבם רחב כפתחו של אולם, שהיו יכולים להיות צופים לעמם, צופים נאורים, שעטרה זו הולמתם.

האם עמנו חסר הרגשה הוא ? הכבר מת לבו בקרבו ? האם הוכה בסנורים או נטמטם מוחו ? עד כי לא יבין מה טיבה של ספרות, ויתרחק מן הדבר, שמרפא בכנפיו, אורה באוצריו וברכה באסמיו.

בעמדנו על אופיא של שאלה זו, נשימה נא דעתנו אל שאלה יותר גדולה, קשה וכבדה, שאלה תורית ועקרית יסודית ופנימית שהיא בנין אב ומקור כללי לכל השאלות העומדות ברומו של עולמנו, סבת כל התמיהות והפליאות הרבות המלפפות אותנו.

והיא שאלת: „מה נשתנה ?"

עם ישראל, עם סבא ועתיק יומין, הוא עם הספר והדת, עם הרוח והמחשבה, עם שכרוך ושתול, ונעוץ בעולם האמונה, עם אשר כל גידיו ועצמיו אבריו וחושיו, דבוקים ואחוזים באורייתא, והיא רק היא נשמתו ומקור חיותו וקיומו, כל תנאי החיים המקיפים את הישראל מכל צד בכל זמן ועדן בכל אופק ומקום מצאתו לאור באור החיים עד שובו לעפר, כלם המה תנאים דתים ורוחנים.

כל ספר הולדתנו, שארוכה מארץ מדתו, שכלול יותר מארבעת אלפים שנה כלו כתוב באצבע התורה ותלוי על במתי האמונה ·

בכל בתי הספר של העמים והלשונות נחשבו למידי הדת כעין למודים טפלים וצדדים, מיעוט שבהם עוסקין בהן אגב גררא, ורובם לא ילמדו אותן כל עיקר, ומספר אנשים ההורנים בכל אומה ולשון מעט מזעיר ונער יכתבם, ואצלנו, הדת היא אבן פנת החנוך, היא המקור הראשי הכללי והיסודי התוכי והעקרי העמודי והשרשי לכל הלמודים, כלנו בנעורינו בזקנינו מבכור השפחה עד הבכור היושב על הכסא, כלנו יודעים את התורה, והרי אָנו ובנינו הריוטינו ומלמדינו חסידינו ומשכילינו יושבים בארבע אמות של הלכה, כלנו עוסקים בישיבה של הדת ומתפלפלים בפלפולא דאורייתא.

רוב המלמדים והידעונים שבאומות העולם עוסקים בישובו של עולם בחכמת הטבע וחרשת המעשה, בידיעת העולם והאדם, בתורת החברה והכלכלה, ומשכילינו וחכמינו גם אלה שיצאו מן העוגה הישנה משוקעים ראשם ורובם בחכמת ישראל בבקרת הדת, גם ספרתנו החדשה שעשוה לפי טעם אירופה, מלאה מן אל זן דתיים ותיאולוגיים.

לפי הדברים האלה יסתעף, כי עם ישראל צריך להיות יותר אדוק באמונתו ולאומתו משאר העמים והלשונות וכן טבע הדברים מחייב.

אבל הנסיון יטפח אותנו על פנינו, בכל העמים והלשונות לא נכותה הלאומית מחופתה של ההשכלה, וגם אצל העמים הנאורים שכבר התרוממו מעל עונת הרלגיה, גם בהם הלאומית מבצבצת והולכת. האשכנזי הוא אדוק וכרוך בעממותו בכל נפשו ומאדו, ומוכן ומזומן בכל עת ובכל שעה להפקיר נשמתו ורוחו גויתו ועצמותו על מזבח עמו, לו יהיה גם חפשי ביותר ואטיסט גמור. וכן הצרפתי דבוק ברגל עמו, וגם אם ינתן לו כל חללי דעלמא לא יניח ידו ממנו, גם ביום עברה וזעם, וכיוצא בזה מוצאים אנחנו בין כל העמים והלשונות, בין אלה אשר בחם במהנם ומצבם איתן, בין אלה אשר מצבם המדיני נתמוטט.

ועם ישראל עם הספר הוא לא יוכל לעמוד מול אור ההשכלה, ולאומתו נמסה כדונג ורוב בנינו אשר נגעו בקצה ידם בבאר הדעת היו לבנים זרים לעמם, ועברו מחוץ לתחום והלכו לנטור ברמי אחרים... והנם כעין אברים מדולדלים ונתקים בגוית האומה.

כל האישים הפרטים בכל אומה ולשון, נדבקים ונאחזים בגוית האומה, כאברים בגוף קים, ואצלנו עם ישראל אין כח כללי קיים, אין נשמה כוללת ואיש לאהליו ישראל.

„כל העמים והלשונות חיים בשני עולמות, ואנחנו חיים רק בעולם אחד — בכל אומה ולשון למקטן ועד גדול אישיהם חיים, חיים כללים, כלם מנער ועד זקן אינם דואגים לעצמם, ולוחמים מלחמת הקיום יומם ולילה ואפילו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, אבל כל המלחמה הרבה הזאת הולכת אל הים הגדול, אל מלחמת הכלל, אל דאגת הכלל וקיומו, והיא רק היא רוחו ונשמתו, וגם באשר ישיג האיש הפרטי כל תאות לבו ולא יחסר לו כל דבר, אמלל הנהו בעיניו אם הצבור שרוי בצער, באשר אבר הוא, אבר דבוק לגוית הצבור, וכן אשרו הפרטי לא ישאנו אם לא ישתתף עמו אשר הכלל, יודע הוא, ונטיתו הטבעית תזכירהו, כי הצבור הוא גויה כוללת אברים רבים ופרטים, על כן כל מארה ומכה השולטת בו, גורם רעה לכל אבריו הפרטים, לכן נהון בכל נפשו

זרוחי בעולם הכלל וכל דבר וסבה לא תוכל להסיח דעתו מן רגש הכלל.

אבל עמנו עם אמלל נרדף ומעונה, ונלחץ בין המצרים, עם אשר רבים קמים עליו לבלעו חיים, להכחידו מתחת השמים, והוא מטרה לכל החצים והבלסטראות שבעולם, עם אשר מלחמת עולם לו, מלחמת כל דור ודור, וגם אלה שבקשו תירה מפיו וירשו מאתו תורת ההשתלמות יעפרו בעפר לעומתו, ואויביו עומדים לנגדו בחרבות שלופות ולא יבקשו שלום ותרון, עם נודד הולך בגולה מדחי אל דחי, זר וגר וסרח העודף בכל מקים בואו, עם אשר גם החרות וההשכלה התירה דמו ומצוה לנתרו בכל זמן ומקום, מצוה רבה וגדולה שמתן שכרה בצדה.

עמנו זה, שהרב הדה מונחת על צוארו, וכבר שחטה רוב סמניו שמוחו ריפף ונתמזמז, שגופו מלא פצעים, שעומד על גשר רעוע ואין לו מקום מנוס ופליטה, עמנו זה שהוא כעין בריה משונה שמודר הנאה מכל אדם שהכל משטימין אתו, עמנו זה יחיה חיים פרטים ועולמו הכללי הוא רק כנקודה קטנה שנמחקת ובטלה ברוב, ועמל כל איש רק לפיהו ולא ישתתף בצרת הצבור הכללי, כל אחד הוא כעולם בפני עצמו כעולם בודד שאין לו כל יחס והצטרפות עם שאר העולמות, ואיש לאהליו ישראל, כל איש יהודי נתון ראשו ורובו רק בד' אמות על עצמותו בלי משים לבו אל עמו הכללי, מבלי דעת כי אבר הוא מתולעת יעקב.

לבאר את התמהון הזה, עלינו לעשות דרכנו קפנדריה ולשום אל התולדה פנינו.

בספר הספרים המקור הכללי והראש לדברי ימינו ולקוראי הדורות מראש נמצא רק רושמים מעטים מחיים דתים ותוריים, באשר היינו היו אז רק חיים גשמים וממשים הדת היתה אז כעין דבר אמצעי המכשיר ומטיב את חיינו התורים.

ופתרון הדבר בנקל, באשר ישבנו אז תחת גפננו ועל אדמתנו והיינו עם המעשה, עם הממש אשר דרך ארצו קדמה לתורתו. אבל כאשר החל שמש הצלחתנו לערוב ונוית האומה להתפורר ודורשינו וחכמינו ראו כי הקשר המדיני והעולמי יתפרק ועוד יעברו ימים רבים, ערן ועדנין עדי נחדש ימינו כקדם, ובאבדן מרכזנו, מקור חיתנו נוכל להתבולל בין העמים ולהכלות מעל פני האדמה —.

ע"כ שכלו את ידם, וההלו לבנות לנו בנין עדי עד בנין רוחני ודתי בנין אשר יאחז חוליות האומה הנפסקים, בנין אשר יהיה ויתהוה לנשמת אומה הישראלית לכחה הכללי והמקום למרכזה ולמצוי נפשה, לעמילן שלה, וליסוד החיים שלה.

חכמי ישראל, אנשי כנסת הגדולה שצפו באספקלריא מאירה וחודרת כוללת ומקפת בהיכלי האומה, ובכל נפשם ומאדם בכל רוחם ונשמתם רצו להחיותה, להאריך ימיה ולעשותה ליציר נצחי, יציר אשר לא יירא מהפסד וכליון, המה העבירו את כחות ישראל הממשים ושתלו אותם בעולם האצילות, ותחת אשר לפנים היתה אורייתא וישראל ב' דברים נפרדים, שמו לחק כולל וקים, לחק ולא יעבור כי ישראל ואורייתא חד ואחוזים ודבוקים זה בזה כשלהבת בגחלת למען יתמזגו וישתתפו ישראל ואורייתא והיו לבשר ועצם אחד ליצירה כללית, ובהשתמר הדת והיה גם ישראל.

מהבנין הזה יצא לאור התלמוד בבלי וירושלמי ספר הספרים אוצר כל חמדת ישראל ומקור כללי לכל השתלמות ודעת.

חכמי התלמוד, לא צמצמו רוח ישראל רק בד' אמות של הלכה, המה לא משכו את נטיות ישראל והכריתו רק לבית המדרש, השתדלו לעשות חולין על טהרת הקדש, כלומר: לקחו כל ידיעת האדם והשגותיו בחכמה ובמדע, בחכמת הטבע והבריאה, בהכמת הרפואה והחיים, בתורת האדם והחברה המוסר והמדות, הכלכלה והמשפטים, התכונה והמדידה, הפלוסופיה וידיעת-הנפש, ידיעת העולם והתולדה, האגדה והשירה ונעצו אותם בהיהדות וסמכום אקרא, במעט דברים כל מה שתלמיד ותיק חדש בחכמה ובמדע עד הימים האלה וזמן הזה. כל עושר מין האנושי שרכש לו לקחו ותקעו אותן בהיהדות. התלמוד אינו ספר דתי והלכותי בלבד, רק ספר כל בו, אשכילי, ואנצקלפידי, והרימו את היהדות למעלת העם, ותחת אשר התורה היתה טפל לישראל בנביאות, עשו הם צד השוה, כי אורייתא וישראל חד.

ישראל ואורייתא חד זה כלל גדול בתלמוד, אבל כשם שהשתדלו להקים משואות התורה והיהדות כן עמלו לחקר ישראל לעתידתו לקיומו לחלקו בחיים, והרבה הרבה מאמרים מוצאים אנחנו בו אשר מקיפים המה חיי העם, תכונות האומה, חייו הממשים, חייו ההוים והעתידים.

המאמרים הללו באים בקצרה כסגנון שפתם שערוכה רק למעמיקים, אבל המה נוקבים ויורדים חודרים ועומקים לחיי ישראל סבא לעצמותו וקיומו, לתחיתו, לגויתו ונוגעים במצוי נפשו פנימה.

בהמאמרים האלו גלו טפח לכל רואה ומתבונן, כי כל מלאכתם הגדולה אינה רק משום שהזמן גרמא ושהשעה צריבה לכך, ורק קץ כל הקצים עיקר כל העקרים ויסוד כל היסודות לפי דעתם המסתתרת היא קיום ישראל;

כל זה היה נוהג עד ימי הגאונים.

ע"י רוב השקידה וההתחקות בחלק ההלכותי נתגשמו באהלי ההלכה, אשר עי"ז קנתה לה ההלכה זכות אזרח, ותדחה מפניה את כל הדעות האחרות, ושאר החלקים הראשים היו כעין תבלין ודברים צדדיים, וההלכה היתה לעיקר, ע"כ קמו הגאונים והוציאו את ההלכות היבשות מן התלמוד, וסדרו לנו ספרים הלכותיים, ספרי חקים ודינים.

עטילן של התלמוד והעם, היסודות והכללים, הידיעות והדעות הנעלות, הונחו בקרן זוית כי השקיעו את עצמם ואת דעתם רק בלמוד הדינים ובין כה וכה בארך הימים בהתקרר רגש הלאומי, באבדן זקני הדור, שראו ירושלים בתפארתה והאומה ביפיה, הסיח עמנו את דעתו מן עממותו מן הישות המחלטת של הלאומית שלו, ונתבטל שיתוף מבואות לדת וחיים. אולם אסירי תודה אנחנו לגאונינו כי ההתפשטות הגדולה של הספרות הרבנית גרמה תהיה לעמנו.

עברו ימים והספרות התלמודית קצרה ידה להזין את רוח כל הצבור הישראלי, והימים האלה היו ימי בכורים להתפתחות הפילוסופיה היונית והערבית.

אז קם בנו דור דעה, אנשים של צורה, שדאגו לתקומת האומה, והחלו לנייר את המחקר ועשו אותו לפלוסופיא דתית, רבים מישראל נפלו על המציאות ויבלעו את הדברים העוסקים במה שלמעלה ולמטה לפנים ולאחור, ואלה מזה צעקו חמס על זמורת זר בכרם היהדות ותהי מלחמה עזה במחנה העברים ובתוך כך נזונה האומה הרבה מאות שנה בפילוסופיא ובספרות התלמודית.

אחרי הדברים האלה כאשר הפלוסופיה החלה לרדת החיו חכמי ישראל את

האומה בהקבלה הנסתרת ועשו אותה לקבלה דתית ליהדות רזית והעם אכל את המזונות הללו ויבאו כשמן בעצמותיו.

בימים האחרונים אשר רוח האדם תכסוף לחדשות והחל לשאוף דרור כרו לנו חכמי ישראל באר השכלה והחיו בה את האומה.

כשנשים עין פקוחה על ארבע תקופות הללו נראה כי כלם היו נטוים אל ענינים מופשטים והעם לא היה לו מין ספרים כאלה שידברו בם בגויתו העצמית, ורק שמע פזמונו היהדותי ע"כ החל להאמין באמונה שלמה כי כל עיקר הויתו היא הדת וישראל שחטא לחקי הדת לאו ישראל הוא וע"כ אבדנו קיומנו הלאומי בימי הבקרת הללו אשר רגשי הדת יתקררו וימעטו, ע"כ אבדנו רגשנו הכללי והיינו לאנשים פרטים ובודדים שאין לנו כל חלק ונחלה בהכלל.

וביותר גרמה לנו רעה הספרות והיא רק היא אפסדיה אנפשיה והיא היא גרמה לעצמה שתהא מונחת כאבן שאין לה הופכין.

ספרות כל אומה ולשון נערכת לטעמן ונחשבת לעצם האומה יען כי אמריה תאמר ותערך לפי טעם כל כתה ומפלגה וכל כתות האומה שמפרכסות זו את זו מוצאים בה הגות לבם וגם הכהנים החשוכים לא יוכלו להפוך קערתה על פיה, באשר כל העם רואים שהספרות דורשת טובתם והיא דם ומוח של כל הגוי כלו כקנאי כחפשי כמתקן וכמחזיק בנושנות, כלם משכימים ומעריבים לפתחה של הספרות ומוצאים בה מה שלבם חפץ, על כן הספרות פועלת ונפעלת מתרחבת ומתפשטת והסופרים מרוצים לקהל ונחשבים לעורקי האומה כלה וכל הנוגע בם כנוגע בבבת עינו.

אבל אצלנו נערכה הספרות בראשונה כלפי העם... ספרתנו לא היה לה בעולמה עת רבה אלא ד' אמות של השכלה בלבד, וכל העם היה בעינה כמר מדלי וכשחק מאזנים מול אור ההשכלה „בת השמים". וכלל גדול בידי סופרי דור העבר: שכל מי שאינו משכיל אינו מן הישוב. קולה של ההשכלה היה הולך מסוף עולם הספרות ועד סופה, וירא העם וינוע ויעמד מרחוק... כי ההשכלה נחשבת בעיניו כחותרת חתירה תחת כסא קימו ויהדותו וכן חשב העם כי באה להפוך קערת חיתו על פיה...

נפתחה דלתות ספרתנו משנים העברו ומה אנחנו רואים? כפירה, שלילה ועקירת נטוע והוצאת ישן מפני חדש, וכבר ראינו פרי מעשיה בהאי עלמא כי רוב בניה הלכו לנטור כרמי אחרים ועברו מחוץ לתחום.

הן אמת שכל הדן את ספרתנו לכף חובה אינו אלא טועה כי השעה היתה צריכה לכך ומצב העם שהזיה היתה מלפפתו וספחת הסכלות דבקה בו עד כי שנם משהו מן המשהו של השכלה רחקה ממנו, והיה משוקע במ"ט שערי התגשמות, והיא רק היא שנרמה את הנטיה העזה לאידך גיסא ואנוסה היתה ספרתנו הוציא חרב הסתירה החדה מנרתקה ולהלחם בהסכלות עד רדתה, ובעידן ריתחא בהדי הוצא לקי כרבא והמלחמה העזה קלקלה את השורה ותגדש את הסאה... אבל מתחלה היתה כונתה לשם שמים, לשם האומה להחכימה להשכילה ולטהרה מן צרעת ההזיה אשר משחתה בקרבה, אבל מחשבתם הטובה לא היתה שוה נגד ההפסד אשר הסתעף ממעשיהם, הוא התצמצמות הספרות בד' אמות של ההשכלה לבד ולא עוד שגם אותן ד' אמות לא כללו רק השכלה יבשה ולא מצינו בה חקירות ודרישות אדות העם, מהותו, הויתו והתפתחותו.

עוד טפשות יתרה דבקה בה כספחת, טפשות נוראה ואיומה שאין על עפר

משלה, טפשות שמטמטמה את עיניה עד שבאה לידי הכחשה עצמית, ותורה כי כל עמנו וספרותו נחשבו כעין יצירה שנוצרו רק למען החברה הכללית להיות לאור גוים ומורה דרך לעמים רבים, וסרסור רוחני להתפתחות מין האנושי, ועצמות עמנו לא נחשבה בעיניה לכלום, ומאשרי העם גדולי הספרות יעדו אותנו למטרה נעלה ורוממה מטרה הנותנת לנו תהלה ותפארה כי אנחנו נשבת ההשכלה ועמילן של התפתחות העמים והלשונות, כי מתחלת בריתנו נוצרנו רק להיות לאור ולעין העולם כלו, וחייבים אנחנו ומלאכותנו החל להיות כפוזרים ומפורדים בכל קצוי ארץ כדי ללמד דעת ובינה.

* *
*

הזמנים משתנים ואנחנו עמהם באו מהומות האנטיסימיטים ופשטו את העקמימות שהיתה בספרתנו והיא האצילה רוח חדש על סופרינו שבגולה ונתנה בלבם מחשבות ומבטים חדשים.

ע"י תוצאות הימים האחרונים אשר נתנו לאירופה דמות דיוקנא חדתא נולדו אצלנו שאלות וחקירות הדשות תוריות ועצמיות הנינעות לעצמותו של ישראל המחלט, וספרתנו גם היא קבלה דחיפה עצומה דחיפה לפנים דחיפה של התבוננות להטבת המעשים. הסופרים משתדלים להטיב מעשיהם והחלו לפקח על עסקי האומה ולעסוק בצרכי הצבור, החלו להבין ולהשכיל במהות היהדות לתהות על קנקנה ולהסתכל בה באספקלריא מאירה ולבא עד צפונותיה וסתריה, החלו להכיר את גדולתה ואת רוממותה, את רוחה הטהור והקדוש את יסודותיה וחקיה הנעלים החותכים חיים לכל חי. את השקפותיה החדות בחקר אלוה ובסתרי היצירה האנושית, גם אל התלמוד נתקרבו והחלו ליהנות מאורו ובאו לידי הכרה זכה וברורה ע"ד אצילתו ורוממותו.

בדברים קצרים; ספרתנו קבלה תנועה עצומה, החלה לדאוג על צרכי הצבור הגשמים, החלה להכיר את ישראל בתור עם חי וקים שאי אפשר לו להתבולל בין האומות, גם הקהל העברי הקהל המובדל לשתי מחנות, נאורים וקנאים, החלו לזוז מן עונתם שעמדו בה עד כה. ספרתנו זזה מן מרכזה מרכז שהיה כעין רשות היחיד ותצא לרשות הרבים ולהיות ספרות העם במלא מובן המלה, ובאמת קבלה ספרתנו פנים חדשות, פנים של הכרה עצמית ורבות פעלה על התאחדות העם על התקרבות מפלגותיו וכחותיו השונים, והדרה למבואות האפלות של העומדים והמהלכים.

אבל עוד רבה העבודה, הן לא בפעם אחת יולד גוי ולא ביום אחד ישנה עם כלו את דרכו ורוב הסופרים מבני הדור הישן טעמם עוד לא פג וריחם לא נמר, וקשה להם ההתהפכות כקריעת ים סוף ועומדת להם כפטורא בפי ושט, כי הם זוכרים עוד הימים הראשונים, שההשכלה היתה כלה נאה וחסודה שכולה יפה ומום אין בה, והסופרים החדשים שהתגדלו והתפתחו על ברכי הימים האחרונים וינקו משדי העת החדשה, סופרים שעיניהם בראשם וכל ההשכלה נופה עם כל תרי"ג מצותיה ודקדוקיהם התלוים בה כאין נחשבים בעיניהם מול קוצו של ישראל וערקא דמסאני של כללות האומה, סופרים שבכל נפשם ובכל מאדם הם מוכנים ומזומנים לעבוד עבודה במקדש הכלל כלו, להסופרים האלה אין מקום פנוי לשפוך את רוחם כי כל המקומות מוגבלים וספרי העתים בועטים...

ספרתנו מלאה סופרים מושבעים אשר לקחו להם את הספרות כעין מנופול ופוסעים על ראשי הצבור העברי ובאין בעקיפין כי יקבל את דעתם בלא הרהור, וינבלו את אלה אשר מקרוב באו ביראתם פן ידחקו את רגלם, פן יפקחו עיני הקהל וילמדו אותו לדעת מה לקרב ומה לרחק. האוטוריטאטים הללו שיחשבו את עצמם לאפיטרופסי הכפרות ינעצו חרב בבית המדרש, יכסו את החלונות למען לא יראה העם את ערותם — למען ילך העם בתר שמא בתר תנותין.

עומד אנכי על הר בית ישראל וצופה על הבקיעים הרבים אשר בחומת היהודים והיהדות, ראיתי את עמי בעצם שפלותו, ראיתי את הפגעים הרעים המקיפים אותו מכל צד, ראיתי איך התורה מונחת בקרן זוית, ראיתי כי ראשו לחלי ולבבו דוי, ראיתי את כל המעשים הנעשים תחת השמש...

ונוכחתי לדעת כי דרושה לזה הערה ספרותית ודברים כבושים היוצאים מן הלב שנכנסים אל לב, להעיר את עמנו הנרדם לרפא חלי הגוי כלו, הרוחנים והגשמים.

ובתוך כך ראיתי אותך רבי יצחק נגש אל העבודה ומיסד הנך כנסת גדולה, להקמת ישראל וכפרתו, עלה והצלח! אתה אומר לשתף את הדת עם החיים, להכנים את הרבנים במחיצתנו, שידעו כי אורייתא וישראל חד, וכשם שיש מקום לשאלת תורה מה תהי עליה? כן יש מקום לשאלת אומה זו מה תהי עליה?

עשה כטוב בעיניך, ולך בדרך זו ובלבד אשר תשתדל למלא מטרתך הרוממה, אשר טוצא אנכי אותך מוכשר לזה.

מיכה יוסף בן הרב רי"א בארדיטשעווסקי

חקור דבר.

ע"ד פלגות הכתות בישוב אה"ק שיש מתלהבים לכונן שם מושבות לעבודת אדמה, וי"א שמוטב לחזק שם את מעמד הכולל להפרושים, והדעת הישרה מכרעת ששניהם כאחד טובים, אחרי ראות שאומה זו נלחצה בהפלגה בשניהם בגוף ובנפש אשר כל אחת אינה יכולה עמוד ומתעתדת לפול תחתיה, וככר ראו גאוני קדמאי וקבעו מעמד הכולל לתכלית תקון הרוחני שיסעו לשם זקני ת"ח וצדיקי כל דור לעבדה ולשמרה ושם יהיה המרכז תל תלפיות לתורה ולעבודה כמ"ש כי מציון תצא תורה, והמצוינים בתוי"ח מתמעטין והולכין, נחוץ מאד לחזק מעמד הכולל, ששם יהגו בתורה ומתפללין על פליטת עמנו, ויתחנכו בניהם לתורה לשמרה בכל פרטיה, ועפ"ז אין כל צדקה ליסד שם ביה"ס חול, לא ע"ז נתיסד המעמד ולא עד"ז נותנים המתנדבים בעם בכל מקום, ואם כי שפת המדינה נחוצה לדעת, ראוי שכל אחד ילמוד בפני עצמו ולא לעשותה לקבע, ותהיה תורתן קבע ומלאכתם עראי, וכבר נוכחנו שצדקו המערערים מקדם במדינתנו, כי לעינינו פרצו חק הרסו המתחכמים כל יסודי הדת, וכבר ערערו גם תמימי אוה"ע בתחלה על השתקעות בהשכלה, והלא לא הועילה גם השגחת הממשלה בהם על שמירת הדת השלטת,

כאשר נוכחה כעת ממשלתנו ותפקוד להמעיט את חניכיה, אף כי אנחנו שאין לנו קצין שוטר ומושל מתנכינו לדאוג על שמירת דתנו באמונה, ואם בדורות הראשונים שהיתה הדת בתוקף חזקה גזר הרשב"א שלא ללמוד השכלה קודם שימלא כרסו בש"ס ובפוסקים אנן מה נעני אבתרייהו בדורנו שהדת חלושה, ואף כי נעלמה הסבה שתתנגד חכמות חול ושפת המדינה להדת, אבל הנסיון הורנו למדי מרבים שקלקלו ותפיח בהם רוח חופש נפרזה פריקת עמ"ש ועול ד"א, ואדרבה אילו ידענו הסבה היה אפשר לחטט אחריה להסיר כח הדוחה ולאחד הדת עם ההשכלה שבסור הסיבה יסור המסובב, אבל מאחר שאין אנו יכולין לעמוד על אופיא של המחלה איך נתחרה לרפאות מחלה מסוכנת, ומי לידנו יתקע שאלמלא עצרו התמימים שטף ההשכלה בראשיתה, או אם נקבלה עתה בספ"י שתעלה ליפה, ואיך נכנים את עצמנו בסכנת נשמת העולם אולי תהיה מעוות לא יוכל לתקון, ואם במדינתנו מוכרחת היא לפרנסתנו עכ"פ ראוי שלא תפרוץ בעה"ק, בכדי שנוכל להיות בטוחים לכה"פ שהדת תמצא לה שם לפליטה טובה שרק היא שעמדה לנו בתוקף גזירות ימי הבינים לחיותנו כיום הזה כמו שכתוב לא יסור שבט מיהודה או מחוקק וזש"כ אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם שזב"ז תלוי וכ"ז בארנו בתקון הרוחני, וכן ראוי ונחוץ לדאוג למצב הגשמי שהם דחוקים ורצוצים נלחצים ונדחים נרדפים ומוגבלים במושבותיהם ובפרנסתם נתונים לחרפה ולמשסה, והם נודדים וגולים לאחרית ים ואין מעמד, הנה מה טובה ההתעוררות ליסד מושבות לעבודת האדמה באה"ק ובהקבץ רבים יתרחב שם גם המסחר שעומד שם כעת בשפל המדרגה שהיהודים מסוגלים לזה מטבעם והרגלם מנעודיהם ובזה ייטיבו להם ולשכניהם ולארץ אשר יתישבו בה, ובהמשך הזמן תכיר גם הממשלה שם את האושר אשר יביאו האורחים החדשים לארצה ולממשלתה, ובפרט במסחר התלוי בדת כאתרוגים ופרי הארץ לר"ה ולט"ו בשבט ויין וטליתים וציצית וכה"ג.

וראוי להזק מצב הרוחני ומצב הגשמי כי שניהם כאחד טובים, ולא יסיגו אחד גבול רעהו כי אם אין קמח אין תורה ואי לא עלי' לא מתקיימא אתכליא, ולא יבשו זא"ז לא הם ולא שלוחיהם, ודברי חכמים בנחת נשמעים, ויהוסתא דבבל שתיקותא ומוטב להיות מן הנעלבים ומהנרדפים והאמת והשלום אהבו, וכבר הארכתי במקו"א שעיקר הלאומיות אין תלוי רק באחדות הדת, היא המקשרת ומאגדת אותם והגלוים להם בפרט בעמנו שאין לנו שום דבר זולתו שיאגוד את הלאום וזהו נשמת האומה, מאחר שאין לנו ארץ וממשלה בפני עצמנו שזהו חומר הלאום, ואין תלוי בגזע כלל, וע"כ נברא האדם יחידי (סנהדרין לח) ומי יודע אם אין רבים בני גרים קדמונים, והרבה מאוה"ע בני מומרים מיהודים (וביבמות לז) ובנכרי שקידש אשה בזה"ז חוששין שמא מעשרת השבטים הוא שכבר בלבל סנחריב את כל האומות, וכמה ראוי שיתאחדו כל המפלגות מעמנו, ועל כיו"ב אחז"ל (סנהדרין לח) א"ל קיסר לר"ת נהוי לעמא חד א"ל אנן דמהלינן לא מצינן למהוי כוותייכו, כן אין התמימים יכולים לשנות חיי רוחם, אבל המתחכמים אפשר להם להתנהג בתמימות, וכן אין התמימים יכולין ללמוד ההשכלה על רגל אחת, אבל המשכילים נקל להם לשמור את הדת כראוי ובזה נמצא חן בעיני הממשלה ובעיני תמימי האזרחים, וכבר נשאל ראש בני בלי שם על מה שרודפין את היהודים נגד מדת הסבלנות שצוה להם מחוקקם והשיב שאין הסבלנות ראויה רק בחומרית, אבל לא להכופרים בכל, שהם בני בלי דת, ורוח הכפירה מושך לבות האזרחים ומצוה להרחיקם, ואף שהיא תשובה מזויפת שהרי רודפים כל היהודים, גם

את התמימים השומרים את דתם באמונה, עכ"פ היא תשובה נצחת על היהודים הנפרדים, כאשר נתאחד כלנו בדת תסור התלונה הלזו לגמרי, ואולי גם הממשלה תחון אותנו בעבור זה, בידעה שהדת מחזק את אמון לב העם להממשלה השוכנת בתוכה כמוש"כ ירא את ה' בני ומלך.

אך בל נטעה לחשוב את ישוב אה"ק לאתחלתא דגאולה שהרי אה"כ לא בחפזון תצאו ונאמר ולא בכסף תגאלו, והשי"ת השביע שלא יעלו בחומה, ואין תקותנו על ימה"מ, רק שיתגלה השי"ת שנית כימי צאתם מארץ מצרים ומלאה הארץ דעה, ולאחד את כל האומות ולברר לכולם אמונה האמתית ולא יחלקו עוד באמונות, וע"ז מקוים כל אוה"ע, וזשה"כ הללו את ה' כל גוים כי (אף שגבר עלינו חסדו אבל) ואמת ה' לעולם שזהו עיקר השתוקקות כל משכיל ע"ד אמת, ודהע"ה (תהלים קלב) כשהתלהב בחופת ירושלים חש שלא נטעה לעלות בחומה עז"א שאלו שלום ירושלים, שלא נבטח בכח רק לשאול ולבקש לגלות שכינתו בתוככי ירושלים, אלא שההתעוררות מכל המפלגות בזה"ז לישוב אה"ק היא מהפלא ויש לשער שקרוב יום ההתגלות כהבטחת הנביאים, שאף שכבר היתה מיושבת לאחר החורבן מקדם יותר מכעת, מ"מ אינו דומה התחלת החולי שכל שנחלש יותר סימן רע לו, אבל כשמתמהמה בחולי אף שעודנו חלש ביותר יש תקוה לשוב לאיתנו, ואולי הוא כדי לתת מקום להבאים בתוך אחיהם בעת ההתגלות כמוש"כ אקבץ עליו לנקבציו ביה"ר בבא"ם.

אלכסנדר משה בלא"א מוהר"ר צבי אבן לפידות חופ"ק ראסיין יצ"ו.

לשאלת הרבנות

לכל חליפין לכל תמורה ואין עומד תחת השמש, הכל משתנה ופניו שהיו לו אתמול לא יהיה עוד היום. הכלל הזה כולל ומקיף את כל הנמצא תחת השמש גם כל היצור לא נכחד ממנו; ראובן שנראהו עתה אינו אותו ראובן שראינוהו בשנה שעברה — כל חלק וחלק ממנו וכל אטם ואטם לאט לאט, בפסיעות דקות מן הדקות אשר לא תשורם עין רואי, נסעו יצאו ממנו ומקומם לקחו אחרים; אך בכל זאת, אחרי כל הגאולה והתמורה ההיא, עוד תכירהו עין רואי, רואהו יאמר: הנהו, וגם אחר עבור כמה שנים אם מכל רושמי פניו לא נכירהו, אבל אם נסתכל ונתבונן בו היטב היטב, אז מבין ריסי עיניו נדעהו ונאמר עליו: הוא זה! אחת היא ששנתה פניה כל כך שאחרי כל ההסתכלות וההתבוננות שנסתכל ושנתבונן בה לא יעלה בידנו להכירה אף היכר כל שהוא. „באחת" הזאת שאמרתי כונתי על ה„רבנות בישראל".

ה„רבנות" ישנה היא בישראל כישראל עצמו וכימי האומה הישראלית גם ימיה, אם אמנם רק בעת מאוחרה נתגלתה לנו תחת השם הזה, אבל אחת היא לנו אם בשם „זקנה" קראנוה או בשם „נביאות" או „ספרות". בכל הלבושין שלבשה ובכל השמות שנקראה פנימיותה אחת היתה ומטרתה אחת — לעמוד בראש העם ולדאוג בעד כל מחסוריו, להיות להם לעַמוד הענן יומם ולעמוד האש לילה ולהגות את כל אבני הנגף והמכשולים אשר על דרך הייתם. במלה אחת, בכל מאמצי כחה ובכל אשר היה לאל ידה עדרה בלא לב ולב להמתיק לו מרירות החיים בעת ההוה ולפנות לו את הדרך לעתיד. בכל מקום אשר ראתה כי תוכל לעזור לעמה לא נחר גרונה מקרוא — בשעה שדרש הדבר קריאה, ולא נלאו

ידיה מעשות — בשעה שרש מעשה. בכל עת מן העתים הרעות שהתרגשו לבוא בעולם הישראלי ובכל שעה ושעה שהאומה היהודיה היתה שרויה בצרה וצוקה, בכל זמן ועדן כאלה, שאומתנו עשירה בכמותם ומונה אותם לאלפים ולרבבות, היתה ה„רבנות" היא ולא אחרת הראשונה שיצאה לעזרת ה׳, היא ולא אחרת עשתה כל מה שביכלתה להעמיד ליהודים רוח והצלה מן הצרה אשר מצאתם.

בכל ספר דברי ימינו ובכל סדר זכרונותינו אין אנחנו מוצאים שם וזכרון לעשירים אשר גדולות עשו בתוך עמם או אשר השליכו את נפשם מנגד בעדו (לבד נקדימון בן גוריון שעזר לעמו תשועה זמנית ולפי-שעה (תענית יט) רק הרבנים נקראו איך שיקראו: זקנים, נביאים או סופרים הם רק הם הנוטלים חלק בראש בהיסתורייא והם העומדים בה בעלא דרתא. מיום שקבל עמנו צורה אומית במעמד הנכבד של הר סיני, מיום ההוא למעלה רואים אנחנו בכל דור ודור את הכלל הגדול של „ישראל ואורייתא חד" גם בנוגע לראשי העם וצופיו — ראשי הדת בראגם לדת דאגו גם לעם, בידעם כי באין עם אין מקום גם לדת והדת לא נבראה אלא בשביל העם.

גם בימי מלוך מלך בישראל, שנטלה הדאגה בעד העם מן ראשי הדת ונתנה למלכים, גם אז לא טמנו ראשי הדת (לא כהני הדת) באמת — הנביאים את ידיהם בצלחת, גם אז לא חדלו מדאוג בעד העם, ובכל עת ובכל שעה שראו שהמלכים והעם בדרכיהם הבלתי טובים ובאורחותיהם הנלוזים יוכלו להמיש רעה על העם קראו וחזרו וקראו והעירו למוסר אזנם להשיבם מדרכם הרעה, לא חשכו מכל רעה נפשם בעד טובת האומה, אף שהעם לא הבין את הטובה, גום נתנו למכים ולחייהם למורטים וכמעט היו בכל רע בעד האידעע הקרושה של תנועת האומה, אך ביותר נראה פעלם והדרם של ראשי הדת במה שנוגע אל העם משעה שפסקה מלכות מישראל, ו„רוח אפינו משיח ה׳ אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים נלכד בשחיתותם", אז החלה היסתוריית ישראל ללכת רק על פיהם ועולם היהדות רק על פי מנהגם נוהג.

בראותם כי סוף כל סוף יחדל ישראל מהיות גוי בכל גויי הארצות, שמש ממלכתו נטה לערוב והאדמה אשר תחתיו נוע תנוע, ויאמרו לעשותו תחת עם הארץ, שידים שולטות בה ומאן דאלים גבר ואין מקוה לישראל להאחז בארץ, כי קטן יעקב ודל לעשותו לעם הרוח שאין ידים שולטות בה, ותהי ראשית מעשיהם להגדיל תורה, ולהאדירה. הושיבו מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר ובכל אתר ואתר, ויעירו ויעוררו במאמריהם המחוכמים, המושכים לבו של אדם כמים, את האהבה ללמוד התורה, תורת חיים ואהבת חסד, חמדה גנוזה האחת שנשארה לישראל בעולמו שכל הידים שבעולם לא יוכלו לגזול אותה ממנו. — כצופים עמדו תמיד על המצפה ומורד הרוח בירם לדעת היכן רוח העם נוטה וידעו לכון את הרוחות ולהלוך לרוח היום, אם ראו כי נפל לב האומה בקרבה ורוח היאוש נוססה בה, אז דברו על לבו וישלמו נחומים לה בעתיד תחת הרעות אשר תמצאנה אותה עתה וידעו לכלוא את הרוח, וכל המביט על אגדות התלמוד מבעד לאספקלריא מאירה ומתוך חקירה וסקירה בדברי ימינו יראה כי האגדות נבראו להאיר ולחמם, לחזק ולאמץ — להאיר העינים הכהות ולחמם הלבבות הקרים והנקפאים, לחזק ידים רפות ולאמץ ברכים כושלות ואין לך כמעט אגדה אחת שנאמרה על דרך המקרה וההזדמן ושאין מטרתה וטענדענציתה בצדה. במלה אחת — לא העלימו עין מכל צרכי האומה

זכל עניניה היו נגד פניהם תמיד ויגזרו גזרות ויתקנו תקנות ככל אשר מצאו לנכון בעד העם לפי תנאי המקום והזמן, ופעמים רבות היה שהתקנות ההן התנגדו בעיקרן אל הדת וישכילו למצוא להן סמוכין מן התורה, כגון עת לעשות לה' — הפרו תורתך (ברכות נ"ד), והי בהם ולא שימות בהם (יומא פ"ה, סנהדרין ע"ד) ועוד כאלה. כראות הלל, למשל, כי ענין השמטה שהיה נוהג והולך עד זמנו — שרוב העם היו עובדי האדמה והלואת כסף איש מאחיו היה חזון לא נפרץ, כי ענין השמטה נהיה עתה, שרוב העם, מפני תנאי החיים החדשים, זזו מן העוגה שעמדו בתוכה עד כה ונהיו לסוחרי א"ץ, שהדבר דורש תועפות-כסף, ומפני יראת השמטה נעלו דלת בפני לווין ותהי השמטה לדבר שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בו, בראותו כל זה עמד ותקן פרוזבול — שיהיה כל אחר, שיש לו שטר על חברו, הולך ומוסר שטרו לבית דין טרם תביא שנת השבע, שנת השמטה, ושוב אין שמטה משמטת, ועוד תקנות כאלה וכאלה שאין כאן המקום לפרטם.

כל זה בעניניה הפנימים של האומה, אבל גם בעניניה החיצונים — ביחוסה אל העמים אשר ישבה בתוכם, לא היו רק ראשי הדת, רק הם כמליץ בינותם, מי שם נפשו בכפו ויצא ראשונה לאספסינוס בעת מצור ירושלים, לבקש מלפניו לכל הפחות הצלה פורתא? — רבי יוחנן בן זכאי ושאלתו נתנה לו (גיטין נו). וכשבעו ישראל זימנא חרא לשדורי דורון לבי קיסר, אמרו מאן יזיל? — יזיל נחום איש גם זו (תענית כא), ומי לא ידע מכל התנועות הלאומיות שעמד רבי עקיבא, תלמידו של הקודם, בראשם בימי מלכות בר כוכבא, בחשבו שיביא בזה איזה תועלת לעמו, ולא נח ולא שקט עד אשר נפל שדוד בעד הרעיון הקדוש של תשועת עמו, ופעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל וכו' מה עשה רבי ראובן בן איסטרובלי הלך וספר קומי (כדרך הרומים) והלך וישב עמהן וכו' ובטל את הגזרה, וכשחזרה הגזרה ליושנה הלכו עוד הפעם רבי ורבי — רבי שמעון בן יוחאי ורבי אליעזר בן יוסי לרומי ולא נחו ולא שקטו עד שבטלו את הגזרה (מעילה יז), ושוב — פעם אחת גזרה מלכות על ישראל וכו' מה עשה רבי יהודה בן שמוע וחבריו? — הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גדולי הכרך מצויין אצלה, אמרה להם בואו והפגינו בלילה וכו' הלכו והפגינו בלילה וכו' ובטלה הגזרה (ר"ה יט). — במעט מלים. בכל דור ודור רואים אנחנו כי ראשי הדת כאפוטרופסי האומה נכנסים בעבורה בעובי הקורה ועושים כל מה שביכלתם לטובתה.

גם בתקופת הגאונים ואחריה בתקופת הרבנים — בימי הבינים, גם בתקופות ההן שכבר השקיפו על הדת והעם בעינים אחרות מאשר השקיפו עליהם הראשונים — התנאים והאמוראים, גם אז שירד כבוד התורה — המאור שבה החל כהה והרוחניות שבה החלה להתגשם... גם אז לא שכחו את העם כלה — ויזכרוהו, גם בעת ההיא מוצאים אנחנו פעם בפעם ראשי הדת עומדים בפרץ — גודרים גדרים ומתקנים תקנות לצורך האומה ואם לא חשו עתידות לה, הנה לכל הפחות עת ההוה היתה נכח פניהם, גם בדורות האחרונים — לפני שנים שלשה דורות, לא ישבו ראשי דתנו בחבוק ידים ויעשו — ועדו ועדים, נסעו לירידים וכתבו פנקסאות ויתקנו תקנות ולא נחו ולא שקטו על שמריהם; אך ורק בדור הזה הנוכחי, נשתנה פני הדבר מכל וכל ואחרת תראינה עינינו. ראשי הדת כלם הוזים שוכבים תרדמת ה' נפלה עליהם, תרדמה מרמוטית ותערב עליהם שנתם, אין לך מקצוע בכל חיי עמנו שיהיה מתוקן כראוי ושלא יהיה

צריך תקון ואיש מהם לא ירים את ידו ואת רגלו לעשות קטנה או גדולה , דרכי החנוך על טהרת הקדש אבלות אצלנו , ובנינו הדור הצעיר , מעבר מזה מרחיקים ללכת הלאה הלאה ... ונתונים לעם אחר , ומעבר מזה עומדים על מקומם כבול עץ וכגולמים וגם להם גם לנו לא יהיו ... ואין דואג ואין מבקש : האומה טובעת בים של צרה והם עומדים מנגד ומקיימים בעצמם : מה לנו ולצרה הזאת ? — כלם התצמצמו בד' אמות של הלכה לבד ולא ידעו גם לא יאבו לדעת את הנעשה מחוץ לד' אמותם .

אמנם כן יכולים אנחנו לדונם לכף זכות כי קצרה ידם מעשות ומה כחם כי יפעלו לעמם , אם בתוך העם בעצמו סך ערכם וירד פלאים ולא מפיהם הם חיים , וגם היו למשל ולשנינה , עד כי כל המושל ימשול לאמר : „שומע אני אותך כאשר אשמע את הרב" (!!) ; — אבל מי אשם בדבר אם לא הם בעצמם — „בדרך שאדם רוצה לילך , בה מוליכין אותו" ולו לא הניחו רבנינו , הם בעצמם את הרסן מידם , לו ראה העם באמת כי משתדלים הם לטובתו , כי אז הביט עליהם בעינים אחרות , כי אז נתנו כבוד לשמם וכל דבריהם היו להם כדברי האורים — ידע שור קונהו , ועם — את העומד בראשו ועוסק בצרכיו : אבל רבנינו לא כן עשו , המה ראו את המנוחה כי טוב ואת האי־מעשה כי נעים ויפרקו עול הצבור מעל צוארם ויאמרו מה לנו ולצרה הזאת , טוב לנו שעה אחת של אֶפֶס מעשה מכמה וכמה שעות של עשיה ועסק בצרכי הצבור , ויעזבו את העם לנפשותם ללכת באשר יתהלכו , לכן אבדו ערכם וירדו מגדולתם כי העם התחיל להביט עליהם כעל טועלים בשליחותם , כעל אנשים החיים על חשבון העם ותועלת אין מביאים לו , (ויבואו הרבה עירות גדולות שאינם נזקקים עוד לרב אחרי מות רבם ויקימו את דברי) , ובכן היו הרבנים בעצמם הראשונים שנתנו יד לזלזול כבודם והם הם דאפסדו אנפשייהו .

הנני אומר „הם הם דאפסדו אנפשייהו", מאמרי זה אינו אלא דרך העברה ושיטפא דלישנא , כי הבאמת נחשב להם הדבר להפסד ? לו היה להם הדבר להפסד כי אז היו משתדלים לתקנו ולהסיר מהם את ההפסד הזה , כמה קריאות קראו טובי סופרינו , כמה צוחות צוחו „אל רועי ישראל" (המליץ תרמ"ו מהר"י ראזענטהאל , בכמה גליונות) ו„אל הרבנים" (הצפירה תרמ"ח מהר"י סובאלסקי בכמה גליונות) להתעורר ולהתעודד , להתקרב ולהתאחד לצאת לישע עמם ! קול רעשם הגדול עוד מצלצל באזנינו וכמדומה לי שאפילו ישני שנת עולמים היו יכולים להקיץ מקולם , שהלך מסוף עולם היהדות ועד סופו , ומה היתה אחרית זעקתם ? מי מהרבנים התעורר לקולם ומי נענה להם ? — אין גם אחד .

ואף אם יצדקו נפשם בהאמתלא של „אי־אוטוריטאט בתוך העם" רבנינו הקטנים , הנה מה יאמרו רבנינו הגדולים ? מה יאמרו הבריות הגדולות האלה , שקולן נשמע בין הבריות ואין מהרהר אחריהם , מה יאמרו הם להצדקת נפשם , ואיזה זכות תמצא להם ?

לפני שנתים ימים , כאשר התעוררה השאלה בדברי הכרכשאות החארקוביות , זיהי רעש גדול במחנה רבנינו (הקטנים עם הגדולים) , וכלם כאיש אחד חברים התעוררו ויצאו לאסור את הכרכשאות , אף שכפי הנשמע מאחורי הפרגוד , לא היה כל הענין רק דררא דממונא , לא מן הדברים העומדים ברומו של עולם היהדות באמת כמה דיו נשפך אז , כמה קולמוסין נשברו ! וכששאלות משאלות שונות , שהן באמת עומדות ברומו של עולם היהדות , כששאלות משאלות שונות עומדות

על הפרק, אין גם קול דממה דקה ואין פוצה פה ומצפצף — שם אין דיו נחשב למאומה, „כל הימים דיו ואגמים קולמוסין", וכאן „דיו-ימי" וקולמוס לא ישקל מחירו.

בכל אומה ולשון שיושבת על אדמתה, אע"פ שעל כל ענין וענין מעניני האומה יש צופים ומשגיחים, ממונים ואמרכלים שאליהם יגעו כל דברי הענין ההוא, הנה כשתתעורר איזה שאלה בענין מן הענינים, אז מוצאים אנחנו גם ראשי הדת — הכהנים פושטים בגדי קדשיהם ויוצאים מד' אמות של בתי תפלותיהם ומלכלכים ידיהם בדיו ובסקרא למצוא פתרון לשאלה ההיא. אם כך הדבר נוהג אצלם — אצלם שראשי הדת לא נבראו אלא בשביל הדת ושלענינים האי-דתים יש ראשים אחרים, על אחת כמה וכמה שמחויב הדבר להיות כן אצלנו — אצלנו חובת ראשי הדת להיות כוללים ומקיפים את כל עניני האומה, ושאין מנהיג לבירה זו חוץ מהם ואין דואג ואין מבקש זולתם.

מה נאמר ומה נדבר חטא גדול חטאו רבנינו נגד האומה ובצדק תוכל כנסת ישראל לקבול עליהם: תופשי התורה לא ידעוני, והרועים פשעו בי (ירמיה ב' ח').

„נשיא כי יחטא לאשמת העם והביא את קרבנו שעיר עזים", כמה קרבנות וכמה שעירי עזים צריכים להביא נשיאנו עתה — אלו רבנינו, לאשמותיהם נגד העם?!

בזמן שבית המקדש היה קים אדם מביא קרבן ומתכפר, עכשיו שבעונותינו הרבים הרב בית המקדש ובטלו הקרבנות, אין הדבר תלוי אלא בתשובה.

שובו! שובו, רבנינו! שובו קחו את הרסן בידכם ונהגו את העם, שובו וקחו מקלכם, מקל הרועים, ולכו רעו את הצאן, צאן עמכם כימי עולם וכשנים קדמוניות, בנאות דשא ועל מי מנוחות, ואז נתן כבוד לשמכם ובכבודכם נתימר! שובו אלינו ונשובה אליכם! שובו!... שובו!... כי אין הדבר תלוי אלא בתשובה.

נחום גרינבערג

כים אחד לכלנו.

הרעיון הרם והנשגב כי כל הכסף הנקבץ לעניי ירושלים בכל הארץ יאסף לקופה אחת ויתחלק לכל העניים בשוה, מצא מסלות בלבבי פנימה זה זמן רב, כי מדוע ישאלו אחינו ללחם ואין דעת אשר אחיהם כוללי הו"ד יתענגו על רב מוב ויחיו ברוח שאננה. ומה גם אחרי אשר ראיתי דבריך הרב המו"ל היקרים נתעורר בי הרעיון הנכבד הזה ביתר עז, אך למרות רוחי ולדאבון נפשי לא אוכל להחליט שיהיה תועלת אם נבא בכתובים אודות זה במ"ע, כי מי לא ידע רוח יושבי אה"ק מפלגותיהם השונות מאד, וכל הצעה אשר תבא למשפט לפני דעת הקהל לא במהרה תצא לאור, יען דעה אחת שונה מרעותה, ובפרט אם נציע לפניהם דבר הנוגע אל עצמם ואל בשרם, הישמעו? וזה דעת רוב רבני ישראל שלא יתראו אל העם ברשות הרבים של כלל ישראל בשאלות הזמניות המתחדשות חדשים לבקרים, אף כי את טובת העם דורשים המה בכל לב, אבל יודעים הם כי רוב הקהל כבר הסכין בקריאת מ"ע וקונטרסים עד כי

הקריאה הזאת אינה רק לקורת רוח ולא יותר, וא״כ האיש אשר רגש אהבת עמו ע.ור כאש בעצמותיו יהאמץ בכל עז לטובת עמו בכל יכלתו אף אם לא יעוררהו, ומי אשר הקרח הנורא שוכן בלבו פנימה לא ישמע לקול תרועת הרבנים ולא יתפעל מדבריהם מאומה, ולכן כל חובב עמו באמת ישב יחיל ודומם עד כי יערה ה׳ רוח ממרום ויצרור בכנפיו כל המפלגות לדעה אחת לאחד את כחותינו המפוזרים לקרב את לב אחינו המפורדים ולעורר רגשי קדש גם בלב בני הנעורים ואז יושע עמנו תשועת עולמים.

ומעתה נבא להשיבו על הדבר תורה שהציע לפני על אודות תיקון אחדות הכוללים בירושלים שיעשו כלם לאגודה אחת, אולם בני כולל הו״ד אומרים כי להם דין קדימה על כסף הו״ד מטעם עניי עירך, הנני להעיר אותו בקצרה רק במה שנוגע לדינא.

[ה׳] דהדין פשוט דעניי עירו מקרי רק הדרים בעירו אבל אם נתישבו עניי עירו של המתנדב במדינה ועיר אחרת אין להם שום קדימה על עניים אחרים (ורק עניי א״י קודמין לעניי ח״ל) ולפי דעת כולל הו״ד כל עיר מהוץ למדינת א״י יעשו להם כולל בפ״ע שלא לחלק נדבתם רק לאנשי עירם הדרים באה״ק דמה דין קדימה יש לאנשי אמשטרדם על הכסף הנקבץ בעיר האג וכדומה, וא״כ כל עיר תבנה במה בפ״ע, ועי״ פירוד זה יסתרו חלילה יסוד כל הכוללים, אבל היא סברא בטלה ואין זה ענין כלל לעניי עירך היכא שאינם יושבים כעת בעיר המתנדב, וכבר השיב בכג״ז גם הגאון בעל דברי חיים בתשובותיו לחושן משפט ח״ב סימן ס״ח במעות הנשלח ממחוז מארמאריש לאה״ק אם יש איזה קדימה לאנשים הבאים ממחוז הנ״ל לשבת באה״ק נגד שאר יושבי אה״ק וכתב דאין להם דין לומר עניי עירך קודמין כיון שעקרו ממקומן וג״כ לא ידע מה שיחס וכי מארמאריש עיר אחת בפ״ע היא כו׳ וכי יעלה על הדעת שמי שהוא מאיזה ישוב מארמאריש הוי עניי עיר סיגוט כו׳ ולכן ע״פ דין אין מגיע להם שום קדימה יעו״ש בדבריו כי נעמו, דאף שלא כתב שם שום ראיה לזה הדברים בעצמם נכונים בטעמם, דהא ידוע פלוגתת מרן הטור והר״י בר ברוך (טויו״ד סי׳ רנ״א) אף לענין עניים הבאים לעיר דלדעת הטור ודאי עניים הקבועים בעיר קודמין ולדעת הר״י בר ברוך הא דאמרינן עניי עירך קודמין היינו שלא לשלוח לעיר אחרת אבל הבאים לעיר לא אמרינן עניי עירך קודמין כו׳ ויתנו לעני הבא כפי מה שיוכלו יעו״ש, א״כ לדעת הטור הא אף בעני הנמצא בעיר המתנדב אם אינו קבוע לא מקרי עניי עירו, ואף לדעת הריב״ב דוקא אם נמצא עתה בעירו אבל בעיר אחרת (אף שלפעמים היה מבני עירו) ודאי גם הוא מודה שאינו בכלל עניי עירך וכדנראה ג״כ ממקור הדברים ש״ס ב״מ (ע״א א׳) לענין קדימת הלואה דתני רב יוסף אם כסף תלוה כו׳ עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וכדפרש״י שם דהנך הוו עמך טפי יעו״ש, (ויעו׳ ג״כ בלבוש עיר שושן סי׳ צ״ז ס״א אותו שעמך הוא קודם) והיינו אותן שדרים עמו משא״כ אותן שכבר נתישבו במדינה אחרת ואינם עמו איך יקראו עניי עירו, ויעו׳ בשו״ת הר״ן סי׳ מ״ב ד״ה ואינן שכתב אבל מי שיוצא ממקום למקום כיון שנשתההה שם עד שהוא כאנשי העיר אין אותה העיר הראשונה עירו לשום דבר בעולם יעו״ש, א״כ לדבריו פשוט דמי שנולד באיזו עיר ועקר דירתו משם ונתיישב בעיר אחרת לא נחשב לגבי מתנדבי עיר הראשונה לעניי עירך כיון דאין אותה העיר הראשונה עירו לשום דבר כמובן, ועכ״פ זה נראה דהבא לעיר חדשה

נחשב יותר לאנשי עיר א (מאותה העיר שעקר דירתו ממנה) יעו"ש בש"ס ב"ב (ח' א') דבזמנים מועטים חלוקים נחשב כאנשי העיר, ל' יום לתמחו כו', ואם דעתו להשתקע נחשב מיד כאנשי העיר יעו' ג"כ במהר"ק שורש י"ז, ועכ"ז דעת הטור (וכ"ה להלכה ברמ"א שם סי' רנ"א ס"ג) דהבאים לעיר לא נחשבו עניי עירו נגד הקבועים בעיר מכ"ש אותן שנולדו שם וכבר עקרו דירתם דפשיטא דלא נחשבו עניי העיר לכ"ע (ובפרט אם נתישבו ישיבת קבע באה"ק דאסורים בחזרה לח"ל אם לא באופנים ידועים) וכמ"ש הר"ן להדיא דלא נקרא עירו לשום דבר בעולם.

[כ] ובאמת המעיין במקור הדברים לענין קדימה בצדקה בספרי (דברים טו ז) סי' קל"ג אחיך זה אחיך מאמך כו' באחד שעריך יושבי עירך קודמים ליושבי עיר אחרת כו' בארצך יושבי א"י קודמים ליושבי ח"ל, יראה דפשטות לשון הספרי מבואר דהיינו דוקא ביושבי עירך ולא כשנתישבו במק"א וכפשטות הכתוב באחד שעריך היינו דהאביון יהיה בעת הנתינה באחד שעריך ובפרט לפי גרסת הספרי שלפנינו (הנדפס עם התורה והמצוה להגאון מלבי"ם) זה לשונו; כשהוא אומר באחד שעריך היה יושב במקום אחר אי אתה מצווה לפרנסו, א"כ מבואר להדיא שאלתנו דהספרי ממעט מהכתוב באחד שעריך דאם עניי עירו נעקרו (משעריך) למק"א אינו מצווה לפרנסו ואין שום פי' לזה ובבאור הרא"ש שם אות קל"ו הוסיף לפרש „פי' ובא לכאן אתה מצווה וכדעת הר"י בר ברוך" יעו"ש, אבל העיקר חסר מן הספר לפי' זה ויותר נכון דגרסת הפסיקתא במקום אחד בדל"ת (שכ"ה גרסת הילקוט שמעוני שם סימן תתצ"ז) והיינו דנמשך למה שסיים היה מחזר על הפתחים כו' ור"ל דרוקא כשיושב במקום אחד בקביעות אתה מצווה לפרנסו כדכתיב באחד שעריך משא"כ כשהיה מחזר על הפתחים ונודד ממקומו אי אתה זקוק לו, עכ"פ גם לפי גרסא הישנה יש מקום לומר דמבואר דכשאינו דר בקביעות בעירו אינו בכלל עניי עירך, ויעו' ג"כ בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תע"ב בעיר אחת שיש בה כמה קהלות מערביים וקפוסיין וכדומה וכתב שם לענין קופות הצדקה דכל צרכי העניים דין אחד להם, ואע"ג שכתב א' מגדולי הדור דעניי עירך קודמין עניי עירך שמענו אבל עניי קהלך לא שמענו יעו"ש (דיש קצת גמגום בלשונו אכמ"ל), עכ"פ ראינו דאף אם המתנדב יושב ג"כ בעיר הזאת אין דין קדימה לקהלתו על שאר עניים וכל העניים היושבים בעיר אחת דין א' להם, מכש"כ כשהמתנדבים יושבים חוץ למדינה אין שום קדימה מן הדין לאנשי מדינתם שנתישבו במדינה אחרת. ובהיותי בהלכה זו נפלאתי על מרן הרמב"ם שבכל ביתו נאמן הוא להביא כל דברי חז"ל המפוזרים גם בספרא וספרי (ואדרבא בפ"ה מהלכות מלוה ה"א מצינו שהניח דרך הגמרא ותפס דעת הספרי), ומדוע בהלכה זו (בפ"ז מהלכות מתנות עניים הי"ג) השמיט דין זה המבואר בסוף דברי הספרי דיושבי א"י קודמים ליושבי ח"ל ולא מצאתי לא מנושאי כליו (הנמצאים באוצר ספרי) שירגיש בזה, ולולא דמסתפינא הייתי אומר דהר"מ תפס דרכו דרך הקודש בדברי הספרי דקשה לכאורה האי דיושבי א"י קודמין במאי מיירי אי כשהנותן יושב בא"י פשיטא דהא אמר מקודם דעניי העיר קודמין בלא"ה ואי כשהנותן יושב בח"ל הא יושבי עירו קודמים אפי' מעיר אחרת של א"י (וכמ"ש הב"ח בסי' רנ"א והש"ך שם ס"ק ו') ולשאר הפוסקים מיירי הך דספרי כששולח מעות לעניי עיר אחרת אז עניי א"י קודמין לעניי ח"ל, אכן להרמב"ם יש מקום לומר דלא ניחא ליה בזה דנראה לו משמעות הכתוב כי יהיה בך אביון כו',

דנותן הצדקה והמקבל יש להם ישיבה אחת (יעוין באור זרוע הלכות צדקה סי' ב"ג דאם קרובו חוץ לעיר אינו רשאי ליתנו לו א"כ הא דכתיב לאחיך ג"כ כשהוא אתו יחד וי"ל בזה ואכמ"ל), ולכן נראה לי דכוונת הספרי דמבאר איך מוכח דעניי עירו קודמין בכל מקום משום דבארצך לחודא הוי משמע יושבי א"י קודמים ליושבי חוץ לארץ דהוי תרתי למעליותא שהמה יושבי א"י ויושבי עירו והשתא דכתיב ג"כ באחד שעריך מרבה דיושבי עירך קודמים באיזה שער שאתה יושב אפי' בח"ל, ולכן כשהביא הר"מ דין דיושבי עירך קודמין ממילא יושבי א"י (שהמה עניי עירו) בכלל זה מכח כש"כ, כן היה מקום לכאורה אבל כיון שדין זה הלכה פסוקה היא בש"ע ולא הביאו הפוסקים שהר"מ חולק בזה יותר נראה לומר ברוחק שהר"מ סמך על המבין ורמזו בקצרה בלשון הכתוב שהביא, וזהו שהביא פסוק אחר (שלא דרשו בספרי) שנאמר לאחיך לעניך ולאביונך בארצך (שם ראה ט"ו סוף הפרשה פסוק יא) וכוונתו דתחלת הפרשה היה מקום לפרש כמ"ש דעיקר הלמוד קדימה היא לעניי עירך אבל אחר דאהדריה קרא בסוף הפרשה מורה כולו לעיכוב סדר הקדימה דכן הוא סדר הנתינה כמו שכתוב לאחיך קודם ואח"כ לעניך (בני ביתך) ואח"כ לאביונך (עניי עירך) ואח"כ בארצך המה עניי א"י (שאינם בני עירך) קודמים לעניי ח"ל (שאינם בני עירך) ומש"ה הביא הרמב"ם פסוק זה שנראה לו יותר ללמוד מפסוק השני סדר הקדימה וכמ"ש הכסף משנה פ"ב מהלכות פסולי המוקדשין הלכה ב' שדרך רבינו לסמוך הדבר לפסוק שנראה לו שהוא פשוט ללמוד ממנו יותר מהפסוק שמביא ממנו הגמרא יעו"ש (וצ"ע לפי"ז בדברי הכ"מ פ"ג מהלכות סנהדרין ה"ח שסותר דבריו יעו"ש), וכ"כ הלח"מ שם דדרכו לסמוך הדבר אפסוק היותר פשוט וכ"כ הלח"מ פ"ב מהלכות תמידין ומוספין הלכה ב' ואכמ"ל.

[ג] אמנם כן יען שכבר הורגלו נדיבי מדינת הו"ד מכמה שנים לשלות נדבתם לאה"ק לכולל הו"ד א"כ מטעם אחר יש לומר דאין לשנות נדבתם מטעם דכבר זכו בזה כולל הו"ד כמכירי כהונה ולויה, דמבואר בש"ס גיטין (ל' ע"א) ואע"ג דלא אתו לידיה אמר רב במכירי כהונה ולויה (דכיון דאינו רגיל לתת תרומות ומעשרות אלא לכהן זה כו' הוי כמאן דמטי לידייהו יעו"ש ברש"י), יעוין ג"כ ש"ס חולין (קל"ג א') במכירי כהונה ולויה וכן פסק הרמב"ם ז"ל מהלכות מעשר ה"ו דרב ושמואל לא פליגי לדינא (יעו"ש בכ"מ ורדב"ז) ויעוין בתוס' ב"ב (קכ"ג ע"ב) ד"ה הכא שכתבו דבכל דוכתי עביד מכירי כהונה מוחזק ויעוין באס"ז לב"מ (מ"ט א') ד"ה רשאי כתב ר"מ אע"ג שלא קנאו בן לוי לא במשיכה כו' איירי במכירי לויה דחשיב כאלו בא לידו יעו"ש, הן אמת דיש לסתור זה ע"פ דברי הירושלמי גיטין שם פ"ג ה"ז (ט"ו ע"ב) והלא תנינן עני ויש מכר לעני (בתמיה דבעני לא שייך מכירו ואוהבו אלא שכל עני שיזדמן נותן לו, פני משה שם) א"כ לפי דברי הירושלמי שם בנ"ד צדקה לעניים לא שייך מכרו שיהיה כשלו, אבל ז"א חרא דגם להירושלמי יש לומר דדוקא במעשר עני אמרו כן ולא בשאר צדקה ע"פ דברי המשנה למלך שם (פ"ז מהלכות מעשר ה"ו) שהסביר טעם הירושלמי דדוקא בתרומות ומעשרות דאיכא טובת הנאה לבעלים (וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל פי"ב מהלכות תרומות פט"ו) שייך לומר דאם הכהן ולוי הוא מכירו הו"ל כאלו זכו דשאר המקבלים אסחו דעתייהו מיניה דאין יכולים ליקח בעל כרחו דבע"ב, אבל במעשר עני דהעניים באים ונוטלים הימנו בעל כרחו (יעו' ש"ס חולין קל"א ב' עזיבה כתיבא בהו), א"כ אינו מעלה ומוריד אם העם הוא מכירו

יעו"ש דלפי"ז פשוט דבצדקה דכתיב ביה נתינה ואית בזה טובת הנאה גם להירושלמי שייך בזה מכרו כמובן, ועוד דמשיטת הש"ס דידן וגם מהרמב"ם נראה דאין חילוק בזה וגם בחלוקת העני שייך מכרו, יעו' ג"כ בספר התומות (שער ס"ה חלק ג' סוף אות א') שכתב להדיא ואם רגיל ליתן לזה הרי הוא בכלל מכרו של כהונה ולויה ואינו צריך יעו"ש הובא ג"כ בקצרה בש"ך יו"ד (סי' רנ"ז ס"ק י"ג) (ודוחק לומר דבמעשר עני גם הבעה"ת מודה להירושלמי דז"א להמעיין בלשון הבעה"ת שהביא שם סוגיא דגיטין ופסקו של הרמב"ם הלכות מעשר), ויותר נראה לומר דגם הירושלמי אינו מחלק בזה והא דקאמר ויש מכר לעני תירוצא הוא שמצינו גם בעני כן במי שרגיל ליתן לו מעשרותיו וכמ"ש ג"כ הרב מראה הפנים שם סוד"ה כלום ויעוין ג"כ בשו"ת חת"ס חיו"ד ס"ס רל"ז מ"ש בזה ואכמ"ל.

[ד] אכן עכ"ז בנתינת צדקה וכדומה הא אזלינן ג"כ בתר אומדן דעת (יעו' במרדכי כתובות פ"ה סי' קע"ו ובשו"ע יו"ד סי' רנ"ג ס"ז ושו"ע חשן משפט סי' רנ"ג סט"ז), א"כ בנ"ד נמי דעת לנבון נקל שדעת המתנדבים היה בתחלה שכל עניי א"י יתפרנסו בשוה כאו"א מכולל שלו, אבל עתה דכוללי פולין הגיעו עד משבר ורעבים ללחם וממש יש פ"נ לעניי פולין העטופים ברעב (מחמת דרבים המה וכולל הו"ד נשארו יחידי סגולה המתענגים על רב טוב), א"כ יש מקום גדול לומר דאדעתא דהכי לא התנדבו ובודאי רצון המתנדבים שכל אחינו העניים יתפרנסו בשוה (ולא להעשיר המיעוט והרוב יגוע ברעב חלילה), וכזה מצינו דהא בתוספתא פ"א דב"ק מבואר האומר תנו מאתים דינר לעניים יתנו לעניי אותה העיר ועכ"ז כתב המרדכי פ"ק דב"ב סי' תצ"ג כי המנהג בהרבה עשירים שנפטרו בצרפת והיו נודרין לצדקה דבר גדול ולא היו נותנין לעניי אותה העיר אלא מחלקין לכאן ולכאן שהדבר ידוע עכשיו שאין מתכוונין ליתן לעניים מועטין שבאותה העיר יעו"ש ובא"ז הלכות צדקה סי' כ' וברמ"א סימן רנ"ח ס"ה (ויעו' ג"כ ברד"ך ח"ב סי' ל"ב הביא דבריו הרב קהלת יעקב בחלק לשון ב"א אות ג' שכתב דהיכא דאיכא אומדנא לא אזלינן בתר לשון ב"א ונוכל להוסיף על הנדר מאומד הדעת), ואם כי קשה להעמיד יסוד על אומד הדעת וכמ"ש ג"כ המרדכי פ"ה דכתובות שם דלאו כל האומדנות שוין מ"מ בנ"ד יש לחזק אומד זה מדינא דודאי אין קדימה לעונג כוללי הו"ד על חיי אחיהם העניים הרעבים וגם צמאים ע"פ דברי הש"ס נדרים (פ' ע"ב) מעין של בני העיר חייהן וחיי אחרים חייהן קודמין כו', חיי אחרים וכביסתן חיי אחרים קודמין לכביסתן ומקורו מדברי התוספתא דב"מ פי"א יעו"ש, ובירושלמי נדרים שם ה"א ובירושלמי שביעית פ"ח ה"ה דאף דר' יוסי פליג שם נראה דהלכה כת"ק (ומפשטות לשון התוספתא מעין של בני העיר יש מקום לומר דאף אם המעין היה מוחזק מכבר לבני העיר ואכמ"ל). עכ"פ מבואר מדעת חכמים דחיי אחרים דוחה צערא דגופא. ועוד דאף אי נימא דהלכה כר' יוסי [דבאמת יש מקום עיון בהלכה זו יעו' בחמ"ח אה"ע סי' פ' ס"ק כ"ב ובב"ש ס"ק ט"ו (וכסף משנה פכ"א מה"א הי"א) ובאה"ט ובית מאיר שם ואכמ"ל ויעוין ג"כ בש"ס (עירובין מ"ו ע"ב) אי הלכה כר"י אפי' מחבריו ויעו"ש בתוס' פ"ג ע"ב סוף ד"ה שבעת במ"ש דאי רבים פליגי עליה אין הלכה כר' יוסי] הא גם לר' יוסי דכביסתן קודמת מבואר שם בש"ס נדרים (פ"א א') הטעם דערבוביתא דמנא מתיא לידי שעמומיתא, וא"כ כביסה נמי אפשר בבלל סכנה הוי (יעו' שו"ת רדב"ז ח"ג סימן תרכ"ז דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבירו ויעוין בכ"מ פ"א מהלכות רוצח הי"ד ובסמ"ע סי' תכ"ו

סק"ב) ויעו' ג"כ בשאלתות סי' קמ"ז (פי' ראה) דפסק ג"כ כר' יוסי ומטעם דכביסה הוי חיותא וחייהן קודמים לחיי אחרים יעו"ש, אבל בצער בעלמא וטכ"ש רק העדר עונג כבדנ"ד י"ל דגם ר' יוסי מורה לת"ק דנדחה מפני חיי אחרים דלא נשוי פלוגתא רחוקה בכדי כמו דמצינו בכמה מקומות דלמעט בפלוגתא עדיף (יעו' ביו"ד סי' קצ"ד ד"ה ומאימתי ובב"י אה"ע סי' קכ"א ד"ה היה בריא ובסי' קכ"ז ובש"ך חו"מ סימן כ"ה ס"ק י"ד אות י"ד וסי' פ"א ס"ק נ"ו ושו"ת באר שבע סי' כ' ויעו' מ"ש בספרי מנחת משה חאה"ע סי' ד' ד"ה אמנם וסי' ח' אות ג' וסי' י"א אות א' ובספרי ברכת משה קונטרס התשובות סי' ג' אות ב' וסי' ה' אות ג' וסי' כ' אות ד') ויעו' בשו"ת חת"ס סי' רל"ד דבט"ש שם (ובסי' רל"ג) דיש קדימה ליושבי ירושלים על שאר עיירות א"י (מטעם שישיבת ירושלים יש מצוה יותר) כתב ג"כ דאינו אלא להקדים ולא לדחות נפשות דכשיש לאנשי ירושלים אפי' רק לחם צר שוב אין להם תביעה עד שיגיע לשאר עיירות גם כן כשיעור הזה, והעיר ג"כ קצת מדברי הש"ס נדרים בהא דחייהן קודמין ויעו' ג"כ בתשובותיו שם סו"ס רל"א מ"ש בשם מורו הפנים יפות לענין עניי עירו ג"כ דאם יש להם כדי חיותם אלא שאין להם הרוחה בזה עניי עיר אחרת קודמין משום דהתאב תאב קודם אלא דצע"ק במה דסיים שם לענין עניי בני ביתו.

[ק] אמנם כן עכ"פ אף לפמ"ש דמן הדין אין משפט הקדימה לאנשי הו"ד במעות הנשלח מהו"ד ויעשו כולם אגודה אחת, מ"מ לחדש דבר זה צריך ג"כ הסכם מראשי המתנדבים בהו"ד כידוע דבנדרי הצדקה הולכין אחר דעת הנותן ומהראוי שכל חכמי וראשי אה"ק יעוררו את המתנדבים בעם ויודיעו להם גודל המצוה והיושר והצדק איך שחיי אלפי נפשות תלוים בתקון אחדות הכוללים ובודאי יעשו כולם אגודה אחת לעשות רצון קונם ויסכימו מהיום שנדבתם יקובץ לקופה אחת (יעו' תוס' ב"ב קכ"ג ע"ב ד"ה הכא במ"ש ואע"פ שאם רצה יכול לחזור בו כו'), וגם צריך דרישה וחקירה אם לא היה איזה תקנה קדומה בעת התיסדות הכוללים מגאוני צדיקי אה"ק נבג"מ בענין חלוקת הכוללים, אבל כ"ז שלא נתברר אופן התקנות אם יש איזה ספק בתקנתם פשוט דאזלינן בתר דין ד"ת כמבואר בתשובת הרא"ש מובא בש"ע אה"ע סימן קי"ח ס"ו דדבר שאינו מפורש בתקנה נעמידנו על דין תורה, יעוין ג"כ בב"ש שם ס"ק ה' וכזה כתב ג"כ הרב המגיד פ"ד מהלכות גזילה הלכה ז' גבי שכירו ולקיטו דאף דדרך הרמב"ם לפסוק בתיקו אם תפס אין מוציאין מידו מ"מ בזה כיון דמן התקנה הוא דמה שלא התקינו בפירוש אפי' תפס מוציאין מידו יעו"ש והיינו נמי מהך טעמא כיון דיש ספק בעיקר התקנה מוקמינן אדין תורה, ואם כי באמת יש מקום עיון בהלכה זו יעו' ג"כ בלח"מ שם מה שתמה מדברי הרמב"ם פרק ז' מהלכות חובל הח"י ופ"ח שם הלכה ז' ויעוין ג"כ במשנה למלך פרק כ"א מהלכות מלוה בתשובתו מה שהאריך בענין זה ובמלמ"ל פ"א מהלכות נחלות הלכה ח'. ויש להעיר עוד בזה מדברי הרמב"ם פרק י"ג מהלכות נזקי ממון הי"ד, (ויעוין במלמ"ל פרק ב' מהלכות רוצח הלכה ב' ד"ה כתב ודוק) ופ"ב מהלכות גזילה ה"ה וכן מדברי הרמב"ם פרק י"א מהלכות זכיה ומתנה הלכה ט"ו (דהא מתנות ש"מ דרבנן היא יעו' ג"כ תומים כללי התפיסה ס"ק ע"ז ע"ח אכן גבי מתנות ש"מ יש מקום לחלק ע"פ דברי הש"ס ב"ב קמ"ז ע"ב לענין מחילה דעשאוה כשל תורה, ויעוין בכנסת הגדולה חו"מ סי' כ"ה הגהות ב"י אות נ"א מ"ש בשם רבינו ירוחם), וכן מדברי הרמב"ם פרק כ"ז מהלכות

מלוה הלכה ט"ז (דידוע שיטת הרמב"ם פרק ג' מהלכות עדות הלכה ד' דעדות שבשטר אינו רק דרבנן, ויעוין ג"כ בשו"ע חושן משפט סי' מ"ב ס"ח דמהני תפיסה בספק שבשטר, יעוין ג"כ בש"ע סי' כ"ח פי"ב ויעוין בש"ס כתובות כ' ע"א וברש"י ותוספות שם ד"ה ואוקי), וכן יש להעיר מדברי הרמב"ם פ"ג מהלכות מכירה הלכה י' יעוין תוספות ב"ק י"ב א' ד"ה אנא דקנין אגב הוי רק דרבנן (אלא דבזה יש לומר דהרמב"ם ס"ל דקנין אגב הוי מן התורה יעוין תוספות בבא קמא ק"ד ע"ב ד"ה אגב וקידושין ה' ע"א ד"ה שכן וש"ך חו"מ סימן שס"ג ס"ק ב' ויעוין ברש"י גיטין ע"ז ע"ב ד"ה הרי ומרדכי שם ודוק) ומדברי הרמב"ם פרק ד' מהלכות ערכין וחרמין הלכה כ"ב, (יעו"ש בלחם משנה ומלמ"ל פרק ט"ו מהלכות טוען הלכה ה' ותומים סי' קל"ט ס"ק ב'), ומדברי הרמב"ם פרק ח' מהלכות עבדים הלכה ד' וה' (ויעוין מ"ש הש"ך בספרו תקפו כהן סי' ל"ט לחלק בין תק"ח זו ובין תקנת נגזל ומסור יעוין ג"כ בנתיבות המשפט כללי תפיסה אות ד' מ"ש בזה), ויעוי' ג"כ ברא"ש פרק ט' דבבא מציעא סיי כ"ד ובשו"ע חו"מ סימן קע"ה סעיף מ"ה ובהה"מ פרק י"ב מהלכות שכנים הלכה י"א ויעו' ג"כ בשו"ת פרח מטה אהרן ח"א סימן י"א שהאריך ג"כ בפרט זה ודוק בכל מ"ש בקצרה כי יש לפלפל ולסלסל במו אבל א"צ אריכות בנ"ד לפמ"ש הרב מחנה אפרים הלכות גביית חוב סו"ס ב' לחלק דודאי מהני תפיסה אף בספק תקנה והיינו דוקא בתקנת חז"ל (המבואר בש"ס) דאלימא טובא וחמירי דברי סופרים ואף בספק שיהיה בתקנתם ג"כ ראוי שלא להוציא מיד המוחזק אבל תקנות בני העיר שמתקנים איזה ענינים כו' דור דור ומנהיגיו כו' אין כח ביד שום אדם לבטל דין תורה מפני ספק תקנתם יעו"ש, וכ"כ בשו"ת נאות דשא סי' צ"א א"כ בנ"ד אף אם היה איזה תקנה מגדולי הדור בענין חלוקת הכוללים אבל כל שיש איזה ספק בעיקר תקנתם איך היה פשוט דלכו"ע מוקמינן בזה אד"ת ומפני שהענין נוגע לחיי נפשות ומעודי אין דרכי להכנים ראשי בענינים כאלו ע"כ לא כתבתי דברי אלה רק להעיר בדין תורה להלכה ולא למעשה עד שיסכימו לזה גדולי הרבנים באה"ק הקרובים למקום המשפט, (וגם שלא יהיה חלילה נגד חקי הממשלה הרוממה יר"ה כי פי מלך שמור) המה ישתדלו בכל עוז ויראו שיתאחדו הכוללים בדרך השלום המחזיק ברכה לישראל (יעוין תשובות מיימוני לס' קנין סימן כט), ובעיקר סדר החלוקה והקדימה לכל אחד ואחר לפי כבודו יש לדבר הרבה בענין זה כי כפי הנשמע לומדי תורה כובשים שם פניהם בקרקע ומי המה התקיפי דארעא דישראל שנקראו חשובים חוששני אם לא נאמר ע"ז השיחה נאה שכתב הרדב"ז ח"ג סימן תע"ב, ומה שכתבת שאדם חשוב כו' אם חשיבותו מצד תורתו צייתן לך, אבל אין חשיבותו מצד תורתו פוק חזי כמה חמורים חשובים איכא בשוקא ומהראוי כי ישגיחו על סדר החלוקה אנשי אמת כו'. וה' ירחם על שארית נחלתו להרים קרנם בכבוד וישיב שופטינו ויועצינו כבראשונה ויברך את עמו בשלום, כ"ד המצפה לישועת, ה' חובב עמו באמת, הכו"ח פה קאמינקא, פלך קיעב.

משה נחום ירושלימסקי החופ"ק

בדבר השמטה

בדבר שביעית בזה"ז שא"א להתקיים בזה, ע"כ חפשו הגאונים צדדי קולות וגם אני יגאתי לדון בזה להלכה ולא למעשה ולא באתי רק כמליץ בשעה"ד כמו שהתירו הקדמונים באיסור שבת וחמב"פ ורבית החמורים, ומ"מ המחמיר תע"ב כאשר הובטחנו בתוה"ק, וכמדומה לי שאילו הייתי שם הייתי עומד בנסיון ועיין ויק"ר פ"א א' וכ"ז לעצמי אבל לאחרים ראוי לחפש צדדי קולות, לחוס לחיי נפשות רבות ומהם רבים שלא יעמדו בנסיון כזה ויכשלו באיסור, ועכ"ז מי שאפשר לו ראוי להחמיר דאפ"ת דבזה"ז בטלה קדושת הארץ מה"ת עכ"פ קדשה מד"ס וטובים דודיך מיין, ואולי אם יחמירו ע"ע כולם קרובה התקוה שיבא ב"ד ג"צ במוצאי שביעית, ומ"מ ע"י איזו תיקון אין לגעור בהסומך על המקילין למכור לזמן ע"י הבלעה ואף דר"ג וב"ד בטלו תוספת שביעית מו"ק ד' וכ"ה ברמב"ם רפ"ג מ"ה שלו מ"מ בזה תהוי הבלעה ניכרת.

והנה הגאבד"ק קאוונא התיר מכירה לערבי לזמן לפטור משביעית, וכנראה נמשך למש"כ בקצוה"ח (רנ"ז) דמקרי קה"ג אך ראייתו ממוכר בזמן היובל י"ל דשאני התם דמקרי קנין עולם דאפקעתא דמלכא הוא נשנתו ש"ע כמו שויו"ט עיין ב"מ ק"ט. משא"כ מכירה לזמן כמש"א (קדושין ז) גבי תושב ושכיר ועיקר ילפותא דמכירה לזמן על ע"ע קסמיכנא דגופו קנוי שם ע"ז והיינו ק"פ עיין ב"מ ל"ט וכב"ק קי"ג ובנמ"י פ' החולץ. אך מה שהסביר משום דיכול לחפור א"כ לפמש"כ בעצמו (שנ"ו) תליא בפלוגתא דרבוותא אף שאינו מוכרח ועיין ב"ב קל"ז רשב"ם ד"ה דתניא אולם בגיטין מ"ז לרבה אין קנין לגוי אף דס"ל דרשאי לחפור ולר"א יש קנין וס"ל דא"י לחפור משמע דלא תלי זב"ז. אך י"ל דהשם בגוי דהוי מכירה נצחית ע"כ ה"ל קה"ג אף שא"י לחפור ולרבה ה"ט דיליף מעבד גיטין ל"ח. וכ"ה להדיא בירושלמי פ"ה דדמאי ה"ט. ולפ"ז עכ"פ לא תהני מכירה זמנית בגוי לקה"ג לכ"ע, אולם בירושלמי ס"פ השולח משמע דבזמן היובל א"י לחפור ולפ"ז ליכא למתלי קה"ג בהיתר החפירה כלל ומ"מ י"ל דבמפרש להדיא ומתנה דליכא קנוי קה"ג גם לחפור דמהני אך ברמב"א כתב דיכול הקונה לחפור בזמן היובל וצ"ל דמפרש בירושלמי בשנת היובל עצמו, ואולי מר"ה עד יו"כ לכ"ע מכורה ויוצאה (ר"ה ח) ופלוגתא דרו"ש לאחר יו"כ ואף שמשמע מתחלתו וכבר עבר יו"כ מ"מ כל השנה היא שנת היובל ועיין במל"מ פי"א מהשו"י. והיה אפ"ל עוד דבשנת היובל יכול למכור לזמן שאין האיסור רק בשתה או לעולם כמוש"כ הרמב"ם שם. אך הראב"ד פכ"ג מה"מ קצב בה זמן ס' שנה או כ' או מ' וי"ל דבב"מ ע"ט תוד"ה במוכר כו' כתבו דה"ד דלשיתין שנין מקרי כליא קרנא וי"ל דה"ט משום דהוי קה"ג גם להפור ועיין כתובות כ' ע"ב ובהפלאה שם דס' שנה מקרי ימים רבים ובחתפין הרי יובל מקרי לעולם, והרשב"ץ שנין אין מוכרין לפירות כמוש"א ב"ב נ"ה אריסותא דפרסאי עד מ' שנין, ויש להמתיק דבגיטין מ"ח מפיק דהוי ק"פ מדכתיב מספר שני תבואות ובערכין רפ"ט ד' כ"ט דקרא קמא משמע בסמוך דקי"ל אחר סמוך וקרא דלפי רוב השנים מיירי במופלג מיובל העבר, והיה כתיב מספר תבואות משמע רק ק"פ אבל שני תבואות משמע גם קה"ג קצת דמלת שני משמע קה"ג וסמוך הוא עד עשר שנים, זכר לדבר והסב את כר שעיר ימים רבים דהיינו מ' שנה שהוא רחוק מיובל הבא ועשר שנים הראשונים שייך ליובל העבר, ועפ"ז יל"פ מש"א בירושלמי בשנת היובל היינו לאחר עשר שנים דלא נשאר עוד מ' שנה ושייך ליובל הבא ולפ"ז במ' שנה קודם יובל הוי גם קה"ג. ובסוף פרשת וישב אחר הדברים האלה חטאו כו' ומבואר בס"ע שיוסף היה

בביה"ס י"ב שנה , וא"כ חטאתם היה בעשר שנים לתפיסתו ואף דבמ"ד אמרו דהסריסים היו יב"ח במשמר אבל א"ת והיו יומין במטרה ולא כמו שתרגם בספר ח"ש ימים עידן בעידן משמע דס"ל דהכא ימים תרי יומין וכתו"כ בזבה ימים שנים וכ"מ ממה דאחז"ל שקצף אדון על עבדיו בשביל יוסף , ולא מסתבר ניהא למגנא אלא סמוך לגמרו כמבואר בכמה דוכתי וה"נ היה עתיד לצאת אז לולי תלה בטחונו בשה"מ , מכל זה משמע דמלת אחר נמשך עד עשר שנים לפעמים (עיין ערכין י"ב תוד"ה והוא לה כו' ויד"ב) ועכ"פ בתו"מ רי"ב אפסק כהרמב"ם , ולכה"פ במתנה לשדיא לחפור י"ל דהוי קס"ג לכ"ע ואולי אפי' לא התנה אדעתא דמנהגא קמזבין ודינא דמ"ד עיין ב"ב תוד"ה דלא הוי כו' .

ויש גאונים שעלתם למכור ע"מ להחזיר לזמן ועדיין אם לא יחזיר בטלה המכירה למפרע ועיין מג"א המ"ח ה' ועיין סמ"ע ר"ז י"א ע"כ נכון לעשות בחיוב ובקנס שיחזיר ולא על תנאי דבשביל זה לא מקרי מכירה זמנית כמו מחמת גאולת קרובים וע"כ צ"ל כן לפמש"כ לעיל להראב"ד ועיין ש"ך וט"ז יו"ד ש"ד סק"ו .

והנה זה מכבר כתבתי להרב הגאב"ד בוסק לדדי היתר לשביעית בישוב אה"ק והוא שלחו לסמלין וקבעו בנומער 25 (והנה גלד 259 שיטה כ"ב אחר תי' ח' נשמטו תיבות אלו „לאכול ביחד עם פירות השני") ולפי שרשמתי אז רק ר"פ בקיצור כיאות לגברא רבא וע"כ נמצאו השגות ע"ז בקונטרס קול התור הנשמע בארצנו מהגאבד"ק ווישגאווא אמרתי לפרש שיחתי . הנה מה שכתבתי שם דסומכין על הט"ז יו"ד קכ"ד ד' היינו דלא כתב הטעם דבאטוע"ז ליכא חשש נסוך והוי א"ש ברווחא אפילו למאן דמתיר בג"ת בשתי' שהאיסור משום בנותיהן רק כתב דה"ט משום דיליף הכא מג"ת והוצרך לדחוק דמ"מ אחיתו ביה דרגא כו' וראיה לזה בע"ז ס"ה דאי ה"ט משום דליכא ביה חשש דאזיל ומודי כיון דלא פלח א"כ מאי פריך על ר"י מאיזהו ג"ת כו' עכצ"ל דלא פליג או משום גזירה השוו בכולם אלא משום שיטתא דג"ת הוא ולפי דליכא ביה אזיל ומודי קסמיך אדר"מ וע"כ לא הביא שם רק הא דר"מ ומזה דן הט"ז במג"א בדליכא חשש נסוך ועיין ש"ך יו"ד קכ"ג ב' דהא מסקינן דרק לשיותו צריך ג"ת גמור ולא לדבר אחר .

ומשכ"ש ראיה מר"י ורב לא אכט"ז קאי רק מעלמי דמ"מ איך נתנו מת"א ואף שי"ל דמכירין היו מ"מ ה"ל לתי' ע"ז כ' ד"ה רמ"א להזכיר גם מהא משמע דשא"ה דלא פלח וקרוב לומר דקושית הגמ' הוא ממת"א והא דלא פריך ממה דאין מקבלין ג"ת שלא בזמן יובל דהא קי"ל כרשב"א ערכין כ"ט צ"ל דפשיטא דרק אנן צ"מ אבל בקבל מעצמו מהני עדמש"כ תוס' יבמות ד"ה הסיא לגבי ג"צ וה"נ לגבי ג"ת ע"כ לא הקשה רק דעכ"פ צריך קבלה בב"ד והא מהני הסיא להחיותו משמע לאפוקי כל דבר וטעמא רבא איכא במלתא דאע"ג דקבלה בפ"ע מהני שהרי מצווים ועומדים הם מ"מ כיון שעמד והתיר להם לקבלת שכר ע"כ מפטרינן להחיותו עד שיכניסוהו ב"ד שלוחי דיקן להתחבר כג"ת אבל לש"ד ה"ה כג"ת לכ"ד בלי קבלה בב"ד (וצ"ע בהני דמפקינן מן וחי אחיך עמך אי הוי בכלל להחיותו) ומש"א להחיותו צ"ש למת"א (דהא קאי הכא לר"מ דשרי התם בל"ש) דלחיובא קאמר והא דמייתי התם מר"מ ולא פריך יותר מחכמים דקי"ל כוותייהו י"ל דפסיקא ליה דלא פליג אלא להחיותו אבל לש"ד דהאיסור משום התקרבות אע"ג דאסור לכל (זולת ז' עממין) מ"מ מודי לר"מ דסגי באטעו"ז אלא דקס"ד דמ"מ צריך קבלה בב"ד לכ"ד לכ"ע ומשני דגם קבלה א"צ לש"ד , והמעיין בפ"ז בדקדוק ימצא מרומז כל מש"כ וכ"ת בהגהרע"א שהקשה למה צ"ק גם למגע דבג"ת גמור שרי בשתיה (והיינו כמוש"כ

דמשמע רק להחיותו ולא לד"א כלל דמזה הוא דיוקו דהט"ז) וזהו קושית הלומד שהוא רק חומרא למיחש דרגא ויותר ה"ל להקשות דילמא גם למת"ח ולתני' משמע דלה"כ דלהנך ל"ל ג"ת גמור .

ואף דבטוה"מ רמ"ע כתב הב"י דלא שרי מת"ח אלא לג"ת גמור אבל הב"ח שם פליג ע"ז אך הש"ך יו"ד קנ"א י"א כתב כהב"י וכ"ל דלפמש"כ הט"ז דהאטוע"ז אף דהוי כג"ת לכ"ד אפ"ה מחמרינן למיחש דרגא מד"ס, ה"נ לענין מת"ח מחמרינן מד"ס , ובזה יבואו דברי הטור בדקדוק שהתחיל בטוע"ז דוקא והיינו מן הדין ומ"מ מחמרינן אפי' באטעו"ז , וסיים דבג"ת שרי לגמרי דהא מצווין להחיותו וע"ז כתב הב"י והש"ך דזהו רק בג"ת גמור ולפ"ז ר"י ורב ל"ל שהקילו מפני צורך . וה"נ יש להקל למכור שדות בשעה"ד . עוד אפשר דבזה"ז דאין איסור חני' רק מד"ס כמוש"כ הגר"א וכ"ה בירושלמי הפ"ק דע"ז כדאי הוא ר"ה לסמוך עליו בשעה"ד כמוש"א נדה ו' . והפ"ת דקושית הגמ' על ר"י הוא מדבר לפני אידיהן ולא משום מת"ח דהרי מפני ד"ש כמוש"כ התו' מ"מ י"ל דה"נ לא אסרה תורה חני' רק כשהוא לטובת הקונה אבל מפני ד"ש או לצורך המוכר שרי דתרווייהו מלא תחנם נפקי (ול"ע במכיריו הי הרי כמו במת"ח ואין האיסור רק לאינו מכיר משא"כ במטלטל או כהו"ל) ומכ"ש בזה"ז שהוא מד"ס וכ"ה להדיא בס' כפו"פ ד"מ מובא בבע"ל פי"א הו"ק ע"ז דבאינו מלוי ישראל לקנות בדמים אלו מותר למכור שדות בא"י דה"ל כמציל כמוש"א גיטין מ"ד , והע"ג דלהקדים ל"ל קרא אפי' בנתינה , י"ל דהיינו בשנכנס לפנינו וכשהוא לטובת הקונה אבל א"צ לחפש וצריך קרא בקרקע בא"י שמחויב לחפש כשמלוי ישראל כשהוא לטובת הקונה , ועכ"פ יש לסמוך בישמעאל בשעה"ד , וגם כפי הנשמע מחייבהם דהם על כל שבע מצות ב"נ וגם בעריות מחמירין ביותר ע"פ דתם כמו הנוצרים וה"ל ג"ת גמור , והא קמן הרדב"ז דמתיר להדיא למכור לישמעאל . ומכ"ש במכירה לזמן דאפ"ת דהוי גם קה"ג מ"מ לא מקרי חניה גמורה אלא במכירה עולמית להלוטין . ומש"א בע"ז י"ט דר"מ קאסר אילן ע"מ לקוץ ה"ט דלא עדיף משכירות שדות שהיה בזה"ב בא"י אבל בזה"ז דדינו כסוריא דשכירות שדה ג"כ שרי ה"נ מכירה לזמן ובזה נסתרו כל השגות שבקונטרס קול השור .

ב) הח"ז יצא קונטרס זכר לשביעית מהרב הג' אבד"ק יאניסאק ושם ג"כ השיג עלי בהערות הרבות. הנה מש"כ שהיא נגד כוונת הש"ס , ואני כבר רמזתי דהש"ס מיירי בזמן שהיו ב"ד סמוכין . ומה שהביא שם מגיטין דתקנו זכר לשביעית, אך שם בשמיטת כספים איירי ושם נ"א הנני לבאר כוונתי לפי שהשיגו עלי דהוי תרתי דסתרי . אך כ"ז במה דצריך למנקט לחומרא אבל בכ"ד צריך למנקט לקולא דלא נאסור שני שנים רצופות , וע"כ הביא הכמ"ע דברי התוס' בכדי לרמז לצרף היתר זה , ושם ה"ד הטה דברי הרשב"א בדרך נלוזה וגם בספרו שפת הים א"ש הרבה להשיג בסי' ק"ב ודוחק א"ע לומר דלדעת הגר"א אסור גם בנבלע ואינו ניכר להר"ש ולפי שעומד כנגדו מה שהבאתי ממקום שנמצא חסר והאיי עכ"א דמיירי שאפילו באלף שנים לא יחסר מן מ"ה אמנם הרי כל בע"ת מוכרח שיכלה ומהגביל אלף שנה שהזכיר , אם עד כלות אלף השני שיחרב העולם הנה מהיום הוא רק ש"כ שנה ואם מזמן המשנה הרי כבר עבר יותר , והלא י"א בסנהדרין צ"ז דה"מ כמה אלפים שנה ויותר הנ"ל בדהוי בור שיד עד מ"ה , או דהמ"ל ולקבוע זמן שבע שנים דמקרי מכונין פרה ח' ע' וכ"ז אינו מועיל דהתם הא קמן דנמצא חסר ממ"ה והיה יכול לדחוק דהתם לאו בנבלע מיירי אלא במתייבש מחום השמש אבל ג"ז אינו שמתיבש

מתחלה רק הבליע וחוזר ונבלע ומתייבש, וע"כ בור סיד אינו מאבד טיפה גם אלו כן בנמדד בערב ובבוקר נמצא חסר שאסר אפי' בטו"ק גם ה"ל למפלג נמי מט"ז באב דנהלב כח החמה ועיין ב"ך יו"ד ר"א קל"ו ובח"ם רי"א.

ומשכ"ם סעיף כ' דלא תלי בשעת טבילה, גם אני לא כתבתי רק להרשב"א שעכ"פ א"ל שיהא ניכר זחילתו רק בשעת טבילה ושוב לא איכפת לן.

ומשכ"ם כ"ע דא"א לפרש משום שמשכה, הנה כן פירשו התוס' בתמורה י"ב ד"ה ואין כו' וגרסת התוס' במשנה התחתון אין בו מ"ם, וי"ל דכן הוא גרסת הרמב"ם וכבר העירותי כ"ז בהגהות ביג"ת.

ומשכ"ם שהש"ך יו"ד ל"ע לא הכשיר רק יבש ביבש ולא לח בלח פשוט הוא דהיינו במאכל היסור משום דעכ"ע הו משום גזירה משא"כ במקוה דמפורש ביה קמא קמא בטיל, וכבר הארכתי ביג"ת ובמלואים ובמכלתא דרבנן מה שיש בו די למבין. ולא הסתפק בכ"ז עד שבסוף ספרו השיג על מה שהעירותי ביג"ת מכבר לגדר להקל בילא קלת מבערה חוץ למקוה, והנה המעיין בתוי"ט פ"ב דמקואות ימלא ממש כדברי ומכ"ם בשער די"ל דה"ל כמו ספוג ביו"ד ר"א, ומה שפרשתי בתוס' יומא מבאור כ"ל ביג"ת והנה הוא מתפאר שסומך רק על הראשונים ותכ"ד משיג עלי מספר שם אריה שכל דבריו שם תמוהין ומסוכסכין. ויתר הדברים שהשיג עלי שם מבואר היטב ביג"ת ובמלואים ובמכנתא דרבנן וא"ל להאריך ולבלות זמן עליהם ועכ"פ לא יפה עשה שסתם את מי המעין בעירו שיש בזה כמה עגולי ופסולי כידוע לכל.

והנה יצא הרה"ג מו"ה טובי' ראזינטהאל מאה"ק בקונטרס בירור שביעית, ושם כתב וז"ל והרב דראסין טעה במה שכתב להכניס במוך לפטור מתו"מ שהרי לא הותר רק אכילת ארעי עכ"ל שם. והנה אני בעצמי פלפלתי בזה במאמרי הקדום לזה בהלבנון. אבקש מהרה"ג הנזה לעיין שם וימצא שבחנם השיג עלי בדבר פשוט כזה.

ויתר כל הדברים שבספר קול התור ובספר זכר לשביעית ובספר שפת הים ושבקונטרס בירור שביעית, כבר ידוע שאין דרכי להתווכח בסברות שלא יועיל למי שבקיע בגלות, אם הגלות תמיד תוקד, ורתיחת הגלות לא תתקרר לעולם, ולא יחסר פפומי מלין לעקם את הישרה ולסמא עיני הקוראים, והקורא התמים אזנו מלין יבחן ויבחר ויקרב את אשר ייטב בעיניו אשר לנוכח יביטו.

מים טהורים

אשר נשאלתי מפלך פאדאליא ע"ד המקוה שתקנו בכפר ושלחו אחר כמ"ר נ"י להורות את אשר יעשון ולזה כמ"ר נ"י לערב מעט יין במקוה לאחר שנקו אותה ומלאו מטרערים ע"ז מפני שמלאו בשאובת נ"ל החדש דאם כבר נקרא עליה שם שאובין שוב אינה הוזרת להכשרה ע"י שינוי מראה ולפי שאין בנמצא פה הספר הזה לעיין בו טעמו ונמוקו אמרתי נחזי אנן הן אמנה דבחולין כ"ו ובמשנה פ"ז דמקואות וביו"ד ר"א כ"ג איתא הלשון ג' לוגין מים שנפל לתוכו יין ולא הזכיר שאובין, וי"ל דמיירי כשהם בקרקע או בכלי נקוב ולאחר שנתערב בהם יין נשאבו בכלי ונפלו למקוה דלא נעשו שאובין כשמראיהן יין א"ל דאם היו שאובין קודם חו"ג כשיחזור למראה מים, אך ברמב"ם פ"ז מה"מ ה"ו כתב להדיא מ"ש ולפ"ז אינו חוזר וניער למפסל, עכ"כ כוונת הנ"ל באם היה רוב המקוה מ"ש דנפסול מעיקרא ונשתנה מראיו לא מהני לאכשורי כשחזר למראה מים כמו בנתן סאה ונטל סאה דחו"כ עד רובו שם כ"ד, וא"כ בכ"ד ליכא חששא כלל, ויותר נראה דכוונתו דחו"כ לא למפסל את המקוה אלא שלא להצטרף להעלותו

לתשלום מ"ש בכה"ג שהיה פסול מעיקרא כמו שלא לצלטרף מקודם וכ"מ שם ק"ע בהג"ה בדקדק לומר שהשלים המקום במים כשרים משמע דהמ"ש לא מלטרפי להשלים, ולפ"ז בכ"ד ל"ל לירוף וכשר, אך י"ל דס"ל דה"ע מה דאין המ"ש חו"כ שם כ"ג משום דאבטיל ברובא כשרים בעוד שהיה מראה יין משא"כ בנשאר מעט בשוליה דבמעט שנפל מ"ש פסל את הנשאר ואפשר שחזר למראה מים קודם שנתוסף רובא כשרים ע"כ ס"ל דחו"כ לפוסלם קמא קמא אבל זה דחוק שהרי שם כ"ג נמי בא הביטול בפ"א עם הפסול דהו"כ. עוי"ל דאינו חו"כ אלא המ"ש עצמן ולא הכשירים שנפסלו על ידיהם וא"כ בטלים ברובא מ"ש מעיקרא, ומלבד כ"ז בכ"ד לכ"ע עכ"פ כשר בדיעבד שהרי הוא ספק אם נפלו ג' לוגין מ"ש בפ"א עיין שם ס"ו וכל השיעורים אינם רק לכתחלה כמוש"כ הרמ"א שם מ', וגם בלעדי כ"י ה"ה מעין שאינו נפסל במ"ש לרוב הפוסקים, ודעת ס' משכנות יעקב דבסמוך לנהר אינו דין מעין אינו מוכרח וגם הוא לא החמיר אלא בסמוך לגמרי דהיינו לדעתי ג"ע, ובמקום אחר האריכתי בזה שאין במקום זו שום חשש, ואין להרהר עליה כלום.

אלכסנדר משה בלא"א מוהר"ר צבי אבן לפידות חופ"ק ראססין יצ"ו

כחא דהיתרא

שנים רבות הלכה זו רופפת בין חכמי וגאוני אסטרייך: כלי ברזל המצופים בקוניא (גלאזור) מה דינם, והנה החת"ם פוסק בתשובותיו קי"ג ביו"ד שהקוניא יש לו דין כלי חרס מספיקא ואמרתי בלבי לא טוב הדבר להרבות טריפות בישראל במקום שיכולים לברר ולעמוד על טבע הקוניא מה הוא, לקחתי כלי ברזל גלאזירט חדש הנקרא פענדיל ומבחתי השולים בחמאה סרוחה ובנפט וכן עשיתי בכל הדפנות מבחוץ, ואחרי כן כפיתי את הכלי על המנורה (לאמפע) הבוער להחם היטב מבפנים כדי שיבלע היטב את החמאה ואת הנפט שעל השולים מלמעלה, וכן בשלתי בתוך הכלי זפת ונפט במוקף למיד פתיל דברים שריחם רע מאד ואח"כ קנחתי את הכלי היטב ורחצתיו בלונן ונתתי בתוכו מים להרתיח ולא נשתנה טעם המים וריח רע לא היה להמים כאלו לא נתבשל בהכלי מאומה, נראה מזה שהכלים הללו אם רק הם חלקים ואין בהם קרטופני אינם בולעים אם כן דין כלי זכוכית יש להם, לכן קולי אקרא בכח כי המצוה וגם חובה היא המוטלת על כל רב ומו"ל לעמוד על המבחן בכלים הללו למען ידע את טבעם ואז רק אז ידע מה להורות אם נספך שחמם דבר האסור או זיעה מבחוץ, והוא בכלל כל אבדת אחיך שלא לאסור את המותר, וגם חז"ל כל הוראותיהם בנויות על הטבע והנסיון, אולם הטבעים מבחנים בהפאבריקאליאן וכפי העת והזמן לריכים לחדש בתורה וכן כתב הגאון בעל פמ"ג בהקדמתו לספרו שושנת עמקים עי"ש. וכן גם הכלים המצופים מבפנים ומבחוץ הן אותם שלבועים בלבע בלאה וכן הלבועים בלבע אחר בכלם עשיתי בבחינות ויצא לי שלכלם טבע אחד ולכלם יש עפי"ז דין כלי זכוכית. וכן הסכים על ידי הכם אחד בחכמת הכימיא, ומי לנו גדולים מהחכמה והנסיון אשר עליהם בנו חז"ל את יסודי הוראותיהם בכלים במס' פסחים. ונודע לי שכמו"ל בוואַרשא נוהגים היתר בכלי מתכות שהם גלאזירט מבית ומחוץ הנעשים בוואַרשא מתירים אותם על חג הפסח, וגם אם נשפך תחתם דבר האסור מתירים את הכלים בהגעלה כי נתברר אצלם שאין הגלאזור ככלי חרס, אבל לא נסו לעבות את הנסיונות שעשיתי אני, ולדעתי אם חבוא שאלה מבחוץ על הכלים האלה בערב שבת או בהפסד

מרובה יכולים המורים להורות כפי שהורה לי הנסיון בתנאי שיסכימו עמדי עוד איזה רבנים כי אולי הוא כדבר שנהגו בו איסור.

אחר המורים

גם אנו מצדנו נעיר את אזן הרבנים שבכל העיר ע"ז הרחז"ה בהצפירה כי הכלים האלה דין כלי זכוכית להם. המו"ל

יותרון בני מעוהי

בדיני אבר מן החי בנתנבלה בשחיטה העלם התבואת שור דאסורים הבני מעים משום אבר מן החי ואין למכרם לנכרים משום לפני עור וכו', וכן מובא בשם הרשב"א בכסף משנה פ"ט מהל' מלכים, אולם האלפסי לא הביא כלל להלכה את דברי ר"ל והרז"ה השיגו והרמב"ן מיישב את האלפסי במלחמותיו כי בנתנבלה בשחיטה אין איסור אבר מן החי, ובכרתי ופלתי משיג על הרמב"ן ופוסק שראוי למחות בהקצבים שאינם שומעים להלכה זו, ושאלה זאת יש גם באווזות הפטומים שמביא בהן נקובת הוושט, הגרעק"א ז"ל אוסר למכור את בני מעים שלהן לנכרי, הגר"מ בנעט והגר"ש קלוגער ז"ל מתירים, ובאמת מרה ורעה מאוד הלכה זאת להקצבים ולא נתפשטה בישראל, וע"ז מלמדים זכות על הקצבים הגאון חתם סופר והגאון מפלאצק בספרו משיבת נפש, כל הדברים והפלפולים האלה הם בנתנבלה בשחיטה דהוי ספק, אבל בנבלה ודאי לית מאן דפליג דבני מעים אסורים משום אבר מן החי, ולא כהאלפסי הנ"ל שהשמיט את הדין הזה לגמרי ודחהו בזה מהלכה. והנה אף שיודע אנכי את מך ערכי מול בני אריותא, בכ"ז עצור במלין בל אוכל כי אצדק את האלפסי. וחס לנו לשויא את המאור הגדול הזה לטועה חלילה, ונאמר שמוכח הוא שאין שום איסור אבר מן החי אף בנבילות דאורייתא, אולם בתחלה נציע את ההתחברות שיש לבני מעים ואופן גדולם בבהמה.

הוושט מחובר לגרון ובסופו מחובר לפי טבעת הריאה יוצא מבין ערוגות קנה חלול שקורין פלאכטיל ומחובר בדבק טוב לחוץ השדרה גם מן הכבד יוצא ווריד לבני מעים ככה יונקים האברים החיצונים מן האברים הפנימים ופלא הוא על החת"ס ומשיבת נפש שלמדו זכות על הקצבים ולא זכרו את השומן היורד בין ערוגות הריאה כי גם בנשחטו שני סימנים עדיין הוושט מחובר לפי טבעת בסופו והריאה מחוברת לשדרה, במשנה חולין קכ"א מפורש עכו"ם ששחט בהמה טהורה משמאה טומאת אוכלים אבל לא טומאת נבלות עד שתמות. ואם אמרינן דאחר שחיטת ב' סימנים הסימנים כמאן דמנחי בדקולא דמיא הרי יש כאן טומאת אבר מן החי דנבלה דגם הלב והריאה המה בכלל האיברים, וגם ר' יוחנן דאיירי בשחיטת שני סימנים בנכרי אומר בשר הפורש הוי כבשר מן החי אבר הפורש וכו', אמאי לא נקט רבותא יותר דבני מעים אסורים משום אבר מן החי אלא ודאי כשיטת האלפסי דבבני מעים אין בהם חשש אבר מן החי, ובספרי דברי שלום הראיתי כי גם הגמרא בעצמה כותדת הא דעת ר"ל מהלכה, והראיתי פנים חדשות ופשט חדש בדברי הגמרא, וכמבואר בערוכה בספרי דברי שלום (מחירו 30 ק' להשיגו בבית מסחר הספרים של ה' סוכאלסקי בווארשא נאלעווקי 15).

הקטן סענדר פרידענבערג

(בעהמ"ח ספר באר בשדה על התורה, וקונטרס דברי שלום על איסור והיתר)

קדושת בית הכנסת

בדבר אשר נשאלתי במקום שעמדת הבימה הנה ברמ"א ס"ס ק"ו מבואר שתהיה באמצע וכ"ה ברמב"ם פי"א מה"ת, ובהגר"א מקורו הערה מסוכה נ"ב ובירושלמי שם מפורש לקרות בתורה מובא פה תוד"ה כיון ועיין רמב"ם סוף ה' חגיגה.

וחת"ס כתב שהבימה היא דוגמת המזבח שהי' באמצע וחברו עליו פריצי עמנו וההולך עובר אחריהם לנתק בו שהרי קי"ל שלא היה באמצע ושמיות עינים יש כאן שה עיניהם מראות נכוחה, ועזותם ושטותם נראה לכל, והי על אמצע הרוחב מצפון לדרום אנו דנים הרי רק על האורך ממזרח למערב דנין והרי הי' המזבח מכוון באמצע אורך העזרה, שהעזרה השנוי מחומה ע"ו אמה וכותל מזרחו של אולם עד סוף עזרת ישראל (עז"נ שמוקף ג"כ חומה אין נחשב יחד שהרי מפסיק חומה) והמזבח ל"ב אמה באמצע ולמערב כ"ב אמה בין האולם למזבח וכן למזרח כ"ב אמה, דריסת רגלי הכהנים י"א אמה ועזרת ישראל י"א אמה כדאיתא רפ"ה דמדות, וע"כ תורת אמת היתה בפיהו של חת"ס שהמזבח באמצע בין החומות שמהאולם עד עז"נ לא הי' חומה רק ראשי פספסין פ"ב דמדות מ"ו וכמה השכיל דבריו דלאחר שהרא' הרמ"א והרמב"ם שהבימה באמצע חשש שלא יטו דבריהם על אמצע הרוחב, ועז"א שהוא דוגמת המזבח כמש"כ הרמב"ם פ"ז מה' לולב וברמ"א או"ח ס"ס תר"ס, ובל"ז אין אמצע מורה על המרכז רק מופלג מן הקצה לפנות מקום להקפות ולמה נבוש במנהגי אבותינו, ואף המתחקים בדרכי האומות בבית ובשוק עכ"פ בבהכ"נ ראוי לחבב מנהגי הראשונים הקדושים, והרי כל אומה מחבבת מנהגיה ומוסרין נפשם עליהם, וזאת היתה חטאת אחז, החרוה במלכים ב' י"ז שהביא דוגמת מזבח דמשק להתחקות לדרכי אשור, והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות, ועכ"פ כשנמצא בחברתם מי שדעתו לאחוז במנהג הקדוש, הרי שומעין לו מן הדין שאמר כהלכה כמ"ש רפ"ד דפאה, ובפרט בעתים הללו שרבו פורצי חוק וראוי להוכיחם אולי ישמעו ויחדלו וישמע אליכם ה', אבל אין כ"ת מחויב לעזוב פרנסתו להיות מטיף שם בשביל זה, יו"ד ס"ס של"ד ובסימן קנ"ז, והרי הוזהרנו שלא לומר דבר שאינו נשמע.

ויש לדון אם מותר לסייען בזה, עפמ"ש מנחות ל"ע דכהן ששימש בב"ה אסור לשמש במקדש, ואולם בתוד"ה העלה שם כתבו דלב"נ הי' ובזבחים קט"ז תוד"ה אסור כתבו דגזרינן אטו עבודה דבר היוצא, ולפ"ז ל"ש בנ"ד דהתם השמוש הוא האיסור משא"כ הכא דתלוי בלבנות את הבנין אך ל"ע אי שרי לילך להתפלל ולדרוש שם, שברמב"ם פי"א מה' ע"ז כתב שאסור לבנות תבנית היכליהם מובא ביו"ד קע"ח מ"מ י"ל דהיינו לכתחלה ולא בדיעבד לאסור לאחרים וכן בעשה מנורה כתבנית שבמקדש ביו"ד קמ"א י"ל דלאחרים שרי להשתמש כמוש"א בע"ז מ"ג בר"ג דאחרים עשו לו ואף דבמג"א רמ"ד י"א כחמיר אפי' לאחרים היינו להומרא בעלמא ועי' מג"א שכ"ה ל"ב.

ומסתפקנא אם יש בו קדושת בהכ"נ כיון דההזמנה הוא באיסור י"ל דס"ל כלר בי' ואף דבאמר ה"ע עולה שאקריבנה בב"ח קדשה, כמ"ש שם במנחות ק"ט, שאני התם דאקדשה סתם ויש עוד דברים בגו.

כ"ד הכותב אלכסנדר משה בלא"א מו"ה צבי אבן לפידות תופ"ק ראסין יע"ו.

בין השיטין

שאלה בדין הנחת שיטין בין נביא לנביא, לדידן דנהגינן לכתוב כל נביא ונביא בפ"ע בכרך מיוחד, אם צריך להניח בסוף כל נביא בסוף העמוד האחרון ג' שיטין.

תשובה הן ראיתי לכמה סופרים שנוהגים להניח בסוף העמוד האחרון של כל נביא ונביא ג' שיטין ואלי, וכן ראיתי בספר „אמרי שפר" מסופר אחד, כלל כ"ד סי' ב', שכתב והמנהג לכתחלה להניח כשיעור פתוחה, וגם ג' שיטין פנויות בין כל נביא ונביא, רק בדיעבד אין להקפיד ע"ז, וכתב שם בהערה, והנראה שלכך נהגו אחרים להניח ג' שיטין ואלי כדי לצאת ידי שניהם, שיש דעות אם להניח בין נביא לנביא ג' שיטין או ד', וכדי לצאת ידי שניהם נהגו להניח ג' שיטין ואלי עכ"ל. והנה מש"כ והמנהג לכתחלה להניח ג"ש ואלי, לא ידעתי היכא ראה המנהג, הלא אדרבה אני ראיתי במחנינו שקלאו שיש שם כמה סדרי ספרי נביאים חדשים וגם ישנים, ובכולהו נכתבו רק פתוחה בשיטה אחרונה של העמוד, רק בווילנא ראיתי שניהם, יש שנכתבו בפתוחה לבד ויש שנכתבו שהניחו ג"ש ואלי, וכל סופר כותב כרצונו, אבל אין בזה מנהג שנוכל לומר פוק חזי מאי עמא דבר, ומה שכתב נמי שלכך נהגו להניח ג"ש ואלי כדי לצאת ידי שניהם, לכאורה נראה דזה דלא כחד, ע"פ מאי דמבואר ברמב"ם הל' ס"ת פ"ז ה"ז, בין ספר לספר ד' שיטין לא פחות ולא יותר, [וכן מצאתי בהגהת הרש"ש על ב"ב י"ג שהעיר בזה] ומשמע ה"ה בנביאים דמניח ג"ש ג"כ לא פחות ולא יותר דבזה דין אחד להם, ומלבד זה בעיקר הדין של הנחת שיטין בין נביא לנביא, יש לעורר הרבה והוא, דהרי בב"ב י"ג דאי' התם בין נביא לנביא ג"ש מיירי היכא דמדובקים יחד בכרך אחד ואז שפיר יש להניח ג"ש משום שיהא הפסק בין כל נביא ונביא, משא"כ למנהגינו שכותבים כל נביא בפ"ע דלא שייך כך סברא דהפסק, דאין לך הפסק גדול מזה אין מקום להנחת שיטין כלל, וכמו בתורה דצריך להניח בין ספר לספר ד"ש ובסוף הס"ת קיי"ל דהגומר ס"ת צריך לגומרה באמצע השיטה שבסוף הדף, וכמו כן בנביאים צריך לסיים באמצע השיטה ובסוף הדף, ובהדיא מבואר כן בחידושי הרמב"ן ז"ל ב"ב שם, וז"ל ה"ג בנוסחי עתיקי ובין כל נביא ונביא מתחיל מלמעלה ומסיים מלמטה וכו', אלא ה"פ שבין חומש לחומש של תורה צריך שיריים באמצע הדף ויניח ד"ש ויתחיל בשיטה חמישית באותו דף אבל בין נביא לנביא יכול הוא להתחיל למעלה בראש הדף באיזה מקום שיסיים הדף האחר, וכן נמי אם נזדמן לו לסיים מסיים מלמטה ונמצא שלא הניח ביניהם כלום, שאם בא לחתוך חותך ותרתי קתני וכו' עכ"ל, הרי להדיא מבואר בשיטת הרמב"ן דהיכא דהוין על שני דפין מיוחדים אין צריך הפסק השיטין כלל, וא"כ כ"ש היכא דהוין בשני כרכים בפ"ע דאין צריך להניח שיטין כלל, ועוד יותר מבואר כן בדברי הר"י מיגש ז"ל, הובא בשיטה מקובצת ב"ב שם, וז"ל ואיכא נוסחא אחריתי דאית בה הכי ובין נביא לנביא שאינם של תרי עשר כגון ישעי' ירמי' מתחיל מלמעלה ומסיים מלמטה לפי שלא אמרו מרחיק ג"ש וכו', אבל יהושע שופטים וכו' שכ"א מהם ספר בפ"ע הוא אינו מתחיל בדף שסיים בו כלל אלא בדף האחר שאם בא לחתוך חותך הלכך כשמתחיל מתחיל מלמעלה וכשמסיים מכוין עצמו שיסיים למטה כדי שיתחיל בספר שלאחריו כו' הר"י ן' מיגש ז"ל עכ"ל, הרי לדעתו מפורש היטב דאף לכתחלה צריך שיהא מכוין עצמו לסיים בסוף הדף אפי' כשכותבים בכרך אחד כ"ש כשכותבין כל נביא בפ"ע בודאי צריך אף לכתחלה לכוין שיסיים בסוף הדף וכן נמי הוא דעת רש"י שם שכתב על הא דאי' שם ומסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה, ופרש"י שאם נזדמן לו לסיים בסוף הדף אין צריך להניח למעלה ריוח רק יתחיל למעלה בראש הדף, וזהו ג"כ כדברינו.

ואם אמנם כי לשיטת רש"י הם הוי הטעם ע"ז שאם בא לחתוך חותך והיינו שאם יחתוך יהי' גנאי להגביה שמתחיל מאמצעיתו ויהי' משונה דף זה מהאחרים, וס"ל דסברת של גנאי דוחה את הדין של הנחת היטין, משמע לכאורה דרק בדיעבד אם סיים מלמטה יתחיל מלמעלה בראש הדף ואין צריך להניח ג"ש משום גנאי, וכדמשמע מלשונו אם נזדמן כו' לישנא דיעבד, אבל היכא דליכא גנאי כגון מלמטה צריך לכתחלה לכוין להניח ג"ש, אבן הרי הסתמא תניא דמסיים מלמטה לישנא דלכתחלה, ואם נימא דבנביא בפ"ע צריך שיניח ג"ש מלמטה א"כ ה"נ נהי דאינו יכול להתחיל הנביא האחר באמצע הדף משום גנאי, אבל מ"מ גמר הנביא הראשון הרי לא עדיף מהיכא דכותבו בפ"ע דאז הרי אסור לו לכתחלה לסיים מלמטה כיון דליכא גנאי ואיך תניא הכא ומסיים מלמטה לישנא דלכתחלה, אלא ודאי דגם שיטת רש"י כשיטת הרמב"ן בזה הדין דהיכא דכותב בשני דפין אינו צריך להניח שיטין כלל, וע"כ שפיר תניא ומסיים מלמטה דאף לכתחלה אין צריך לכוין להניח שיטין, אלא דנקט רש"י טעמא דגנאי משום דס"ל לרש"י דהך ומתחיל מלמעלה, פירושו דדוקא צריך להתחיל מלמעלה וע"ז בא הטעם בגמ' שאם בא לחתוך חותך ומפרש רש"י דהטעם משום גנאי.

ועכ"פ נתבאר דגם שיטת רש"י כשיטת הרמב"ן דאינו צריך להניח ג"ש היכי דהוין בשני דפין מיוחדים, וא"כ כ"ש היכא דהוין בשני כרכים מיוחדים דאינו צריך הנחת שיטין ביניהם כלל, ואם אמנם התוס' חולקין בזה על רש"י וס"ל דגם היכא דמסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה ג"כ צריך ד"ש, אבן הרי לא מצינו דפליגי אלא היכי דהוין בכרך אחד ואז ס"ל דכיון דהוין בכרך אחד צריך הפסק ביניהם ולא ס"ל סברת גנאי, משא"כ בשני כרכים דאז לא שייך הך סברא דהפסק בזה לא מצינו דפליגי ושפיר י"ל דאין צריך הנחת שיטין כלל, וכדמוכח מדברי רש"י ורמב"ן והר"י מיגש, ולא מצינו מי שחולק ע"ז.

והנה הרמב"ן כתב שם ולמדתי פי' זה ממה שמצאתי בירושלמי במ' מגילה פ"ק ה"ט וצריך שיהא משייר בין כל ספר וספר כמלא ד"ש ובנביא של י"ב שלש וצריך שיהא גומר באמצע הדף ומתחיל באמצעיתו ובנביא גומר בסופו ומתחיל בראשו ובנביא של י"ב אסור עכ"ל, ובאמת קשה על הך רבוותא דס"ל דצריך הנחת שיטין גם בין נביא לנביא מהא דבירושלמי לא כתב רק בין כל ספר וספר ובנביא של י"ב, אבל בשארי הנביאים הרי לא הוזכר הנחת שיטין כלל, רק גומר בסופו ומתחיל בראשו, ומוכח מכאן דכיון דמסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה אין צריך הנחת שיטין כלל, ולכאורה נראה ליישב שיטת התוס', דהתוס' ס"ל דהא דתניא בירושלמי בין כל ספר וספר ד"ש, קאי גם על הנביאים ולא הוצרך לפרוט רק נביא של י"ב דנשתנה דינם במה דאין צריך להניח רק ג"ש וע"כ הוצרך לכתוב דינם בפ"ע, אבל בשארי נביאים דדינם בד"ש שפיר הוין בכלל כל ספר וספר, האומנם קשה עדין לפי שיטת הרמב"ם שם ה' ע"ו, דס"ל דבין כל נביא ונביא ג"ש, ולדידיה בע"כ דלא הוין בכלל כל ספר וספר, וקשה לדידיה אמאי לא הוזכר בירושלמי הפסק שבין נביא לנביא, אמנם בלא"ה קשה לי דברי הרמב"ם שכתב בין כל נביא ונביא ג"ש וכן בנביא של י"ב, שאם בא לחתוך חותך. והרי בירושלמי מבואר להדיא דבנביא של י"ב אסור לסיים מלמטה ולהתחיל מלמעלה והיינו משום שלא יבוא לחתוך, ומסתימת לשון הרמב"ם משמע דגם בנביא של י"ב מותר לחתוך, וצ"ע, ועוד קשה לי דהרי בגמ' קאי הך טעמא שאם בא לחתוך על הך דינא דמסיים מלמטה והרמב"ם הרי לא הביא הך דינא דמסיים מלמטה ועל מה כתב הטעם שאם בא לחתוך כו', ותו למה השמיט באמת הרמב"ם הך דינא דמסיים מלמטה כו', ואולי יש לפרש דברי הרמב"ם דהא

שכתב שאם בא לחתוך, לא קאי אדסמיך לי' היינו על דינא דג' שיטין, אלא קאי על תחלת דבריו שכתב שם דמדביק אדם תורה ונביאים וכתובים כאחד, ועפ"ז בא לומר דאינו מותר להדביק כאחד רק באופן שאם בא לחתוך חותך, ר"ל שאם ירצה יוכל אח"כ לחותכו, והיינו שיהיו בדפין מיוחדים ולאפוקי שלא יכתוב בדף אחד, והיינו הך דינא גופא דמסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה, ומעתה לא קשה נמי מהירושלמי מהא דס"ל דנביא של י"ב אסור לחתוך, דהרי גם בדעת הרמב"ם אין הכרע דס"ל דנביא של י"ב מותר לחתוך כיון דלא קאי ע"ז כלל, ורק קאי על הא דמדביק תורה ונביאים כאחת, ולפי המבואר עתה דהירושלמי קאי על היכא דמדובקין תורה ונביאים כאחת ועפ"ז תניא דמניח בין כל ספר וספר ד' שיטין א"כ נראה דגם כשמסיים ספר דברים ג"כ הוי בכלל הך דינא שבין כל ספר וספר ונמצא דהיכא דמדובקין יחד צריך להניח גם אחר ספר דברים ד' שיטין, וכשכותב ס"ת בפ"ע הרי מבואר להדיא במנחות דף ל' דצריך לסיים בסוף הדף דוקא, וכן פסק הרמב"ם שם, וא"כ ע"כ דמחלקינן בין היכא דהויא בשני כרכים מיוחדים להיכא דהויא בכרך אחד דאז צריך הפסק ביניהן, וה"ה בנביאים דכותי'.

ויש לבאר עוד דמה שמשמע מדברי הרמב"ם דהיכא דמדובקים יחד אין צריך לסיים בסוף הדף דוקא היינו מאחר דאין בה קדושת ס"ת ואסור לקרות בה בצבור, וכמש"כ הרמב"ם שם ה' ע"ז כרך שיש בה תורה ונביאים אין בה קדושת ס"ת, [משמע מזה דהרמב"ם ס"ל דהא דאי' בגמ' דמותר לדבק תנ"ך כאחת היינו ללמוד בה אבל לא לקרות בה בצבור, ולכאורה קשה מנ"ל זה והרי אדרבה מהגמ' מוכח לכאורה דכשר לקרות בה, מדאי' שם א"ר מעשה שהביאו לפנינו תנ"ך כאחת והכשרנום, ואי נימא דלא התירו רק ללמוד בה דלא חיישינן למה שהם ביחד הל"ל והתרנום, אבל לישנא והכשרנום משמע דכשר לקרות בה בצבור, ומנ"ל להרמב"ם שפסל, ולא אחד מנושאי כליו כתבו מקור ע"ז מגמ', ותו דאי' במ"ס פ"ג ה"ב בתר הברייתא דמדביק, בד"א בדפתרא אבל בגויל תורה בפ"ע כו' הרי משמע דלא התירו להדביק כשכותב על הדפתרא שפסול לס"ת, וא"כ למה השמיטו הפוסקים הך דינא והתירו להדביק גם על גויל וקלף שלנו. וצ"ע], וכיון דלהרמב"ם אין בה קדושת ס"ת מש"ה אין צריך לסיים בסוף הדף דוקא, דלא הוזכר הך דינא דצריך לסיים בסוף הדף דוקא אלא היכא שכותב ס"ת כדין דקיימא בקדושתה, וא"כ ה"ה בנביאים כיון שכותבין כל אחד בפני עצמו וקיימא בקדושתם בודאי צריך לסיים בסוף הדף דוקא כמו ס"ת.

עוד נראה להביא ראי' דמוכח מרמב"ם דדינא דהנחת שיטין לא מעכבא כמו דחזינן דמנה בפ"י ה"א כל הנך דברים שמעכבין ולא מנה זה ביניהם, ובע"כ דהאי דינא לאו הלמ"מ הוי וכן חזינן מהא דפסק הרמב"ם דאין בה קדושת ס"ת כלל, ובע"כ דכל עיקר הך דינא משום סברא הוא והיינו משום הפסק וכמו שכתבו הראשונים דזהו הך טעמא של תורה בפ"ע שלא יהי' נראה הכל כתורה, וכן הוא הטעם של חכמים דס"ל כל אחד בפ"ע כדי שלא יהא נראה הכל כאחד, ועפ"כ גם לפי מאי דקי"ל מותר לדבק מכ"מ צריך לזה הנחת שיטין, וא"כ פשוט דכשעושה כחכמים אינו צריך להניח שיטין כלל.

עוד הביא לי ראי' הרה"ג מוה"ר אליקים נ"י אב"ד דאייזישאק, דהמ"א בסי ל"ב ס"ק מ"ט מביא בשם המ"ק דבתש"ר שהן ד' קלפים מיוחדים אין להקפיד בפתוחות

הסתומות, אלמא דאף פתוחות וסתומות שהם פסול גמור אינם פסולות רק בש"י שהם ביחד אבל בש"ר כיון שהם מיוחדים אין צריך בהם הפסק וכ"ש הנחת שיטין דלא מעכבא, בודאי במקום שהן מיוחדים אין צריך אף לכתחלה.

עוד נראה להביא ראי' ממנהג העולם, שהרי ע"פ הגמ' אין חילוק בין נביאים לכתובים, וכמו בין נביא לנביא צריך להניח ג"ש כמו כן בין כתובים לכתובים, ולפ"ז הי' צריך אחר כל מגילה להניח בסוף הדף ג' שיטין והמנהג בכל ישראל שכותבין מגילה אסתר ואין מניחין בסופה רק פתוחה ולא ג"ש, אלמא דדינא הכי וא"כ ה"ה בנביאים ועדיין מסתפק אני האיך לסיים שיטה האחרונה אם לעשות פתוחה ולסיים באמצע השיטה, כמו שנפסק בגמ' לעיני כל ישראל צריך לסיים דוקא באמצע השיטה ובסוף הדף, וה"ה בנביאים כן לסיים בשיטה אחרונה ובאמצע השיטה, או דלמא היכא דאיפסוק איפסוק והיכא דלא איפסוק לא איפסוק, הלכך בנביאים כיון דלא איפסוק בגמ' לסיים באמצע השיטה אין צריך לסיים וטוב יותר לסיים בסוף השיטה, ואין לי הכרעה לזה על לכתחלה, דבדיעבד בודאי אין קפידא ושניהם כשרים אבל לכתחלה לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה, ואפשר להכריע ממנהג שהרי בזה המנהג שוה לכל הסופרים, שכולם מסיימים באמצע השיטה, בין הני שמניחים ג' שיטין ואלי ובין הני שמניחים פתוחה לבד, אבל שלא יניחו כלל ולסיים בסוף השיטה זה לא ראיתי מעולם, ואפשר שאין מביאים ראיה מן הסופרים שהם עושים ואין שואלין לרבנים איך לעשות, והרבנים אין משגיחים ע"ז כיון שאין שואלים אותם ובדיעבד הכל כשר, וא"כ אפשר שעל פי הלכה יותר טוב שאין מניחין הפסק כלל ואם כן אין להביא ראיה ממנהג לפי שהמנהג הנהיגו רק הסופרים לבד מדעתם שלא על פי דין.

רק אפשר להביא ראי' ממנהג שכותבין מגילת אסתר ומסיימים באמצע השיטה ולעשות פתוחה והוא מנהג ישן נושן, כל זה נראה לפענ"ד באופן שאזכה לשמוע מפי הגאונים הרבנים שיסכימו לדברי.

בעבור שכבר סדרתי תיקון סופרים על הנביאים כתבנית התיקון תורה, בשורות שוות שיהיה תועלת להסופרים שיכתבו הנביאים כדין שלא יצטרך האותיות יותר מדאי או לצמצם יותר מדאי, אך בדין הנ"ל איך לסיים העמוד האחרון מכל נביא ונביא, מסופק אנכי, כמבואר לעיל, והנה באמת כבר הראיתי שאלה הנ"ל לכמה רבנים וכולם הסכימו לדעתי לכאורה, וכמה מהם נטלו ממני השו"ת הנ"ל לעצמם ואמרו שישיבו לי בכתב באריכות דעתם הרחבה לפי הלכה, אבל אין קול ואין קשב, ואולם אני בעבור טרדת הזמן העמוס עליהם בעירם אין להם עת וזמן להשיב ולעיין היטב, וברבות הימים נשכח מהם הענין הזה בחושבים שאין זה נחוץ למעשה רק דרוש וקבל שכר:

אבל באמת הוא דבר גדול כי ידוע שכל הסופרים הכותבים נביאים לקריאת ההפטרות כל אחד בונה במה לעצמו, במקום שזה פותח זה סותם, וכן בחסר ומלא, זה מחסר אות וזה מיתיר ועוד כדומה, ונשתוממתי על המראה מדוע יהיה זה כן בישראל, והרבנים אינם משגיחים ע"ז, בעבור שאין שואל להם בדברים הללו כי הסופרים יעמדו על עצמם ועושים מה שלבם חפץ לכן קנא קנאתי לה' וסדרתי הכל על נכון, והוא מוכן אצלי לדפוס מכמה שנים, לכן עתה כאשר החל להופיע בישראל הס' הנכבד „כנסת הגדולה" הידוע מן המודעה שיצא באלו הימים, והוא יהיה ג"כ אצל הרבנים הגאונים, לכן הכנסתי גם אנכי בהכנסיה הגדולה לגשת אצל הדרת כ' הגאונים ולהזכיר שישיבו

בהכנסת תשובה נכונה למען אדע מה לעשות להלכה למעשה כי כל אחד ישיב דעתו הרחבה, ובחוברת השנית יראה כל אחד גם דעת חבירו, ויוכלו להתווכח יחד ובין כך יצא הדבר לאשורו:

יהודא ב"ר מרדכי שוסלאוויץ

אור הגנוז בחכמת האמת

הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו: מילתא אלבישייהו יקירא (שבת י.)

מדרך כל המחברים להקדים ראשית דבר ספריהם בהקדמה ארוכה להודיע מהות מחברתם באיזה מקצוע בספרותנו ידובר בה ובאיזה סגנון אם חדשות מה שהעלה מעומק עיונו או הוא אסיפת ילקוט מחכמים ראשונים גם מהות מחברם והסבה אשר הניעתו בלוק העתים ונפילת כבוד הסופרים לבוא גם הוא בין מחנה הסופרים, ולמי חבר את חבורו אם ללמד את המון העם תורה ויראה או פלפול לתלמידי עמנו או חסידות ויראת שמים ליראים, ולדעתי הוא כי כן חייבו לנו חכמינו; הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, ואם במתנה פשוטה אמרו כש"כ במתנה ספרותית על המחבר להודיע תחלה. וענין ההודעה הוא בד' דברים אלה: „מי „מה" „למי" „ומתי", מי הוא הנותן מה היא הנתינה ולמי הוא נותן ומתי זמן הנתינה, וכן משמע שם ברש"י ברי"ף צריך להודיעו מתנה „פלונית" „אני" „נותן" „לך", כי ע"פ חסרון אחד מהד' דברים אלה לא תקובל לפעמים המתנה באהבה ותחת לעורר אהבה והחזקת טובה תוכל להיות הסיפך.

והנה אמנם כבר הצגתי על שער ספרי שם מחברי בו רמזתי כל הארבעה דברים האלה ולא היה נחוץ כלל לבוא עוד באמרים, אך אחרי זה נהמתי, באשר נוכחתי מרבים מאוהבי כי ישתוממו עלי ועל ספרי אשר בררתי לעבוד במקצוע הזה וחסרון לא יוכל להמנות מאלו בהארבעה הדברים א) „במי" מי הוא המחבר? מעולם מחברי ספרים בחכמה הנשגבה הזאת בידיעת ה' וענפיו בדרכי העבודה והתשובה היו אנשי שם גאוני עולם מבוע דורש בעלי מופת כמו יתימר ישראל ודור לדור יספר לדקתם ותורתם ואני מהותי קטנה ודלה ומעיד אני נאמנה כי אינני מגיע בחכמה ויראת חטא אפילו לקרסולי תלמידיהם ואיני כדאי אפי' ליסא את שמותם על שפתי. ב) „מה" מהות המחברת והנגונה? לפי השקפה ראשונה הוא יתר כנטול, כי מי בימינו לא ידע את ה' אחרי התודה לה' נתרבו בדפוס ספרי קבלה וחסידות ואת מי אין ספרי מוסר וחסידות לעבוד את ה' ולעוררו על התשובה וטהרת העבודה ואם אך חשר החפץ והרצון להעמיק בהם מה תועילה במחברתי ומה גם על סגנון מחברתי ישאלו באבל ותימה איך הרביתי לי לחגור חרב הבקורת ולכנוס לבית המדרש של עמקי החכמה הנשגבה הזאת לקנא קנאת ה' כן היא אשר הרגש ולא תמלה רבים מפלפתי כהונה, בחרב הזאת פרצו י"ג פרצות בחומת דת קדשנו והנה יאמרו התירו פרופין את הדבר. ג) „למי" לת"ח תלמידי התלמיד. הנה ידעתי את נפשם מגודל תמימותם וענותנותם ימאנו בהם וכי מגרעות אשר לא ירצו להכנים ראשם בידיעת החכמה הזאת וכש"כ בסגנון אשר ערכתי, אחרים לא ירצו יען נוגעת היא בענפי החקירה וענפי הפילוסופיה ומדעים ההדשים ויאמר אף הוא כו', ואחרים על כי

השויתי את המחלוקת לפני לעלות אל שמי תורת החסידות , אלא על כי הרהבתי בנפשי עוז לגשת בחרב הבקרת לגנזי נסתרות ולחשוב בדברי קדושי עליון מלאכי ה' צבאות בשכל אנושי ומי זה חרש מחרשי אדמה יעיז פניו לאמר השערתי מלאתי רמיזת מלאכי מעלה ומש"כ להעיז פנים ולאמר כי מצאתי דרך אחר ישר אשר הלכו בו , ועוד יאמרו האין די לנו עמל ותלאה בש"ס ופוסקים כי עוד נבוא להוסיף עלינו העבודה בזוהר ותיקונים . ד) „מתי" זמן הזה אהבת חופש החקירה , קרירת האמונה, תשוקת הגופנית והחומרית בזמן כזה אני מגיש ספק על עבודת הנפש וידיעת התשובה ועוד ועוד אם לא השחוק מכאוב לב להעלות על הדעת כי יקובל ספרי לרצון ויהיה לתועלת אשר אם נעיף עין על הזמן אשר בהם נגלו דברי חכמינו הקדושים*, אמונת חכמים היתה אז בעצם תקפה , התלמידים לא העיזו לחקור ולעמוד על דעת רבם, זמן האמונה וגלוי המופתים אהבת הנפשיות היתה מגמת עמנו ודבריהם נאמרו בשלהבתיה , בכל זאת לא הועילו לקרב לב ישראל לידיעת ה' לאמיתה ומה נעשה בזמננו אשר אמונת חכמים אפסה תמה , ואותותינו לא ראינו ואין אתנו יודע עד מה מעשות מופתים , אהבת הגוף והחומר עלתה אל מרום קצה , ודברינו הוא בקרירות ולבוע שפתים איך תעלה על הדעת כי אעירה את לב תלמידי עמנו לאחוז בסנסני עץ החיים ולאכול מפריו גם לבוא אל תיבת נח מפני מי המבול .

ע"כ מוכרח אני בהקדמתי לבאר ולברר כי אך הד' חסרונות הנשגבות האלה הם המה מעלות טובות לפתוח התיבה במפתח החדש שפתחתי אך אבקש נא תהי נא לפניכם שמעתתא השניה של רב לעינים „מילתא אלבישיהו יקירא" ומבלי להביט מפי מי יוצאים הדברים אך על הדברים בעצמם [מהנראה כי רב רמז בדבריו ענין נפלא עד כי ע"כ העיד ר"ח בתרייתא עדיפא מקמייתא , אף כי הראשונה היא הלכה והשניה הוא רק שיחת ת"ח , כי מילתא הוא מעיל העשוי ממשי ונודע כי מציאות המשי הוא הולדת תולע נמבזה ונמאס והנה מי שלא ידע והרגיל במלבושי המשי ימלא בנפשו לבזות את מטוה המשי ויאמר היתפאר אדם בריר תולע הבזה יכסה ערותו ? אבל האיש הרגיל במלבושי משי יענה לכסיל כאולתו מה לי להתולע אביו הכי הוא מצלמו ילדו , נפלאות תמים דעות הוא אשר נתן כח אך בהתולע להוציא דבר יקר ומי יתן טהור מטמא, והוא למוד נשגב לקבל חכמה ומוסר אף מפי שפל שבאנשים ומבלי להביט מפי מי יוצאים הדברים אך על הדברים בעצמם אך יותר הוא ענין נשגב לבאר לנו סגולת עם ישראל שנקראה בשם תולעת יעקב הם העושים מעיל תפארת לאבינו שבשמים לפאר ודת תפארתו ורחמנותו אשר בחר ביעקב ובניו לחבל נחלתו ונתן נשמת חיים בקרב רמה ותולעה לעשות לבושא דקוב"ה שמים חדשים (ישעיה כ"א זוהר בראשית דף ה' בהעלותך קנה) וכי אמנם נוכיח במופתים מדעים כי אך לאנוש אנוש כמוני שפל הדעת תולעת יעקב כפשוטו ראוי וחובה לחבר מחברת הקדש בחכמה הנשגבה הזאת ואך בסגנון הזה בחרב הבקורת אשר הפשתי ואך בדור הכם בעיניו וכו' ואך אליכם לומדים ת"ח עגוני לב נדחקים ונלחצים המלוה והחובה להיות הברים אתי לפתוח תיבת נח לבלת היונה מאתה ועת לעשות לה'.

הנה זה שנים רבות שאלה נוראה נשמע מפי בנינו התמימים שואלים „מה זאת , ומי זה ולמי זאת , ומתי היא". כתיב בצר לך וגו' באחרית הימים ושבת עד ה' וגו' וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' ואתחנן אל ה' והיה כי יבואו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' ושב את שבותך וגו' (נצבים ל') . מבטפת לשון הכתובים אשר הנגנו נראה כי עיקר תקותנו באחרית הימים היא על עבודת התשובה וידיעת ה'

והודותו כי ה' הוא האלהים ועל ידי זה ישיב ה' את שבותנו וכן שמה דברי הרמב"ם בה"ת פרק ז' וז"ל כל הנביאים צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה וכבר הבטיחה התורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, והנה כנודע לכל כי אחרית הימים הגיעה וחכמינו צוו והזהירו על התשובה לקרב קץ הישועה, גאונים פלוסופים וחוקרים העירו את ישראל על חובת הלבבות ועבודת הנפש גאוני התלמידים חברו ספרים רבים בפרטי המצות והמעשה להעיר לב כל איש על עבודת התורה כאשר אמר השמ"ק בהקדמתו וז"ל צריך כל איש להתחזק בזה כי הקב"ה לא יעמיד לנו עוד נביא וחוזה להשיב אותנו אם לא נשוב מאלינו כמו שאמר הכתוב עד מתי תתחמקין הבת השובבה, ועליהם הרבו קדושי עמנו חכמי הסוד לגלות סוד ידיעת ה' ועבודת האמת לכל ישראל ומה גם אחרי אשר זכינו לגילוי הזהר ותקונים אשר בו מפורש כי התגלותו תהיה באחרית הימים ובדרא דמשיחא וכי הוא לגאולה הוכן ולהצמיח קרן ישראל *) וזכינו גם לקבלת הרמ"ק ומשלי דרושי האר"י הנה התודה לה' רבו בעמנו ספרי מוסר נוראים ע"פ יסוד הזוהר וקבלת האר"י לעורר ישראל על עבודת התשובה, ספרי חסידות וקדושה וטהרת הלב קדושי עליון תלמידי הבעש"ט ובפרט זה האיש הנורא כמלאך אלהים הקדוש בעל התניא הרבה לגלות כוונות האר"י בספריו בעבודת הנפש המוח והלב, גם בזמננו זה זכינו לקבלת אדמו"ר הגר"א מווילנא אשר היו עד הנה גנוזים וע"פ זה הרבה הגאון מראזינאי לגלות כל פתחי שערי עץ החיים בספריו פתחי שערים כן זכינו להתגלות כ"ק של הקדוש רבינו משה לוצאטו ועוד.

והנה כאן הבנים התמימים שואלים לנו מה זאת כי כל רבוי הספרים לא הועילו לגלות ידיעת ה' לכלל ישראל, ועם כל רבוי הספרים לעורר ישראל לתשובה תתאה וספרי החסידות לתשובה עילאה, עוד שואלים למי זאת ומתי זאת הן לא עלתה בידינו דור אחרון אף תשובה קלה, ורחוקים אנו מאד בתכלית הידיעה והתשובה, הרבה יותר מאבותינו, הנה עששה מכעס עיננו על חילול שבתות ומועדים הנפרץ ברמה בעירות הגדולות בין פרחי ילדי דור החדש, עם חסרון הזהירות בדת משה יהודית, מה דוה לבנו על רבים מילדינו פרי תואר מרצון אבותם (אשר על דגל ביראים יתחשבו) אוכלים מעץ הדעת ונלמדים לפעור המינות והכפירה, גם יצא הקצף בארצנו החל הנגף לאמר כי זנח ישראל אלהיו ומלכו, אם לא כלמה תכסה פנינו על שלום עמנו הפנימי והחיצוני הנהרס באופן איום ונורא, רוח ים הזמני הקפיא לב כלנו בקפאון נורא עד כי לא נתפעל עוד כלל מתעלולי הזמן הנותק מעט מעט חבלי התורה מעל בני דור החדש. סוף דבר עד היום קימים ועומדים מוסרי הנביאים שהביא בעל חרדים בהקדמתו אך אויל עמי אותי לא ידעו וגו' תופשי התורה לא ידעוני נוסף עליהם נבואת ישעיה הנביא אבד חסיד מן הארץ אשר

*) [כאשר האריכו בזה כל המקובלים בהקדמת ספריהם ועל המעיין לעיין בהקדמת הס' בעל חרדים ובפסק הגאון מהרי"ד להדפסת הזהר והפסק הזה מובא בהקדמת ע"ח ושל"ה ועוד וזהו קצת מדבריו כי בשני אלפים של ימות המשיח עם היות שבעה"ר עברו מה שעברו תתגלה זאת החכמה והתפרסם לכל עת הזמיר הגיעה דליזמר שינם וליזל סודות התורה לקיים ובלכתך בדרך וקול השור תורי זהב נשמע בארצנו כי לדברי הזהר זכות לימוד ספרו הוא המלאך הגואל וכו' וכו' שזכות העיון בספר הזהר מספיק להשיב שבותנו ולהעביר גלותנו ועליו אמרו זהו אחיזה כי בעבורו יהיו ישראל נגאלין ויקרא דרור בארץ שיהיו כל בני העולם בני חורין בשלוה שאין כמוה וכו' וכו'.

ישפוך נפשו לה' בעבודה זו תפלה ויאשר באדם אין הממית עצמו באהלה של תורה, כולם לדמים לכסף נמהם יארבו והכסף יענה את הכל ואנשי חיל ישובבו מעיר לעיר ולא יחונו וכל הקפיטל כ"ז מנבואת ישעיהו נתקיים במלואו בימנו, האמנם קנא ה' לשמו אשר חללנוהו בגוים, הראה כי עוד ידו נטויה עלינו וישלח עלינו את חית השדה (האנטיסימיטים) ונחשים אשר חמת עכשוב למו שרפים השורפים אותנו ברעל פיהם (הם עורכי מכ"ע), לוררי ישראל רבו כארבה שרא דעניותא ישרור משרה בלי מצרים ברוב בתי ישראל (אפילו אית ליה לב"נ עותרא סגיאין ודחקין ליה בגיניה עני הוא זהר עקב ד' רע"ג) וע"כ פזור ופרוד איום ונורא שורר עתה בעמנו כי בארות המחיה שחפרו אבותינו סתמו רועי גרר בעפר, ובארות החדשים שחפרנו נושקים המה לנו המים, לכן מעמנו כי עלמת, והנה נתחכמה לו פן ירבה אך גם בזה לא שבנו בבושת פנים אל אבינו שבשמים להשליך מאתנו אהבת המותרות המכלות נפש וקנאת איש מרעהו ולהתאחד יחד על תחיתנו ותקומתנו, עוד רוח הזמן המר והנמהר עושה את שלו, סוער גליו הנוראים על אניתנו הנטרפה עד כי השלכנו את יונה אל הים והים עוד לא נח מזעפו. סופרי עמנו הנלהבים שהתעוררו בחדשה הקשה על כל סודי תורתנו להשליכם אל הים, על היכלות האר"י יביעו ידברו עתק כי חכמת מצרים היא. על קבלת בעש"ט כי היא עלה נבערה מהבלי שפינאזא, על הזהר כי אחרים חברו אותו וכי אין כדאי להניחו. פרצו פרצות רבות בחומת דת קדשנו ואין גודר גדר ועומד בפרץ, מזבח שלום עמנו אשר עליו הקריבו כהנינו מאז ומעולם את נפשם נהרס, אבניו נתפזרו לכל רוח, נרחק נרחקו במשך המאה שנים האחרונות לבות אחינו אלה מאלה ללשונותם לגויהם לארצותם, אשכנזים, צרפתים פולאנים ליטאים ועוד, וכל אחד בונה במה לעצמו. גם יושבי ארץ ומדינה אחת נפלגו לפלגות שונות עוינות אשה רעותה וכל פלגה ופלגה אין שלום בעצמיה ורוח חיים אין בקרבה עד כי הולכים ביאוש נורא כצללים באפס תקוה, נתקיימה בימינו במובן המלה נבואת הנביא יחזקאל ל"ז אשר ראה ביד ה' בתוך הבקעה, כי היא מלאה עצמות וגו' והנה רבות מאד וגו' והנה יבשות מאד וגו' התחיינה העצמות האלה וגו' העצמות האלה כל בית ישראל המה, הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותנו" בדורנו נתפרסמו דברי אדמו"ר הגר"א מווילנא בלקוטיו כי אנו כשוכני קבר ואנו מחכים לתחה"מ.

וזה דבריו בלקוטיו סוף ס"ד מעת שחרב הבית ילאה רוחנו עפרת ראשנו ונשארנו רק הגוף בלא נפש ויליאה נח"ל הוא הקבר ורמה סובבת עלינו ואין בידינו לכליל ומ"מ היו חבורות וישיבות גדולות עד שנרקבו הבשר והעצמות נפזרו פזור אחר פזור ולא נשאר אלא מרוד רקב מאתנו ונעשה עפר שחה לעפר נפשנו ואנו מקוים לתחה"מ.

והנה מי מבינינו לא ישתער על השאלה הנוראה על מה ולמה נפלנו כ"כ מטה מטה ולא נתקיימה הבטחת הזהר ומתי יהיה קץ הפלאות יתקיים הבטחה שהבטיח אליהו כי בגיניה יקרא דרור בארץ וכו' הבנים הרשעים מטילים מום בקדשי שמים ובתכלית

---

*) הגה"ה אם נחפש בתולדות עמנו העתיקה זמן נורא כימינו והוא פרצת ספרות קדשנו וכל קדשי עמנו באופן איום ונורא לא מצא ילדי נכר אך מבני ישורון, ותפן ההתבוללות בין ילדי זמן החדש האומרים לשכח מאתם את צור מחצבתם ובוזים את אבן מהם נוקרו, והיאוש הנורא בלב גדולי עמנו לאמר כי אך מן השמים ירוחמו ולקוות רק על תחה"מ ובל"ב נהרס כל שלום עמנו וכל אחד

העבודה והאומרים מה העבודה הזאת אך שוא עבוד אלהים וגו' ומה בצע כי הלכנו קדורנית (מלאכי ג') נהיה ככל הגוים (יחזקאל ג') ולבנים כאלה אין מה להשיב רק להקהה את שנם ולאמר בעבור זה, כדברי החבר בכוזרי מאמר ב'. אך הבנים התמימים ת"ח הנאנחים והנאנקים שואלים תמיד מה נשתנה הגלות האחרון הזה מכל הגלות, מה היא תכלית הגלות, מתי ולמי ובמי, תתקיים הבטחת הזהר, ועל מה אבדה הארץ קדושת התורה שבע"פ בכלל והדלות הזהר בפרט ועל פנימיותו שועלי דורנו יהלכו בה, ומה הנה אלה אבני נגף לפלגות ראשי לבא ישראל בדורות שלפנינו, כהני בית קדשי החכמה בירדם לעבוד כהונתם בשערי היכלות האר"י ועל ידם נהרס מזבח שלום עמנו בקרב ארצנו, האם לא אבדה התקוה להסיר את אבני הנגף מעל דרך השלום ולרפא את מזבח ה' ההרוס ועל כי מצווים ועומדים אנו מפי חכמינו במקום שאין אנשים וכו' ומימי לא ראיתי אחד שישתדל בהסרת השאלה הקשה הזאת והקדוש בעל הסמ"ק אמר כי צריך כל איש להתחזק בזה ע"כ אחשוב למשפט כי לא יחשדוני חברי ורבותי לגאות ורמות רוחא על התחלת השתדלותי לבקש הסרת השאלה הזאת בבית ספרותנו פנימה וכאמור בזהר נח מאן דכסיף ולאסתכלא ולמנדע אע"ג דלא יכול שבקיה הוא כו' ושהדי במרומים כי מיום עמדי על דעתי דעת הפשוטות זה קרוב לשלשים שנה לא נחתי לא שלותי יום ולילה עומד אני ומצפה אך במחשבה זאת ישוטטו רעיוני תמיד להאמין באמונת אומן כי בודאי הזהר ודבריו אמתים יצאו מפי מלאך הברית, אך הדבר שלא נתקיימה הבטחתו הוא כמו שכתבו המקובלים כל אחד בזמנו, שמ"מ בזמנו יהוה דעתו שאין כונת אליהו בזהר על גלוי פשטות דבריו כ"א על גלוי פנימיות הזהר, במפתחות האר"י, האדמו"ר האמצעי, בהקדמת באה"ז אומר שכונת אליהו אינה על פשטות מפתחות האר"י אך על גילוי מפתחותיו

שונה לדרכו, לדעתי אך בימי החשמונאים היה זמן נורא כזה, גם אז ע"י מחלוקת בין כהני בית המקדש הודל כבוד בית המקדש שבירושלים, אשר אך שמה שמה התאחדו כל בית ישראל והיא היתה הלב הכללי של כל ישראל, שמה ברכו כהני ישראל את כל ישראל בברכת השלום, ע"י שהודל כבוד המקדש החל אח"כ ישראל לעזוב גם את ארץ מולדתו ולהאחז בארצות אחרות במצרים ויון ובחזרם לארצם הביאו עמהם את רוח ארצות הנכר ואהבת כלונות רבות ועבודות זרות ותאות רבות כנודע, אלה אשר זנו לרוח עם ישראל אמרו להתבולל בעמים והביאו עמהם (רוח) עם יון ופרצו י"ג פרצות בחומת הקדש ועל מזבח הקדש בעטה בת בלגה ואמרה לוקום לוקום עד מתי אתה מכלה וכו' ושונאינו הקריבו חזירים עליו ויאוש נורא רבץ עלי כהני עמנו עד כי קם זה הכהן לא מבני הכהנים הגדולים אשר בציון רק מעיר מודעי בא לקנא קנאת הקדש והמקדש והתורה והמצוה ולבש גם הוא חרב בני יון על מדיו להשיב להם כמדתם וה' עזרם לטהר הקדש והמקדש והעלו נרות, ובזה בה יובן הנס הנודע נס חנוכה שהוא עיקרו על טהרת הקדש והעלאת שמה אור המנורה שתמהו רבים על מה שלא עשו סימן לנצחון המלחמה ועשו רק סימן על נס טהרת המקדש והדלקת נר המנורה אשר החשיכו בני יון, והוא כאשר אך טומאת הקדש והמקדש אשר גרמו כהני עמנו ע"י מחלוקתם מפני זאת הסבה היתה כי נפזרו בני ישראל ואבדו אהבת ארצם כו' כו' עד כי עלה חפץ ההתבוללות על לבם, והנה נא אחי ורבותי אל תשימו עלי האשם ופשע שפתים אם אומר כי ממש במקרה הזה קרה גם לנו.

הנה בספרי פ"ש הערתי על הכתוב כי כארץ תוציא צמחה כו' איך יש לכל עם סגולות מיוחדות לפי ארץ שיושב בה וכל ארץ לפי תכונתה המיוחדת כן הוא סגולת העם היושב בה וכי כן לסגולת עם ישראל המיוחד מכל עם כן יש גם לעם ישראל ארץ מסוגלת אשר על ידם תשמר סגולת

במפתחות הבעש"ט, ומעריצי אדמו"ר הגר"א יאמרו כי כוונת אליהו במפתחות אדמו"ר הגר"א, והנה אחרי אשר זכינו לכל המפתחות האלה ועוד לא הועילו המאמין בקדושת הזהר יענה ויאמר אולי נמצא החסרון אשר יוכל להמנות במפתחותיהם או אולי חסר עוד מפתח כללי אשר עוד יפתח את תיבת נח הזהר ולהגיד לכ"י מה שמו, ועל תכלית זאת מסרתי את נפשי וכבודי והוני וכל כחותי להדור אל כתבי קדשנו בספרי מפתחות החכמה ותכלית העבודה מראשית האלף הזה מאחרי הלבנון הפילוסופים והחוקרים האלהים עם כלי מלחמתי על ירכי והוא בבקרת השלום אולי אמלא החסרון אשר יוכל להמנות או מפתח כללי אשר יהיה רצוי ויושר גם בדורנו, וזאת תקוה נשקפה לנו כי מצאתי ארבע חסרונות אשר יוכל להמנות גם נגלה לפנינו מפתח כללי אשר יהיה רצוי לכל ואשר אך עליו היתה כוונת אליהו בזהר, כאשר אך כן קבלו חכמי המשנה כלמ"ת.

החסרונות הארבע הם „במי" „ומה" „ולמי" „ומתי".

א) החסרון „במי" במגלי פתחי החכמה ושערי העבודה כי היו חכמי אמת בעלי דעה אנשי שם ראשי אלופי ישראל וכאשר העידו עליהם תלמידיהם כי היו כמו עקרי נשמת רע"מ ומשיח.

ב) החסרון „במה" בעריכת ספריהם כי ערכו דבריהם לגלות אור חכמת האמת בעולם ולהודיע את עבודת האמת בעולם והודיעו כי לתכלית זאת ירדה הנשמה למטה, ועם ישראל בגלות ללמוד חכמת האמת ולעבוד עבודת האמת, קראו את שם החכמה חכמת האמת והחכמים חכמי אמת ועובדיה עובדי אמת.

עם ישראל. והנה ארץ ישראל היתה נחלקת לעשר קדושות (כלים פרק א') וזהו ממש כפי סגולת עם ישראל כאשר נבאר אי"ה בפנים ספרנו, וכאשר האריך בספר הק' הכוזרי, והנה הערתי שם בספרי כי לאחר שנגזרה מאת ההשגחה העליונה לגלות את ישראל מעל אדמתם, א"כ במה תשמר סגולת עם ישראל. ע"ז נתנו לנו ס"ד תורתנו שבע"פ בכתב, אשר בה ועל ידה תשמרנה סגולותינו הפנימיות. והנה גם בתורתנו שבע"פ יש בה בחינות עשר קדושות בחינות נגלות התורה שבע"פ הנוגעים למעשה לכל יחיד ובן המדרשות ומוסרי חז"ל הנה שדות כל ישראל אח"ז בתי ערי חומה המשנה והתלמוד שם יושבים הגבורים משיבי מלחמה שערה, אחריהם חומת ירושלים באור התלמוד להלכה למעשה וכו', עוד זכינו גם לבחינת הר הבית הוא בחינת כתיבת סודי תורתנו הזהר והתיקונים, גם עז"נ ועזרת כהנים וק"ק השם היכלות שבנה האר"י הקדוש ע"פ אליהו ז"ל בספר עץ חיים, והנה כמו עת היינו על אדמתנו הגשמי היה נראה לנו דבר נפלא, אם כי לכל העם היתה אהבת ארצם גדולה מכל דבר בכל זאת לא דמתה לאהבת ציון וירושלים וכש"כ מקום המקדש. ודבר פלא כי בבית המקדש היה מעשה העבודה דברים גשמים ותומרים, הקרבת תמידים, פרים וכבשים ולא עבודות רוחניים, אך על ידי העבודות הגשמיים ראינו כי אל הי שוכן בקרבם. כאשר העיר ע"ז הכוזרי כהעתקנו בפנים ספרנו, וכן בקה"ק אך במקום המקודש הנורא הזה נעשוים ע"פ ה' והוא עשית כרובים ופני רביא ועל ההיכלים היו מצוירים כו' דברים אשר נאסרו לכל ישראל ואשר על ידם נפרדו ישראל מכל העמים העושים פסילים וצורות בכל זאת במקום המקדש הותרה, יען כי כן הוא רצון ה' ואך על ידי הכרובים נגלה כבוד ה' ועל ידי זה נשמרה סגולת עם ישראל וכמו כן אך בזהר והתיקונים מצינו עבודות נראות שהנה ממש בסוד הקרבת קרבנות עליונים [עיין באורנו בפנים שברנו הברכה בתורה פרק ד'] וכן בהיכלות האר"י נגלה לנו סוד מציאת כרובים עליונים וכו' והנה באמת כל אלה המה אך סוד ארצנו הרוחני בכלל שהיא בסוד עשר קדושות ועל ידם נשמר סגולת עם ישראל, בלב כל איש ישראל גדלה בקרבו אהבת ארצנו הרוחני בכלל, ויותר עוד

ג) חסרון „למי" ערכו ספריהם לכלל ישראל המונו וחכמיו על דעת ולמוד חכמת האמת ולעבוד עבודת האמת.

ד) חסרון „במתי" כי ערכו את ספריהם בזמן אשר אמונת האמת ואהבת האמת ועבודת הנפש מלאה כל חדרי לבב החכמים והשפלת הגוף והחומר היתה מגמת פני עובדי ה'. אך על ידי ד' מעות האלה כי המגלים היו חכמי אמת והגילוי היה חכמת האמת לכלל ישראל בזמן אהבת האמת ועבודת האמת על כן לא יצאו לאור הכלת גילוי הזהר ולא נגלה מפתח הכללי, ולא נודעה תכלית חכמת האמת ופסקה כמעט עבודת האמת לגמרי כאשר יראה כל איש וכאשר כן כתב אדמו"ר מקאפוסט במאמר הגנזה (נמצא בכת"י אצל החסידים שכתב עוד בשנת תרכ"ו) ובדברי אדמו"ר הגר"א כי אנו כתרוד רקב וכו'.

המפתח הכללי שמלאתי הוא

„הברכה בתורה תהלה" ידעתי קורא אהוב כי מראה ישתומם לבך על דברי ותחשבני למשוגע וחסר דעה להוציא מפי דברים מוזרים כאלה אבל נא אחי ורעותי אם מתלמידי התלמוד אתה הנה אמרו חז"ל אל תפליג לכל דבר ות"ח שאמר דבר אין מזיחין אותו ממקום הניחו לי וכו' חולין (דף ז') ולא משוגע אני ולא חסר דעה, האמנם כי עששה מכעס עיני וקנאת הריסות כבוד סתרי תורתנו היא אכלתני ושהדי במרומים כי אני מוסר את נפשי עליה ובאהבתה אשגה תמיד, ע"כ אתכם הסליחה אם אולי יפליט פי דברים שלא כראוי נגד חכמינו הראשונים, ומי יתן לנו מעפרא כו' כי אמנם במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב וכבר הקדמתי את מעלת גדלותם וגדלות ספריהם ורום מערכם אף כי מקום הניחו לנו התלמידים להתגדר ולברך בתורה תהלה, ועל ידה נשיב תשובה נכונה על שאלות בנינו, מה זאת ומי זאת ומתי זאת ולמי זאת. ותחלה נבאר פה דרך כלל הד' חסרונות שחשבתי, חסרון הראשון כי היו גדולי ישראל חכמי אמת, שנינו במס' אבות הם „אנשי כנה"ג" אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה, והנה לפי מעלות וגדלות

אהבת ירושלים והקודש והמקדש היא קדושת הזהר וכתבי האר"י, בזה התימר ישראל כי אתה בחרתנו, ונתן לנו את תורתו, אף כי רוב ישראל לא באו מעולם אל הקדש פנימה וכש"כ אל קה"ק הוא אל היכלות האר"י ועבודתם, בכל זאת כל אחד התימר בעוז אהבתה, ומסר נפשו עליה ועל סגולת עמה ולא הניחו לערל וטמא לכנוס אל הקדש וכש"כ לראות אוצרות קה"ק:

והנה זה כשנות מאות אחדים מחלוקת נוראה נפרצה בין הכהנים הגדולים אשר דחקו לשמש בכהונה גם לכנוס אל הקדש פנימה, ומהם אשר לא היו ראוים כלל לשמש בכהונה הגדולה הזאת ואמרו לעשות בהמ"ק של חוניו ועי"ז נתקררה מעט מעט אהבת ירושלים והתישבו בארצות אחרות ובחוזרם אח"כ אל ארצנו הרוחני הביאו אתם רוח הארץ אשר עברו בה, אל סתרותנו, ומה גם אחרי בא סנחרב הזמני רוח ההשכלה הזמני להסיר יסודות סגולת עמנו ובלבל כל הארצות הנה אמרו ביד חזקה לפרוץ בבתי ערי חומה שלנו המדרשות ואגדות התלמוד וכו' ופרצו גם בחומת המקדש י"ג פרצות ובטלו בחרבם השנונה את עבודת הקדש באמרם כי חרפה היא בימינו לעבוד עבודה זרה כזאת וכי עלינו לילך בדרך עבודת העמים אשר לשם עבודה זכה ונקיה, שיר וזמרה על הנחילות וכו' כנודע עד כי בעה"ר בטלה העבודה לגמרי כאשר כתב אדמו"ר מקאפוסט במאמר הגנזה עוד בשנת תרכ"ו, והנה הפלא עוד כי בפרצם את חומת דת קדשנו ובארצנו הרוחני הביאו ושתלו סורי גפן נכריה בכרם ה' צבאות כי עברה רוח זרה על עמנו ואמרו אהיה וכו'.

האומר כן הוא מעלת המאמר, וא"כ במאמר של אנשי כנה"ג שהיו ק"ך זקנים ומהם כמה נביאים עד כמה וכמה יש לנו להתבונן בזו, והערנו רבות על המאמר הזה והצריך לענייננו נבאר. כי אך באלה ג' דברים יש כח להקים תקומת ישראל ואשיות הממשלה כחדשה של ישראל שהתחילה לצמוח בימי בית שני. וראשית ראו לעקור משרש את הג' סבות הנוראות שהיו בבית ראשון. והוא התחלקות עם ישראל לשני פלגות יהודה ועשרת השבטים. ענין ע"ז שעבדו עשרת השבטים, ענין הבמות והקטרה לנחש הנחשת שהיה נמצא גם ביהודה, והנה הסבה לכל זה שרשה והתחלתה גלה לנו הקב"ה על עזבם את תורתי ולא הלכו בה ועל זה אמרו חז"ל (יעיין המעיין בפנים ספרנו השני וימצא הכל נכון לפניו) אך הסבה שלא ברכו בתורה תחלה היו אלה הג' דברים שחשבו אנשי כנה"ג כי לא היו מתונים בדין ולא הרבו תלמידים ולא עשו סיג לתורה כי התחלת הדברים התחיל מזה שהתחכם שלמה על מצות התורה ולא ברך אשר בחר בנו מכל העמים ואמר לקרב את בת פרעה, ועוד הרבה נשים כי אמר אני ארבה ולא אסור, ולא עשו סיג לתורה שלא תרמה חלילה בעיקרים וזה היה ההתחלה לחורבן כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת מיום הוסדה, זה היה ההתחלה לבנין הבמות כדרך העמים, זה היה גם ההתחלה להמסים והעול שהטיל המלך שלמה עד שבימי רחבעם בקשו ישראל להקל את עולם והוא הם שמע לעצת הזקנים להיות מתון בדין להיות עבד לעם הזה לא נתחלק ישראל ולא עבדו ישראל ע"ז אך שמע לעצת הילדים כנודע, והנה כשלמה בעת שנשא את בת פרעה והרבה לו נשים לא אמר כי עובר הוא חלילה על מצות התורה, כן אח"ז בעשות ירבעם עגלי און בודאי לא אמר כי עושה הוא במרד נגד רצון התורה רק חותמו של אחיה השילוני וכי הרשות בידו לדורשה כפי חפצו, ומגודל אור החכמים ואשכתם את החמת לא העיזו ישראל לחקור אחריהם והיו המלכים לשופטים על התורה כל ימי בית ראשון והמה לא ברכו בתורה אשר בחר בנו מכל העמים וכי אין לעם ישראל לשאת זמורת זר בנות העמים ומנהגיהם בארצנו, וע"כ היה מה שהיה וע"כ בהתחלת מלכות ישראל שנית ע"י חכמי התורה אמרו ג' דברים

והנה התודה לה' בתקופה האחרונה שלפיט אחרי עלתה אהבת ההתבוללות בספרותנו אל מרום קצה, ירדה עשר מעלות אחורנית, התעוררו גבורי ספרותנו לצאת על יעוד לאומתנו על כבוד לשוננו, גם על חסרון שמירת השעטנז, גם על שמירת התלמוד ופסקי הלכות, אבל אחי ורבותי כל אלה טובים המה למאד אך לא באלה לבד יתרפא ישראל, הנה כל זמן אשר לעינינו יבואו זרים תמיד וישחקו על משבתנו, לאמר אך אויל ישראל מאמיני הבל ושטות ובזמן כזה איך נוכל להעיר אהבת אבותינו הראשונים ואהבת ארצנו הרוחני והגשמי בלב בנינו, אם יאמינו כי אבותיהם הלכו אחרי ההבל ויהבלו להאמין בזהר והיכלות האר"י ואם להם הותרה להאמין בזה מתירים הם לעצמם לעשות מה שלבם חפץ, וכל זמן אשר לא נעיר בקרב בנינו אהבת ירושלים הרוחני מה יועילונו אם נעיר בקרבם אהבת ירושלים הגשמית, ע"כ נא אחי ורבותי אל תביטו מפי מי יוצאים הדברים אמנם לא מבני כה"ג אני אך גם בלבי ועורקי דמי אבותי החשמונאים יזלו והנה בדמי פלעי לבבי כותב אני הטורים האלה, התעוררו התעוררו אחי ללבוש מעיל קנאת ה' צבאות והיא קנאת טהרת הקדש והמקדש מכל המסלים והזיות אשר טפלו עליה הסופרים החדשים, נוציא לחוץ את בית המזבחות אשר בנו שמה נחדש את קדושתה ונעלה נר תמיד, בטוח יבטח לבי בה' כי יעזרנו על כבוד תורתו ללחום מלחמתה בעצנו ולבנות בית מקדשנו לתפארה, וכאשר הצליחו החשמונאים אחרי היאוש הנורא ששרר בקרב כל ישראל להוציא את הקודש והמקדש מיד אויביהם

להיות מתון בדין ולהעמיד תלמידים הרבה ולעשות סיג לתורה. להיות מתון בדין מבלי ליסר את כעס בעקרבים, ולהעמיד תלמידים ולא חכמים והתלמידים לא יעיזו לחדש חדשות, כי העם יהרהרו אחריהם, והעיקר לעשות סיג להורה כי התורה אך היא תהי השופטת את ישראל ולעשות סיג לתורה שלא יתערב בעם ישראל דעות בני אל נכר, ולו נשמרו מכל הג' דברים האלה כי אז לא היינו צריכים למירוק הנורא של גלות אנטיוכוס, אבל באשר לא נשמרנו, בא בא לנו גלות המר, גם גלות האחרון שגלו לנו חז"ל כי עיקרו היה ע"י שנאת חנם גם זה היה ע"י כי לא היו מתונים בדין כל אחד על דעת חבירו, ורבו המחלוקת כי לא העמידו תלמידים אך חכמים ועל כולם כי לא עשו סיג לתורה להיות כל מחלוקתם לשם שמים ותכלית התורה, וכי התורה תהי המושלת (כאשר נבאר דבר זה להלן).
והנה אחרי חורבן הארץ הגשמי והתחילה ישוב ארצנו הרוחני שמרו חכמי המשנה כבבת עינם את הג' דברים האלה הוו מתונים בדין ור"ע אומר אלו היינו בסנהדרין לא היה נהרג אדם מעולם ולהשתיל בקרב עמנו העיקר הגדול כי דרכי התורה וכל נתיבותיה שלום ולא להטיל מס ועול כבד על ישראל באה חלילה, המה קיימו בנפשם להעמיד תלמידים ולא חכמים כאשר בארנו בספרנו פ"ש ונבאר להלן ועל כולם זה התנא האלהי עשה סיג לתורה כי התורה היא תהיה השופטת את ישראל ולכל קבלות חז"ל מלאו סמך בתורה וכי כל חכמי ישראל לא יהיו נקראים בשם חכמי ישראל רק תלמידי חכמי ישראל ובשם ת"ח (ושמעתי כי זאת היתה שאלת המשנה למה שנו חכמים בלשון המשנה ולא ת"ח כדרכם תמיד) אך על ג' אשיות האלה יסד רבי את המשנה ורבינא ורב אשי את התלמוד, עשו סיג לתורה כי המשנה והתלמוד המה יהיו המושלים וכל בני ישראל החכמים יהיו אך תלמידים ועל כל שאלה ושאלה רק בעלת המשנה והתלמוד נעשה, ולא נקבל זמורת זר ודעות בני אלהי נכר בארצנו.
והנה כנודע כל אלף החמישי היה זמן העיקרי לגזירת הגלות, בסוד כל היום דוה, והיה מגזרת העליון שיסתירו חכמי המשנה והתלמוד סוד סתרי תורתנו, אבל בתחלת אלף הששי שהתחיל עתה של בעתה אחישנה החלו להתגלות בעולם חכמים גבורי ישראל חכמי אמת אשר מסרו נפשם לעבוד עבודת האמת ולקרב ישראל לעבודת התשובה וידיעת ה' וסתרי תורתנו אשר היתה טמונה וגנוזה כל משך האלף הה' תהיה מורשה לכל ישראל בכתב, והנה עתה לו החזיקו חכמינו בהג' יסודות שיסדו לנו אנשי כה"ג ראשית להיות מתון בדין מבלי להוציא דין איום ונורא על הנוטה מעט מדרכיהם ועל המדבר אחר דבריהם, ולהעמיד רק תלמידי חכמים לא עובדים, יראים, וחכמים, וחסידים, ועל כולם לעשות סיג לתורה כי התורה היא תהי המושלת והשופטת כן לעשות סיג לדבריהם שלא יתארכו דבריהם וספריהם כמעין שאין לו סוף, והעיקר לעשות סיג להורה שלא יקובל בתורתנו הנסתרה בנות ודעת

ולבנותו מחדש ולהעלות שמה נר תמיד להיות לאור עמים רבים עד כי גדול היה כבוד הבית האחרון מן הראשון וקסריות רומי ומלכות הפרסים שלחו גם המה קרבנותיהם להקריב על מזבח ה' באשר נוכחו לדעת את יקרת המקום וקדושתו וכי אך שמה מתפללים עבור שלום כל העמים והלאמים, כן נזכה גם אנו להגדיל כבוד הבית האחרון כבוד הזהב וכתבי האר"י מן הראשון, ואם נמוחה מות מוסרי מחרב הסופרים וקנאתם נמוגה בשמחת לב כי עוד גואלנו חי ואחרון על עפר קם שכרנו לא יקפח בעולם הנצחי.

אל נכר כי אין עם ישראל ותורתו מקבלין הרכבה אבל בעה"ר לא החזיקו כל ראשי חכמינו שהתחילו לגלות סודי חכמת האמת ועבודת האמת בהג' דברים. לא היו מתונים ואיימו מאד על המסרסר אחר דבריהם ודרכם באיומים נוראים עד כי שמו עול כבד על ידי ספריהם, לא העמידו תלמידים בסוד גדול תלמוד שמביא לידי מעשה רק חכמים ועובדים וחסידים. אבל יותר אויה לי אם אומר*) כי רבים מגדולי חכמינו מגודל אהבתם את האמת אמרו קבלו את האמת ממקום שהוא, לא עשו סייג לתורה גם לא ברכו וכו' ודמו לסוליא יקר מזולל וטהור מטמא, החזיקו בשתי ידים לקרב משפחות שקרב בן ליון בזרוע ולהרבות להם נשים חכמת יון אל דעת התורה ואמרו אני ארבה ולא אסור ומגודל חכמתם לא העיזו רובי חכמי ישראל להרהר אחריהם עד כי לדאבון לבנו אכל ההמון כמלא אח"ז ענפי ג' החטאים הנוראים שהיו בבית ראשון: פלגות עם ישראל לשתי ממלכות וענפי ע"ז וענפי הקרבת קדשים בחוץ, והנה אחר איזה מאות שנים באלף הזה זכינו להתגלות סתרי הזהר בדפוס, ספר אשר יראה כל איש בעליל כי מחובר הוא ע"פ רוח התנאים והמשנה והתלמוד, לא כתבו סודי חכמת מע"ב בגלוי ופרטות כונות המצות אך כעין המשנה והתלמוד אשר עוד ילמדך שמוש ת"ח ועקרו היה בסוד הלמוד שמביא לידי מעשה, וע"כ נראה לי דבר חדש ונפלא כי מפתחות הזהר מרומזים במשנה ותלמוד אחרי

---

*) ידעתי כי ישבו עלי מקנאים קנאת חכמים לדקרני בחרבם אשר הוחדה גם מורטה ובקול איום ונורא ירעמו ויטליכו עלי אש שלהבות אבל אויה אם לא אומר כי שהדי במרומים כי רבות פעמים אחור נסוגותי מכל עמלי אמרתי לא אזכרנו עוד ובנגלות תורתנו אמלא מנות לנפשי ככל חברי ורבותי ומי אנכי כי אעיז פנים לאמר העפלתי מלאתי רמיזת קדושי עליון מה גם לבקרם ובפרט אחרי הקדושים אשר מכוונה עמוקה הסתירו פני אור הדברים תחת סלעים ומערות ומנהרות, אבל דמי לבבי יהמו בקרבי כסיר מגולה כלכל לא אוכל כי היה בלבי כאש בוער אור הזהר ופרי עץ החיים הליטו בקרבי שלהבת יה נוראה לקנא קנאת ה' קנאת סודי אמונתנו אשר אמרנו בצלה נחיה בגוים ונשוב איש אל אחוזתו, ירדה לעפר נקברה תחת סלעים וכפים בגלמא דלאו הגונה לה אשר לא מואל ולא הדר לו (זהר הגא"ד ר"פ) ואמרתי לא טוב אנכי מאבותי יעבור עלי מה הנני לפניכם כאבן שאין לה הופכין ולו אמותה על כבוד תורתנו אמתת כוסה עמה ולא אהיה כחסיד שוטה הנה בת מלכנו נטבעה נפי טופנא, נרמסה תחת שעטות פרסות המון סוסים אבירים הדורכים עליה ברגל גאוה ובת ציון פורשת ידיה ודורש אין לה, גם הנה כ"כ נפל כבוד תורתנו גם אצל גדולינו כי חסרה מכל וכל הבקרת הנהוגה אצל כל עם ולשון ואשר כן היה מאז ומעולם מנהג חכמינו, ובדורנו נהה רוח שלום הריטית על חכמינו ואפס ושם כוסף הבקרת, כל אחד כותב ילדי רוחו באין מוחה ומפריע, ע"כ אולי אזכה שע"י ספרי זה יתעורר רוח הבקרת ובה' אלפי במחתי לא אירא הן לא גבה לבי ולא רמו עיני בעת נשאני להתבונן אל המקום הנורא הזה הר האלהים המורכבה בעה"ר גבוה ותלול, לא עשר ולא עשרים פעמים שפכתי מרי לבבי ויצקתי דמעות עיני על הלבוש נאה ונאון שהלבשתי (היפך מבעי כפי המכירים אותי) למגדל עוז בנפשי לגשת אל המקום הנורא אל מגדל עוז שם ה' בו וכו' ולמצוא את פתחו אשר נסתם ולהתבונן בו, הן ראוי היה הדבר להתחיל בגדולים ולא לאנוש אנוש כמוני עוד לא מלאתי כרסי בש"ס ופוסקים ואהבת ה' ויראתו כראוי והעזתי לגשת בחיבת נח הזהר ולאחוז בסנסני עץ החיים לאכול מפריו בלא מורה ומדריך אך כן גזרה רצונו להיות תולעה מוציא מפי ושמיר יבקע אבני צור ואל תיראי תולעת יעקב ובטח יבטח לבי כי ימצאו רבים בתלמידי שמנו אשר תהי מילאת יקירא להם.

שגלוי הזהר היה ע"י אליהו כמבואר בתקו"ז ועיקר תכלית גילוי אליהו בעולם לא לגלות אור האמת בעולם ולברר בין טוב לרע הן לזה לא לאליהו נחכה כי יש לנו תורת אמת ואם יבוא אליהו ויאמר אין חולצין במנעל אין שומעין לו וכו' (וכידוע בספרי הקבלה נשמת אליהו הוא תלמיד של אמת אשר בריתו הוא השלום) כן קבלו חז"ל חכמי המשנה סוף עדיות אמר ריב"ז על מה אליהו בא כו' וכל פלוגתת התנאים אשר כולם דברי אלהים חיים טולמו צריכים להתבאר גם על גילוי הזהר על ידי אליהו, כאשר יתבאר לפנינו.

וכאשר כן מפורש להדיא בזהר ורע"מ כי בגלותא בתראה סוד משה (שהוא סוד נשמת האמת הזהר והתיקונים) תהיה כבד פה וכבד לשון קבורה בגלמא דלא הגונה לה, ומאי דהוה למשה אתהפך לשמה, אך מי הוא המוציא (ומגלה נשמתו) מקברו ומגלה אותו לא ניצוצי נשמתו אך ניצוצי תלמידו, ואעתיק איזה מאמרים. זהר ויקרא לו כ"ז ע"ב לזימנין אית לאומנא תלמיד בקי דבדר ליה לתקנא לון כו' תלמיד בקי דילך הוא הא הזינא דאתמר הכא יהא מונח עד שיבוא אליהו אמר לון ודאי דהכי הוא דאליהו תלמיד חבר דעניה אתמר בן אהרן הכהן כגונא דאתמר באהרן הוא יהיה לך לפה ה"נ בריה יהיה לי לפה דאיהו אורייתא דבע"פ בגין דהיכי דהוינא בקדמין כבד פה וכבד לשון כבד פה באורייתא דבע"פ כו' וכבד לשון באורייתא דכתב כו' ואליהו הוא יהיה לי לפה כו' [וכבין ענין נשגב כי היום התלמוד נשהיים במאמר של תנא דבי אליהו ויתבאר במק"א וזהר ד' ר"פ אע"ג דאנת קבור באתרא דלאו הגון לך ערום בלא לבושין דילך דאינון עור ובשר נע ונד כו' הא פנחס דעבדת טיבו עמיה דאתמר עלך הנני נותן לו את בריתי שלום הא איהו יעביד טיבו עמך וביה תסתלק כו', ועיין בדברי אדמו"ר הגר"א כי כל המאמר הזה מדבר על פנימיות התורה תורת משה קבורה בגלמא דלאו הגונה במשלים פגומים וזרים, ומי המוציאו הוא תלמיד בקי דיליה וניצוציו וכי אמנם כל גילוי סודי תורתנו קבלת הרמב"ן וקבלת האר"י היה הכל ע"י אליהו כמבואר בהקדמת ע"ח להרח"ו וכאמור בתיקוני זהר ד' קכ"ב קום אליהו כו' דאות תהא אקדים לכל נביאים בדרא דמשיחא ודאי למאן דאת עתיד לאתגלאה ליה מסיטריה דנשמתיה בשכל דיליה ואית למאן דאת עתיד לאתגליא ליה בחכמתיה ואית למאן דאת עתיד לאתגליא ליה פב"פ מסיטרא דגופא כו'. והנה מדברינו יוכח כל משכיל על דבר כי לא אנשי אמת וניצוציו של זה משה האיש כמה יפתחו את מפתחות הזהר וקבלת האר"י אך תלמידיו הבקיאים שבהם מאור ניצוציו של תלמידו הוא אליהו וכי ע"כ נודע תכלית גילויו היא לא לברר עבודת האמת לטמא ולטהר לאסור ולהתיר אך לקרב את המשפחות שרחק בן ציון בזרוע ולרחק את המשפחות וכו' ובן ציון יתבאר להלן בפנים ספרנו] והעיקר הוא לשמור הג' דברים שלוו אנשי כה"ג אבל לדאבון לבנו גם בהתגלות הזהר לא קיימו חכמינו את הג' תנאים שלוו עלינו אנשי כה"ג האמור למעלה, רבים מחכמינו אמרו כי תכלית גילוי הזהר היה עיקרו להודיע חומרי עוברי התורה ופגמים למעלה וע"כ יתעורר כל איש לשוב אל ה' ולא היו מתונים בדין (עיין בשם הגדולים להגאון חיד"א) כן לא הרבו תלמידים אך חסידים ויראים ובעלי תשובה ועל כולם לא עשו סיג לתורה והוא למצוא את מפתח הזהר אך בתורה עצמה, ורבים דמו למצוא מפתח הזהר בהרמון הפילוסופיה (עיין בהקדמת בפנ"ע ע"ל) וכן היה בעת אשר זכינו שנגלה היכלה האר"י גם אז לא קיימו הג' דברים האלה וכל זה מפני שהשמורים היו גדולי בעלי דעה, מורי החכמה ולא תלמידי החכמה, מושליה ושופטיה.

והנה נבוא לבאר ענין החסרון שמצאנו „במה" והוא כי לדעתם נקראת החכמה

שזאת בשם „חכמת האמת ועבודת האמת', אבל לדעתי השניה לא כן למדו לנו חכמי המשנה על מה אליהו בא והוא על חכמת השלום ועבודת השלום וכי תכליתה היא להשוות את המחלוקת כמו שאמר רשב"י שם. והערתי כי היה לו לומר להשוות את החולקים מאי את המחלוקת גם על איזה מחלוקת יבוא לעשות שלום והדברים נשגבים.

אמרו חז"ל באבות כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים וגו' ולכאורה קשה מאי עדיפותא שסופה להתקיים, אדרבה, ובארנו בפנים ספרנו וכאן נבוא בקצרה. הנה כנראה מחלוקת ופירוד דעות בין בנ"א הוא ענין רע שנתן לענות בהם בנ"א ומחלוקת יהודה וישראל יוכיחו, אך באמת נדע ונשכיל כי כל פעל ה' למענהו כי מחלוקת היא הכרחית להמלא בבנ"א, שימלאו בהם שנוי דעות ומדות נפרדות, כי הלא כן ברא העליון, ברא את כל האדם בדמות אחת חיצונית אבל בפנימיותם כל אחד שונה מחבירו בדעתו וטבעו ופרצופו וכאשר הערנו עוד בספרנו פ"ש „מאמר צלם האדם" וכי אמנם ע"כ נמנו ישראל לגלגלותם ולא היו ראוים לקבלה התורה עד שהיו ת"ר אלף. ויותר מזה נשכילה כי הלא רואים אנו איך עם ישראל נתחלק לי"ב שבטים ולכל שבט ושבט הקפידה ההשגחה העליונה מספר מיוחד וחלק ארץ מיוחד והקפידה התורה בהסבת נחלה, ומבואר בזהר וכתבי האר"י כי הטעם לכל זה באשר כן המה נפרדים בצלמם הפנימי בשרשם העליון וכי ע"כ גם י"ב שערים ברקיע ושנוי נוסחאות בתפלה, והמשכיל יבין כי לא בנוסחאות תיבות התפלה הדברים לבד אמורים אך בפנימיות עבודת התפלה הדברים אמורים. והנה גם לעתיד אחרי יגלה המשיח ויהיה ה' למלך אחד הנה גם אז הלא יתבררו ישראל מחדש ע"י מלך המשיח ואליהו כל ארץ ישראל לשבטיהם וגם אז ארץ ישראל תתחלק מחדש לי"ג חלקים וכן גם עיר ירושלים עיר הקדש בה יהיו י"ב פתחים שער ראובן אחד שער שמעון אחד ולכאורה היא פליאה עצומה למה לנו התחלקות הזאת, כלנו בני אב אחד נחנו, בני יעקב אבינו, ולמה נתחלק עוד לי"ב שבטים, אבל הטעם לכל זה הנה אדמו"ר הגר"א במשלי קאפ' ט"ז על הכתובים לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון גלה לנו דבר נשגב מתכלית הנבואה והנביאים, והוא, כי כל אדם ואדם שונה מחבירו בטבעו דעתו ופרצופו, וע"כ יש לו דרך מיוחד בעבודת ה' וכשהיו נביאים היו הולכין אצל הנביאים לדרוש את ה' כילד יתנהג ועל האדם היה רק לערוך את לבו ומה' מענה לשון ע"ש העתקנוהו בפנים ספרנו, הקדוש הלוצאטו בבאורו על האדרא על הכתוב איש כברכתו ברך אותם באר איך יש לכל אחד לפי שרשו דרך וגבול מיוחד מחבירו ואין לכל אחד בזמן שהסדרים נשמרים לעבור גבולו ותחומו. מורנו הק' האר"י בשער הגלגולים פ"ד חייב על כל איש להכיר שורש נשמתו שבו מאיזה שרש וכן חייבו בזהר שהס' אשר עליו יסדנו ספרנו על הכתוב וידעת היום בחכמה הפליאית שחייב האדם מאי האי נפש דביה ועל מה אתיא בהאי עלמא [והנה בענף העיקרי הזה אשר לדעתי השניה הוא האחד והעיקרי בחכמת אהבת השלום ועבודת האמת והשלום שלא יכנוס האחד בגבול דעת חבירו ומנהגו וכן בחכמת הכרת שרש הנשמות לכל יחיד בפרט במה נכיר את שרשו לא דברו חכמים חכמי הסוד כלל וכלל ומקום הניחו לנו תלמידי הזהר להתגדר בזה יעוין המעיין בספרנו נתיבות השלום אשר חברנו אך לתכלית זה בתחלת באור הענפים האלה] הלא נגלה כי שנוי דעות בעבודת ה' היא הכרחי להמלא בבנ"א ע"פ טבע הבריאה ושינוי שרש הנשמות וכי ע"כ יש לכל שבט חלק מיוחד בארץ הקדושה החומרית וכי כן נשער כי יש להם חלק מיוחד בארצנו הרוחנית התורה שבע"פ וכי יש לכל שבט נטיה טבעית

משונה כל אחד מחבירו. והנה ממילא נבין כי הכרח למצוא מחלוקת גם בתורה המלמדת אותנו את עבודת ה' כי הלא כל אחד צריך לעבוד עבודתו ע"פ התורה, והנה ע"ז באו לנו חז"ל במשנתם ואמרו כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים אם המחלוקת היא להרחבת הפרות התורה השמים הרוחניים של עמנו ואין כונת מחלוקתם בתכלית המעשה לכוף על חבירו דעתו הניגית שיקבל הוא דעתו למעשה ואלו עושין לעצמן ואלו עושין לעצמן כמו שעשו ב"ש וב"ה ומכל זה מקיימים אהבת האמת והשלום ומתבוללים אלה באלה, גם ב"ש שמתיר צרת הבת לאחין וחולק על בית הלל שלדעתו מתיר יבמה לשוק מ"מ אף כי למעשה אסור לעשות כן מ"מ מסכים הוא שאין זה נוגע לתכלית למוד התורה כי גם זה דברי אלהים חיים ולא יאמר כל מי שיש לו מוח בקדקדו כי לדברי בית הלל מותר ללמוד דברי ב"ש בלא ברכת התורה והוא יען כי שניהם מודים כי לענין למוד התורה דברי שניהם תורה היא ומצוה ללמדה [והבן יותר כמו שהגידו לנו חז"ל שע"כ הרקיעים נקראו שמים באשר נבללו מיסודות סותרים זה את זה אש ומים ונ"מ הלא שניהם המה יסודות אמתיים אך מבלילותם זה בזה נעשו השמים כן הוא בשמים הרוחניים גזרה רצונו לעשותו מיסודות הפכים הסותרים זה את זה] ועד היום נתקיימה בנו במשנתנו מחלוקת ב"ש וב"ה ומקבלים אנו שכר בלמדנו משנת ב"ש כלמדנו משנת ב"ה אבל אם המחלוקת אינה לש"ש רק לבש הארץ לתכלית המשרה והממשלה כל אחד ירצה לכוף על חבירו לקבל דעתו למעשה מחלוקת בזאת נוראה היא למאד. סוף דבר אם המחלוקת בין תלמידי האמת ותכליתם הוא אהבת השלום והאמת אז סופה להתקיים אבל אם המחלוקת בין בעלי האמת לבדם ועבור האמת ואין רצונם להבלל זה בזה ולהודות כדעת חבירו גם כן תורה היא וללמוד היא צריכה אז אין סופה להתקיים (עיין בלקוטי תורה לאדמו"ר פ' אמור).

והנה ע"פ הקדמתנו זאת נשכיל כי כאשר נגלה לנו בתורה שבע"פ בכל מצוה ומצוה מחלוקות רבות מראשי חכמי המשנה ב"ש וב"ה עד סוף חכמי התלמוד גם אחר חתימת התלמוד נתרבו מחלוקת בין הגאונים הראשונים והאחרונים בכל זאת מודים אנו כי אלה ואלה וכו' וכל חכמינו חוזרים אלה את דברי אלה, וע"כ באמת נתקיימה כל מחלוקתם בספרותנו. והנה כמו כן בכוונת כל מצוה ובאור פרטי המצות הכלליות שבתורה שהמה פנימיות כל המצות גם במו ההכרח נמצא דעות שונות ומחלוקות רבות כפי שרש נשמתם למעלה מקוים פרטים ונטיות פרצופיהם מנקודות פרטים, ואמנם הדבר כן כאשר זכינו באלף הזה להתגלות באורי סתרי תורתנו ופנימיות העבודה מפילוסופים וחוקרים חברים חכמי התלמוד מקובלים ראשונים ואחרונים יגלה לנו בעליל כי אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד וכי אמנם שני הרים גדולים מפריד בין דעותיהם לדברי זה מתיר צרת הבת לאחין וזה מתיר א"א וכדומה ענינים חמורים מזה, זה יתן חבירו לעובד ע"ז בעברה וזה יתן חבירו לכופר חלילה, והנה איש כנבוב התלמיד הנבון יביט על כל זה בעין טובה ונראה בזה נפלאות תמים דעות ועמקי תורתנו ויאמין בלב שלם כי אין בכל מחלוקתם חסרון להאמת לאמיתו אחרי כי אלו ואלו הם עובדי ה' באמת ומסרו נפשם על מצוה קלה מד"ס והם שנו דעתם בפרטי ופנימיות מאהבת עבודתם מה לנו בזה הנסתרות לה' אלהינו הוא החוקר לב הוא עשה את הנפש הזאת ונודע בשערים בעלה*) [כל חד וחד לפום מה דמשער בלביה הכי אתיידע בלביה זהר ויחי ק"ג] כי אמנם

*) בספרו הראשון בארנו בלשון הכתוב שיש עשר דרכים ושיטות שונות אשר בחרו להם החוקרים והמקובלים האלהיים במשך האלף הזה בעיקרי התורה ושרשי: בפנימיות המצוה, בשמות

דרכים הרבה נמצאים בפנימיות העבודה ותכלית האדם והנהגתו. והנה לא החזיקו חכמינו לברך בתורה ולעשות כל מחלוקתם לשם שמים לשם הרחבת התורה וכי כל אחד מחזר דברי חברו כי תורה היא וללמוד צריכה ומקבלין עליה שכר כעל למוד דעתו וכי עוד יקדימו דברי חברם לדברם כי אז באמת לא היה שום סבירה וחורבן כלל בעמנו אבל חטאינו גרמו לחכמינו שלא ברכו בתורה תחלה לא נבללו זה בזה, מאהבתם את האמת זנחו את השלום ומגודל תקיפת דעתם החזקה לא יכלו להרשות לעצמם להתבולל בדעת חבירו ועד היום לא זכינו שאחד מהם יברר דעת חבירו הספקי מדעתו, רובם ישמיטו את דעת חבירו כאילו איננה במציאות לא יזכירנה כדי להכחישה אבל לא להבלל זה בזה וכל אחד רצה למלוך על דעתו לבד כאשר יראה המעין בספרנו הראשון, וע"כ נשברו כלי חכמתנו אלה ואלה וקטגוריא רבה בין ת"ח ושנאת חנם ולה"ר נתרבה ובל"ב יסודי תורתנו ירדו לעפר ויונה נשלך אל הים והים עוד לא נח מזעפו, והנה לדעתי הענייה כא דבוחי אל יהיו דברי תלמיד כמוני קל בעיניכם כי הנה גלו לנו חכמי המשנה כי על מה אליהו הנביא בא אמר ר"ש (והנה הזהר גם הוא מהם ר"ש) להשוות את המחלוקת ובאור דברם כי ראה וראשון ישוה את המחלוקת כי כולם דברי אלהים חיים אך כולם צריכים תיקון והתכללות וכי לא האמת לבדו אך באהבת השלום נגש אל האמת וכי לתכלית זאת כונת גילוי הזהר וקבלת האר"י (שנתנה כלדק לכל הדעות מהמקובלים הראשונים בפרטים שונים) וגם לתכלית זאת צריך להיות סגנון התחדשות ספרות הקבלה לעשות כל מחלוקת חכמינו לשם שמים ולא נגע בפנימותם ולא נעורר בהם את האהבה בפ"ע אך את אהבת השלום אשר היא מצות עשה שמנה בה"ג במנין המצות.

הנה נתבארו עתה שני הדברים הראשונים החסרונות שמלאתי „במי" „ומה" ועתה נבאר החסרונות האחרונים שמלאתי „בלמי" „ומתי", כבר הערנו למעלה מהג' דברים שאמרו אנשי כה"ג „העמידו תלמידים" ובארנו שלא אמרו הרבו תורה ועבודה אך אמרו הרבו תלמידים, כן ראינו מההשגחה העליונה כי בחרה רק בעם אחד מכל העמים לעבוד את עבודת התורה ומעם זו בחרה רק בשבט מיוחד, שבט לוי שבט הקטן במספר אנשיו אך הם יורו משפטי ה' וכן אמרו אנשי כה"ג והערנו בספרנו פ"ם כי התנאים חכמי המשנה עמלו אך לקרב את תלמידיהם אבל לא את ע"ה מישראל וכנו א"ע בשם פרושים ובגדי ע"ה מדרם לפרושים ור"ג הכריז מי שאינו תוכו כברו אל יכנס לבהמ"ד, כי התורה הק' בבואה לפעמים בין ע"ה תהפך לסמא דמותא כנודע ובארנו בספרנו פ"ם דרך חכמינו חכמי התלמוד בעריכת ספריהם וכן עריכת הזהר והתיקונים הנה נערך הכל רק ללומדים ולת"ח לא להמון

האדם ותכליתו וכו' וכו' יותר מחמשים עיקרים אשר אך על ידם נפלגו ישראל לפלגות שונות וראשי בעלי הדרכים והדעות. א) רבינו בחיי בעל חובת הלבבות. ב) הרמב"ם בספריו. ג) החבר בספר הכוזרי. ד) הרוקח, ור"ע ורמב"ן. ה) ספר התמונה והקנה ואופן סודות. ו) דרך העיקרים בעה"ק והחינוך. ז) בעל עבודת הקודש ותולעת יעקב. ח) בעל הפרדס והרמ"ק בספריו, ואח"ז נגלה לנו קבלת האר"י. ט) דרך הראשית חכמה והשל"ה וספרי המוסר. י) דרך הבעש"ט ותלמידיו בכלל ובפרט מספר תולדות יעקב יוסף ומספר ערבי נחל. יא) דרך אדמו"ר הגר"א ותלמידו מהר"ח בספרו נפש החיים. יב) דרך תלמיד הבעש"ט והמ' ממעזריטש אדמו"ר הגרש"ז מלאדי ונכדו אדמו"ר בעל הצמח צדק.

העם וכי בעלבון נאכל דגן שמים וכי די לע"ה רק להחזיק בידי הת"ח ולא יבואו בעצמם לאכול בתרומה. והנה בעוה"ר לא כן עשו חכמי הסוד, המה דמו כי תכלית גילוי הזהר וקבלת האר"י הוא להשיב את כל ישראל לעבודת האמת וידיעת חכמת האמת וכי כל בני אדם יתענגו מנועם דגן שמים ותרומת הקדשים וכי כולם יקריבו קרבנות עליונות, אבל הדגן שמים בבואו בין ע"ה גרם פירוד דעות ושנאת חנם וע"כ גרמה הפרהסות החזקת התורה וע"כ נגרמו כי נתרחקו ת"ח מידיעת החכמה הזאת ועבודתה וכי הת"ח המה היותר נרחקים ונפרדים בדורנו מכל עבריהם כאשר באַרנו בספרנו פ"ע ואשר אך על הת"ח עמדה כל הגלות אחדות ישראל המה עתה יותר בגלות החומרים והנפשית וכאשר חזו מראש בזהר פ' אחרי ד' ס"ז ובפ' נשא דף קכ"ה וכי אמנם תכלית גילוי הזהר הוא לקרב את המשפחות שהרחיק בן ציון „אחיך בן אמך בזרוע" (והמבין יבין) וכאמור לעיל ברע"מ פ' בהעלותך ד' קנ"ג ע"ב יתבררו ויתלבנו כו' והמשכילים יזהירו אימן דקא משתדלין בזהר דא דאקרי ספר הזהר דאיהו כתיב נח דמתכנשין בה שנים מעיר ושבע מלכותא כו', פנימיות כל דברי הזהר הנ"ל יתבארו בפנים ספרנו *).

הנה באַרנו החסרון בלמי ועתה נבאר החסרון במתי בזמן התגלותה כי לכל זמן ועת לכל חפץ. „מתי" הנה עד כה נתבארו לנו ג' דברים שקבלו חז"ל על מה אליהו בא שבאַרנו כי ראוים להתפרש על גילוי הזהר וקבלת האר"י ופי' אליהו ורמזתי אותם בשאלם מי ומה ולמי ועוד נשאר לנו הדעה הרביעית והחכמים אומרים לא לקרב כו' אלא לעשות שלום בעולם. הנה הערנו למעלה בראשית דברינו כי סוד החכמה היא בית קדשנו ותפארתנו הדוחי אשר יקריבו כהני עמנו את נפשם לשלום ישראל ושלום כל האדם והנה עד כה אמנם שמוני נוטרה את הכרמים אבל כרמי שלי לא נטרתי (רבות הועילה התגלותה אללנו גם לחיזוק יתר הדתות כנודע) כאשר היה מים על פני כל הארץ ומשב אליו היונה לעת ערב כי היה מים על פני כל הארץ, אך עתה הנה התודה לה' הגיענו לזמן אשר עלה זית טרף בפי יונתנו חירות הדעות והדפוס עלתה אל מרום קלה בארצות רבות ומלחמת הדעות ועלינו עתה לגשת אל בקשת כנסת ישראל הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה שעל הכתוב הזה באר בז"ח כל תכלית ידיעת ה' והכמתה וכי תכליתה היה בקשת עשית שלום בעולם והדברים נשגבים ועיין בהקדמתנו הפרטית לספרנו שלום אביר התקוה.

והנה לדעתי אך הזמן הסורא אשר לפנינו אחרי עברו החולקים בעלי הדעה והוסבי האמת ונשארים אנחנו בניהם ותלמידיהם ורק המחלוקה במקומה עומדת אבל אין עוד חולקים לפנינו, עוד החסיד לא יתגדר באמונתו והמתנגד בתורתו ולעינינו מחלוקת אחרת והיא בין האבות לבנים כי דור אביו ואמו לא יברך וכו' ומ"מ אל תלשן עבד אל אדוניו, ועלינו להתבונן במאמר הנה אנכי שלח וגו' והשיב לב אבות על בנים כי לתכלית זאת הוא גילוי הזהר ויראה וכאמור בזהר וכד יטא קריב ליומי משיחא זמינן רביי דעלמא לאשכחא עמירין דחכמתא ולאשכחא קצין וחושבנין, כדכתיב אז אשפוך אל עמים שפה ברורה.

וע"פ דברינו הנ"ל ודברי הזהר הנ"ל יסדנו את ספרנו, והנני להעיר פה

*) ובדרושי באַרתי כי בענין זה היה ויכוח הצדוקי מתלמידיו של בן ציון אים זרוע בעירובין דף ק"א אמר ליה ההוא צדוקי לריב"ח חדקלי דכתיב מובא כמדק יעו"ש בפנים ספרנו.

דרך כלל גם השער הזה שמלאנו והוא „ברכה בתורה תחלה". הנה ד' מפתחות ושערים פתחו לנו חכמינו איך לדעת את ה' ודרכיו, השער הראשון ע"י שער הפרישות הזהירות והנקיות קדושה וטהרה התבודדות וענות את חמרו עד כי יזכה לעלות במעלות הנפשות לזכות אל רוח הק' וגילוי בעליונים כמו ספרו של הקנה. ע"י ההבחינה בפרטי הבריאה וכניעתה עבד לאדונו וכו' וכו', ע"י ההבחינה והתבוננות בחכמת העולם בכלל ובפרט כמו ספרו של מורנו הרמב"ם, הרביעי הוא דרך הקדוש מהרמ"ק והאדמו"ר הקדוש בעל התניא כדרכו והאדמו"ר הגר"א כדרכו. אבל הנה אחי ורבותי לא אדבר מדרכים הראשונים כי לא בשמים היא ולא מעבר לים היא כי קרוב אליך הדבר מאד, לבד זאת הנה כל חכמינו בפתחם לנו הוד הידיעה ע"פ מפתחות החכמות פתחו הכל לפי מצב החכמות שעמד בימיהם והנה נודע לכל כי נהרסו כל יסודי החכמה של הראשונים ואיך עתה נוכל לבוא במפתחות כאלה אל בנינו (למשל הנפש על הביא מופת חותך להראות אמיתיות הקבלה ממציאות הספירות מקיפות זו את זו כי דברי א"ח הם ממציאות היסודות המקיפים זה את זה והגלגלים המקיפים זה את זה וכנודע נהרס מכל וכל היסוד הטבעי הזה וכדומה גם בחכמת האור ובחכמת הנפש נהרסו עקריהם ובדריהם ולא במפתחותיהם נוכל לגשת לעורר האהבה בלב בנינו, אבל נא אל יפול לבנו מכל זה כי אמנם עוד הדרך לפנינו והוא הברכה בתורה תחלה, והאמנם ידיעת העולם הפרטי והכללי והתבוננות בכניעת העבד לאדונו וידיעת השלמות הרוחניים המה פרטים וענפים מידיעת ה' אבל מה הפתח והשער לידיעת ה' וענפיו הוא ההשתדלות בתורה כאמור בז"ח שה"ש שיסדנו ספרנו עליו יעויין המעיין שם ואך ע"י ההשתדלות בתורה ולברך עוד בתורה תחלה, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו היא תהיה השער והפתח לידיעת ה' וידיעת חכמת הגוף והנפש.

פנחס בן יהודא ליב הכהן ליטאפ, חופ"ק ביזה מחבר ס' פתחי שערים

חזות קשה

נסתפקתי

נסתפקתי לענין חמץ בפסח דאמרינן כאן נמצא וכאן היה ממקום למקום לא מחזקינן ומזמן לזמן מחזקינן. אם המאכל היה במקום זה ואח"כ טלטלוהו למקום אחר ואח"כ החזירוהו למקומו הראשון. ונמצא החמץ השתא במקומו הראשון מאי אם אמרינן כאן נמצא כאן היה מקודם זה בעת דהוי מעיקרא של מקום זה, או כיון דעי"ז אתה מחזיק ריעותא שהיה מקודם על מקום זה וא"כ יהא איתרע גם מקום האחר שנטלטל ביני וביני קודם שחזר למקום הראשון, וא"כ הוי ממקום למקום ולא מחזקינן.

ונראה דתליא בהך פלוגתא דפ"ו מטהרות אם הוציא מסוכן לרה"י ואח"כ לרה"ר ואח"כ לרה"י ונמצא מת וא"י היכן, דלר"ש הוי ר"ה מפסקת דספק טומאה ברה"ר טהור, ואמרינן דאח"כ מת ברה"י השני, ולרבנן אמרינן דאוקי רה"י על טומאה דספק ברה"י טמא וגם רה"י הראשון טמא והרה"ר טהור אע"ג דהוי תרתי דסתרי עי"ש ופסק הלכה כרבנן, וא"כ בכאן לרבנן נמי אמרינן דהאי מעיקרא נתחמץ.

משולם איגרא אב"ד בפרעסבורג

ב' הערות

א) הגרצ"ה חיות בהגהותיו לערכין כותב על דברי התוס' ב', שמביאים,

ביבמה ואמרו הן ולא שלוחן, הוא מעיר שלא נמלא המאמר הזה בשום מקום, ונעלם ממנו כי המאמר בלשונו כתוב ב' פעמים ביבמות דף מ"ד, וק"ל:

ב) בתוס' עירובין ל"ט: בעי מיניה וכו' לא גרים מרבה בר אבוה דעליו לא היה אומר ר"ל לא תליתו ליה דרבו היה, הנה אף אם נאמר שרב נחמן היה תלמיד מובהק לרבה בר אבוה — עין בדו"ד ח"ג — נעיר שאומר גם על שמואל שודאי היה רבו לא מעליא הא שמעתתא (עירובין ס"ד).

יצחק ניסענבוים

תרי תמיהי

זה כמה שנים שילא לאור בלבוש חמדה גנוזה ספר „תוס' רי"ד" חידושים על כמה מסכתות מרבינו ישעי' דטראני הנקרא בפי הראשונים ז"ל בשם רבינו ישעי' ראשון ז"ל, בעל התוס' רי"ד על מס' קידושין ותענית שנדפס מכבר וכמה הלכתא גוברתא איכא למשמע מיניה כראוי לגאון אדיר מגדולי הראשונים, [עי' בהסכמת הגאון רי"ם נאטאנזאהן ז"ל, וראיה מכרעת יותר שהם מבעל תוס' רי"ד שבחי' לנדה (ל"ג ב') מזכיר לחבורו ס' הלקט שמזכירו ג"כ בקידושין (ד' מ"א) וכן בחי' לפסחים (ל"ז ב' ושם נ"ח ב') מזכיר לספרו הנ"ל, וכן מזכירו בחי' לסוכה (מ"ד ל') ועי' בחי' לפסחים (ס"ט א') ד"ה מתיב רבא כו' כתב הריב"ש זלוק"ל כו', וע"כ אין כונתו הריב"ש שלפנינו, או שהוא טס"ד ול"ל ריב"ס או ריב"א, ועי' בספרי „נר למאור" ריש סי' ל"ס] ומדי עיוני בו ראיתי בו ג"כ בכמה מקומות דברים נפלאו ממני, והנני להעיר בזה לע"ע הערות אחדות בדבריו הקדושים הלריך לי עיון.

א) ראיתי להתוס' רי"ד בסוכה (ל"ס א') שכתב על מה דאמרינן שם אתרוג של ערלה פסול מ"ע פליגי בה רחב"א ור"א חד אמר לפי שאין בה היתר אכילה וח"א לפי שאין בה דין ממון והקשה בתוס' רי"ד תיפוק ליה כיון דעומד לשריפה מכתת שיעורי' [וכן הק' התוס' שם], ותירץ וז"ל וג"ל לתרץ דהא ערלה סתם קתני ואפי' בחו"ל שאינה אסורה אלא באכילה ולא בהנאה כדאמרי' בפ"ק דקידושין שהלממ"מ הוא דודאי אסורה וספיקה מותרת וכדאמרינן התם ספק לי ואנא איכול הלכך לאו לשריפה קיימי שהרי מוכרה לחבירו ואינו מודיעו שהיא ערלה ומותר בה לשכי מפרש טעמא לפי שאנ"ב היתר אכילה ושא דאמרי' לפי שא"ב דין ממון בא לחלוק עליו ולאסור מע"ש בירושלים לר"מ ולא אערלה קאי וכשמקשה לו מה"ע ואינו מק"ל מערלה משום דהומ"ל מתני' בערלה דא"י דאסורה בהנאה מש"ה מק"ל מה"ע עכ"ל התוס' רי"ד, מבואר מדבריו דערלה בחו"ל מותר בהנאה אף למי שמכיר שהוא ערלה ומותר למוכרו ולקבל דמיו ולא נאסר רק באכילה, וזה נגד כל דברי הפוסקים ועי' ביו"ד (סימן רל"ד ס"ח) ברמ"א בשם הכל בו, ועי' בקידושין (ל"ו ב') בתוד"ה כל מלוה כו' וע"כ דמיירי בערלה של עו"ג דהי בערלה דישראל הלא אסור למכור כו' עכ"ל, וקאי שם בערלה דחו"ל ע"ש, ותמיהני ע"ד התרי"ד מדברי הגמ' ע"ז (כ"ב א') הנהו שתלי דערלה הוה עו"ג אכל שני דערלה וישראל שני דהתירא אתו לקמי' דרבא שרא להו והא איתיבי' רבינא לרבא היוצי סייעי' כו', ורבא הא הי' בחו"ל מבואר מזה להדיא דערלת חו"ל אסור בהנאה, וכן יבואר להדיא בפסחים (כ"ה ב') מר בר ר"א אשכחי' לרבינא דשייף לברתי' בגוהרקי דערלה א"ל אימר דא"ר בשעת הסכנה כו' א"ל מידי דרך הנאה קעבידנא כו', והרי הם היו בבבל, מבואר להדיא דערלה בחו"ל אסור בהנאה, וכן מבואר ממה דאמרי' בברכות (ל"ו א') לגף של ערלה

בחו"ל זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין ואם מותר בהנאה למה זורקן ומאבדן, ומהא דאמרי' בקידושין (ל"ט א') שלא ני' משום ספיקא ואבד ודאה והכרז על פירותיהן שטעונין גניזה הרי שלום לערלה שבחו"ל לאבדן אין ראי' משם דהכר פרש"י שם ד"ה ואבד ודאה הואיל וכן מקילין אל תתיר להם לספק זא"ז אלא אבד אותם הפירות בידים עכ"ל, מבואר שהוא משום קנס, [ועי' בס' בר"י או"ח (סי' ל"ד) מה שהקשה תוך דבריו ע"ד המג"א מדברי הגמ' דקידושין הנ"ל, ואשתמיטתי' דברי רש"י הנ"ל שהוא רק משום קנס], ואין לומר דמאן דאוסר בהנאה ס"ל כמ"ד ערלה בחו"ל הוא הלמ"מ והתוס' רי"ד קאי כמ"ד שהן רק מהלכות מדינה ממנהגא לכך יש להקל ולהתיר בהנאה וכמ"ש הב"י ביו"ד (סי' רל"ד) לחלק בזה לענין לספוקי להדדי ע"ש, זה אינו דלהדיא מבואר בתוס' רי"ד שם דקאי כמ"ד הלמ"מ כמו שהעתקתי לשונו.

ועיקר ראייתו מהא דאמר ספק לי ואנא איכול וכן אמרי' שם ר"א ורבה בר"ח מספקי ספוקי להדדי, אין ראיה משם להתיר בהנאה דאף שדבר האסור בהנאה הסור ג"כ ליתן במתנה שהמקבל מתנה מחזיק לו טובה וכמ"ש התוס' בפסחים (כ"ב ב') ד"ה ואבר מה"ו, מ"מ הכא אין הכוונה שנתנו זל"ז מתנה בידים שהרי רש"י פי' שם ספק לי לקוט שלא בפני שיהי' ספק אלאי ואנא איכול, ובאמת לא נתנו זל"ז בידים רק גרם שיהיה ספק לחבירו ולקחו אח"כ מעצמן והר"ן בקידושין שם ד"ה גרמי' בגמ' אמר ר"א כו' כתב שם תוך דבריו „ואפי' לספוקי להדדי נמי שרי ואלו בשאר איסורין ודאי עובר משום לפ"ע" גם מדבריו אין ראי' דמתירין אף ליתן בידים דאף בגורם לחבירו איסור אף כשאין נותן לו בידים עובר על לפ"ע.

וראיתי בשב שמעתתא (ב"א פ"ב) שהעתיק לשון הר"ן שלא ככתוב לפנינו, ולפי העתקתו מבואר מדברי הר"ן דמותר ליתן בידים ותמה שם מש"ס ע"ז ע"ש, אמנם לפי"מ שהוא בר"ן לפנינו אין להוכיח מזה דבר, וגם בתשו' חת"ס חיו"ד (סי' רפ"ו) הקשה כקו' הש"ש, ולפמ"ש אינו מוכרח.

וראיתי בש"ג סביב הרי"ף בסוכה שם שהעתיק לשון ריא"ז וז"ל ומ"ה פוסל אפילו בערלת חו"ל, [נראה שכוון להתוס' רי"ד הנ"ל שהוא זקנו של הריא"ז כנודע, ומבואר להדיא בתוס' רי"ד הנ"ל לפסול אתרוג של ערלת חו"ל דהא מוקי למתני' בערלה של חו"ל וכמש"ל], וא"כ שערלת חו"ל יש בה היתר אכילה שהרי יכול להאכיל לכתחלה לחבירו שאינו מכיר בה כו' עכ"ל הריא"ז, והובא ג"כ בקצרה במג"א (סי' תרמ"ק סק"כ), והנה זה א"ש, דאף שאינו רשאי להאכיל לחבירו בידים כיון שאסור בהנאה וכמ"ש, מ"מ כיון שיש בו עכ"פ צד היתר אכילה למי שאינו מכיר בה י"ל דחשיב יש בה היתר אכילה וגם דין ממון, אבל מה שמבואר מדברי התורי"ד שמותר למוכרו ולקבל דמיו לא יתכן כמבואר בסוגיות הנ"ל, ובאמת לעיקר תירוצו על קושיתו דת"ל דעומד לשריפה לא הי' צריך לחידושו דמותר בהנאה דאף שאסור בהנאה מ"מ כיון דשרי באכילה למי שאינו מכיר בה שהוא ערלה א"כ אינו עומד שוב לשריפה וכמ"ש הפנ"י בברכות (ל"ו) דערלה בחו"ל אינו בשריפה מה"ט ע"ש, ובאמת מתחלת דברי התורי"ד שכתב „כדאמרי' בפ"ק דקידושין שהלמ"מ היא דודאי אסורה וספיקא מותרת וכדאמרי' התם ספק לי ואנא איכול הלכך לאו לשריפה קיימי" מדבריו אלו נראה דכוונתו לתרץ דספיקו מותר א"כ שוב אינו עומד לשריפה, ומה דמייתי „מדאמרי' ספק לי ואנא איכול" אין כוונתו להוכיח מזה דמותר בהנאה מדמתיר ליתן לו במתנה אף שלהנותן ידוע שהיא ערלה, אלא דמייתי שכן עשו מעשה שאכלו ספק ערלה, וע"כ אינו עומד שוב לשריפה, אמנם מדבריו דלהלן שם מבואר להדיא דמותר למוכרו

לקבל דמיו, ולימי יודע לכוין דבריו לפי"ז עם דבריו דלעיל ואולי נפל טעות בדבריו וצריך להגיה ולתקן שם הרבה [ובכוגי"ה שם ראיתי בחתם סופר בחי' למס' סוכה שם (ל"ה א') שהקשה במה דמרבינן שם מדכתיב ונטעתם כל עץ מאכל לרבות פלפלין שחייבין בערלה שטעם עצו ופריו שוין, והק' החת"ס אימא דבא לרבות ענבי הדס שחייבין בערלה דטעם עצו ופריו שוין והאוין לאכילה כדאמרי' שם (ל"ג) לקטן לאכילה כו', ושוב נסתפק אם נוהג בהו דין ערלה ע"ש, ולכאורה יש לפטור מטעם אחר דהענבים גדלים על ההדס אף בתלוש וכדאמרי' שם (ל"ג א') עלתה בו תמרה, וכתב רש"י דגם בתלוש נמי סלקא בי' ע"ש, וע"כ אין זה בכלל ונטעתם כל עץ מאכל דמשמע מזה שהמאכל אינו בא רק בנטיעה מבא"כ כאן שגדלין הענבים אף בתלוש ואין בנטיעה מגדלתן דוקא, ואין זה בכלל ונטעתם כל עץ מאכל, אלא שיש לעיין מתם דמבואר בירושלמי מעשרות (פ"א ה"ב) במה דתנן וכל השאורין מסיפסרו, ומפרש בירושלמי כגון ענבי הדס וענבי כנה כו', מבואר דענבי הדס הייבין במעשרות, ובמעשרות הא בעינן גידולו מן הארץ, ועי' נדרים (נ"ח ב') הרי מעשר דאיסורו ע"י קרקע כו', וכתב בהו עבר תעבר תבואת זרעך, ועכצ"ל כיון דעיקר גידול ענבי הדס הוא במחובר וגם מה שגדל לפעמים בתלוש אהני ביה יניקתו ולחלוחית שבו מטעת נטיעה, ע"כ הוא בכלל תבואת זרעך, ועי' בעירובין (כ"ח ב') וכן י"ל שהוא בכלל ונטעתם כל עץ מאכל, ויל"ע עוד בזה].

ב) שם בתוס' רי"ד בסוכה (מ"ו א') דאמרי' שם הרואה נר של חנוכה צריך לברך כו' כתב התורי"ד וז"ל אי קשיא כיון דמברכין אמאוס דרבנן למה אין מברכין על הדמאי דתנן כו' ובפ"א דדמאי תנן ומפרישין אותו ערום ומפרש בירושלמי לפי שא"צ ברכה, תשובה י"ל בדמאי הקילו מפני שרוב ע"ה מעשרין הן עכ"ל, ופליאה גדולה שקושיא והתירוץ מבואר ומפורש בשבת (כ"ג א') ועוד משינן שם ודפי דדבריהם בעי ברוכי ספק דדבריהם לא בעי ברוכי ע"ש, והפעם אקצר מלהעיר עוד ע"ד התוס' רי"ד בכ"מ בדבריו ז"ל כלריכים עיון.

מרדכי אליהו ראבינאוויץ החוב"ק ושלקאווא

קושיא במהריי"ט

קשה לי לשיטת המהרי"ט ג"ג דנזיר הוי איסור גברא משום דחייל אמידי דליה בה ממשא כמו תגלחת בטומאה מכא דהקשו התוס' במכות כ"ה ד"ה אלא כי קתני וכו' אמאי לא מתרץ הגמ' במכות כ"ב הכא דפריך ולחייב נמי בבועה שלא אכרום ביו"ע דמידי דחייל אדבר דליה בה ממשא לא קתני, והא קחשיב שם גם נזיר ונזיר הוי מידי דחייל אליה ביה ממשא א"ו כדעת הר"י באהאן משום דיין דבר שיש בו ממש הוא קחשבינן לנזיר מדי דחייל אאית ביה ממשא.
המו"ל

מי חשיד

ביור"ד סי' ב' בוגד שפחם אפילו נשבע שפחם ביפה אינו נאמן ופירש הש"ך דהא הוא מושבע ועומד מהר סיני שלא להיות בוגד וקשה מדוע לא אמריך גם במינו דחשיד אממונא ג"כ שיהיה חשיד אשבועתא דהא מושבע ועומד מהר סיני שלא יגזול.

כמדומני שקושיא זאת כבר העיר בהגהות הבושם על יור"ד במקומו אולם לא קשיא דידוע מחלוקת הפוסקים אם שחשוד על השבועה נפסל גם בעברו על שבועה דלהבא כגון שבועה שאוכל ולא אכל אם לא, והכריעו האחרונים דבשבועה שלעבר

שבשעה שנשבע יצתה השבועה לשקר מפיו כגון שאכלתי ולא אכל הוא נפסל אף אם עבר על שבועתו בשב ואל תעשה אבל בשבועה דלהבא כגון שאוכל ולא אכל דבשעה שנשבע לא נשבע לשקר והיתה כונתו לקיים שבועתו ואח"כ הוא דאתנים לא נפסל רק אם עבר על שבועתו בקום ועשה כגון שלא אוכל ואכל אבל לא בשב ואל תעשה, ועיין בש"ך חו"מ ל"ד וא"כ במומר אף דהא דמושבע ועומד מהר סיני היא שבועה דלהבא אולם עבר עליה בקום ועשה, אבל בחשיד אממונא דכשיתרא אתי לידיה בתורת פקדון ואח"כ רוצה לעכבה בגזילה ועבר בשב ואל תעשה לא נפסל לשבועה בכגון זה. המו"ל

והוא פלא

הסוברים (נזיר ל') דאב שהדיר את בנו בנזיר וגלח לא פקע נזירות אביו מיניה מה יענו להוספתא מפורשת שם וז"ל; הדירו כשהוא קטן וגלח או שהביא ב' שערות בטלה סימנו נזירות אביו.

אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים חופ"ק פאניוועז יצ"ו

שאלה לאנשי כנסת הגדולה

בפירוש הר"מ ז"ל מס' אבות פ"ג כתוב בזה"ל; וכבר ידעת שהלל הזקן היה חוטב עצים *) גם הגאון ר"מ קאליטשינבורג בספרו אלפא ביתא ערך אומנות לד 47 הזכיר שהלל הזקן היה חוטב עצים, וגם החכם ר"י לאפין בספרו קסת הסופר מביא כזאת ולא הראו את המקור לדבריהם מאין הוציאו זאת, בפי' הר"מ ז"ל לאבות נסמן בצדו מקורו למס' יומא ל"ה ושם כתיב רק שהיה משתכר טרעפיק בכל יום חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו אבל שהיה חוטב עצים מאן דכר שמיה.

יצה"ר מוניערז

שלשה מי יודע

א) בס' החנוך מצוה רל"ג באמצע דבריו וז"ל; והזכירונו ג"כ שיהיה חביב עלינו דין של פרוטה כדין של מאה מנה לדון אותו לאמתו, והמעיין בגמרא סנהדרין ח' יראה שכן היה הס"לקא דעתא בגמרא ומסקנת הגמרא היא שדין פרוטה וכו' לאקדומי.

ב) בלקוטים בסוף ס' מהרי"ל אומר; שכיר יום היינו כ"ד שעות חייב לעבוד במלאכתו, ואיך יתכן כזאת **).

ג) שם, נותן טעם על ב' בדנו שנקראים ב"ד חלוף משום דאם שם ב' ומחייבים אחד בדין, אז כשפוגע זה שאלה חייב לכל אחד מהדיינים ושואל אותו

*) כן כתב גם התיבה שלמות בספרו בשער הפירושים וכבר עמד על הרמב"ם הגרצ"ה חיות ז"ל בהגהותיו לש"ס שם באבות. המו"ל

**) אולי בחנן מזה ועיין ב"מ ל"ג. המו"ל

למה חייבתני יוכל לומר לו אני זכיתי אולם מה היה לי לעשות אם שני חבירי חייבוך והוצרכתי לנטות אחריהם משא"כ בשנים דאוקי חד לגבי חד ובהסכמה אחת חייבוהו, ול"ע כי משנה מפורשת בסנהדרין כ"ט באסור להדיין מכ"מ לומר לבעל דין אני זכיתי וכו' וע"ז נאמר הולך רכיל מגלה סוד.

נחמן שמואל פיינבערג

מלתא דתמיה

בס' חסידים סי' תתרע"ג כתוב; כסף של בעלי רבית ולוי עין ומגלחי מעות וכיוצא בהם ביד מי שיגיעו ירד מנכסיו. המלה מגלחי *) מעות אינה מובנת ואולי טוב להגיה משלחי מעות וכונתו על השולחנים התגרנים והם שעסקם במטבעות שנתן להם דין מלוי ברבית.

יצחק בר"ש הלוי הורוויץ

העלם דבר

בשו"ת הרמב"ם ז"ל (ד' לפסיא) תשובה ק"מ אל הדיין ר' פנחס בר' משולם מאלכסנדריא כותב הר"מ ז"ל כי בא אליו הדיין החסיד ושאלו על מקור דין אחד מחבורו הי"ד החזקה בהל' רוצח בס' נזיקים, ואמרתי לו כי הדין נמצא באלו הן הגולין במכות או בסנהדרין בדיני רוצח, וע"ז השיב לו השואל כי כבר חזר על הכל ולא מצא את הדין לא בירושלמי ולא בתוספתא, השתוממתי כמו שעה ואמרתי לו אני זוכר שבמס' גיטין מקורו הוצאתי גיטין וחפשתי ולא מצאתי המהתי ונבהלתי וכו' הוא יצא ואני זכרתי שלחתי שליח והחזרתיו והראיתי לו הדברים מפורשין בגמרת יבמות וכו', וכבר עמלתי ויגעתי וחפשתי אנכי וסיעת מרחמוהי מחבירי הרבנים למצוא את הדין הזה ברמב"ם הל' רוצח שלפי הנראה יהיה מקורו בסנהדרין או מכות בהל' רוצח והאמת כי ימצא ביבמות, גם שאלתי לסידועים לי לבקיאים ואין מגיד ואין יודע **).

רב ומר"א

---

*) כנראה מכוון בזה מעשה שעשו איזה מהשולחנים בשנות הביניים, שהיו מגרדים ומקלפים את מטבעות הזהב בשוליהם, להתעשר מפסולתם וקטעם, וזהו אחד האשמות ששמו על היהודים בעתים ההן, כידוע נדה"י. ה"ש.

**) בקיץ העבר כאשר היה פה הרב הגאון ר' נגי"ב ר"מ בוולאזין יחיה הראיתי לו את דברי הרמב"ם האלה ויענני כי כונתו להמבואר ברמב"ם הל' רוצח שכתב, אין הרוצח בשגגה גולה אא"כ מת הנהרג מיד וכו' אפילו שחטו בשמים ועמד מעט אינו גולה וכו' שמקור הדין הזה הוא ביבמות ק"כ: ובגיטין ע': ויפה העלה בזכרונו גם ממס' גיטין.

המו"ל

הערות בקרותיות בתלמוד ירושלמי

1) ר' יוסי בן חלפתא יבם את אשת אחיו — חמש חרישות חרש וחמש נטיעות נטע; אלו הן: ר' ישמעאל ב"ר יוסי, ר' לעזר בר"י, ור' מנחם בר"י, ור' חלפתא בר"י, ור' אבדימוס בר"י (יבמות פ"א ה"א). הדברים האלה הם, לפי הנראה, מדברי ר' יוסי בעצמו וכן היה דרכו לדבר בלשון חכמה בהליכות חיי-ביתו (יעוין גיטין נב א); ואמנם כן! בבבלי (שבת קיח ב) מובאין הדברים האלה בשם ר' יוסי. אולם בעצם הענין נכונה הנוסחא הירושלמית ביותר, ועל פי הבבלית — אין הגיון הדברים עולה יפה יעו"ש, ושם באו שנויים רבים בענין, כי תחת אבדימוס מנו שם בקהל החמשה את אבטילס (אבטולמוס? ויעוין ערובין לה א); ושם לא נתנו את הבנים האלה לפני בני ר' יוסי מיבמתו בלבד, כי אם לפני בניו בכלל; ועל כן הקשו שם לשאול: והלא בן היה לר' יוסי ושמו ורדימוס ולמה לא נמנה את יתר בניו? וע"ז השיבו לאמר: היינו מנחם היינו ורדימוס ואמאי קרי ליה „ורדימוס" ? שפניו דומין לורד; ולפי הנראה התחלף בזה בין ורדימוס לאבדימוס; ובמדרש (בראשית רבה פפ"ה) נאמר: ר' אבדימוס בר"י הויין עינוהי זמורן (לדעת רש"י באורו: אדומים כזמורות גפן ולדעת בעל מת"כ צ"ל זהורין — בהירין) ודמין לאמיה. ולדברי הירושלמי (והם הם גם דברי המדרש) — אין מקום לשאלת הגמרא הבבלית על זה, כי הנה בזה לא נמנו רק בני ר' יוסי מיבמתו, אולם יתכן להיות כי אשה אחרת הולידה לו בנים אחרים אשר לא בא זכרם פה. — ובתוספות שם הביאו דב־י הירושלמי לאמר: „דיבמות היו", ובאמת נראה ממהלך הענין כי ביבמה אחת ידובר ולא בחמשת יבמות.— והיה עוד על לבבך כי בירושלמי (ב"ב פ"ב ה"ג [ובסה"ד לא נזכר זה] בא זכר חכם אחד - ר' אבדימוס אחוי דר' יוסי.

2) אסור מצוה עריות מדברי סופרים — מצוה מן התורה לשמוע את דברי סופרים (יבמות פ"ב ה"ד).— בבבלי (יבמות כ א וכיצין זה בחולין קו א), אמר אביי אמאי קרי ליה אסור מצוה — מצוה לשמוע ד"ס, ומבלי דברי הירושלמי האלה אין לדברי אביי באור היטב (יעו"ש).

3) ר' יעקב בר אידי בשם ר' יהושע בן לוי: מעשה במשפחה אחת ברודום שהיו קורין עליה ערער ושלח רבי את ר' רומנוס לבדקה (שם פ"ח הלכה ב').— המקום הזה הוא האי רודום (Rhodos) אשר על שפת הים באזיה הקטנה קרוב להאי קפריסין (Cypras). ובמקום אחר (קדושין פ"ד ה"ו) כתוב: „מעשה בשפחה אחת בדרום", והוא טעות סופר וצ"ל: במשפחה אחת ברודום"; ובבבלי (יבמות ס"ב): „אמר ריב"ל עיר אחת היתה בארץ ישראל ושגר רבי את ר' רומנוס ובדקה".

4) ר חזקיה ר' חייה בשם ר' אבהו... (כתובות פ"א ה"א). ר' אבהו היה מבני בית מדרשו של ר' יוחנן; ועל כן אפוא נפלא הוא ומוזר מאד לשלשל שמועה מפיו לר' חייא הגדול ובלי תפונה יש טעות בדבר, ויתכן לשער כי צ"ל: חזקיה בן ר' חייה בשם ר' אבהו", או צ"ל: „ר' חייה בר אבא בשם ר' אבהו"; או אולי צ"ל: „ר' אבהו בשם ר' חייה".

5) אסור לדון דיני ממונות בערב שבת. והא מתניתא פליגא... דנין ד"מ בע"ש...? — כאן להלכה כאן לדבר תורה (שם, שם). המפרשים

נפלגו לדעותיהם בפתרון הדברים האלה. ב„קרבן העדה" מפרש הלכה—בדיעבד, דבר תורה — לכתחלה; ובעל „פני משה" דבר (במראה הפנים) קשות כנגדו בעד באורו המוזר הזה. וזה האחרון הואיל באר: להלכה — מדברי סופרים, לדבר תורה — מדאורייתא; אולם גם זה הוא זר מאד לפרש כי איזה חכם יאמר: מותר על דבר אשר גם לדעתו הוא אסור מדברי סופרים! ואמנם באמת נראה כי באמרם „להלכה" ר"ל: פסק דין למעשה (פראקטיק) *), וזה אסור, ובלשון „לדבר תורה" ר"ל: הוצאת משפט לתלמוד (בהעאריע), וזה מותר. ובירושלמי סנהדרין פ"א ה"ו אמרו: כאן להלכה כאן למעשה, ושם ר"ל במלת הלכה על תיאוריה ובאמת ישנם בגדר מלת הלכה מושגים שונים בלשון חכמים.

6) תני: אפילו חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפוטרופוס על העריות (שם פ"א ה"ח). פי' אין אדם בארץ אשר יהיה נאמן וראוי להיות לשוטר ולפקיד (תרגום ירושלמי ויפקד פקידים [בראשית מא לד] אפוטרופין) משגיח על המוסר וההרחקה מן העבירה. והדברים האלה הם לפי הנראה, יסוד הפתגם המצוי בבבלי לאמר: „אין אפוטרופוס לעריות" (יעין חולין י"א:; אמר ר' יהושע לחכמים: אין אפוטרופוס לעריות, לאמר: אין עצה והתבלה כנגד רודף זמה; ורש"י פי' שם, „אין אתם יכולין להיות לה אפוטרופסין לומר שלא עברה עבירה".

7) אנטולינוס שלח לרבי (שם פ"ב ה"ג), הוא הוא אנטונינוס בחלוף אותיות.

8) רבי צוה שלשה דברים בשעת פטירתו... ואל תספידוני בעירות ומי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי... ואל תספידוני בעירות מפני המחלוקת, ומי שנטפל וכו' אמר ר' חנינה דצפורין כגון יוסף אפרתי יוסה חפני (שם שם). והנה מ"ש „אל תספידוני בעירות מפני המחלוקת" הוא זר ומוזר, בפני משה מפרש שאמר שאם יספידוהו בעירות יבואו רבים מהכפרים הסמוכים ולא תשא אותם הארץ ויבואו לידי מחלוקת"; וכבר העיר בשירי קרבן על הורות בבאור הזה ובקרבן העדה פי': שכל אחד יאמר אני אספידנו משא"כ בכרכים יש שם גדול העיר אשר יספידנו ולא ליתי לנצויי, וגם זה לא יתכן, כי אין יסוד בכל הספרות התלמודית להבדלה כזאת בין עירות לכרכים. ונראה כי טעות נפל בספרים אמנם צ"ל: מי שנטפל בי בחיי יטפל בי במותי מפני המחלוקת", לאמר: למען לא יבאו בריב חד את אחד... זה יאמר אני אשמש את אותו הצדיק וזה יאמר אני אשמשנו. (ואל יהי הדבר הזה קשה בעיניך לשבש את הספרים — בא וארא שבוש גדול מזה באותו ענין לפני זה כי בא שם מאמר שלם, „כתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות" אשר יכיר את מקומו רק במסכת כלאים!). והנה טעם המצוה לבלי הספידו בעירות הוא לפי הנראה מפני ענוה; ובבבלי (כתובות ק"ד:) אמרו: סבור מינה משום טרחא הוא דקאמר כיון דחזו דקספדי בכרכים וקאתו כולי עלמא אמרו ש"מ משום יקרא הוא דקאמר עד הנה דבריהם. ואמנם הוא זר מאד לאמר, אשר זה האיש רבי העניו מכל אדם (משנה סוף סוטה) ישאף אחר כבוד גדול במותו ויצוה על זה בשעת פטירתו! אולם אחרי המדרש היטב בדברי הגמרא יתכן להוציא משפט הגיוני כזה: כי החכמים והעם אשר התאבלו עד מאד על מות רבי, ויבקשו עד מאד לקשור

*) עיין ב"ב קל: אין למדין הלכה וכו' ועוד בהרבה מקומות והוא כדברי הסופר. המו"ל

עליו מספר בקהל רב, הם מצאו להם תואנה לפרש מלת „עירות" במצות רבי בגדרה הפרטי שהוא: ערים לא-גדולות, הפך „כרכים" (יעוין מגלה פ"א). ובבבלי שם משונים פני הספור הזה בכלל מקצהו; ושם נאמר: יוסף חפני שמעון אפרתי הם שמשוני בחיי והם ישמשוני במותי".

9) רבי... תלת עשרה שנין חשש שנוי. ולמה חשש? חד זמן הוה עבר, חמא חד עגל מתנכים (נשחט) געה ואמר ליה: רבי! שזבי, אמר ליה: לכך נוצרת. (שם שם) בבבלי (ב"מ פ"ה.) באה ההגדה הנחמדה הזאת בשנויים וחלופים רבים. ושם נאמר פשוט: „אזל תליא לרישיה בכנפיה"! ובירושלמי מציג החזיון את לשון הבהמה המנהמת בקולה וצורחת מר: „למה תעשו עמדי רעה, אדוני, ועל ידי הא לא יאונה לכם כל און מעודי?"...

10) ובסופה היך אנשמת? חמתון קטלין חדא קן דעכברי... (שם שם). כדבר הזה לא יתכן כלל, כי הנה העכברים לא יקננו בקנים כי אם ישכבו בחורים. ונראה כי צ"ל: קן דנולין או: קן דשומשמנין, כמו קנא דשומשמני (בבלי חולין נ"ז:). והכונה בזה לגל של נמלים.

11) אליחרף ואחיה תרין אסקרטורי דשלמה. חמא מלאך מותא מסתכל בון אמר מלה ויהבון בחללה (באויר)... תרין בנין דר' ראובן בר אסטרובלא, חמא מלאך מותא מסתכל בון, אמר נגלינון לדרומא שמא שהגלות מכפרת (שם, שם). משני הספורים האלה גם יחד הרכב, לפי הנראה, הספור בבבלי (סוכה נ"ג.) באליחרף ואחיה בני שישא סופרים דשלמה... תרתי כושאי". ויתכן למצא יסוד הגיוני להגדה הזאת לאמר, כי הידיעות החיצוניות שאול צעדיהן יתמוכו, כי גם בני ר' ראובן היו יודעים בחכמה יונית כי היו קרובים למלכות (עיין אדר"נ פי"ז, מעילה י"ז, וב"ק פג").

12) אמר ריש לקיש: איוב לא היה ולא עתיד להיות (סוטה פ"ה פ"ו). לא אמר „ולא עתיד להיות" בלתי אם להפרזה בלבד, כי באמת הלא מובן מאליו אשר הכתוב מדבר בעבר ולא בעתיד. ובב"ר פי"ז כתוב לאמר: „אמר ר"ל: איוב לא היה ולא נהיה".

13) תני ר' ישמעאל: בשלשה מקומות הלכה עוקבת למקרא ובמקום אחד למדרש (קדושין פא פב). נראה לפתור לשון „עוקפת" מענין בא בעקיפין (ב"ק קיג) שהוא מענין תקף ואנס (איבערטאָכטען) ובבבלי אמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא (סוטה ט"ז), ופירש שם רש"י: „מקפחת את עקבו ומעמדו" (!).

14 חלפיי אמר: אייתיבוני על גוף נהרא דלא אפיקת מתנייתא דר' חייה רבא ממתניתין זרקוני לנהרא (שם פי"א ה"א). צ"ל על גיף נהרא, לאמר: על חוף הנהר, כמו גיף ימא (כתובות פי"ב ה"ו) וכן כיף ימא (בבלי פסחים ד'.), ובבבלי (תענית כ"א. כתובות ס"ט:) מובא ספור זה בנוסחא אחרת. לאמר: „אלפא תלא נפשיה באסקריא דספינתא, אמר: איכא דאמר לי מלתא דבי ר' חייא לר' אושעיא ולא פשיטנא ליה ממתניתין — נפלנא מאסקריא וטבענא". אולם יותר נראה כי אלפא אמר את דבריו בדרך זרוז והפלגה (כפי הנוסחא הירושלמית). לאמר: כי ביד חבריו לענשו קשה אם לא ימצאו נכונה בדבריו, אבל לא יתכן לאמר כי יגיד בהחלט שמפני איזה חסרון ידיעה יאבד את עצמו לדעת. — ויתכן למצא יחס בין אסקריא דספינתא ובין שם אלפא — אניה.

15) שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: מה ראה העבד להרצע באזנו יותר מכל אבריו? אמר להם: אזן ששמעה על הר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכו' אזן ששמעה לפני הר סיני כי לי בני ישראל עבדים... (שם פ"א ה"ב). בבבלי (קרושין כ"ב:) אמרו: ריב"ז היה דורש את המקרא הזה כמין חמר: מה נשתנה אזן ... אמר הקב"ה אזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמר כי לי בני ישראל עבדים וכו'. ודברי הירושלמי מדוקדקים הם ביותר, כי באמת הנה אין זכר בתורה אשר מפי ה' שמעה אזן בני ישראל לאמר: „כי לי בני ישראל עבדים", ורק נאמר: וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר... כי לי בני ישראל וגו' (ויקרא כ"ה). — פה מקום להעיר כי זה הוא מדרך ריב"ז ותלמידיו (עיין ב"ק ע"ט:) להוציא הגיוני מוסר ממדרש משפטי התורה ודיניה.

16) ר' דרומי אמר... (שם פ"א ה"ז). שם החכם הזה הוא מן הנרדמים, וסופרי זכרונות חכמי התלמוד לא הביאו את זכרו.

17) ר' יהושע בן לוי הוה יליף שמע פרשתא דבר בריה בכל ערובת שובתא חד זמן אנשי ועל מסחי... אנהר ונפק ליה... אמר... וקל הוא בעיניך שכל מי שהוא שומע פרשה מבן בנו כאלו הוא שומעה מהר סיני (שם שם). הדברים האלה הם לפי הנראה יסוד הדבר המובא בבבלי (קרושין ל"א) בשם ריב"ל, לאמר: „כל המלמד את בן בנו תורה כאלו קבלה מהר סיני", ובמקום אחר (ברכות כא:) מובא בשמו לאמר: כל המלמד את בנו תורה כאלו קבלה מהר סיני".

18) תני ר' שמעון בן יוחאי אומר: כשם שמתן שכרן (של מצות כבוד אב ושלוח הקן) שוה, כך פורענותן שוה — עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם — עין שהלעיגה על כבוד אב ובזת לא תקח האם על הבנים" — יקרוה עורבי נחל — יבא עורב שהוא אכזרי ויקירנה ולא יהנה ממנה ויאכלוה בני נשר — יבא נשר שהוא רחמן ויאכלנה ויהנה ממנה (שם פ"ה ה"א) - ר' שמעון מחזיק בדעת האומרים כי מצות שלוח הקן יסודתה ברחמים וחמלה (עיין תוספות מגלה כ"ה., ותוי"ט ברכות פ"ה ה"ג). ואמנם זה הוא דרך ר' שמעון בכל מקום לדרוש טעם המקרא (עיין ב"מ קט"ו., קדושין כ"ח:, גטין מ"ט:, ועוד ועוד).

19) אבא בר בר חנה אייתי גטא ואבד מניה ואשכחיה חד סרקיי אתא עובדא קמיה ר' יוחנן ואכשרון (גיטין פ"ג ה"ג). לפי הנראה הוא נוסחא אחרת מן המסופר בבבלי (גטין כ"ז:) לאמר: „רבה בר בר חנה ארכס ליה גטא בי מדרשא... אהדרוהו נהליה". — „וסרקיי" הוא סאראצין (Sorocen) מייעא, והנה רבב"ח היה לו שיח ושיג עם הסאראצינים הולכי ארחות, טייעי, כאשר יעידון ספוריו הנודעים (ב"ב ע"ג ע"ד).

20) גניבא אתאפק למקטלא. אמר: יבון לר' אבונא זוזי מן חמרא דכפר פניא (שם פ"ו ה"א). - בבבלי נאמר: „גניבא יוצא בקולר הוה, כי הוה קא נפיק אמר: הבו ארבע מאה זוזי לר' אבינא מחמרא דנהר פניא" (גטין ס"ה:). ואמנם יש הבדל גדול בין היציאה בקולר ובין היציאה להרג [ועיין שבת ל"ב.]. ולפי הנראה נפל טעות בספרי תלמוד בבלי, ותחת „דנהר פניא", צ"ל: דכפר פניא.

21) אלו שאין להם חלק לעולם הבא... ר' עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים. כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה, אבל

ספרי המירם (צ"ל: המירם - Homeros האמער) וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך, הקורא בהן כקורא באגרת. מאי טעמא? ויותר מהמה בני הזהר וגו' להגיון נתנו, ליגיעה לא נתנו (סנהדרין פ"י ה"א). — הירושלמי פותר לשון „ספרים החיצונים" לאמר: ספרים נוספים על כתבי הקדש (כאשר תקראינה התוספתות בשם: ברייתות משניות חיצוניות, וכן נקראות המסכתות הקטנות הנוספות לספרי התלמוד בשם: „ספרים חיצונים", בפי החכמים הקדמונים. יעוין בספר „שם הגדולים" להר' חיד"א מערכת ספרים אות ס' (№ 65) והם ספרי האפוקריפא (Apokrypha) ספרים נוספים, חיצונים הנודעים בשם „כתובים אחרונים", ובקהלם יחד גם ספר בן סירא וספר בן לענה (אשר עקבותיו לא נודעו עוד). ובעלי המסורת אסרו את הקריאה בספרים ההם למען להוציא מלב הצדוקים אשר הציגום במעלת כתבי הקדש ויספחום אל ספרי המקרא. ובבבלי (סנהדרין ק':) אמרו ע"ז: „תנא בספרי צדוקים", ר"ל: בספרים של הצדוקים אשר ספחום לספרי הקדש*) ורב יוסף הוסיף לבאר: „אף בספר בן סירא אסור למקרי" כי גם הוא על ספרי האפוקריפא יתחשב (כאשר באַרתי בספר השנתי „כנסת ישראל" שנה שניה צד 174) ואת הדבר הזה הסמיכו אל המקרא: עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר ודרשו כי זה מוסב על הספרים החיצונים „אמר הקב"ה כ"ד ספרים כתבתי לך הזהר ואל תוסיף עליהם (במדב"ר פי"ד יעו"ש) „שכל המכנים בביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה הוא מכנים בביתו כגון ספר בן סירא וספר בן תגלא" (קה"ר פי"ב) וכן דרשו: דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים לאמר: „מה משמרות כ"ד אף ספרים עשרים וארבעה" (מדרש שם, פסקתא רבתי פסקא ד'). - ובדבר השם „בן - סירא" יש להעיר כי נקרא כן בפי התלמודיים מענין קוץ מגר (כמו: בסירא הוערת [ירושלמי פאה ה"א, סוטה פ"ח ה"ח, ויק"ר פכ"ו, תנחומא פ' חקת]) ובאמת היה שמו: יהושע בן סירך וחזון זה נפרץ הוא כי ישנו את שמות האנשים אשר היו לחגא בקרב העם, כאשר שנו למשל, את שם בר כוכבא לבר כוזיבא (ויעוין עוד מגלה כ"ח:). וכן בן לענה הוא שם מנאץ לאחד הסופרים.

ישראל ברלין

---

*) על פי זה יתבאר לדעתי גם מה שאמרו: „הגליונים וספרי צדוקים אין מצילין אותן מפני הדליקה, ר' יוסי אומר: בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן", והכונה בזה על הספרים הנוספים של הצדוקים (ויעוין בגמרא שם).

**) „בפני משה" באר זאת על „ספרי המירס" אולם מדברי המדרש (בקה"ר שם) תשובה גלויה לדבריו. וכן יש מכל הדברים האלה תשובה גלויה לדברי ר' עובדיה מברטנורה אשר הואיל באר: „ספרים החיצונים, כגון ספרי אריסטו היוני וחבריו ובכלל זה הקורא בשירים של עגבים ודברי הימים של מלכים ודברי הבק". וכן סותרים הדברים האלה לדברי הרב אלפסי ז"ל אשר פירש דברי המשנה על מפרשי המקרא על פי פשט שלא על פי מדרש חכמים. וכן סותר זה לדברי רש"י אשר פירש: „בספרי צדוקים, בספרי עבודה זרה" וראה דברי „בכנסת ישראל" שם). - ופה מקום אתי להעיר עוד בדברי התוספות (שבת קטז ב) שאמרו לאמר: „הותן מלחמות הכתובין בלעז נראה לרבנו יהודה דאסור לקרות בהן בשבת, ואפילו בחול לא ידע ר"י מי התיר, דהו"ל כמושב לצים", ומליצה ירמזון בזה לספרי הרומנים של האבירים (ריטטער) מבקשי המקרים (אוונטוריסטען), אשר תוכם היה רצוף קרבות ואהבים.

הערות שונות

מאת הרב הגאון כו' ר' מנחם מענדיל מליבאוויטש ז"ל

א) במס' שבת בפרק כ"כ אר"י מעולם לא עברתי על דברי חברי אם אמרו לי עלה לדוכן הייתי עולה ואר"י מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, ולכאורה קשה הסמיכות וי"ל עפ"י הקושיא מהרש"א על תוס' הא קיי"ל זר שעולה לדוכן עובר בעשה ע"ש וזהו דקא מתרץ ר"י לעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי ר"ל לא אמרתי דבר לא הייתי מברך על ברכת כהנים רק וחזרתי לאחורי תומ"י כי הייתי עולה לדוכן לבד כדי שלא לעבור על דברי חברי אכן תומ"י פניתי משם כי אסור לזר וד"ל.

ב) במס' עדיות קא חשיב השס מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה לענין קידושין בש"א האשה מתקדשת בדינר ובשוה דינר ובה"א בפרוטה ובשוה פרוטה והיינו לב"ש אינה א"א אם נתקדשה בפרוטה והבא עליה פטור מחנק כדין הבא על הפנויה ולב"ה היא א"א גמורה אם נתקדשה בפרוטה, והבא עליה בחנק כי אין שייך קולא וחומרא לענין ממון אם בפרוטה או צריך בדינר דוקא והקשו התוספות הא כי קבלה מאחר הוה ב"ש לחומרא ע"ש ופי' כן אם קדשה אחר בפרוטה והוא עדיין חי והיא אליבא דב"ה א"א גמורה והבא עליה בחנק ולב"ש לא תפסי קידושי שני כיון דתפסי קידושי ראשון ואין קידושין תופסין בא"א וכיון שמת האחד או גרשה היא עכשיו פנויה והבא עליה פטור מכלום וד"ל.

ג) באלפס פרק השוחט מתני' דשני ראשין וז"ל ואסיקנא דבעינן מלא צואר וחוץ לצואר כמלא צואר דה"ל כשני צוארין והכי הילכתא ופי' שם הר"ן על ד"ה כו' כלומר בשוחט ב' ראשין ואין לו שום פי' ופי' כן דהוקשה להר"ן דהל"ל כשני כו' וכי מתניתא אתא לאשמעינן ועוד מאי כשני שני הכ"ל לכן פי' הר"ן דזהו כוונת האלפס דבגמרא איבעיא לן אי מלא צואר חוץ לצואר או חוץ לצואר משהו ופשיט לן מברייתא דשני צוארין דבעינן חוץ לצואר כמלא צואר ע"ש וזהו דקאמר האלפס ואסיקנא כו' וחוץ לצואר כמלא צואר דה"ל כשני צוארין ר"ל דאפשיט לן משני צוארין דשם מפורש מלא צואר ולא משהו וזהו כוונת הר"ן כלומר בשוחט ב' ראשין ע"ש ודוק.

ד) במס' עירובין פ"א תלמיד אחד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר השרץ בק"נ טעמים אמר רבינא אני אדון ואטהרנו ומה נחש כו' ע"ש וקשה מאי קא משבח רבינא נגד התלמיד שאמר ק"נ טעמים והוא לא אמר רק טעם אחד וי"ל שיש טעמים ר"ל נגינות המקרא שקורין טראפ ובפ' תרומה ע"פ אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים כו' יש קדמא ואזלא מונח רביעי ר"ל דקאי על הנחש שהיה לו קודם רגלים והיה אזלא ואח"כ קצצו רגליו ומונח על העפר הנק' רביעה ע"ש שהנחש מרביעה כמבואר בכמה דוכתי וזהו כוונת המאמר שהיה מטהר בק"נ טעמים ר"ל בהטעמים של ק"נ ר"ל הנגינות של תיבת מאה וחמשים שמרמז על הנחש כנ"ל ולעולם לא אמר רק טעם אחד ורבינא הבין כוונתו אמר אני אדון ואטהרנו ומה נחש כו' ר"ל בזה הוא כוונת התלמיד כנ"ל.

ה) מדרש פליאה בשם גאון ע"פ בקהלת אדם אחד מאלף מצאתי כו' והא דכתיב ויפול כשלשת אלפי איש הה"ד חמשה בקר ישלם תחת השור כו', והוא תמוה ויש לפרשו עפ"י הידוע המאמר דרז"ל במס' ברכות ע"פ גם אלה תשכחנה שדרשו חז"ל על מעשה עגל דכתיב ביה אלה אלהיך כו' וזהו כוונת החכם והפס

בכל אלה לא מצאתי ר"ל שהנשים לא עבדו את העגל כמבואר בטוא"ח הלכות ר"ח שלכן ניתן להם ר"ח ליו"ט וא"כ יצטרך לפרש גם רישא דקרא דאדם א' מאלף מצאתי כמי העגל וידוע דיוצאי מצרים היו שש מאות אלף נמצא שעבדו ת"ר אנשים את העגל וע"ז מקשה המדרש הא כתיב ויפול כשלשת אלפי איש על עון עגל כו' וע"ז מתרץ חמשה בקר ישלם תחת השור ר"ל שור הוא העגל וצריך לשלם חמשה וא"כ חמשה פעמים ת"ר עולה שלשת אלפים ודוק .

ו) ע"פ בתהלים פתח דבריך יאיר כו' יש לפרש דזהו כוונת הפסוק מהתחלת הפסוקים דחמשה חומשי תורה הויא לנו מנורה ר"ל בס' בראשית יש ז' תיבות בפסוק בראשית נגד קני המנורה ובפסוק ואלה שמות יש י"א תיבות נגד י"א כפתורים ובפסוק ויקרא יש ט' תיבות נגד ט' פרחים ובפסוק במדבר יש י"ח תיבות נגד י"ח טפחים גובה של מנורה ובפסוק דברים יש כ"ב תיבות כנגד כ"ב גביעים וזהו כוונת הפ' דפתח דבריך יאיר כו' *) וד"ל .

ז) מדרש פליאה שאלה הסתר לחכמים מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה שאמרו להם מפני שנשתיירו שונאין של ישראל מך ורש הה"ד אלי אלי למה עזבתני, והוא תמוה ויש לפרש עפ"י הידוע דאין הקב"ה נפרע מן האומה עד שיפרע מאלהיה תחלה גם ידוע דשר של ישראל הוא מיכאל כידוע המאמר דמיכאל עומד ומקריב נשמותיהן של ישראל כו' וזהו כוונת מאמרם מפני מה נתחייבו כו' ר"ל האיך נתחייבו קודם הא צריך להפיל מקודם מיכאל ומה היא נפילתו וע"ז השיבו להם מפני שנשתיירו כו' ר"ל דידוע דכל האותיות שיש במלאך הוא ג' אותיות משם אלהים ובמיכאל יש שם אלי' ובישראל יש ג"כ שם אלי' וזהו היותם והשיבו להם שנשתיירו מך ורש ר"ל כיון שנטל הקב"ה שם אלי' ממיכאל ונשאר מך ומישראל נשאר רש וזהו נפילתם וע"ז מסיים המדרש הה"ד אלי אלי למה עזבתני ר"ל שנטל הב' שמות של אלי' ודוק .

ח) מס' פרה פ"א מ"א משלשה לקב א"ל משמונה עשרה לסאה כי ששה קבין בסאה והקשו שם תוספות חדשים מאי נ"מ הא היא היא ותירץ שם ע"ש ועוי"ל שיש ליתן סימן בנקודות של סאה כמ"ש במלכים ואין לזה שום הבנה ופי' כן דידוע דנקודות יש להם מספר כמ"ש בשל"ה בבהמ"ז לומר חסר לנו ואל יחסר לנו שהנקודות עולין במנין לחם ר"ל דצירי הוא ב' יודין וסגול הוא ג' יודין וקמץ הוא ט"ז יען שיש בו פתח שהוא וי"ו וחירק שהוא יו"ד ופתח דחסר ופתח דיחסר עולין י"ב שהם ב' ווין ונמצא כל הנקודות עולין שבעים ושמונה כמנין לחם ע"ש וידוע דבמלכים כתיב סאה ולא כמו שאנו אומרים סאה סאה ועולין הנקודות ל"ו צירי וקמץ וזהו שא"ל פרש היינו אלי משמונה עשר שהוא חלק ל"ו מסאה כמו שעולין הנקודות של סאה עפ"י מ"ש במלכים וכנ"ל ויהא סימן מובהק ולכן מדייק מ"ש כת"ח כמ"ש במלכים דוקא ודוק .

ט) בסוף מס' חגיגה בתו' ד"ה סלמנדרא כאלד והעכבר ת"י כרכושתא וסלמנדרא ולכאורה מאי בעי תוס' הכא וי"ל דיש שם ק"ו בגמרא דיליף שאין אור של גיהנם שולט בפושעי ישראל ק"ו ממזבח הזהב ע"ש והוקשה לתוס' איך יליף הגמרא ק"ו ממזבח דלמא סכו אותו בדם של סלמנדרא ולזה פי' התוס' החלד והעכבר וכו' ר"ל שהוא משמונה שרצים הטמאים ואי אפשר לומר שסכו את המזבח בדם של סלמנדרא כי הוא שרץ טמא ויליף הגמרא ק"ו שפיר ממזבח הזהב ע"ש .

י) בפ' וירא בענין אבימלך שאמר לאברהם לא שמעתי מי עשה כו' וגם אתה

---

*) בהשגון נדק כן מבואר במנחות כח: אבל בפסוק במדבר אין רק י"ז תיבות ולא י"ח . המו"ל

כו' ולכאורה יש שם יתור לשון כנודע ואומרים העולם ע"פ דרך הלצה שמתחלה אמר לאברהם לא שמעתי ותוך כדי דבור ויסב פניו אל פיכול שר צבאו בזעף לאמר גם אתה לא הגדת לי ר"ל מדוע לא הגדת לי השיב פיכול לאבימלך וגם אנכי לא שמעתי כו' וד"ל.

יא) עפ"י דרך הלצה י"ל פירוש המשנה באבות פ"ג מ"ד הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי כו' עפ"י מה דאיתא במס' בבא מציעא ר"א תפיס גנבי הוה כו' כי קא חזי איניש דקאי אפום חנותא נקט כסא דחמרא בידי' וקא מנמנם הוה חזי אי צורבא מרבנן הוא אקדומי קדים לגירסי' ואי פועל הוא אקדומי קדים לעבידתיה ואי לא גנבא הוא ע"ש. ובזה יובן זה הניעור בלילה וא"ת צורבא מרבנן הוא ע"ז קאמר והמהלך בדרך יחידי ואמרינן ת"ח אסור להלוך בדרך יחידי וא"ת פועל הוא ע"ז קאמר והמפנה לבו לבטלה וא"כ ע"כ לאו פועל הוא אלא גנבא הוא ולזה קאמר הרי זה מתחייב בנפשו.

אימרא יאי

פסחים (נ"ז א') מאי הלקא ביה בישכר איש כפר ברקאי, אמרי מלכא ומלכתא הוו יתבי מלכא אמר גדיא יאי ומלכתא אמרה אימרא יאי. אמרו מאן מוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא אתא איהו אחוי בידיה אי גדיא יאי יסק לתמידא. אמר מלכא הואיל ולא הוה ליה אימתא דמלכותא ניפסוק לימיניה. ומאד יפלא הספור הלז כי מלך ומלכה יתעסקו בדברים כאלה הנאות רק לרקחות ולטבחות. ויקראו את הכה"ג להכריע ביניהם בקלות דעתם ועל אשר הכריע כהמלכה השיגו קשה. חלילה לקבל הדברים כפשוטן.

ונראה עפ"י הנודע כי בכל ימי הבית שני נשתעבדו בני ישראל למלכי פרס יון ורומי אשר שלטו ברוחם ונפשם והציקו להם מאד. לזאת רבו אז בישראל המתפרצים אשר נסו בכל עת מצוא לפרוק מעליהם עולם הקשה. והפיחו רוח מרד בקרב העם לקום על אויביהם ולהכריעם ולפעמים הצליחו. אמנם ברוב פעמים כרעו נפלו. ועוד הוסיפו אויביהם להרע להם והכבידו עולם ככל אשר מצאו. ורבים מבני ישראל אשר ראו את הנולד כי היא לא תצלח ע"כ השתדלו לכלות את רוח המרד ולהכנע מפני אדוניהם לישא ולסבול ככל אשר נטל עליהם. וגם כת הפרושים בסוף ימי בית שני עמדו בפרץ נגד המורדים והמתפרצים ודרשו בשלום הרומיים, כאשר ראו כי עוד לא באה העת לפרוק מעליהם עול זרים ואם ה' לא נוה שוא תשועת האדם והשתדלותו. ע"כ הזהירו להתפלל בשלומה של מלכות, ובקשו קרבנם וע' גיטין (נ"ו). ועוד בכ"מ בדברי רז"ל מענין זה.

ובזה נראה מה שקבעו חז"ל ברכת הטוב והמטיב בבהמ"ז שנתקן על הרוגי ביתר הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה· ותמוה מה זה ענין לבהמ"ז, וע' בתענית (ל"א א') בתוד"ה תקנו, וברא"ש (פ"ז דברכות סי' כב), ובמעדני יו"ט שם. ויתכן עפ"י מה דאמרינן בכתובות (קי"א א') שלש שבועות השביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו בעכו"ם כו', וידוע דחורבן ביתר היה ע"י בר כוכבא שהשיאם למרוד ברומיים עם הסתער רוחו בקרבו לזכר חורבן ירושלים, וברוח שפתיו העיר את העם למרוד, וע' גיטין (נ"ז א') וברמב"ם (פי"א ממלכים ה"ג). והרא"ש בברכות (פ"ז) כתב ואמרינן בירושלמי כשחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתיד לחזור עד שיבוא בן דוד ולכך סמכה לבונה ירושלים. ונראה שלזכר הדבר הזה שלא לשוב לעבור על השבועה שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו כו' תקנו שאחרי סיום ברכת בונה ירושלים שאנו מתפללין להשיב שבותנו ונפשנו

התרגם לזכר הדברים האלה, והרבה יין וסעודת מרעים טובה, תקנו להזכיר ברכת הטוב והמטיב שנתקנה על הרוגי ביתר לזכור עי"ז אחריתם הנוראה, ולא נשוב לעורר את האהבה עד שתחפץ, [וע' מזה בספרי „נר למאור" סי' י"ג].

ועד"ז יתפרש מה דאי' בסוף סוכה במרים בת בלגה בשעה שנכנסו יונים להיכל אמרה לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד להן בשעת הדחק, ולא נתבאר על נכון קריאת שם לוקוס. וע"ש בפרש"י. ונראה עפי"מ דאמרינן ביומא (כ"א ב') חמשה דברים נאמרו באש של המערכה רבוצה כארי כו' ותניא אמר ר"ח סגן הכהנים אני ראיתיה ורבוצה ככלב, ל"ק כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני, ונראה כוונתם דבמקדש ראשון גברו ישראל ועשו חיל, והעמים רגזו וחלו מפניהם. וזה היה אות דמות אש שע"ג מערכה בדמות ארי, מלך שבחיות, ולא יחת מפני כל. לא כן במקדש שני שהיו משועבדים ונכנעים ת"י אדונים זרים. לזאת היה האש ע"ג המערכה בדמות כלב, שהוא סמל דמות ההכנעה להיות להם לאות להכנע ת"י מעניהם ולוחציהם עד אשר ירחם ה' עמו להצלם מן המצר. אחרי כי נשתה גבורתם ואין לאל ידם להתנשא על אויביהם להכנע ולישא במנוחה, את אשר נטל עליהם. והנה כאשר נכנסו היונים להיכל וגבורי ישראל הכריעו לטבח. נוכחו אז כולם לדעת כי לא טוב עשו בהתפרצם מפניהם והתחרו במרעים. וז"ש „לוקוס לוקוס [פרש"י זאב בלשון יוני] עד מתי אתה מכלה כו' והוא כינוי לאלה אשר הפיחו רוח המרד וכלו אוגס והונס לריק ולא עצרו כח להתגבר כנגד האויב במערכה. ולא כאריות התגברו במלחמה. כ"א לזאב טורף כדמו אשר איננו בן תרבות ואין בו ממדת ההכנעה, וסוף סוף יפול שדוד ולא יציל נפשו בקום עליו מלא הרועים, כן המיטו עליהם בכ"י רעה רבה בחפצם לנתק מעליהם עול מלכות יון ולא אבו להכנע מפניהם והתחרו במרעים ולא עצרו כח להתגבר עליהם.

והנה בביצה (כ"ה ב') תניא ג' עזין הן כו' וי"א אף עז בבהמה דקה. הנה העז סימן לעזות. [ויתכן בזה מ"ד בפסחים (ג' ב') הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דרב חד אמר שויתינן האי שמעתא כד"א מסנקן וחד אמר שויתינן האי שמעתא כגדי מסנקן ולא אשתעי רב בהדי דהאיך. ולכאורה גם לשון תלמיד ותיק זה שאמר שויתינן האי שמעתא כגדי מסנקן איננו לשון ערומים כל כך. ונראה עפימ"ד בביצה שם תנא משמיה דר"מ מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין כו' שאלמלא נתנה תורה לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד בפניהם והיינו דאמר ר"ל ג' עזין הן כו' וי"א אף עז בבהמה דקה. וזהו שרמז התלמיד לחבירו שהעיז פניו בפני רבו לומר כד"א מסנקן. ע"ז אמר ליה שויתינן האי שמעתא כגדי [שהוא סימן עזות] מסנקן, שהתורה מתשת כח העזות כדברי הגמ' הנ"ל, והיכה לא הועיל לך להתיש כח העזות ולעשותך כגדי מסנקן]. אמנם הכבשה התמימה היא סמל דמות ההכנעה כי היא ביד האדם לעשות בה כחפצו, יגוזה ימרטה וגם לשבח יובילה והיא נאלמה לא תפתח פיה. ולזאת נמשלו ישראל לצאן, כי גם הם נכנעים ת"י מעניהם ולוחציהם, ידכאום ירצצום והם ישאו יסבלו במנוחת נפש.

והנה המלך והמלכה אף הם היו מתכוונים נגד אלה המפלגות. המלך נטה אחרי אלה המבקשים תחבולות לנתק מעליהם עול זרים ולחלץ נפשם מיד אויביהם ע"י מלחמת תנופה, לא כן המלכה חפצה במנוחה ושלום, וז"ש מלכא אמר גדיא יאי, הוא כינוי לעזות ומרידה [ומה נמלאו דברי חז"ל עפ"י דרכם ושיטתם אשר נטו גם המה לשלום כנודע, לזאת כינו חפץ המלך בשם „גדיא יאי" שהיא אמנם תדלג ותקפוץ

ותשתמש מידי בעליה. אך סוף סוף הכרע לשבה, כן אלה אשר נשו כחם לחוץ נפשם מיד אדוניהם הוסיפו עוד להרע להם והיטב לא היטיבו] ומלכותא אמרה „אימרא יאי" הוא כינוי להכנעה ומנוחה. ובהיות הכה"ג מדברא דעמא ושליט ברוח העם, לזאת חפץ המלך להשות הכה"ג אחריו והוא יטה אליו את לב כל העם ברוח שפתיו אשר ישמרו דעת. להחזיק ידו במלחמה. אמנם הכה"ג מזרעא דאהרן אוהב שלום ורודף שלום נטה אחר המלכה. וע"ז אמר „אי גדיא יאי יסק לתמידא" והוא עפי"ד הגמ' ב"ק (צ"ג א') לעולם יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפין שאין לך נרדף בעופות יותר מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי מזבח. וכן אמר במד"ר אמור (פ' כ"ז) לא תקריבו לפני מן הרודפין אלא מן הנרדפין. וזהו שאמר לי' אי גדיא יאי יסק לתמידא הרי שלא בחר ה' לקרבן תמיד כ"א כבשים. ובזה רמז כי טוב לפני ה' להיות מן הנרדפין ולא מן הרודפין. והמלך בחרות אפו על אשר לא מלא אחריו לזה לכרות יד ימינו, כאומר, אם כה תאמר לשבת שלו ושקט ולבלי הניף יד נגד הקמים עלינו א"כ אפוא השכח ימינך הנאדרי בכח, כי היא ללא עזר לאיש כמוך החובק ידיו ומתרפה בעת צרה.

ועפ"ד זה יש לבאר דברי הגמ' בשבת (ע"ז ב') מ"ט עיזי מסגן ברישא והדר אימרא א"ל כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא, יתכן שאלתו על מה שאנו רואין העזי פנים יתנשאו לכל לראש לעמוד בראש העם. א"ל כברייתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא, והוא עפי"ד הגמ' חגיגה (י"ג ב') אלו תתקע"ד דורות שקומטו להבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו עמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והן הן העזי פנים שבדור. ופרש"י נגזר עליהם להיות קודם מ"ת כו' וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה כו'. וז"ש כברייתו של עולם ברישא חשוכא כו'. שבתחלת הבריאה ראה ראשית לו אלה החשוכים, ואח"כ שתלן בכל דור והן העזי פנים שבדור שגדלים ללא תורה. ומזומן בעלם חצפה, וע"כ יתנשא לכל לראש. וכדברי חז"ל שסוף מלכותא בלא תגא. וע' מד"ר (בא פט"ו) משכו וקחו לכם צאן. בס"ד בשובה ונחת הושעון ע"ש.

מרדכי אליהו ראבינאוויץ החוב"ק ווילקאווא

הבן במראה

בפ' פנחס הוא דתן ואבירם אשר הצו על משה ועל אהרן וגו' ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת קרח, במות העדה, באכול האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס — מדוע ישמן ויזכיר כי פתיחת פי הארץ ובליעת דתן ואבירם היו בעת מיתת העדה ואכילת האש את הר"ן איש האם בלא זה לא נודע ונתפרסם דבר זה לבדה? ואיזה דבר קאי האי ויהיו לנס?

והביאור בזה דבס' מאור עינים מהאדומי כתוב בדבר רעידת הארץ שהי' בפירארא שאף שלפי הראות הוא רע מוחלט מאבד ומכלה מ"מ יש בו קצת טובה כי הרוח היוצא מבטן הארץ מזכך האויר ומכלה האוירים העפושים המביאים דבר ומגפה בעולם ר"ל ואשתו החולנית הובראה מזה — גם מהידוע כי במקומות רעידת הארץ יבוטל כח המאגנעטי והעלעקטערי וחוטי הטלעגראף לא יפעלו פעולתם במקומות ההם — ועפ"ז יבואר בטוב כי בנס פתיחת פי הארץ היו יכולים לומר כי הוא דבר טבעי המורגל ועיקר הנס שהיה באותה שעה ובאותו מקום, וכבר פי' בס' אפיקי יהודה וכל העם נסו לקולם, היינו למקום הפתיחה והבליעה כי

באותו המקום לא יפתח עוד פעם שני — וגם במיתת העדה הי' אפשר לומר שהי' אולי השיפוש ר"ל ולכן הי' מגפת סעם — וכן באכילת האש את הר"ן איש היה ברק ורעם מכח הצלעקטרי, וכל המופתים הנוראים הנ"ל היו ענין טבעי, והנם הי' הזמן והמקום, אולם כל זה היה אפשר לומר אם היה כל דבר פרטי לבד, אך בהצטרפות השלשה ענינים יחד בזמן אחד ובמקום אחד, אי אפשר להיות בשום אופן דבר טבעי כי סותרים המה זא"ז וזה שאמר ותפתח הארץ כו' ואם האמר שזהו דבר טבעי והלא זה היה במות העדה, באכול האש, וזה א"א להיות ע"פ גדרי הטבע, ואלו הענינים יחד היו לנס דבר היוצא מגבול הטבע.

מרדכי ברי"ף אב"ד בלונא

בינה במקרא

בהכתוב „הנך יפה וכו' שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד" (שה"ש ב ו) יגעו רבים וכן שלמים לפרשו, זה בכה וזה בכה ולא אחד מהם פרשו לנו כיאות, כי מה הוא הענין של מלת „שגלשו"? למותר אחשוב לפרוט את כל הדעות בהכתוב הנ"ל ולהראות עותתם, אולם לא אשגה אם אומר כי כל המפרשים לא כונו לאמתתו, ולי נראה לפרשו ע"פ מה שידוע כי לרגלי הר הגלעד נהר מעין עם מים זכים וכעדות הכתוב (שופטים ז ג) ויאמר ה' אל גדעון עוד העם רב, הורד אותם אל המים, וכ"ז היה על הר גלעד כמו שנאמר (שם שם ג) „מי ירא וחרד ישב ויצפור מהר הגלעד". והנה ידוע מן השרשים המתהפכים בלה"ק, כמו: כבש, כשב, שלמה, שמלה, ורבים כמוהם, ועתה יצא לנו הכתוב הנ"ל מזוקק שבעתים, כי הרועה בהללו את אהובתו — יליצה רק ממושגיו (אשר מהם תמלא נפשו רגש יותר מכל המושגים) כמו שנראה בכל השיר, ויאמר: שערך (הנה נקיוה) כעדר העזים „שגלשו" (מלה מהופכת ושרשה „שלג" והשי"ן הראשונה במקום מלת „אשר" ור"ל שנתכבסו לבן כשלג „מהר הגלעד", ר"ל מהמעין ההולך לרגלי הר הגלעד, ולא פרש — באשר הדבר היה ידוע אצלם, כי אצל הר הגלעד ינהר מעין מים חיים, ומוסיף להללה, ויקח לו פה ג"כ משל מצאן או בקר שנרחצו למשעי, ויאמר שניך כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה, ואולי גם פה כוון לאותו המעין, וזה ברור.

זאב דוב פעלדמאן

השעדה—בתלמוד

ת"ר הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו, ר"י אומר אם היה בנו זריז וממולח וכו' בנו קודם וכו' (קדושין כט)

על המלה „ממולח" שמענו כבר פרושים מפרושים שונים והשערות מרבה להכיל. בעל נודע ביהודה כתב בהקדמת ספרו (מהדורא תניכא) כי מי שיש לו חלקי מלח הרבה הוא מפולפל ביותר, ולכן אם בנו ממולח ר"ל שיש לו חלקי מלח הרבה, וא"כ הוא נמי מפולפל, אז בנו קודם ועיין ב„כנסת ישראל" תרמ"ז לה' שפ"ר צד 400 מה שפירש בזה ידידי הרב ר' יהושע מעשיל זירקעל אב"ד דפה את הגמרא (דמנחות כא) החסרה בינה וטעם להבינה עיי"ש, ויש אומרים שפ"ש נפל פה בהמלה ממולח וצ"ל ממולא עיין מהרש"ל, ויש גורסים כ"א ומוללה,

וזה לא כביר כתב סופר אחד עוד איזה הערה חדשה ב„הצפירה" היומית משנת תרמ"ח לא אזכור באיזה עלה, ועוד הרבה באורים פרו ורבו וישרצו ששים בכרם אחד על המלה הנוכחית אשר אי אפשר לפרטם כי רבים הם, והנה אחרי שנפתחו שערי ההערות אענה חלקי גם אני ואומר: בשבת (ל"א ע"א) משוין יראת ה' למלח ולחומטין כי כמו שהם משמרים הפירות מהתליע, כך היראה משמרת כי התורה תתקיים בידו עיי"ש ברש"י, ועפ"י זה נוכל לפרש גם את האגדה הנוכחית, אם היה בנו זריז וממולח, ר"ל אם יש בו יראת ה' שהיא דומה למלח כנ"ל וא"כ בודאי תורתו מתקיימת בידו אז בנו קודש. עוד נוכל לפרש עפ"י מה שפירש הרמב"ן בפירושו לחומש (ויקרא ב' פסוק י"ג) על הכתוב וכל קרבן מנחתך במלח תמלח כו' וז"ל לכן ישוה ברית אלהים למלח כי כמו שהמלח מתקיים לעולם ועד, כן ברית אלהים לא תופר לנצח עיי"ש ועיין (בכורות ח' ע"ב) כי מלח איננו מתקלקל לעולם, ועפ"י כל אלה נוכל לפרש גם האגדה הזאת אם בנו זריז ותלמודו מתקיים בידו כאלו היה ממולח בעת שאינו מתקלקל אז בנו קודש. — אחרי כתבי זאת שמעתי מהרב הגאון ר' ישראל צבי הירש ראפאפורט מפה *) הערה חדשה ע"ז, והוא: כי הוראת המלה ממולח הוא מעורב בתלמוד ומדות טובות, כדרך שנקרא ר"ע אוצר בלום, או אוצר בלום (גיטין ס"ז ע"ב), הרי לנו כי התלמוד יחשב זאת בין תארי הכבוד והמעלה, וכן אם יש בבנו ההצטיינות הזאת אז בנו קודש, ועיין פרש"י כי תשא שמפרש על הפסוק „ממולח טהור קדש" כתרגומו מעורב, ודומה לו ויראו המלחים (יונה א') מלחיך וחובליך (יחזקאל כ"ז) ע"ש שמהפכים המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות שערבן עם המים עיי"ש. — הנה קורא יקר! שמתי לפניך שלש הערות נכבדות, והיה אם תבחר לך אחת מהם ותמצא חפץ בה, והיה זה שכרי!

יהודה ליב בן ישראל ליפקינד

תנא ירושלמי

א) בירושלמי ר"ה פ"א ה"א ר' חגי בעי קומי ר"י כתיב וביום השמיני ימול עבר ולא מל, א"ל כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו דבר שהוא ניתן לתשלומין יצא זה שאינו ניתן לתשלומין [פי' מילה אינו ניתן לתשלומין שאחר ח' שוב אינו דוחה שבת ופירוש הק"ע תמוה כאשר הקשה הוא בעצמו בש"ק שם ויותר יש להקשות לפירושו מלקט שכתב ופא"ס שאפי' עשה ליכא לקביעת זמנו ואפ"ה עובר בב"ת כדאיתא פ"ק דר"ה]. נ"ב מכאן הוא סתירה למ"ש קצת

---

*) הרב הזה חבר חבורים רבים אשר עודם ת"י בכתובים, גם יש לו בכ"י הגהות יקרות ומילי מעליותא על כל הש"ס, הגהותיו אלה ראו חכמים ויהללום, נבונים וישבחום כאשר יעידו ע"ז ההסכמות מגאוני זמנינו שים ת"י, אך יען כי איננו יושב בצל הכסף לכן אין לאל ידו להו"ל, ומי יתן ויתעורר אחד להביאם תחת מכבש הדפוס על הוצאותיו, כי אז ידעתי נאמנה כי לומדי התורה שמחו עליהם כמוצא שלל רב, ושבע ביום ברכוהו על כל הטוב שהביא להם, ובל"ס מצא שכר טוב לפעולתו.

**) מכיון שנתן מקום להעיר נאמר כי ממולח הוא כמו מלח בלה"ק והוא תואר הכבוד לאדם המעלה כמו שאמרו בב"ב כשמת אברהם אמרו אוי לה לספינה שאבדה קברניטה. המו"ל

מהאחרונים דלאחר ח' ימים שוב אין על האב מוטל חיוב מה"ח למול וכאן מבואר להדיא דאיכא חיוב מה"ח ואפי' בלאו הוי ה"ד דעובר ועיין במועם ירושלמי ויש להאריך בדבריו ואכ"מ .

ב) בירושלמי יבמות פי"א ה"א אמר ר' אבין שלא תאמר קין נשא את אחותו כו' חסד הוא עשיתי עם הראשונים שיבנה העולם מהם ע"כ וכזה איתא בש"ס דילן סנהדרין נ"ח מפני מה לא נשא אדם את בתו כדי שישא קין את אחותו ונדחקו שם התום' מה צורך היה לאדם לישא בתו והלא הוה היתה לו לאשה ע"ש , ול"נ עפ"י מ"ש בבראשית רבה פ' כ"ב על מה היו מדיינין [קין והבל] יהודא בר"א אמר על חוה הראשונה היו מדיינין א"ר איבו חוה הראשונה שבה לעפרה כו' ע"ש , הרי דלשני המ"ד נטלה חוה מאדם אחר החטא אלא דלמר מתה ולמר נטרדה והקב"ה ברא לו חוה אחרת וכפי' המ"כ שם ופי' הרש"ש שם ל"נ כלל ושפתא א"ש ד' הגמ' דלמה ברא ה' חוה אחרת לאדם היה לו לישא בתו וזה פשוט .

ג) בירושלמי סוטה פ"ט ופסקו אנשי אמנה תורה כהדא חד רבי הוה קרי לאחוה בלור והוון לווחין בפרגמטיא והוה אמר לית אנא מבטל עונתי ע"כ , מכאן הוליא הט"ו באו"ח קנ"ה שכהבו ויקבע עת ללמוד וצריך שאותה עת תהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה ע"כ מיהו לפי' הפנ"מ אינו ראיה כ"כ אבל הט"ו יפרשו כפי' הק"ע .

ד) בירושלמי נדרים פ"ו ה"ג דגה שאינו טועם אינו אסור אלא בכלכיד והוא כלבית ע"ש בפנ"מ , וראיתי בפי' הקלר על הירושלמי שהביא ראיה מזה לר"ת ורמב"ם פ"ג ממאכלות אסורות דכלבים דג טהור הוא ודלא כרש"י ז"ל דס"ל דדג טמא הוא ע"ש , וה' יודע כי הרגשתי בזה מעצמי אבל מ"מ אינו מוכרח לפענ"ד דזה פשוט דאפי' לרש"י דס"ל דדג טמא הוא מ"מ מותר באכילה כ"ז שלא פירש דדמי לשרצים הגדלים במים ושאר משקים שבכלים דאעפ"י שאין להם סנפיר וקשקשת דמותרים [יו"ד פ"ד ה"א] וא"כ י"ל דלרש"י מיירי הירושלמי לענין אכילה כ"ז שלא פירש , שוב ראיתי ביו"ד החדשים בהגהות יד אברהם שהביא בשם תוס' חדשים פ"ב דע"ז שגם הוא הרגיש מהירושלמי הנ"ל והיד אברהם שם דחה ראיה זו די"ל דהירושלמי מיירי לענין איסור הנאה ע"ש ובמח"כ לא ראה בירושלמי במקומו דאיתא שם דגה שאינו טועם אלמא דלענין אכילה מיירי .

ה) בירושלמי ב"ק פ"א ה"א במרה"פ סוד"ה יצא כתב וז"ל ונמצינו למדין דהתום' ורוב הגאונים פסקו כהירושלמי דמת עכו"ם מותר בהנאה והרמב"ם סתם דבריו ע"כ . וראיתי להעתיק כאן מ"ש במקום אחר וז"ל שם השבו"י חקר במי שנקטעה רגלו אם מחויב לקבור אותו האבר ע"ש וכבוד אבי הרב ר' שמואל אייזיק בהם נ"י העירני מהמדרש שהובאו בתום' תענית ד' גבי יפתח שנפלו ממנו אברים אברים לפני מותו ונקבר במקומות הרבה אלמא דצריך קבורה . מיהו י"ל דאינו מלד הדין ואני העירותי מחולין י"ח שן תלושה שוחטין בו לכתחלה ופירש"י שנתלש הלחי מן האדם או מן הבהמה אלמא דה"ל קבורה מדשרינן לשחוט בו לכתחלה [עיין תוספי רע"א יו"ד שמ"ט ויש ראיה לזה מירושלמי כתובות פי"א ה"א שרפוני ועבדו בי עבודה ע"ש ודוק] מיהו גם זה יש לדחות דמיירי שנתלש מהעכו"ם דאפי' מת עכו"ם מותר בהנאה לדעת רש"י כמ"ש המל"מ פי"ד מאבל . והגאון מלבוב בהגהותיו ליו"ד שם . ובהגהותיו לירושלמי סוף ב"ק לדעת רש"י ז"ל כש"כ הכא דמיירי בחי במ"ש רש"י שם בהדיא .

והנה במת עכו"ם נסתפק המל"מ שם בדעת הרמב"ם ולבסוף העלה בדעת

הרמב"ם דמותר בהנאה ע"ש ולענ"ד קצת ראיה דרבינו ס"ל דמת עכו"ם אסור בהנאה מדהעתיק פ"א משחיטה הכ"א מימרא דשן תלושה הנ"ל כתב בפירוש לאו בהמה ולא כתב כלשון הש"ס כדרכו ז"ל אלא ודאי דחש רבינו שלא נטעה לפרש גם בלאו אדם כמ"ש רש"י מש"ה רמז לנו בזה דל"מ ליה לדידיה ז"ל לאו אדם משום דאף של עכו"ם אסור בהנאה וכ"כ הרדב"ז פי"ד מאכל' לדעת הרמב"ם דס"ל דאין חילוק בין ישראל לעכו"ם ועיין פמ"ג ע"ט ביו"ד . ודע דבנדרים ל"ח איתא דמודר הנאה זן עבדיו הכנענים ומתבאר שם הטעם דעבדים אעפ"י שמותרין בהנאה אחר מיתה מ"מ לא קיימי להכי ומשו"ה מותר לזונן וכן איתא בהדיא בירושלמי שם הרי ראיה ברורה לפענ"ד דמ"ע מותר בהנאה ולא ראיתי מי שיתעורר בראיה זו וז"ש המחבר ביו"ד רכ"א ס"ב וזן את עבדיו אפי' הם כנענים כוונתו ג"כ כנ"ל וזה נראה כסותר קצת למ"ש בסי' שמ"ט דאפי' עכו"ם אסור בהנאה מיהו י"ל למ"ש הפ"ת שם בשם קצת האחרונים דמת עכו"ם אסור בהנאה מדרבנן ועוד י"ל בכמה גווני ואין להאריך .

ו) בירושלמי סנהדרין פ"א ה"ז אר"י ישנים הם [הצדיקים] קמעא מפני שתהא דעתם מיושבת ופי' הפנ"מ שדעתם מתיישבת ביותר לעסוק בתורה ע"כ. מכאן הוציא הט"ז באו"ח רל"א שכתבו ואף בזה המעט [השינה] לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת ה' ועיין רמב"ם פ"ג מדעות ה"ג.

ז) בירושלמי מגילה פ"ד ה"א א"ר חגי כו' משה דאגא מסתכל — עיין בפ"מ וגליון ירושלים שהראו בכ"מ שדרך של ר' חגי להשבע בשם משה ע"ש. ונ"ל שמכאן הוציא הרמב"ם דבריו בהה"מ מ"ע ז' שכ' וע"ז הלך השבע אומתנו בשם משה שהכוונה באדון משה . וכל עת שלא יכוין הנשבע זה כבר שתף ד"א עם ש"ש שנעקר מהעולם עכ"ד והרדב"ז פי"א משבועות הקשה מהשבועות שאמרה חי ה' וחי נפשך ותי' דשלא כדין עשתה ותמהה נמי דהל"ל חי נפשך וחי ה' ע"ש ותמוה דהא אלישע נמי אמר הכי (מלכים ב' ב') אלא האמת כתירוצו השני שם והוא קרוב לדעת רבינו בהה"מ שהבאתי ועיין ביצה ל"ח ברש"י .

ח) בירושלמי פ"א דחגיגה ה"א ומה גדולתו שאינו בוש לומר לא שמעתי ע"ש ותמהו המפרשים שם מזבחים ק"א שהודה משה רבינו שמעתי ושכחתי אלמא שהבושה ביותר גדולה היא לומר שכחתי , ותי' דלגבי אדם אחר יותר חרפה לומר לא שמעתי ע"ש . ונ"ל ראיה מבבלי שבת קי"ע וחגיגה י"ד הוי ליה לומר גמר ושכח מאי לא אהיה חובש כלל כו' ע"ש הרי שלאדם אחר יותר חרפה לומר לא שמעתי וז"ש ביומא י"ח גבי כה"ג שמא שכחת או שמא לא למדת וכן באבות על מה שלא שמע אומר לא שמעתי ועיין גיטין ד"ז ע"ב .

ט) בירושלמי קדושין פ"ג ה"ב בש"ק שהביא ד' הב"ש ל"ח ס"ק ס"ג בשם הר"נ דכל התנאים שהוא חייב וכנס תוך הזמן נעשה המעות מלוה ואם טען פרעתי נאמן ותמה הש"ק דהא הר"נ כתב בסיפא דהוי כאומר פרעתי תוך זמנו דאינו נאמן אך נ"ע דכיון שהנשואים צריכים להיות מדעתה מצי למימר שהיא לא נתרצית להנשא לו עד שיקיים תנאו תחלה ואפי' תוך זמנו נאמן ולא ראיתי בזה דבר מבואר לראשונים ז"ל ע"כ ע"ש שהאריך ותמוה שלא ראה סוף דברי הר"נ שמתחלה כתב בתוך זמנו אינו נאמן ואח"כ כתב ולי נראה אפי' בתו"ז אם אמר נתתי נאמן כו' דמכיון שרצה לכנוס זמניה הוא כו' ע"ש הרי בהדיא דעת הר"נ עצמו

דאפי' הו"ז נאמן וכמ"ש הב"ש משמו ובדוחק יש לי ליישב זה ובעיקר ענין זה וגם בד' המרה"פ שם יש לי אריכות דברים ואכ"מ ·

י) בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ג מלך לא דן ולא דנין אותו כתב הפנ"מ דדוקא מלכי ישראל אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותם ע"כ. אמת שכן הוא בש"ס דילן שם אבל תמוה דהא הירושלמי ס"ל דאפי' מלכי בית דוד לא דן ולא דנין אותו כדמוכח שם להדיא וכדכתב הוא עצמו במרה"פ להדיא ולמה העתיק ד' הבבלי על ד' הירושלמי כאן בסותרים זא"ז.

יא) בירושלמי רפ"ז דסנהדרין בגליון הקשה על הרמב"ם פי"א מסנהדרין דמפ' בהרג יהושע לעכן ודוד לגר עמלקי הוראת שעה או דין מלך היה — דהא מלך אין לו רשות להרוג אלא בסייף וגבי עכן הוי סקילה ע"ש שהניח בצ"ע. ותמהני דפשוט מאד דמ"ש רבינו דין מלך היה קאי רק אדוד לגר עמלקי ומ"ש הוראת שעה קאי איהושע לעכן וכן כתב רבינו להדיא בפי' המשנה פ"ו דסנהדרין וכ"כ הרע"ב שם ופשוט ·

יב) עוד הקשה בגליון שם מב"מ פ"ד דר"א הוי חפים גנבי וחולין אותם — הא אף מלך ישראל אין לו רשות להרוג רק בסייף והתם היה חנק ע"ש שהניח בצ"ע. ובמח"כ לק"מ דהא פשיטא דהמלך רשאי להקל ולהוסיף לחנק עוי"ל כיון דעיקר ההפיסה כדין היתה בהרי חייבים מיתה מדין המלך ור"א בעצמו לא היה תולה אותם רק תופסם לא איכפת ליה לר"א באיזה מיתה ממית המלך אותם, ועל תירוץ דאשון יש להעיר דהא ר"א בודאי כאביי ס"ל דהרג קל מחנק ולהחמיר בודאי אינו רשאי ומהוורתא כתירוץ השני ; את זה ראיתי להעיר.

ליב נח בהרב ר' שמואל אייזיק באם

בינה במקרא

א) בערוך (ערך חסם) כתוב : בפי החרב ובפי הסכין ובפי הקרדום ובחודו של מקדח נותנין ברזל טוב ששמו לר בלשון קדש וחוסמין פיהן בו שיהא חד לחתוך יפה עכ"ל. אמרו : ברזל טוב ששמו לר בלשון קדש יאלפנו, כי פי' ותקח לפורה לר (שמות ד' כ"ה) הוא : ותקח לפורה ברזל טוב. וכן לור חרבו (תהלים פט מד) הוא הברזל הטוב הנתן בפי החרב שהכא חדה לחתוך יפה, וכן הוא כונת חרבות לורים (יהושע ה' א') וגם פרסות סוסיו כלר נחשבו (ישעיה ה' כ"ח) ר"ל כברזל הטוב והחד לגמא ארץ ולפלמה.

ב) וימותו הלפרדעים מן הבתים מן החלרות ומן השדות (שמות ח' ט') · הנה קפירת פעל וימותו במלת מן זרה מאד ולא נמלאה עוד בכל ספרי קדשנו. ולכן הנני מפרש פעל וימותו כמו הפוך ויתמו, ע"ד יתמו חטאים מן הארץ (תהלים סוף מזמור ק"ד) ולמון ויתמו הלפרדעים מן הבתים מתאמת היטב עם וסרו הלפרדעים ממך ומבתיך הכתוב לפניו. והפוך האותיות הוא ע"ד הפוך האותיות אבר במלת כבש כשב, שמלה שלמה, עולה עלוה, ועוד הרבה כמוהן, ויעוין מחברת הערוך לר' שלמה פרחון (חלק הדקדוק שער ההפוך) ·

ג) וכעב על בהם קליר (ישעיה י"ח ד') עניינו כעב טלל (עושה לל) וטל הוא מן טול תרגומו של לל, וטל בהוא „עבויא" אין לו ענין אלל עב, וכן הכתוב בשבת (ק"ו ב') הלד הגבים בשעת הטל פטור ר"ל בשעת לל והאויר הוא אז קר וזה מקביל היטב אל הכתוב אחריו, בשעת השרב חייב, וטעם החלוק בין שעת הלל

לשעת השרב הוא, כי בשעת שלג שהאויר קר הם דבוקים בכתלים והם אפוא נצודים ועומדים ולכן פטור, אבל בשעת השרב הם הולכים הלוך ונדוד וצריכים אפוא צידה ולכן חייב, וטבעי החגבים האלה הלא הם כתובים בפי' רש"י על נחום (ג' י"ז) וז"ל כן דרך הארבה והזבובין החסיל והילק בעת הקור נדבקים בכותלים, וכשיבא חום הן נודדים משם והולכין להן עכ"ל.

ד) ויקום לקול הצפור (קהלת י"ב ד') ויקום הוא מן ועיניו קמה (ש"א ד' ט"ו) קמו עיניו (מ"א י"ד ד') שענינו הפסק ושביתה כאשר יורה השרש הנרדף לו עמד לפעמים על הפסק ושביתה ככתוב במורה נבוכים (ח"א פרק י"ג) עמידה וכו' ויהיה בענין המנע והספסק כי עמדו לא ענו עוד, ותעמוד מלדת עכ"ל, ויקום לקול הצפור ר"ל אפוא ויפסק וישבת קול הצפור, והוא משל על הפסק ושביתת קול רננה וזמרה, כמו וישחו כל בנות השיר, ויבאו לפ"ז ג' פעלים נרדפים זה אחר זה בשפל — ויקום — וישחו וכלם מורים על הפסק ושביתת כל הקולות לעת זקנה ושיבה, והלמ"ד אשר בראש מלת לקול יורה כלמ"ד ולכל נפש השורצת (ויקרא י"א מ"ו) ולמ"ד מדוע אדום ללבושך (ישעיה ס"ג ב') ולמ"ד אנוש לשברך (ירמיה ל' י"ב) ולמ"ד שלאנן (איוב כ"א כ"ג) ועוד הרבה כמוהם, והפי' היטב על ויקום לקול הצפור „שאפילו קול צפור מנערו משנתו" לא יכון לפי הפשט האמתי, כי מה לענין „שאפילו קול צפור מנערו משנתו" בבין שפלות קול הטחנה ושחות בנות השיר?

יעקב רייפמאנן

הערה על מאמר „נערה קטנה" אשר בהמליץ

(הגליון האחרון משנת 1887)

הנה ז"ל המאמר: בספר השנתי „הכרם" (צד 223) כתב הרב ר"י רייפמאנן א"ל בחולין (ס' א'): וישבו מארץ ישראל נערה קטנה, וקשיא לן קרי לה נערה וקרי לה קטנה? וכו' מה נאמר על הכתוב שם: וישב בשרו כבשר נער קטן וביש' (י"א ו) ונער קטן נהג בם? וכו' וכשהרציתי דברי לפני הגאון הר"ר בנימין וכו' ואם היה הדבר נוגע להלכה יכולנו לאמר כי רק בנקבה דייקו חז"ל משום דשלש תקופות הן בחיי בתולת ישראל הנוגעות להלכה: קטנה, נערה, ובוגרת וכו' ויוציא מארגז הספרים חדושי הריטב"א על מס' חולין וימצא כתוב: וא"ת והא כתיב נער קטן נוהג בם וכו' דהתם אי אפשר לאמר קטנים ממש דהא לאו בני עונשין נינהו וכו' מכל זה יראה הר"י רייפמאנן ויוכח כי קושיתו איננה חדשה עכ"ל. עוד לפני ראותי כל זה נודע לי אשר קושיתי איננה חדשה, כי אנה ה' לידי חדושי הרמב"ן על מס' חולין וראיתי כתוב בו כדברים האלה: וק"ל והכתיב ונער קטן נוהג בם? ואיכא דמתרצי דגבי זכר ליכא קפידא משום דאין לו ימי נערות כקטנה (נ"ל: וקטנות) וכו' אבל בנקבות שיש חלוק בין נערות לקטנות ק"ל, והאי פירושא לא נהירא דהא בפרק בתרא דסוטה דריש נמי נערים קטנים דגבי אלישע קטני אמנה ומנוערים מן המצות, ועל שם מקומן כי הכא, אלא דאיכא למימר דהתם לאו משום קושיא דקרי להו נערים וקרי להו קטנים אלא משום דאלישע לא היה מקפיד אקטנים ולא אנערים ולא הוה ענישׁ להו. ונ"ל דהא גבי רבקה כתיב והנערה ואעפ"כ איכא מ"ד שהיתה פחותה מבת ג' שנים (אלא) שהיתה עושה מעשה נערות ויודעת בטיב כל דבר (ועיין היטב תוס' יבמות ס"א א' ד"ה וכן הוא אומר והנערה)

וי"ל נערה אפילו קטנה במשמע אבל מכיון דקפיד קרא וקרי לה קטנה היכי הדר וקרי לה נערה, והיינו דאמרינן קרי לה נערה וקרי לה קטנה ע"כ דבריו. ומדבריו יראה הרב הגאון הנ"ל אשר גם תירוצו איננו חדש. אולם גם בדברי הרמב"ן והריטב"א לא סרה עוד פליאתו ועוד הנה קמה וגם נצבה. כי אמרה על קטנים הכתוב אצל אלישע דאי אפשר לאמר קטנים ממש דהא לאו בני עונשין נינהו ולא היה אלישע מקפיד עליהם, הוא תמוה מאד מג' פנים, א) הלא גם לפי הדרש שהיו קטני אמנה ומנוערים מן המצות היו קטנים ממש כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שבת ס"ג א') וכן מוכיח למדי אשר התכנו במ"ק (ב' כ"ד) בשם „ילדים" ובמסכת סוטה (מ"ו ב' ומ"ז א') בשם „תינוקות"? ב) הא באמת נענש אלישע על אשר העניש קטנים שאינם בני עונשים כאמור בסוטה (מ"ז א') שלשה חלאים חלה אלישע אחד שגירה דובים בתינוקות עכ"ל, ולשון „תינוקות" מורה שחטאו היה אך באשר גירה דובים בקטנים שאינם בני עונשים, וזה נעלם מבעל זהב שיבה יעוין בו חדושי סוטה על דף מ"ו א' ד"ה אמר ר' יוחנן כל שאינה מלוה: ששנו בברייתא לקמן ג' חלאים חלה אלישע ואחד שגירה דובים בתינוקות, ולפום ריהטא מה חטא עכ"ל? ג) הלא עלי רצה להעניש את שמואל במיתה גם כי היה קטן משתי שנים כמסופר בברכות (ל"א ב') שמואל מורה הלכה לפני רבו היה וכו' אתיוהו לקמיה דעלי וכו' אמר ליה מימר שפיר קאמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה וכו' אמר לה שבקי לי דאענשיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבה מיניה עכ"ל. והנה בח"א לרש"א שם כתוב ע"ז אע"ג דקטן מב' שנים הוה וכו' היינו בדיני אדם אבל בדיני שמים רצה לענשו דכל המורה לפני רבו חייב מיתה בידי שמים עכ"ל. והוא תמוה עד מאד הכי בדיני שמים גם קטן נענש? הלא בשבת (פ"ט ב') כתוב עוד להפך דל עשרין דלא ענשת עלייהו עכ"ל ופי' רש"י שכן מצינו בדור המדבר שלא ענש הקב"ה אלא מכ' שנה ומעלה וכו' עכ"ל. הנה לפניך כי גם בן י"ג שנה ויום אחד אשר נחשב בדיני אדם לגדול ונענש לא נחשב עוד לגדול בדיני שמים ואינו נענש. ואיככה אפוא רצה עלי להעניש ילד רך אשר לא היה עוד בן שנתים ימים בדיני שמים? ולי נראה כי עלי לא רצה לענשו בעונש מיתה רק רצה לדחותו מעל פניו ולהאציל תורתו ממנו בעבור חשבו אותו ע"י הוראתו הלכה בפניו לבעל נפש רעה. וזה נחשב לצמא לתורה כמו מיתה וכענין זה אמרו רז"ל במקומות רבים „כל הפורש ממך כפורש מן החיים", ובמכות (י' ע"א) תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנאמר וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא עכ"ל, ובעבור אשר רצה עלי למבראשונה לדחות את הנער מעל פניו יתכן היטב הכתוב אחרי בקשת חנה מעם עלי (לפי אגדת רז"ל): ויביאו הנער אל עלי.

הנ"ל

ענינים שונים

א) בפי' הר"ן על נדרים (ב' א' ד"ה ושבועות כשבועות) ומהא שמעינן דבשבועה לא בעיא שם אלא כיון שאמר שבועה או שבותה שהיא כנוי שלא אוכל ככר זה אסור לאכלו וכו' וכיון שכן דמסוטה גמרינן הוה לן למימר דאפילו מושבע מפי עצמו ליבעי שם? עכ"ל, ובעיני רחוקה מאד שבועת שלא אוכל ככר זה משבועת סוטה, הן שבועת שלא אוכל ככר זה היא להעמיס בה על נפשו דבר מה כמו נדר. ולזה בלתי נחוצה הזכרת השם כאשר היא בלתי נחוצה לנדר, כי הדבור לבדו מחייבו לקיים את הדבר אשר העמיס על נפשו למען לא יעבור על מצות

לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה אבל שבועת שוא היא לברר בה אמתת דבר מה, ולזה נקראה הזכרת השם כי אך ע"י חזקת אין אדם נושא שם ה' אלהיו לשוא שתברר האמת, וזאת היא אמת ברורה.

ב) שם (ז' א' ד"ה ולענין הלכה בקדושין) שהרי סוגיא מפורשת היא בסוף פרק הזרוע והלחיים דספק ממון עניים הרי הוא ספק ממון דאזלינן ביה לקולא וכו' תיקשי ליה נמי מעשר עני אלא ודאי ספיקא דממון עניים לא מקרי ספיקא דאסורא אלא ספיקא דממונא ולקולא עכ"ל. ולי נראה לומר בזה דבר חדש, והוא כי יש הבדל בין ממון עניים שהוא אך ע"י נדבת פי האדם כמו הדין זוזא לצדקה הכתוב פה לממון עניים שהוא ע"י מצות פי ה' אדון כל הארץ כמו לקט שכחה ופאה ומעשר עני, הן לפי משפטו אין בלקט שכחה ופאה ומעשר עני מצוה לבעל השדה לתתם לעניים, אך ה' עשה לממון עניים והם באים מעצמם ולוקחים אותו, יען אם הפקר ב"ד הפקר אף כי הפקר ה' אשר לו הארץ ומלואה, ולכן כתובה בלקט ופאה ועוללות ופרט לשון תעזוב ובשכחה לשון יהיה ובמעשר עני לשון והנחת בשעריך ובא הלוי והגר והיתום והאלמנה, ולכן בנולד ספק בהם אין הספק על בעל השדה אם יש עליו מצוה לתתם לעניים או לא, כי אם עליהם עצמם מה המה, אם ממון בעל השדה ואם ממון עניים, ואין ספק כזה כי אם ספק ממון ולא ספק מצוה ואזלינן לקולא, אבל בנולד ספק בממון עניים שהוא אך ע"י נדבת פי האדם אין הספק על הדבר עצמו מה הוא אם ממון עניים ואם ממון בעליו הראשון, רק אם יש על הבעלים מצוה לתתו לעניים, ואם לא כי בכל אופן איננו ממון עניים כל עוד לא יצא מידי בעליו הראשון, אך עליו חוב ושעבוד הגוף לתתו לעניים למען קיים מצות מוצא שפתיך תשמור וספק כזה איננו ספק ממון כי אם ספק מצוה ואזלינן לחומרא.

ג) בספר משנה תורה להרמב"ם (הלכות מלכים פ"ט ה"י) וכן חייב על אבר מן החי ועל בשר מן החי בכל שהוא, שלא נתנו השיעורין אלא לישראל בלבד עכ"ל. בס' צל"ח על פסחים (ע"ג א' ד"ה שחטו שלא לאוכליו) כתוב בפסח כתוב כל בן נכר לא יאכל בו והרי לא נאמר לא יאכיל לבן נכר ממנו, שאז את הישראל מזהיר שלא יאכיל לבן נכר אבל כתוב בן נכר לא יאכל בו אם כן את בן נכר מזהיר שלא יאכל בו וזהו בלי ספק טעם הרמב"ם בפ"ט מק"פ ה"ז שפסק שהמאכיל כזית מן הפסח לבן נכר עובר בל"ת ואינו חייב מלקות רק מכת מרדות והכ"מ נדחק בזה, ולדידי פשוט שעובר בל"ת שכתב הרמב"ם היינו לפני עור לא תתן מכשול, כמו המוסיף אמ"ה לבן נח אבל גוף האזהרה של כל בן נכר לא יאכל בו את בן נכר מזהיר עכ"ל, ויעוין ספרי מועדי ערב (מערכה שנית סי' א') ולפי דברי הרמב"ם פ"ה שלא נתנו השיעורין אלא לישראל בלבד איככה נוכל לאמר אשר לדעתו אזהרת כל בן נכר לא יאכל בו הוא על בן נכר עצמו, הלא אם כן הוא יהיה בן נכר עובר על האזהרה הזאת גם באכלו כל שהוא מן הפסח, ולמה זה כתב הרמב"ם כזית דוקא. וי"ל לאמר דבר חדש בזה והוא שאיסור אכילת פסח נשתנה מכל איסורי בני נח להיות צריך בו שיעור לבן נח כלישראל בעבור אשר יסוד איסור אכילת פסח לבן נח הוא יחודו ויעודו לישראל, והיות בלתי נכון לגעת בדבר המיוחד ונועד לזולתו. יעוין שמות רבה (פרשה י"ט) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח, זש"ה לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר וכו' וכיון שבאו לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח באו המצרים לאכול עמהם א"ל וכו' ובשמחתו לא יתערב זר עכ"ל. ולכן אין בן נכר עובר על

אזהרת וכל בן נכר לא יאכל בו כי אם באכלו ממנו שיעור אשר שישראל היה יכול לצאת בו ידי חובתו והוא כזית, הן אך אז הוא פוגע בדבר המיוחד והועד לישראל והבן. ועפ"ז מובן היטב הכתוב במכות (י"ח א') ולילקי נמי משום וזר לא יאכל כי קדש הם הני מילי היכא דלכהנים חזי הכא דלכהנים נמי לא חזי לא עכ"ל, כי גם יסוד איסור אכילת קדש לזר הוא יחודו ויעודו לכהן, והנה גם אחד ממפרשי ספר משנה תורה להרמב"ם לא העיר את מקור פסק הרמב"ם „שלא נתנו השיעורין אלא לישראל בלבד" והוא לדעתי בעבור אשר איננו צריך מקור מיוחד לו כי הוא נלמד מההלכה הידועה לכל איש שחצי שיעור אסור לישראל מן התורה וא"כ גם לישראל לא נתנו השיעורין אלא לעונשין בלבד אבל אזהרה יש גם על כל שהוא ולכן אין השיעורין בבני נח כי בהם אזהרתן היא מיתתן.

ד) לפעמים תשמיע הגמרא בתרולה על קושיא מה לשון „חסורי מחסרא והכי קתני" גם כי כוונתה היא אך לחסורי מחסרא. ולמען יתברר לך קורא משכיל זה היטב התבונן נא על הכתוב בראש מסכת מכות: הא כיצד אין העדים נעשים זוממין מיבעי ליה וכו' תנא התם קאי וכו' ויש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר עכ"ל. וקשה מאד איככה יתורץ בתרוץ הזה קושית „הא כיצד אין העדים נעשים זוממין מבעי ליה? מה מועיל אמרו: תנא התם קאי וכו' ליישב הקושיא היא? כי עיקר התרוץ הוא שחסורי מחסרא מלת אין במשנה וצ"ל כיצד אין העדים נעשים זוממין וכן מוכיח למדי לשון הגמרא „ויש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהם דין הזמה כל עיקר". והכתוב בפי' רש"י: ועלה מפרש כיצד אותן העדים שאין מקיימין בהן היו נעשין זוממין עכ"ל. הוא דחוק עד מאד והוספת תנא התם קאי וכו' היא אך למען לא יהיה קשה איככה יתכן להתיר פרק אשר נוסד לבאר דיני חיוב עדים זוממין הכתוב בתורה בשלילת חיובם? ובעבור שהתוספה כזאת לא הובאה לתרץ גם קושית הגמרא השמיטה ר"ע מברטנורה בפירושו, ואל תתמה על חסרון מלה אחת אין, אחרי ראותך כי הגמרא אמרה בהרבה מקומות חסורי מחסרא על מאמרים שלמים, ואחרי ראותך עוד גדול מזה והוא כי אונקלוס פירש כעין זה פסוק אחד בתורה, והוא כי האדם עץ השדה (דברים כ' י"ט) שפירשו אונקלוס כאלו היה כתוב: כי לא האדם עץ השדה, הן תרגם ארי לא כאנשא אילן חקלא.

ה) בספר ארעא דרבנן (מערכת אות א' סי' ה') כתוב: וזה ימים חקרתי בזה [דאין שליחות לעכו"ם] עלה דהיא דאיבעיא לן בנדרים (דף ל"ה) ובכמה דוכתי הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו או שלוחי דידן. דלפ"ז מן התורה אין שליחות לעכו"ם ואפילו אנן לדידהו, תיפשוט דכהני שלוחי דרחמנא נינהו מהא דתניא בפ"ק דחולין ובפרק אלו מנחות איש איש לרבות העכו"ם שנודרים נדרים ונדבות כישראל. ואי אמרת שלוחי דידן נינהו היכי מצינן לאקרובי קרבנות העכו"ם הא אין שליחות לעכו"ם אלא ע"כ שלוחי דרחמנא נינהו. ושי"ל בדוחק דשאני התם דגלי קרא ורבי עכו"ם דעבדו שליחות בקרבנות עכ"ל. ויעוין ע"ז ישוב ספר עפרא דארעא ולי לא קשה מידי. כי הכונה העלמים בבעיא כזאת הוא: הני כהני צריכים להיות שלוחי דידן או אינם צריכים להיות כי אם שלוחי דרחמנא. ויסוד הבעיא הזאת הוא בספק על חיוב בעלי הקרבנות (גם קרבנות חובה, גם קרבנות נדבה) מה הוא אם הוא להקריב אותם בעצמם ואשר מועלת הקרבת הכהנים הוא אך מטעם שלוחו של אדם כמותו. ולפ"ז צריכים הכהנים להיות שלוחי דידן. או הוא אך להביאו אל בית המקדש. ולפ"ז אינם צריכים להיות כי אם שלוחי דרחמנא אשר צוה להקריב כל קרבן

אשר יביא איש אל בית מקדשו והספק הזה לא יתכן רק בישראל אשר נצטוו על הקרבנות אם להקריבם או להביאם. ולא בנכרים אשר לא נצטוו על הקרבנות גם להקריבם גם להביאם. ואף בהיותם נודרים נדרים ונדבות אין עליהם חוב לקיים נדרם ואינם עוברים על לא יחל דברו. ככתוב בירושלמי (נזיר פרק אחרון ה"א) ישראל בבל יחל ואין העכו"ם בבל יחל עכ"ל. וכונת הכתוב בברייתא הנ"ל: איש איש לרבות הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל הוא שמותר להקריבם ע"ג המזבח כקדשי בית ישראל. ולפי הדברים והאמת הנ"ל איככה נוכל להוכיח מזה שהכהנים אינם צריכים להיות רק שלוחי דרחמנא בקרבנות ישראל. הלא יוכל היות שישראל אשר נצטוו על הקרבנות אינם יוצאים ידי חובתם רק בהקריבם את קרבנותיהם בעצמם או על ידי שלוחיהם שהם כמותם והכהנים צריכים אפוא להיות שלוחי דידן.

ו) בפי' ריב"א (פרשת שמיני ד"ה ובגדיכם לא תפרומו): תימא אמאי מפקי קריעה למת מויקרע את בגדיו שהוא דברי קבלה תיפוק ליה מהכא דהזהיר קריעה לכהנים מכלל דישראל יש להם לקרוע על מת וכו'. ותירץ הרב ר' אליקים דניחא ליה לכוכיח קריעה מן ויקרע את בגדיו משום דנפקא לן מהתם דקריעה מעומד ושעורה טפח עכ"ל. גם השואל גם המשיב שגו ברואה במ"כ. כי באמת מפקי קריעה מן ובגדיכם לא תפרומו. ככתוב באר היטב במ"ק (ט"ו א'). וז"ל אבל חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן לא תפרומו מכלל דכ"ע מיחייבו עכ"ל. וכ"ה בכל ספרי הקדמונים. ויעוין מחברתי תולדות אבי משפחת רפאפורט (הערה 76). שגם הוא שגה בזה. וכן מלפני השליט ר' מנחם הבבלי יצאה השגגה הזאת. יעוין ספרו טעמי המצות.

ז) בפי' בעלי התוס' (פרשת האזינו ד"ה ירכבהו על במתי ארץ): והקשה הרב נתן האופיצאל למה המתינו עד לאחר הקרבת העומר יבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דולחם קלי וכרמל וכו' עכ"ל. כבר קדמו הירושלמי בקושיא הזאת ובתוס' קדושין (ל"ח א' ד"ה אקרוב עומר) הובאה הקושיא הזאת כדאוי בשם הירושלמי:

ח) בפי' ריב"א (פרשת שופטים ד"ה כפר לעמך ישראל): ולפי פשוטו כפר כמו גלה כלומר גלה לעמך מי הרואה וכו' וכן מצינו בישעיה (כ"ח י"ח) וכפר בריתכם את מות שהוא כמו וגלה כמו שמ"י ב"ע [ר"ת: שתרגם יונתן בן עוזיאל] כן פי' ר"מ מקולי עכ"ל, הוא תמוה מאד. כי מה ענין וגלה אצל הפסוק הזה? ומה כוונתו לפי ההוראה הזאת? ובתרגום יב"עאשר לפנינו כתוב: ויבטל קימכון. ואין אפוא בו שמץ מהוראת גלוי. ולפי דעת הראב"ע מורה עוד על הסתר. יעוין פירושו על אכפרה פניו (בראשית ל"ג כ"א): ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר עכ"ל.

ט) ברא"ש (סוכה פ"ג סי' ל') הר' ישעיה ז"ל הקשה מה בין מתנה ע"מ להחזיר לשאול. בשניהם הוא שלו עד שיטלנו ובשניהם אין הגוף קנוי לו? עכ"ל. ויעו"ש תרוצו. ולי העני בדעת נראה. כי במתנה ע"מ להחזיר הגוף קנוי לו עד עת החזרה. וקנין הגוף הוא לענין היותו רשאי להשאיל לאחר. וגם לתתו במתנה עד עת החזרה. אבל בשאול אין הגוף קנוי לו כי אם פירותיו, והם השמוש אשר הוא משתמש בו. ולכן איננו רשאי להשאילו לאחר (ב"מ כ"ט ב'). וגדר מתנה ושאלה יורו ע"ז למבין גדרי הדברים לאשורם. והנה בתוס' שם (ד"ה ואם לאו לא יצא) כתוב: ומה שלא החזירו ר' יהושע לרבו גמליאל אלא נתנו לר' אלעזר בן עזריה וכו'

אלעזר בן עזריה לר' עקיבא? דעתו של רבן גמליאל היה שיצאו כולם ואחר כך יחזירוהו עכ"ל. ולפי דברי היה יכול ר' יהושע לתתו לר' אלעזר בן עזריה והוא לר"ע. גם אם לא היה דעת ר"ג שיצאו כולם בו. הנ"ל

באור מאמר קשה במסכת אבות דר' נתן

במסכת אבות דר' נתן (פ"א) כתוב: הוו מתונין בדין כיצד? מלמד שיהא אדם ממתין בדין. שכל הממתין מיושב בדין. שנאמר (משלי כ"ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה. ולא שהעתיקו אלא שהמתינו. אבא שאול אומר לא שהמתינו אלא שפירשו. בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנזו אותם עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם עכ"ל. המאמר הזה הוא כדבר אשר אין לו שחר מפנים רבים.

א) מה ענין ולא שהעתיקו אלא שהמתינו? מה הנראה בהעתיקו ובהמתינו? ואיככה מורה: העתיקו על המתינו? אנה עוד נמצאה לשון העתקה בהוראת המתנה?

ב) מה הוראת: העתיקו לדעת אבא שאול שלא המתינו אלא פירשו? הכי הוראתה פירשו? איפה ההוראה הזאת בספרי קדשנו?

ג) איה פירושי אנשי כנסת הגדולה על פסוקי משלי המובאים שמה? אנה שמן מנכס בספרי רז"ל?

ד) מה כונת הסיום הוי לא שהמתינו אלא שפירשו? מה הראיה מהנזכר עד הנה שלא המתינו אלא שפירשו? הלא עד כה אין זכר לכל פירוש על הפסוקים הצריכים פירוש ולא הובאו בו כי אם הפסוקים לבדם. ומה אפוא הוי לא שהמתינו אלא שפירשו ולי ברור מאד, כי תחת ולא שהעתיקו אלא שהמתינו צ"ל: ולא העתיקו אלא המתינו. וכי הוא כאלו היה כתוב: אין העתיקו אלא המתינו. ע"ד אין עני אלא בדעה (נדרים מ"א א'). ור"ל אין הוראת העתיקו פה כי אם המתנה ורבוי ישוב הדעת. והעתיקו הוא מן ועתיק יומין (דניאל ז' ט') והדברים עתיקים (דה"א ד' כ"ב). שענינם ישנים וזקנים. וכן על עתקה (תהלים ו' ח') פי' רש"י „נתיישנה ונזדקנה". וכונת „משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיהו" היא לפ"ז משלי שלמה אשר אנשי חזקיהו המתינו והשתהו הרבה בברורם ובצרופם ובלבונם מכל סיג ובדיל והמתנה והשתהות ימים רבים בברור דבר מה יכונה בלשון רז"ל בשם זקנה והישנות. יעוין סנהדרין (מ"ב א') נזדקן הדין — קשה דינא. ומפורש בערוך (ערך זקן א'): נשאו ונתנו בדין כמה ימים עד שנעשה זקן עכ"ל. ולדעת המבאר: העתיקו מן עתיק ועתיקים לא היו ספרי שלמה חבושים בטמון ולא נגנזו מעולם. אבל אבא שאול פירש: העתיקו כמשמעו שהוא העתקה ממקום למקום כמו ויעתק משם ההרה (בראשית י"ב ח'). המעתיק הרים (איוב ט' ה'). וכונת העתיקו אנשי חזקיה הוא לדעתו שהעתיקו אנשי חזקיהו את ספרי שלמה ממחבואם אל מקום ישכן אור ואמרו לאשר בחשך הגלו והכתוב באבות דר"נ „אלא שפירשו אותם" איננו לשון פירוש ובאור כי אם לשון פירוש דבר ממקום למקום המצויה הרבה בספרי רז"ל. יעוין לדוגמא: דלמא פריש לעיל, פרשה ומתה (חולין ס"ז א' וב'). משום דפריש מהאי (שם קי"ג א'). כל דפריש מרובא פריש (זבחים ע"ג א'). ומאמר: בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו

וכו' הוא לפי זה פירוש על אמרו לפניו : אלא שפירשו . ובמקום עד שבאו אנשי כנסת הגדולה . נ"ל עד שבאו אנשי חזקיהו כי המה פירשו והעתיקו את הספרים האלה ממחבואים ושמום נגד השמש . והמאמר הזה בא כלו אל מדרש משלי (פסוק גם אלה משלי שלמה) אך השתבש שמה ככל המדרש הזה אשר ללמוד ולא סדרים בו וגם הסר בההו ונפל ממנו רב . ולפני אשר העתיקו למה נאמר נ"ל מאמר דבר אחר אשר העתיקו מן ויעתק משם , המעתיק הרים ולא ידעו הכתוב בסוף והוא דעת אבא שאול הנ"ל. ואמרו דבר אחר הוא בעבור שלפניו הובאה דעת החולק „על אבא שאול ומפרש העתיקו מן עתיק ועתיקים . ותחת שאני אומר נ"ל שהיו אומרים . ותחת עד שהן בכתובים . נ"ל ואינן מן הכתובים . הכתוב באבות דר"נ הנ"ל .
הנ"ל

דברים אחדים על אדות כנוי סגי נהור

א) המנהג לכנות את העור בשם : סגי נהור הוא מקדמי ימים . ונזכר בירושלמי (פאה פ"ד הלכה ה' וכתובות פי"א הלכה ג') בפאה בלשון „לסמיא טוחין [קוראים] סגיא נהוריא". ובכתובות בלשון „ואיתעביד סגיא נהורא". וכ"ה במדרש ויקרא רבה (סדר בהר פרשה ל"ד) . ובב"ר (סדר נח פרשה ל') הובא הכנוי הזה בדרך אחרת כי שם כתוב : בדרתיו היה צדיק הא אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק . בשוק סמיא צווחין לעוירא סגי נהור עכ"ל וע"ש במ"כ פי' בשוק שכולם סומין לגמרי קורין לעור שאינו סומא לגמרי ורואה מעט סגי נהור כלומר רואה היטב . וזה לפי שהם סומים לגמרי ואין רואים טוב מעט עכ"ל . והפירוש הזה הוא מוכרח שם מפאת הענין גם כי ההבדל בין הוראת סמיא להוראת עוירא זר מאד ואין דומה לו במקום אחר ולא היה אפוא כנוי סגי נהור נוהג בימי בעל ב"ר כי אם במי שאינו סומא לגמרי בבין סומים לגמרי. אבל לא בסומא לגמרי בבין פקחים לגמרי כאשר הוא בספרים אחרים .

ב) בדרך כנוי סגי נהור לעור הלכו חכמים רבים וכנו גם דברים אחרים בשם ההפך . והראשון אשר הלך בדרך הזה הוא אונקלוס הגר שתרגם : הכושית (במדבר י"ב א') : שפירתא . וכתוב ע"ז בפי' הראב"ע שם : והמתרגם אמר : שפירתא. וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת : הלבן . גם אנחנו נקרא העור סגי נהור עכ"ל . וכן תרגם : רכות (בראשית כ"ט י"ז) יאיין . וכן בתרגומו על ובימיך דבאך (דברים ל"ג כ"ה) . „וכיומי עולמתך תוקפך" כנה את הזקנה בשם ההפך : תוקף ע"ד כנוי : סגי נהור לעור . וזקנתך מקביל היטב אל עולמתך . וגם מתרגם נביאים הלך בדרך הכנוי הזה ותרגם בשגעון ינהג (מ"ב ט' כ') בניח מדבר . וניח הוא הפך השגעון . כי אתנהלה לאטי (בראשית ל"ג י"ד) מתורגם : אידבר בניח . וכן ההולכים לאט (ישעיה ח' ו) . מתורגם : דמדבר להון בניח והוא ע"ד כנוי : סגי נהור לעור . וכן בעלי תלמודנו כנו את הקדוש של יום השבת בשם : קדושא רבה (פסחים ק"ו א') . וכתוב ע"ז בפי' הר"ן על הרי"ף : וקראוהו קדושא רבה לפי שאינו עיקר הקידוש של לילה וזוטר שיעורה . כדקרינן לסומא סגי נהור עכ"ל . וכן כנו את ראשית הלילה בשם : אורתא שהוא מרכב מן : אור אתא . וז"ל האור בא שהוא הפך החשך בא , והוא כנוי בשם ההפך בכנוי סגי נהור . ובפסחים (ג' א') כתוב „באתרא דרב הונא קרי [ללילה] נגהי" . וכתוב ע"ז בערוך (ערך נגה א') : פי' כנוי הוא כמו שקורין לסומא סגי נהור והעיקר זה מן ולא יגה שביב אשו (איוב י"ח) עכ"ל . ובירושלמי (שם) כנה חכם אחד את אלה בידו מנכסיהם בשם עולים יעו"ש .

ג) על כנוי נגהי ללילה כתב הרב החכם שד"ל ז"ל בהוספותיו על ספר הפלאה שבערכין כדברים האלה: ונמשך המנהג הזה ממה שהיו קצת מן הגוים הקדמונים מאמינים בשתי רשויות. ומי שברא אור לא ברא חשך, והיו אצלם החשך והלילה סימן האל הרע. על כן היו להם כדבר נתעב, כמו שהם אצלנו השטן ומלאך המות וסטרא אחרא, על כן קראו (מקצת הגוים) ללילה בשם אור וגם שם סימן האל הטוב. והמנהג הזה אע"ג שלא נולד בקרב בני ישראל נשתרבב גם בקבלתנו ונשאר במשנה ובתלמוד. עד כאן לשונו בשנת תר"א, ועתה בשנת תרי"ו אני מוסיף כי גם מלות סגי נהור כן ראיה למה שאמרתי כי כל שאר המומים לא נמנעו לקרוא אותם בשמם חיגר חרש שוטה אילונית ודומים והסומא לבדו קראוהו סגי נהור, אין זה אלא שלא היו רוצים להזכיר מלות המורות על העדר האור. כי החשך היה באמונת זורואסטר חלק האל הרע עד כה דבריו. והם אך מחוכמים אבל לא אמתים כי במשנה ובגמרא נזכרות מלות המורות על העדר האור למאות ולאלפים וגם מום סומא קראו בשמו כאשר קראו המומים האחרים בשמם. ומלבד „רב ששת סגי נהור הוה" אשר הבאתי למעלה אין עוד זכר לכנוי „סגי נהור" במשנה ובגמרא הבבלית אך בכל מקום כתוב סומא. ואך לכבוד רב ששת שהיה אדם גדול כנוהו בסגי נהור. וגם בגמרא הירושלמית מלבד ב' המקומות הנ"ל אין עוד בו זכר לכנוי סגי נהור. וב' המקומות הנ"ל הם בטלים ברוב המקומות אשר נזכר בהם סומא, יעוין לדוגמא מגלה (פ"ד הלכה ז') וסוטה (פ"ב הלכה ה'). וכן במדרש ויקרא רבה אין זכר לכנוי סגי נהור כי אם במקום אחד הנ"ל. ומלבד זה הנה הנוסחא אשר במדרש שם ובירושלמי כתובות מקום הנ"ל לא הוברר עוד היותו אמת ויליב ואולי הנוסחא אשר בב"ר (סדר בראשית פרשה י"ז) „ואיתעויר" הוא אמת ולדק וכן עד אין חקר נזכרו לילה וחשך במשנה ובשתי הגמרות. ורק בפתח מסכתא שמו את החשך לאור כבפסחים. ככתוב בפי' המשניות להרמב"ם (ריש פסחים): וקרא לילה אור כמו שקורין דברים הרבה בהפך: וכוון בזה כדי לדבר בלשון מעליא ולא תהיה פתיחת הספר בשם העדר מן העדרים ר"ל לילה עכ"ל. וכן בספר המאור הקטן כתוב: ותנא דמתניתין לפי שפתח בדבריו בהלכות בדיקת חמץ תפס לשון אור כדכתיב פתח דבריך יאיר (תהלים קי"ט) עכ"ל. וכ"ה בפי' הר"ן על הרי"ף. ומלת הספר אשר בפי' המשניות להרמב"ם המובא למעלה לאו דוקא. כי גם בפתיחת הלכה או מאמר הוא כן. ובזה מיושבת קושית הראב"ד בהשגותיו על המאור הקטן בינה בזה היטב. ולדעתי אין כנוי „סגי נהור" אלא ברכה המורית שיתוסף חסר כל אור לרב אור. ואשר אך הוא לבדו יבורך מהשמון ולא בעל מום אחר הוא בעבור אשר הוא מעיר יותר רחמי רואיו עליו מאשר בעל מום אחר. כי צרתו גדולה יותר מצרת כל בעל מום אחר. ולכן אך אותו השבו רז"ל כמת (נדרים ס"ד ב). ולא בעל מום אחר. ול"ע ליישב האמור בב"ק (פ"ה ב'): סימא את עינו נותן לו דמי עינו. חרשו נותן לו דמי כלו („אין ראוי לכלום" פי' רש"י) עכ"ל המורה כי אסון חרש גדול מאסון סומא.

ד) חכם אחד גזר אמר כי גם רואי החמה הוא כנוי לעור ע"ד כנוי סגי נהור. ועפ"ז פי' הכתוב בנדרים (פ"ג משנה ז') הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין. שלא נתכוין זה אלא למי שהחמה רואה אותו עכ"ל. שרואי החמה הוא כנוי סומין ע"ד סגי נהור. יעוין דבריו באוצר הספרות (שנה שניה). וכבר יצאו על זה עוררים רבים. ואנכי שפוט אשפוט כי שקריאה האמתית במלת רואי הוא רואי במלאפום או ראי שבוראתה: הנראים כמו ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג

כ"ה). המתורגם: אתחמו ורואי החמה לפי הקריאה הזאת פירושו הנראים מהחמה וגם אם הגודל אמר רואה בחולם אנו שופטים כי בעבור שלא אמר: מן הרואים היה כוונתו אך אל הקריאה האמתית הנ"ל אך פיו הכשילו ולא בטא כראוי; ובמ"א אברר זה היטב.

חנ"ל

נקודות מי אמרן?

רבים חקרו ודרשו על דבר נקודות שבתנ"ב ולא הגיעו לסוף דעה אחת, מהם פסקו הלכתן למשה מסיני, מהם מזכים המצאתן לעזרא וסיעתו, מהם יחשו תולדתן לבעלי התלמוד ומהם מיסדים אותן לדור שאחר התלמוד, המה אנשי טבריא שבקיאים מאד במקרא. יתר הוכחתם תקעו במקום נאמן בש"ס, מהא דר' מאיר קרא חטאים בלא חטף והוא שם התואר כמו חוטאים, וברוריה אשתו קראה חטאים בחטף פתח שהוא שם המקרה, ומהא שדוד קרא זכר ויואב קרא זכר (ברכות י', ב"ב כ"א), הרי שהספרים בימיהם מנוקדים לא היו, דאי לא תימא הכי, אין מקום לקריאת ברוריה ויואב (ע' מורה הלשון נוספות „טעמים").

לימא מסייע להו, דתנן: אמר (ר' יהושע) לו ישמעאל האיך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך... לריח שמניך טובים (משנה ע"ז פ' שני), לרש"י עיקר השאלה נוגעת ללשון זכר ונקבה, ואילולי היה בימיהם נקודות השאלה ותשובה מה זו עושה? הלא הנקודות מראים לעין שהוא לשון זכר; ועוד דאיתא: יסגירנו אל אל עויל הראשון קדש והשני חול כי אל אל האמר הראשון חול והשני קדש (מס' סופרים פ"ד ה"ט), הא לך שלילת נקודות, דאם היה למה לא הבאור? נייתי ספר ונחזי.

אולם אחרי כי נבונותי יש לערער על ההוכחות האלו, וכמה תשובות בדבר.

עפ"י דברי המהרש"א ששאלת ר' יהושע נוגעת ללשון דודיך כפי המקרא או ללשון דד *) כפי המסורת (שם ח"א דף ל"ה) קרוב לשער כי מחלוקת ר"מ ואשתו תלויה בזה, לר"מ שהיה תלמיד מובהק של ר' עקיבא שהחליט יש אם למקרא (סנהדרין ד', ועוד) הקריאה כפי הנקודות היא העיקר, וכיון שהנקוד פתח הוא בלא חטף הרי הוא שם התואר, אך לברוריה יש אם למסורת הכתב, וכיון שלא כתוב חוטאים אין להשגיח על נקודת פתח בלא חטף ועיקר הוא כמה שכתוב, וזהו לשונה: מי כתיב חוטאים חטאים כתיב **).

---

*) וכן העתיקו ע"ב זקנים תיבת דודיך (Masas), דדיה בלשון יונית (ע' תולדות שם להריב"ל שורש דוד).

**) במטותא מינייכו, קוראים נכבדים, דלא תתלוללו בי, על כי עשיתי את ברוריה לבעלת מחלוקת בדבר אשר נשאו ונתנו בו גדולי התנאים, — אם יש אם למקרא או למסורת, — הלא אשה היא ואין חכמתה אלא בפלך, אך לא כן הוא הדבר עם ברוריה שאמרה לההוא צדוקי שפיל לסיפיה דקרא; היא ברוריה שהשיבה לר"י הגלילי לא כך אמרו חכמים; היא ברוריה שבטשה בההוא תלמידא ואמרה לא כך כתוב! היא ברוריה שגמרה שלש מאות שמעתתא ביומא דסיתוא או דפותא

והוא הדין לקריאת דוד ויואב, האחרון השיב „דכתיב זכר", מסורת הכתב היא עיקר, ויאמר דוד „והא אנן זכר קרינן" ויש אם למקרא, ויען יואב „אנא זכר אקריון" כי יש למסורת אם ואין להשגיח על הנקודות צירי וסגול *).

עוד יש לומר שספרי תהלים של ר"מ וברוריה משונים היו בנוסחם. ידוע שר"מ היה סופר וכתב בעצמו (לבד תורת משה) גם ס' הלים, כלשון הירושלמי אם יתן לי אדם ס' תלים של ר"מ (סוכה), ויכול להיות שכתב חוטאים בוי"ו או חטאים בנקודת חולם, אך לברוריה היה ספר תהלים של סופר אחר **) ולא של ר"מ, שכתוב בו חטאים בנקוד חטף פתח, וא"כ אין ראיה לשלילת נקודות בימי חז"ל.

הנוגע לשנוי קריאת זכר, אם כי רחוק לתלות בשנוי איזה נוסח, מצד כי בימי דוד מעשה הכתב לא התפתח עוד ולא היה עוד למלאכת סופרים כר נרחב, עם זה כח ההוכחה להעדר נקודות מצד אחר רפה הנהו, כי לו גם נניח שבדור דוד לא היו הספרים מנוקדים, וזה יוכיח שהנקודות לא נתנו למשה מסיני, אבל מה ומי יוכיח שעזרא לא תקן אותן, ולפחות שלא נתקנו בדורות התלמוד? הלא מימות דוד עד ימות בעלי התלמוד יפריד זמן כאלף שנים, וקל להבין שבמשך רב כזה באו הנקודות לעולם, או ע"י עזרא וסיעתו או בדורות שאחר עזרא והמה בעלי התלמוד.

וההלכה במס' סופרים שהובאה למעלה, ג"כ אינה מכרחת אותנו לשלול נקודות מבעלי התלמוד, כי עיקר המשא ומתן שם נוגע לשמות קדש הנמחקין ושאינן נמחקין, וכאשר אל בלשון עברי משמש ג"כ לתאר אמיץ וחזק, תלמדנו ההלכה הנזכרת שתיבות אל שבפסוקי איוב המה קדש ואינן נמחקין ***), אך לא באה ללמד על הכלל, שהספרים בימי התלמוד היו חסרי נקודות.

ובכן נראה לע"ד ההפך, שבימיהם נבראו הנקודות ע"י „בעלי מקרא" הנקראים בש"ס, ובמס' ב"מ (ל"ג) איתא „העוסקים במקרא" ****) שמם יוכיח עליהם כי מקרא

(ברכות י', עירובין נ"ג, פסחים ס"ב), ואף שמספר שלש מאות דברו חכמים בלשון הבאי (חולין צ:), עכ"פ גלוי שהגור בפיה מקרא משנה ואף הלכה.

*) וכן הוא בירושלמי (סוכה פרק): והושיע ד', והושע כתיב, הכונה לפנינו הנקוד והושע (זכרי' י"ב ז') אך לפי הכתב יוכל לקרות והושיע.

**) כדגרסינן: תילי דבי חביבי; תלי דבי חנן בר רב; לאו אנא כתביה (תהלים) אלא יהודה חייטא כתביה (פסחים קי"ז, ב"ב קס"ד:), הרי היה כמה סופרים שלשה בתהלים.

***) ויש עוד, שאר ... אל אל גבור (ישעי' י'), ובאיוב גופיה בכ"מ (ה' ח', ח' כ', י"ג ג', ט"ו י"ג—כ"ה, ל"ח מ"א), שבכולם הראשון חול והשני קדש, ואפשר שבמס' סופרים תנא ושייר.

****) רש"י פירש הא דאמר רבא מקרא זו תורה (קדושין ל'.) „תורה, ולא נביאים וכתובים", ומנא ליה?, הלא פירש בעצמו „מקרא תורה נביאים וכתובים" (ב"מ ל"ג), ובאור דרבא מקרא זו תורה איננו ממעט נביאים וכתובים, ואדרבה בא לרבות תורת משה, היו מבינים „מקרא" ממעט תורה ורק נ"כ במשמע, ולזה מאמר רבא על דרך לא זו אף זו, בהנה לכ"מ בש"ס תיבת תורה משמשת גם לנביאים וכתובים, והעד: שהיו סופרים כל אותיות שבתורה שהיו אומרים

הוא תורתם והוא אומנתם, וכשמם כן הוא, שהנו ביחוד (speziell) בהורה נביאים וכתובים בעינא פקיחא, וישימו להם את הנקודות למען בל יטעה הקורא בהברת התיבות.

אחרי שוללי הנקודות החרה החזיק הגאון מהרש"ל רפאפארט, כלשונו: ונראה כי אחר חתימת התלמוד ירושלמי החלו לעסוק ביותר בדקדוקי המקראות ונקודתם וטעמיהם ותקוני הקריאה עם סימניה ואז ג"כ התחלת זמן אנשי מסורה בטבריא (ערך מלין, ארץ ישראל). ובערך אם מוסיף לבאר, שאעפ"י שלא היו נקודות בימי בעלי התלמוד אך הברת האותיות והתיבות כפי שאנו קוראין אותן היום היו שמורות אצל הקדמונים מימים ימימה.

לקט שכלי, אין לסברא זאת דרך סלולה בש"ס, ונוקשה ונלכדה בפח כמה מאמרי חז"ל המבטלים אותה, כגון אל תקרי בסופה אלא בסופה, יבורך אלא יברך (קדושין ל', סוטה ל"ח) או קרי ביה לא ישמיע, קרי ביה ותקח (סנהדרין פ"ט, ע"ז כ"ז); או כתיב זור וקרינן זר, כתיב בנגדו וקרינן כנגדו (יומא ע"ב, יבמות ס"ג); גם אמר קרא ואם... ואם ולא ולד, ההיא זונה ולא זונה (תמורה י"ח, כ"ט) ועוד ועוד, ועל כלם תתברך ותתרומם ההברה השמורה מימים ימימה? ולו גם ברוחק נניח כי כן הוא, אך מה נעשה עם „אל תקרי" הנוגעים לא לבד לשנוי נקודות כ"א גם לשנוי תיבות? כגון א"ת בהדרת אלא בחרדת, ושננתם אלא ושלשתם (ברכות ל', קדושין ל') ועוד, האם לפני דור התלמוד לא היו גם התיבות כתובים בתנ"כ, והברתן היתה שמורה להם מימים ימימה? וא"כ מאין באו הספרים? הלא אין חבור בלא מחבר ואין ספר בלא סופר, ולפי"ז אין יסוד לנו לשלול מבעלי התלמוד נקודות שבתנ"כ, וכמבואר למעלה.

הגאון בנשאו ונתנו בנידון דידן מבאר דבריו: „שהיו"ד מושכת אחריה הברת צירי וחירק, והוי"ו שורק חולם וקמץ, והאל"ף קמץ וחולם... ועל המעט נמצא בספרנו מראש ומקדם תיבות מלאות רק להראות ההברות כמו שובינו (תהלים פ"ה ה') תיעשה (שמות כ"ה ל"א), הובנים (יחזקאל כ"ז ט"ז כתיב ולא קרי) המלאכים (ש"ב י"א א')" (ערך אם).

ברם, אי מהא לא איריא, באשר כלל גדול בדקדוק לשה"ק, שאותיות אהו"י דרכן להיות חסר ויתר מבלי כונה מיוחדת, לבד שבעלי קריין וכתיבין גורעים ומוסיפים אותן כפעם בפעם, עד כי מספרן עולה יתר על שלש מאות, עוד נפגוש בספרי קדש כו"כ תיבות מלאות וחסרות „אהו"י" ואף לא עפ"י שנויים מכתיב לקרי, ומבלי להלאות בהן את הקורא, ארשום פה רק שתים שתים „או"י" מן התורה, מן הנביאים ומן הכתובים, כמו מחטו (בראשית כ' ו') תחת מחטוא, יעקוב (ויקרא כ"ו מ"ב) מלא ו', בידיך (יהושע י' ח') ת' בירך; שאסיף (ירמיה ל' ט"ז) יתר א'; צרופה (תהלים כ"ו ב') ת' צרפה, ואות ו' באה אחר שוא נח; בשו (איוב ט"ו ל"א) ת' בשוא, וא"כ גורל התיבות שהגאון נתן לו עוז ותעצומות, כגורל כל שארי התיבות שאין משגיחין על חסרון ויתרון „או"י", מה

יכרסמנה... חזיר מיער ועין ודלים... לפי דעתך שלון דפסוקים; כדכתיב קדמונה טבחה טבחה מסכה ייגה לשון תורה לעצמה (קדושין סה, ע"ז כ"ח:), ואומנו כדע אותם הפסוקים בתהלים ומשלי, ובס"ם מכנה אותם בשם תורה, ורבא ממעט נביאים וכתובים??

גם אות ו׳ חסרה ויתרה בתיבה אחת שבאה בענין אחד ובפסוק אחד, כמו הקל קול; בבור... מבכר; הצפור... ובצפר; האתון... אתנך; לחת... לחות (בראשית כ״ז כ״ב, שמות י״ב כ״ט, ויקרא י״ד נ״ב, במדבר כ״ב ל׳, דברים ט׳ י״א) ועוד ועוד, גם אות א׳ תבא בתיבות: המוראים, הבאיש, נשאים (ש״ב י״א כ״ד, ישעיה ל׳ ה׳, נחמיה ה׳ ז׳) ואיננה משמשת לא קמץ ולא חולם, וא״כ לא תיבת והובנים ולא תיבת המלאכים תתנה עדיהן לדעת הגאון, והנוגע ליו״ד שבתיבת שובינו, בדקתי וחפשתי בתהלים בן כמה דפוסים באמשטרדם, ברלין, ווארשא, ווין, ווילנא, יוזעפאף, לאנדאן, לובלין, פעטראקאוו ושטעטטין, ובכלם כתוב שובנו בלא יו״ד, ולו גם שהגאון מצא באיזה ספר תהלים שובינו מלא יו״ד, אין למדין הימנו, כי נוסחו בטל אצל כל הנוסחים חסרי יו״ד, כיחיד בין המרובים.

מענינא

מסוגיא דקדושין נראה שרב נחמן בר יצחק אוחז דרך ר׳ עקיבא דיש אם למקרא (י״ט, וע׳ תו׳ ד״ה במאי, וד״ה ורמינהו בבכורות ל״ד), תחת אשר בכמה מקומות שם מבטו על מסורת הכתב, כגון שנאמר ועז פניו (תענית ז׳) ופירש״י „ועז כתיב חסר וי״ו; ינחם כתיב; וכבשה כתיב; מקרן כתיב (כתובות ס״ט, יבמות ס״ה, ע״ז ח׳) ועוד ועוד, ומה זה? ואולי רנבי״צ דקדושין אליבא דר׳ יוסי בר׳ יהודה קאמר וליה לא סבירא ליה.

שט״ף

—

מלואת אבן

בין מפרשי התורה הקדמונים, נפלא הוא פירוש הראב״ע בקוצר לשונו ובעומק הגיונו, ולולא מפרשיו הרבים והעלומים אשר עמלו בו להשים מעקשים למישור ולבאר כל סתום, כי אז היו רבים וכן שלמים ממששים בו כעורים קיר וכל דבריו היו להם כספר החתום. דעת לנבון נקל, כי רב ועצום מספר חרולי השגיאות וקמשוני הטעיות אשר עלו בו, כמקרה כל ספר קשה ההבנה. יש אשר בשגגת המעתיקים או המדפיסים חברו יחד שני מאמרים על ידי כתובים ויהיו למאמר אחד אשר אין לו שחר, או יש אשר חסרו מלין אחדים או הומרו אותיות אחדות, והשגיאות האלה הוליכו שולל את המפרשים ויכנסו בדחוקים שונים ויוציאו משפט מעוקל. ומאשר כי הראב״ע היה אחד מחכמי ישראל המצוינים אשר שמו יתנוסס לשם ולתפארת ולתהלה בהיכל חכמת ישראל, החובה על כל סופר עברי לתקן כל מעוות בדבריו ולמנות כל חסרון עד שידו מגעת. לזאת אבאר פה מאמרים אחדים מפי׳ הראב״ע הרשומים בזכרוני אשר השגיאות אשר נפלו בהם עוו פניהם ויתנו להם תואר מאמרים זרים, ובאמת דבריהם נכוחים למבין.

בפי׳ הראב״ע (שה״ש ח׳ ב׳): „התחברות פה והמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא״. הה׳ ישכר דוב הורוויץ הואיל באר דברי הראב״ע אלה „בהצפירה״ תרמ״ו (גליון 116), והחליט כי במקום „התחברות פה״ שאין לו מובן והתחברות לא לפנים ולא לאחור יש להגיה „התחברות הפרשה״, והראב״ע בא לחרוץ משפט נגד המסורה שהפסיקה פה הפרשה. והנה הה׳ חיים יחיאל בארינשטיין „בהצפירה״ שם (גליון 121) [illegible] ע״ז, הלא לשון הראב״ע: לפני זה „וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים״ והנה לפי דברי הה׳ הורוויץ הלא

ישארו אפוא דברי הראב"ע אלה מקוטעים ? וכתב הוא ע"ז : „ואולם בעיני ברור כי צ"ל „התחברו פה" שתי המלות נמשכות לפניהן וכונת הראב"ע כי במקרא „ועל פתחינו כל מגדים חסרה מלת המציאות יש או פעל התחבר, כי לא נכון לאמר כי מלות „נתנו ריח" מוסבות גם על המגדים, כי המגדים הם רק מתוקים לחיך אבל לא מצאנו כי יהיו נותני ריח" עכ"ל : והנה לדעתי פליאתו מאפס, כי לדעתי דברי הראב"ע : „וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים" נמשכים למעלה, כי לפני זה אמר „ובעלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי לך", וע"ז אומר : „וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים", פירו־": וטעם לאשר בחרה להשכים לכרמים לתת שם את דודיה אליו, הלא יען כי שם „הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים", ואין צורך אפוא להגהתו ולפירושו המחבר יחד את אשר לא חוברו. כי מה טעם לאמר „התחברו פה" להורות על חסרון מלת המציאות יש או פעל התחבר ? גם האם נוכל לעשות שקר בנפשנו להכחיש את אשר נשיג באחד מחמשת חושינו חוש הריח כי ישנם מיני מגדים המפיקים ריח ניחוח אשר יסובב כל נפש ? והנה בנוגע להגהת הח' הורוויץ שמים דעות אנכי עם הח' באַרינשטיין כי דברי הח' הורוויץ לא יתכנו. אכן לא מטעמו רק מפני טעמים אחרים. א) לדבריו מדוע לא הודיע לנו הראב"ע איפוא הפסק הפרשה לדעתו ? ב) הלא הראב"ע גלה דעתו מפורש כי רוחו נאמנה עם בעל הפסקות (ראה ראב"ע שמות ו' כ"ח) ואיך יתהפך פתאום כהומר חותם לחרוץ משפט נגדו ? ומה הרלה הח' הורוויץ להביא עזר לדבריו מדברי הראב"ע שה"ש ב' ז' שכתב שם : „נשלמה זאת הפרשה", לי ברור מאד כי מקום דבריו אלה בסוף הפרשה הראשונה כמו שכתב גם בסוף פרשה שניה „נשלמה הפרשה". והנראה לדעתי בזה כי בהגהה חוברו פה יחד שני מאמרים, והמלות „התחברות פה" מוסבות על דברי הכתוב : „אמצאך בחוץ אשקך", ואמר נשיקה זאת היא „התחברות פה אל פה", והוא ע"ד שכתב למעלה : „כל נשיקה שהוא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד כיד או בכתף או בלחי כמו ושקה לי וישק לו'. וזה שכתב אחריו : „ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא". וזה ברור.

(שם דברים ל"ב י"ח) : „ויתכן היות גזרת תחולל מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל, גם כן כתוב וינאץ השקד או הוא פעל עומד". הדברים האלה אין להם שחר, וכתב אבי עזר בפירושו : „ואל תתמה בלשון חיל עצמו אינו מורה על הולדה רק על הצער וזעקה ורעדה ואעפ"כ הושאל על הבורא, וגם יואל לשני ואין כן טבע גזרתה. לכן מביא ראיה כי גם השקד הושאל על אבר ואף שהושאל עליו שם נאה כדרך צומח, זו טופס דברי הרב לדעתו והיודע לפרש באופן יותר נאות מזה משובח" עכ"ל. והנה מלבד אשר פירושו רחוק כמו שהבין בעצמו הנה המלות „או הוא פעל עומד" אין להם מובן כלל, והאמת כי בהגהה חוברו פה יחד שני מאמרים והמלות „גם כן כתוב וינאץ השקד או הוא פעל עומד" מוסבות על דברי הכתוב : „וירא ה' וינאץ", והוקשה להראב"ע הלא פעל נאץ יבא תמיד רק בבנין הכבד ואיך יבא פה וינאץ בבה"ק ? ואמר : „גם כן וינאץ השקד". פירוש : לעתיד יבא פעל „נאץ" גם בבנין אחר, כי מצאנו גם „וינאץ" השקד בבנין הפעל, ולא יפלא אפוא אם מצאנוהו גם בבה"ק. וכן כתב גם הראב"ע בפירושו לקהלת שם : „ומלת וינאץ הוא באלף והוא „וינאץ" שהוא כמו וימאס אע"פ שהיכהם משני בנינים וכו' וענינו מואס לשקוד", ושוב אומר : „או הוא פעל עומד", פירוש לזה יבא „וינאץ" בבה"ק בעבור

שהוא פעל עומד והאמנם בבה"כ תמיד הוא יוצא לפני, והוא מן הפעלים העומדים בבה"ק והיוצאים לפני בבנין הכבד.

שם (שמות ז' י"ט): ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים ע"כ כתוב הקורא למי הים וישפכם, והנה שכח מי הירדן יכרתון", וכתב אביעזר: „פירוש יכרתון הוא לשון רבים ואע"ה נאמר מי נמצא אין ראיה כלל". פה אינני יודע מה הוא שח? והאמת שיש להגיה: „מימי כפול מים מתוקים ומי מים מרים כמו הים", ויאמר הראב"ע ע"ז: והנה שכח „מי הירדן" ובא מי על מי הירדן שהם מים מתוקים סיפך דברי הגאון.

שם (במדבר ט"ו כ"ה): „וחטאתם הוא השעיר וכו' והעתיד סיפך" המאמר „והעתיד סיפך" אין לו שחר והמפרשים נכנסו בדחוקים שונים למענהו. ולי ברור מאד שיש להגיה „והעשה סיפך". ולהבין דבריו נקדים דברי הכתוב בויקרא: „ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה וגו' והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת" (ויקרא י"ג י"ד). והנה הסתירה מבוארת כי פה אמר: וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וכו' ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה ושעיר עזים אחד לחטאת" (במדבר כ"ב כ"ד). והנה דעת חז"ל הובאה ברש"י: כי שם באחת מכל המצות הכתוב מדבר ופה בע"ז הכתוב מדבר. ע"כ כתוב „את כל המצות" מצוה אחת שהיא שקולה כנגד כל המצות, ואולם הראב"ע ימאן בזה לפי הפשט, ומפרש: כי שם בל"ת הכתוב מדבר, והעד: „ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה" ופה בעשה הכתוב מדבר, והעד: ולא תעשו את כל המצות", ע"כ כתב הראב"ע שם בל"ת: „ואם ישגו ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת" וכן כתב פה בפסוק שלפני זה: „הנה שעיר נוסף בין שלא עשו בשגגה מה שלוה לעשות ובין שעשו בשגגה מה שלוה שלא לעשות", וברור הדבר שגם פה נפל טעות בדבריו ויש להגיה: „הנה שעיר נוסף והפר בין שלא עשו בשגגה מה שלוה לעשות וכו'. פירוש: שעיר נוסף בעשה ואולם הפר בין בעשה ובין בל"ת וזה שאמר פה: „והטאתם הוא השעיר וכו' והעשה סיפך", פירוש: ואולם פה בעשה החטאת הוא השעיר ונמצא העשה היפך ל"ת, כי בל"ת הפר לחטאת ובעשה פר לעולה ושעיר לחטאת. ובעיני ברור שהיה כתוב בדברי הראב"ע „וה"ע היפך" מלת „והע" היתה ראש מלת „והעשה" והמדפיס טעה וחשב כי הוא ראש מלת „והעתיד" ובכן יצאה השגיאה הזאת.

שם (דברים כ"א י"ג): „את אביה ואת אמה אם קרוב". גם פה נכנסו המפרשים בדחוקים שונים. והנכון כי במקום „אם קרוב" יש להגיה „הם הרוב", והוקשה להראב"ע: מה תעשה אם אין לה אב ואם? האם אז לא תאלץ לשבת ירח ימים? ואמר כי על הרוב ידבר הכתוב, אך אם לא היו לה אב ואם תשב ותבכה את אחיה ואת יתר קרוביה ואנשי גאולתה.

שם (דברים ל"ד ז'): „וטעם נס היפך מת"ח". דבריו סתומים וחתומים וכמה דחוקים דברי אבי עזר למבינים בדברי הראב"ע! ולדעתי יש להגיה: „היפך ברח". ולהבין דבריו נתבונן תחלה לחקר ההבדל בין פעל „נוס" לפעל „ברח". ואומר: כי פעל „נוס" יורה על המנוסה באי סדרים מבלי אשר ידע הנס כל תכון בנוסו ע"כ פירש"י (שמות י"ד): „ומצרים נסים לקראתו, שהיו מהוממים ומטורפים ורצים לקראת המים", ואולם פעל ברח יורה על הבריחה בסדרים והבורח יודע אנה פניו מועדות להסתר שם מפני צורריו או להסתר שם לבל תשיגהו שם ידם, כמו:

„ויברח יעקב שדה ארם" (הושע י"ב). ידע יעקב כי דודו לבן באברתו יסך לו ותחת כנפיו יחסה לבל תאונה אליו רעה בתגרת ידי אויבו בנפש עשו אחיו. וזה שאמר הראב"ע: „וטעם נס היפך ברח". פירוש: אל תשאל איך יבא „נס" על דבר שאין בו רוח חיים? כי טעם „נס" הוא מבלי כל חשבון היפך ברח שהוא למערכה נכונה, ע"כ יצדק פעל „נוס" על כל דבר אשר יעתק ממקומו גם אם אין בו רוח חיים משא"כ פעל „ברח". והדברים נכוחים למבין.

שם (אסתר ו' ז') „יקר הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו, ואם יהיה שם התואר לעולם היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפריש ביניהם". דבריו אלה אין להם מובן כלל. ואולם לאחר העיון נראה כי במקום „רק אם היה סמוך" יש להגיה „גם אם היה סמוך", ובמקום „והטעם יפריש ביניהם" יש להגיה „והקמץ יפריש ביניהם", פירוש: יקר בקמץ הקו"ף הוא שם המקרה והוראתו: „כבוד" ולעולם הקו"ף בקמץ, בין אם הוא נפרד כמו: „מה נעשה יקר" ובין אם הוא סמוך כמו: ואת יקר תפארת גדולתו", ואולם יקר בקמץ גם היו"ד הוא שם התואר וישתנה בסמיכות היו"ד בשוא כמו: יקר רוח, ואז יתערב עם שם המקרה הסמוך כי בשניהם היו"ד בשוא, אולם קמץ הקו"ף יפריש ביניהם, כי שם המקרה הסמוך יאמר „יקר" בקמץ הקו"ף ואולם שם התואר הסמוך יאמר „יקר" בפתח הקו"ף, ודברי הראב"ע אלה מתאימים עם דבריו בקהלת, וז"ל שם: ודע כי יקר הקמוץ (פי' גם היוד) הוא תואר השם ומלת יקר בשוא תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ (פי' הקוף) והוא שוה במקום הסמוך, כמו בגדי הברך, וכל יקר ראתה עינו, ואת יקר תפארת גדולתו, והקמץ הסמוך להפריד בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה". וזה ברור.

שם (אסתר ו' י"ח): „וחפוי ראש. פעול והעד ופני המן חפו". שהמאמר הזה הוא כדבר אשר אין לו שחר. ונראה להגיה: „והוא עד ופני המן חפו" פירוש: כי הנה מלת „חפו" יש לפרש לפעל עומד וגם לפעל יוצא, והנה הראב"ע פירש שם כי חפו הוא יוצא כמ"ש שם: „המשרתים כסו פניו", ואמר פה: כי „חפוי" שהוא פעול הוא עד כי „חפו" הוא יוצא, כי לא יבא פעול מפעל עומד, כנודע.

רד"ק

הערה לפסק הרמב"ם

ההוגה בספר משנה תורה להרמב"ם ז"ל ובכו"כ יוכח לדעת כי פעמים היו נוסחאות שונות אשר בגמרא של הרמב"ם ז"ל למקור מחלוקת הרמב"ם עם פוסקים זולתו, כמחזה הזה נחזה גם בפסק אחד מפסקי הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ה הלכה ו'), ואולם לא ראיתי אחד מן הראשונים או מן האחרונים משים לבו לזה, לזאת אציע הדבר פה לפניך קורא יקר, ואוכיח כי מאשר היתה להרמב"ם נוסחא אחרת בתלמוד ע"כ נטה מני דרך הפוסקים. כתב הרמב"ם שם: ואם נפנה אחורי הגדר יתרחק כדי שלא ישמע חבירו קולו אם נתעטש ואם נפנה בבקעה ירחיק כדי שלא יראה חבירו פרועו" והוא מגמרא ברכות (ס"ב ע"א): אמר עולא: אחורי הגדר נפנה מיד, ובבקעה, כ"ז שמתעטש ואין חבירו שומע, איסי בר נתן מתני הכי: אחורי הגדר כ"ז שמתעטש ואין חבירו שומע, ובבקעה, כ"ז שאין חבירו רואהו, מיתיבי: „יוצאין מפתח בית הבד ונפנין לאחורי הגדר והן טהורין" (משמרי טהרות של שמן בית הבד נפנין לאחורי הגדר ואין חוששין שמא בתוך כך יכנס עם

הארץ ויגע אלמא נפנין לאחורי הגדר מיד, רש"י) בטהרות הקלו, ת"ש: „כמה ירחקו ויהיו טהורין עד כדי שיהיה רואהו" (תיובתא דאיסי דבעי שלא יראנו. רש"י) שאני אוכלי טהרות דאקילו בהו רבנן, רב אשי אמר: מאי „כ"ז שאין חבירו רואהו" דקאמר איסי בר נתן „כ"ז שאין חבירו רואה את פרועו" עכ"ל הגמרא. וכתב הכסף משנה: ופסקו הרי"ף והרא"ש בבקעה כאיסי בר נתן וכדשני רב אשי „כ"ז שאין חבירו רואה את פרועו", ובאחורי הגדר פסקו כעולא משום דמאריה דתלמודא הוא טפי מאיסי בר נתן, ואע"ג דרב אשי משני מלתיה וא"כ משמע דסבר כותיה, במאי דגלי דעתיה פסקו כותיה, אבל באחורי הגדר דלא גלי רב אשי דעתיה כמאן ס"ל נקטינן כעולא לגבי איסי בר נתן, אבל רבינו פסק גם באחורי הגדר כאיסי בר נתן, משמע דס"ל דמאחר דחזינן דסבר רב אשי כותיה בחדא מסתמא באידך נמי סבר כותיה" עכ"ל, והגר"א בבאוריו לא"ח הוסיף, כי הרי"ף והרא"ש הוכרחו לפסוק באחורי הגדר כעולא לפי שאיסי בר נתן הוקשה באחורי הגדר ממשנה ערוכה, ואף שתירצו: בטהרות הקלו? הלא ראינו כי רב אשי מאן בתירוץ: „שאני אוכלי טהרות דאקילו בהו רבנן" וטרח לתרץ שם תירוץ אחר ונמצא הקושיא על איסי באחורי הגדר במקומה עומדת. והנה לפ"ז קשה על הרמב"ם איך פסק גם באחורי הגדר כאיסי אחר אשר הוקשה ממשנה ערוכה? ונראה ברור כי הרמב"ם לא היה גורס בגמרא שתי הקושיות ממשנה דטהרות רק מימרא דרב אשי לבד בתור מימרא בפני עצמה, וגם במשנה דטהרות היה גורס „ופונין לאחורי הגדר" בקל כמו במשנה שלפנינו לא „ונפנין" הנפעל כמו בגמרא שלפנינו, והנה „ופונין" בקל יורה על איזה פניה שהוא פונה, ונמצא שלא נוכל להקשות מזה כלל לאיסי. וראיה ברורה לזה כי בפי' המשנה שם (טהרות פ"י מ"ב) כתב הרמב"ם: „ואם יצאו מפתח בית הבד ואפילו באו אחורי הכותל" הנה העתיק „ובאו" במקום „ופונין" בקל, ואולם הרי"ף והרא"ש גרסו „ונפנין" בנפעל, ע"כ כתב הרא"ש בפירוש המשנה: „יוצאין הבדדים והבוצרים לעשות צרכיהם אחורי הגדר".

הנ"ל

המסדרונה. ערפלא טורא.

במדרש (ב"ר פצ"ט) על הכתוב ויצא אהוד המסדרונה ר' יודן אמר ערפלא טורא.

כל המפרשים נתקשו בבאור „ערפלא טורא", כאו"א בחר לו דרך בפ"ע בפרוש שתי המלות הללו, יעוין במת"כ ויפ"ת והגהות הרד"ל, ולא עלתה בידם למצא הבאור הנכון בזה *) ואענה חלקי גם אני.

אך לראשונה אעיר את אזן הקורא הנבון כי גם בבאור השם „מסדרון" בהכתוב שלפנינו, הבודד ומיוחד במקומו פה ואין שני לו בכ"ק, נבוכו המפרשים גם כן, ועוד לא פורש לנו יפה באורו הנכון, ועפ"י המדרש שלפנינו כפי שאבארו בזה נוכל למצוא הפרוש האמתי של השם „מסדרון" כפי אשר הבינוהו בעלי המדרש ז"ל.

לדעתי יהיה ערפלא כמו ערבלא באות בי"ת (ונתחלף להמעתיקים אות בי"ת באות פ"א כדמצינו בכמה דוכתי שנתחלפו להם האותיות הללו זב"ז, ולא אך

*) ובעל פ"י הגיה שצ"ל „עד פלטירא" ואין לו מובן ושום יחס על הכתוב.

בשגגה, אבל לפעמים גם ב־צין, ראה מ"ש רבינו הר"י אלפסי בבאור תי' חד שיפא (ערובין פ' המוצא תפלין) שהחליפו בי"ת בפ"א ע"ש. וראה יד מלאכי בללי החי"ת (סי' רפ"ח דף מ"ד) יעוין שם באורך. ובאור ערבלא הוא מבוכה, נבכים הם בארץ (שמות י"ד) תר' מערבלין, נבכו עדרי בקר (יואל א') תר' מתערבלין. עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז') תרגם ערבולהון, ועניני תעיית הדרך (אירדען, פֿעראירערט זיין) [ויש לאַחר במושג הראשי והיסודי גם השם ערבלא שהוא תרגום כברה, ובא מזה גם בפעל: כאשר ינוע בכברה, כמא דמערבלין בערבלא, ועקרו על הסבוב והתנועה הנה והנה]. ובאור טורא בדרז"ל הוא מגדל וארמון כמו להיכן גולים לא טורין קטנים כו' (מכות דף י') ולכשתחבר את המלות „ערבלא טורא" ביחד יצא לך תרגומם בעברית „ארמון נבוך" או „היכל מתעה" (אירר־טהורם, לאבירינטה), ומגדלים כאלה היו בארץ מצרים בשנים קדמוניות ונודעים בשם לאבירינטהען ומהותם ידוע שבכל ארמון כזה היו מסודרים המון חדרים וקטוניות מפולשים זל"ז, וההולכים בארמון כזה נבוכים ונתעים בלכתם הנה והנה מחדר לחדר ומקטון לקטון. וגם אצל כל מלכי קדם היו מגדלים כאלה ויעוין מדרש שו"ט (מזמור כ"ב) ובתוספות באורים והגהות הרמ"ג שם, זהו לדעתי פירוש ערפלא טורא בהמדרש שלפנינו, וזהו באור השם „מסדרון" לדעת המדרש, בלומר היכל שהיו סדורים בו הרבה קטוניות, וכן הוא באור השדרות (מ"ב י"א) כמ"ש הר"ש ן' פרחון במחברתו שהוא כמו מסדרונה (ורש"י כתב ולא ידעתי מהו לשון שדרות).

ועפי"ז ירוח לנו להבין איכה צלחה ביד אהוד להמלט מיד עבדי עגלון, אחרי שספר לנו הכתוב כי אך יצא יצא אהוד מיד באו עבדי עגלון, וכשראו דלתות העליה נעולות חשבו אולי מסיך הוא את רגליו וחכו עד בוש, אבל מדוע לא שאלו תיכף את פי אהוד בצאתו ולא התבוננו לדעת האם צאתו שלום? אבל לפי באורנו לא פגשו זא"ז כלל, לפי שמבואות שונות היו בהמסדרון, וכן נמלט.

וכה הרווחנו ג"כ לדעת באור חדש להשם מסדרון ולתרגם בו את המלה הלועזית לאבירינטה שהרבה סופרים כרכרו בזה כרכורים שונים.

ומ"ש אח"כ (שם) א'ר ברכיה ששם ישבו מלאכי השרת מסודרין, הכונה על השרים המשרתים את פני המלך, היושבים ראשונה במלכות, ויעוין במחברת הר"ש ן' פרחון בפי' המסדרונה.

צבי הכהן שערשעווסקי

זכרון לראשונים

בס' „תפארת למשה" מהגאון ר' משה (בן בתו של הגאון רבי ר' העשיל) שהיה אב"ד בהוראדנא ונפטר שם, יסופר מנכדו הר"ר שלמה, אשר הביא את הספר הנ"ל לדפוס, כי בסוף ימיו בשנת משה אמת (תמ"א) נתקבל הגמ"ם לק"ק קראקא — ומאשר ידענו כי הגאון בעל תפארת למשה נפטר בשנת תמ"ב, ונקום מנוחתו בהוראדנא, מקום מצבה אחת לו ולאשתו הרבנית מ' נחמה בת הר"ר בנימן מירלש מברלין, ולכן כתבתי בספרי „עיר גבורים" (קורות הוראדנא וציונים לגדוליה, ווילנא תר"מ) כי יתכן שרק קבל כתב רבנות משם, אך לא נסע לקראקא, או כי היה בקראקא רק ימים מעטים ושב להוראדנא (ע"ג צד 99) —. והנה ממצבתם לא נודע זמן פטירתם,

לא של הגאון ר"מ ולא של אשתו הרבנית, כי הפרט אשר היה עליה כבר נמחק, אך מדברי נכדם הנ"ל שכתב כי שנת משה אמת (תמא) היה סוף ימיו וגם ממה שנמצא חתימתו בפנקס מדינת ליטא משנת תל"ו עד תמ"א וכן גם בפנקס הוראדנא משנת תמ"ב ולא יותר, נשפוט בצדק כי נפטר ערך שנת תמ"ב, ומה גם כי משנת תמ"ד נודע לנו לאב"ד בהוראדנא הגאון ר' מרדכי זיסקינד רוטנבורג, אך זה לא כביר ראיתי בדרוש ההספד של נכדו ההוא על זקנתו הרבנית מ' נחמה הנ"ל, שנפטרה יום ד' כ"ד אדר ראשון תק"ב לפ"ק, מבלי אשר העיר ע"ז מאומה, והמלות „כ"ד אדר ראשון" עוד נראות היטב גם על המצבה, אשר ממנה העתקתי כן בספרי צד ע"ג, וגם באמת חל בשנת תק"ב כ"ד אדר ראשון ביום ד', וזה דבר פלא! כי מהלשון „בסוף ימיו", וכן גם מתארי הכבוד אשר תארוהו הגאונים בני דורו, וביניהם הגאון בעל הצל"ח שקראהו: „יחיד בדורו" וכו', אין ספק כי הגיע הגאון ר' משה לכה"פ לימי הזקנה, ואיך יתכן שתחיה אשתו אחריו ששים שנה? ומה גם כי מדברי נכדו הנ"ל יש לשפוט כי לא היתה להגר"מ רק אשה אחת, כן לא נוכל להאמין כי לא הקימו בהוראדנא מצבה על קבר הגאון האב"ד בעל „תפארת למשה" במשך ששים שנה, ושחכו עד מות אשתו הרבנית למען הקים מצבה אחת לשניהם! — אם אמנם מספרי צד 47 יראה הקורא כי יש להאמין אשר על האב"ד הג"מ אריה ליב שנפטר ער"ח אייר תפ"ט לא הציבו מצבה לכה"פ במשך שבע עשרה שנה, אך שיחכו ששים שנה, ושתחיה הרבנית הנ"ל אחרי מות בעלה שנים הרבה כאלו — זה לא יאומן כי יסופר! — ואבקש מסופרי זכרונות, יודעי העתים, להודיעני נא דעתם בזה.

שמעון אליעזר פריעדענשטיין

בעל שלשלת הקבלה שלשלת היוחסין

באה לידי העתקה מכ"י אחד עתיק שנמצא עליו חותם יד ר' דוד בן גדליהו בעל שלשלת הקבלה, וכה חתם שם א"ע: דוד בן גדליה, בן יוסף, בן דוד, בן הושע, בן דוד, בן שלמה, בן דוד, בן גדליה, בן שלמה, בן יוסף, בן יהודה, בן יחייא, בן יעוש, בן חייא ראש גולה שהלך ראשון לפולין וע"כ חתימת משפחתו חרל"פ, ר"ת: "חייא "ראש "לגולי "פולין, בן דוד, בן זכאי, בן אברהם, בן נתן, בן דוד, בן חציב, בן אבדימי, בן נחמיה, בן מגים, בן יעקב, בן מר זוטרא, בן רב גוריא, בן מר זוטרא, דהוא בוסתנאי, בן דוד, בן חזקיה, בן הונא, בן כהנא, בן מר זוטרא, בן אבא, בן עוקבן, בן נחמיה, בן נתן, בן הונא, בן חייא, בן ענן, בן שפט, בן יוחנן, בן דוד, בן נחום, בן עקוב, בן שלמה, בן הונא, בן נתן דצוציתא, בן שלום, בן חזקיה, בן שכניא, בן דוד, בן שמעיה, בן שלמה, בן דוד, בן ישעי', בן חוקיה, בן חסדא, בן ברכיה, בן חנניה, בן משולם, בן זרובבל, בן פדיה, בן שאלתיאל, בן יהויכין, בן יהויקים, בן יאשיהו, בן אמון, בן מנשה, בן חזקיה, בן אחז, בן יותם, בן עזריה, בן אמציה, בן יואש, בן אחזיהו, בן יורם, בן יהושפט, בן אסא, בן אביה, בן רחבעם, בן שלמה, בן דוד, בן ישי, בן עובד, בן בועז, בן שלמון, בן נחשון, בן עמינדב, בן רם, בן חצרון, בן פרץ, בן יהודה, בן יעקב, בן יצחק, בן אברהם, בן תרח, בן נחור, בן

שרוג, בן רעו, בן פלג, בן עבר, בן שלח, בן ארפכשד, בן שם, בן נח, בן למך, בן מתושלח, בן חנוך, בן ירד, בן מהללאל, בן קינן, בן אנוש, בן שת, בן אדם יציר כפיו של הקב"ה.

שא"ף

שלשה שריגים

במס' ברכות דף י"ז ע"א, מרגלא בפומיה דאביי מענה רך משיב חמה, ע"כ. הגאון מהרי"פ ציין כי צ"ל „ישיב" ביו"ד כמו"ש בקרא. והנה בספר חדש מקרוב בא ובשם „מי שלמה" יכונה, ראיתי בהגהותיו לש"ס, כי באמת צ"ל בגמ' „משיב" במ', כי מכיון שהדבר היה רגיל בפי אביי והיה אומרו בע"פ. היה צריך לשנות מכפי שכתוב בקרא. וקיי"ל דברים שבכתב א"א רשאי לאומרן ע"פ, גיטין (ד' ס' ע"ב). ובמחכ"ת של המחבר איסתמיטתיה דברי התוס' במס' תמורה (ד' י"ד ע"ב) דאין להקפיד לומר בע"פ רק על דבר שכתוב בחומש, ובדבר שמוציא בו אחרים מידי חובתן, וא"כ ליתא להשערתו כלל.

במס' ב"מ ד' ה' ע"ב תוס' ד"ה דחשיד אממונא כו'. נראה דהיינו טעמא משום דשבועה חמורה כדאי' ביומא, שהעולם נזדעזע על לא תשא. ע"כ. הגאון רצ"ה חיות הביא בהגהותיו שבספר „בשמים ראש" (סי' ר"ד) נתעורר מדוע לא נראה להתוס' לומר דלהכי חמירא שבועה מפני דכתיב בה לא ינקה? הלא באמת כן אי' הטעם להדיא ביומא (ד' פ"ו ע"א), ועיי"ש במה שהעיר. ואחרי בקשתי מחילה מכת"ה של הגאון רצ"ה אומר כי נעלם ממנו גם מהב"ר כי בכתובות (דף י"ח ע"ב) בתוד"ה ובכולי הביאו ג"כ הטעם דלא ינקה.

ראיתי רבים מגידים השערותיהם ע"ד הרמ"א בעל המפה על השו"ע. אם הדפיס השו"ע בהגהותיו בחייו. או אחדים מתלמידיו הדפיסוהו אחרי מותו. ולחנם דחקו רבים בזה, כי הוא בעצמו כתב בתשובותיו—שו"ת הרמ"א—(סי' קל"א אות ג') בזה"ל: אמת כי כן יסדתי בשו"ע הנדפס מחדש ע"כ. ובסי' קל"ב אות ז' כתב: „הלא כבר שמעת אם לא ראית בעיניך את השו"ע על או"ח עם הגהות שלי הנדפס בכאן". ובסי' ק"ע הביא עי' בהגהות חו"מ (סי' רי"ד ס"ז) שכתבתי כ"ו. ומזה נראה ברור כי הדפיס את כל הד' חלקי שו"ע בחייו, כי כן משמע מלשונו: בסי' קל"א הנ"ל, כי כן יסדתי בשו"ע הנדפס מחדש. ולא כ' בשו"ע או"ח.

בן-ציון איזענשטאדט

עוללות שלמה *).

ברכות

דף ל"ז א' ד"ה אבל אורז ודוחן פי' פנץ panic ובלשון שפאניא panizo ונגזרה מל"ר panicum (פענכעלהירזע, בוכווייצען, היידעקארען). רמ"ל העתיק דוחן גם כן בל"א (בוכווייצען) וזה המין folygonum fagopyrum ידוע לנו רק משנת מאתים לאלף הששי ובימי רש"י ז"ל לא היה נודע שמו.

ל"ח ב' תוס' ד"ה משכחת וכו' אך אותן ערמוניות שקורין לומבירד"ש lombards הן מין ערמונים שנקראין גם כן marron (איינע ארט גראססער קאסטאניען). לחנם עמלתי ויגעתי למצוא המלה לומבירד"ש בספר המלין להחכם הבלשן ליטטרע או בספרי המלין ללשון איטליא ושפניא, ואולי קראו בעת ההיא הפרי בשם מחוז הארץ Lombardia באיטאליא ששם הפרי צמחה ומחמת טובתה וגדלה ערכה ידוע.

מ"ב א' ד"ה שדרו להו ריסתנא פירש"י אמנישטרשי"ן, כתב רמ"ל זו אחת מהמלות לועזיות אשר כמעט תקצר נפשי בעמל שעמלתי בה למצוא גזעה, לפום רהיטא חשבתי שנגזרת מל' א"ט' minestra (איינע דיכטע קראפטזופפע) רוטב עב מלחם והתיכת בצק ומיני ירקות אשר בו, אולם להלן נ"ו ב' ד"ה שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסהנא (כך הוא גיר' הערוך ברל"ת בכל מקום שנזכר רסתנא) פי' גם כן אמינישטריישי"ן בלעז והוסיף לפרש מנה של בשר מבושל וזה עולה עם פי' הערוך שפי' דסתנא חלק. וא"כ אין זה רוטב כ"א מאכל בשר, וגם בגיטין ריש מי שאחזו (ס"ז ב') במעשה דרב ששת (ראייתי קמיה בישרא ואותיבו קמיה רסתנא דחנקא חמתא) משמע שהוא מאכל בשר, ושם פי' רש"י אמנשטריישו"ן עצם קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק משום דרב ששת סגי נהור הוא ולא יראנו ויאכל ויחנק. ואנשי שקול הדעת אמרו שמלה זו משובשת היא וצ"ל בש"צ morsel — morçeantarse (איין שטיק פוסקנאכען) או amincé traineau ר"ל truineau á mincé (דינגעשניטטענע אָכסענקיילע) ולדעתם פי' עצם קטָן שעל כף הירך מבאר מלת אמנשטריישי"ן, וזה לא יתכן לפי שאינו מסכים עם ענין דסתנא או רסתנא במקומות אחרים, מפני שריש גלותא לא שלח לרבה ורבי זירא עצמות שיאכלו על השובע, וגם ברהא דרבי עקיבא שאמרה (שבת קנ"ו ב) שקלתי רסתנא דיהבת לי יהבתי' ניהליה, לא נתנה לעני עצם קטן שעל כף הירך. ועוד שאי אפשר לומר על מלה שהיא משובשת, מאחר שהיא מצויה בארבעה מקומות בלי שנוי אותיות, לכן נראה לי שם רסתנא הוא שם כולל לכל מאכל הנתון במתנה

---

*) ספר מרפא לשון קבולת כל מלות בלעז המובאות בפרש"י ז"ל על תנ"ך ותלמוד בבלי והמובאות בתוס' ובפי' המשנה לרמב"ם ר"ש ורא"ש ז"ל העתקתן בכתב המיוחד ללשון צרפת, תקונן ובאורן בלשון אשכנז עם הערות יקרות ומועילות מהרב החכם המפורסם מו"ה משה לנדא ז"ל מפראג נספחו על התנ"ך וש"ס שיצאו לאור בדפוס שלו בפראג. ובכל זאת מקום הניח לי רמ"ל להתגדר בו ועתה הנה הבאתי לפניך איזה עוללות שלמה ואקוה שלא יהיה לי זה המעט לקלון, זאת תהיה משכרתי מכל עמלי כבוד לא בקשתי וגם בקלון לא חפצתי.

חיים פאללאק

וכן מלת אמנשטריישו"ן והיא נושנת mangerraison ובל"א (בעשיידעססען) והצרפתי יאמר היום faire raison (בעשייד טהון ; איינען צוגעבראכטען טרונק ערוויעדערן) ומנהג ישן נושן הוא לתת אחר הסעודה בתר סליקות תכא מתנות מאכל כזו, וידועות אצל הרומים בשם Sterna או Apophorela וזה טעם פי' מנה ברש"י ופי' חלק בערוך. ומצאתי און לי ששם דסתנא אינו יורה מאכל ידוע שהרא"ש בחולין פרק ו' סוף סימן ה' הביא קושיא ופירוקה מגמרא דהכא ואמר וי"ל דאותו מאכל דסתנא לחם ה"ה מעורב בו ע"ש, וגם תוס' שם פ"ו ב' ד"ה אסור לכו למשתי, מפרש דבאותו מאכל היה מעורב בו לחם והיה קשה לו ליטול את ידיו ולברך ברכת המוציא ע"ש, וא"כ מוכח שדסתנא אינו מאכל ידוע, פעמים הוא של בשר ופעמים שהוא תבשיל מעורב בלחם. ולולא דמסתפינא אמינא שמלת אמנשטריישו"ן אין כאן מקומה ובשלשה מקומות שזכרנו ושנעקרה משלשה מקומות אחרים והם בתענית כ"ז א' רש"י ד"ה דיסתנא שפי' דרך נשים והוא לשון פרסי, ובע"א י"ח א' ד"ה דשתנא אנא וכמפורש שם בגמרא כ"ד ב' כמאן קרי פרסי לנדה דשתנא ובאלו מקומות שייך אמינישטריישו"ן בלעז וזהו בש"צ menstruation —menstrues —mestruas (וייבליכע רייניגונג), הא לך מה שחקרתי במלה זו — ואתה תבחר! ע"כ. לפענ"ד נראה שזהו amincis sement (דין געמאכטע שטיקע, טראנשירט) ששלחה ליה חתיכות קטנות, והמלה mange-rraison שהביא רמ"ל לא מצאתי בספר המלין ליטטרע, וזה השם amince sement שם כולל לכל מאכל נתוח שנותנים על השלחן.

דף מ"ד ב' ד"ה ויותרת הכבד פירש"י טרפשא דכבדא שקורין אייברי"ש. ובחולין מ"ו א' ד"ה במקום שהיא חיה פי' שהכבד חיה משם וכו' ומצאתי לישנא אחרינא ביותרת הכבד איבר"ש בלע"ז והן טרפשין, ובשמות (כ"ט י"ג) פי' ואת יותרת הכבד היותרת היא טרפשא דכבדא שקורין טיברי"ש וכתב המבאר לסנה"ש ובכ"י ישן אירו"ש בלעז בל"א (ראטהפלייש) וכל יגיעך למצוא מלה זו אשכנזית או צרפתית באחד מספרי מליהן חדש או ישן חנם יהיה וגם בחכמת הנתוח אין לה מוצא, ובויקרא (ג' ד') פי' היותרת הוא דופן המתק שקורין איברו"ש ובלשון ארמי חצרא דכבדא ע"ש, לכן נראה לי שהיא מלה נושנת abris (דעקע נעטץ) יורה בל"צ מסך כמו operimentum בל"ר שיורה ג"כ חצרא דכבדא (דאס נעטץ) ויש שני מיני טרפשין בכרם, טרפשא דכבדא חולין (מ"ו א') כמפורש וטרפשא דליבא (שם מ"ט ב') שהוא שומן הלב עשוי ככובע הלב נחבא בו ע"ש וזה קרום עב שקורין (הערצבייטל) בל"א, ובע"א כ"ט א' ד"ה איסתומכא דליבא פי' דופני הבשר שתחת הלב והיא טרפשא ע"כ, ולפענ"ד נראה שזה לשון שפניא hebras ובש"צ fiber—fibra (דיא נעטצהויט אן דער לעבער) לדעת המוסיף יש קרום חיצון לכבד ונקרא ג"כ חצר הכבד והוא הנקרא יותרת הכבד, ולדעת החכם געזעניוס הכבד שבמעים (דאס שווערסטע דער איינגעווייִדען).

דף נ' ב' ד"ה פתק לקמיה דרב אשי דסתנא פירש"י אמינשטרישו"ן בלעז מנת של בשר מבושל, עיין לעיל מ"ב א' ד"ה ריסתנא.

דף נ"ה א' ד"ה האוכל וכו' ולולבי גפנים פירש"י וידלי"ש בלעז, בפירושו על התורה בראשית (מ' י') פי' שריגים זמורות ארוכות שקורין וירי"ץ ושם כתב המעתיק שצ"ל וירי"ץ ברי"ש והוא בש"צ verges—verga (ריטהען) והוסיף לתרגם מלה זו (ווײנרעבע) מה שלא נמצא בספר מלין. ובבראשית (מ"ט י"א) פי' שורקה זמורה ארוכה קורי"א בלעז ושם הגיה המעתיק שצ"ל וירייאר"ה (?) בל"א (רעבע, ריטהע)

ע"ש . ולפום רהיטא נראה כי וירדי"ץ , וידלי"ש , קורייר"א שוים בענינם ר"ל זמורות ארוכות , אמנם בשבת פ"א א' ד"ה לולבי גפנים מבאר שם ענין שם לולבי גפן ופי' אותן פיצולין הגדלין בגפן וקורין לו וודיל"ש . ובב"ק נ"ט א' ד"ה בזמן שאכלה אומר : האשכלות נראין בחניטת הגפנים וניכר ועדין לא פרח להיות הענבים גמורים והוא לול"ב וכן יחור בתאנים ע"כ . וכן פי' הרמב"ם בערלה פרק א' משנה ז' וז"ל לולבים הם הענפים הרכים היוצאים בראשי הבדים הקשים והם רכים מאד ע"כ . ובלשון התלמוד נקראין גם כן קנוקנות כמפורש בחולין צ"ב א' בגמרא : אומה זו כגפן נמשלה פי' רש"י ד"ה קנוקנות וידייל"ש דלא חזי למידי . ולפי ציור הדברים המבאר היטב שם לולבי גפן צ"ל ויריל"ש במקום וידיל"ש וזהו vrillé (דיא קליינען שנורפארמיגען ראנקען אדער גאבלכען אן יעדער שלינגפּפלאנצע , בעזאנדערס אם וויינשטאקע , דיא זיך אום דעמזעלבען שלינגען) , אולם בפי' על התורה מלת וידיי"ץ בל"ר vitis בל' איט' vite ובלשון שפאניא vid (וויינראנקען) תורה זמורות ארוכות או שהוא ל"צ (?) autins מלה נושנת (שלא מצאתי) כמו avantin (רעבשאָסלינגע דער צווייג אדער שאָסרייז איינעם וויינשטאקעס) וזהו מה שיקראו הבוצרים בצרפת crossete (שאָסלינג שאסרעבע) ואולי מלה אחת היא עם קורייר"א שהביא רש"י בראשית (מ"ט י"א) וצ"ל קרוייד"א וזה זמורה ארוכה כמו שפי' שם , ע"כ הבאתי דברי רמ"ל בלי שום הגהות וגם אני אבאר הוראות הבלעזים על הסדר . בראשית (מ' י') שריגים לועז רש"י וידי"ץ זהו בל"ר vidis (רעבשאָס) ושם (מ"ט י"א) שורקה לועז רש"י קורייר"א צ"ל קרודיי"א וזהו בש"צ corder—cordar (ראַנקען , דיא זיך עמפארשפיננען) והוראת הבלעז בשבת פ"א א' בל"ר vitiles בש"צ vrrille—verille (ראַנקע , וויינראנקע) והבלעז שהביא החכם ברלינר בספרו היקר זכור לאברהם על רש"י על התורה בראשית (מ"ט י"א coriré (וויינראַנקע) לא מצאתי בליטטרע .

שבת

דף י"ג ב' ד"ה סינר מפסיק בינו לבינה פי' פורציינ"ט שהיא חוגרת בו ומגיע ממתנים ולמטה pourceint בל"ר procintus (גירטען , דיא ריסטונג) וכן לועז מלת אפוד ומלת אזור (שמות כ"ח ד' , שמואל ב' י' י"ד , ירמיה י"ג א') ביחזקאל (מ"ז י') לועז ואחבשך איפיציינישטו"י je pourceindis toi (איך אומגירטע דיך) . לפענ"ד שתי מלות הן כלומר pour ceint (צום אומגירטען) מפני המלה pourceint באחת לא מצאתי בספר המלין להחכם הבלשן ליטטרע , הוראת המלה סינר בש"צ perpong perpoing pourpoint (גורט , ברוסטלאטץ) .

כ' ב' ד"ה רבי יצחק בר זעירא אמר גושקרא פי' פסולת של משי העשוי ככובעים והוא בית התולעת וקורין לו פולי"ל ונופצים אותו וטווהו ועושה ממנו בגד וכו' ; ובמנחות ל"ט ב' ד"ה והכלך פי' שקורין פולצי"ל זהו בל' איט' bozollo (דיא פופפע דעס וויידענוואורמס) ע"כ . ולפענ"ד נראה שזהו בש"צ felozelle filoselle folleil (פלאָקויידע , פלארעטזיידע) ומלשון נופצים שהביא כאן משמע שהבלעז נכון .

דף כ"ב ב' ד"ה אמר רב זו נר מערבי פי' נרות ליצ"ש של זהב שנותנין לתוכן שמן ופתילה , ובפירושו על התורה שמות (ל' ז') כתב לושי"ז בלעז ושם הוסיף לפרש וכן כל נרות האמורות במנורה , ובפסחים י"א א' ד"ה ויתננה בצד הנר פי' כל נר שבגמרא היינו הכלי קרוישי"ל זהו בל' איט' crogiuolo (טיגעל)

זבפרשת ויקהל (ל"ה י"ד) כתיב לוצינ"ש בלעז בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן, ומזה ניכר שהמלה כאן משובשת קצת וצ"ל לוצירנ"ש lucernes ונגזרת מל"ר lucerra ובל' איט' ג"כ lucerna (לאמפע) ע"כ. ולפענ"ד נראה שהבלעז כאן נכון וזהו בל' איט' luce (דאס געפעסס אדער בעהאלטער, דער דיא פליססיגגקייט צום ברעננען ענטהאלט).

דף ל"ג א' ד"ה ושל רעב תפוח פירש"י שייני"ש נופח עורו על בשרו ימים בינתים ונראה כזכוכית ורך מתוכו sinue (בייכיג אויסגעהאלט) מהוך שצבה בשרו ועורו נופח נראה כזכוכית. ורמ"ל לא פי' מידי.

דף נ"ב ב' ד"ה ולקשור בה בין כתפיו פירש"י בתי זרועותיו בראצייר"א brassiere (ארמעל) ורמ"ל לא פי' מידי.

דף נ"ד א' ד"ה ובחטרתו פירש"י חלדרוב"א שיש לכל גמלים על גביהם. לא ידעתי מקור מלה זו שהביא רש"י גם אי אפשר לומר שהיא משובשת לפי שלא באה בשנוי אותיות במקומות אחרים כמו חולין קכ"ב א' במשנה ד"ה וחטרת ובמקומות אלו לא נזכר בו בלעז, אולם בישעיה (ל' י') שפי' מלת דבשת שהוא חטוטרת דגמל כתיב חלדרוב"א בלעז ושם חוטרת כמו חטוטרת ידוע שהיא גבנון הגמל ונדבר עוד בו בס"ד, לפענ"ד זהו בלשון שפאניא acolladura (האקער).

דף ס"ב א' ד"ה שריון זרדא לועז רש"י ברוני"א, אחר עמל רב שעמלתי במלה זו מצאתי שהיא brigandine (רינגנהארניש) נגזרת ממלה הישנה bergue או berg כמו שכתבו מחקרי ל"צ במלת haubert ומן הנפלא שרש"י לועז מלת זרדא בתלמוד ולא תרגום מלת שריון במקרא? והרמב"ם בפיה"מ פי' שריון ידוע. שריון קשקשים ש"א י"ז ה', לפענ"ד נראה שלחנם דחק רמ"ל למצוא מקור המלה מענין אחר, מפני שהבלעז יורה בשיבוש קצת שוהו בש"צ harnais—arnes harnois (הארניש).

דף ע"ח ב' ד"ה כדי ליתן על פי משפך לועז רש"י אונטודיי"ר entonnoir (טריכטער) ורמ"ל לא פי' מידי.

דף צ' א' ד"ה הוסיפו עליהן החלביצין לועז רש"י לטרו"ן leroulte (שווארצליכע פעכערדע), ורמ"ל לא פי' מידי.

שם ד"ה ומפיק ליה ברמצא דפרזלא פירש"י פורדידור"א של ברזל borderie (איינפאססונג), ושבצת הכתנת שש (שמות כ"ח ל"ט) ת"א ותרמץ כתונא דבוצא, וגם כאן לא פי' רמ"ל מידי.

דף צ"ב א' ד"ה וכיון דאיכא שנצין פירש"י רצועות שקורין אשטולד"ץ, בלעז זו משובשת בשנותה אותיותיה בר' מקומות הידועים לי: ביבמות ק"ב א' פי' שינצ"י אשטר"ל ונוח לחלצו, בב"מ כ"ו א' ד"ה בתר קתא וכן כסא בתר שנציה אשטרל"א בלעז, ובנדה י"ג ב' פי' שנצים אשרלט"ש כעין שלנו וכאן לועז אשטולר"ץ. והנה ידועים לנו כי השנצים הם רצועות עשויות לקשור בו סנדל או לסתום בהן פי כים או לחגור בהן מכנסים. ושם בנדה מסתבר שוהו בש"צ jartıcre (קניעבאנד, האזענבאנד) ובמקומות אחרים שזכרתי נראה שוהו ל' איט'. cintola או בלשון שפאניא cintura (קליינער גירטעל) ומלת שנץ נגזרת מלשון עברי וישנם מהגיו מ"א י"ח שהוא ענין חגירה. ולי נראה לפענ"ד שהבלעז ביבמות ובנדה אינו מקלקל ורק כאן ובב"מ משובשת קצת והוראת הבלעז שם וגם כאן בש"צ etries—estriul (ריעמען).

דף ק"ג ב' ד"ה כיון דאיתיה בגלטורי פירש"י קמיעות וכתבים של מכשפות ושל

שמות קורין בלשון לטי"ן של מינין קלוסטורו"ם ורגילין הסופרין לכתוב בהן תיבות של שתי אותיות ואינם תיבות במקור אחר, בלשין יוני clotho (דיא שפיננענדע, איינע דער פארצען, דיא דען לעבענספאדען שפיננט). ורמ"ל לא פי' מידי.

דף ק"ח א' ד"ה בכנפיו וכו' פירש"י כל כנפי הגוף בלוא"ש בלעז, כתב רמ"ל צ"ל בלומ"ש נוצה היא הדקה שהיא בבשר כמין צמר שאין לה שרשים קשים בש"צ pluma plumes (פלוימפעדערען) ולפענ"ד נראה שהבלעז אינו מקולקל וזה בש"צ (velut-velues) פלוימפעדערען ואדבר בו עוד בחולין נ"ו ב' ד"ה בכנפיו.

דף ק"כ א' ד"ה פרגוד פירש"י גנוליי"ש ובל"א קניהוז"ן. מסתבר לי שיש כאן ערבוב לשון בהעתקת הכלים שרש"י פי' ביבמות ק"ב ב' ד"ה לא בפרגוד חפות חלוק שיש בו אימרא ובפי' לבראשית רבה פרשה פ"ד פי' את כתונת הפסים זו הפרגוד ולועז קמיש"א בש"צ camisa—chemise (העמד) וא"כ אי אפשר שיהו בתי שוקים ע"כ. הרמ"ל לא השגיח על הבלעז שהביא רש"י כאן גנליי"ש וזהו בש"צ genauilleuse (קניעפארמיג).

דף קל"ט ב' ד"ה ועושין אנומלין בשבת לועז פושי"ן בש"צ poison—boisson (געטראנק, ארצנייאטראנק) כמו שפי' הש"ס בסמוך ק"מ א' יין ודבש ופלפלין מין משקה לרפואה, ורמ"ל לא פי' מידי.

דף קנ"ד ב' ד"ה מאי לאו בחבר גוולקי פירש"י דהוו להו צדרין גוולקי עשקנ"ם חבר גוולקי שתים מחוברות יחד ברצועות ומרכיבין על החמור וכו' sac (זאק), ונראה לי שצ"ל טשק"א כמו שלועז בתענית כ"ג ב' ד"ה גואלקא, וזהו בל' איט'. tasca (טאשע, שובזאק). ולפענ"ד נראה שלהבלעז עשקנ"ם הוראתו שוה למלת גוולקי מפני שבלשון יוני javros (שאבאיימער) בחבור שלו javrikos (שלויך, לעדערנער־זאק) מה שנושאים אותו על הצואר כשהולכים בדרך כמו על צוארינו נרדפנו (איכה ה' ה'). מפרש תיבת ולמעבר מנהון גוואלקין. ובש"צ esquenis (שלויך, לעדערנער זאק).

פסחים

דף ט' ב' ד"ה וברדלס לועז אלנמ"ס פוטוי"ש putois (אילטים) והוסיף לרשום ועיין ב"מ כ"ד א' ובספר מערכי לשון (הערוך) ערך ברדלס בההערה ע"כ. רמ"ל לא פי' כאן הבלעז הראשון והוראתו allonyme (דער פרעמדארטיגע אילטים) ובזה סרו כל הקושיות שהשיגו על רש"י שרוב פעמים פי' רש"י שזהו צבוע כמו בב"מ כ"ד א' וכמו בב"ק ט"ז א' ד"ה מאי ברדלס אמר ר' יהודה נפרזא מאי נפרזא אמר רב יוסף אפא וכו' ובסמוך ד"ה לא קשיא פי' רש"י דברדלס דמתניתין הוא צבוע זכר ועליו קאמר רב יוסף צבוע זה אפא ורבי מאיר מוסיף אף צבוע נקבה דלא שמיה אפא וכו' אלמא צבוע זכר שמשתנה לכמה מינין הלכך קרא ליה ברדלס נפרזא ואפא, זהו דעת רש"י אבל לפי דעת הערוך היא חיה שאורבת וטורפת כמו שהביא הש"ם בסנהדרין משנה א' דף ב' ומיתתן בכ"ג. ובב"ק ט"ז א' אמר הש"ם הרי אלו מועדין.

דף ל"ה א' ד"ה כוסמין גולבא לועז איספילט"א בלשון שפאניא espelta בש"צ espeuta—epautre (שפלעט) וזהו לשון מקרא (שמות ט' ל"ב) וביחזקאל (ד' ט') וכוסמים פי' פאני"ץ אי אפיילטר"א בלעז והוסיף לפרש סימן הרעב שיהא עליהם בימי המצור ויאכלו לחם תערובות ובמיאום והוראתו panizet epautre (שוואדען אונד שפלעט) ורמ"ל לא פי' כאן מידי.

דף ל"ט ד"ה ירק מר שיש לו שרף פי' כששוחטין אותו במקום חיתוכו יוצא ממנו שרף לבן כחלב וקורין לייטו"ן laiteuse (איינען מילכארטיגען זאפט ענטהאלטענד) או laitance (מילכזאפט) ע"כ. ולפענ"ד נראה שזה העשב הנקרא בל"י zidi naros בל"ר tithymalus ובל"צ liteau (וואָלפסמילך) כאשר הביא פליניום בספרו כ"י חלק ח' שלחו סם לעור ולבן כחלב ומפני כשבא לחו על בשר החי נעשה מכה נקרא בלשון הש"ס שרף.

ביצה

דף ט"ז ב' תוס' ד"ה קמ"ל קמחא עיקר פירש"י מכאן אנו סומכין ליקח מן הנכרים פת הנלוש מן הביצים שקורין קנטויי"ש confit confiserie confitare (צוקער-באָקערייא) ולפענ"ד נראה שזה בל' איט'. cantŭccio או pare cantŭccio (צוויבאק) ועיין תוס' ע"א ל"ח א' ד"ה קמ"ל דשם לועז ואובליזא"ש בש"צ oblia—oublies (אָבלאטטען) ומיהו פשטי"ץ של דגים שאפאו נכרי אין להתיר, הוראת הבלעז בש"צ paste—pâte (פאסטעטע) ואותן ניליי"ש מדלא מברכין עלייהו ב"ה (ברכת המוציא) וכו' נ"ל שצ"ל גמבלי"ש gimble—gimblette ובל' איט'. ciambélla (פרעצעל) מין מעשה אופה דקה בתבנית טבעת. ולפענ"ד נראה שכאן חלפו המגיהים קודש בחול וצ"ל ואותן נילי"ש מדלא מברכין עלייהו ברכת המזון.

דף כ"ה ב' ד"ה באלונקי איני פי' שנביאל"ש בלעז שנותן זרועו על כתף חברו וחברו על כתפו וזה בכסאו יושב על זרועתם וכו' bajuli (לאסטטראָגער) וכתב רמ"ל ונראה לי שנתערב קודש בחול וצ"ל שני ביאיל"ש ר"ל שני בעלי כתף הנושאים הכסא על זרועם באופן שזה נותן זרועו על כתף חברו וכו' וכן הוא הלשון בערוך ותערובות כזה תמצא בברכות נ"ט א' רש"י ד"ה בעפאי ע"כ דברי רמ"ל. חפשתי ועמלתי למצוא מקור הבלעז בספר המלין להחכם הבלשן ליטטרע ולריק יגעתי, לכן נראה לפענ"ד שהוראתו semblabe (גלייכפאָרמיג) ור"ל ששכמם והזרועות שוים הן בקומתם והמגיהים לא חלפו קודש בחול.

סוכה

דף י"ז א' ד"ה וכן כל חצר המוקפת אכסדרה פירש"י כל חצר שבהש"ס לפני הבתים והבתים פתוחין לו חצר זו מוקפת בתים מתוכן ופתוחין לה סביב מג' רוחותיה ולפני הבתים עשו אכסדראות וכו' דוגמא לדבר קלוישטר"א בל"א של איזה אומות הם הגלחים שיש לה אויר שיש בה עשבים והיקף אכסדרה סביב לו (קלאסטער, איין מיט איינער רינגמויער אומגעבענעם געביידע) ע"כ. לפענ"ד נראה שמדברי רש"י מוכח שגם בל"צ כך הבלעז בש"צ cloitre—claustra (קלאסטער) מפני שכתב: ודוגמא לדבר'.

דף ל"ב א' ד"ה דעביד כהימנק פירש"י יפויצפו"ר של ברזל של סופרים שיש לו שני ראשים וכו' ובב"מ ק"ה ב' ד"ה סכינא והמניק פי' רש"י שהוא כלי קטן ולא פי' השמישו, ולפירושו כאן הוא כלי ישן נושן שהשתמשו בו הסופרים הקדמונים ואינו נהוג בימינו ואינו ידוע אצלנו. לפי דעת הערוך הוא כמו מזלג, כלי שיש בו שני ראשים. ולפענ"ד נראה שזהו בש"צ punzon—poincon (שטעכער, מייזעל) שבכלי זה היו חוקקים הקדמונים מכתבם על הלוחות.

דף ל"ט ב' ד"ה והשוטים פי' אישפרו"ש ומין ירק הוא והערוך לועז פינוקו"ל בל"ר fenuculum (פענכעל) ע"כ. ולפענ"ד נראה שהבלעז יורה כאן על הפעולה

שנותנין לילדים קטנים שיִשנו מהר והוראתו בל"צ assoupir (שלאֶפריג מאכען) ובעל הערוך לועז שם הירק וזהו בש"צ fenouil — fenohl — fenoilh (פענכעל).

דף ל"ט ב' והכוסבר שבהרים פי' אליינדר"א והוא גדל בהרים אבל כוסבר של גנה השוב הוא, זהו בלשון שפאניא cilantro ובל"צ coriandre (קאריאנדער) ורמ"ל לא פי' מידי.

תענית

דף כ"ט ב' ד"ה דבטלי קצרי דבי רב פירש"י כך שמם בלשון ישמעאל והם כובסין שמעתי אומרים על שם שמקצרין בגדי צמר כשדורסין אותן ברגליהן במים שקורין פורלוי"ר והיינו דמתרגמינן עין רוגל (ש"ב יז יז) עינא דקצרא בש"צ—purificar purifier (רייניגען, רײן מאכען) ורמ"ל לא פירש מידי.

כתובות

דף ג' ב' ד"ה אספרווא דידיה פירש"י חיל משרתיו המכינים לו צרכי סעודה בלשון לעז הירני"ש. כתב רמ"ל לא ידעתי ענין המלה ככתבה ואולי צ"ל הירדי"ש בש"צ ordua — hordes (הארדען) וזהו חיילות או גדודים שנוסעים לפני שר הצבָא ממקום למקום ושם מכינים לו כל צרכיו וכן פי' הערוך ערך אספרווא ועיין במערכי לשון (הערוך) ערך אספר הראשון ע"כ. ולפענ"ד נראה שהוראתו בש"צ uissier—huissier (דיענער) עבד העומד תמיד לפני אדונו לשמשו. וגם הראיה שהביא רמ"ל מלשון הערוך אינו מסכים לדעת רש"י ועיין עוד בספר היקר ורב הערך מלין מהגאון שי"ר דף קס"א ערך אספר השני כי אספר ממש מלה סורית אשר הוראתה צבא וחיל.

דף ס"א א' ד"ה גרגלידי פירש"י חתיכות דקות ועגולות מיריר"א בלעז. ובברכות ל"ט א' ד"ה גרגלידי דלפתא פי' ראשי לפתות וכן בבכורות מ"ג ב' ד"ה גרגלידא (צ"ל לגרגלידי) דלפתא פי' לראש הלפת שראשו רחב והולכת וכלה למטה, והבלעז שהביא כאן לא ידעתי פירושו ואולי הוא בש"צ miraor—mirador— miroir שנקרא ג"כ לדבר רחב ועגול בתבנית ביצה (פלאַטט ארער אָװאַל) ע"כ. ולפענ"ד הבלעז משובש קצת והוראתו בש"צ morceau morseues—morsel (שטיק, מהייל איינעם גאנצען, ביססען פאן עססװארען) וכמו שפי' רש"י חתיכות דקות.

דף ס"א ע"ב ד"ה ומשרבט את השפתים פירש"י פושטן כמין שרביט עד שנעשין גדולות ובלשוננו נקרא אשא"ש ע"י שהיא צריכה לשרות החוט תמיד ברוק. כתב רמ"ל לא ידעתי ענין הבלעז כי לשוא עמלתי לחקור ולדרוש אחריו ועיין בב"מ דף ס' ע"ב ד"ה משרביטין, ואולי אין לו כוונה אחרת זולתי קול הדומה לקול הנשימה בהנעת השפתים והלשון להוציא הרוק שהיא צריכה לשרות בו החוט כמו שפי' רש"י ובנין המלה מעיד על זה ע"כ, ולפענ"ד נראה שאין זה קול הדומה לקול הנשימה בהנעת שפתים והוראת הבלעז בש"צ chiche — cezer — sezer (פיליציג מאכען) מפני שבירושלמי כתובות פרק ה' הלכה ו' הביא התלמוד; כופה לעשות בצמר אבל לא בפשתן מפני שהיא מסרחת את הפה ומשלבקתן את השפות פי' שמתוך כן באו אבעבעות בפה.

קידושין

דף ט' א' ד"ה דהוה קא מזבין חומרי פתכייא פירש"י בוטייני"ש שעושין של בדיל וחורזין הרבה מהן בחוט אחד ועושין אותו כמין ענק ונושאין בצואריהן למכור, ויש גורסין פתכייתא והן של זכוכית כמין טבעות דקים וקורין אותו פוריל"ש ובלשון רבותינו אושטנית. הוראת הבלעז הראשון בש"צ boutons-boton (קנאָפפען) וכן פי' רש"י סוטה ט"ו א' ד"ה חומר בוטו"ן בלעז, והוראת הבלעז השני בש"צ perles—perla (פערלען) ועיין בערוך ערך חמרי פתכייא ע"כ. על הוראת המלה אושטנית לא השגיח רמ"ל ושאלתי לחכמים ולנבונים ואין גם אחד פותר לי הוראת המלה.

דף מ"ו ב' ד"ה אבטיח ונמצא סרוח לועז רש"י בזיקל"ש, ובפירושו על התורה (במדבר י"א ה' לועז אבטיחים בוריק"ש, וחשבו המעתיקים שזהו בש"צ bourrage borra- (באָררעטש, אָקסענצונגען קרויט) ועיין בבאור להרמבמ"ן שם ומסהבר שצ"ל בזטיק"ש וזהו שם ידוע עד היום הזה בל"צ pastegues (וואססערמעלאָנען) וכן לועז הרד"ק בשרשיו שרש בטח אל בזרק"ש שזהו לשון שפאניא והמגיהים המירו זי"ן בוי"ו ע"כ. חפשתי באוצר מלין לשון שפאניא ולא מצאתי המלה, ובלשון שפאניא קורין לפרי ההיא ג' שמות כמו melon, calabaza, pastelera;

נימין

דף י"ט א' ד"ה סיקרא אמר רבה בר בר חנה סקרתא פירש"י צבע אדום שקורין מיניא"ו בש"צ minium-mini (בערגצינאָבער) ורמ"ל לא פי' מירי.

סוטה

דף מ"א ב' ד"ה מאתחלתא דמועד פירש"י (מאימת דמתחיל מועד) ומיהו בי"ט לא שאין תיקון הבימה דוחה לא את השבת ולא י"ט, ומאתמול נמי לא עבדינן לה דדחקא לה עזרה, והאי טעמא מפרש בגמרא ירושלמי במסכת מגילה דקתני הקהל מאחרין כשחל להיות בשבת וקא אמר מפני הבימה ונעבדה מאתמול דחקא לה עזרה אנקוברי"ר בלעז. כתב רמ"ל לא אתפרש לי ע"כ. דברי רש"י צריכים הבנה לכן אציג כאן איזה מאמרים הנוגעים בענין זה, במדות פרק ב' משנה ה' תניא והקיפוה בצוצרה שהנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן, פי' הרמב"ם וענין חלוקה שהיתה פרוצה ואין כותל מקיף לה וכבר נתבאר בסוף סוכה (נ"א ב') שבה היתה הכניסה לשמחה בימי החג ומיראה שמא יתערבו הנשים בין האנשים הקיפו אותה בשקופין אטומים ועשו בהן כמין מעלות כדי שיביטו מהן הנשים בשעת כניסת ישראל לשמחת בית השואבה וכו' וכאן פי' הרב בפיה"מ משנה י' ח"ל והקריאה היתה ביום ב' בסוכות מוצאת השנה והוא מה שאמרו אי כתב רחמנא בבוא כל ישראל מאתחלתא דמועד רוצה לומר חולו של מועד וכו' ע"ש. ובסוכה נ"א ב' הביא הש"ס מאי תיקון גדול א"ר אלעזר כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה וכו' אמר רב קרא אשכחו ודרוש פי' רש"י שצריך להבדיל אנשים מנשים ולעשות גדר בישראל שלא יבאו לידי קלקול, והרב בפיה"מ פי' תיקון גדול רוצה לומר גדול התועלת והוא כי העם היו מתקנין מקום לאנשים ומקום לנשים ומקום הנשים מלמעלה ממקום האנשים הרי שלא יסתכלו האנשים בנשים וכשאצייר העזרה בכללה במקומה יתבאר לך עזרת הנשים וזולתה מן המקומות, וזה תיקון גדול שמתקנין בכל שנה מפני

שהקהל מאחרין ולא מקדמין, ועוד בירושלמי תניא (מגילה פרק ג׳ הלכה ו׳) ר׳ יצחק בר ר׳ חייה אמר מפני הבימה ויעשו אותה מאתמול שלא לדחוק את העזרה, מזה נראה שהוראת הבלעז בש״צ encombrement-encombrament (פער-שפעררונג, איינע דורך אבטהיילונגען געמאכטע אבזאנדערונג).

בבא מציעא

דף כ״א א׳ ד״ה ואניצי פשתן לועז רש״י רישט״א בלשון אשכנז ובמקומנו פופי״ר מה שכתוב בלשון אשכנז אין זה כ״א טעות סופר וצ״ל בלעז, וכן לועז בשבת ל״ז א׳ ד״ה נעורת ארישט״ש בש״צ arista-arcte (ווערג) ועל דבר הלשון שכיון עליו רש״י באמרו במקומנו כבר העירותי על זה במ״ל שבת כ״ו ב׳ ד״ה סריקין ועוד במ״ל ב״ק פ״א א׳ ד״ה שלא יפרים קלע ע״כ. רמ״ל לא השגיח לבאר הבלעז פופי״ר אפשר שכוון רש״י על הכלי שבו מנפצין הפשתן והקנבום לנקותן מהפסולות וזהו poupee (פלאַכסראקקען) או אפשר שכיון על הנעורת שמנפצין מן הפשתן וזהו דבר פחות ערך והוראתו בש״צ paurre paubre pauvre (איינע זאַבע גערינג אים ווערטהע).

דף פ״ר א׳ ד״ה משיצרפם בכבשן לועז דקינ״ו בלעז, כתב רמ״ל הבלע״ז משובש מאד ואי אפשר לחקור אחריו אבל ענינו ידוע ע״פ מה שפי׳ רש״י ביצה ל״ב א׳ בברייתא כלי חרם מאימתי מקבל טומאה וכו׳ ד״ה משיצרפו שפי׳ משיחזקם ע״י צירוף האור בכבשן, והוסיף לבאר ואומר: מצרף בלשון חכמים מחזק ומקשה כלי חרס וכלי מתכות בדבר המחוקן בין ביד בין באור ע״כ. ויהיה תרגומו בל״א (ביז זיא פעסטיגקייט, דיכטיגקייט ערהאלטען) ולפענ״ד הבלעז מקולקל קצת וזהו decompose (דאפפעלט, פעסט צו זאַממענגעזעצט, געהאַרטעט).

סנהדרין

דף נ״ב ב׳ ד״ה וממול עורף פירש״י מאחורי הפנים וכו׳ לשון עורף מול הרואה את העורף דהיינו אחורי הצואר שרואין את העורף ועורף הוא קטרי״ל שכנגד הפנים וכו׳. מלה נושנת coutrille ובלשון שפאניא cólodrillo (דער איינגעבאגענע טהייל הינטען אם קאָפפע, דער נאקקען). בספר המלין להחכם ליטטרע ליתא המלה ואולי כוון רש״י לבאר מלת כנגד והבלעז מקולקל קצת וזהו בש״צ contra-contre ור״ל (דער ענטגעגענגעזעצטע טהייל דעם געזיכטעס איזט דער נאקען).

דף ס״ז ב׳ ד״ה דנפיץ פירש״י חוטמא בכח מוקיי״ר בלעז moucher (שנייטצען) ורמ״ל לא פירש מידי.

דף צ״ד ב׳ ד״ה כמשק גבים שוקק בו, פירש״י השקאה של צנורות שמזלחין בהם מים וכו׳ משקיש״ן בלעז, בעין יעקב תחת מזלחין מקלחין כתיב ושם חסר הבלעז, ולדעתי מעורב בו קודש בחול ורש״י כוון על מלת משק בישעיה שפי׳ בפירושו שם לשון קול נוהם וכן פי׳ ממשק חרול (צפניה ב ט) לשון השמעות קול, אולם כאן בענין סנחריב הוא לשון השקאה וטבילה לדעת חז״ל, ויתכן שצ״ל משקה וש״ן והוא לשון אשכנז (ואשען) ע״כ. ולפענ״ד נראה דכוון רש״י על שאון ונהמת גלי הנהר וזהו mascaret (שפרינגפלוטה פאַרפלוטה) ועיין בספר המלין להחכם הבלשן ליטטרע ולא חלפו המגיהים קודש בחול ירק הבלעז מקולקל קצת.

עבודת אלילים

דף כ"ח ב' ד"ה תרבא דחיפושתא לועז רש"י אשקרבו"ט ובלשון כנען קרוקי"ם בש"צ escarbot-escarvat (קעפער) מלתי כבר אמורה במ"ל שביעית פרק ב' משנה ז' ד"ה פרגין שלשון כנען הוא לשון אשקלוניא וגם מקור שם כנען מסכים עם ענין שם זה, ועיין במערכי לשון (הערוך) ערך פנקיה בההערה אשכנית, ואם אין המלה הכנענית שהביא רש"י כאן מקולקל בדפוס אז אין להסתפק שהיודע לשונות ארצי סלאַוואָניא ימצאה ככתבה, ובלשון באָהעמיאָ קורין לחפושית chraust (קעפער). ועיין עוד במ"ל לקמן נ"א ב' ד"ה דסחיפא ע"כ דברי רמ"ל. בשקידה רבה יגעתי למצוא מקור הבלעז וזה לשון סערביש chruka (קעפער) ולשונה ממשפחות שפת סלוו"ן. בענין לשון כנען שהביא רש"י במקומות אחרים כבר העיר על זה החוקר קדמוניות הרב מוהרי"ט צונץ ז"ל בספרו רב הערך „גאָטטעס דיענסטליכע פאָרטראָגע" וגם החכם השלם מוה"ר אברהם ברלינר בספרו היקר זכור לאברהם דף קפ"ד סימן כ'.

דף כ"ט א' ד"ה איסתומכי דליבא (לפי גרסת הערוך והרב אלפס צ"ל איסטומכי בבי"ת) פירש"י דופני בשר שתחת הלב והוא טרפשא, לישנא אחרינא תנוך שכנגד הלב שקורין ניבל"א ופעמים נכפף לצד פנים ומעכב את הנשימה ווהו עיקר; וכן פי' החכם הרופא בעל מוסף הערוך בערך אונקלי שעל פי האסטומכא יש מתום כמו פי חרב וכופף עצמו כלפי האסטומכא ומעלין אותו ע"י רפואה, והנה הבלעז שהביא רש"י כאן לדעתי מקולקל בדפוס והוא בל' איט' uvola (אָטהעם צונגליין, אָטהעם-בלאַטט צאָפפליין) והרא"ש פרק י"ד דשבת סימן ד' פי' איסתומכא דליבא פוסא"ר מעיר"ה וקשה עלי להולמו ומלת pousse נופלת על עכבתן הנשימה אצל הסוסים בל"א (הערצשלעכטיגקייט). לפענ"ד נראה שהבלע"ז הראשון בל"צ noble (עדלערע טהיילע אים קאָרפער) ר"ל חלקים דקים שבגוף כמו תנוך שכנגד הלב נכפף לצד פנים ומעכב את הנשימה.

דף ל"ב ב' תום' ד"ה כך היא גרסת הספרים וכו' וגם ישט"ש וקנא"ם של עץ וכו'. הוראת הבלעז הראשון jaste (הימפען) והוראת השני channés (קאַננע) ע"כ דברי רמ"ל. חפשתי עמלתי ויגעתי למצוא מקור הבלעז channes בספר המלין להחכם הבלשן ליטטרע אבל לחנם יגעתי וגם הוראתה לא נודע לי, ולפענ"ד נראה שזה הבלעז השני יורה על המלה בל"א (קאננען).

דף ל"ה ב' ד"ה וקורט של חלתית פירש"י מין פירי הוא שקורין לזר"א בלעז laser (טייפעלסקאָטה, לאַזירקרויט) מין עשב הוא ומה שפי' רש"י בכאן מין פירי בארתי במערכי לשון (הערוך) ערך חלתית בההערה אשכנזית ע"כ דברי רמ"ל. לפי דעת הר"ש בפרק א' משנה ה' בטבול יום מיני זרעין הן, ובעוקצים פרק ג' משנה ד' ד"ה החלתית פי' הר"ש פי' בערוך לסדא פידלינט"א בלעז צ"ל אס"א פיטיד"א assafoetida (טייפעלסקאָטה, לאַזירקרויט).

דף מ' א' ד"ה וחלבון מבפנים לועז רש"י אלבים"ל צ"ל אלבי"ן ואין זה בלעז לשון צרפת כ"א לשון ערבי ויורה על לובן הביצה (אייערוויים), והשתבשו המעתיקים בהמלה להשוותה עם לשון אשכנז המוני (וויסעל). לפענ"ד הבלעז נכון ואין זה לשון ערבי כ"א גם לשון רומי album ר"ל הלובן מביצה והוראתו כמו לעיל.

דף ס' א' ד"ה בכח כחו פירש"י כגון שמגלגל הגלגל שקורין ווי"ץ והיא מפלת הקורה בלשון לעז אישפלג"ל, הוראת הבלעז הראשון בש"צ viszvis (שרויבע) והבלעז

השני משובש ומעורב קודש בחול וצ"ל אי"ש ais (ברעטט) של גלגל ע"כ דברי רמ"ל. ולפענ"ד נראה שגם כאן לא חלפו המגיהים קודש בחול והוראת הבלעז השני espagnolette (דרעהריעגעל, שובריעגעל) וכך מוכח מפי' רבינו הרא"ש ז"ל שהכנים המוט לנקב אוזן הכובא ורש"י ז"ל לא ידע שיש חילוק בין שתי כחות לשלש כחות ע"ש.

חולין

דף מ"ז ב' תוספות ד"ה אלא ירוקה היכי דמיא ככרתי וי"ס שכתוב בהן ככרתן וכו' וכתב בערך (ערך כרת א) דהוא צבע ירוק ותרגום של חציר הוא כרתי ונראה דהוא צבע אינדי"ש בלעז indigo (אינדיגאָ) צבע תכלת ידוע כמו שמפרשי תוס' תכלת דומה לים וים דומה לרקיע. ורמ"ל לא פי' מידי.

דף נ"א א' ד"ה דאקשתא כולי עלמא לא פליגי פי' דבין לבני בבל ובין לבני מערבא אסור דאפילו רבי עקיבא דאמר לעיל (מ"ט ב') תותב קרום ונקלף אסור דהא נמי לתותב דמי שאינו מחובר אלא באמצע הקשת שקורין פישט"א presser (פעסט אנליעגען), היא שמלתו לעורו (שמות כ"ב כ"ו) ת"א היא תותביה למשכיה, ורמ"ל לא פירש מידי.

דף נ"ו ב' ד"ה איזו היא כרם הפנימי סניא דיבי פירש"י קרשטיא בידיל לשון מורי והוא עשוי ככים וסתום בראשו וכך מצאתי באל"ף בי"ת של ר' מכיר בידי"ל שאצלי"ר ולשון סניא דיבי לפי שהוא מקום מאוס וכחוש וכו'. מה שהביא רש"י שמצא באל"ף בי"ת של רבי מכיר זהו ספר מלין שחיבר הרב ז"ל, הוראת הבלעז הראשון זהו לשון נושן בל"צ ומשובש הוא כמעט crasse bodell (אונראַטהס-דאַרם) והוראת הבלעז השני bodello cagalar מורכב מלשון שפאניא ואיטליא (מאַסטדאַרם) ואין זה כטעם הראשון שהביא רש"י שהוא מקום מאוס וכחוש ואפי' הזאבים שונאים אותו למיכל מניה, ולא כפי' השני שהעתיק שהוא מן הפנצ"א בש"צ pansa-panse-pange (וואנסט) מקום שמנקבין הטבחים הכרס להוציא הפרש וזהו מקום שהשנאוי זב כ"א כפי' השני שהביא הערוך סניא דיבי פירושו מסננת זיבה, ולדעתי סניא היא הפרש עצמו, רפש וטיט (ישעיה נב כ) ת"י סין וטין ויהיה מלת רפש כמו פרש על דרך כבש כשב ע"כ דברי רמ"ל. המלה bodello אין זהו איטלקית כאשר כתב רמ"ל כ"א לשון שפניא budil דבר מאוס כמו בלשון אשכנז (פפיצע).

דף נ"ח ב' ד"ה והא אמרי אנשי שב שני אימרא בקתא מבקא פירש"י לשון (איוב לט יח) כעת במרום תמריא נתנכרה לו ומרדה עליו אינשלביי"ר נראה שזהו בל' איט'. incerbire (ערבימצערן, אויפברינגען) והערוך גרס אמראי זבן משמע קצת מפי' רש"י דהכא ויותר מבואר בפי רש"י דאיוב, ובב"מ ע"ז א' ד"ה ואימרי פי' לשון הפרש ונזור אחור ומתרחק מן הדבר ובלשון מקרא דומה לו כעת במרום תמריא ע"כ. לפענ"ד נראה שזהו בש"צ soulcoar-solcoar (אויפברינגען, ערצירנען) מפני שהבלעז incerbire לא מצאתי מקורה בל' איט' ובלשון שפניא.

דף נ"ח ב' ד"ה לית בקא בר יומא פירש"י מין זבוב צינצ"א והיא נושכה כצרעה בש"צ chenille-canilha (רויפע). לפענ"ד נראה שזהו cimice (וואנצע) ועיין בתרומות פרק ח' משנה ב'.

דף נ"ט ב' ד"ה והרי צבי דאין מפוצלות פירש"י לא ידענא מאי קאמר דהא ודאי מפוצלות הן, ונראה בעיני שמה שאנו קורין צבי לא היו קורין צבי אלא אותן הנקראים שטיינבוק (שטיינבאָק) וקרנים שלהן אינן מפוצלין.

דף ס"ז ב' ד"ה דרני דבשרא פירש"י תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטין הבהמה ובלעז גרביליי"ש. כתב רמ"ל הבלעז משובש ונראה שהוא vers cutanes (דיא ווירמער צווישען פעלל אונד פלייש) ובערוך ערך דרן הראשון הביא ברייתא דהכא והעתיק לרבות דרנין שבראש הבהמה וזה נראה כט"ס ע"כ. ולפענ"ד נראה שהבלעז משובש קצת וזהו gravette (ווירמער) תולעים הנהוגים בו לצוד דגים כדעת החכם הבלשן ליטטרע וזה המין נמצא בין עור לבשר.

דף קי"ב א' ד"ה אלא משרא ביה תרתי גללי מלחא ומשפייה פירש"י כמו (ב"מ ד' ס') השופה יין לחמרו (צ"ל לחבירו) קילי"ר כלומר מערה השומן העליון בנחת מכלי אל כלי כדי שלא יתערב הדם בו, בש"צ clair-clar (קלאר, העלל, ריין) ורמ"ל לא פירש מידי.

ערכין

דף י' א' ד"ה אין פותחין משני חלילין פירש"י חליל קלמייל"ש בלעז, בש"צ chalumeau—calamel—calmeil (שאלמייא, הירטענשפיעל) ועיין עוד במ"ל כתובות מ"ז ב' ד"ה משני חלילין, ורמ"ל לא פירש מידי.

חיים פאללאק

בקרת תהיה

האסיף לתקופת השנה, ספר כולל מקדש לתורה ולחכמה, למחקר ולבקרת, לעניני הדת ולעניני העם, להליכות עולם ולנימוס המדינה וכו' שנה החמישית תרמ"ט, הכינו וגם חקרו בעזרת גדולי סופרי הדור נחום סאקאלאוו, ווארשא שנת תרמ"ט לפ"ק:

מנהג כשר ויפה נהגו הדורשים מאז, כי בטרם יחלו את דרושם יפתחו במשל פיהם במלתא דבדיחותא לבדח את הקוראים ולהמשיך את לבם. במנהג הטוב הזה אחזו גם המבקרים, וגם עלינו החובה שלא להרוס גבול ראשונים ולצאת מן הגדר שגדרו האחרונים. אולם טפה של מרה תלה המו"ל בראש ספרו, ותרד בבטננו עד שאין אנו יכולים להיות שמחים.

מראש ידעתי כי בפתח הספר יבוא המו"ל לבקש סליחה מחילה וכפרה מאת תתומיו על איחור צאת האסיף לאור, כי יתחטא לפני הקוראים וירחץ כפיו כי לא בו האשם, והוא איננו אחראי וערבאי בדבר הזה, כי „ישנם מקרים חזקים מאד, חזקים גם מיד תרוצים ומרצון כביר שבכבירים, וא"כ מקרים שונים עמדו לו לשטן על דרכו, ונקי הוא מה' ומישראל, כי אונס רחמנא פטריה, זאת ידענו מראש, אבל לא ידענו כי יבוא לאמר שהחטאת הזאת הטאת הקהל היא, וכי חטאו הוא לאשמת העם, לא שערנו מראש כי יבוא לגלות את הסוד הגדול כי „מיעוט החותמים" הוא הסבה הראשית כי נתעכב האסיף עד כה, ואחרי שהוא כבעל נסיון בקי ומומחה אומר לנתח את הגויה הזאת לכל חלקיה, מדוע שב מספר החתומים עשר מעלות אחורנית תחת אשר קוינו כי עלה יעלה, מוצא הוא את הסבה בתכונת עמנו שהוא נוח להתפעל ונוח לאבד, שהתלהבותו לכל דבר חדש היא רק רגעית ולא קימת לדורות, ובכן נתאחר האסיף לא בחטאותיו הוא משום שאיננו רצוי להקוראים כבשנים הראשונות, ולא משום שיצאו עוד שנים שלשה

ספרים שנתיים, גם לא משום שלא שמר האסיף את מועדו, או מפני העת הרעה כי דל ישראל עתה בצוק העת, אף לא על אח מאחת מאלה נלכד האסיף, ורק כי אין רגש מתמיד וקים לעמנו וכו׳, ובעון הדור בנים כאלה מתים בקטנותם וכו׳ וכו׳. בדבר הזה שכלו השערות היינו יכולים להתוכח אמנם את המו״ל, לאחוז את החבל בראשו השני ולאמר; איפכא מסתברא, ברוח עמנו אין נפתל ועקש, כלו יפה אף נעים, כלה נאה וחסודה ומום אין בה, ורק הסבות המבוארות למעלה הן שחייבו כי ימעט מספר החותמים. יכלנו אמנם לגול את האשמה על ראש הסופרים שאינם יודעים לעשות את עצמם נחוצים להעם, שאינם יודעים לחבב את הספרות על עם — הספר וכו׳, כזאת וכזאת היינו יכולים לאמר. אולם אם כה נאמר ואם כי אנח לבנו מרה, על הפרח הנחמד הזה בספרותנו כי לא ימצאו אנשים דים לטפל בו כי יוף בגדלו, אם כה יהיה ואם כה מר לנו מר כי ספרותנו אינה יכולה להתקיים במפלגה ידועה; נניח כי איננו רצוי לקוראים ידועים ממפלגה ידועה, אבל זאת יודה כל איש כי האסיף רצוי הוא לרוב הקוראים, לרוב הקהל הגדול של עמנו עם-הספר הקורא עברית, לרוב מנין ובנין של עמנו המשתעשע בקריאת ספרים, ואיך לא תכסה בושה פנינו כי בכל הקהל הגדול הזה אין די ספוק להחזיק ספר שנתי אחד שמהירו מצער, אוי לאיתה בושה מול עמים אחרים הפחותים ממנו במעלות ההשכלה והרוח, כמה ספרים כאלה תחזיק כל כתה ומפלגה על חשבונה, ואנחנו ברצותנו לתת ספר כזה מחויבים לתקוע בחצוצרה להקהיל את כל העם מקצהו, ואם חלילה יפגרו עשרה מהם אז כל עמלנו לשוא. בכ״ז מה רב הוא כח הפרה הרוצת להניק אף בשעה שהעגל בועט בה. בואו ונחזיק טובה להמו״ל את האסיף שחספרות חביבה עליו כל כך וכל יסוריה הם לו כיסורין של אהבה, ולא יניח את עטו וקסתו מידו, ועוד ידו נטויה לתת לנו אסיף ששי בעגלא ובזמן קריב, והננו מברכים אותו כי ישובו חותמיו אליו כבראשונה ויראה ברכה בעבודתו שלא ייגע לריק וילד לבהלה, כי הרבה תודות מחויבים אנחנו לו כראשון בורא חדשה בספרותנו. והנה כאשר דברנו מעט ונגול אבן מעמסה מעל לבנו נבוא אל האסיף לתהות על קנקנו, ונפסח על המאמר שנת התרמ״ח בדברי ימי העולם שאיננו נכנס בחדר הבקרת, ואחת היא לנו אם ההסיר איזה פאקטים אם לא ונבוא אל ספר המסע אשר יסע בראשונה.

כותב המאמר הזה הוא אחד מהמצוינים שבילידי הזמן בן להתנועה הלאומית ופאלעסטיני גמור הרב הגביר רק״ז וויסאצקי הרושם בספר לזכרון את אשר הזו עיניו מיום צאתו מאדעסא עד בואו לארץ ישראל והשקפתו בדברים הנוגעים להישוב וכו׳ תכלית מלאכותו וכו׳. בדין הוא שלא לדקדק עם גביר עוסק בצרכי צבור חזון לא נפרץ בעמנו, ולכן לא נביאהו במשפט על כל הכתוב בספרו כדברים יתרים וכמשנה שאינה צריכה ונביאהו במשפט על כל נעלם שהעלים מאתנו. בטח לא בא ה׳ וויסאצקי להשמיענו רק את הרגשותיו שהרגיש בנפשו בעברו מקושטא לארץ הצבי או מאדעססע לקושטא, ההרגשות האלה יודע הוא בעצמו כי לא חדשות הן בעולמנו ואין אנחנו הסרים אותן, כי כאלה וכאלה ירגיש כל נוסע יהיה עני שבעניים באופן אחר ונוסח אחר, וכן לא בא גם בטח להודיענו את מעשיו הפרטים לצרכו והנאתו הפרטית כמו פה אכל ארוחת הצהרים ופה רחץ בחמים ופה השתתף בצונן וכו׳ מדברים כאלה שאין לקהל הקוראים עסק לדעתם, ובלי תפונה הכחיד הרבה דברים תחת לשונו ויאחז בהפתגם הידוע:

שלא נברא הלשון רק לכסות את מערכי לבו של האדם, אבל כי יהיה עיקר חבר מן הספר כי יפרסם בקהל רק את ההקדמה מספרו ולא את הספר בעצמו זאת לא נוכל להבין. רגילים אנחנו לראות ספר בלי הקדמה אבל לראות וקדמה בלי ספר זהו אמנם חזיון חדש בספרותנו, אולם נסלח להנכיר הזה היחיד במינו, ועל כל פשעים נכסה באהבה ונבוא אל המאמר עבודת הקודש לר"י ראזענטהאל.

בכל מקום שאנו מוצאים את החכם הזה דורש מעל הבמה נשים אזנינו באפרכסת לשמוע את דבריו, לב מבין ורגש ושפת נאמנים ולשון למודים נתן ה' להסופר ה' רז"ט, ובהם יחצוב להבות אש קדש להעיר את הנרדמים ולהקהות את שני הפורצים ולהסיר את המסוה מעל פני הצבועים והחנפים, והכל בחדא מחתא כי עושה הרבה שליחות ביחד, וגם פה בבואו להטיף על עבודת הקדש ועל חובת הרבנים לעמם בחייהם החומרים, אף כי לא גלה לנו הדשות ונצורות בהשאלה הזאת הראשית, פנה ראשית ויסוד כל השאלות, השאלה הזאת הגדולה מכל השאלות האחרות העומדות ברום עולמנו, אשר אם רק תצלח בידינו לפתרה בראוי, כלומר שהרבנים ישמעו אלינו ויטו את שכמם לסבול את עול הצבור, אז ממילא יפלו שאלות הרבה בזה אחר זה. כי הרבנים ישגיחו על המלמדים ולא תהיה המלמדות כעיר פרוצה שכל הרוצה ללמד יאסוף לו נערים ויבוא וילמוד ולא כל הרוצה להיות מגיד ומוכיח בשער יבוא ויוכיח מבלי לבחון אותם אם הראשון איננו משחת המדות וכשרונותיו וידיעותיו מכשירות אותו לחיות מלמד, והשני אם ראוי הוא להוכיח, ואז נמצא פתרונים לשאלת החנוך ע"י המלמדים, וכל שאלות החיים ע"י המגידים, וכבר לא פעם אחת היו ידי כותב הטורים האלה מלוכלכות בדיו בישבו על מדוכה זו במכ"ע העברים, בכ"ז קראנו בנעימת את דבריו שהיו בעינינו כחדשים מפני סגנונם כי נפש הסופר נהלים תלהט, וכידודי אש יתמלטו מפיו בהסתכלו בעין חודרת על המצב הפרוע בעמנו, וכן גם בגלל סדרם כי בכל חומו וכעסו ובכל הרגשותיו יודע הוא לשום מעצור לרוחו השוטף בעברה וזעם לבלי יבואו דבריו בערבוביא בלא סדר.

אחריו יבואו שני מאמרים נכבדים המרימים אותנו מעל ענינינו האירופים ומוליכים אותנו אל ארץ הפלאות ארץ הקדם אל ערש מולדתנו, הראשון יכונה בשם „ארץ הקדם מסע מאת אפרים ניימארק", והשני בשם „חזות הכל מאת יעקב גאלדמאן" שניהם אהובים שניהם ברורים שניהם טובים ונכוחים בסגנונם ולשונם, הראשון בקסם על שפתיו ימשכנו ארץ הקדם לראות את אחינו איפוא ירעו איפוא ירבצו, והשני העוסק בעניני ירושלים לב אומתנו יראנו כמו חי את המטונים והאמרכלים, וגם החכמים העושים תועבות גדולות בעיר מלאתי משפט וצדק ילין בה. עוד לא הונח לנו מעצבנו ורגזנו בעברנו בארץ הקדם לארכה ולרחבה, עוד לא יבשו דמעות עינינו למראה השוד והשבר, הצרה והמצוקה, האסונות והתלאות אשר ימצאו את אחינו ברוב המקומות שעברנו, ונשמח כי יצאנו מעמק הבכא וגיא רפאים ועל הר ציון ושערי ירושלים עומדות רגלינו, ונאמר פה ננוח פה ננפש פה נמצא עדן לנפשנו העגומה, והנה מתלאה! גם פה עשק רש וגזל משפט נראה על כל צעד ושעל, גם פה לא על פרחים יהלכו עניינו, פה ישתרר יהודי על יהודי, פה יכה יעקב את יעקב ועיר קדשנו מלאה דמים מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה דם עניים, אהה ה'! עד מתי עוד לא יפקחו אחינו שבגולה את עיניהם לעשות משטר וסדרים בעניני ירושלים? עד מתי עוד יפסעו העזים שבדור על ראשי עניים? עד מתי עוד יהיו בעונות יהידים ירושלים ועמך לחרפה? עד מתי

עוד יבער הסנה והסנה איננו אכל ? ועד מתי לא יפוח היום ונסו הצללים ותמו הטאים או חוטאים מארץ קדשנו ? נעזבה נא את גיא ההרגה הזה וגם את שדה הקברות הבא אחריו, נסיר את כלי זיננו מעלינו ונרחץ את ידינו ונבוא אל בית הספרות . ובכן עומדות רגלינו בשערי בית המדרש, שההלכה פסוקה שאין נכנסין בו בכלי זין .

פה נהג המו"ל כמנהג התגרים שמראים את הפסולת תחלה, או כי דמה בנפשו שהחובה על הבא לכנוס כשעור ב' פתחים, ולכן נתן את ב' המאמרים הגרועים בראש למען יפסח עליהם הקורא. כלל אמרו : כי אין בית מדרש בלא חדוש, ויבוא החכם אפּענהיים במאמר „בקרת מדרשי אגדה" ויראנו כי יש גם יוצא מן הכלל, ודבר זה למדנו ממאמרו הגדול הזה אשר זולת לא ישמיענו כלום, וזולת זאת איזה באורים דרושיים באיזה מקומות לא מצאנו בכל המאמר איזה רעיון חדש וטענדענץ מיוחדת להכותב לבדו, שיטה הדשה ושלמה שיבור לו הסופר לבאר ע"פ את אגדות חז"ל הקשים להולמם כפשוטם לא מצאנו בכל העמל שעמלנו להפש במאמרו, ורק החזרת דברים ידועים לכל כי רב וביחוד לקוחים דבריו מן הס' דו"ד, ולמה נשנו ? בשביל הלכה זאת שנתחדשה כי יש בית מדרש גם בלא חדוש. טוב ממנו בכמותו וגם באיכותו מאמרו של ה' בערינפעלד „ספרי היובלים" .

החכם הזה לא בא לכאן ותלמודו בידו, כי הוא לא יחדש מגרמיה מאום ורק כפוטינראף אמן ומומחה הוא נותן לנו צורה שלמה ותמונה מדויקת מג' ספרים נכבדים, אולם הרשה לעצמו להראית כי נדפס בדפוסו תאפה בתנורו והוא בעל הבירה, ובאיזה מקומות הוא כותב הקדמות למאמרים, וגם מגיה את הטעיות. הסופר הזה הנידע לנו לאיש דברים ופטטן מבלי בקש חשבונות רבים, ומבלי תת חשבון לנפשו, היושב בבילוגרודו ובסקירה אחת סוקר את כל העולם הנקפל בכף ידו, ורואה את כל היהדות בזכוכית קטנה ומבט צר, כשופט רמים יחוה דעה על כל ענין ומעשה בספרותנו, כבר שמענוהו מחליט באחד מגליונות הצפירה כי אין ספרות תלמודית עוד לישראל, אין דורש אותם ואין מבקש, והרבנים ? הם בטלים ושובתים ממלאכתם בראותם כי מעטים הם דורשיהם, ומה איכפת ליה אם יקומו המדפיסים בווילנא ווארשא לובלין יוזעפאף פיעטריקאוו קראקא פרזעמיסלא כו' וכו' ויראו לו משוגתו, כי הרי הם ונשותיהם ובניהם ובנותיהם ותתניהם וכלותיהם חיים ברובם מהדפסת ספרים תלמודים, בודאי יש קהל גדול של קוראים וקונים, או אם יטפלו לו כל המו"ס שברוסיא וגאליציא ויתחננו מלפניו על נפשם להשיב את רוע הגזרה ולא ימיתם בהבל פיו, כי עיקר מסחרם הוא רק בספרות התלמודית וממנה לחמם נמצא, וא"כ גזרתו היא גזרה שאין כל הצבור הזה יכול לעמוד בה, לו היה כדבר הזה גם אז מסופקני אם הי' הד"ר והרב חוזר מדבריו, תכונה היא הנטועה בלבו של אדם אשר מגבוה יראה על כל מעשה וענין מבלי לבקש את האמת, להלוך אחר לבו, ואין מראין לו לאדם בחלומו אלא מהרהורי לבו, וגם את הד"ר בערינפעלד מוליכין אותו רעיונותיו במקום שהוא רוצה לילך, ורואה בהקיץ את אשר הוא רוצה לראות, והדעת שהוא רוצה בה תהיה גם מופרכת מעיקרה יתרצנה ויקימנה בכרכורים שונים ופלפולים נפתלים, כאחד המפולפלים הגמורים שבפולין, הארץ אשר ממנה יצא, וגם פה הראנו את כח הפלפול שלו לחרוז מענין לענין ולחבר מין בשאינו מינו. מה ענין שמטה אצל הר סיני ? ואיזה יחס וקשר יש לחקירת הח' בריל בדבר מהות התוספתא ומקורה לשנאת בני רוססיא לחכמי חז"ל ואת שמבזים בני חז"ל את חכמי רוסיא ? כה ישאל הקורא התמים והפשוט, אבל היכצר ממפולפל

כה' בערינפעלד דבר, ה' בריל נעץ קנה בים התוספתא והעלה שרטון ויבוא ה' ב"פ ויבנה עליה כרך גדול של שנאת חנם ומשטמת שוא, וגם פה נראהו שורף בהבל פיו את כל התורה שבני רוסיא ממיתים עצמם עליה. מה יתרון להם בכל עמלם להיות מורי הוראות אם לא ידעו את מהות התוספתא? למה לנו רבנים גאונים וראשי ישיבות וואלאזינים שאינם יודעים מאום? „ויפה מעוטם של אחינו שבמערב ותועלת מדעית בה מרובם של אחינו שבצפון נעדר התועלת" כן גוזר הרב הכולל למדינת סרביא, ומי יבוא להרהר אחריו? אבל ילמדנו רבנו אם יש בכל החוקרים האלה אחד שידע מה להורות אף בשאלה הפשוטה שבפשוטות כף של חלב שנתחב בקדרה של בשר? אם יש אחד שידע מה הדין במחט שנמצא בקורקבן, או חטה שנמצאת בזפק העוף בפסח? אין גם אחד, א"כ איפוא לא זאת היא הידיעה העמוקה בספרותנו התלמודית שעיקרה רק להורות ולדון על פיה.

מאמינים אנחנו להד"ר ב"פ כי אחינו שבמערב הגאיונים מביטים בשאט נפש על אחיהם שבצפון, בלי ספק יש בזה מדה מכוערה שאין כמוה, בדבר הזה עדותו נאמנה לנו, באשר שהוא הבעל דין והוא העד, ובטח עוד יזכור את העקיצות שעקצוהו באשכנז בגלל ארץ מולדתי אבל פלנינן דבוריה, ושאחינו „שבצפון פסלו את למודיהם של אחיהם אלו והחליטו שאינם כלום" זאת היא דבה רעה, ושקר אתה דובר במחילת כבודך. כה דברי כותב הטורים האלה באחד מגליונות הצפירה בהוספה לנומר 65 שנת 1889, מודה אנכי כי יש טינא בלבנו על חכמי חו"ל, אבל רק על חכמי חו"ל ולא על ספריהם החביבים עלינו מאד ונעתיק עוד פעם פה את אשר אמרנו אז. וזהו: חכמי רוסיא, וחכמי חו"ל, בכל שעה שאנו קוראים בתורה אשר גושפנקא דחכמי חו"ל התום עליה יסיתנו לבנו בשפק אם נמצא שם דבר או חצי דבר הנוגע לתורת ישראל, ומשאנו קוראים בספר אשר יצא מעט אחד החכמים שברוסיא נפון להאמין אם נמצא בו דברים חדשים הראוים להשמע על דבר תולדות עמנו וספרותו ההיסטורית, זהו התהום העמוק בין חכמי רוסיא וחכמי חו"ל המבדיל ביניהם. אמנם הסתוריא נחוצה לנו באשר כי עם אנהנו, וחובה היא לנו לדעת את תולדתנו, כי ידיעת התולדה נותנת חיים להעם להחזיק במעוז עמו שיש לו תולדה גבוהה ונעלה. בדעתנו את כל זאת ידיעה ברורה מכבדים אנחנו ומנשאים את חכמי חו"ל בוני תולדתנו, מוקירים אנחנו את עבודתם במקצוע זה שגדלו והצליחו וגם עשו פרי, אולם לחשוב כי זאת היא כל התורה כלה לא נוכל. לחשוב כי היי עם ישראל תלוי רק בידיעת קורותיו זהו הבל שאין למעלה ממנו לתלות על היתד הקטן הזה את כל חיי עמנו, המקרים המתגלגלים יום יום יוכיחו ויטפחו על פנינו ויראונו כי לא כן הוא, והתרחקות מן הדת והתבוללות יותר שכיחא אצל היודעים את תולדות ישראל ואינם יודעים את תורתו מאשר אצל היודעים את התורה ואינם יודעים את קורותיהם, ואיך נבנה על קורי עכביש את בנין עמנו? זאת ידעו חכמי ארצנו ויתנו אל לבם לשכלל את היכל התורה — חומת ברזל מול כל חצי העת, וכריב"ז לפנים אשר שם פניו אל התורה לא לידיעת התולדה בידעו כי אם רק ישמרו ישראל את התורה אז לשוא ירגשון שוטניו ולהבל יכלו הרומאים את כחם לכלות את עם ישראל ולהאבידו מתחת שמי ה', כן גם חכמינו רבנינו וגדולינו בארצנו רק למטרה זאת האחת שמו פניהם, ללמד את העם את תורתו וידע גם מה חובתו לעמו, וללמדו את שפתו הקדושה וידע כי יהודי הוא וכי יש לו שפה עתיקה ויקרה אשר בה חלקת מחוקק ספון, אולם כחכמים גמורים לא התכוצו במחונה שחנו להם, ואיזו חכם הלומד מכל אדם, ויקחו גם מכל תבא

בידם מחכמי חו"ל נתח טוב ובריא ויצרפום אל ספריהם, כי לא צרה עיניהם בחכמת אחיהם, ואדרבא אינהו בדידהו ואנן בדידן ומינן ומינייהו תצא תורה שלמה שאנו רוצים בה. אולם מה הוא הגמול שגמלו לנו חכמי חו"ל בעד עמלנו? שמעו והתמהו תמוה! הם בראותם כי מכבדים אנחנו אותם, ומבלי יכלת בידם למוד לנו באותה מדה להביא גם מפרי הכמתנו אל ספריהם (לא על הפרט יצאתי לדון) ואין זה מן המדה, החלו להתנפח ולהתגדל עלינו, לבטל אותנו בהבל פיהם כעפרא דארעא, כל גבורי התורה שבקרבנו כאין לפניהם ואנשי השם שברוסיא כלא היו, וחכמינו כבלי מדע ונבונינו כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וחייהם הבל ומותר לדוקטור חו"ל על הרב והחכם הרוסי כמותר האדם על הבהמה, ובה הושפלה בעיניהם תורת הרוסים עד כי הרפה היא להם לכתוב עוד בשפת עבר. והרבה דוקטורים רבנים יש שאין יודעים לכתוב אף מכתב פשוט בשפת עבר מה שתינוקות של בית רבן אצלנו יודעים אף כי שאינם יודעים את התקופה הסבוראית או הספרדית. מדברינו אלה לא נסור גם עתה, החכמה לא תדע כל שנאה, והיא נקיה מכל שמץ דופי. ויראה ה' ב"פ הנועץ הרב בבית המדרש ויוכח כי לא השונאים אנחנו רק השנואים, והאם נהדול עי"ז מלהשתעשע בתורתם? כלל גדול אצלנו ת"ח שסרח אין תורתו נמאסת (הגיגה ט"ו) ומה לנו להכלי שהיין נשמר בתוכו אם מפואר הוא או מכוער ובלבד שהיין טעמו טוב ויערב לחיך.

בהמאמר הזה נמצא השערה המביאה לידי ניחוך וזו היא; מדוע לא קבעו הלכה כר' מאיר כבר מובא בתלמוד, אבל נוכל לחשוב ג"כ-כי ר' יהודא הנשיא משנאתו לאלישע בן אבויה פקד על תלמידו ר"מ עונו וכו' וכן הסכים להשערה הזאת רא"ה וויס. הנה אם נאמר לשער השערות בטלות כמו אלה מדוע לא יאמר שר"י שנא את ר"מ בשביל שקפחו בהלכות והיה חולק עליו כמסופר בקדושין נ"ב שאחרי מותו של ר"מ ציוה ר"י לתלמידיו אל יכנסו תלמידי ר"מ לכאן שקנטרנים הם.

עפ"י הכלל הנודע „חמרא למרא וטבותא לשקייה" הננו נותנים תודה גלויה להח' ב"פ שעמל למעננו. הרבה הרבה מחויבים אנחנו להכיר לו טובה שכל מה שטרח בהעתקת המאמרים לא טרח אלא בשבילנו, ואם יש בם גם פסולת וזבורית ודברים בטלים אבל יש בם גם הרבה עדית ושיחות חכמים לידיעת התולדה והקירה בספרות. נפסח על המאמר יונת הומיה להרד"ך הרגיל במלאכת אספת מאמרים ושירים ונבוא אל המאמר היקר „מדרש התלמוד בספרד תהלת אלף הששי" להרא"ה ווי"ס.

„חוקר או מבקר חפשי" כבר הסכננו לראות בספרותנו אנשים מתוארים בתארים אלה למכביר, ועדיין לא זכינו להבין את פירוש המלות מתואר הכבוד הזה, אם המלה „חפשי" מוסבת על החקירה והבקרת מבלי שיהיה לנו עסק עם האיש הדובר אותנו החוקר והמבקר, יהיה מה שיהיה, אדוק או חפשי בדעות, ורק זאת נדע שבחקירותיו ובבקרותו אין לפניו משא פנים ומקח שחד לאחת הדעות, כי יש לאל ידו לבטל את עצמותו באותה שעה, והרי הוא עם דעותיו כאילו לא היו ולא נבראו רק משל בעלמא. או שמלת „חפשי" מוסבת על החוקר והמבקר, אל עצמו ובשרו, כלומר המבקר והחוקר הזה הוא חפשי בדעות. באופן הראשון יכולים אנחנו לקוות כי המבקר והחוקר הזה אשר כרגע השמיענו בענין מה דעות וחקירות חפשיות, ברגע השניה על ענין אחר נשמע מפיו דברים הראוים להאמר מפי אדוק שבאדוקים, כאשר יראו לו השערותיו לאמת את הענין. לא כן באופן השני, אחרי

דעתו של אדם לבו נוטה, וממנו אין לקוות רק לשמוע שיטה אחת ידועה ומסוימת מיוחדת לו לבדו, כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו.

בעל המאמר הנכחי ידוע לנו עפ"י ספריו למבקר חפשי ממין השני, וזאת הראה לנו גם במאמרו זה, למרות הידועות והמפורסמות שלא עלה על דעת הרמב"ם להשכיח את התלמוד מישראל, ושיהיה עסק כל החכמים רק בספרו ולא בספרי התלמוד, וספרו זה עשה רק למען אלה הטרודים מעול הפרנסה, ודעתם קצרה מעמל החיים להתעסק בספרי התלמוד זה הים הגדול, למען אלה הקצרים בדעת חבר את ספרו כי ידעו את המעשה אשר יעשון בלי עמל ויגיעה וחפוש הרבה, כאשר כן כתב בהקדמת המשנה תורה ובאחד ממכתביו, וכנראה שלכן לא מצא הרמז"ל לנחוץ להערות את המקורים לפסקיו ללא תועלת לאלה שלמענם חברו. ולא ידע שיקרה לו פעם שישכח בעצמו את המקור לדבריו, למרות כל אלה בא החכם וויים וגוזר ומחליט להרשיע את הצדיק ומזכה את הרבים, ואומר כי תכלית ועיקר חבורו היה רק למען להסיר את הפלפול ההלכותי וכו'. כמה הלכות נתחדשו מזמן חתימת התלמוד עד הרמב"ם ז"ל, וכל ההלכות האלה המחודשות נפסקו ע"י הגאונים ע"י המדות שהתורה נדרשת בהם או ע"י וכוח ופלפול והשואת דברים הדומים שנמצא בתלמוד, וכן גם הר"מ ז"ל מביא בחבורו כמה מהלכות הגאונים וגם מהלכות עצמו, ואיך יעלה על הדעת כי דעתו היתה לחתום תורה בהשכיחו את הויות אביי ורבא ואם יקרה לפעמים איזה דבר או שאלה שלא כתבה הרמז"ל, תהא ההלכה נעלמת עד ביאת הגואל, הכן הפץ זה משה האיש היחיד ומיוחד? ואילו נתקימה מחשבת הרמז"ל וספרו לא נתפשט אז רק בין העם ולא שיעסקו בו גם המורים, אז בלי ספק לא היו קמים עליו בעלי ההשגות, אולם כבימינו גם אז שמחו לקראת הס' גם הרבנים לפסוק ע"פ, מבלי שיעמלו בתורה אם מוצאים כל דבר מוכן לפניהם, ואז באמת רעה נשקפה מזה לתורתנו, כי הלכות פסוקות בעצמות יבשות לא ירוממו את הרוח ולא יהדדו את השכל, ובאופן כזה לו התנהגו דורות שתים אז באמת היתה התורה משתכחת מישראל, ולא יכלו עוד חכמי דורו לשקוט במכונם בראותם כי רעה צפויה לעמם, ויצאו כנגדו הראב"ד ז"ל וכו'.

מאמריו של ה' נעצאוו המשיב על השגות הכורם על ספרו על נהרות בבל טובים מאד, ורב חיליה דהאי גוברא לאורייתא וחכמת ישראל, אולם יען כי הוא בקרת לבקרת לא נעיר עליו מאומה, שאם כן אין לדבר סוף, והיכולים אנחנו למלוח את המלח או לתבל את התבלין, כן גם אי אפשר הוא לבקר את הבקרת. יבוא בעל הכרם ה' אטלס ויכלה את הקוצים.

ברוך מחיה מתים! ברכנו בכונה לקראת הסופר ה' פאפירנא. בעוד שטובי סופרינו נשמטים אחד אחד ויניחו עטם מידם, אלה מפני שכבר זהה דעתם עליהם ולא לכבוד עוד להם לעמוד במקום אחד עם הצעירים המתרגלים בעבודה, והם לא ידעו כי לפרחי הסופרים האלה שכבר קנו להם מהשכלת אירופא איש לפי כשרונו לפעמים כשרון רב על הזקנים שכל השכלתם וחכמתם היא רק התופש בדעת ובקשת-תקונים בחיים, ואלה מפני שכבר יבש הדיו מהקולמוס, תרועה אחת יבובי יביב או גנוחי גנח היתה באיצרם, עבר הזמן ועברה גם השכלתם, ואין להם עוד מה לכתוב, שמחנו בהסופר הזה אשר זה עדן ועדנים לא שמענו את קולו מתהלך בגן הספרות, וכבכורה בטרם קיץ מהרנו לקרא את דבריו החדשים שהוא בא להשמיענו, קוינו לראות עט שנונה וכח סאטירי גדול, קוינו כי אחרי שנתו הארוכה יבא על הבמה ובידו טנא מלא פרי קדש לספרותנו, והנה הוביש תוחלתנו, ושבנו ממנו

בבשת הפנים, יכלנו אמנם לסלוח לו כי בחר לו את „תולדות באירן האנגלי" לנושא מאמרו, כי בזה פרע חוב לאחד מחסידי אומות העולם, וכן נאה לנו בני ישראל להכיר טובה למליצי ישרנו בימים האלה ובזמן הזה, אבל לא נוכל לסלוח לו במה שקצר במקום שראוי להאריך, ואם כבר הביאו המקרה לדבר על החסיד שבאומות העולם, מדוע מנע את הטוב מהקוראים ולא נתן להם אף השקפה קלה על ספרי באירן בכלל, מדוע מנע את עצמו ולא נגע אף נגיעה קלה בשיטתו של האדם המצוין הזה, שוא לכם האומרים כי ספר עברי צריך להעשות כלו על טהרת הקדש מבלי לערבב בו אף דברי חול משהו שבמשהו, זאת היא שטות שאין גדולה ממנה, לנו כלכל העמים יש ספרות, ואם הם העשירים בדעת ובממון יונקים איש מאת רעהו, ויערבו את התחומין, אנחנו העניים והדלים בכל מקצוע ומקצוע על אחת כמה וכמה שחיבים אנחנו לקלוט אל קרבנו את הטוב והיפה שבספרות העמים, ולא טוב עשה ה' פאפירנא כי משך את ידו מבאירן, וימצוץ ממנו רק את הנוגע לנו לבד.

שתי תולדות נתן לנו הפרופ' קויפמאן, לתולדות ר' שבתי ולתולדות משפחת ראזענטהאל מעיר סאהר. ויהי ערב ויהי בקר, אלמלי לא היה ערב לא ידענו את הבקר כי טוב. כנראה ידע הח' הנ"ל את הסוד הזה, ולכן נתן לנו את התולדה השניה, למען בעת שנתבונן מה גרועה היא בכל צד ואופן נבוא להלל את התולדה הראשונה שיש לה לפחות ערך ספרותי ככל התולדות ממין זה. ואנחנו מה נאמר על הז' מכתבים שנתן לנו לתולדתו השניה, החסרים אנחנו ספרי מכתבים טובים ובינונים כי בא לזכותנו במכ' גרועים שבגרועים? אין בם לא ערך מדעי ולא שפה טובה או אף בינונית כי אם מכ' פשוטים בתכלית הפשיטות מאב לבנו, ומה היה חסר לספרותנו בלעדי המכ' האלה? וגם פה נראה את תכונת נפש וטבע החוקרים בתולדתנו, כי לעומת שיבוזו לספרותנו החדשה ובשאט בנפש יביטו על משוררינו וסופרינו רבי הכשרון החיים אתנו, יגילו כמוצא שלל רב על כתב עתיק יהיה אפס ואין, וכל מלה והגה מסופר שזכה להמנות את יורדי בור ואפי' שיחות בטלות שלהם יזכו להגלות בקהל כמטמון יקר ואוצרות סתרים, בעוד שהרבה מכ"י סופרינו הטובים מונחים בארגז מחבריהם כאבן שאין לה הופכין, ואין חומל ואין מרחם עליהם להוציאם לאורה, אכן בדור מלא תהפוכות אנו חיים, בדור דורש רק אל המתים ומן החיים יעלים עין. זקן אחד מלא תורה כרמון יש לנו בדורנו ור"י רייפמאן שמו האיש הזה הוא ארגז חי מלא ספרים, ואין מי שיחמול על כתבי ידיו להצילם מכליון לבל יאכלם העש, כמה ברכורים היו מכרכרים וכמה קמטים נהיו במצחי החוקרים אם היו מוצאים למשל פסת נייר בלה ועליו כתוב מאמר „שלשת הראשים אשר היו לפנים בישראל" (האסיף הזה) מבלי חתימת שם המחבר עליו, אז אין קצה להחוד והתפארת אשר שתו למחבר המאמר, וכל תארי הכבוד לא היו מונעים ממנו, ואף כי בדבריו יש לפקפק מעט ויכולים לומר שקושית הגמ' שמעון בני חכם מאי קאמר, היא מפאת ירושה הבאה לבניו של אדם אם ראוים הם לכך, וכנראה מלא אז רבי את הג' מקומות שהיו אז פנוים, ונוציא מזה כי „שלשת הראשים" היו לאו דווקא, כי אחד היה יכול להיות גם הנשיא והחכם והאב"ד, ולהעביר נחלה מבניו הראוים לאותה אצטלא, ולהוריש את כל אשר לו לבנו הבכור זה אינו מן היושר. אולם הישים אחד מחכמי חו"ל את לבו לאוצר הספרות הזה אשר יש בו רוח ממללא, להם כתב יד אחד אסופי מן השוק בלי אב ואם שקול הוא כנגד אלפי מאמרים מחכמים חיים שאינם יכולים לפרוש כסותם עליהם.

צדקו מאד דברי הסופר ה' טעללער בדבר יושר הכתיבה. והוא באמת מעות לתקן, כי נכתוב כלנו שפה עברית אחת, ושנוי הכתיבה הוא חסרון להמנות בספרותנו. אולם דמיונו בעינינו כבא אל חולה שמחלתו אנושה והוא מפרפר בין חיים למות ומעירו כי ייטיב את שערו, וכי רבב נמצא בבגדו. הבו עצה הלום במה להחיות את שפתנו תהיה גם במצבה הנוכחית, שפתנו הולכת ומשתכחת מקרבנו, ודורשיה מתמעטים מיום אל יום, והוא בא לקשטה בקשוטים שיכולה היא לחיות בלעדם, כאילו כלום חסר לנו לשפתנו רק הדאגה זאת האחת. נעבור על המאמר „לקוטי אמרים" לח' ווארשאוופסקי שהוא בקרת על איזה ממאמרי האסיף. ונפטור ג"כ בתודה את ה' שט"פ בגלל „חמקוטעיה" שיש בהם כמה דברים טובים, וכן גם דרכו של הח' שולמאן בבאורי אגדות הידועה ונבוא אל המאמר „תולדות משפחת שניאורזאהן „לה' א. ז. ראבינאוויץ.

חביבה עלינו התולדה הזאת עם כל עקיצותיה המרות, סופר התולדה הזאת הוא כנראה חסיד במקצת ומשכיל במקצת, והוא מאותן החסידים שנתנו את ידם להשכלה ושניהן נתקימו בידו, הוא עושה את הרב שהוא עסוק-בתולדתו לאיש חול, פושט את אדרת הקדושה מעליו, והושב אותו לאיש פשוט בכ"ז לא יעיז לחטיא בלשונו ולפגוע בכבודו, ועל כל פשעים תכסה יראת הכבוד והרוממות כחסיד גמור. וכחסיד גמור ישלח פיו ולשונו בתירת המתנגדים, כאילו אי אפשר הוא לחלל את החסידות מבלי לפגוע בתורתן של מתנגדים, ושניהם תורת המתנגדים עם תורת החסידות אינם יכולים לדור בכפיפה אחת, ורק כשזה קם זה נופל. ומי בקש מידו להכנים צלם בהיכל התולדה? כן לא נדע מדוע לא תמצא חן בעינין השערתנו (האסיף תרמ"ח הצופה על פני הספרות הרבנית) כי למען להסמיך את מוסרם על הקרא עקמו את הכתובים? האם אין בה די להצדיקם על עותם את הכתובים? בכלל נעיר כי התולדה הזאת מקוטעת היא, ולא תרוה את נפשנו הצמאה לדעת מתולדות האנשים רבי העלילה בתקופתנו האחרונה. כדאי והגון הוא להבקיאים בימי חיי הגדולים האלה כי יחלו לבנות את הבית הזה ולפתוח בו חלונות.

טוב מכל המאמרים שפגשנו עד כה הוא מאמרו של החכם הנודע הרשי"ף „פרק אחד מדברי הימים לבני ישראל", פה נתאמת פתגם חז"ל לא המקום מכבד את האדם אלא האדם מכבד את מקומו, ואלמלא כן ראוי היה המאמר הזה מפאת ערכו המדעי וסגנון לשונו הטובה לבוא בראש כל המאמרים הספרותיים. על המאמר הזה עוד נשוב לדבר אי"ה בעת אחרת, כי פה בקורתנו היא רק שטחית וקלה בכלל.

ומכיון שנכשל המו"ל בעבירה זאת עבירת שלא במקומה, גררה אחריה עבירה יותר גדולה והיא עבירת „חוץ למקומו" במאמרו של ה' פרענקיל „חוקי השיר והמליצה", החוקים האלה בעזרת בית המדרש מנין? מקומם כנוספות לס' תלמוד לשון עברי או באחד משאר ספרי הדקדוק, או בכרעסטאמאטיע עברית, אבל מה לעוסק בעניני הספרות לדברים כאלה שנכתבו בעד פרחי הסופרים המתרגלים בעבודה? רבותי! הגיעה העת לקום מבית המדרש. נפסח על התמונות המעידות מה רב הוא כח הכסף העולה על החכמה בימים אלה, ונבוא אל חלק הספורים.

עניה היא ספרותנו בספורים, כי אין לנו מספרי-עם הכותבים עברית. החסרון הזה הוא אמנם נרגש מאד בספרתנו החדשה, ובכל פעם שאנו באים לנגוע במקצוע זה מוכרחים אנחנו לאמר כי טוב מעתיק דברים וספור מועיל מכותב הגות לבו, ממהדורי מילי וממספרים נובבי קש ותבן להלעיט בם את הקוראים, אולם אם

בדומיה ומנוחת נפש נשא את רוב התבן והקש שהמספרים האריגינאלים שוטחים לפנינו יום יום, בתקותנו כי מעט טעט יתפתח גם אצלנו הכשרון הזה, ודור יבוא יוליד לנו אולי-אם לא תשתכח שפ"ע מקרבנו—מספרים בעלי כשרון, כי לא יולד נוי פעם אחת, אבל הנשא גם זבל אחרים? האם נסלח להמעתיק אם יוציא תבן וקש של אחרים לרשותנו? מה עשירה היא אחותנו הספרות העברית האשכנזית בספורי — עם המרוממים את רוח ישראל, ונותנים לו דעת בפרקים מתולדתו, הבור הזה מלא מים טובים ומתוקים, הורידו נא כדכם מעתיקים ושאבו כאות נפשכם, ולמה זה נשפיק בילדי נכרים? מדוע זכה קאזלאווסקי הפולני בעיני ה' פרע:קעל מפיליפזאהן או לעהמאן העברים? ובמה זכתה העלמה אסתר כי נשאה חן וחסד בעיני המעתיק לפרוש כסותו עליה? כל ההגדה מאסתר ומלך פולין כזימירז היא מוטלת בספק ספק ספיקא, ואין מי שיאמר כי יש בה קורטוב של אמת בדברי הימים למלכי פולין, ואם כן איפוא למה היא לנו? ישתעשע בה העם שעל ברכיו נולדה ההגדה המלמדת לדעת את חיי מלכיו בימים עברו, ואנחנו רב לנו את שיש לנו מחיי עמנו באמת. על המראה המוזר הזה אנו מצטערים, שפת המעתיק טובה אולם אינו יודע להשתמש בה לדברים טובים ועצביו כסף וזהב, לבוש טהור לגוף אי נקי.

טוב ממנו הספור השני „בת היל" העתקת ה' רומש, הספור הוא כלו שלנו, ונושאו הם הימים חשפאניים, שאליהם תכסוף נפש כל יהודי לדעתם, אולם יען שהספור הזה לא עוד חדש הוא בש"ע, וכבר נעתק עברית ובא בדפוס ונמכר לאלפים בשם „צדיק ונושע" לא נדבר עליו מאום, והרי הוא בעינינו ככפל הענין במלות שונות, ולכן נפטרהו מדין בקרת.

טוב בערכו מהראשון וגרוע מהשני הוא הספור השלישי „שימעלע" מאת שלום עליכם הנותן לנו ציור קטן מחיי משפחה אחת בזמן הזה, כלומר לא מחיים ההוים בכל עת, ומקרים אשר יקרו בכל זמן, רק מקרה הוא אשר קרה ויוכל להיות כי עוד יקרה, „שימעלי שקץ היה שמו בכל העיר, עת נשא אשה ויגרשנה, ויוסף ויקח אשה, וישב ויגרש גם אותה, ולא חדל להיות איש ריב ומדון לכל יושבי העיר אחד לא נעדר. ולהסתולל במו לעולל למו עלילות" וכו', ובאמת „איש טוב כמהו, בעל נפש יקרה ולב בשר ורוח נדיבה?! כשימעלי לא מצאתי עוד" וכו', (האמנם תמצא חידה פסיכולוגית כזאת? היוצר הזה שההמר בידו מי יאמר לו מה שיעשה, הוא עושה מה שלבו חפץ. ובטח כן חפץ המחבר ונהיה כרצונו) עליו הוציאו קול כי התעשר וימצא הון רוב, ולבסוף נעשה אקטיאר בהתיאטר העברי, ויהי עני מדוכא. הספור כשהוא לעצמו אם טוב איננו גם רע איננו, אולם מה דמות נערוך לשם הספור „שימעלי" מה לשם זארגוני לספור עברי? או מה לספור עברי לשם זארגוני? כלאים כמו אלה לא נוטעו בשדה ספרותנו, הםה אין לנו על המחבר ה' שלום עליכם, הוא כתב את ספרו בשפת זארגאן ויכנהו גם בשם זארגוני, שם הנאה לו מאד, אולם את המעתוק אותו נוכיח, אם היה לאל ידו להעתיק את כל הספור, מדוע הוציא מכשלה ודבר שאינו מתוקן כזה מתחת ידו? הנבצרה ממנו לתת לו שם אחר? איך מלאו לבו לכבוש את המלכה בביתה? ואם אצל המחבר שמא נרים, וה' שלום עליכם הזארגוניסט הממית עצמו עליה, לא רצה לותר על השם שנתן לספורו הוא, ושנוי השם אצלו כערקתא דמסאני, לא היה צריך המו"ל ג"כ למחול על זכותו כחובב שפת עבר, חידה היא בעינינו, ותהי להידה, עול גדול לשפתנו העבריה, המעט לה הזארגון הדוחק את רגלה

כי עוד יכניסו לה צרה בביתה, שם זארגאני ושפה זארגונית מאשקע יאסקע וכו׳? מלבד כל אלה יש ויש הרבה מבטאים ומליצות זארגוניים אשר לבשת וגם לחרפה הם לבא בפרק הבעללעטריסטי, שבולו צריך להיות קדש לשפתנו בעצם תומה וטהרתה, ומה לתבן את הבר?

טוב מהראשון גם מהשני גם מהשלישי הוא הספור „על אם הדרך" מאת ה׳ זיננער, ואחרון אחרון חביב. היודע פרק בחיי בנותינו המעוננות מנוער בעת כי יערב שמש הצלחתם, יודה להמספר כי השכיל לתת לנו תמונה שלמה מחחיים הפרועים והמוזרים ההם, וכצייר אמן תאר את רחל גברת ספורו, אם כי שלא היינו מצטערים אם היה מוחק את שיחת האשה הזרה לרחל (צד 96) וגם מספורו לא היה חסר כלום, ודי לנו כי יבואו אחרים וישחירו פנינו על העון הזה הנמצא בידינו, ועוד כי לא לצעירי ימים לקרות כדברים האלה, בכ"ז נסלח לו על העון הזה היחידי שמצאנו בכל הספור, שכלו יפה אף נעים.

את השירים נמסור בידי היודע פרק בשיר לבקרם, ולא נתעכב גם הרבה על הקברים לקרא את הכתבים שעל ה מ צ ב ו ת לה׳ גארדאן המועילים לשכחה, וגם כי אין רוצים אנהנו לספר אחרי מטתם של מתים, ועוד שאינם אבר נכבד מגוף הספרות ועוד ועוד, וכן נעזוב גם את ב׳ מאמרי הרופאים להמתלמדים הלכות דפואה ממאמרים כאלה, ובכן חסל בקרת האסיף כהלכתו:

כל כתבי יהודה ליב גארדאן חלק ראשון ספורים יוצא לאור
ע"י י. ח. ראבניצקי וש. ד. הארינשטיין

משורר ומספר, האם אינם שני הפכים בנושא אחד? האם יוכלו ב׳ הילדים האלה לדור בכרם אחד ולא יתרוצצו? האם אינם סותרים זה את זה? על השירה כבר נחרץ משפט חרוץ כי „מיטב השיר כזבו", השירה לא תקבל מרות ממעשים ופאקטים, היא תתנשא על מעל כל הרכסים והבקעות אבני נגף וצורי מכשול אשר תפגוש בדרכה, תעוף ביעף במרחבי אין קץ בעולם האצילות, שם אין מקרים ומעשים שם אין שטן ופגע רע אשר ישימו עבותים על ידיה ויקצצו את כנפיה אם לא תחזה נכוחה, יסודה בדמיון עז של המשורר הרואה צל מעשים כמעשים, ומי יאמר לו מה תעשה הוא חפשי ורוחו חפשי, ובשעה שהמשורר במרום ימריא הכל מותר לו הכל שרוי לו הכל מחול לו, ואין מביאים אותו במשפט רק על סגנונו ושפתו, לא כן חלק המספר האמלל, ידיו אסורות להחיים כמו שהם ורגליו לנחשתי המעשים הנעשים הוגשו. שפיל ואזיל הוא ועיניו מטייפין סביבו לראות אם לא פרץ גדרי הטבע וחוקי מעשה בראשית, שלא יפסיע פסיעה גסה ושלא תהיינה גם צעדיו מדודות יותר מדאי. עליו ללכת אט ולתת לנו ציורים אמיתים ותמונות מדויקות מהחיים שהוא עוסק בהם, אז רק אז יוכלו לפעול את רצון בעליהם, הקורא התמים והפשוט ידמה כי „מעשה רב" יספר לו המספר, ובאמת כן קרה וכן היה. וממילא תשתרש בלבו שנאה כבושה לעושי רע וכו׳ וישפר את מעשיו, ויתאמץ להטיב את דרכו וכו׳ כי זה תכלית כל הספורים, לא כן אם הצבע שהצביע המחבר את החיים היא מזויפת, והקורא התמים ירגיש מיד כי קלא אילן נתן לו המספר תחת תכלת, הרי יבטל את המספר ואת ספוריו גם יחד. כי הספור הוא „בבא מעשה" בדוי מלב, ואז מכיון שניטל ממנו עוקצו יהיה כתוב אף בשפה טובה מאד, לא יכנוס עוד ללב הקורא לעשות בו רושם חי, אחרי שהוא בעיניו רק כשיחה נאה לישן בה את הילדים ולא יותר.

לא אכחד ממך הקורא כי מחשבות זרות והרהורים רעים כמו אלה עלו על לבבי בראותי את הם כל כתבי יהודה ליב גארדאן הכולל י"א ספורים . האמנם זכה ה' גארדאן לשני שלחנות ? האמנם רב כחו וחיליה דהאי גברא להיות גם אסור באזיקים אל קרנות המזבח ? האמנם גדול האיש ויוכל לכהן בב' כהונות סותרות אשה רעותה ? ויודע לפשוט את צורתו וללבוש צורה פשוטה ככל האנשים הפשוטים ההולכים נגד החיים ? מי יתן והיה ! מספרים אמנם חסרים לנו בספרותנו , ועניה היא מאד במקצוע זה , או אולי שכח ה' גארדאן בישבו על האבנים ובכרעו ללת איזה ספור , כי מה שלמשורר לא הוי מומא והוא דש אותם בעקביו למספר הוי מום גדול שמנקר את העינים , והוא כקורת בית הבד גדולה בין עיניו .

כי ה' גארדאן לא חונן מאת הטבע בכשרון מספר , וכי איננו יודע לאחוז את המעשים ולברוא ציור שלם בכל פרטיו כבר ידענו מפיליטוניו בהמליץ , ואם שם היה מקומם תחת הסינר נאה להם כשיחה נאה כצל עובר ואבק פורח , לא יכירם מקומם בספר מיוחד , בפיליטון אין מדקדקים הרבה , ואין מכניסים אותו לבקרת , פיליטון הנקרע לקרעים הרבה כמו „המעורב בדעת" (ספור ח') יבא כשמן כל פרק בפני עצמו בעצמות הקורא , מבלי שאול את פי המחבר ; הלא שעמום וערבוביא , ערבוב פרשיות ובלבול הסדר יש כאן , מפני רוב האילנות אינם רואים את היער , ומפני קשר המעשים הסבוכים ונאחוים זה בזה שלא כסדר לא ימצא הקורא התמים את ידיו ואת רגליו לדעת מה זה בא גארדאן ללמדנו ? האם שיחה בטלה השמיענו ומעשה שהיה הודיע לנו מבלי בקש בשכר ספורו שום תועלת מן הקורא . וכל כך למה ? משום שהקורא קורא אותו לסירוגין מעט בשבוע זה ומעט בשבוע זה , ועד שהוא בא אל הפרק השני כבר עלו מלבו דברי הפרק הראשון וישכחם , והוא מאמין באמונה שלמה בהמחבר כי בטח עשה הכל יפה וכהוגן , ולא הוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו . וכן האם עלה למשל אף פעם על לב הקורא לשאול את השאלה הפשוטה שעולה גם על לבו של תינוק שאין מוחו גס ; פשיטא , וכי מה בא המספר להשמיענו בספורו „קפיצת הדרך" (ספור ט') האם בשיחות ילדים כמו אלה נמלא את ראשנו ? בעלי העגלות כבר בטלו ועברו מן העולם , והמעט שנשתיירו עוד האם יציתו ליה ? ואם בא להשמיענו כי הירושלמי המתחפש נחשד באשה נוצרית לא היה צריך להתחיל את התורה מבראשית כי אם מבלילה ההוא ? אמנם מגארדאן יש לנו הצדקה לבקש ספורים טובים מאלה שהוא רב את ריב הנוסעים עם בעלי— העגלות , או האם שאל פעם איש על „המלך טפש" (ספור ו') מאי קא משמע לן ? וכי איננה משנה שאינה צריכה לגופה ונבראת מתחלתה רק ואך לבדח את הקוראים בלילי פורים , מבלי מצוא בה שום תועלת רוחני , מזון לנפש ?

כל זאת היה נוהג עד עכשיו . עד עכשיו שהספורים האלה היו נתנים מגלות מגלות להקוראים , חתיכה קטנה בכל שבוע , ותחת כמה מקרים צרות והרפתקאות יתגלגל היהודי בשבוע תמים , כמה יחרשו על גביו וכמה ידריכוהו מנוחה בששת ימי המעשה , ואין לבו פנוי שישתמר בו כל הספור שהוא קורא , ולכן אין מתעורר ואין שואל ואין מקשה , אבל עתה כשאוכל ספור שלם בעמדו על רגל אחת , וטרם שתספיק שפחתו לצנן לו את הכוס של חמים כבר בלע ולעס בשניו שנים או שלשה ספורים , הלא גם התם יתעורר וישאל : מה זאת ? גם תינוק דלא חכים ולא טפש אם רק איננו שאיננו יודע לשאול ישאל : מה העבודה הזאת להמחבר אם איננו בעל מלאכה זאת ?

אולם ה' גארדאן היאמר די לחטאים דקים כמו אלה ? הבה נחפש בספוריו

ותראו כי הרבה הרע וכעבות העגלה חטאה בספוריו, על הראשונים נדינהו כשוגג, והוא לא ידע מה חובתו כמספר ויעשנה, אבל נביאהו במשפט על תועבות גדולות מאלו הנמצאות בספוריו, אשר חטא במזיד ובדעת וכונה, כאיש שיודע את האמת ומתכוין למרוד בה, עליהן לא נוכל סלוח לו. והנה נפרוץ בזה גדרן של המבקרים שנהגו להביא את תמצית וטופס כל ספור בבקרם אותו, כי אלמלי נעשה גם אנו כן אז עלינו להעתיק כמעט את כל הספור שאנו עסוקים בו, כי כל ספוריו הם קצרים, ועוד אחרי שכבר נאמרו פעם בפיליטוני המליץ ונשנו כאן בספר מיוחד בלי תפונה יודעים אותם כל הקהל הקורא עברית. ואם ימצא אחד או שנים שלא קראום עוד, הנשחית בשביל השנים דיו ונייר ונבלה זמן בשביל המיעוט, מיעוטא כמאן דליתא ואחרי רובא גריר, וזיל קרי בי ספרא הוא, ייתי ספר ויחזי.

הבה נחזה בשולמית הזאת, כבר איתרע חזקתה, וכלה זאת שעיניה תרוטות כל גופה צריך בדיקה.

בספור הראשון „העצמות היבשות" יתקלס המספר בהאי עניא מענדל המלמד אשר שפך על אחיו המומר קתון מלא חרפות וגדופים ואומר כי לא יביא תועבה אל ביתו, וטוב לו היות מלמד כל ימיו וגם למות ברעב מלקבל טובה מאיש אשר בגד בעמו. מה תאמר אתה הקורא על המחזה הנאדר בקדש הזה, אמנם אלה גבוריך ישראל? אלה הם העברים האמתים אשר יבחרו מחנק לנפשם ואת אחיו אשר הפר ברית אבות לא יכיר, הבו לנו עברים גמ׳רים כמו אלה, הבו לנו מענדלים מלמדים ואז נבטח כי עוד חי בקרבנו רוח ישראל, נבטח כי לא ימות עמנו, כי רגשותיו הדתיות לא קהו למראה ברק הכסף, באנשים כאלה נתפארה נגדה נא כל העמים, כי לא עם אוהב כסף הוא עמנו, כי דתו יקרה בעיניו מכסף וזהב וכל מחמדי תבל, כי לבנו לא נטמטם עוד ודעותינו כמאז כן עתה הן קדש קדשים למרום נאצל ונשגב, כן נדמה אנחנו וכן בטח ידמה כל קורא אף האוהב כסף היותר גדול, גם הוא בחרדת קדש יביט על המראה הנשגב בהדרת קדש הוד ותפארת לעם ישראל שיש בו מענדלים מלמדים גבורי רוח כאלה, אבל המספר לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב, לבו לא נמלא מחשבות קדש והוא אומר: הרבה שוטים למקום, היצדק? חידה היא בעינינו כי ישא איש בשר קדש בבגדו ויטמא.

עוד ספור מעין זה הביא לנו ה׳ גארדאן בשם „רחמי אם" (ספור ג׳) אבל שונה הוא מהראשון שנוי גמור, וכנראה יש ביד המספר היכולת לשכוח מה שהוא רוצה לשכוח, כי בספורו זה הוא סותר בידיו את כל הבנין שבנה בעמל בספורו הראשון, לא נזכירהו כי יש כלל גדול בהרבה מקומות „מה חזית דדמא דידך סומק טפי" וכו׳, וא״כ האיך תוכל אם רחמניה כזאת לכבוש את רחמה מבנה יחידה אשר נאבד מאתה ותתאבל עליו ימים רבים וכאשר מצאתהו תסתיר פנים ממנה בשביל „רחמי אם" ואהבתה לבתה, שלא יבולע לה ולבניה, כאשר יגלה בקהל סודה, כי אין מקשין על רוח ישראל, הרוח הזה הדופק בגידי העברי ישבר סלעי האהבה ויפרוץ הבריחים של רחמי אם. והאשה הגדולה" הזאת אף כי שרחוקה היא מהפרת ברית אבות לא יותר מצעד אחד קטן, את בתה השיאה לנכרי, הבנים הקטנים שנולדו לבתה כבר נתחנכו עפ״י הדת השלטת, והיא בעצמה היתה אצל בתה אשר בביתה נמחו כעב כל זכרונות היהודים, מאכלה ומשתה ומעמד משרתיה וכל מנהגי הבית הכל כאשר לכל היו כדת העמים, בכל זאת כל עוד שלא הביאה בשרה במים עוד יהודית היא, עוד תחשב לבת העם העתיק.

דינה כעברינית אבל לא יצאה בשביל זה מכלל ישראל, והיא עברית גמורה,

אחותנו היא כי אע"פ שחטא ישראל הוא, ולכן לא יכלה סלוח לבנה אשר עזב את דגל ישראל לגמרי, ויפר ברית אבות בפרהסיא בכתבו על קרן השור אין לו חלק בעם ישראל ולא נחלה באמונתו, ובצדק יכֻנה המספר בשם „אשה גרולה". אולם אם אשה כזאת אשר רק ברגלה האחת עומדת בתחום היהודים ורגלה השניה עומדת חוץ לתחום, אם אשה כזאת תאמר לבנה יחידה לא ידעתיו משום..... ומדוע יצא גזר דינו על מענדל המלמד להיות „שוטה" כל ימיו? מענדל זה המלמד אשר לא ידע גם מחיים של פריצות ופריקות עול של מנהג קל, עליו נחתכה גזרת המספר כי „שוטה" הוא במאנו לקבל משען כסף מאת אחיו הבוגר, ומדוע? וכי משוא פנים יש בדבר? או כי דאמען רעכט יש כאן, לוותר הרבה מזכיותינו הדתיות לנשים? אתמהה, והנה בטרם אצא מאת פני המספר אשאלהו: ילמדנו רבנו באיזה מחזור חל אז יום שני לחג השבועות ממחרת השבת, כי אצלנו בני ווארשא דבקיאים בקביעא דירחא לא יחול לעולם חג השבועות ביום השבת, ואולי בפטרבורג קובעים מועדים באופן וחשבון אחר מאשר אנחנו עושים פה, תיקו.

בספורו הרביעי, „כף רגל עגל" גדש את הסאה ומחק את הסאה, והננו רואים כי אין בו מן המדה לפתוח בגנות ולסיים בשבח, ורק כל מטרתו לגנות ולגנות עד סוף כל הדורות. כל שומעי דרשות המגיד מקעלם יעידו ויגידו כי כל הספעציאליטאט שלו בציורים, היא רק לצייר את הגיהנם והאש האוכלה בשבעת מדוריו, כבקי גדול בכל מוֹצאיו ומובאיו, אבל לא ילמד לשומעיו איך לעשות כרעי עגל. כן לא יאמין כל איש כי יעיז הבלן מלמעלה לצווח ככרוכיא אל העומדים מלמטה על פני הכבשן „הוסיפו הבל, הוסיפו הבל, כי כן אוהב הרב תמיד להוסיף הבל", ואף אם לו ישבע אלף פעמים בפאותיו ובזקנו לא יאמינו לו. והנה כלתא מגניא דאית בנו קדים אמרה. ומדוע זה יאפיל בטליתו על הכדות המשובחות שנמצאות בנו יותר על כל העמים? מדוע זה יכסה בחספא את המרגניתא שהוא מוצא בנו? „כל איש מוקיר שבת — ומי איננו מוקיר שבת בדריבישאק? — וכל אשה שלא כלתה לה פרוטה מן הכים ועבוט מן הבית תקח לה כרעים במכסת נפשות". יוצא מזה כי מי שאיננו לוקח לו כרעי עגל הוא עני מדוכא שאין בידו לא פרוטה לפורטה ולא עבוט בבית, אם כן אפוא איך יוכל השמש לשנואי נפשו לחלק חבלים באפו בבתים שאין טומנים בם, איש כזה שנפשו יבשה אין כל היקבל גם אורה על שבת להרעיב גם את נפש רעבה? ואם אמת הדבר שכן נהגו בדריבישאק לחלק מפתם לאורחים אף העני שבעניים הלא היה יכול לתת לנו תמונה יותר מזהירה מצדקת פרזונם של ישראל? גוי קדוש ביום השבת קדש יתן מפתו ומסעודתו שאינה מספקת גם לו לאחיו העני? גם לא אדע מה עול עשה הרב אם לפי החשבון מצא כי הקצבים מכרו בשר טרפה תחת בשר כשר, טוב עשה כי בטל את המנהג הרע הזה, אף כי שנשתרשו בו בני עירו. הרב ידע כי עי"ז תפרוץ מריבה וחסר יבואנו, אבל לא יכול להתעלם כירא שמים מן המכשלה הזאת שתחת ידו, וכן תדרוש גם משמרתו הקדושה ממנו, ולנו אין עסק בסבת הדבר שסובבה לפקוד את בני דריבישאק ולמנות את מספר כרעי העגל הנמכרים בכל שבוע ושבוע, ובלבד שהחשבון צדק ולא אסר לנו את המותר, והכל נעשה יפה כהלכה, והטרם נרע כי חרשות גדולות ופעולות עצומות לחיי כל עם ועם יתהוו לפעמים לא רחוקות ממקרים קלים שבהיותם לא ישים האדם את לבו אליהם, והם מחוללים שנוים כבירים ותוצאות אדירות בעולם.

פתח בגנות ומסיים בשבח. עד עתה הראינו רק את הצללים, עתה נראה גם את האור המעט הגנוז בהספורים, הספור השני „ולא ביד חזקה" הוא ציור לקוח

מן החיים, ולא נאשימהו בשביל זאת שנתן לנו „משיח שקר" כי מאד יוכל להיות שכן קרה באמת, ואיננו ציור לקוח מן הדמיון, אבל אין לו עסק עם הקבלה, ורק בגבור על ישראל צרותיו, והוא מורדף בלי חשך, אז תבוא תקותו בהגאולה העתידה לחבוש את מחץ לבבו הנשבר. היא תחזקהו ותעודדהו לבל יפול לבו עליו, ולבל יתיאש מן חיים טובים מאלה, תפח בו רוח תקוה לקוות ולקוות עד כי תזרח גם לו השמש וינוסו הצללים. התקוה הזאת היא לנו סם של תחיה לחיות ולהתעודד, וחלילה לנו לנהוג בה קלות ראש, ואם גם תברא לנו התקוה הזאת לפעמים איזה משיח שקר תועה ומתעה, יהיו בעינינו כיסורין של אהבה, וחלילה לנו להקל ראש נגד אחד מעקרי הדת שכל חיינו תלוים בה. כן טוב גם הציור השני מהספור הזה, כי נעזבי ההשכלה שעמדו בחצי הדרך, הם גנבים חומסים ועושים כל תועבה למלאות את תאותיהן שלא תדענה שבעה.

גם הספור החמישי „שניהם כאחד טובים" הוא אמת ויציב נכון וקים, ומקרי כל יום ויום יעידו על אמתתו. הפקידים ברומניא לוקחים שחד ומטים דין ועושים כל תועבה, והיהודי הסרסור הוא השעיר לעזאזל אשר ישא על ראשו את כל פשעיהם לכל חטאותם, והם לא ידעו או לא ירצו לדעת כי לאו עכברא גנב אלא חורא גנב, ציורים כאלה טובים היו כי יהיו נעתקים לשפת המדינה, אולי יפקחו עיני אחד הקוראים מבני העם לפחות לחזות נכוחה.

הספור השביעי „רבלה מוכרת החמאה" הוא תבן שבבר נדוש, וכן גם הספור העשירי „בעבור נעלים" הוא קמחא טחינא. כבר חנטו חנטיא וספדו ספדיא לגויות אלה המנהגים הטפלים אשר כזמורת זר צמחו בכרם ישראל, בכל זאת אין אנחנו רשאים לקפח שכר שיחה נאה, וכל המרבה לספר בגנות אלה המנהגים הטפלים ומתעמל להשרישם מלב עמנו הרי זה משובח, ושכר רב יטול.

טוב מכלם הוא הספור האחד עשר „מעלות ומורדות" והוא האחרון, ונתאמת בהמספר אחרון אחרון חביב, הספור הזה הוא כלו שלנו, ויהודי הוא מכף רגלו ועד ראשו על ברעיו ועל קרבו. יהודי גמור לכל פרטיו ודקדוקיו, אין בו לא מחיי מופקרים ולא גם מעקיצות הרבנים, אין שם לא קנאת מנהגים טפלים ולא שנאת הדת, רק תמונת איש צדיק תמים בלי כחל ושרק, ותמונת רופא אביר לב הרחוק מצדקה. שתי התמונות האלה נראה בצביונן ובדמותן בכל פנות שאנחנו פונים ובכל מקום שנתן את עינינו, ומאמינים אנחנו גם להמספר כי הד"ר שב בתשובה שלמה וייטיב דרכו לבל ירוצץ עוד דלים לימים רבים, כי אנחנו לא ראינו עוד כי יקרה כזה, ולא ראינו אינה ראיה.

בסיימי לבקר את ספרו של ה' גארדאן נזכרתי מעשה, פעם אחת בא סופר ספרים תפלין ומזוזות להתהדר בכתב ידו המהודר והנקי לפני אחד האנשים שקוה למצוא אצלו עבודה בעבורו, ואחרי שהאיץ בו הסופר להשמיעהו את משפטו אשר חרץ, ענהו בשפה רפה; אמנם השפה טובה היא מאד מאד, כן גם אנחנו נאמר; שפת ה' גארדאן בספוריו טובה היא מאד מאד, יחיד הוא בסגנונו הנעים ואין דומה לו בכל סופרינו, השפה בידו כחומר ביד היוצר, ולוקח לבבות הוא במתק שפתו הבלולה בשפת התלמוד ומדרשים, וכבקי גדול בסממנים יודע הוא לתבל במדה ובמשקל ובמשורה. אולם וי להאי שופרא דבלי בארעא, מבלי יכולת בידו להשתמש בה כצורך. העת היא לנו להצות את עם ה' כי נתחלק גם עתה לכתות, עת לבנות הנהרסות, לאחה את הקרעים ולאגד את העם במתרוזות אחת, בעת צרה וצוקה כזאת אשר יתלחשו עלינו חברים ומכל עבר יסערו להפיצנו.

ט"ו עקרים שבתורת ישראל

אמרו ונהי בעינינו כחגבים אמר הקב"ה ויתרתי עליה אלא וכן הייני בעיניהם מקפיד אני וכי יודעים הייתם מה עשיתי אתכם בעיניהם מי יאמר לכם שלא הייתם בעיניהם כמלאכים.

(תנחומא פ' שלח לך)

אף על פי שבטוח אנכי בך הקורא כי לא תקפיד עלי אם אומר כי כחגבים הם כל חכמי רוסיא בעיני חכמי חו"ל, ולא תשאלני: וכי יודע אתה מה אנחנו בעיניהם, ומי יאמר לך שאין חכמי רוסיא בעיני חכמי חו"ל כמלאכים, וכי בוחן לבבות וצופה נסתרות אנכי. אף על פי שיודע אנכי כי אין מי שישאלני ויביאני במשפט על דברי אלה, מפני שדבר זה הוא אמת ויציב וגלוי וידוע לכלנו. הכל יודעים כי ממרום ישקיפו הענקים הגרמנים עלינו הננסים הרוסים, הכל יודעים כי מבוזים הם אותנו לא רק בלבם כי אם גם בפיהם ובשפתם, וכבר הוא מן המפורסמות שאינו צריך עוד לראיה ולעדות, בכל זאת לא אמנע גם אנכי מלהביא עוד ראיה ועדות אחת, והיתה לזכרון בספר התולדה לחרפת עולם ולכלמת נצח לגבהות האנשים שלא תדע גבול וקצב, אולי יבושו במעשיהם ויכלמו במפעליהם ושב ורפא להם.

כל מי שקרא רק ב' פרקים בספרותנו החדשה יודע כי בתקופתנו זאת הועלה שאלה חדשה על שלחן הסופרים והחכמים, שאלת: מה אנו? כלומר האם יש לנו בני ישראל הצדקה להקרא בהשם הנאה „עם" אם לא, ואנחנו רק חברה דתית, חברת אנשים בני דת אחת, וכיון שכן פטור הגרמני מכל התחיבות להרוסי שאיננו בן עמו רק בן דתו, וכן הדין נוהג גם בצרפתי אנגלי ואיטליי ליתוגרמי וכו' וכו', כי הארץ שיושב בה היהודי מפקעת אותו מכל שעבודיו ליהודי אחיהו שיושב בארץ אחרת. השאלה הזאת הנוקבת ויורדת עד התהום של קיומנו היתה כל כך חביבה על הסופרים עד שהתפלספו ויכרכרו וישאלו וישיבו כאילו כבר היה ישראל מת, וגופו מונח על שלחן הרופאים לנתחו ולבדוק את אבריו ועצמותיו אם הם סכויין או שרופין או משוחין, למען דעת איך נהג את עצמו, בשתיתו אם שתה יין חי או מזוג או בראוי, אם שתיתו היתה מרובה מאכילתו או שאכילתו היתה מרובה משתיתו, או שהיו שתיהן כראוי. והנה באו מקרי הימים האחרונים והפגעים הרעים ויראונו באגרוף ובאצבע צרדה מכה על הפנים כי עם אנחנו, כי היהודים בכל העולם הם חטיבה אחת, ולכל אחד מישראל יש חלק בשנאת העמים אותנו אם מעט ואם הרבה, מאשכנז נפתחה הרעה ותעבור עד אוסטריא ותראה אותותיה ברומיניא וכו' וכו', והנה טובה מרדות אחת כי פשטה את העקמומיות שבלב חכמינו האוהבים לנום ולהשתעשע בחלומות, מה אנו? שונאי בני שם הביאו חכמה בלבם ויבינום לדעת כי במהרם לחשוב את חקץ טעו טעות גדולה, ועליהם להתעורר ולעמוד על נפשם. אז נולדה המחשבה הטובה בלב ראשי וחכמי חו"ל לחבר ספר אשר יכלול בקרבו את כל העטהיקא התלמודית, אשר יתן צורה שלמה מתורת התלמוד במה שנוגע לאדם ולחברו, ותמונה מדויקת מתורת ישראל בעניני מדות ודרך ארץ. ובשתים נקדש הרעיון הזה אצלם, כי יש בידו לעשות שתי שליחות באחת, למחוץ ולחבוש, למחוץ את ראש התנין הגדול האנטיסימיטיזם הבודה שקרים וכזבים ותולה אותם בהתלמוד, ולנקות את תורת ישראל מפשע רב שטפלו וטופלים עליה צוררינו בכל דור ודור, וגם לחבוש לשבורי לב שבעמנו, אלה העברים העורים שאינם יודעים את התלמוד

והורת ישראל, ורחוקים הם מעמם מהלך ת"ק פרסה, בהעצמות היבשות האלה לפחת רוח, ולקרום עליהם עור וגידים ויחיו ויעמדו על רגליהם ויתקרבו אלינו. אמנם עצה והצעה טובה היא עד מאד.

פה אמרנו תבטלנה המחיצות והגבולים, פה נראה שתוף מבואות ועירות, פה תראה לעינינו רוח דת ישראל בעצם תקפה, חכמת בני חו"ל עם תורתן של בני רוסיא תלכנה אחוזי יד ושלובי זרוע נגדה נא כל העמים, השרשים יינקו אלה מאלה, כי האמנם מלאכה קלה היא לעשות עטהיקא תלמודית, להתת בים הגדול הזה דרך ובמימיו נתיבה? והאם דבר נקל הוא לאסוף חמר ולבנים להבנין הזה הגדול, כרך גדול של רומי בהספרות התלמודית הרחבה מני ים? ולתת סדר ומשטר במקום שאין בו קץ ותכלית? והאומר כי דבר זה יוכל להעשות בעזרת ספרי מלים ובהעברת בעלמא בספרי עין יעקב אינו אלא טועה, המעיד על עצמו שידיעתו מן התלמוד היא עוד גרועה מידיעת הסומא מן הצבעים, אמרנו כי כאשר יקרבו אל המלאכה ויראו כי אין העבודה הזאת כלה להם, המלאכה הזאת דורשת ידיעה גדולה בתורה ודעתם קצרה, ולא יוכלו עשוה לבדם, כי נשגבה היא מכחם, ויקראו גם אותנו בני רוסיא להשתתף עמהם, ירימו גם מאתנו אנשי צבא גבורים מזוינים היודעים להפוך במלחמתה של תורה, למען יצא הדבר נקי כסלת. דמינו כי מפעל אדיר וכביר רם ונשא ורב התוצאות כזה יצא מן העם, מכל העם שיש לו לב בשר רוח ונשמה, עצם וגידים וקרמה, כל העם בכל מקום שהוא יקושש קש לתבן וישתתף בפרוטותיו להמפעל הגדול הזה, כי עם אחד אנחנו. וכשם שכלנו שנואים בשביל עממותנו כן גם יש לכלנו חלק בקיום הלאום שלנו, כלנו מטילים בכים „העם" אם מעט ואם הרבה, ועוד לא נודע מי משחד מכחו יותר אם אנחנו בני רוסיא בידיעתנו את התורה אם בני חו"ל בידיעתם את דברי ימינו, זאת היא עוד שאלה שאין אנו רוצים לפותרה כעת.

עברו ארבע שנים מעת נשמעה בין החיים ההצעה הטובה הזאת, ובראותנו כי אין גם אחד מאתנו קרוא אל האספה, להיות נמנה עם הסנהדרין הגדולה שבאשכנז ונאמר כי בטח לא יצאה המחשבה לפעולה, ארבע שנים כלו עינינו מיחל לקראת ברטים של קריאה מחכמי אושא שבחו"ל על יד השפרעע אל אחד מגדולי ארצנו, נתיאש כבר מכל המעשה הגדול שאמרו לעשות, ונבכה להעצה הזאת הטובה ונכפור להילד הרך הזה שנקטף עוד במעי אמו, ולא זכה לצאת לאויר העולם, ועוד טפות דמע אחדות נוספו בנאד של דמעותינו הגדול על כל עצה והצעה הפורחות באויר אצלנו, ואין להם אחיזה בהיים כלל וכלל, ודבר זה הלא עוד לא חרש אתנו, ומבין ריסי עינינו ניכר כי כל עצותינו הם רק לשעשוע בעלמא לישן בם את הקוראים ולא יותר. הסופר המציע יודע כי הצעתו לא תכרה לה אזנים בין אנשי מעשה להוציאה לפעולות, והסופר המתנגד להצעת חברו ומרבה להראות את רפיונה או בטולה, יודע ג"כ כי כדברי הראשון כן גם דבריו הוא מקומם הנאה להם הוא בהארכיו הכפרותית, ואינו בא להלוק על חברו משום שירא הוא שמא יפלו אנשי מעשה שבקרבנו על הצעת הראשון חלילה ויביאוה לידי מעשה, ואז תגרום הצעתו צד סכנה חלילה, לא, וכן גם הקהל הקורא יודע כי דברי שניהם הם רק לפלפולא בעלמא, משום דרוש וקבל שכר, ובכל זאת עולם כמנהגו נוהג, הסופר מיעץ ובא רעהו וחולק עליו כי לא זו הדרך ולא זו העיר, והקהל קורא ולועס בשיניו מבלי שידע כי באו אל קרבו, כן הוצאנו משפט בהחפזנו גם על הצעת חכמי חו"ל, והנה

הראנו הזמן כי שגינו במשפטנו, ההם דברו ולא יעשו ? ההם חשבו ולא יקימו מזמות לבבם ?

בבקר לא עבות אחר, בימי חדש האביב, במועד צאתנו ממצרים מאפלה לאור גדול ומשעבוד לגאולה, בחדש הזה היה פתאום גם אור גדול לכל היהודים בכל מקומות מושבותיהם, אורה ושמחה וששון ויקר, לא עתה עוד יבוש יעקב ברתו ופניו עוד לא יחורו. קץ בא, בא הקץ להאנטיסימיטיזם, הקיצו עליהם כל האריות שבחבורת חכמי חו"ל ומהם קולם יחרדו ויבואו להחבאות בנקרי צורים ובכפי סלעים, נאספו עליה הרועים וישמידוה מתחת שמי ה', וקרני ברזל בידי הסנהדרין הגדולה בחו"ל לנגח בם את כל הפוער רק פיו לזלזל בכבוד תורתנו. הד"ר יואל וחבריו לא נתנו דמי להם בכל העת הארוכה הזאת של שש עשרה תקופות ויעבדו ויחפשו ויבדקו עד מקום שידם מגעת, ויסדרו ויוציאו לאור ויבקשו הסכמות, וגם המסכימים לא היו קשי ערף בעת ההיא, ויחל הד"ר יואל את פני הרבנים וימהרו לעשות את בקשתו, כי אין מסרבין לאדם גדול ולדבר גדול כזה, שהוא יסוד ועיקר לקיום ישראל בינו לבין עצמו וקיומו בין העמים, וזהו פרי העבודה רבת החרשים הזאת, כי הד"ר יואל צמצם את העטהיקא שלו, וימצוץ מן התלמוד כל דעה משובחת וכל מדה נכונה כגרוגרות דר' צדוק, ויעמיד את כל העטהיקא התלמודית או כאשר קורא לה בשנוי שם „יסודי העקרים" על חמשה עשר.

ויהי כאשר הגיעה לידינו האיזר' וואכענשריפט המאגדעבורגי № 10 ש"ז. ושם כתובים ומסודרים כל הט"ו עקרים העתידים לכבוש את כל העולם הגדול של צוררי תורתנו, והמו"ל את הצפירה בקשוני להתבונן על העקרים האלה מה הם, אם יש בהם נ"ט לשבח או לפגם, אם רפים הם או חזקים, ואם באמת כחם גדול להפיל אימתה ופחד על משטיני תורתנו, ההוחדו החצים האלה, ולא קהה הברזל לקלוע אל המטרה, או כי צדקו דברי המערער הד"ר ראהמער האומר כי החרב הזאת לא הושחזה כראוי והיא מלאה פגימות, ומסטין לא תאסור בכבל. ואנכי בנפש חפצה התבוננתי בם, ואגלה דעתי בקהל בהצפירה 71 ש"ז כי מגן גבורים נגעל, וכי צדקו דברי המערער שהוא גם הוא מבני האגודה, וכן דמינו כי הפעולה הזאת תשוב לאפס ואין, כי בהבירם עותתם ויתחרטו ממעשיהם, אולם גם בזאת שגינו במשפטנו, הפעולה היא רק נמה שנתה כמעט אבל לא עברה ובטלה כלה מן העולם, כי מה אנו בני רוסיא ומה חיינו כי רבנים—דוקטורים ופרופיסורים ישמעו אלינו.

ונהי בעינינו כחגבים, יודעים אנחנו כי מקצוע אחד יש בספרותנו וחקירת ימי תולדתנו שמה, אשר בה שמן חלק אחינו חכמי חו"ל, ובענינים כאלה להם ההוד וההדר הדעה והדבור, כי להם יש הרבה כלי שרת להשתמש בהם ולשאוב מהם מקורים מה שחסר לנו, ואנחנו בעינינו לא ראינום. ויהי כאשר קראנו לרבני ישראל וחכמיו בכל הארצות להשתתף עמנו בהערכת הכנסת הגדולה, קראנו גם להחכם המרומם והנעלה הגדול מאחיו הפרופיסור לאצארוס, כי יואיל לתת גם הוא מהודו על הכנסת הגדולה במאמריו המדעים המסולאים. החכם הנעלה הזה אשר נרעהו ממכתביו אלינו הוא מיחידי סגולה השרידים היחידים שבעמנו. לבו בוער באש קדש ונפשו גחלים תלהט באהבת העם שאליו יתחשב, ובמקום גדולתו בחכמה ובעושר שם אתה מוצא גם את שקידתו הרבה לתקנת מצב אחיו האמללים היושבים בשפ', והוא גם נענע לנו בראשו כמסכים על מחשבתנו לבנות את בית ישראל ולאחה לפחות את הקרעים בספרות, ויבטיחנו לשחר מחכמתו להכנסת הגדולה שאנו מוציאים לאור באיזה מאמרים פסיכולוגים הנוגעים לעמנו, ויש להם יחס לישראל. והנה מה נבהלנו

לראות כי תמורת המאמרים האלה שלח לנו ב' קונטרסים האחר בשם Einigen aus den motiven welche in der coblenzer conferenz vom 11 und 12 august 1883 zu dem beschluss gefuhrt haben ein grundlegendes werk ůber jůdische ethik ins leben zu rufen שם המאמר הזה יעיד על תכונתו כי הוא נתינת דין וחשבון ממפעלות האספה הקאבלענצית בדבר הרעיון שנתעוררו לתת עטהיקא תלמודית, ושם הקונטרס השני הוא grundsátze der jůdischen sittenlehre והם החמשה עשר עקרים (שכבר הראינו בטולם בהצפירה) ועליהם חתומים כמסכימים 209 איש, ובהם 171 רבנים, רובם אנשי שם ואנשי מדע ואנשים של צורה, רבנים כוללים רבני מדינה ורבני הגליל מורי בתי-הספר וגבאי בתי כנסיות וכו' וכו', רבנים חרדים ואורטודוקסים גמורים אורטודוקסים למחצה ולשליש ולרביע, ורבנים מעולם התקון ורעפארמער גמורים, ומתקנים למחצה ולשליש ולרביע, כל הקהל הגדול והקדוש הזה חתם את ידו על העקרים האלה, כל הקהל הגדול והקדוש הזה שביניהם הרבה שיודעים את התורה כמו הרבנים הגדולים הילדעסהיימער ולוי יחיו, כלם מבלי בקש חשבונות רבים נתנו את ידם להמפעל הנורא והנשגב הזה, ובחתימת ידם הודו כי כשר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד, ואת הקונטרס הזה הם שולחים חנם אין כסף לכל איש ואיש, ומחלקים אותם במספר רב במקומות של רבים בבתי כנסיות, ואולי עוד יבוא יום אשר יתנו גם כסף מכים האגודה והחברה למקבלי החוברות, יכול להיות כי עוד יבא יום (במספר ימים אל יבוא) ותהיה גם לנו חברה מיסיונירית עם מיסיונירים מחזרים עם תורתנו בבתי שכר ובבתי מרזח לצודד נפשות לפורחות הכל כמנהג המדינה, מי יודע מה ילד יום, מי יודע כמה במות יבנו לנו הימים הבאים, וכמה עגלות להשתחות להן יעמידו לנו, ועוד כמה ממנהגי העמים ינהיגו אצלנו, ואצא במחאה גלויה, כי במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב וגם לא לאלפי אלפים ורבוא רבבות דוקטורים ופרופיסורים גם יחד, ואעורר את הפרופיסור לאצארוס על שני עקרים גדולים החסרים להעקרים האלה ומחלישים את כחם, וכן גם העירותיו לראות את אשר כתבתי בהצפירה אודותם בקיצור, את הערותי אלו הראיתי לכמה רבנים וחכמים מופלגים ויתנו צדק לדברי, ולא אוכל עוד להאמין כי לא מצאו חן בעיני לאצארוס, וכי מצא אותן קלושות שאין ראוי לשים לב עליהן, ומדוע זה עושה הועד את שלו מבלי שים לב למחאתנו שהיא מחאה של רבנים ותורנים רבים? אם לא מצא לנחוץ למלך בנו בתחלת עשיתו את העקרים איך יוסיף חטא על פשע לבטל את דעתנו גם עכשיו כעפרא דארעא? וגם הפרופיסור לאצארוס לא ראה את עצמו חייב לענות לנו על הערותינו הצודקות? הטרם ידע הועד כי מרוסיא תצא תורה ודבר ה' מליטא ולא מאשכנז ואביזריהו? והתורה לא תמצא לא.... אך ורק בבני ליטא המשכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וממיתים עצמם עליה? הדא הוא דתימר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.

הנה נעתיק עוד פעם את הט"ו עקרים כמו שהעתקנום כבר בהצפירה היומית, ונעתיק גם את שוברם בצדם את אשר כתבנו בהצפירה ודברים שבעל פה שכתבנו להפרופ. לאצארוס אודותם, לא נחדול גם כן מלשנות אותם ולחזור עליהם, למען יעמדו ימים רבים, והיו לזכרון בספר תולדות ישראל, מה אמלל הוא עמנו, מארת אלהים רובצת עליו אשר לא ישמע איש את שפת אחיו אם איננו מדבר עמו בהשפה הטייטנית הקדושה, ואז כל דבריו הבל, אפס ותהו, וחכמת סופריו מרוחה,

ובינת נבוניו נסתרה, וכל ידיעותיו אפס ואין. אלה הם העקרים הגדולים תמצית וטופס התלמוד וספרותו:

א) אב אחד לכלנו, אל אחד בראנו; ב) ואהבת לרעך כמוך, זהו יסוד התורה, נלמוד מזה כי אסור להישראלי לשנוא וכו׳ את כל הנברא בצלם יהיה בן אומה ובן גזע אחר ובן דת אחרת, ומחויב להתנהג בצדק וביושר עם כל אדם, ואסור להונות את חברו במסחר, ולמצוא חפץ באסון ואי-ידיעת חבירו, בכלל זה איסור רבית וכו׳. ג) יהי חיי חברך ורכושו חביב עליך, נלמד מזה וכו׳. ד) יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, יוצא מזה איסור לשון הרע רכילות וליצנות. ה) לכבד ולהוקיר את (בני) הדתות האחרות וכו׳. ו) להיות רחמן ולרחם על כל איש, להלביש ערומים להאכיל רעבים לסעד חולים ולנחם אבלים, ואוסרת את העגאיזמוס ומחיבת אותו להשתתף בצרת חברו. ז) להוקיר את המלאכה והעבודה וכל אחד חייב להתפרנס מעמלו ויגיעו אם בגופו או בשכלו, אוסרת לאדם להפיל את עצמו על הצבור, ולחיות על חשבון אחרים. ח) הן שלך יהיה צדק ולאו שלך יהיה צדק, ולהיות מודה על האמת, יוצא מזה איסור חנופה וכו׳. ט) להיות שפל ברך לפני ה׳ ולהתנהג בענוה עם הבריות, החק הזה אוסר את הגאוה והיהירות וכו׳. י) להיות מוחל וסולח, ומשלם טובה תחת רעה, מוטב להיות עשוק ולא להיות עושק, אוסרת את הנקמה ונטירת איבה וכו׳. יא) צניעות וחיי משפחה בקדושה, אוסר וכו׳. יב) לשמור פי מלך ולנצור חוקי המדינה. היוצא מזה שאסור להתערב עם שונים, וללכת סחור לחוקי הממשלה. יג) להקריב את טובת עצמו על מזבח חיי החברה, וגוזר שלא לפרוש מן הצבור, ולהיות נמנה עם חבריו לכל דבר שיש תועלת להאנושית וכו׳. יד) לאהוב את ארץ מולדת וללחום בעד כבודה וחפשיותה וכו׳. טו) שיהא שם שמים מתאהב על ידך, ותקדש שמו ברבים למען קרב את העת אשר כל באי עולם יכירו את מלכות שדי, וגר זאב עם כבש.

כבר אמרנו כי שתי מטרות היו נגד עיני המיסדים את העקרים, חציו למעננו וחציו למען האנטיסימיטים, כי ילמדו העברים העורים בינה בתורתנו, שכולה יפה ונעימה ואין בה מום נגד תורת העמים, ולא יבוזו ליקהת אמם הזקנה מכל הדתות, והמאור שבתורתנו יהזירם למוטב, ושבו בנים רחוקים אל עמם, ויתיהדו, ויציבו גבול אלמנה. והמטרה השניה והיא העקרית היא לסתום את פיות הדוברים סרה על תורתנו, להציק סיד רותח לתוך פיהם ולהשקיע בחבל לשונם. היעיזו עוד הנמלים האלה לרקוד על גב התלמוד ולתלות בו בוקי סריקי? היאמין להם איש אם ידברו הוות לבבם? והנה על המטרה הראשונה עלינו רק להאנח מרה; אוי לה להיהדות אם אלה האברים המדולדלים שכל ידיעתם מהיהדות ישאבו מהקונטרס הזה עוד יותר פחות ממאכל בן דרוסאי כי הם יהיו לוחמי מלחמתה ותופשי דגלה, אוי לה להיהדות מבניה אלה שכל השגתם מהספרות התלמודית תהיה רק מהט"ו עקרים האלה! לא זה הדרך ולא זו העיר לחבב תורת ישראל על אלה שלא ידעוה או בעטו בה, לאלה למדו ושננו לבניהם הדור הצעיר את התנ"ך, ואת צווארם הביאו בעול חוקי המצות החיוביות, וידעו כי ישראל המה וכו׳, ואין פה המקום לדבר מזה, ואי"ה עוד נגלה דעתנו בהספרים הבאים, א"כ איפוא נשארה רק המטרה השניה, כי רק להאנטיסימיטים כוננו החצים על יתר, ואם כן הבה נראה האם לא הרעו את אשר עשו, קוינו לטוב ויבא רע, הרעו לעם הזה והצל לא הצילו את עמנו.

אם רצו המיסדים את העקרים באמת להביא גאולה לעולם עליהם היה להמלך בחכמי וגדולי רוסיא היודעים את התורה כי יורום מה שיעשו ויבינום מה שידברו,

ואם כל קבל די רוח יתרה בם והם לא כן עשו, וישכחו את גזרת התלמוד כי כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, ומכיון שזחה דעתם עליהם ויאמרו: כל דבר הקשה יביאו אלינו ונפתרם אנחנו מבלי להתיעץ עם גדולי הדור שברוסיא שצפרנם עבה מכרסם בידיעת התורה, נתעלמו מהם ב׳ הלכות גדולות וקבועות שהם ראשיות ועקריות למלאכתם, ואשר בלעדן כל המלאכה הגדולה הזאת היא רק מעשה צעצועים ושיחת ילדים שאינה מביאה תועלת, ונכשלו בדברים שגם תינוקות של בית רבן יודעים אותם, והם. א) הכל יודעים כי כל המתנפלים על תורת ישראל ועוללים עליה עלילות ברשע ישמרו פיהם ולשונם מפגוע בכבוד התורה הכתובה זו תורת משה הקדושה גם להם, והם מצווים עליה מפי מחוקקם שלא יחללוה, ולשונם לשון אפעה ישלחו רק בהתורה המסורה זו תורת הפרושים התלמוד וכל אביזרייהו, ורק התלמוד לבדו שותה חמתם, אותו ישימו למעין נרפש נגרש רפש חלאה וטיט, זאת יודע הקורא בספרי צוררינו מן אייזינמענגער עד ראהלינג בספרו דער תלמוד-יורע, מובן מעצמו כי כשם שבבואנו לכבס את החלאה ולנקות את תורתנו מהאשפה שזרקו עליה, כל עסקנו רק בהתלמוד שהוא מטרה לחץ שונאינו, כך גם בבואנו להראות את יופי תורתנו ואת האור של תחיה הגנוז בה אין לנו גם כן עסק עם תורת משה שגם צוררינו מודים שהיא נאה ומשובחת. למה הדבר דומה לאומר לחברו בנך הצעיר גנב וגם כחש וישם בכליו, והוא אומר לו הרי שם בני הגדול יצא לתהלה באיש אמונים, האם לא תביא לידי שחוק תשובה שלא ממין הטענה כזאת, טענו בחטים והורה לו בשעורים? ב) בבואנו להראות את הסם של חיים הצפון בתורתנו, וכי תורתנו היא מקור כל מדה נכונה והשתלמות האנושית בכל דעה רמה ונשגבה, עלינו להראות מקורים לדברינו בתלמוד, ולאמת אותם בציוני המקומות שמשם לקחנו דברינו, למען יוכל כל איש להוכח כי אמת יהגה חכנו, ולא מלבנו הוצאנו מלים, ורק שהתלמוד מצונו על זאת, כי הרבה קטני אמנה יש שיאמרו באו הרבנים ובדו תורה חדשה מלבם ותולים אותה בהתלמוד מה שלא עלה על לב בעלי התלמוד לעולם, הגע בעצמך איש ישראל שלא קרא ולא שנה שיבוא אליו אחד להתוכח על דתו, ואומר לו כי התלמוד מצוה להונות את הנכרי וכו׳ מיד יוציא לו היהודי את ספר התורה הזה מחיקו ויקהה את שניו באמרו: קרא נא את העיקר הב׳ ואת הסעיף הה׳ מתורתנו, האם לא ימלא שחוק פיו על האויל והפתי המאמין הזה, ויאמר לו: שוטה שבעולם! זאת היא תורה חדשה שבדו להם הרבנים הנאורים בזמן הזה, לסמא את עיני הנוצרים ולהסב את לבם מן התלמוד שהוא באמת מקור כל דעה נתעבה וכו׳, אדרבה הראני את מקום הדעה הנעלה הזאת בתורתך ואדעה כי כנים דבריך, והיהודי התמים הזה יסתתמו טענותיו ויהיה כאלם לא יפתח פיו, ואני מאמין כי גם על לבו תעלה מחשבה זרה ביגעו למצוא פשר דבר ההעלמה הזאת שהעלימו הרבנים מן הקהל, ולא ימצא. את שני התנאים האלה היו מחויבים המיסדים לשמור ולעשות ולקים, והם לא כן עשו, עשו עצמם לשחוק בהכניסם לבית מדרשם פסוקים מן התורה, והיא מלאכה שאינה נצרכת באצבע ששית בידו של אדם, כי כלום יש אדם שמערער על התורה הכתובה, ואלה הכופרים גם באמתתה הרי הם פוקרים גם בעיני הנוצרים ואחריותם רק עלינו כמאמינים לא כבני הארץ למען מצוא תועלת, וכן הרעו מה שלא הערו את מקור כל עיקר ועיקר בש״ס או מדרש איפה הוא נמצא באיזו מסכתא ובאיזה דף וכו׳, בדבר הזה אמנם לא גדלה אשמתם עד לשמים, והכון עצמך הקורא אשר בטח התענגת גם אתה על המצאת העקרים המסולסלים והמהודרים בכחל ושרק ופרכוס,

הכון עצמך לקראת דבר מר אשר אשמיעך כי יש גם בעקרים האלה עקרים שלא יכלו להראות מקומם בספרי התלמורים משום . . . . ובזאת אמנם שאול חטאו , מי בקש מידם להכנים את עצמם בפרצה דחוקה ? מדוע לא עלה על לבבם כי יוכל להיות שיהיו נלחצים אל הקיר בשאלת : הא מנלן ? ואנה יוליכו את חרפתם , ולמה זה העמידו את עצמם תחת קיר נטוי ? אמנם הבנין כלו כמו שהוא כעת הוא רעוע מאד וטיח טפל , אשר כגעת רוח קל מאחר היודע בספרות ישראל בקירותיו מוט יתמוטט כלו ויפול וישבר לרסיסים עד שלא תשאר מכלו לחתות אש מיקוד .

הנה לא אחדל גם מלהעתיק פה גם את אשר כתבתי בהצפירה , וז״ל : מאריה דאברהם ? הזאת היא העטהיקא התלמודית ? שאלה אחת אשאלה את הועד הגדול חכמי אושא שבאשכנז , אם ברצונו לזכותנו בעטהיקא קצרה , ולהעמיד את כל תורת המוסר שבתלמוד על כף רגל עגל , מדוע בנה בתים מיוחדים לאות ג׳ ד׳ ו׳ האם צר להם המקום באות ב׳ ? האם אינם סעיפים המסתעפים מן מצות : ואהבת לרעך כמוך בחיוב כפשוטו ובשלילה כדרשת הלל להאי גיורא במס׳ שבת ל״א ? ואם לא אכפת להו רבוי העקרים מדוע לא נזכרו עוד הרבה פנינים ומרגליות טובות הקבועים בכתר תורה שבעל פה ? ואים איפוא הם המאמרים למאות בהספרות התלמודית המלמדים דעת את היהודי בחייו בעולם המעשה ? האם באמת . כל התלמוד הוא רק מטייל בעולם האצילות ואין לו חלק בעולם העשיה ולא כלום ? הספרות התלמודית המכילה יותר ממאה כרכים עבים אין בה אף משהו מחיי היהודי במסחרו ובחנותו ? על פי התלמוד אין חובות פרטיות גם בין איש לאשתו , בין אבות לבנים , ובין הרב לתלמירו , ולהפך ? והתלמוד הזה שכולו רוחני לא יצוה גם על האמונה והבטחון , תשובה ותפלה ? מוחי , מוח איש פשוט לא יוכל להבין את זאת .

יותר הרבה ממה שכתוב כאן כתבתי להפרופ׳ לאצארוס , כי הרבה הרבה דברים נשארו בקן קולמוסי משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב , כזאת דברתי ובנחת בפני הגדול בחכמה הזה , ועוררתיו על השגיאות והמגרעות שמצאתי אנכי להעיר , ולא אזכור אם גם הראיתי לו למי מגדולי הבקיאים בארצנו שיפנה , אולם ההועילו דברינו ? פה לא יוכלו עוד להצטדק כי אינם יודעים את מחאתנו במכ״ע עברים שאינם קוראים אותם — ומדוע לא יקראו מכ״ע עברים ? שאלה היא ותהי לשאלה — השמו את לבם לדברינו היוצאים מן הלב ? אנחנו עושים את שלנו , כותבים מחאות וצוחים ככרוכיא : רבותינו שגיתם , ואף הם עושים את שלהם לא ישגיחו בנו ואלינו לא יתבוננו , כי חכמת מה לנו , ועוד יתרגזו ויתקצפו עלינו הנמלים הקטנים היוצאים מחוריהם , ועוד יקראו אחרינו מלא כי חוצפא ועזות יתרה יש בנו להתפרץ מפניהם , כי הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים אנחנו לשאוב מים בששון ממימי השפרעע , אמנם לדאבון לבנו פשה הנגע והספחת נדבקה גם באדם גדול שיודעיו מעידים עליו שהוא ספר מדות חי , זאת לא האמננו כי כל כך תקלקל השנאה את שורת היושר , זאת לא חלמנו לראשית מעשינו . לכן אמרתי אפרוש את השמלה הזאת המגואלה בשנאת אח באחיו לעיני העם , ודור אחרון כי יבוא יתבונן בה , ויעמיד במשפט את אחינו אלה , כי אשמים הם על אחיהם אשר שמעו את דבריהם ולא שמעו .

חיי העולם הבא על פי דרכי הטבע והבריאה לפי דעת הפלוסופים האחרונים, ושיטה חרשה וחקירה כוללת ומקיפה את כל התולדה כלה ואת כל הבריאה בתבל וסדר השתלשלות הנבראים, ומביאה את האדם לידי הכרה והבחנה לדעת איך תחיינה הנשמות בעולם הנצח אחרי צאתן מן הגוף, הכל במופתים נאמנים מיוסדים על ארני הטבע הנראה לנו בחוש, מאת מיכל וועבער.

האמנם פילוסוף גדול כזה שיש לאל ידו להראות את כל „במופתים נאמנים מיוסדים על אדני הטבע הנראה לנו בחוש" ימצא בקרבנו ואנחנו לא ידענו? חוקר נעלה ונשגב כזה אשר יש לאל ידו להקהות את שני האנשים, אשר מתירים הם לעצמם לשמוע ליצר לבבם לאמר: אינני מאמין רק במה שעיני רואות ולבבי יבין וכו' בהראותו אותם להכיר בחוש את אשר תלמדנו אמונתנו הטהורה והזקוקה? הוגה דעות רמות ונעלות כאלה שוכן כבוד בעירנו, והוא יושב אצלנו ואנחנו לא נדע? האמנם לא נדע כי צדיק גדול כזה החי בחקירותיו שכל העולם כלו ניזון בזכותו, ואנחנו לא נדע עם מי אנו מסיחים ועם מי אנו יושבים, ולא נדע גם להכיר לו טובה על שהוא מגין על כל הדור? רעיונות תמהון כאלו עלו על לבנו בקראנו את דברי שער הספר הנצבים בזה בראש מאמרנו. אולם צדיק וישר הוא ה' וועבער, הוא ראה בענינו וימהר להוציאנו ממבוכתנו. ובהקדמתו הודיענו עד מהרה כי אין כאן לא פילוסוף ולא חוקר ולא צדיק חי בחקירתו כי אם מעתיק פשוט בתכלית הפשטות ספרו זה נולד בארץ צרפת והוא הגות לב אחד הצרפתים לייפיגיע שמו, ומכיון שבדור הזה עשו בני צרפת את המגדל אייפעל ואת המערכה הגדולה והראו לכל באי עולם לדעת את חכמתם כי רבה, ולכן בלי ספק גם בס' הזה יש חכמה רבה, ועוד שנעתק גם לשפת פולין, ויבוא גם ה' וועבער וימהר מבלי בחון וברוק ויפרוש את אדרתו עליה וילבישה מחלצות העבריה, ויצא העגל הזה. בדין היה לשפוך את הקיתון על פניו ולפטרהו מיד באמרים קצרים, כשנשאלהו למשל הלא פה ושם יתנגדו הדברים לאמונת ישראל התמים? פה ושם כל דבריך הם רק השערות ידועות נודעות בשכבר הימים והרבה יש שחולקים עליהן, ומה הועיל החכם שלך בהעתקת הדברים עוד פעם? ועוד שאלות ממין הטענה. אולם במדה שאדם מודד בה מודדין לו, הוא רמה אותנו ויוליכנו שולל רגעי מספר לחשוב אותו להמחבר, ובזאת שבשער ספרו הכחיד מאתנו כי הוא רק מעתיק ולא המחבר, כי הוא לא אב הספר ולא נולד על ברכיו, והוא עשה רק מלאכת עקירה מרשות אחר והנחה לרשותנו, וכן לא יעשה שום מעתיק וגרם לנו צער גדול עי"ז ולכן נשביעהו גם אנו מפרי מעלליו, נלבישהו באיצטלא של המחבר כתאות נפשו, כאשר כן גוזר בעצמו בפ"ד מספרו כי הנפש החוטאת תתגלגל בגוף אחר, ונראה גם אותו כאילו נתגלגל בו המחבר או להפך וכל דבר הקשה או המתנגד לדת ישראל נביא אליו, למחות ליה שתין פולסא דנורא, ועתה נבוא להעיר על ספרו כסדר.

פרק א) שלשה חלקים באדם, גוף נפש וחיים — מה זה המות. למקרא שם הפרק הזה יעמוד הקורא וישאל את עצמו; האמנם כי הנפש והחיים הם ב' דברים, והנפש הוא דבר בפני עצמו בגוף האדם? כן, וכן, כן גזרה החכמה הצרפתית של ה' וועבער, ואתה הסכת ושמע את אשר יורך וז"ל; חכז"ל אמרו שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו, חכמי המחקר והקבלה מצאו באדם ג' חלקים נפש רוח ונשמה, אכן חכמי בית מדרש הרפואה במונטפעליער וחכמי צרפת האחרונים הורו

זנו׳ שיטה חדשה וכו׳ ורק על פי השיטה החדשה הזאת נלך לבטח דרכנו וכו׳ כי האדם וכו׳ מחובר וכו׳ א) הגוף או החומר ב) החיים וכו׳ ג) הנפש וכו׳״. היוצא לנו מדבריו אלה כי דעת חז״ל הנ״ל דחויה היא, ואם נאחז בשיטתם לא נלך לבטח דרכנו וכו׳, וכי חוקרינו העברים כמו הראב״ע והרמב״ן בבאוריהם על התורה בפ׳ אחרי מות בענין איסור אכילת דם לא כונו יפה לדעת התורה באמרה: כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ורק מחכמי צרפת תצא אורה, הבה נראה ונתבונן על הנפש הצרפתית מה היא, „החיים מקבלים שנוי ותמורה ועלולים לרפיון וחולשה וכו׳ מה שאין כן הנפש וכו׳ וכל יד שנוי ותמורה לא תשלט בה, לא תחלש וכו׳. פה ישאל המעמיק קושיא חזקה; הלא למדתנו רבינו בהקדמת הספר לדעת ולהכיר את הנפש בסמניה אלה, הנפש הוא הרוח המרגיש באדם הרגשות שונות, רגשות אהבה לדבר טוב, רגשות שנאה ואיבה לרע וכו׳, אם כן אפוא תשלט גם בהנפש שנוי ותמורה, ופקודת „החיים״ גם עליה תבוא, תחלש וכו׳? וביותר נתמה כי בכל אלה לא מצאנו עוד די ספק לרחות את דעת חז״ל הנ״ל, וכי מה עון מצא בדעתם נגד הדעה הצרפתית? ומי הגיד לך כי גם חז״ל לא כונו על דעת חכמיך? ואיה איפוא מצאת במאמר זה התנגדות להאמונה שאתה רוצה ביקרה? שלשה שותפין באדם המחובר מג׳ חלקים, גוף חיים ונפש, הקב״ה שנותן רוח ונשמה (נדה ל״א) את החיים ואת הנפש ואביו ואמו שנותנים את הגוף, ולמה הטרחת את חז״ל להביאם לבית מדרש הרפואה במונטפעליער ולחלוק עליהם מבלי הבין את דבריהם? השמעו אזניך מה שהוצאת מפיך? נעברה נא הלאה, ועדיין לא תדע הקורא מה הוא המות, מתים רבים בטח כבר ראית בימי חייך אולם לא תדע מדוע הם נקראים מתים, או מדוע לא יחיו המתים האלה, תא ואחוי לך, „המות הוא פירוד הנפש מן הגוף, הפירוד הזה יצא לפעלו ברגע אשר יחדל הגוף לקבל שפע החיים מן הכח המשפיע, הוא כח החי״ פירוש כשיחדל האדם לחיות הרי הוא מת, תם אני לא ארע וכי מה ענין פירוד הנפש (הם ההרגשות לדעת המחבר) מן הגוף להמות? האם לא יוכל הגוף לחיות מבלעדי הנפש הצרפתית? כי כשהאדם מת יחדל להרגיש כל דבר זהו אמת ויציב, וא״כ המות סבה לפרוד הנפש מן הגוף ולא להפך. וכן הוא אומר הלאה „לכל בריה וכו׳ יש מקום מיוחד משכן בעבורה, וגם הנפש וכו׳ איננה יוצאת מגדר הטבע הזה, מקום משכן הנפש הוא גוף אדם חי, הנפש תחמוק ותעבור מזה בעת אשר יחדל הגוף לקבל שפע החיים, אז היא עוזבת את מעונה, את בית החומר וכו׳״, האלה הם מופתיך הנאמנים המיוסדים על ארני הטבע הנראה לנו בחוש, מחברנו המעתיק? ואם ע״י היקש וגזרה שוה ומה מצינו תגזור אמר; מה מצינו בדגים שהטבע חלק להם מקום מיוחד במים לשכנם, ואם נוציאם מן המקום הזה ימותו עד מהרה, כן גם הנפש שהיא גם כן כאחד ממיני הדגים או השרצים והרמשים (מנא לך הא?) לה חלק הטבע מקום אך ורק בגוף אדם חי (דלמא יש בה מטבע היהודי שסובל כל האקלימים?) מדוע שכחת כי אין היקש למחצה? ואף אנו נאמר: מה מצינו בדגים שאף אחרי שנוציאם מן המים עוד חיים הם זמן מה, ואינם מתים ברגע יציאתם ממקומם המיוחד להם, ורק מעט מעט יעזבם כחם עד אשר יגועו, כן גם הנפש לא תעזוב פעם אחת את בית חמרה, וגם אחרי מות הגוף עוד נפשו בו זמן מה (דעת איזה פלוסופים) והוא שומע ומרגיש את כל הנעשה סביבו (שבת קנ״ב) ורק לאט לאט יחלש כחה ותצא מן הגוף, וא״כ גם הנפש עלולה היא או מוכרחת בזמן מה לרפיון וחולשה?

פ״ב) מקרה האדם אחרי מותו, מקרה הגוף, מקרה הנפש ומקרה החיים. את

שיקרה לגופנו אחרי כי נרד שאולה יודעים אנחנו כלנו בנערינו ובזקנינו וכו', יודעים אנחנו כי כשאדם מת יקראו למקוננות, ואח"כ יניחוהו בארון, יטהרוהו במ' קבין וילבישוהו לבנים וישלחוהו אל המקום אשר ממנו לקח, כי עפר הוא ואל עפר ישוב, למקום רמה ותולעה, ואז ירקב גופו וירקבו התכריכים וכל אשר עליו ירקב, זאת רואים אנחנו בחוש, אבל לא זכינו עדיין לבוא לידי הכרה והבחנה לדעת איך תחיינה הנשמות בעולם הנצח אחרי צאתן מן הגוף, כמאמין פתי סתום עינים האמנת כי במות הגויה לא תמות הנפש, כי יש דין וכי יש דיין על כל מעשי בני חלוף, וכי יש שכר לעושי-טוב ועונש לעושי-רע, כן האמנת מבלי חקור הרבה באמונתך זאת; ידעת כי שכל האדם הקרוץ מחומר והנגבל בהשגתו קצר הוא להשיג את מהות הנפש וענינה שכלה רוחנית, הנאצלת ממרום מתחת כסא הכבוד ולית בה תפיסה אף במחשבה ורעיון; ידעת כי בענינים כאלה צדיק באמונתו יחיה, וחוב הוא על כל בן ישראל להאמין באלה מבלי לחקור במופלא משכלו, והנפש לא תמרד ולא תחקר, ובטח תהרוס עתה בהחפזה על הנפש לקחתה בחיקך, בראותך כי לא עוד היום תעלה בידה להחבא מעין רואים בסתר עוזה. חכמי הדור הזה הם צופי נסתרות ונהורא עמם שריא, וכל חשך לא יחשיך מהם, הם באו גם עד תכונת הנפש ויחקרוה ויבדקוה כראוי, ואל שרשי רגליה יתחקו, ועוד לא תנום מן הגוף ותעלם מעין רואי. אולם לאט לי הקורא, אל תקל את רגליך על חנם, חיה באמונתך כמקדם כי גם אחרי עברך בפרק הזה לא תדע יותר מאשר ידעת עד כה שאינך יודע מאומה, כי המחבר או המעתיק קמחא טחינא טחין, הוא ניתן עודתו כי יש השארת הנפש (עדות הנראה בחוש) דאי לא תימא הכי אין תעודה להאדם בתבל, ומקרה אחד להאדם ולבהמה לחוטא ולאשר איננו חוטא, וזה לא יוכל להיות וכו' פשיטא! מאי קמ"ל? הדרשה הזאת כבר שמענוה לא אחת מפי המגידים בבתי כנסיות בלימא, ומה חרוש נתחדש בבית המדרש במונטפעליער? ימי ההשערה הזאת הם כימי החקירה וההתפלספות בהאמונה עצמה, והתמו חוטאים אינם מאמינים מן הארץ? הפסו כופרים שאינם מאמינים רק במה שעיניהם רואות ולבבם יבין? ומה הועלת אתה להגדיל ולהרחיב את הפרץ בחומת הדת שרבו בה בקיאים גם בלעדיך, החומר הזה הוא דק מכל דק ואתה נוהג בם קלות ראש, והטרם תדע כי בענינים כאלה המשתמש בהם בלי דעת הוא מחריב עולם?

פ"ג) „איה מקום משכן הפרודה העליונה" הכל יודעים כי אין חלל ריק בארצנו המלאה יצורים קטנים שאינם נראים לעין רק בעזרת המיקראסקאפ (אמת ויציב וכן גם דעת חז"ל בברכות) והכל יודעים כי האֶתר (דמתקרי שמים בלשון בני אדם פשוטים) ממלא את רחבי אין קץ, אבל אין הכל יודעים אם גם בחלל העליון יחיו יצורים כמו בחלל התחתון, אם לא, ויש טועים ואומרים כי יש חלל ריק שאין בו מאומה. מה עשה ה' וועבער, הוא ראה כי כל המלכים לוטשים עין לכבוש להם ארצות זרים, וימהר ויעש גם הוא כמעשיהם, ועד שהם מדיינים אלו את אלו בא הוא ויזכה בהאתר כזוכה מן ההפקר בלי טעם וראיה, ויושיב שם את הפרודות העליונות שלו, ואולי עיד יכונן לו שם כסא מלוכה, וישכח בהחפזו כי כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה.

פ"ד) האם כל אדם בלי הבדל זוכה לעלית נשמה בתור פרודה עליונה? מה מקרה הנפש החוטאת? מה מקרה נפש הילדים הקטנים? אם גם פה תאבה הקורא לראות בחוש את העולם הבא אינך אלא טועה, וכן 'אומר הפילוסוף שלנו בעצמו כי אל האבן הזאת נופצו כל חקירותיו ולא ידע יותר מאשר נדע אנחנו, מובן הוא

כי האל צדיק הוא ונאמן לשלם שכר טוב לעושי טוב ולעושי רע כרשעתם (אולם שאלתנו במקומה עומדת: התמו כופרים מן הארץ שאינם מאמינים רק מה שעיניהם רואות ולבבם יבין?) ואחרי שהוא מודה בעצמו כי שחק בקוראיו, ותחת מופתים נאמנים וכו' אנוס הוא לתת לנו חות דעת עצמנו מבלי אמור לאיש אחר קבל דעתנו, הוא גוזר ואומר כי עונש הנפש החוטאת הוא כי תגולגל עוד פעם בגוף אדם, וכן תתגלגל מגויה לגויה עד כי תזדכך ותעלה וכו', גם נפשות הילדים הקטנים תגולגלנה וכו' מדוע? אלה צעירי הצאן מה חטאו? גם פה היינו יכולים להביא לו תליסר עגלי ספיקות ושאלות שונות, אולם הרי הודה בעצמו שהוא בנקרט, וממרי רשותך פארי אפרע.

פ"ה) תכונת הפרודה העליונה (הוא הנפש היוצאת מן הגוף מלובשת בחומר) תבניתה הטבעית, חושי הרגשותיה, מדרגת השכלתה, דרכי חייה ומדותיה. פ"ו אורך חייהן של הפרודות העליונות ומיתתן, גם את הפרודה העליונה מלביש המחבר בגוף כזה שכמוהו כמונו לא נדע מה הוא, ובחמלתו עליה נותן לה מתנת חנם מין מזון לכלכלתה, ומבלתי ייראו מפניהם כי יתגאו עליו והוא יהיה נכוה מחופתם הוא נותן להם ביד נדיבה את כל חמשת החושים שיש להאדם ועוד ביתר שאת ויתר עז, והנקל לו להמחבר כי עוד יוסיף להפרודה העליונה גם חושים יתרים על חושי האדם שלא ידעם גם לקרוא בשם, וכי מה איכפת ליה? וכי כלום משלו הוא נותן להן? גם נשמה ויצר טוב לא מנע ממנה, וגם שפה נתן לה, הכל כאשר לכל, ורק את החיים הנצחים לא יכול לתת לה, פה שבקיה לנדיבותיה ותאחז בקמצנות ידו, ואני חושב שטוב היה לפניהן אם שלל מהם מעט מזון מעט ידיעת השפה מעט חושים שלא תדענה בעצמן והיה מנחיל אותן חיים של נצח, מאשר נתן להם את כל אלה וגם את המות שלח בהם. פה אעירך ג"כ הקורא כי כל דברי ב' הפרקים האלה הם רק השערות שמשער המחבר בלי הביא אות או מופת, ובכן ונראה מה יהיו חלומותיו בהפרקים הבאים.

פ"ז) מה מקרה הנפש אחרי מות הפרודה העליונה? בריה חדשה וגלגולים חדשים בשמי מרום, הפרודות העליונות יזדככו ובמדרגות יעלו מעלה מעלה עד כי יבואו אל המקום שמשם יצאו והוא השמש להשערת המחבר, ובכן נפסח על הפרקים המדברים במהות השמש מה היא שאין לנו עסק בחקירה זאת, והיא מלאכה שאיננה נצרכת לגוף החקירה בחיי עולם הבא ונבוא אל הפרק האחד עשר.

פי"א) היש איזה התחברות לפרודה העליונה עם נפש האדם, להתרועע אתה בעודנה בקרב גוף חי על פני האדמה? על השאלה הקשה הזאת ישיב המחבר הן, אולם פה נראהו אוחז את החבל בשני ראשיו, רגלו האחת עומדת בתחום ישראל ורגלו השניה עומדת חוץ לתחום ישראל, מאמין הוא בחלומות כאחד מן היותר מגשימים את דברי האגדות ומבינים אותם כפשוטם, ובדבר הזה עוד הרחיק ללכת מהרב ר' מנשה בן ישראל, והחלומות הם אצלו כשפע נבואה, אולם מדוע לא ידע להבדיל בין חלום שהוא נבואה קטנה לשפע נבואה וכחלוקת הפלוסופים העברים כי לא כל אדם זוכה כי תשרה עליו שפע נבואה, מה שאין כן לנבואה קטנה שהוא חלום מוכשר כל אדם, וכידוע להוגה בספרי חוקרינו, הלאה הוא יגע למצוא פתרונים להחידה: מדוע דרוש לנו לפעמים לחכות שעות אחדות או גם ימים מספר עד אשר יערה עלינו הרוח להוליד את הרעיון המבוקש, יבא הוא לידי החלטה עי"ז כי בל"ם יש לכל אחת מהפרודות העליונות קרובים ואוהבים רבים על פני האדמה, והיא תעמוד על משמרתה להשפיע מטוב עצותיה לכל אחד מהם, ויש אשר

היא עומדת לימין אחד מקרוביה או ממיודעיה הנמצא במרחקים, והיה אם בעת ההיא דרושה עצתה לאחר משאר אהוביה אין ביכלתה לבוא אליו כרגע ידרוש לה לזה משך איזה שעות או גם איזה ימים עד בואה, כאן ישאל השואל הלא דבריך סותרים אלו את אלו, למדתני בפ"ה בספרך וז"ל; אחת התכונות הנשגבות אשר לפרודה העליונה היא היכולת לעבור במעוף עין מרחק רב מאד וכו׳, כי הפרודה העליונה הבריה הנעלה הזאת יכולה לעוף ברגע מרחק רב מאד, אשר רק מרוצת זרם האיליקטרון תתן לנו מושג על אודות הכשרון ההוא, אם כן אפוא הדרא הקושיא לדוכתה מדוע תתן הפרודה העליונה לחכות עליה לפעמים גם ימים מספר? תיובתא! הפרק הזה אולי היה נקרא בנעימה מאת החרדים והנהו תפל בלי מלח.

פי"ב) נפש הבהמה ומקריה, גלגוליה ועליותיה, התדע בן אדם את נפשך מה היא, והפרודה העליונה הנהנית מזיו השכינה מה היתה בראשית יצירתה? התדע את כל קורותיה ואת אשר עבר עליה? התדע את כל הבתים אשר ישבה בם, ואת כל הגלגולים שנתגלגלה עד כי זכתה להגיע למדרגתה הגבוהה? בתחלה ישבה בתוך גוף הצמח שבלים דקים ואחרי כן באה לשכון כבוד בקרב גוף הרמש או הדג, מן הגוף הזה באה לגוף עוף כנף, מגוף העוף יצאה ותבוא לגוף החי היונק, ומן הגוף הזה תבוא לגוף האדם, וכן לעילא ולעילא. המצא הדארווינישמוס בנפש הזה חן בעיניך? הנה המחבר מבטיחך כי הדעה הזאת דעת תורה היא, לפי סדר הבריאה שבתחלה נבראו הצמחים אחריהם נבראו הדגים וכו׳ ובאחרונה נברא האדם, אולם הנטלה בינתו של ה׳ וועבער והוא מביא ראיה לסתור, ומניה וביה אבא שרי נרגא, אדם הראשון מהיכן נברא? והלא המות עוד טרם היה בארץ ואיפוא היה גם נפש יוצאת מגוף החי? ואיך תאמר לנקר את עינינו ולאמר כי להדעה הזאת יש אחיזה בדת ישראל, פתח נא את ספרי התלמוד והמדרשים וכל ספרי חוקרינו הראשונים והאחרונים אם לא על פניך יכזיבוך, ויאמרו לך כי הדעה הזאת זרה להם ולרוחם, ואיך לא תבוש לדבר דברים בשם הדת ולא רוחה? נפסח על ג׳ פרקים המדברים אודות הצמחים, הכוכבים, והאדם היושב כוכבים כי לא על ידם נזכה לראות חיי עולם הבא בעינינו המוחשים, יעשו יושבי הכוכבים מה שרוצים ואנחנו נדאג לנפשותינו ונבוא אל הפרק הששה עשר.

פט"ז) הוכחות וראיות לתורת גלגולי הנפש וכו׳ שאלת צדיק ורע לו, גורל הילדים המתים בעודם קטנים. השמעת פעם דרשת המגיד פלוני המתאמץ להראות בעליל כי יש גיהנם, והוא מתאר ומודד את כל התתקצ"ג חדרים שבו, בחדר זה תלוים בלשונם מספרי לשון הרע, בחדר השני נדונים באש כת חנפים וכן הלאה, ועתה — יסיים המגיד את דברו — לא תספקו עוד ממציאות הגיהנם, עתה כאשר הראיתי לעיניכם לא תעיזו עוד להטיל ספק במציאותו, האם אינו דומה הוא הפילוסוף שלנו להמגיד הזה, הוא בעצמו מקשה ובעצמו מפרק, יודע אנכי כ גם את מבצר מעטץ נוח לכבוש ברגע אחד, רק בתנאי שבאזען עם אנשי חיל לא יהיו בתוכו. השמעת מימיך ראיה והוכחה כזאת שהבעל דין חולק על עיקר הדבר, הוא מביא ראיה כי מנהג הגלגול נוהג בנפשות דאי לא תימא הכי למה נבראנו והשאלה הזאת איננה מנחת לו לישון, ולכן הוא בא לידי החלטה כי בעל כרחנו אנו נבראים ע"י טבע הגלגול מן הצומח להחי ומן החי להאדם, ומה יענה על שאלת צדיק ורע לו, פה הוא מעמיד את פניו כאינו יודע מאומה מהגלגול לפתור על ידו את השאלה הזאת כי הצדיק הזה היה רשע בגלגול ראשון והוא סובל עונותיו הראשונים

וכבעל תשובה גמור הוא מתחרט כנראה על דבריו הראשונים ואומר; שאין לנו להרהר אחר מעשי ה' אשר צדיק וישר הוא והכל במשפט יעשה, ותמימים כל דרכיו, אם כן אפוא סתור את אשר בנית עד כה וטחת תפל, לאלה שאינם מאמינים רק במה שעיניהם רואות ולבבם יבין, דבריך הם קורי עכביש אשר כגעת בם רוח כפירה מצויה והיו כלא היו, ולאלה המאמינים אין צורך בראיות והוכחות. כלל אחד יש בידינו ואותו נדע שלא להלך בגדולות ובנפלאות ממנו, רמו דרכי ה' ועמקו מחשבותיו, ובמופלא מאתנו לא נדרוש ובמכוסה ממנו בל נחקור, ורק האמונה תהיה נר לרגלינו בדברים שהם למעלה משכלנו, אבל המחבר שלנו כנראה הוא מהיר לשכוח ועוד באותו פרק שב לחבק את חיק הגלגולים, או אולי לא ידע מה שהוציא מפיו ולא הבין כראוי את דברי עצמו. נעבור גם מהפרק הבא אחריו העוסק ג"כ בעניני הגלגולים ונבוא אל הפרק השמונה עשר, אחד מארבעה פרקים האחרונים שעליהם תלוים כל חיי העולם הבא הנראה לנו בחוש.

פי"ח הכחשת דעת הכופרים בהשארת הנפש והוכחה מן השכל והחוש כי תועים הם, הוא מכה על קדקד התועים האלה שאינם מאמינים בהשארת הנפש, ושואל; א"כ מקרה אחד לארם ולבהמה לצדיק ולרשע כמות זה כן מות זה, והיתכן כדבר הזה? הלא זה עול בחוקי הבריאה, ואם תאמר.... הלא טוב לך לבחר בדרך אמונה מלכפור הכל, כל היקום וכל הבריאה יעידו ויגידו כי יש מנהיג לבירה, כי כל דבר שמתנועע יש לו מניע, השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע וכו', ואם רוצה אתה לכפור בהאמונה הזאת עליך להביא ראיה שהצדק אתך (ועדיין אני עומד ושואל; התמו כופרים שאינם מאמינים רק במה שעינם רואה ולבבם יבין מן הארץ?) מודים אנחנו לך המחבר כי הדעה הזאת דעה אמתית היא, כי באופן אחר אי אפשר להראות את מציאות ענינים מפשטים כאלה, ששכלנו רק יכול להגשימם אבל לא יקחו ביד, אבל מי נתן לו הרשות להעלות אבק ולרמות את הקוראים ברמותם כי פה ימצאו תשובות מספיקות ונכונות על כל דבר הקשה, והנה מתלאה? ואז.... ועוד ממי הרשית לנהג את בנינו ובנותינו כשבויות חרב אל עם אחר? וכי צרפת היא ארץ מולדת הדעה ההיא? זיל קרי בי רב הוא, הלא בספרתנו הפלוסופית מן הבחיי בחובת הלבבות עד היום, ואתה כשפחות מקנת כסף הם בעיניך ותתעמר בם לתתם לכל מי שתרצה. ואם בשביל ה„קרן הראות" שלך זכית לקנותה כראיה בעלמא מבלי התבוננות יתרה ועיון עמוק, הרי הקרן האור שלך מוטל לפניך טלהו חזרה, כי לנו המאמינים אין לנו צורך בו. אנחנו מאמינים כך, האלהים ברא את העולם, בטח לא לתהו בראו, ומכיון שיש מנהיג לבירה, הרי חייב הוא לשלם שכר טוב לעושי טוב ולגמול לרשע רע כדי רשעתו, והרי יש השארת הנפש והרי יש עולם הבא, אמונה גוררת אמונה, האמונה הזאת בכללה מסורה להמון מדור דור, אבל פלפוליה ותירוציה קושיותיה ופירוקיה וחלוקת פרטיה העלימו חכמי ישראל מן העם, וכאשר באו לדבר בדבר זה היו משתעים בלשון חכמה ומליצה חידות שלא יבינם העם הפשוט. הנה נעבור מעל הפרק התשעה עשר שהוא כעין רשימה קצרה החוזרת בקצרה על כל דברי הספר, ולנו הרשימה הקצרה למותר כי כבר הרחבנו הדברים על כל קוץ וקוץ, ונבוא אל פרק העשרים.

פ"כ) תשובות על שאלות וקושיות אחדות שיש לשאול ולהקשות על שיטתנו, אודה ולא אבוש כי כבר עברתי על כל דברי הפרק הזה מאה פעמים ועדיין

אני עומד במרדי ושואל ; התמו חוטאים שאינם מאמינים רק במה שעינם תראה ולבבם יבין מן הארץ ? מודה הוא המחבר כי להראות אות ומופת לאמת את החלמותיו אין לאל ידו , כי להרוצה להתעקש ולכפור הכל לא יוכל לעשות מאומה , וא"כ מה הועיל בספרו ? הוא שואל למשל : מדוע לא נזכור את חיינו הקודמים ? אמנם שאלה גדולה שאלת , שאלה שאין ביד החכמים לתרצה כראוי . והנה מה רב חיליה דהאי גברא למצוא פתרונים גם להחידה הכמוסה הזאת ואומר ; מהראוי לשית לב כי לו היינו זוכרים את חיינו הקודמים כי עתה לא היינו צריכים לבקש לנו ראיות והוכחות לשיטה זו וכו' , תשובה מספקת ! האף אין כן ? כי אז לא זכינו לס' חיי העולם הבא , כי אז לא עלתה בידי ה' ווענבער לתת לנו חוח תחת חטה , ותחת מופתים נאמנים וכו' הנראה לנו בחוש , דברים קלים והשערות פורחות באויר , טוב טוב ממנו הוא הס' מציאות הנפש להרחו"ם העוסק במקצוע זה כחכם ישראלי היודע את אשר הוא סח , המבין את הדברים שהוא דובר ומשמיע לאזניו את שהוא מוציא מפיו .

פכ"א) והוא האחרון מבאר מטרת הספר והכליתו , לעורר לב העם לאהוב את החכמה והדעת ללכת בדרך תום וצדק וכו' וכו' . המטרות האלה הנוספות כעת מן המחבר להמטרות שהציב לו בהקדמת ספרו הן אמנם קדושות הן , גדולות ונעלות , אולם ההשיג את המטרה ? האם קלע אל השערה ולא החטיא ? האם אינם החצים ממנו והלאה ? זאת יגידו הקוראים את דברי הספר עד תמו .

והנה חוב הוא לנו שלא להפטר מחברנו אלא מתוך דבר הלכה , ולכן נאמר פה איזה חידוש ששמענו ממגיד אחד הדומה בכל פרטיו לחדושי הפילוסוף שלנו , וזהו ; וישב ראובן אל הבור וכו' ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא , כל העובר על ב' הפסוקים האלה ישתומם כי כלם מקשה , האף אין זאת כי באור נכון אין עוד בבאור הכתובים האלה הקשים מאד , ויאמר : ידוע כי ראובן היה סומא בעין אחת (הוא מהמפורסמות כהנחותיו של ה' ווענבער) ובטח ראת גם בעינו השניה ראיה חלושה , ואם כן הלא היה צריך כי ינהגו אותו , ומי היה מנהיג אותו אם לא יוסף (באופן אחר אי אפשר להיות , האף אין כן ?) ולכן בראותו כי יוסף איננו ויצעק צעקה גדולה ומרה ; ואני אנה אני בא ? כלומר מי ינהיג אותי , שפתים ישק משיב דברים נכוחים .

דער הויזפריינד אהיסטאריש—ליטעראַרישעס בוך צוויייטעס בוך.
הערויס געגעבען פון מ. ספעקטאר ווארשא תרמ"ט.

„ויחכם מכל אדם, אפילו מן השוטים", השיחה הבטלה הזאת, נשמתא ערטילאה בלי אב ואם מרחפת בעולם ספרותנו התלמודית זה רבות בשנים בשם איזה מדרש בדוי מלב אחד החכמים הקדמונים, כמה דיו שפכו בעלי האגדה וכמה קולמוסין שברו ויתאמצו בכל כחם לפחת רוח של דעת בהאגדה הזאת, ולתת עליה עור וגידים כל אחד לפי דרכו והשקפותיו. אמנם שיחות עפות כמו אלה הנמסרות מפה לאזן ומשתמרים אצל העם לא שיחות בטלות ושיחת ילדים הן, דברים של מה בכך והבלי התינוקות יכלו כמו עשן בעבור ימי תקופה אחת, ולא שם להם ולא זכר עוד בהדורות הבאים, לא כן מאמרי חכמה ודעת הם כחמדה גנוזה וסגלת כל יקר ישתמרו אצל העם, עליהם לא תעבור כלח, ישתמרו מעצמם גם בלי נשמרם אנחנו, וגם בלי פעולתנו אנו מצדנו יזהירו כזוהר הרקיע בכל הדורות ובכל הימים שיש להם רק אחיזה בתנאי החיים, ורק כשישתנו החיים מכשהיו ובטלה הסבה אז רק אז יבואו בשלום אלי קבר, וישכחו מלב העם שאין לו עוד צורך בם, ויהיו לזכרון רק לפני כותבי התולדות להוכח על ידם את מנהגי ומשפטי בני הדורות שעברו.

„ויחכם מכל אדם, אפילו מן השוטים" השיחה הנאה הזאת שנשתמרה אצלנו ימים רבים, אות הוא כי דבר חכמה ולקח טוב צפונים בה, אמנה! הלכות גדולות וקבועות שנו כאן, הלכתא גברותא איכא למשמע מינה, הלכתא רבתא להחכמים העומדים בראש העם. כלל גדול הוא אצל החכמים המורים את העם, כי אם ברצונם ללמד דעת את העם ולהבינו בינה בדבר שכלי מרום ונאצל יורידו את עצמם בתחלה אל העם, וידברו אליו בשפתו, וכפי הכשרו לקבל, ולא ידברו אליו גבוה גבוה ומליצה חידות, ואז לאט לאט יעלו את העם אליהם, לאט לאט יביאו חכמה בלבו עד כי יתפתח שכלו הגס ויהיה מוכשר לקבל דברי חכמה ושכל טוב. הרבה הרבה חכמים גדולים בעלי דעת רחבה ולב רחב כפתחו של אולם היו בעולם, אשר נשתה מימיהם גם היום ונתפלא על עוצם חכמתם, והנם היום לאור לכל האנושית כלה, ומה היה חלקם ומנת גורלם בחיים, שנאה ומשטמה תלאות ורדיפות מבני דורם, אשר חשבום למשוגעים ורודפי רוח, משום מה? משום שלא ידעו להיות חכמים מן השוטים, הם לא ידעו להוריד את עצמם אל העם, ובכח גדול ויד חזקה נסו רק להעלות את העם אליהם, והם לא ידעו כי אם טוב האור לעינים, בכ"ז יתר מן המדה מסמא את העינים, ועלה להם מה שעלה, וזהו כלל גדול בחיים כי לעלות במקום גבוה אי אפשר בלא סולם בעל מדרגות שהעולה יתנהל לאטו ממדרגה למדרגה, לא כן החכם אשר לב מתנה נתן לו ה', והוא יכול לבטל את חכמתו בשעה שעומד על הבימה להטיף אל העם הפשוט, והוא חכם מן השוטים, ויודע לכבוש את נבואתו מבני אדם שאינם זכאים, והיכולת בידו לסתום את קץ דעתו שאליה הוא נושא את נפשו אם אין השעה כשרה לכך, והוא יודע להוציא רוח מאוצרו במדה, רוח של תחיה ולא רוח סועה וסער, החכם הזה יגדל ויצליח וגם יעשה פרי, בני דורו יחבבוהו ויכבדוהו, כיאות למורה—עם המשקה מבאר תורתו לעדרי הצאן, וינהלם על מי מנוחות, בשלום השקט ובבטחה.

הנה אנחנו היום בפתחנו ספרים להביא במשפט את כל ספר וספר אשר

רק יגיע לידינו, לא נוכל להפקיע את עצמנו מלדבר גם דבר על הספרים הזוארגונים הנשלחים אלינו, פלפול של הכל הוא פלפול הסופרים אם יש לנו צורך בהזוארגאן אם לא, והוא דומה לפלפול החוקרים אם יש לנו בני אדם צורך בהחשך, הפלפול הוא דבר בפני עצמו, אולם מכיון ששקעה השמש ויאת לילה הרי אנו צריכים להעלות נר ולגרש את החשך כפי שיש לאל ידנו, ועלינו להתעמל ולהביא לידי שלמות את מלאכת הנרות הנפט והגאז וכו', למען נשתמש באור זקוק ומזוכך שלא יזיק אותנו בריתו וכו', כן נאמר גם אנו להאנטי-זרגוניסתים; הכל מודים ולית מאן דפליג כי מאושרים היינו אם היינו כלנו מדברים בלשון הקדש, שפת ארצנו הקדושה ואבותינו בהלו נר ההצלחה על ראשם. אבל עכשיו שלדאבון לבנו אינו כן, ורוב האומה או יותר טוב לאמר כי יותר מן 90% מיהודי ארצנו אינם מבינים את השפה העבריה, ועליהם נסוכה תרדמה גדולה, והשכת עלטה כחשכת מצרים רבוצה עליהם, האם אינם מחויבים החכמים והסופרים האוהבים את עמם ללחום את החשך, ולהביא אור בנאות מחשכים אלה? האם אינם מחויבים להעלות נר במבואות האפלות האלה, ולהאיר את הלילה וינוסו הצללים מעל ראשי בני אדם יושבי-השך אלה? חוב קדוש ונעלה הוא להשיב לבצרון את חשיות הנדחות האלה אשר רועים מתעים התעום ברמניהם מדרך החיים של העם. ושמ"ר וכנותיה בעצמת כשופיהם הוליכום תהו לא דרך. חוב קדוש וגדול הוא להבעיר אש קדש לאהבת העם בלב אלה שאינם יודעים את עמם, חוב גדול וקדוש הוא לפחת בלבם זיק של קדושה לכל דבר מרום ונשגב, ולטעת בקרבם נטעי נעמן לזכרונות האומה ועתיקותיה, לבל יבוזו ליקהת אם, למען ידעו את עצמם מה הם, כי בני העם שעל ברכיו נולדו חוזי-שדי ונביאי-אל הם, כי הם בני העם העתיק יומין שספר תולדות שלו ויחס משפחתו מגיע עד אברהם אבינו, הראשון שהכיר את בורא שמים וארץ. כי מחלציו יצא משה הרועה הנאמן אשר מברק אור תורתו אשר שם לפנינו רגזו עמים וחלו אלילים, כי מקרבו יצאו מלכים ושרים גבורים ואצילים פלוסופים וחוקרים, כי לאורנו ילכו עמים רבים עד היום הזה. מחשבות קדושות ורעיונות קדושים כמו אלה הביאו בלב בנינו אלה החוטאים לעמם בשגגה ואי-ידיעה, אולם לאט לנו להאפרוחים האלה, אל תעברו את הגבול, הביאו אש קדש מן מזבח עמנו אבל במדה, לבל יכוו באור אשכם אשר תציתו בלבבם, לבל תתלקח האש ותלהט את כל מוסדי לבבם, דעו את נפ"ש הקהל שאליו תכוננו דבריכם, ואם הרמנים של שמ"ר יטמטמו את הלב ויטלו את הדעת, היידישער פאר פסח יוליד לנו דור פריץ שבהפקירא ניחא ליה, דור אשר ירמוס ברגלו כל קדש, וילעג לכל מסורת אבות, כי אם אין דיעה הבדלה מנין בין מנהג טפל לבין אחד מעקרי האמונה, ויאמר כי הכל הבל.

אם כן איפוא משונה היא הבקרת על המאספים הזוארגונים מאשר על המאספים העברים, מהם לא נבקש חכמות יתירות ומאמרים מדעים פלוסופיים. אדרבא, מאמרים כאלה המוסיפים לוית חן למאסף עברי עוד יגרמו רעה רבה אם נתן אותם אל העם, המאמרים האלה רצוים רק כשנעשים על טהרת הקדש ואז הם קנין של יחידי סגולה, אבל לא שנוקיעם לעיני השמש, הנחל לא נגחיל את דעותינו להאמה והשפחה שזה מעט נפקחו עיניה, ואולי עוד נזיק לחלושי הראות וכו'. והנה הבה נראה הידע בעל המאסף אשר לפנינו את חובתו זאת להשפיל את עצמו אל העם! הידע לשמור ולעשות ולקיים לחבב את זכרונות

האומה על לב הקהל שלו! הידע לתת מטעמים אשר יאבלו קוראיו דים ובטנם לא תכאב!

ידע וידע, הס' הזה המונח לפנינו על שלחן הבקרת הוא רב התועלת להעם, המו"ל השכיל שלא ללכת בגדולות ונפלאות, וכיודע את העם ידע גם להכין לו מטעמים למלא את בטנו וגם הנפש מהם תמלא. מה טובו שיריך המו"ל וספוריך מאסף. עשיר הוא ההויזפריינד בי"ג שירים. אכן יש בם גם זבורית כמו אהארטער ביסען לפרישמאן שמטרתו מגולתו, או אוואכעדיגער חלום מאת בעקערמאן שתכנו ריק, אכן לעומתם יש גם הרבה עדית ממיטב השירה שיכלנו רק לקות מאת המו"ל. מה נאה הוא השיר „גבורי יהודה" מאת גאלדפאדען. תכנו הוא דברי ימי תקופה גדולה בחיינו, ומטרתו הוא להעיר ולעורר אהבה בלב האומה אל זכרונותיה, יכירו וידעו כי לא משפחת צוענים הם, כל אלה שחוברו לו יחדו עם שפה נעלה ורוח שירה נפלאה ויהיו תמים בידי גאלדפאדען למשוך לבבות בקסם שפתיו שהוצק חן, ונעיר רק את אזן המו"ל כי אסור לו להסיח את דעתו אף רגע מקהל קוראיו, וערכו בחכמה ודעת ישוה לנגד עיניו תמיד, ואז היה מוצא לנחוץ להעיר דברים אחדים בדברי ימי התקופה המכבית, ואז לא היה השיר הנפלא הזה כספר החתום לפני קהל גדול מקוראיו, וכל אם ואם היתה מישנת את ילדיה בשירי-עם כאלה. לשירי עדית נוכל לחשב ג"כ את שירי זאמאשטשין „בילדר פונ'ם לעבען" „דער יודישער קרבן". גם להמשורר הזארגנוני הזה נתן ה' לב לדעת את מכאובי עמו ההוים, וחונן בשפה טובה וסגנון טוב ושיריו ערבים על אזן שומעם. יתר השירים אם טובים אינם כהראשונים גם רעים לגמרי אינם, והנם שירים בינונים שכמעט לכל אחד בפני עצמו יש לו ערך מה בהחיים, כמו השיר „דיא קינד בעטירען" ראזענבלום, „דער וועג צום אמת" ריזבערג, הראשון יכה בלשונו את האכזרים שבקרבנו שבל צדקה וצדקה שהם עושים חטאת היא להם, שעושים רק להתגאות ולהדמות לשכניהם וכו', והשני יראה באצבע כי ברחוב כשלה האמת וכו', טוב מהם הוא השיר „דיא נאטטליכע האנד" לגארדאן, שם ישפוך המשורר הלאומי הנעלה את רוחו, כי בע"כ שלא בטובתו הוא כותב את הגות רוחו בספר, הרבה פעמים כבר נסה להשליך את עטו מידו, אבל לשוא! כאשר תנע עליו יד ה' ותנח עליו הרוח הוא מוכרח לחוק בספר את דעתו, אולם טובים ונעלים בערכם הליטערארי הם אספת שירי-עם מאת לערנער, לכל עם ועם יקרים הם זכרונות ימי נעוריו, ולכן נחזיק טובה להמאסף כי חמדה גנוזה כזאת גנז בספרתו, כמה ענג הנחיל בזה לנו ולבנינו אחרינו, כי נדע את שירי אמותינו הזקנות, וכי נבין לרעם והגינם, כי נדע את אשר חלמנו כאשר שרה לנו המינקת לישננו.

לא נרועים מהשירים הם גם הספורים והפעלליטאנען הבאים בהמאסף הזה. לא נדבר פה על ספורי המו"ל בעצמו שכבר עשה לו שם כפוטיגראף אמן בציוריו, כי לספורו „יודישע טאכטער" אין ראשית ואין תכלית בהמאסף הזה, והוא המשך מהמאסף בשנה העברה, ועוד גם כאן לא נגמר תם ונשלם כלו, וכל הספורים מלבד „דער חלוק" באזילינסקי הרואה אך נגעים בבית ישראל, ואין עושה טוב אין גם אחד בקרבנו, מלבד הספור הזה כלם טובים ונכוחים הראוים להקרות בפי העם. בכלם יש אם איזה מדה נכונה או תאראקטעריסטיקא נאמנה, וביחוד יסבו עליהם את עיני הקוראים הפוטוגראפיסטים הנאמנים ה' דינעסזאהן בספורו „יום כפור" אשר בו תראה כל אשה ישראלית את עצמה כבראי, ואיזאבעללא בספורה

„אין דער פרעמד", צללים כאלה נפגוש פה בהעיר הנדולה על כל פסיעה ופסיעה.

המו"ל לא התכוין במאספו רק בד' אמות של ספורים ושירים, ויזכה את קוראיו גם במאמרי-מדע אחדים, כמו „דאס בליט אין נוף פונם מענשען" ד"ר טשערני" דיא זיידענ-פאבריקאציע „דאפמאן", „דיא טויבען פאסט" האפמאן, על המאמרים האלה כבר חרצנו משפט! כי כל יתר כנטול דמי, ולעומתם נאמר על המאמר „דער לוקסוס" כהן, כל מן דין סכוכו לנא. הנגע הזאת פשה ביותר בגוף הנשים, ולכן החובה על הזארגוניסטים שלא יתנו דמי לקולם וירבו לספר בגנותו עד כי יבערו אחריו כאשר יבער הגלל עד תמו.

מאמרי בקרת „אבריעף צוא אפעטערבורנער דאמע" איפסערלאן, „פון מיין ספרים טישעל" פרישמאן, טובים עד מאד, כל מלה ומלה תעשה רושם על לב הקורא, כי רוח בקורת חדה חודרת ונוקבת עד התהום בהמבקר, כמנתח אמן יודע הוא לנתח את כל מאמר וספור ולהראות להקהל כי יגיד עליו מ־פטו בעצמו, וגם יודע הוא לתבל את דבריו במלחא דבדיחותא למען ילכו הקוראים אחריו, והסממנים הטובים האלה שהוא מפזר בעת עשותו את הנתוח בהגופים המונחים לפניו הם סגולה בדוקה לגרש את הריח הרע העולה מהפרש שהוא זורה על פני המחברים.

והנה טרם נצא מאת פני המאסף הזה נעיר כי עוד לא כלינו את מלאכתנו, עוד הרבה פנינים ומרגליות טובות יש בהחלק האחרון הנקרא בשם „פערשיעדענעס". הרבה מאמרי חכמה ומשלי מוסר שפעולתם טובה על העם, אוים לא נוכל לדבר על כל אחד ביחוד לבל תגדל בקורתנו יותר מדאי, ונעיר רק על הסגולה הטובה והיקרה „דיא יידישע שפריכווערטער" י. ב. שנתן לנו בעין טובה מאת המו"ל, ועליהם יהודוהו כל מוקירי עתיקותינו, ובכן נברך את המו"ל כי ירבה שנים, זרוב שנים יודיעו אותו חכמה מה לקרב ומה לרחק, לבחור במוב שיהיה טוב גם לקוראיו, ולמאוס ברע אף אם טוב הוא בעצם אולם רע להקהל הקורא זארגון.

המו"ל

והיה לבאר

חיי היהודי על פי התלמוד. בכל תקופות חיי הישראלי ועניניו בחיים, בשבתו בביתו ובצאתו חוץ, במלאכתו ובמסחרו, בעבודתו בשדה ובשבתו בחנותו, במאכלו ובמשתהו, בתפלתו ובלמודו, וסדר הנהגתו כשהוא לעצמו והנהגתו עם הבריות כחבר להחברה האנושית. נערך ונסדר עפ"י מקורים מן הבבלי וירושלמי מדרשים פסיקתות תוספתות ספרא מכלתא ושארי ספרים המתיחסים להספרות התלמודית, ומובאים בלשונם עם באור דברים בהרבה מקומות. מאת יצחק בהרב ר' שמשון סובאלסקי נ"י, ווארשא בשנת תרמ"ט לפ"ק.

הספר הנכחי איננו ככל המון הספרים, אשר רבו בימינו בספרותנו. דבר אין לו עם „חדושים נפלאים ונשגבים", כספרו של רב פלמוני אשר בעין הדור את גאוניו נמנה, ולא חלק לו במשא ומתן של מה בכך ובחקירות של הבל, כהקונטרסים של פליטי הספרות המעיילים פילא בקופא דמחטא, לא מהם ולא מהמונם! —. הספר הזה הוא ממין הספרים הנקראים בשם „ספרי לקט", כי מחברו לקט אורות

בשדה התלמוד הגדול, ויאסוף באמרים אמרות קדושי ישראל, המה חז"ל, רועיו ומנהיגיו מאז הלך בגולה, למען יראו עיניו את מוריו ובאשורי מאשריו תאחז רגלו. ספרים כאלה — אם אך נערכים הם כסדרם וכהלכתם בטוב טעם ודעת — רובם יפה וברכה בם בכל העתים והזמנים, ומה גם עתה, עת צרה ליעקב, אשר צוה ה' לו סביביו צריו ומלחמה לו מבית ומחוץ; מחוץ תאכל חרב שנאת בני בלי שם אשר כוננו להכחיד את ישראל מגוי, ועוללו עליו עלילות ברשע וישליכו שקוצים על התלמוד מנהלו ומדריכו, ומבית ישכל כפיר הכפירה, בנינו צעירי הדור החדש רחקו מעלינו ודעת דרכי דתנו לא יחפצו ואף פשע וכחש בקדשינו ונסוג מאחר אמונת ישראל! יום יום לעינינו יפלו בחירי בחורינו בנופלים ואין מקים, ומי זה ירשיעם? הן אור התלמוד, אשר אך קרנים מידו לאמונת ישראל, לא נגה עליהם ורק לשמע אזן שמעו את שמעו מפי שונאיו ומנדיו, האם הוא יעצור בעדם? לעת כזאת מה מאד נחוץ לנו ספר חותם תכנית חיי היהודי לרוח התלמוד כתוב בשפה חיה בשפת עם הארץ אשר אנחנו יושבים בה, ובשפת בנינו הצעירים אשר לא ישמעו שפת קדשנו, למען יכירו וידעו כי שקר טפלו זדים עלינו ועל התלמוד רוח אפנו וישוב עם הארץ וירחמנו, גם בנינו ישובו לגבולם ואין פרץ ואין יוצא! על כן באו ונחזיק טובה להמחבר הנכבד הנ"ל, אשר משמיא קא זכו ליה בהרעיון הקדוש הזה לחבר את חבורו זה, שהוא כעין מסכת „דרך ארץ זוטא", בסדר ומשטר נכון, אשר בו יראו כבאספקלריא מאירה חיי היהודי התלמודי בכל פנות שהוא פונה, ועוד יתרה עשה המחבר הזה, כי נהג בספרו טובת עין לתתו מתנת חנם לכל הרוצה להעתיקו לשפה חיה, למען ילמדו תועי רוח לדעת את היהודי בדרכו והלוכו בארצות החיים, ורוגנים ישימו יד לפה ולא ידברו עוד סרה על התלמוד והמחזיקים בו. — . והנה המחבר בהקדמתו מבקש את הקורא, כי יעשה עמו חסד להודיעו את משפטו על ספרו, גם להעיר אזנו על השגיאות והחסרונות הנמצאים בו למען יראה ויתקן כל מעוות, ויען כי „רצונו של אדם זה הוא כבודו" לכן אמרתי לא אמנע את הטוב מבעליו, והנני להודיעו את משפטי — כפי אשר יורני רוח מבינתי — על ספרו זה בכלל, גם להעירו על איזה דברים בפרט הצריכים תקון לפי"ד. בכלל, אמינא להמחבר הנכבד יישר חילו, כי הביא ברכה אל ספרותנו בספרו זה, אשר רב טוב צפון בו ותועלתו רבה וגדולה עד מאד, ואם אמנם לא נוכל לעשות שקר בנפשנו ולאמר כי מלאכתו נשלמה תכלית השלמות לא תחסר כל בה, כי באמת עוד רב הדרך לתכלית שלמותה — כאשר המחבר בעצמו מודה בזה באחרית דבריו — ועוד הניח מקום להתגדר, כן בהוספת ענינים ומאמרים רבים הנחוצים, אשר נפקד מקומם בספרו, ולהפך בגרעון איזה מאמרים יתרים אשר כנטולים דמין, וכן בהטבת סגנונו אשר לפעמים אינו עולה יפה, אך התקוה תשעשענו, כי בהגיע תור מהדורא תנינא לספרו, אז ישתדל המחבר הנכבד לשכלל ולפאר את בנינו אשר החל, גם ישאל בעצת חכמים ונבונים בקיאים ומומחים לאותו דבר והם ינחוהו בעצתם והיה מעשה הבנין שלם כלול בהדרו לתועלת הכלל ולכבוד ולתפארת להמחבר. עתה הנני להעיר על איזה פרטים הצריכים תקון לדעתי. ואלה הם בפרק „שלום", צד 14: כי בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה (ר"ה י"ח), המאמר הזה לא בא על מקומו ב ש ל ו ם במובן שלום בין אדם לחברו דאיירי ביה המחבר בפרק הזה, כי הש"ס עסיק שם בהא דכתיב צום הרביעי וגו' יהיה לששון ולשמחה, קרי להו צום וקרי להו ששון שמחה? בזמן שיש שלום (שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל, פירש"י), יהיו

(הצומות) לששון ולשמחה כו' ע"ש בסוגית הש"ס, וא"כ מה ענינו לכאן, ? [1]) ואגב תנני להעיר כי קצר המחבר בפרק הזה מאד, ע' במד"ר פ' נשא הרבה ממדת השלום ומעלותיו — . פרק „כבוד חברים" צד 22, וגם דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא ליה לחבריה זיל זקוף לי ביניתא (ב"מ נ"ט). אין ענינו לכאן לכבוד חברים כ"א לכבוד עצמו, כי שם הכונה להפך, היינו מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו או לבן ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תליה גנאי הוא לו, ע"ש בסוגיא וברש"י שם [2]) — . פרק „דרך ישרה" צד 23, שלא למסור דין על חברו והמוסר דין על חברו הוא נענש תחלה (ב"ק צ"ג). שם מבואר כשמוסר דין לשמים דוקא היכי דאית ליה דינא בארעא. ע"ש, וכל זה היה ליה להמחבר לפרש ולא לסתום [3]). — שם, צד 24, כשאירע תקלה לחברו יבקש עליו רחמים ואל יתלה בזכות עצמו (ברכות ו') מאי אוריא כשמבקש על חברו? אף כשמבקש על עצמו ג"כ לא יתלה בזכות עצמו, כמו בחזקיהו מלך יהודה המבואר שם [4]) — . פרק „שיחת חולין" צד 28, והמשביע את חברו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו (שבועות ל"ט) הלשון אינו בדיוק, וכך צ"ל ‚המשביע את חברו בחנם', כי כן מבואר בש"ס שם: ובאה אל בית הגנב זה הגינב דעת הבריות שאין לו ממון אצל חברו וטוענו ומשביעו, ומלשון המחבר משמע שיודע בחברו שהוא משקר בטענתו ומשביעו וגורם לו לשבע לשקר, וזה אינו, ואם כי שמצינו גם בלשון מקרא לפעמים הוראת שקר כמו הוראת חנם, אך לשקר שמרתי (שמואל א' כ"ה), מ"מ הלא ידוע כי לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד [5]). ואגב אעיר, כי לא נאה ולא יאה השם „שיחת חולין" לעניני נדרים ושבועה שהביא המחבר בפרק הזה [6]) — . פרק ‚צדקה", ויותר טוב לתת להעני פת לאכול דמקרב הניתו כו' לא כן אם אתה נותן לו כסף שצריך הוא לחפש ולקנות אכל ובתוך כך יציקהו הרעב ויש גם משום בטול עניים (שבת כ"ג), אין ענינו להכא, דשם נאמר לענין מפני מה אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו, מפני שלא יהיו העניים יושבין ומשמרין עכשיו יניח בעה"ב פאה ע"ש [7]). — שם, צד 31, אולם באשה ובמקום שיש לחוש לחשדא טוב יותר לתת בגלוי ובפרסום (ב"ב, י), לא נמצא שם, ולפי שעה נעלם ממני מקורו [8]) — . שם, צד הנ"ל, ואם ביתך פתוח לרוחה ורבים הם באי ביתך המבקרים אותך כמו רופא, יעמיד אצלו קופה של צדקה וישליך שם איש כפי יכלתו וכפי נדבת לבו (תענית כ"א), במח"כ טעה בפשט הגמרא שם במעשה דאבא אומנא, ומעשה שהיה כך היה, אבא אומנא היה רופא ומקיז דם, ושכר ההקזה לא היה נוטל בידו כי אם הוה ליה דוכתא דצניעא דשדי ביה פשיטי דשקיל (שכר ההקזה), דאית ליה שדי ביה דלית ליה לא

---

[1]) עיין בהד"א שם במקומו. [2]) עיין בילקוט תורה רמז שמ"ט שגורס: דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא תימא ליה זקוף ביניתא, והוא כדברי, ובאמת כן צריך לגרוס לדעתי בהגמ' ולפרש כמו שפירשתי, ואנכי שאינני בספרי לא מפרש ולא מפלפל הכחדתי תחת לשוני הרבה כמו אלה, כי לא ידעתי שאהיה נתפש על זה. והנני מתפלא על המבקר שהוא כנראה תורני מצוין שלא העיר במקומות הרבה שהדפסתי גם דינים מחודשים שהוצאתים מפלפולי מבלי אעיר בעצמי מאומה. [3]) סתמא קתני, בדבר שאין לו מקום לרדת לדין. [4]) צדקת. [5]) עיין ילקוט תורה רמז תע"א על המאמר הזה שמביא א"ר אסי על שקר, ואנכי נזהרתי להביא בלשון רבותינו, [6]) מדוע לא? . [7]) מדוע לא תמלא ההרכבה הזאת חן בעיניו, הלא רואים אנחנו כי התורה חששה לביטול עניים. [8]) חגיגה ה', ומדרש קהלת בסופו. והציון לב"ב הוא טעות הדפוס.

מיכסיף ע"כ, וצדקה מאן דכר שמה ? [9]) . — שם צד חנ"ל, ורק לכסות ולמזונות נותנים לכל מבקש מבלי לדרוש אחריו אם רמאי הוא (ב"ב ט), טוכה שטרא לבי תרי הוא, כי בש"ס שם פלונתא דר"ה ור"י הוא, דרב הונא אמר בודקין למזונות ואין בודקין לכסות ורב יהודה אמר איפכא, ואפסקא הלכתא כרב יהודה דאין בודקין למזונות אבל בודקין לכסית, ע' בשו"ע יו"ד סימן רנ"א סעיף יו"ד [10]) — . שם צד 32, והמבזבז אל יבזבז יותר מחומש שהוא 25% טעות הוא, כי אף דקיי"ל (בב"מ נ"ד) לענין פדיון הקדשות דחומש הוא חומש מלבר שהוא רביע מלגו, אבל הכא ל"ל הכי, דהש"ס (כתובות נ') מפיק לה מעשר אעשרנו, שני עשורין שהם חומש אחד, והיינו חומש מלגו ולא חומש מלבר שהוא רביע, וע' עוד בירושלמי (פאה פ"א ה"א) דאיתא התם : א"ל מה חומש לכל שנה ? להמש שנים הוא מכלה את הכל כו', הרי להדיא שהוא חומש מלגו ולא מלבר, דא"כ הו"ל לארבע שנים, וא"כ אינו 25% כי אם רק 20% [11]) . — שם צד 33, ואינו מדביק את קרוביו העניים עמו משום עניותם כו', ואין לך להתבייש עמו, לשון „מגלה טטירין" קא חזינא הכא, והיא העתקה מלה במלה מלשון לעז : „דו האסט זיך מיט איהם ניט צו שעמען", המחבר הזה שפתו אתו, ומדוע זה ינהג לפעמים קלות ראש בסגנונו ? [12]) — . פרק „חובת הפועל לבעליו" צד 40, הרשות ביד הבעלים לחסום את הפועל אפילו בחזקה שלא יאכל (ב"מ פ"ח), טעות הוא, שם מבואר דרק פטור הוא מטלקות אבל איסורא איכא, וכן נפסק להדיא בשו"ע חו"מ סימן של"ז סעיף א', שאסור לחסמו שלא יאכל, ובהגהת הרמ"א שם שאם חסמו משלם ליה כשעור שהיה אוכל ע"ש, ורק גרמא מותר כמו להשקותו יין שלא יאכל ענבים הרבה כדאיתא בש"ס שם (דף פ"ט) [13]) — . פרק „חמר שליח" צד 41, ולמרה תורה ד"א שישיב השליח תשובה אל המשלח להודיעו כי עשה שליחותו, אולם במקום שאין תועלת להמשלח אין משיבין על הקלקלה (מגלה ט"ו), לא מן השם הוא זה, אלא משום בשורה רעה, שהתך לא רצה לבשר למרדכי שאסתר מונעת א"ע מלבוא לפני המלך, וכהא דפסחים (ד' ג') אנא לא אמינא ומוציא דבה הוא כסיל, וכן בע"ז (דף יו"ד) גבי הא עובדא דר"ח בר חמא ע"ש [14]) — . פרק „חובת בעה"ב לפועל" צד הנ"ל, ואל תפסוק לפועל מזונות סתם שלא תצא י"ח אפילו אם תעשה לו כסעודת שלמה בשעתו אלא תפרש לו מה אתה נותן לו לאכילתו במקום שלא נהגו לזון (ב"מ פ"ג). במח"כ טעה בזה, דשם (דף פ"ו) איתא להדיא דדוקא במקום שנהגו לזון והוא פסק להם מזונות ולפיכך אמרינן שריבה להם מזונות, כיון דלא צריך לאתנויי ואתני אמרינן דמזוני יתירא קאמר להו ע"ש, אבל במקום שלא נהגו לזון בודאי אמרינן דאין להם רק הפחות שבמזונות כיון דבלא התנאי לא היה להם כלל מזונות. ובעיקר הדבר, הוא ג"כ שלא אליבא דהלכתא, דאנן קיי"ל כרשב"ג דפליג שם על ר"י בן מתיא וגם במקום שנהגו לזון אין להם רק כמנהג המדינה, ע' בשו"ע חו"מ סימן של"א סעיף ב' ובאהרונים שם [15]) — . שם צד 42, אחד שכר אדם כו' ואחד שכר קרקעות עיבר בה' שמות. ע' בטור חו"מ סימן של"ט שהביא בשם הרמ"ה דעל שכר קרקע אינו עובר, משום דדרשינן כל

---

[9]) אתי תלין משוגתי. [10]) בדבר הזה עוד יש לפלפל. [11]) טעות הדפוס. [12]) דבר זה מסור ללב. [13]) ברם טעות הוא בידי [14]) וכי מאיזה טעם דנתי הככי ? [15]) כטעיתי בדבר הלכה.

אשר בארצך ולא ארצך, ע"ש [16]) — . פרק „חובת האדון לעבדו" צד 43, ואל תמסור עליו גם מלאכות שאינך צריך. לשונו לשון עלגים, וצ"ל: ואל תטיל עליו כו' [17]) — . פרק „הלואה" צד 47. המ׳ציא שט"ח על חברו אפילו עברו עליו כמה שנים אומרים לו קיים שטרך וחית לדינא (כתובות י"ט). הרכבה זו אינה נקלטת ואינה עולה יפה, דשם קאי לענין אם הלוה מודה בשטר שכתבו רק שטוען פרעתי, אטרינן להמלוה לקיים את השטר בעדים, משום דאל"כ הלוה נאמן לטעון פרעתי במגו דמזויף, ומה זה ענין לשטר ישן שעברו עליו כמה שנים? [18]) — . פרק „חנוני" צד 48, אבל עושה הוא משקלותיו כו' ושל כסף וזהב (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו). מש"ס דילן משמע להדיא דאין עושין מכל מיני מתכת וגם כסף וזהב בכלל, (ע' ב"ב ד' פ"ט) וכן מוכרח לדברי הרמב"ם הרשב"ם שם שמפרשים מפני שהם פוחתים, וכסף נמי נשחק ונפחת כדאיתא במשנה דמס' ב"מ (כ"ט ב') והא דהביא מהירושלמי הנ"ל, אין משם ראיה, חדא דדברי אגדה הוא, ע"ש, ואין למדין מדברי אגדה לפסק הלכה, ועוד דאפ"ל דהיו מחופין בעור שלא ישחקו, וע' בתוס' שם בד"ה ולא בשל בעץ [19]) — . פרק „עדות" צד 54. אם העד הוא אדם גדול מהב"ד שצריך להעיד לפניהם וזילא ליה מלתא יוכל לשלוח עדותו בכתב (שבועות ל'). בש"ס נמצא רק דלא ליזיל, והיינו ששולחין אליו ג' אנשים דהוי ב"ד לקבל עדותו וב"ד מוסר לב"ד אחר, אבל בכתב א"א כמבואר בגיטין (ד' ע"א) דמפיהם ולא מפי כתבם, רק שהסמ"ע בחו"מ סימן כ"ח סעיף י"א כתב שראה נוהגים ממורי הוראה שת"ח דטריחא ליה מלתא שולח עדותו בכתב, סמכינן בזה על דעת ר"ת המובא בתוס' יבמות (ד' ל"א בד"ה דחזו), דדוקא אלם דלאו בר הגדה בפה הוא פסול להעיד בכתב אבל אינש אחרינא ש"ד, ע"ש [20]) — . פרק „נזיקין" צד 59, ולא תעלה על מטתך קללת רבים שהעברת עליהם את הדרך (מגילה כ"ח) טעות הוא, כי שם הפירוש בהפך, שמחל לכל מי שהעביר עליו את הדרך, כי בהדיא איתא התם: ולא עלתה על מטתי קללת חברי, כי הא דמר זוטרא כי הוה סליק לפורייה אמר שרי ליה לכל מאן דצערן, עכ"ל הש"ס שם [21]) — . פרק „בהכ"נ, ביהמ"ד" צד 65 בשעה שהוא הולך לבהכ"נ ירוץ וימהר א"ע ובשהוא יוצא יצא לאט ובנחת כאלו קשה לו פרידתו, ההולך לבהכ"נ צריך להקל רגליו והיוצא צריך להלוך קמעא. כפל הדבר במלות שונות, וכן לא יעשה בספר כזה [22]) — . שם צד 66, אבל אל ירבה כו' להשקיע נפשות בבנין בהכ"נ (שקלים ט'). ט"ס הוא, כי בכל המס' שקלים לא נמצא פרק ט', וצ"ל פ' ה', כי שם מקומו. פה המקום להעיר את המחבר, כי רבו מאד טעיות הדפוס בהציונים ומראה מקומות [23]) — . פרק „סדר אכילה" צד 70, כשאוכלים ושותים במדה אחת בשוה (נדה כ"ד). ע' בתוס' שם ד"ה אכילתו מרובה, דהיינו כשאכילתו מרובה משתיתו יותר מדאי דוקא הוא מזיק, אבל באמת דת

---

[16]) אמינא לך אנא תו"כ קדושים ואתה שואלני מהטור? . [17]) הוא לשון התלמוד.
[18]) הדין דין אמת גם בשטר ישן בשאין חייב מודה. [19]) אך מתמיה הוא לי, בירושלמי שהבאתי מבואר כדברי והרבה מהפוסקים והמחברים סמכו עליו והחליטו כי כן דעת הירושלמי. [20]) בש"ס לא נמצא כלל איך להתנהג בד"ז והדין דין אמת כמו שכתבתי. [21]) המאמר הזה בא שלא במקומו בהשמטת המדפיס. [22]) המתבונן על הערכת המאמרים והדוקים יודע כי נדקתי. [23]) טעות הדפוס.

של תורה הוא דאכילה מרובה על השתיה, כדאיתא במגלה (דף י"ב) על הפסוק והשתיה כדת ע"ש [24]) — . פרק „חובת האשה לבעלה" צד 79 . ומניקה את בנה ואם ילדה תאומים אינה צריכה להניק את שניהם (כתובות נ"ט). בש"ס דידן לא נמצא זה, ורק הרי"ף בפ' אעפ"י הביא את זה בשם הירושלמי, אבל הרא"ש שם מפרש פירוש אחר בהירושלמי דמחויבת להניק את שניהם, ושתי הדעות הובאו בשו"ע אה"ע סימן פ' סעיף י"ג בלי הכרע ע"ש, ומה רב גבורית דהמחבר להכריע! [25]) — . פרק „חובת הבעל לאשתו" צד הנ"ל, ולפום שארת כסותה בגדים הראוים וטובים לה שלא יתן לה את הילדה לזקנה ולא את הזקנה לילדה. לשונו מגומגם מאד, וצ"ל: שלא יתן בגדים של ילדה לזקנה ולא של זקנה לילדה [26]). — פרק „חובת התלמיד לעצמו" צד 91, וידור במקום רבו (שבת קמ"ז). לא נמצא שם, רק בברכות (דף ח'), ושם מבואר דווקא דכייף לרבו אבל לא כייף ליה אל ידור ע"ש, ולא היה ליה להמחבר לסתום את דבריו [27]). — שם צד הנ"ל, ואין צריך לטול רשות ותלמידים יוצאין שלא ברשות. שלא ברשות מי? והיה ליה לבאר ולפרש שאין צריך לטול רשות מאשתו כשהולך ללמוד תורה [28]).

---

[24]) למה יכניס עצמו בפרצה דחוקה? ממקום שהבאתי מוכח שהדברים כפשוטן, ואם אכילתו מרובה משתיתו עצמותיו סכויין, ורק כשהם במדה אחת בשוה אז עצמותיו כראוי (נדה כ"ד), ולכן הבאתי גם באותו פרק באות תתש"ג את המאמר מגיסין ע' אכול שליש ושתה שליש וכו' במדה אחת בשוה. והגמ' בגיטין האומרת כדת של תורה היינו דת של קרבנות שהנסכים מועטים מהקרבנות.

[25]) כן נראה לי מדכתיב בכל מקום; ומניקה את בנה בלשון יחיד. [26]) כן לשון הגמ' ומבואר כל צרכו דבבגדים עסקינן. [27]) צ"ל וידור במקום תורה, ויעלה הציון יפה, והמאמר הזה מובא לקמן באות תתתתל"ב בפרק חובת התלמיד לרבו, ושם מקומו. [28]) כל כי האי רתחא.

„למי אנו הסופרים עמלים"? השאלה הגדולה הזאת יוצאת כפעם בפעם מפי הסופרים, בראותם את הקהל מתנמנם, ולא יתעורר לקולם, הם צוחים ומרעימים בקול עד כי יחר גרונם והקהל ישן ושנתו ערבה עליו. אמנם רע ומר הוא גורל המטיף מעל הבמה בראותו כי השומעים נרדמים אחד אחד, וקולו כקול הקורא בהרים. אבל לעומתו מה ישמח לב הסופר שזכות ספרו עמדה לו להעיר ולהקיץ את הקהל הנרדם משנתו, הסופר אשר זכה להסב על מאמרו את עין הקהל ישמח בחלקו ויפים בגורלו, והיה זה שכרו, כי מה שכר אחר יקח מאת הקוראים, כסף וזהב? הס שלא להזכיר? חלילה להקהל. חולין הוא לו להעשיר את המחברים שהם מטבע שמעון, כי אילו יניחו את קסתם מידם, ואז הלא תשוב הארץ להיות תהו ובהו, והקהל לא ידע כי אולת היא הקשורה בלב הסופרים לכתוב ולעמול אף לרוח, אף כי אם יהיה מהן שכרם בצדם.

גם אני בחלומי, גם אנכי מחבר, הנני, ולאשרי ידעתי לכון את השעה, להפיל זרע טוב על אדמה טובה ובעת מוכשרת. תשעה חדשים עברו מיום שיצא ספרי „חיי היהודי על פי התלמוד" לאור עולם, וכבר בכל הארץ יצא שמעו, ויעש לו שם בין כל היהודים בכל הארצות, ט' חדשים בחיי המחברים לפרסם את ספריהם מה הם, כיום אתמול כי יעבור, ולספרי כבר הספיק הזמן הקצר הזה לעבור ארחות ימים וארצות שונות. 19 מכ"ע ללשונותם בארצותם בקרו את ספרי וידרשוהו כמין חומר. יותר מן 200 מכתבים מלאים דברי בקרת מאנשים פרטים שאין להם עסק עם הספרות קבלתי אנכי, אות הוא כי הס' עשה רושם מה על לב הקהל, והם עוררוני על מספר שגיאות הנמצאות בספרי. אם באשמתי אם שלא באשמתי, אנכי אחראי וערבאי עליהם, וכל חטא ומשגה בספרי מידי יבוקשו, ובלב ונפש חפצה הנני מקיים בי את הפסוק „מכל מלמדי השכלתי". והנני נותן בזה תודה גלויה לכל המבקרים ההם שבקרו את ספרי בצנעא ולאלה שבקרוהו בפרהסיא, כי זה אדיר כל חפצי שיתבררו ויתלבנו הדברים, למען שבמהדורא השניה, יצא ספרי נקי כסולת.

המו"ל

עתה הנני יוצא בשלום מאת פני המחבר הנכבד. ואני תפלה, כי תבוא שאלתו וימצא לו גואל לספרו היקר להעתיקו לשפה חיה, למען יראה פעל התלמוד והדרו על בנינו הצעירים, והביטו אל צור חצבו ואל חיק אמונת אבותם ישובו, וראו גם כל עמי הארץ כי חיי היהודי חיים של שלום ואהבת הבריות הם; יכירו ויוקירו את התלמוד הנותן נשמת חיים להמחזיקים בו ורוח דעת לההולכים בעקבותיו. הלא אז יש תקוה כי תסור קנאת העמים מעלינו ושלום יעשו לנו ולא נוסיף לדאבה עוד, אמן.

יעקב צבי יאנאווסקי

בינה בספרים

שרביט הזהב חלק א׳

בו יבוארו כמה מקראי קודש ודרשת חז״ל בהלכה ובאגדה עפ״י עומק הפשט ובאורים על דברי רש״י ז״ל לבאר דעתו הרמה במקום שהראשונים ז״ל מקשים עליו ובעקבי הראשונים ז״ל צעדתי ללבן דבריהם הקדושים וקלות וחמורות פרשתי ובג״ש למדתי, וכל מאמר ומדה בטוב טעם בארתי כיד ה׳ הטובה עלי. חובר מאתי הצעיר יהודה בן א״א מוהר״ר שמואל רפאל נ״י טעמקין ר״מ במינסק ומלפנים ר״מ בבירעזין. חוברת א׳ בראשית נח לך, וירא, חיי שרה, ווילנא תרמ״ט.

הבקרת טרם תתחיל, עלינו לברר בבואנו לבקר ספרים כאלה, אם יש לנו להעמיד המחבר מול הספר ולדון את הספר לפי ערך המחבר מי הוא ומה מעשהו? או לא? אדמה כי כן הוא, על המבקר לדעת מה טיבו של המחבר, תנאי חייו ועוד, כי איננו דומה אם המחבר הוא איש היושב במנוחה יושב והוגה דעות מתוך קופה של בשר, פרנסתו מזומנת לו וריחים אין על צוארו וידיו מלוכלכות בדיו וכותב ספרו לא למען בצוע בצע כי אם או לזכות את הרבים, ויהנו מזיוו ויתחממו לאורו, או למען הכבוד לקנות לו בספרו שם גדול בין בני אמונתו, לאיש עני מטופל בבנים ובביתו אין כל לבד בנות גדולות אשר כבר הגיעו לפרקן, וספרו הוא תקותו האחת בהיותו כי הוא יפתח לו ארנזי הכסף ויהיה לו למעין הישועה. מהראשון נוכל לדרוש שיתן לנו מאכלים בריאים, דברים מועילים, דברים הדרושים בעת ההוה, על רב כזה לדעת מצב עמו אשר הוא מראשיו וליתן לו מה שהוא דורש ממנו. לא נצרך לנו כעת פלפולים של מה בכך, פלפולים שאינם מביאים לנו שום תועלת ואשר מתחלה לא נבראו כי אם להדוד בעלמא לבדה בו את התלמידים, לא מלתא דבדיחותא צריכים אנחנו, באתרא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורא. אם על הררי הלכה בנה ספרו אז יתן לנו הלכות ברורות—הלכות הנוהגות בזמן הזה ולא הלכתא למשיחא—ולא לתבל דבריו בפלפלין של פלפול „בדרך אגב״ „ובאגב גררא״ עד כי נעשה העיקר טפל והטפל עיקר וההלכה בטלה במאתים של פלפול. ואם על דרך הדרוש חבר את החיבור, יתן לנו דרושים הנדרשים עתה, הקללות והנאצות, החרפות והגדופים, אשר השמיע לפנים מעל הבמה הדרשן בקולות ולפידים ופעלו פעולתם על העם, לא יפעלו עתה מאומה, כעת נצרך למשוך את העם בדברים של טעם, להראות להם את הדרך אשר ילכו בה „במאור״ של תורה, לא עקימת הכתובים ועקישת המאמרים העיקר כי אם הרעיון המרחף עליהם, המדות הנכונות הנטועות בהם וכל

מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבים על אזן שומעיהם כדבש וחלב המעורבים זה בזה נוח לו שלא אמרם (ויק"ר פ"ד), כזאת נוכל לדרוש רק מהראשון לא כן מהאחרון, ממנו לא נוכל לדרוש מה שנצרך „לנו" כי כלום לטיבת העם הוא דורש? וכי כבוד הוא מבקש? זאת לא זאת, הוא דורש דמים! להציל את ב"ב מחרפת רעב ואין עתותיו בידו לישב שבעה נקיים על כל טפה דיו, כי הבנים דוחקים והבנות צועקות ועליו להחיש מעשהו, ועל הרוב מחברים כאלה נוסעים בעצמם מעיר לעיר וצרור ספריהם תחת ידיהם ודופקים על פתחי בני עמנו „הרחמנים בני רחמנים" אף כי בזה יחללו את כבוד תורתנו הקדושה שעושים סחורה בה! אך האם הם אשמים בדבר? הלא אנחנו „עם הספר" אשמים בזה! הלא אנחנו הם הגורמים את חלול תורתנו! מדוע לא נראה כי חכמינו הנושאים את דגל תורתנו ואשר הקריבו את מבחר ימיהם הטובים על מזבחה שיהיה להם פת לאכול? שישבו במנוחה ויעבדו בכשרונותיהם הטובים למעננו? מאנשים כאלה צריכים אנו לקבל מה שהם נותנים לנו אם טובה היא אם רעה, ולשלם להם בכסף מלא למען יוכלו לעבוד את עבודתם שהיא עבודתנו, כן הקרנוה וכן הוא, בכל זאת לפטר ספר ממחבר כזה בלא כלום אי אפשר, אין להמבקר באמונה משוא פנים בדבר והוא צריך לבקרו, ואם הספר אינו מתוקן הלא העם אשם בדבר וישלם כסף אשמו להמחבר.

המחבר את הספר הנוכחי אף כי הוא לא אמר לנו בהקדמתו—כדרך המחברים — מה ראה על ככה להמנות בין המחברים? יען כי בושת פנים הוא. אך באשר ההכרח לא יגונה אדמה כי לית בה משום לישנא בישא, אם אגלה ברבים את הסבה המכרחת אותו להדפיס ס', יודעים אנחנו—גרי עירנו—כי המחבר הזה עני מדוכא הוא, אין לו במה לפרנס ב"ב, יודעים אנחנו בו כי אדם גדול בתורה הוא—כעדות אחד עשר מסכימים—ידיו רב לו בש"ס ופוסקים כאחד הגדולים אך העניות מנוולתו.

העניות העבירתו על דעתו לעשות בתורתו לטובת העם ומוכרח היה לתת לנו דבר שאינו מתוקן, להלעיטנו בפלפולים זרים ולהיות כת"ח נאמן כבונה אומן להקריב כותל אל כותל. אף כי בשער הספר הוא אומר כי הוא יבאר על פי עומק הפשט אך בטח כן היתה כוונת המחבר, אבל אנחנו אף אם נרבה נרות ובאבוקות נחפש לא נמצא את עומק הפשט כי רובו הוא על דרך הפלפול הרחוק. המחבר יצלול בים התלמוד ויעלה לנו חבל המקשר את מאמרי בר קפרא (כתובות ה') יחד, ובזה נראה כח המחבר כי רב הוא, אולם חנמצא תועלת בזה? האם לא אחת היא לנו אם פרעה לקח את שרה כדין או שלא כדין? כבודו של הרב המחבר במקומו מונח רק למען מי חבר את ספרו, האם רק ליהידים אשר יקבלו עונג מהמחזה אשר נגד עיניהם? אך כבר מלתי אמורה כי רק אנחנו אשמים בזה, ולנו לראות כי בהחוברות ובהלקים הבאים ישפר המחבר את מעשיו ליתן לנו מה שנבקש, ועל פרטי הספר ראיתי להעיר דברים אחדים לבל יגיד המחבר כי לא ירדתי לעומקו של ספרו.

1) בצד י"ב הוא אומר כי על פי דברי הגר"א כי „אדמה" הוא קרקע קשה והשם אדם הוא נגזר מאדמה יש לבאר מאמר חז"ל אתם קרוים אדם ואין עכו"ם קרוים אדם כמאמרם ז"ל בביצה כ"ב „ישראל עזין שבאומות", אך מה יעשה בדברי התוס' ב"ק ל"ח ע"א יבמות ס"א דאמרי כי גם „עכו"ם" נקראים „אדם" ע"ש בדבריהם, גם עוד נמצא סתירות אם נאמר כי אדם הוא איש „גבור".

2) צד כ"ב ותוסף ללדת פירש"י שתאומים נולדה עם קין כו', ויש לעיין למה

כתיב ותוספת בלשון יחיד ולא ויוסיפו בלשון רבים ? —קושיא הניונית ! — וי"ל לדעת ב"ש ביבמות דלקיים מצות פו"ר בעינן שני זכרים ושתי נקבות כו' ניחא כו' ע"ש כל דבריו, גם אני אקשה הא תינח לב"ש אבל לבית הלל מאי איכא למימר ? תיובתא ! הראית בזה עומק הפשט ?

3) הלוא אם תיטיב שאת צד 44 ולי נראה לפרש כו' ושוב מצאתי בדברי הגר"א שפירש כן' ולא אדע מדוע הרפים זה ? הלא את הדבר אם נרצה לראות נראה אותו שם. ואם כבוד יבקש המחבר בזה—ולאו דוקא הוא כי כן נמצא כמעט בכל הספרים החדשים—כי כוון לדעת אדם גדול ? אך אולי הקוראים הם מקטני אמנה וסוברים כרבינא כי „מאי מצאתיה ראיתיה" כלך לכם מחברים מדרכבם זו.

4) דבריו בראש נח לקוחים הם מ„תירה אור" של המלבי"ם שם אך הוא הרחיב קצת דבריו וכן לא יעשה !

5) צד ל"ב. והנה עלה זית טרף ועל הלשון טרף פירש"י אומר אני שיונה זכר היה כו', ולי נראה הטעם שהזהיר הכתוב ליונים בלשון נקבה יען שכל מין יונה הם הלושי כח כנקבה וכאן הלבישה עליה כח ועוז כו' על זה באה המליצה בלשון זכר כו'. ראיתי להעיר כי ראיתי בהכתב והקבלה להרי"צ מעקלענבורג על פסוק זה דברי הזוהר פ' שלח דף קס"ה ע"א וז"ל טרף ולא טריפה כדכורא דא דעביד חילא לנצח כו' הלא הוא כדברי המחבר, ותו איתא התם—אומר הרי"צ—יונה דכר הוה ומינו דאקרי יונה כתיב בנוקבא וכתיב בדכורא והוא ממש פירש"י.

6) צד 64. כי יצר לב האדם רע מנעוריו פירש"י משננער לצאת ממעי אמו נ"ל כוונתו בזה משננער היינו אף שעדיין הוא במעי אמו וישהה בבטן זמן הרבה רק יש בו כח להתעורר לצאת אז ניתן בו היצר כו' ע"ש ופשוט הוא" בעיני אינו פשוט כל כך דא"כ תשאר קושית אנטונינוס לרבי (סנהדרין פ' חלק) יבעט באמו ויצא ע"ש. הדברים האלה יוכיחו לדעת כי לא עברתי על דבריו רק בסקירה אחת.

תולדות נח

כולל הרבה דרושים נפלאים, מפז מסולאים, בנוים בהשכל ודעת, ערבים על אזן שומעת, יש מהם אשר החזיקו תורן פרשו נס בים התלמוד, ויש אשר במקראי קדש ואגדות ידברו נפלאות, משלים נעימים וציורים נאותים יתענגו הקוראים עליהם ועל הנמשל הטמון בתוך דבריהם, ערוכים על צד השלמות בלי מגרעת, במועצות ודעת. וזה פרי כל עמלי בארץ החיים להמשיך לבות בני ישראל לאביהם שבשמים, מאתי נח בהרב ר' יחיאל מיכל זצ"ל בעהמ"ח התורה והמצוה על תרי"ג מצות. שאלות ותשובות מי נח. וס' תולדות נח ח"ר, ועוד חבורים הרבה אשר אתי בכתובים ווילנא תרמ"ט.

המחבר הזה לא חדש הוא אתנו, כבר יצא מוניטין שלו בספריו הקודמים, והרבנים המסכימים בעת יפזו לו תהלה עד שמזמן הדפסת ספריו עד עתה נתעלה לכתר „גאון המפורסם לתפארה" הוא רב בעיר טימקאוויץ ואין השעה דוחקתו ולא מפלי תלו"ם בו, לכן ממנו נוכל לדרוש דבר טוב ומתוקן שיהיה תועלת להמעיינים בו. ב„פתח השער" אחרי באור מאמר אגדה הוא אומר: „לכן אנשי לבב המוכיחים בעם שמעו לי, עת הכינו את הדרושים לא יהיו הרעיונות פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו כי אם תקשרו אותם בלולאות אל הכתובים" כו'. אמנם אם הרעיון

הוא קשור ואחוז באיזה כתוב או מאמר יפעול ביותר על רוח העם. כי העם יראה בו כאלו יצא מפי הגבורה או מפי חכמינו ז"ל אשר כל דבריהם קדושים הם בעינינו, מאלו הרעיונות הפורחים באויר ושומע אותם מפי בן תמותה כמהו, וכלום הוא נזקק לדעתו של זה? אך בכל זאת אם יקשור את יריעות המשכן בלולאות אל מערת המכפלה, אם יעקם את הכתובים ויעקש את המאמרים ויכריחם להתלבש בכונתו, אז לא לבד כי לא יפעלו על רוח העם כי עוד תקוץ נפשו בהם, ויותר טוב מזה רעיונות פשוטים בלי לבוש מדרש, אך אם הם דברים מובנים להשומעים ולא אחיזת עינים. ועתה נבואה נא לתוך חדריו פנימה ונראה האם הוא נאה דורש ונאה מקיים? הנה אם נבוא לבקר את הספר הזה אז עלינו לחלקו לשתי מחלקות: חלק דרושים של הגדה, וחלק דרושים של הלכה. הדרושים של הגדה רובם נאמרו בהשכל ודעת, אף כי שהרעיונות אינם קשורים בלולאות אל הכתובים בקשר של קימא, בבל זאת הרעיונות לעצמם נשגבים המה, בהם נמצא באורים ברורים על כתובים מאמרים מבוררים בהגדה, משלים נעימים וציורים נאותים שערבים הם על אזן שומעת גם מושכים את לבות הקוראים ויכולים לפעול את רצון שולחם, להמשיך את לבות השומעים לאביהם שבשמים אך לא יותר, כי רובו של הספר הוא רק בין דברים שבין אדם למקום, ועל דברים שבין אדם לחברו לא חבר המחבר, ולמה? אך על דברים שאינם אין אני דן, ובטח בהחבורים אשר אתו בכתובים הניח את המעולה שבהם. במלה אחת דבריו בהחלק הזה הם דברים מועילים ונכוחים, אך בהדרושים של הלכה אם שגם בהם נמצא פירושים על ירושלמי ועל מאמרי חז"ל עפ"י שכל הישר, אולם הם טמונים בקופה של פלפול הנהוג. הוא יפלפל „בשבת הגדול" בדין „נכרי הבא על ישראל אם הולד כמותה" ואחרי שהדרוש הזה הוא מעט הכמות לכן הוא מוסיף גם בדבר „סמני בן שמונה" (עיין דף נ"ג). אף כי שבהשקפה הראשונה עומד הקורא כמשתאה, הפלפול הוא טוב אין בו כל מום ובכל זאת הוא חסר טעם, והשכל הבריא ימאס בהם, אך כאשר נרד לעומקן של דבריו נמצא בהם גם דברים שהם נגד האמת, וכאשר נדייק בשמא לא נקרא אותם דרושים של „הלכה" — כי „הלכה" מאן דכר שמה — רק „פלפולים של פלפול" הידעתם מה הוא? ונוח היה לו לנח שהדרושים הללו לא נבראו כי בהם לא נמצא כל תועלת, ויען כי ב„שער הספר" יאמר המחבר כי „ערוכים על צד השלמות בלי כל מגרעת" מצאתי נכון לפני להראות כי לא כן הוא, וכאשר אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כן, אין ספר שכלו טוב בלא שגיאות.

א) בצד ו' שאול כשהתודה בקש עליו התנצלות „כי יראתי את העם ואשמע בקולם" כאלו רצה להקל האשמה ולתלותה בטבע אל ההכרח לפיכך לא נתקבל, אבל דוד לא נתן שום התנצלות לתלות הדבר אל נטית יצרו וחומרו אלא אמר בקיצור דברים לכן נתקבל „פן הוא דברי מהר"ע פיגו, ובצד 12 הוא אומר „ורק התנצלות שאול לא נתקבל מצד כי אין זה טענה כי ירא את העם כו', ולהלן בצד כ"ט הוא אומר „נתנצל כי לא במרד ובמעל עשינו כי אם מתוך דוחק הפרנסה" ולא ארע אם התנצלות „דוחק פרנסה" הוא טובה מהתנצלות שאול „כי יראתי את העם" האם שורת השכל מחייבת זאת?

ב) בצד י"א הוא אומר „ולפ"ז יש מקום לאמר כמו דלפירוש התוס' נהגו אז שני ימים ר"ה, דמקודם עשו את יום ל' אלול ר"ה הוא היום המבואר בכתוב ביום אחד לחודש וכתוב בו היום קדש, ואח"כ עלה ברעת עזרא לעבר אלול א"כ היום הזה הוא אלול ועשה למחר ר"ה" וכו'. ובצד 22 הוא אומר „ומעתה נאמר היה

היום שקראו בתורה יום השני של ר"ח כי היום שלפניו היה ר"ח ור"ה, וחשבו כל הערה כי היום יום חול והיום שאחר ר"ה הוא צום גדליה" כו' ואני לא אבין האם אם נאמר כי תמול היה ר"ה יום ראשון בתשרי והיום הוא חול הוא יום שני של תשרי וגדליה נהרג ביום ג' תשרי. אמנם לא נכחד ממני כי יש דעה האומרת כי הוא נהרג ביום ב', אך התלמוד אינו סובר כן עיין ר"ה פ"ק ועוד בכמה מקומות.

ג) בצד ל"ה הוא אומר „ויכינו המזבח על מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות כי מחמת האימה עליהם מעמי הארצות והיו צריכים להקריב את העומר שיצילם לכן החישו מעשיהם, גם את זה לא נוכל לקבל הלא בחודש השביעי החלו להכין את המזבח וזמן העומר הוא בפסח ומה היה להם להחיש מעשיהם?

ד) צד 98 הוא אומר על מאמר ר"ה י"א דבתשרי בטלה עבודה מאבותינו במצרים היינו „כי פרעה נתן לנו כי מהיום והלאה אתם חפשים בכל תושבי הארץ שבו בארץ ובנו בתים", ובצד ס' הוא מקשה מהמאמר הזה על מאמר המדרש בשו"ט דמשמע דעבדו עד מכת בכורות, ומצא פשר בין הדעות, כי באמת היו שני מיני עבודות א) עבודת המלך מה שעשו הלבנים ובנו פתם ורעמסס, ב) מה שהיו עבדים לעבדים, היינו שכל איש ואיש מאנשי מצרים היו עושים עם העברים כארון עם עבדו, ומעתה נוכל לומר דהא דאמרינן בר"ה בתשרי בטלה עבודה היינו עבודת היחידים אבל עבודת פרעה נמשך עד מכת בכורות" האין הוא סותר דברי עצמו שאמר „כי פרעה נתן לנו כי אתם חפשים בכל תושבי הארץ"? אלה הדברים מראים לדעת כי יש בהם מגרעות ועוד אוכל להוסיף כהנה וכהנה. וטרם אכלה לדבר אל הקוראים ראיתי להעיר את אזן המחבר על אי הסדר השורר בספרו זה, בין דרושו לפ' זכור לדרושו של שה"ג הפסיק בהדרן על משניות ובהספד, מה ענין שמיטה אצל הר סיני? באמצע שבעה דרושיו לשבה"ג הפסיק בבאור ארבע משניות ב„טהרות" מאי שייטי דטהרות הכא? אחריהם שלשה דרושים לשבועות אחריהם שלשה ל„שבת נחמו" ואחריהם ל„פסח" ואחריו באור על ירושלמי יבמות ואחריו עוד דרוש לשבועות ואחריו עוד דרוש לפסח אחריו באור לירושלמי שבועות ועוד לפסח וחוזר חלילה, וערבוביא הביא בספרו וערבוביתא דספרא מייתי לידי שעמומיתא דקורא, ובספריו הבאים יראה לתקן את המעוות הזה ויתן לנו דברים הנצרכים בעת ההוה ואז יברכוהו רבים.

י. נ"ב

שלשה ספרים נפתחים

„על נהרות בבל"

כולל דברי ימי בבל ועתותיה כו' כו' מאת נחמן צבי געצאוו, ווארשא.

מחבר הספר הזה העשיר את ספרתנו בספר נעים ומועיל, עבודה גדולה עבד בשדי התלמוד והמדרשים עד אשר בנה את הבית הזה הבנוי לתלפיות ואשר בו ספרות ישראל תתפאר — את כל נכאתו האבנים הטובות והמרגליות המזהירות בספרו כבר הראה הרי"מ בערדיטשעווסקי „בבית מדרשו" — הקוראים יתענגו על תוכן הספר הזה ועל השפה הצחה הממשיכה את הלב ויהללו וישבחו את הרה"ח ה' געצאוו אשר הגדיל לעשות, כי בכלל סלל בספרו זה מסלה

חרשה איך להוציא יקר דברים השייכים לדברי חומים והתלמוד והמדרשים אשר לא רבים יחכמו כמהו, והמחבר הזה לקח לו עטרה שהולמתו והספר יצא כלול בהדרו מתחת עטו, ואף אני אכוון פני נגד המברכים שיראה ברכה בעמלו, ויזכהו ה׳ להוציא את החלק השני מספרו זה המדבר אדות גבולות ארץ בבל ועריה הנמצא בתלמוד, ושאר ספריו אשר יביאו תועלת רבה לקוראי עברית. אך כאשר אין דבר שכלו טוב ואין בו מגרעת כן גם הספר הזה לא נקה משגיאות קטנות, וראיתי להעיר בזה הערות אחדות.

1) צד 49 „ובאמת היה ר׳ יצחק נפחא גם בבבל וכן מוכח בקדושין נ״ט״ וכן להלן צד 107 מונה את ר׳ יצחק נפחא בין ילידי ארץ ישראל בבבל, וראיתי להעתיק בזה דברי דור דור ודורשיו חלק שלישי צד 95 וז״ל „אחר מגדולי החכמים בדור הזה היה ר׳ יצחק חבר נאמן לר׳ אמי (ירושלמי פאה פ״א ה״א, כלאים פ״ג ה״א שבועות פ״ו ה״ב ובב״מ) ונראה כי גם הוא היה בבלי ממולדתו (מבוא הירושלמי ק״ו) ומביא שמועות בשם אמוראי בבל (חלה פ״א ה״ה), וקרוב הדבר כי ר׳ יצחק זה הוא ר׳ יצחק נפחא (סדה״ד ערך ר׳ יצחק) ובפירוש קורא בעל הגמרא את ר׳ יצחק בשם לווי „נפחא״ על מאמר שמזכיר במקום אחר בשם ר׳ יצחק סתם (שבת נ״ב ע״ב)״ עכ״ד. מכל דבריו שהעתקתי בכאן נראה כי באמת היה ר׳ יצחק בבבל אך קודם שעלה לארץ ישראל ולא כה׳ געצאוו שארץ ישראל הרתהו ובבל גדלה שעשועה.

2) צד 54 „ויש לעיין איך אמר רב נחמן (ע״ז נ״א) ושאלתיה לרבה בר אבוה והא רבה בר אבוה היה רבו של רב נחמן והוא בעצמו אמר כי אסור לקרות רבו בשמו (סנהדרין ק׳)״, אמנם כי התוס׳ עירובין נ״ט ע״ב ובגיטין ל״ב ע״א אמרו התוס׳ כי רבה בר אבוה הוא רבו של רב נחמן ובטח לקחו זאת ממה שמצינו בב״מ „אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה״ בכל זאת הדבר הזה עוד צריך פנים, הא רב נחמן היה תלמיד שמואל כדמצינו בב״מ „אמר רב נחמן אמר שמואל״ ובוראי בכל ימי חייו של שמואל לא הלך ללמוד אצל רבה בר אבוה שהיה תלמיד רב, ותיכף אחר מיתתו של שמואל נתמנה רב נחמן לראש ישיבה בנהרדעא תחתיו, בעזרת רבה בר אבוה שהיה ריש גלותא והוא חותנו של רב נחמן, ומתי למד אצלו? והא דאמר הלכות משמו היינו משום שהיה בביתו תמיד, ועכ״פ לא היה אצלו כי אם תלמיד חבר ולא תלמיד מובהק, ותלמיד חבר אמרו התוס׳ (יבמות נ״ז ע״ב) דמותר לקרות לרבו בשמו, וכן נמצא (ברכות כ״א ע״א) אמר רב נחמן כי הוינא בי רבה בר אבוה (עי׳ בדור דור ודורשיו חלק שלישי פרק י״ר) ואם יתעקש המתעקש כי מהתוס׳ שרשמתי לעיל משמע דהיה תלמיד מובהק, וא״כ עליהם קושית געצאוו במקומה עומדת? אתרץ לך תירוץ פשוט. ה„ערוך״ ערך אביי כתב „כי השם „רבה״ הוא מוקצר מר׳ אבא כמו „רבינא״ מר׳ אבינא״ ועיין פסחים מ״א דמשמע כדבריו, וא״כ מי שאומר „רבה״ הוה כאלו אמר ר׳ אבא וזה מותר וא״כ לא קרא אותו בשמו, ועוד נוכל לאמר כי רב נחמן אמר ר׳ אבא ביאות אך המסדר את הגמרא העתיק שמו כמו שנקרא בב״מ ופשוט.

3) צד 78 „אין אהבה כאהבת ארץ ישראל״ (אבות דר׳ נתן פ״ח). אני חפשתי את המאמר הזה ולא נמצא באדר״נ, ואך בפרק כ״ח הגרסא „אין חכמה כחכמת ארץ ישראל״ וזה ידוע, וכמדומה לי שלא נמצא המאמר היקר הזה בשום מקום.

4) צד 105—106 מונה את ילידי בבל בארץ ישראל, נראה להוסיף עוד אחר ר' פנחס חבר נאמן לר' יהודה בר שלום (ירושלמי עירובין פ"ה ה"ה דדו"ר ח"ש).

5) צד 118 יש להבין במכות ו' (צ"ל י"א) בדרשת הכתובים שמע ה' קול יהודה וחושב שם שלש מדרגות: הכניסה לישיבה, המשא והמתן בהלכה, ופריקת כל דבר הקשה. והנה יש להבין הלא הענין השלישי נכלל בענין השני כי בכלל המשא והמתן בהלכה גם השאלות והתשובות? עכ"ד. הנה בתחלה אעתיק לשון הגמרא כהויתה... לא הוה קא מעיילי לו למתיבתא דרקיע... לא הוה ידע למשקל ולמטרח בהדי רבנן... לא הוה סליק לו שמעתתא אליבא דהלכתא עכ"ל במכות. והנה המאמר הזה נמצא גם בב"ק צ"ב ובסוטה ז' ובשני המקומות הגרסא כן, לא הוה קא מסקי לו למתיבתא דרקיע... לא הוה ידע למשקל ולמיטרח בהדי רבנן... לא הוה סליק שמעתתא אליבא דהלכתא... והנה כל מי שיש לו עינים יראה כי תחת הגרסא במכות „לפרוקי קושיא" הגרסא באלה שני המקומות „אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" כי באמת דא ודא אחת היא כקושית ה' געצאוו, כי בכלל המשא והמתן בהלכה גם שאלות ותשובות, אך נגד זה נראה באלה המקומות כי „למשקל ולמטרח בהדי רבנן" ואסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" הם שני דברים נפרדים, וכידוע ג"כ לכל העוסק בתלמוד כי יש פלפול אליבא דהלכתא ופלפול שאינו רק לחדודא, וה' געצאוו שהעתיק ממכות מלשון „מישקל ומיטרח בהדי רבנן" ללשון „המשא והמתן בהלכה" העתיק שלא כהוגן ע"כ יצא לו העגל הזה, ופלא על המחבר שלא ראה את המאמרים השנים בב"ק ובסוטה.

6) צד 120 „רב נחמן בר יצחק היה רגיל לתת סמנים לכן אמר אנא עבידתה וקיים בידי (ע"ז י"ט)". המעיין שם יראה כי רב נחמן אמר זה על מאמר רבא „וקובץ על יד ירבה" אמר רב נחמן אנא עבידתה וקיים בידי. אלה הן השגיאות שמצאתי אך בכלל הספר הזה הוא נחמד ונעים, וכל מי שירצה להביא את הברכה הזאת אל ביתו יפנה או אל המחבר נ. צ. געצאוו נאווארידאק, או אל ה' א. י. ליפשיץ במינסק ויקבלו במחיר 50 ק.

דברי משה

כתבי יד מרבותינו הקדושים יצאו לאור ע"י יעקב מהרש"ק אשר קנה אותם מאת הר"ר צבי יחזקאל אב"ד דקראניסבראד ווארשא תרמ"ו.

משונה בקרת זו מכל בקרת שבעולם, שבכל בקרת אין לנו עסק עם המחבר אך את הספר אנו מבקרים לצרפו וללבנו, ולהסיר מעליו את החרולים ואת הקמשונים שעלו עליו, אך כאן גוף הספר פטור הוא מן הבקרת ואינו צריך לעמוד לפני משפט המבקרים, כי הספר הזה נכתב ממחברים שונים ובעתות שונות ורחוקים אנחנו מהעת ההיא ולא נדע אם הדברים האלה ראוים למי שאמרם או לא, ושבט הבקרת כי יעבור להמו"ל יגיע. וכחכם הרואה את הנולד ראה המו"ל מראש והקדים הרפואה למכה, ויבא בהקדמה ארוכה ויבטל כחמץ בשעתו את כל המבקרים כעפרא דארעא, מונה את כל המומים אשר יכלו המבקרים למצוא בו ומתנצל עליהם. ובבואו לחשש אולי ימצא איזה מבקר ויאמר: כי הכתבי-יד כבר נדפסו אחרים מהם, אז יאמר כי הרב המוכר אמר לו כי הכ"י לא נדפסו וגם הוא שאל לחכמים ואין מגיד

לו, לכן לא יירא מחמת המבקרים וחציהם ממנו והלאה, ההתנצלות במקומה ולהמבקר נתן רשות לבקר, ואף כי כבר עבר זמן הבקרת על הספר הזה אך יען כי אני לא ראיתי — ואולי לא ראינו אינה ראיה — מי שבקר ספר זה לכן ראיתי כדי להעמיד את הספר על האמת להעיר את הדברים האלה.

1) ב„דברי משה" נדפס „מכתב הרמב"ם לחכמי לוניל" והנה המכתב הזה נדפס כבר ב„אוצר נחמד" מחברת שניה צד 3 ע"י ה"ר אברהם גייגער" ועוד פלא כי כל ההגהות שהגיה הרא"ג בהכתב-יד — כדרך המעתיקים — נדפס בדברי משה כמו שבכ"י היה כתוב כן, והנה אברר דברי. ב„אוצר נחמד" נעתק מהכ"י „ומ"מ הזה אתכם" והגיה הרא"ג (והנה אתכם ?) ובדברי משה הגירסא בכ"י והנה אתכם. עוד שם בכ"י באו"נ הגרסא „ואל תשענו על מלחמתו" והגיה הרא"ג (מלחמתי ?) ובד"מ הגרסא בכ"י מלחמתי!

2) ב„דברי משה" נדפס שו"ת מרש"י ז"ל והנה התשובות א. ב. ג. ד. כבר נדפסו באוצר נחמד שם צד 175 ע"י הרשד"ל והד"מ נלקה פה בחסר.

3) ב„דברי משה" נדפס מימרא קטנה מסדר תנאים הנמצא באוצר הספרים באוקספורט. אמנם נמצא הוא ב„אוצר" אך אין לנו לכתת רגלינו אל עבר הים, הלא הוא נמצא לפנינו ב„אוצר נחמד" ח"ג צד 29 נעתק ע"י הח' משה שטיינשניידער, גם הלום ראינו שנלקה בחסר בד"מ הגרסא „וכן עשה הרב החכם ז"ל בחרוזיו לרשעים" ומי הוא הרב החכם הזה לא אמר לנו, ובאוצר נחמד כתוב וכן עשה הרב החכם ר' סעדיהו ז"ל ע' בתשובת חרוזיו לרשעים.

4) ב„דברי משה" נדפס „הוראה על שאלת המלאכים" מאת הר' ר' אברהם הלוי ז"ל. הוראה זו לאו הוראת שעה היא כי כבר נדפסה ב„כרם חמד ט" צד 141—144. ומה יענה על זה ה' מהרש"ק?

הועד

לחכמי ישראל וסופריו, הוכן מאת בן יעקב, וויען חוברת ראשונה ושניה.

המו"ל הזה לא חדש הוא אתנו, כבר נודע הוא לקוראי עברית במכ"ע החדשי „בית ישראל" הוא החכם י' קאפעלאוויץ, ואך מסבה החליף את שם „בית ישראל" לשם „ועד" וכשמו כן הוא, הוא ועד לחכמי ישראל וסופריו. לפני כעת שתי החוברות הראשונות. בחוברת הראשונה בא המו"ל בעצמו במאמר אדות מוסרו של ר' שלמה אבן גבירול אך באשר כי ההמשך מהמאמר יבוא בחוברות הבאות, מאמר כזה אין אנו יכולין לבקרו לחצאין ע"כ נחכה עד כי יגמר כלו. רובה של החוברת הוא בספורים אשר אינם כדאים לטפל בהם, גם נמצאים בה מאמרי בקרת אחדים אשר גם עליהם לא ינוח שבט המבקרים, גם נמצא בה מאמר ל„תולדות ר' אלי' בחור" ואיני יודע מה הוסיף המחבר על הלקוטים שלקט? אולם נמצא בה מאמר קטן בשם „נקוט מיהא פלגא" ו„באורים בכתובים" ועליהם אטיף מלתי. בעל המאמר „נקוט מיהא פלגא" ה' בערגער ידבר בו על הארבעה דברים אשר לא נפלאו מהרב ודרשן אלטמאנן ב„אוצר הספרות" שנה שניה, והוא ה' בערגער סבר כוותיה בתרתי ופליג עליה בתרתי. על הקושיא הראשונה שנפלאה מה' אלטמאנן על הא דאיתא במדרש חזית על הפסוק ששים המה מלכות אלה ששים מסכתות של הלכות

והא איכא ששים ושלש, ואף אם נאמר דתלתא בבי חדא מסכתא עדיין נשאר ששים ואחת? ותירץ על זה ה' בערגער דבמדרש נאמר של „הלכות" לאפוקי אבות דאין בה הלכה, הנה קושית ה' אלטמאנן ותירוץ ה' בערגער כבר מצאו מקומם ב„ענף יוסף" על המדרש שם, וכבר דברתי אדות זה במאמרי „הערות אחדות" ב„המליץ" גליון 173 ש"ז, ועל הקושיא האחרונה שנפלאה מה' אלטמאנן על המרדכי בחולין פ' א"ט שאמר משמא דגמרא מכה אביו ואמו ודלמא טריפה הוא אשר בגמרא הגרסא אינו כן, ובא ה' בערגער ואומר גם אני לא אדע ואף מוסיף נפך משלו כי המרדכי הוא נגד התוס' חולין י"א, ואני כבר אמרתי בהמליץ כי המרדכי לקח דבריו מהתוס' נדה ב' ע"ב ד"ה דאיכא, וקושית ה' אלטמאנן כבר הרגיש הב"ח והגיה בהגהותיו אשר בו מתורץ גם המרדכי, גם קושית בערגער לא על המרדכי תפול.

בבאורים על הכתובים יבאר ה' מעלצער את הכתוב לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, בדרך זה, אם יהיו חטאיכם כשנים אם כשלג ילבינו, וה„אם" סובב הולך על כל הכתוב והאריך בבאורו, והוא כבר נמצא ב„תולדות שמ' להריב"ל, בחוברת שניה נמצא מאמר נכבד אשר בו ספרתנו החדשה תתפאר נקוב בשם „השחיטה והטריפות מן מבוא התלמוד חכמת הרפואה בתלמוד" מאת הרב החכם הר"ר ישראל מיכל ראבינאוויץ מפאריז, המאמר הזה יבוא בהמשכים לכן נניחהו בלא בקרת.

אחריו יבאו הערות על מדרש שיר השירים מאת יעקב רייפמאנן נ"י, ודי לדעת את שם המחבר לדון על ההערות ככלם ברורים כלם אהובים, ועל שני דברים ראיתי להעיר, הוא הקשה על רש"י ב"ב י"ד ע"ב שכתב ששלמה כתב שיר השירים לעת זקנתו מהמדרש דאמר שכתב בילדותו, והנה זה כבר הרגיש הרש"ש בהגהותיו לש"ס בב"ב שם, עוד אומר שם על הא דאמרינן נדרים י' ע"א ר"ל אמר לשון שבדו להם חכמים וכן הוא אומר החדש אשר בדא מלבו ובאמת מאי ראיה מהכתוב, ואומר ה' רייפמאנן כי הכתוב הזה איזה תלמיד הכניסו לפנים מהגליון ודפח"ח. אך כבר נשנה בבית מדרשו של הגאון ר' צבי חיות ממש כדבריו בהגהותיו לש"ס שם בנדרים. החוברת הזאת עשירה היא בבקרת ספרים, אך שתיהם יחד עניות הנה במאמרים לשאלות הזמן וראיתי להעיר את המו"ל על זה, ובזה אצא מלפני קוראי כנה"ג הרבים.

יצחק ניסענבוים

ברור ולבון

(הערות ל„כנסת-ישראל" תרמ"ז)

אם אמנם כי הספר השנתי הזה המונח לפנינו כבר עבר ובטל מן העולם, וא"כ אפוא היינו יכולין מן הדין לפטרהו מידי חובת בקור ומלתהות על קנקנו בנוגע להדברים שאינם מתוקנים שנמצאים בו, בכ"ז מדעתי כי הערות-ספרותיות כאלה אינן נפסלות בלינה, ובכל עת זמנן הוא, מצאתי לנחוץ להביאו תחת שבט הבקרת, לברר וללבן כל דבר הקורא: דרשוני! ולהעיר במקום הצורך. ומובטחני כי הקוראים הנבונים היודעים את הכלל הנודע: „אשרי איש שעונותיו ספורין" ידעו את אשר לפניהם ויכירו כי בזה לא יפול חין ערך הספר הזה, כבודו במקומו מונח ואני את אשר הרגשתי בעת קריאתי אותה אגיד ומני ומיניה תסתייע מלתא, ובכן נסע ונלכה לרגל מלאכתנו:

מאמר „הבלי-הגמטריאות" להח' ר"א צווייפעל צד 153 . המנוח צווייפעל הביא בזה איזה דוגמאות להראות לדעת כי בידינו לדרוש כמין חמר גמטריאות שעולות אף הפך הכוונה האמתית, הנני להעירו בזה כי מאלו הגמטריאות אין שום ראיה כלל כי כל הממלא ידיו לחשב גמטריאות יעלה בידו לדרשם בכל העולה על רוחו ואף אם יתנגדו להאמת, כי כבר הביאם בעהמ"ח ספר „מאורות-נתן, מאורי אור" אש־ חבר מהר"מ פאפירש כ"ץ ז"ל ערכי הכנויים לדעת האר"י ז"ל, ושם פרשם כראוי עיי"ש, ומלבד זאת יש להתפלא על הח' המצויין צווייפעל, כי הלא הוא בכבודו ובעצמו למד סניגוריא על התלמוד בספרו הנכבד „סניגור", ואיך יאמר עתה כי הגמטריאות הבל הבלים המה, ולא נשא גם את פני בעלי-התלמוד שגם הם דרשו גמטריאות כמו: אמלטה נא שמה נ"א בגימט' נ' וחד הוה" (שבת י' ע"ב) אשרי כל חוכי לו ל"ו בגימט' ל"ו (סוכה מ"ה ע"ב), הריון בגימט' מאתן ושבעים וחד הוי" (נדה ל"ח ע"ב), תוצאות בגימט' הכי הוה וכו' (ברכות ח) ועוד הרבה אשר אי אפשר לפרטם פה כי רבים הם, ואיך נהפך עתה הסניגור לקטיגור? — אחרי כ"ז הנני להעיר כי בעצם הענין הזה כבר קדמו הר"י עמדן בבאורו לתהלים, והח' ריב"ל בספרו „ילקוט-ריב"ל" צד 36 עיי"ש, ודכירנא כי קראתי עוד מאמרים רבים בנדון זה ולפי שעה נשכח מזכרוני מקומם איה.

מאמר „עמר-השכחה" לה' לעווין צד 158. — ה' לעווין אומר במאמרו זה כי נכחד ממנו המקור מריב"ל עיי"ש, — הנני להראותו את מקורו והוא: א"ר יהודה בן לקיש שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה (שבת מ"ג ע"ב) ועיין (חגיגה ט' ע"ב) ובמדרש קהלת פסוק מעות לא יוכל לתקן אומר הוא מימרא בשם רשב"ג, ובספרא אחרי-מות אומר רשב"ג בשמו ועיין סה"ד אות ריב"ל. עוד יש לי לדבר בזה, ובמקום אחר הארכתי.

מאמר „אוצר כלי חמדה" לה' יחיאל מענדעלסאהן צד 202. ה' מענדעלסאהן יאמר במאמרו הנוכחי כי השם אבשלום לא נמצא בתלמודנו כ"א פעם אחת „ר"נ בן אבשלום" (ברכות כ"ב), ובאמת נזכר עוד הרבה פעמים בתלמודנו השם „אבשלום", כמו „חנן בן אבשלום" (כתובות ק"ז ע"ב, נדרים ל"ג ע"ב) ועיין בתוספות ס"פ הממונה, ובסה"ד ד"ה חנן בן אבשלום, וכן יש עוד תנא ר' אבשלום הזקן (מכילתא בשלח, פרשה ג') ועוד יש ר' נתן בן אבשלום ור' שמעון בן אבשלום הובאו שם עיי"ש. ועיין (בב"ר פ"ט ע"א, שבועות פ"ו משנה ג') וא"כ מעות הוא בידי ה' מענדעלסאהן וברור.

מאמר „חק ומשפט" לה' פריידקין צד 238. מה שכתב כי טרם מתנת התורה נצטוו ישראל על המצות עיי"ש, כבר הראה לדעת זאת הר"ן בהקדמתו לברכות בש"ס החדש (דפוס ראם) כי המצות התלויות בסברא ובמבינת הלב נתחייבו מיום בריאת האדם על פני האדמה ועיין (סנהדרין נ"ו ע"ב), ועגלה ערופה אף שהיא אינה תלויה במבינת-הלב בכ"ז קיימה יעקב (מדרש) וילמדה ליוסף. קיים א"א כל התורה כלה ואף תחומין. כ"כ ענין יבום נהגו גם אז (רמב"ן פ' וישב וכדאיתא בב"ר) ועוד הרבה.

מאמר באורי „מזמורים" מאת מאיר איש שלום בבית-המדרש צד 297-307. אף כי החכם הזה ראוי לשבח על המסלה החדשה שסלל לו בבאוריו הישרים והמתקבלים על הדעת בסבר פנים יפות, בכ"ז לא נוכל לעבור בשתיקה מבלי להעיר על איזה מדבריו והוא: ע"ד המזמור ק"י שהחליט כי יסודו על יהואש שנמלט מידי עתליה, יעיין באגרות האדומי השני הרב שי"ר (השחר שנה ג' חוברת ב') שהאריך

להראות בעליל בטוב טעם ודעת כי המזמור הזה נסד על יוחנן כ"ג מבית חשמונאי שהיה מלך וכ"ג, וע"ז מוסב הפסוק שם: „נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק", כי אם אמנם אין מושחין כהנים מלכים (ירושלמי הוריות פ"ג, שקלים פ"ו, סוטה פ"ח, ועיין ברמב"ן ויחי על הפסוק לא יסור שבט מיהודה), בכ"ז מבית חשמונאי היו מלכים וכהנים כמו מלכי צדק שהיה „מלך וכהן לאל עליון" עיי"ש צד 99 ובזה מכוונים דברי שי"ר יותר אל האמת. — ודרך אגב הנני להעיר על טעות החי' שערשעווסקי ב„כור-לזהב" (חלק ב' צד 184) דמיפשט פשיטא ליה כי הכ"ג היה גם מלך יעוי"ש, אכן טעה בזה כי באמת אין מושחין „כהנים-מלכים" כנ"ל, ועיין בהמפתח (יומא כ"א ע"ב) כי הכ"ג היה רק כמעין על עניני הדת ולא על הענינים המדיניים, והוא חידש זאת מעצמו, ובאמת כן הוא דעת הירושלמי, ועיון בשו"ת „חקרי-לב" חלק או"ח סימן ק"כ מ"ש דברים נכונים בזה. — שם החליט בצד 303 כי המזמור י"ט יסודו בעבודת שחרית שבמבקרש וכפי ששנינו בתמיד: אחר שהאיר השחר ברכו יוצר המאורות, ואח"כ קראו עשרת הדברות ופרשת שמע ואחרי העבודה גמרו את התפלה עכ"ל יעו"ש; לדעתי גם דעת חז"ל כן, ולכן למדו מסמיכות המזמור למזמור „יענך ה' ביום צרה" סמיכות גאולה לתפלה (וכן הוא בברכות ירושלמי ומובא ברש"י ברכות ד' ע"ב.) אחרי כי את המזמור הזה אמרו אחרי ק"ש ובו נזכר גאולה „ה' צורי וגואלי" ולכן תקנוהו ג"כ בסדר התפלה להזכיר גאולה אחרי ק"ש ולהסמיכו לתפלה — עוד אהפלא מאחר שהוא עוסק בזה בבאורים על מזמורי תהלים, למה לא הזכיר גם את באוריו על שני המזמורים מי"א המיוחסים לאסף והם מזמור פ' ופ"א, שנדפסו במ"ע „הבכורים" תרכ"ו חוברת ב' צד 147 במאמרו „מאיר-נתיב" עיי"ש.

מאמר „הערות במקרא" לה' מירלינסקי צד 308. השערתו ע"ד הת"א „אררט" „קרדו" כי כוונתו על ארץ קורדיסטאן לא חדשה היא, וכבר נמצאה ברמותה ובצביונה במאמרו של ה' יעקב אבערמאייר יליד בייערין (המגיד תר"מ גליון 11 במאמר „אלה מסעי") עיי"ש שהביא לזה עוד חבילות ראיות מפירש"י (פסחים ז', ד"ה חיטי קורדנייתא) ויעויין (ב"ב צ"א).

מאמר „הערה לתולדות הרמ"א לה' ש. וויענער צד 156. הפעם לא עלתה בידי ידידי הסופר הזה לחדש מאומה במקצוע זה שהוא עוסק בו, אחרי כי כל מאמרו זה הולך סובב לרוח אחד להוכיח כי ה-מ"א הרפים את הגהותיו על ש"ע בחייו שנת של"א, ומביא דברי בעל ש"י שמזכיר לדפוס ראשון מש"ע עם הגהות הרמ"א של"ח (שהוא אחר מותו, כי בשנת של"ג נאסף אל עמיו) — והדברים האלה כבר הראה לדעת הרב חיד"א בספרו „שם הגדולים" חלק ב' אות ט' בד"ה „טור וב"י" וז"ל: „ואני ראיתי ש"ע עם הגהות שנדפס בהיי מהר"ם ז"ל, ובשו"ת מור"ם סי' קל"ב הקשו לו קושיות על מ"ש בהגהות ש"ע והשיב עליהם, ואין להשגיח בשפתי ישנים כי כמה פעמים ראיתי דאפי' במנין השנים לא דק עיי"ש ועיין „בהצפירה" היומית גליון 139 שנת 1887 מה שהעיר ע"ז ה' מ. י. בערדיטשעווסקי במאמרו „דקדוקי-ספרים".

מאמר „עמר השכחה" לה' לעווין ציון י"ז צד 158. הערתו על הח' וואהל בדבר השערתו בהאסיף תרמ"ה כי ר"א בר ממל נקרא כן ע"ש ההלכה שאמר „מאי ממל מפרכתא" לקוחה מהמאמר „הערות להאסיף תרמ"ה" להח' שוח"ה האסיף תרמ"ו צד 234 ע"ש.

מאמר „חכם עדיף" להח' וו. יעבץ 379-399 המאמר הזה שכלו אומר

בקרת על הספר תדב"א להראות כי מחברו איננו אליהו הנביא כ"א איזה חכם ששמו אליהו, לא חדש הוא; ויעוין מ"ש מהר"י רייפמאן „בהבכורים" שנה ב׳, ובבית-התלמוד ח"א מאמרו של הד"ר חיים אפענהיים ובשם הגדולים לה׳ חיד"א, ומשם יש הוכחה כי שגה במה שהביא ראיה „משנות-חיים" שהזכיר לתוס׳ „והר"ב הגדול אליהו פ׳ מצורע" (לפי שגיאות הח׳ יעבץ כי כוונתו על התדב"א הגדול יש להביא סמוכין להשערת רייפמאנן ב„הבכורים" כי התדב"א נסדר מתחלה על סדר פרשיות התורה, כמו שנזכר כאן בלשון פ׳ מצורע אכן טעות הוא) מדהזכירו בלשון „והרב׳ נכר שגם הוא חשב את התדב"א למעשה חכם אחד יעויי"ש, אכן טעות בידו כי באמת נמצא ספר „אליהו-רבא" „וזוטא" מעשה ידי רב אחד. וכוונת השנות-חיים הוא על הספר ההוא עיי"ש „בשם-הגדולים". ומלבד זה אין כל אשם אם נכנה את אליהו בשם „רב" ועיין בשל"ה (שער בית דוד בהגה"ה) דמזכיר את האמורא רב קטינא החולק עם התדב"א (סנהדרין צז) בשם: „והחכם רב קטינא" עיי"ש, ועוד בכמה מקומות נזכרים התנאים והאמוראים בשם ה„חכם" הרב ואכמ"ל.

מאמר „בין הפרקים" להרשי"פ צד 321-344. הקונטרס הזה הכולל בקרבו ס"ב הערות על הפרקי דר"א, אינו נכנס ללשכת המבקרים כל עיקר, אחרי כי איננו רק הערות והארות לפדר"א, ואף אם ימצא המבקר באורים אחרים באיזה מקומות, בכ"ז הלא גם דברי הרשי"פ לא יהיו נדחים, ומה גם כי באמת רובם ישרים הם, אשר ע"כ הנני רק להעיר על איזה מהערותיו ותו לא, והוא: א) בהערה י"ד האריך בבאור הלשון של הפדר"א (פרק ט׳) „לויתן נחש בריח" ובאחרונה יצא לו כי הלויתן רומז על תלי המזלות ומקומו במים העליונים וכו׳ עיי"ש, יעויין עוד בספר הויכוח לה׳ ליאן אברבנאל דף כ"ח שהביא אגדה יונית: „צדק חשק ואהב (לאטונה) הבתולה והרתה, ומפני הזעם הגדול של יונוני ע"ז לא בלבד הרעישה נגדה כל חלקי הארץ באופן ששום אחד מהם לא יקבלוה, אבל עוד שלחה את (פיטוני) נחש גדול לרדוף אחריה, והוא מגרשה מכל מקום כו׳ עיי"ש, והר"י אברבנאל שם מצא פתרון החידה כי (לאטונה) הוא היקף הגלגל שיש בו דרך העיגול החלבי (לאטואה) והנחש רמז על רבוי המים והלחות שהיה רודף את לאטונה עיי"ש, ומזה אנו רואים כי כל ההגדות יש להם התיחסות זה לזה, גם באגדות היונים הנחש הוא קרוב להיקף הגלגל.

ב) בהערה כ"א על דברי הפדר"א (פרק י"ד) „מה היה לבושו של אדה"ר עור של צפורן" טייל ארוכות וקצרות; עיין בהמחברת „מליץ אחד מני אלף" במאמרו של הד"ר רובין פרק (י"ז וי"ח) צד 14-15 מ"ש בבאור מליצת המדרש „בגדי אדם הראשון היו חלקים כצפורן" (ב"ר כ׳) ומצא בזה רשימות נכרות מהשיטה כי אדה"ר באמת היה מכוסה בצפרנים עיי"ש; והוא ג"כ כוונת הפדר"א כי לבושו של האדם הקדמוני היה מכוסה בצפורן, בקשקשים כשארי הבע"ח, וכן יושבי אי-אטהאטי מספרים כי האדם הקדמוני ואשתו היו מכוסים בקשקשים אשר הוסרו אח"כ ונשארו מהם אך עשרים שהם צפרני אצבעות ידיהם ורגליהם, ויעויין בנדה (כ"ה ע"א) „את זו דרש ריב"ח, ויעש ה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם, מלמד שאין הקב"ה עושה עור לאדם אלא א"כ נוצר" כל מי אשר עינים לו יראה כי שיטת ההתפתחות מבצבצת ועולה פה מאליה, כי שיטת ריב"ח שהעור שעשה הקב"ה לאה"ר, איננו עור כמו מלבוש שלובש האדם, כ"א יצירתו כך הוא, וזהו מוכח מלשון ריב"ח: „אלא א"כ נוצר", ומעתה רואים אנו בעליל דעת ריב"ח כי קודם התפתחות האדם הקדמוני המכונה

„אבילת עץ הדעת" לא הי' לו העור הדק הזה, כי האדם במלא מובן המלה לא נוצר עוד, ואין הקב"ה עושה עור לאדם אלא א"כ נוצר, ורק אחרי שאכל אדה"ר מעץ הדעת והוא התפתחותו הכללית הנקראת „אדם" בתור המעלה, אז נוצר לו העור הזה, ועוד יש מאמרים רבים אשר שיטת ההתפתחות נודפת מהם אכן אכמ"ל, ויעוין בספר „תולדות-אדם" להח' המצויין נפתלי הלוי מלונדון הנדפס במ"ע „השחר" שנה ו', ובמאמרו של הד"ר הירשפעלד המכונה בשם: „דארוועניזמוס אונד ריבעל" הנדפס במ"ע „יודעסהם ליטעראטורבלאט" 1883.

ג) בהערה ל"ב, ע"ד הטמנת א"א בקרדי בפדר"א פרקכ"ו ז"ל: „יתכן שהוא קורדיסטאן בגבול מיסופוטאמיע" קדמו בזה בעה"מ „אלה מסעי" הנזכר בבקרתנו למאמרו של ה' מירלינסקי ע"ש. ד) בהערה נ"ד על לשון הפדר"א פרק מ' „וירד לתוך הסנה" כותב בזה"ל: „יתכן שרעת בעל המאמר שהסנה שירד עליו ה' אינו מיוחד לעץ ממין ידוע, כ"א גם שם מקום לרגלי ההר (הר חורב) שהוא מלא קוצים ממין הסנה" — כן היא דעת המבקרים החדשים ויעוין באבן-ספיר (חלק א' להר"י הלוי) מ"ש בזה. ה) בהערה נ"ז להפדר"א פרק מ"ו: „על כל הרשעים נתת לי רשות" ז"ל: לפי גירסת בעל העקידה ז"ל: „נתת לי רשות על כל העולם, ועל ישראל לא נתת לי רשות" ראיתי להעיר כי כן היא גם גירסת הר"י אנטולי בספרו „מלמד התלמידים" (בפרשת נצבים בדרושו לשבת שובה דף קפ"א). ו) בהערה ס"א על דברי הפדר"א פרק נ"א: וחכמים אומרים שמים וארץ עתידין ליעבר ז"ל: כל המאמר הזה הובא בתשובות הרשב"א (סימן ט') באיזה שנויים וגירסות, ויעוין בשעור קומה להר"מ קורדווירו (באות שיתא אלפי שני הוי עלמא) גירסתו ובאורו בזה.

מאמר הכללים שבמשנה ובתוספתא מאת ח. אפפענהיים צד 351-378. הח' הזה הרגיש בעצמו כי „יש עוד לנו לחקור ולהעיר על במה שאלות ודקדוקים" (ז"ל בסוף מאמרו צד 378), וא"כ על כרחנו נניח את המאמר הזה בלא בקרת, כ"א אמנם יש לנו לבקרו בכמה דברים. אכן אולי כבר עמר עליהם הסופר בעצמו, בפי ערותו הנאמנת לנו, ולכן הנחנוהו כמו שהוא. וביחוד כי בקרת מאמר כזה דורש אריכות הרבה, אחרי כי מתפשט הוא על כל הכללים שבמשנה ובתוספתא ולכן משכנו ידינו ממנו, ורק על דבר אחד הנוגע לגוף המאמר ויסודו נעיר, והוא בצד 369 כתב כי „המשנה ישנה היתה כמו שהעתיקוה בגמרא רק שרבי קיצר פעמים את ההלכות הישנות והכללים שהם מענין שני" עיי"ש שלמד כן מספר הקנה ובנה ע"ז הרבה מגדלים, ואם כי באמת כן הוא דעת כל המבקרים, בכ"ז לא טוב עשה במה שהביא סמוכין מספר „הקנה" שהוא פסול לעדות, אחרי כי כבר נתגלה זיופו ברבים, והנני להפיץ אור על מבוכת כל המבקרים ע"ד ספר הקנה, כי מצאתי „בשעור קומה" למהר"מ קורדווירו (באות שיתא אלפי שני הוי עלמא) ז"ל: „ומספר הקנה שרצו להקדימו דע לך כי הוא אחרון מאד, ואל תתפתה אחרי המתפתים שאומרים שהיה בזמן ר"נ בן הקנה כו' אין רצוני לחפש אחרי מומי בני אדם ח"ו רק להרחיקך שתדע שאינו בקי בבנויים וכו', ופלאי מראותיו אל יבהילוך וכו' לא הרביתי עתה אלא כרי שלא ידמה אחד להחזיק בזה כדבריו" עיי"ש. ואם המקובל הזה פוסל את ספר „הקנה" אנן מה נעני אבתריה? אין לנו להזכירו בלל, ולא טוב עשה הח' אפפענהיים שהביא ראיה ממנו אף אם לא נעלם ממנו מבוכת המבקרים אודותיו כמבואר שם בהערתו (ועיין בדו"ד חלק ב' פרק כ"ב צד 213 שרבר ג"כ נכבדות ע"ד נוסחאית המשנה בבלל, ועיין כרם חמד חלק ז',

ומה שכתב הר"ז פראנקל במבוא הירושלמי שלו, וכבר נאמרו השערות שונות ע"ד הענין הזה ולא חדש הוא).

שיר חזון „כנסת ישראל" מאת י. לעווינזאהן צד 455. נושא השיר ותכן ענינו לקוח הוא מהשיר „כנור-ציון" לה' נפתלי קעללער (המגיד שנה ה' תרכ"א גליון 27), ולמען תדע ובחנת הכנים דברי, הנני להציג לפניך בזה שני השירים האלה זה מול זה ככתבם וכלשונם ותוציא עליהם משפט:

כנור—ציון

1

בתגומה עלי משכב חלום חלמתי.
והנה רוח נשאתני ארצה קדם.
אל הר ציון ששמם פעמי שמתי.
משוש כל הארץ כלילת יופי מקדם.

2

כלילת יופי! ואיה כבודה והדרה?
בכל עבר ופנה רק שמה ושאיה.
שקטה חרב גבורים, שבה אל תערה.
ותחת קול ששון תאניה ואניה,

3

גם בין ארזי אל, רוח יגון הומה
נשבר לבי בקרבי מבכי ונה —
והנה מראה לפני על שרידי החומה,
שמה ישב משמים מלאך אלה

4

ואקרא: תנה נא לי את להב החרב
אשר פה לרגליך השקט ינוח!
אז אלחם באויב כזאב ערב
ארדף אשיג ולא אחיה כל רוח

5

אל נא רק זה תקח --המלאך ענה—
בו תביא רק לאחיך רוח דרור ונחמה
ואת כנור דוד נתן לי למנה
ושב השמימה עם חרב הנקמה·

נפתלי קעללער.

חזון כנסת ישראל

בחלום חזיון ליל אורתי כח,
אל ארץ הקדם עפתי דאיתי;
נפות שונות עברתי בלי מנוח,
ומשואות ציון פתאום חזיתי.
אך גלים נצים בכל עבר ופנה
אך שרידי אדרת בת עיני חותה.
תחת פאר ורנה—אפר וקינה
תחת רוח גבורה—עבדות וקלסה
פה שבת משוש, ותרב תאניה
חדל שאון, ושאיה יכת שעד;
גם ארזי לבנון ישאו אניה
שח ראשם, נם לחם, נחשף היער.
מעי המו בהתבונני בנפש הומיה
איך שמה וציה פה מכל אפסים
פתע ראיתי עלי חרבות מוריה
דומם יושב אחד משרפי שמים:
ואתחנן אליו; תנה לי החרב
פה לרגליך על חומתים תנוח;
אנקם בה מצרי, זאבי ערב
אמחצם, אכלם, אזרם לכל רוח.
לא! ענה השרף — בדמי מלחמת
לא יושע ישראל! קחי זאת וצורי תעודה!
—ויושט לי תחת חרב נוקמת
כנור דוד נעים זמרות יהודה.

יהושע לעווינזאהן.

אמור מעתה קורא יקר: האם אינם מתנבאים שני המשוררים האלה בסגנון אחד? ומי לקח ממי ימים ידברו (ר"ל מי קודם בשנים)...

ספור עיר ובהלות מאת א"ש צד 481, מהספור הזה נדפס פרק אחד בהמחברת „מליץ אחד מני אלף" בשם תשעה באב דק"ק נישוויז, והמבקר ה' פרישמאנן בבקרתו על המחברת ההיא בהאסיף תרמ"ו קפץ ואמר כי הספור „תפל וחסר טעם, ורק שפת המעתיק העברי (א"ש) נותנת לו לוית חן ועושה אותו נחמד

למקרא — ובמחילת כבודו לא ידע ערך הספור בשלמותו כי רב הוא.

ספור „הילדות" מאת ה׳ ז. עפשטיין צד 626. התמונה הזאת באה ככר ב„המליץ" שנת 1882 גליון 45 בשם ה„ילדות והבחרות". ובעת שנה צורתו מעט ויזכה את המו"ל (או את הקוראים) בו. ואחרי כי עברו על שני הספורים האלה כבר שני חזקה ויקנו להם מקום בספרותנו לא לנו להטיף מלים עוד הפעם עליהם...

מאמר לתולדות האמוראים צד 892. בהערה למאמר הזה הביא כותב המאמר ראיה שבא"י לא ידעו לכנות את בתי הועד ששם התפלספו בדברי מינות בשם: „בי-אבידן" מזה שנמצא תנא בשם אבדן (ברכות כ"ז ע"ב) ואם ידעו מדברי האסיפות, איך יעלה על הדעת שיקרא איש לבנו ע"ש מקום משוקץ ומתועב מחכמי ישראל? ומזה יוכיח שבא"י לא קראו את מקום האסיפות בשם „בי-אבידן" רק בבבל נולד שם זה עיי"ש. — והנה כשאני לעצמי אומר אי משום הא לא איריא כי ראיתו זאת יש לדחות משני טעמים. א) דלהתנא הזה לא קראו אביו בשם „אבדן" כ"א „אבא יודן" ורק אנשי דורו קראוהו בשם „אבדן" משום לישנא קלילא, שקל הוא להוציא מהפה (עיין בערוך אות א׳ ערך „אבדן", ועיין תוס׳ יבמות (דף ק"ה ע"ב) ובסה"ד ד"ה „אבדן"). ב) דהלא מצינו עוד תנאים רבים שנקראו בשמות רשעים, כמו ר׳ צדוק (גיטין נ"ו ע"א) ור׳ בייתוס (ירושלמי פ׳ הדר פיסקא ד׳) אף שהיו גם רשעים שנקראו בשמות אלו (עיין סה"ד חלק א׳ שנת ג"א ת"ס בד"ה צדוק ובייתוס) וכן זמרא אבוה דר׳ יוסי, אף דומרי בן סלוא היה רשע, וכן „מיטס" אבוה דר"ח (תרומות פ"ח הלכה ה) וכן „קוסם" אבוה דגביעא (עיין סה"ד אות ק׳ ד"ה קוסם) וכן ר׳ טרפון, אע"ג שהוא מלשון טריפה וכן ר׳ אידי אעפ"י שנוכל לטעות ולחשוב כי הוא בא מגזרת אידיהן (ע"ז ב׳ ע"א), ועוד הרבה אשר אי אפשר לפרטם פה כי יקצר הגליון מהכילם, מכ"ז נראה ש„לא השם הוא העיקר"...

שם צד 899 ציון 2 אומר ה׳ רייפמאנן כי הרשב"ם היה הראשון שמצא דמאי דתפסי החכמים מספר ג׳ מאות לאו דוקא היא ורק לשון הבאי (פסחים ק"ט ע"א) בתוס׳ ד"ה ג׳ מאות פרדות עיי"ש — ובאמת הקדימו חז"ל בעצמם בהמצאה זאת, ועיין (חולין צ׳ ע"ב) עיי"ש.

מאמר ע"ד ה„גהעטטא ברומא" קדמו הסופר ג. ב„הוואסחאר" 1883 חוברת א׳ וב׳ צד 198.

מאמר „דברי תורה ודברי קבלה" מאת שפ"ר צד 908 קדמו בקושיא זו הג׳ ר׳ אברהם משכיל לאיתן בהגהותיו על הש"ם החדש (דפוס ראם) לר"ה עיין „מצפה איתן".

טרם אצא מאת פניך קורא יקר הנני מוסר מודעה לפניך כי עוד רבות רבות יש לי לדבר ע"ד ספרי ה„כנסת ישראל" וכפלים עוד תחת לשוני, אך אחשיכם לעת אחרת אי"ה, והפעם אסתפק גם בזה. ואם ימצאו הקוראים במאמרי זה דברים של טעם רב לי!

יהודה ליב בן ישראל ליפקינד

בקרת-לבק־ת

בו יבאו הערות אחדות ונחוצות על המאמרים הספרותיים שבספרי „האסיף" אשר לא הרגישם המבקר ש. אלכסנדראוו במחברתו המיוחדת לזה ויעבור עליהם בשתיקה:

א) בהאסיף ת־מ"ה צד 72 מאמר „ההשכלה וכשרון המעשה", החומר והלבנים למאמרו זה לקח מהספר „אוצר-חכמה" להח' צבי הכהן ראבינאוויץ „תולדות האש והמים" סעיף 5—4 והלאה עיי"ש, ולפלא הוא על כי לא זכרהו אף ברמז קל וישכחהו.

ב) המאמר „משפטי-הוועכסיל" לקוח מה„מכתב-משולש" לה' פייגעניזאהן, ומה„מרוץ-אגרות" לה' פאפירנא.

ג) שם צד 192 במאמר „לא השם הוא העיקר" כתב החי' וואהל כי ר' יעבץ נקרא כן ע"ש שמנה הפסוקים המעוררים עצב (במדרש ויקרא פ' כ"ו) — בזה יש לשאול: מה יאמר הח' וואהל, אם נניח כי השערתו נכונה היא, על התנא יעבץ בן ר"י הנשיא המובא בר"א זוטא ספ"ק, ובילקוט יחזקאל סי' כ"ח (יעויין סה"ד אות י' בר"ה יעבץ) הגם הוא הלך ומנה פסוקים המעוררים עצב? ואים?

ד) שם 250 פירש המדפיס ר"י גאלדמאנן באור טוב ונכון על ההגדה המספרת בגנותו של בלעם הרשע (סנהדרין דף ק"ה ע"א) עיי"ש — כל דבריו אלה מתחלתן ועד סופן כבר כתובין ומסורין המה בהגהות הרש"ש לסנהדרין (דף ק"ה ע"א), ולו משפט הבכורה.

שם „תולדות-הקראים" נושא המאמר ותוכן עניננו לקוח הוא ממאמרו של הח' מרדכי נאטאנזאן הנדפס בספר ה„דביר" להרמ"א גינצבורג צד 190, ועיין בית-יהודה להריב"ל צד 356.

ו) שם מאמר „חזון-הרוחות" לה' ראקאווסקי — תמצית המאמר הזה נמצא בידיעות הטבע להח' בערענשטיין חלק ג' וד' עיי"ש ומשם נשאב.

ז) שם העתיק ה' רפאל גרושקין את הדרוש שדרש הד"ר הרכבי ע"ד „תולדות ר"ש הנגיד" — מקור המאמר הזה הוא במחברתו של ה' גראֶטץ „ווערטהיימערם יאהרבוך" שנת 1860 תר"כ (נעתקו דבריו בהמגיד תר"כ שנה רביעית גליון 9 וכו') ולפלא הוא על הד"ר הרכבי אשר לא אמר דבר בשם אומרו, ועל המעתיק שלא העיר ע"ז נפך משלו.

ח) ב„האסיף" הרמ"ו צד 251 במאמר „השקפה ע"ד ספר איוב" הוכיח הח' שאצקעס כי עיקר מעלת א"א הוא משום רוממות רוחו שבא לכלל דעת „שלא לשחוט את בנו" ולא כמו שמפרשים התורנים כי בזה גדל כחו במה שרצה לעקוד את בנו וכו' עיי"ש — בזה טעה הח' שאצקעס בדבר שגם בר בי רב דחד יומא יודע, כי הלא גם הכתוב, ולא רק התורנים, מעיד כי גדולת א"א הוא „יען כי לא חשך את בנו" הרי לנו כי תכלית השבח שמהללים מעשיו ונסיונו של א"א הוא יען שרצה לשחוט את בנו, וגם בכל מקום שנזכר עניני העקידה, נכתב בצדו: יען כי „כבש רחמיו מעל בן יחידו" וא"כ נופל כל הבנין שבנה הח' שאצקעס.?

ט) שם במאמר ע"ד ה„מגן-דוד" עיי"ש מה שהעיר על מכ' ע „הדבורה" שכתב כי לקוח הוא מהעמים — ויותר טוב היה לו העיר כי כל מה שנאמר שם ע"ד המגן-דוד מהחלתן ועד סופן לוקחו ממאמרו של הר"י רייפמאנן (השחר

שנה ב׳ חוברת י״ב) ומס׳ מרפא-לשון במאמר דרך-תמים להרב ר׳ י״ב עליאשבערג סוף פ״ב, מאנטפויקען מאבעללא 60 ואוריננום בספרו נגד צעלווס סי׳ ששי פרק כ״ה סי׳ 643. היוצא לנו מדברינו אלה כי דברי אחרים מדברים מתוך גרונו של בעל המאמר בה„דבורה״. אגב מצאתי להעיר את המפלפלים ע״ד המגן-דוד ב„המליץ״ ש״ז גליון 78 כי יעיינו נא במאמר „טאציטוס ע״ד היהודים וארץ יהודה״ מהח׳ ד״ר מאנדעלקערן במחברת „לוית-חן״ צד 55 (הוספה להכנסת-ישראל שנה ב׳) מה שכתב שם כי לפי דברי טאציטום היתה ירושלים מוקפת חומה למגן ולמסתר מכף אויב כעין תמונת ה„מגן-דוד״ אשר ע״כ ישער שמזה מקור השלט הזה ע״ש החומות שהיו מגן לירושלים עיר דוד. ולפ״ד לא נופלת ההשערה הזאת מכל יתר השערותיהם ששרצו ששים בכרם אחד על עמודי המ״ע הזה בנדון זה.

י) שם צד 464 יתמה המבקר פרישמאנן על מה שכתב ה׳ שור בספרו „מחזות-החיים״ (צד 30) „קורדי אחד הביא לטבח עור הזיר״ ועומד ושואל שאלת מקשן: היש לחזיר עור? — והנה זה בא לתפוש ונמצא תפ״ש כי באמת יש עור לחזיר, ועיין חולין (קכ״ב ע״א) במשנה: „אלו שעורותיהן כבשרן, עור האדם, ועור חזיר של ישוב, ר״י אומר אף עור חזיר הבר״ ומה יענה ע״ז המבקר דידן? מלבד זה יש להתפלא עליו כי לא די שדבריו סותרין דברי תורה, עוד המה סותרים זה את זה, כי להלן בתמונתו „אותיות פורחות״ בספור „בן-עזאי״ השני יאמר כי „ספר אחד היה מכורך בעור חזיר״.

יא) שם במאמר „השתוות׳ להח׳ רייפמאנן צד 502 ציון 19 ישער איזה השערה ע״ד „הזוגות״. השערתו זאת לקח מספר „מדרש-תלפיות ענף זוגות.

יב) שם במאמר „סוף דבר הכל נשמע״ מה׳ נ. משכיל-לאיתן, המשל ע״ד המבקרים לקוח מילקוט ריב״ל. ועיין בספר הזכרונות צד 62 מאת ה׳ דובער נאטאנזאהן.

יג) בה„אסיף״ תרמ״ז צד 148 במאמר „רב האי גאון והחכמות ההיצוניות״ הראה הח׳ ווייס איך טעה רש״ל רפאפורט בהביאו ראיה כי רב האי גאון אהב את החכמות מתשובת רב האי גאון לנגיד, מכתבו הובא באגרות-הרמב״ן להכמי צרפת בעלי התוס׳ (נדפסו בס׳ תעלומות חכמה לה׳ יש״ר מקנדיאה) שכתב שם לא תמצא יראת חטא וענוה וקדושה אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד ובחכמה וכו׳ עיי״ש מה שכתב הח׳ ווייס ע״ז, — שכח להעיר כי גם הריב״ל טעה בזה בכתבו בהקדמת ספרו „תעודה בישראל״ שמתוך התשובה נכר כי כוונתו בהמלה חכמה היתה על למוד הפלוסופיא עיי״ש.

יד) שם במאמר „שפת אמת תכון לעד׳ מה׳ ראקאווסקי — הנני להשיב אבדה לבעליה ולהעיר בזה כי רוב מאמרו זה הובא כבר באגרותיו של החכם שי״ר ומשם לקוח הוא, ועיין בדבי״ר להרמ״א גינצבורג מצד 86 עד צד 90 ולפלא על כי לא זכרהו אף ברמז קל.

טו) שם הרבה ר׳ יחיאל מענדעלסאהן לדבר ע״ד „תרנגול הנסקל״ — כבר דבר בזה ברחבה הח׳ ריב״ל בספרו „אור לי״ד״ ועיין בספר „זכרונות ריב״ל״ צד 40 מאת ה״ר דובער נאטאנזאהן.

טז) שם נמצא משל ומכתם מהמשורר אב״ג בשם „האמת״ — כבר נדפס בה„כרמל״ השביעי שנה שניה (תרכ״ב) בגליון 33 עיי״ש.

יז) שם הח׳ יצחק סובאלסקי במאמרו ה„צופה על פני הספרות הרבנית״ צד 45 בבקרתו על הספר „אזור אליהו״ מביא איזה תנאים שהם דורשים שמות

עיי"ש יש להוסיף יעויין (בשבת ע"ז) שגם שם נמצאו הרבה שמות שנדרשו מפי חז"ל ועיין (מגילה ו) (מדרש בראשית כג) ועוד בכמה מקומות שמקומם חסר בציוניו .

יח) בהמאסף הנלוה לה„אסיף" תרמ"ז צד 9 הראה ה' קאנטאר בהערה למאמרו „דור המאספים" כי המכתב שנדפס בס' „עליות אליהו" בשם מיימון מזוייף הוא, כבר העירו ע"ז בה„כרמל" תרל"ב חוברת ה' צד 235 ב„מחשבות-חרוץ", ובחוברת ט' עמוד 264 בהערה, ובס' „עליות אליהו" הוצאה ג' תקנו זאת בהערה, ולפני זלמן מיימון צד 50 כתבו (כמדומה שהוא) והרב רי"צ מעקלענבערג כתב להמחבר במכתב פרטי הנדפס שם כי איננו יודע בברור אם המקרה הזה קרה למיימון או לאיש אחר, ועוד כתב שם במרוצת הדברים כי לאחרונה נודע בברור כי קרה זאת להמגיד מלהוסק, וא"כ לא חדש הוא תחת שמי-ספרותנו הוכחות כאלו.

יט) שם נמצא ספור ע"ד שני אחים חנילאי וכו' עיי"ש — כבר נדפס הספור הזה לא אחת ושתים בחוברת מיוחדת הנקובה בשם: „מגבורי-ישראל" ובספר „בית-האוסף" להה' שולמאן, ובסה"ד וביוסיפון, ועוד בכמה מקומות, ולחנם טרח להביא לנו נשכחות.

כ) יתר הספורים לקוחים מסה"ד ומיוסיפון.

* * *

ובזה אסיים את בקרתי הקצרה הזאת שהיא מו"ט מחזיק את המרובה, ועכשיו הריני פוסע שלש פסיעות לאחורי ואומר: „עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום בין מבקר ומבוקר, בין הסופרים ובין המעיר".... ואצא מאת פניכם קוראים יקרים, ואנעל את שערי בקרתי זאת.

הנ"ל

חובר חבר

בנשתנו היום אל המלאכה לעבור בהשקפה קלה על פני ספרים מעטים אשר ראו אור בשנים האחרונות, יעלה על לבנו מבלי משים זכר „התור הזהב" שהיה לעמנו עת נקודותיה היו „נקודות הכסף" והזון המחבלים (חפצתי לאמר המחברים) היה בלתי נפרץ בקרבנו, מעטים היו חיברי חבר שוא, וכותבי טיח תפל בינינו, והמחבר אשר אתא ואייתי מתניתא בידיה ידע את עצמו מוכשר לדבר, ולא כל מי שרצה ליטול את השם „מחבר" בא ונטל. רבות עמל ויגע אז „מחבר בישראל" טרם הוציא את ספרו לאור, כמה לילות עמל מנו לו טרם עשהו, הכינו גם חקרו בכור הרעיון, צרפו כמצרף כסף, וע"כ יצא ספרו מזוקק שבעתים. אך מה נראה עתה? אנחה כבדה — המשברת חצי גויתנו — תתפרץ מקרב לבנו, עת נעריך במערכה את ההוה מול העבר. מעבר מזה נראה אנשים בעלי קומה, ובעלי צורה, עמקי הרעיון והמחשבה וכרב חובל היותר בקי ישוטו במעמקי „ים התלמוד", יעלו הרים ירדו בקעות, אף יצללו במים אדירים ויעלו בידם פנינים, ומעבר מזה — אנו רואין שועלים קטנים מחבלי כרם טות ישראל, אנשים אשר לא תאר ולא הדר להם, ולא ידעי מאי קאמרי רבנן, אנשים כאלה היו פתאום למחברים! ומה אפוא נוכל לקוות מאנשים כאלה אשר לא קראו ולא שנו ופתאום היו למחברים, כאילו בא גבריאל ולמד עמהן כל התורה כלה על רגל אחת, וגם מכר להם סתימין דסתימין ורזין דרזין? אנשים כאלה הלא זה דרכם בקדש:

א) יביאו על כל קוץ וקוץ תלי תלים הלכות מש"ס בבלי וירושלמי ספרא וספרי הרמב"ם והרמב"ן והריטב"א פרד"א ותדב"א וכו' וכו' שאינם נצרכים לגוף חדושם, ואינם אלא לעור את עיני הקורא התמים שיבהל למראה עיניו וידמה שהמחבר בקי בש"ס בבלי וירושלמי וכו' וכו' ויסמיך אהזקה שאין חבר כזה מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתיקן.

ב) ינהגו סלסול בעצמם יותר מדאי כן במכתבי תהלה אשר בראש הספר*) כן במכתבים אשר בפנים הספר, ומהם ניכר כי יש בהם יותר משמינית שבשמינית שבת"ח . . . וגם זה הוא רק לעור את עיני הקורא לבל יחקור עוד אחרי מעשה בית דין מומחים כאלה, מכיון שגדולי הדור מעידים עליו כי גאון הוא, חסיד הוא וכו' וכו'.

ג) יקדימו הקדמה ארוכה מארץ מדה, ושם יבאר המחבר מה ראה על ככה לחבר ספר כזה אשר יפתח את דברי התלמוד, אשר היה עד עתה כספר החתום (?). גם ידבר בגנותה של ההשכלה הארורה וכנשים תגרניות העומדות על השוק צועקות: אדונים! לכו לחמו בלחמי! הנה כל מאוי לבכם תמצאו בחנותי, נפת דבש וחלב וכו', לא כן בחנותה של ניטל שם דגים סרוחים וכו'. כן יצעקו גם המחברים אל נא תקראו ספרי השכלה, עשו אתה כלה כי מות בה, ועליה אמר החכם מכל אדם: כל באיה לא ישובון ורק עמי מקור חיים וכו'.

הננו רואים את פני הקורא זועפים, ובשאט נפש יקרא אלינו: „כלה נבואתך וצא", למה תדבר סרה במחברי ספרים אשר רוח ה' עליהם? כלך לך מדרך זו! ומי יתן והיו כל העם מחברים! אבל לאט לך אדוני הקורא! גם אנו נאמר מי יתן והיו כל העם מחברים! מי יתן והערה עלינו רוח ממרום וכלנו התנבאנו במחנה העברים, כלנו התנבאנו בסגנון אחד, בסגנונה של תורה. אך מה נעשה, ורוח ממרום לא הערה כי אם על יחידי סגלה, הראוים באמת להיות „מחברים", והמחברים הקטנים אשר סבבונו בהבליהם, המה רק יחקו כקופים את מעשי הגדולים, גם המה יצללו במים אדירים, גם המה ילחמו בכל מאמצי כחם עם משברי „ים התלמוד" אשר יסערו עליהם להפיצם, אותם עם פלפוליהם, עד אשר יהיה נבהל למראה עיניו. אך אחרי כבלות הכל, כאשר תתם המלחמה, נראה כי מכל פלפוליהם העלו בידם חרס. מובן מאליו כי לא נוכל לתת להם כבוד מנצחים, יען כי לא זכו לכך! . . .

אך רב לנו רב! רב לנו עוד לדבר בדרך כלל מבלי שום אות או מופת נכון רק נלך ונתור את „ספרי המחברים" אולי יתאמתו דברינו.

הנה את הספר „מצב הישר" לקחנו לשפוט עליו בראשונה, אעפ"י שאין בפרט זה מה שיש בכלל, ואנחנו לא נעיר את אזן המחבר על „שגיאות הלשון" הנמצאות במספר רב בספרו, יען כי חק הוא למחברים לדבר בשפת עלגים, וההרגל הזה הוא להם כטבע שני, וגם לא נחשוב לעון למחבר על אשר בכל מקום שמביא לנו בלשונו סגנון של מקרא או של תלמוד, הוא מסמן ומציין את הדף והמקום דמתחזי כיוהרא, כמו למשל: אין מקרא יוצא מדי פשוטו הוא מציין; לשון הגמ' שבת

*) פה מקום אתנו להעיר את אזן הרבנים הנותנים הסכמות למחברים מה נתנו עינם בהם, הלא יודעים המה כי „לא כל מאי דעביד מחבר לטב עביד" (עיין „כנסת ישראל" לשנת תרמ"ח במאמרו של הרב ר' יצחק רייגס אבד"ק לידא בשם שאלת הרבנות והרבנים בזמן הזה).

ס"נ ע"א, מטיח דברים כלפי מעלה מלשון הגמרא ברכות ל"א סע"ב, שסמונו הלך לטמיון לשון הגמ' סוכה כ"ט ב', ובנופו נענש בחולי מעים מלשון הגמ' שבת י"א ע"א. ועוד כאלה רבות, כי המחבר הלא מחויב הוא להראות לנו בקיאותו הרבה בש"ס אם גם אינם נצרכים, אך נלך לנו אל הגדולות לראות על מה אדני הספר הטבעו.

מצב הישר זהר בראשית

והוא תשובות על שאלות כל הדברים תמוהים וזרים הנמצאים בכל חלקי ספרי הזהר הקדוש (לכאורה יש להקשות א"כ מדוע כנה אותו רק בשם זהר בראשית ?) הן קושיות ישנות הן קושיות חדשות הנמצאות בספרי המבקרים וכו'. מהם הנוגעים להלכה למעשה בכל חלקי הד' שו"ע וכו' וכו' וכו' וכל אותן התשובות מיוסדות על אדני פז הש"ס בבלי וירושלמי ספרא וספרי ומכילתא ואדר"ן ופדר"א ותדב"א ופסיקתא רבתי וזוטא וכו' (הוא הדבר אשר אמרתי!...) ובהרבה הערות מקשה ומפרק עד שבא ועמד על מ צ ב ה י ש ר ה א מ ת ו ה נ מ ו ר, ומראה באצבע בפרטיות איך שבהרבה מאות הלכות (?) לא נהלק חלילה הזהר עם חכמי התלמוד והמדרשים הנגלים לנו וכו' והכל בשיטות חדשות שעד כה לא בא עוד כבושם (?) הזה וכו' וכו' וידי המחבר אמונה לה' הי"ת ולשם תורתו שלא תתחלל. עוד ח"ו בידי המפקפקים והמערערים וכו' ויתן ברכה והצלחה להעוזרים והמסייעים את המחבר, הן בנתינת דמי קדימה והן בנתינת מהיר הספר בעין יפה (כי זה כל חפץ המחבר) וכו', חלק שני מן ספר בראשית כל אלה עשתה יד ה' ע"י אחד מברואיו הצעיר והשפל שניאור זלמן דובער שהיה מלפנים מ"צ באיזה קהלות ישראל (אימא לן היכא ?) וזה ח"י שנה שתקע אהלו אהל תורה והוראה (?) בפה ק"ק ווילנא, בן לא"א וכו', ווילנא מצב הישר לפ"ק.

עד כה הלכנו בעקבות המחבר עקב בצד אגודל והעתקנו אות באות משער ספרו (ומה שדלגנו הוא רק משום שלא נחוץ לנו כל התשעה קבין שיחה הבאים שמה), ועתה נסורה נא ונראה הכבתובתו כן הוא? ניתי ספר ונחזי!

אמרו עליו על דרשן אחד שדרש על הפ' „ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה" בפשט רמז דרוש סוד. פשט הוא פשוטו כמשמעו: ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. רמז — ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (מראה באצבע), דרוש — ויצא יעקב, מאין יצא? לא אפשר לאמר שיצא מחרן שהרי הכתוב אומר שהלך חרנה אלא שיצא מבאר שבע והזר הדין ביאתו כיציאתו, סוד — ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (בחשאי), דמות דיוקנו של דרשן זה אנו רואים בהמחבר. הנה הוא מדבר וחוזר ומדבר ומאריך בדרוש כאשה ומכל דבריו הרבים לא נודע לנו אף חדוש אחד, רק פה ידבר בהמו פה בקר רוח. פה כותבים לו מק"ק פלונית, ופה הוא עונה ממקום פלוני, פה הוא דר ברחוב סוסים, ופה הוא אצל רב פלוני, ומכל דבריו הרבים לא תתקרר דעתנו כהבטחתו לתת לנו בושם יקר שלא בא עוד כמוהו!

התשובה הראשונה הוא במצות פו"ר (דרכה של תורה נקט) וכאן הבן שואל ומקשה קושיא גדולה ועצומה בזהר פ' בראשית וכו'. והנה הנסתרות לא לנו המה ואין לנו עסק בזהר. אך לשאלתו השניה מדוע לא האריכו חז"ל בשום מקום במדרשים על מצות פו"ר בהדיא? ומדוע לא נתנו חז"ל סגולות וקמיעות

המועילות לקיים מצוה גדולה כזאת? על זאת נאמר: כי לו היתה נפשנו תחת נפש המחבר אזי, לא כתבנו על זה תשובה גדולה בת עשרים דפים ובעשרה פרטים, רק ענינו להשואל בקצרה: ע"ז לא האריכו וכו' יען כי אין דורשין בעריות בשלשה משום פריצותא, והכא נמי משום פריצותא, ועוד לא נדע בעניות דעתנו מה היה להם להאריך על זה? ועל אודות הסגולות והקמיעות אך צחוק עשה לנו בזה השואל והמחבר גם יחד..... מ־בן מאליו כי פלפול של הבל כזה אשר יפלפל המחבר, אי פו"ר היא מצוה גדולה או קטנה, וגם התפלה עם סגנונה היפה אשר כתב המחבר בעד עקרות, לא לבד כי למותר המה, כי אם גם למחסורי כי כל יתר כנטול דמי.

התשובה השניה היא על קושית סתם מקשן אחד בזהר דאיתא שם שירים איש את קולו בצלותא, והוא נגד הגמ' והשו"ע שיש מי שאומר שאסור גם להשמיע לאזניו. ועוד יוסיף להקשות בהא דאמרינן בזהר שם שצריך להגביה את עיניו למעלה והוא נגד הגמ' והשו"ע. והנה על אודות קושיותיו בזהר ככר אמרנו כי הנסתרות לא לנו המה, אך במה שמקשה גם על תלמודנו ז"ל: בהא דמצינו (יבמות ק"ה ע"ב) שהמתפלל צריך ליתן עיניו למטה, ואילו במשנה (ר"ה כ"ט ע"א) איתא: והיה כאשר ירים משה ידו וכו' אלא לומר לך כל זמן שהיו מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים וכו'. ואני דרכי לאהוב את הפשט הפשוט ולשמור פי' המלות, לכן אני אומר דמסתכלין כלפי מעלה הוא כפשוטו ממש דאילו לענין אמונה הרי איתא שם ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים וכו'. וגם זה שכתוב בתהלים (קכ"ג ב') כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו הוא ג"כ אין מקרא יוצא מדי פשוטו (לשון הגמ' שבת ס"ג ע"א) והיינו מסתכלים כלפי מעלה, דהא דאיתא (ברכות ל"ד ע"ב) אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות פירש רש"י ז"ל שגורמים לו להתבון כשהוא מסתכל כלפי מעלה ולבו נכנע וכו' עכ"ל, ומי לא יודע שחכמי התלמוד באמרם (ר"ה כ"ט א') „ומסתכלים כלפי מעלה" אין כונתם כלל שצריכים אנחנו לתת עינינו למעלה בשעת תפלה, וכונתם הוא רק שיאמינו בה' שהוא אביהם שבשמים, וזהו רק מליצתם הנחמד: ואי משום דכתיב ג"כ שם ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים, הלא נמצא רבות פעמים בתלמוד כפל לשון כעין שמצינו בתנ"ך. ואם גם נניח שאין מקרא יוצא מדי פשוטו וכהמחבר נאהב גם אנחנו את הפשט הפשוט, אטו בשעת תפלה עסקינן? בשעת תפלה אמנם צריך הוא ליתן עיניו למטה, אבל קודם תפלה מחויב הוא להסתכל כלפי מעלה. ואם נאמר זאת, הלא אז יהא ניחא גם דברי התלמוד (ברכות ל"ד ע"ב) בהא דמצרכינן להתפלל בבית שיש שם חלונות הוא רק משום שקודם תפלה מחויב הוא להסתכל כלפי מעלה כדי שיכון את לבו וכו' כמו למשל בקדוש לבנה שאסור לקדש אותה רק או בחוץ או דרך חלון, מכל מקום ג"כ אסור להביט בה בשעה שמקדשה (המג"א בשם השל"ה הלכות ר"ח), ואך קודם שמקדשה מחויב הוא להסתכל בפניה, ועל הפ' בתהלים אך למותר לנו להעיר כי היא רק על דרך המליצה לחוד, וא"כ בכדי כתב לנו המחבר עשרה דפים פלפול של הבל על זאת, וחבל על הדיו והניר.

התשובה השלישית (דף י"ט) הוא על מכתב אחד שכתב לו פלוני אלמוני, וזה תורף דבר המכתב: להתורני המושלם בכתב ולשון אה"ע וקצת מיראת שמים שנמצאו באבותיו נמצא גם בו, בכתבו הגיעני, ומבואר בו שמאד הוא

מטיח דברים כלפי מעלה (מלשון הגמ' ברכות ל"א ע"ב) שלגבי כל אותן חבריו שלמדו כתבי ולשונות אוה"ע הוא נ"י אדם צדיק, ואעפ"כ רק הוא נענש מן השמים שממונו הלך לטמיון (מלשון הגמ' דסוכה כ"ט ב') ובגופו נענש בחולי מעיים (מלשון הגמ' שבת י"א ע"א), והעיקר אצלו שנענש במיתת בנים ובנות ר"ל, ואשתו נעשית עקרה בלא זמנה, עשרה שנים, ואחר זה אין לה אורח כנשים, ובראותו שאבדה תקותו בדרך הטבע אם לא בדרך נס, ואיש ואשה בדרך אברהם ושרה לא נמצא בדורותינו (לא זכיתי להבין זאת, ומה אם נמצא?) ע"כ הוסכם בדעתו לעשות כמו ש״אה באחת מתשובותיו (היא בספר מצב הישר חלק ראשון) ע"פ גדולי הפוסקים למנוע ממנה שאר כסות ועונה (גם עונה בכלל?) וכו' וכו'. ועלה על דעתו לשמוע לדברי הזהר לילך על קברי אבותיו וס"ת בידו, אלא שלשמע אזן שמע כמאחורי הפרגוד דמרא דס' הזהר אנא (?) ומה גם כי אבותיו זללה"ה הזהירוהו לזה וכו', ואשר ע"כ הרבה לבקש ממני וכו'. וגם ביקש ממני שאעזרו בתפלה. על המכתב הזה ישיב המחבר תשובה בת מ"ו דפים. וזאת העצה אשר יעצהו (כ"ד ע"ב) „שיקחו בראנפין ולעקיך ויעשו סעודה הגונה לעשרה בטלנים, והם יצומו וילכו על הקברים וכו' ואחר ילכו אל הרב. והרב יסדר להם גט פטורין כדת משה וישראל, וגם שם לא יקמצו מלשלוח אחרי משקה טוב" עכ"ל. ומה נאמר על העצה הטובה הזאת? לא נריב עם המחבר על הלכתו העקומה במה שצוה לגרש את האשה שמתו בניה, ואשר לא נמצא זאת בשום מקום, יען כי המחבר לא כתב תשובתו לדינא רק עצה טובה קמ"ל, אך מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה? מה ענין משקה אצל גט? הללו אוכלין ושותין! והללו מתענין ומתאבלין?!

התשובה הרביעית היא על מכתב אחד ממכיריו והשואל ישאל שאלות אחדות: א) במה שאמרו שהזהר הוא מחובר מרשב"י והלא מצינו בו כמה אמוראים, ועוד שגם פתיחתו יתחיל במאמר אחד מהאמורא ר' חזקיה שהיה מאוחר זמן רב מרשב"י כמו שמצינו בזבחים (ע"ח ע"ב) וכו'. ב) שמצינו בזהר שרשב"י מפרש לדברי האמוראים שהיו אחריו זמן רב. ג) מהו ובדיבורא קדמאה שנזכר בהם. ד) על מה ולמה לא הובאו דברי הזהר בתלמוד ומדרשים, וגם שום ראשון לא הביא אותו. ה) מכיון ששבחי רשב"י מבוארים בכל מקום הפלא ופלא, אמאי לא קבעו חז"ל הלכה כמותו בכל מקום? עכ"ל. והנה על אודות קושיותיו אלו כבר קדמוהו שואלים ודורשים רבים, וכבר נהם עליהם הארי בספרו ארי נוהם, וכנרוגרת דר' צדוק כבר נמצה ענין השאלות האלה בפי המבקרים יודעי דבר, והשואל עודנו עומד ושואל והמחבר עודנו עומד ומשיב (שם דף כ"ט) כי מחבר הזהר הוא רשב"י. ומה שנמצא שרשב"י מפרש לדברי האמוראים, וגם נזכר שמותם, זאת פירש לאחר פטירתו לגן עדן. ונתגלה לנו ע"י אליהו, ומתרעם הוא על הרב ריט"ל צונץ זלל"ה אשר כתב בסוף ספרו תולדות רש"י שרש"י לא בא מעולם לאחר פטירתו לניניו ונכדיו, ומדוע לא? — ישאל — הן כשם שבא רשב"י כן יוכל היות שגם רש"י בא בחלומו להם. ומה שלא הובאו דברי הזהר בשום מקום, הוא משום שהיה נעלם מרוב חכמי ישראל, ולא היה אלא בידי מיעוטא דמיעוטא, והמה הוסיפו בו מה שהיה נראה בעיניהם, אבל לא רצו לפרסמו מהטעם הידוע (?) פן יפול בידי משכילים בעיני עצמם, אשר לפי האמת המה סכלים גמורים (כמו למשל המחבר) וכל המכשולים והמעקשים העומדים על דרך המחבר

בהשערתו זאת הוא מבטלם כעפרא דארעא ודיו. גזרה גזר וחקה חקק ואין לנו רשות להרהר אחריה, אשר ע"כ מרא דס' הזהר הוא המחבר.

והנה לבקר אחרי דברי הספר במלא מובן המלה ולהביא שגיאותיו אחת לאחת נהיה מוכרחים להביא את הספר כלו ואין פה המקום להאריך, וע"כ נביא אך תשובות אחדות הנחוצות לנו ואחר נהדל.

בדף ט"ב ע"ב איתא שם בתוך דבריו כך; שנתודע להם לאנשי העיר איך שהשו"ב כקל שבקלים. והוא שהוצרך לשחוט בהמה גדולה והשחיז את הסכין בביתו ובדקוהו, ואמר להקצב שאעפ"י שנראה לו שהסכין כשר בכל זאת הוא מתפחד אולי משום שידו עיפה וע"ב איננו מרגיש, ולכן צריך לנוח כשעה חדא ואחר יבדוק, ובתוך כך לקח ספר אחד גדול ועב ולמד בו יותר משעה ובדק את הסכין והלך לבית המטבחים לשחוט את הבהמה, ובתוך הליכתו עמד השו"ב והשתין בין גדר לגינה כדרך נערים המשחקים, ובבואו לא השגיח ג"כ על מהירת הקצב שאמר שיכול היות שיגרום לו ע"י זה הפסד מרובה וכו' וכו' וכו', צריכים אנחנו לראות אם הסדק של המכנסים הוא במכון ממש נגד האמה, רק שבהכתנת שבתוכו הוא מכסהו, וכשצריך להשתין אינו צריך כלל לינע בו, אינו צריך כלל ליטול ידיו, וכהלכה עשה במה שלא נטל ידיו, וזהו ודאי דבר נכון כן, כי הנטילת ידים הוא רק משום נצוצות או משום טומאת בית הכסא, והוא הלא השתין תוך עפר תחוח ובמקום נקי...

לא נריב עם המחבר על ההלכה החדשה שהעלה שלא כהלכה, ואשר לא עלתה מעולם על דעת השו"ב, אך מדוע זה עיקם המחבר כמה אותיות כדי להוציא דבר מגונה מפיו ??!

מעיר פלונית (אשר לא היתה ולא נבראת אלא בדמיון המחבר) כותבים לו ע"ד מחלוקה אשר יסתער בקרבה ע"ד שו"ב ומ"צ, ומה יענה הוא אבתריה? הוא יכתוב תשובה גדולה בת עשרה דפים (דף מ"ג ע"ב) ויורם כי יקנו למו ספרים עין יעקב וש"ס בבלי וגם צאינה וראינה לנשים וכו', וגם מגדול (שקורין בלשון אשכנז אלמער או שאף) נאה וחזק ויכתבו בכתב אשורית באותיות גדולות על מגדול אחד „שייך לחברת נמרה" וכן על השני והשלישי, שבשיבוא איזה אורח לבהמ"ד שבעירם ינדב גם הוא איזה ספר לאיזה חברה שתתישר בעינו וכו' וכו'.

מה לכהן בבית הקברות? מה לספר אשר יסידתו פירוש על „זהר בראשית" ולעצות טובות כאלה?

כמו כן נמצא את המחבר (בדף נ"ו ע"א) יושב ומפלפל אם האשכנזי (דייץ) שדבר עם רומע"ל שהיה נראה בעיני רומע"ל שהיה נלוח זקן, וגם היה לובש בגדים קצרים, אם היה גלוח ממש אי נראה כגלוח, ואחרי עיון רב והדודי שמעתתא הוא בא לידי מסקנא כי בודאי לא נגע מעולם בשערות זקנו אלא שהליט את זקנו תחת בגדיו שעל החזה ע"י מטפחת הלבוש על צוארו (שקורין בלשוננו פאטשיילקע או זה שקורין שיילקע) ולא נשארו לעין כל אלא אלו השערות שעל הסנטר (לשון הגמ' במס' ברכות כ"ד ע"ב) וכו', וגם בגדיו אינם קצרים ממש אלא שכפל את בגדיו מתחתם, וחזקם ע"י תפירות חזקות לפי שעה או קשרם בחבל או בחגרה מתחתיהם באופן שלא יהא ניכר כלל וכו' וכו'. גם הפלפול הזה כמדומה לנו שלא מצא כאן מקומו.....

האמת נתנה להגיד, כי גם במקום אשר אנו מוצאים את אולתו של המחבר שם אנו מוצאים גם את בקיאותו הרבה בש"ס וכל הנלוים אליהם, אך מה יועילנו זה ? נפתלי הירץ מארקום

מלחמה בשלום

בספר קסת הסופר להר"ר שלמה ג"פ סימן וא"ו סעיף כ' הערה ד' מובא שמה בשם שו"ת „זכרון יוסף" שנשאל בענין סופר שטעה וכתב השם הקדוש „אדני" מלא בוי"ו כזה: אדוני, וכתב שבאם אירע זה בס"ת מותר למחוק הוי"ו ולמשוך הד' מעט; אך אם אירע זה בתפלין ומזוזות אין תקנה זאת מועילה, משום דהויה שלא כסדרן, והרב רשג"פ הנ"ל חלק עליו ואמר דבמחיקה לא שייך של"כ רק בכתיבה, והוא דין ערוך בש"ע או"ח סימן ל"ב עיי"ש. והעיר ע"ז שמה הגאון בעל חתם סופר וז"ל, ול"נ דהדין דין אמת (ר"ל כפסק הגאון בעל זכרון יוסף) הואיל דבתיבת אדוני מלא בוי"ו פירושו אדון בעלמא לא אדון האדונים יתע"ש *), נמצא חסר השם לגמרי, וכשמתקנו פנים חדשות באו לכאן שנכתב מעכשיו השם הקדוש, וא"כ פסול שוב משום של"כ, דכאן מיירי שכבר כתב אח"כ איזו תיבות שאין למוחקן עכ"ל. ואחריו נמשך הרב בעל מאיר עיני סופרים שכתב להלן בפסקיו וז"ל: סופר שטעה וכתב שם אדני מלא בוי"ו אין תקנה למחוק הוי"ו ולמשוך הד', וציין המראה מקום לזה בצדו: הערת חת"ס בספר קסת הסופר ע"כ.

בטח התענגתם קוראים נכבדים על תפארת המלאכה מעשה רקם של התבונה אשר הוצעה פה לפניכם, ועל הסברות המחוכמות אשר עליהן יסד כל אחד אדני פז הוראתו, וההפוכה כמו רגע מנועם לקח מתנגדו, ותחתיה בנה כמו רמים מקדשו מעשה צעצועים, השונה תכלית שנוי מרעהו, אך מה תשתוממו עתה בהודע לכם כי כל הרעש הזה וכל הפלפולים והברכורים האלה אין להם שום מקום באמת, ואין כאן לא דובים ולא יער, יען באמת לא נמצא שום שם אדני בכל הפרשיות מתו"מ, ודוחק לומר כי כל דבריהם למשל בעלמא נאמרו, משום „דרוש וקבל שכר" כי מלבד שסגנון דבריהם אין מורה לזה, ולא אשתמיט חד מנייהו לעורר ע"ז. אך מה יענו על פסק ההלכה למעשה של בעל מאיר עיני סופרים תנ"ל, אלא שע"ז וכיוצא בו אמר נעים זמירות ישראל „שגיאות מי יבין" וכבודם במקומם מונח — ואם שגיתי את"מ **). יצחק מעליר

בקורי הבכורים

בראש ספר „אילם" מהחכם יש"ר מקנדיאה מובא בתוך השאלות שנשאל מחכם אחד ישמעאלי שאלה זאת: מי הוא המספר הפחות מאחד שכשיוקח עם מעוקבו מכפלו ג"פ יהיה שוה א' ואין רצוני לדעת זה ע"ד הקירוב רק האמת המצומצם. עוד הודיעני בקירוב, המספר הפחות מאחד שכשיוקח מעוקבו מכפלו ג"פ ישאר א'. (התמונה האלגעברית לב' שאלות אלו הוא כזה $3ש + ש^3 = 1$ בקריאה

*) ומה יענה להשם אדני שבספר שופטים (י"ג ח') שהוא מלא וי"ו, כמו שנמסר עליו „לית מלא", והוא קדש ולא אדון בעלמא? האָנעס

**) באמת כבר העיר ע"ז הגאון בעל זכרון יוסף בעצמו בספרו ח' ע"ז לחלק יו"ד. המו"ל

מימין לשמאל) והשיב שם הרב בראשונה התרת שאלה א' ע"י מספרים אלמים (Ирраціональныя) ואח"ז כתב „ואולם מה ששאל ממורי שיודיע לו בקירוב השרש כשהשווי בין ג 1 ובין 1 פ א3 (ג 1 יורה אצלו על מעוקב הנעלם. אות פ סימן הגרעון. א3 על ג"פ מספר הנעלם) וע"פ הנחתו שיהיה המספר פחות מאחד הוא בין 0,347 והוא פחות מעט ובין 0,348 והוא יותר מעט, ואולם אם הורשנו שיהיה השרש אפילו שלם יש עוד שרש להשאלה והוא בין 1,5 ובין 1,6 עכ"ד.

וכתב ע"ז החכם לעווינשטיין בספרו „בכורי הלמודיות" אות ט"ו ז"ל: טעות גדול טעה הרב המחבר או תלמידו, כי כשתחשוב 0,347 ג"פ יעלו יותר מאחד שלם ומכ"ש בצירוף המעוקב ממנו, והשאלה היתה שהמעוקב מהנעלם עם ג"פ כמהו יעלו יחדו למספר 1 לא יותר, ואח"ז כתב „מר"ה" ואולם אם הורשנו שיהיה השרש אפילו שלם וכו' כוונתו אל השאלה השנית שנשאל מחישמעאלי. ותמונתה 3ש — ש³ = 1 וכו' ע"כ.

מאריה דאברהם! כמה שגיאות קטנות נתלקטו במוחו של המבאר עד שיצא לו מהן „הטעות הגדול" שמצא בדברי הרב ז"ל. א) לא דקדק בדברי השואל שאמר בשאלה הראשונה שרצונו „האמת המצומצם" לא „הקירוב" ואז הלא הבין כי השאלה הראשונה כבר נפתרה למעלה ע"י מספרים אלמים בין ההתרות המרויקות, ובראותו פה המלות „ואולם מה ששאל ממורי שיודיע לו ב ק י ר ו ב" וכו', היה לו להבין כרגע כי מכאן מתחיל התרת שאלה ב'. ב) בחשבו דברי הרב הראשונים להתרת שאלה ראשונה ממילא לא מצא שם התרה לשאלה השניה, וזה אלצהו לומר כי מן „ואולם אם הורשנו" מתחיל התרת שאלה ב', ושרי ליה מאריה, כי איך יתכן לומר דבר אין לו שחר כזה. השואל שאל על מספר פחות מאחד והשיב המשיב על מספר יותר מאחד ושם מחסום לפיו מדבר עד מה באופן הנשאל? ואם לא ידע מה להשיב, יותר היה לו לומר לא ידעתי מהשיב שלא כענין? אך השגיאה היותר גדולה בדבריו אשר בלי תפונה היא הנסבה אשר התעה מני דרך בדברי הרב ז"ל, המעוררת בקרבי השתוממות ותמהון, הוא הנראה אשר המבאר הזה קרא כל המשויות בדברי הרב מימין לשמאל כהקריאה בספרי העברים, ולזאת בראותו בדברי הרב „שהשווי הוא בין ג 1 ובין 1 פ א3 קרא מימין לשמאל (ותמונתה אצלנו כזה ש³ = 1—3ש) והוא תמונת שאלה הראשונה אחרי העתקת האבר 3 ש לשמאל בסימן השלילה, ולכן כתב מה שכתב, אך באמת קריאת המשויות בדברי הרב היא משמאל לימין כמו בספרי העמים, ואם נסדר המשויה הנ"ל בדברי הרב לקריאה עברית תהפך לתמונה זאת: 3ש — 1 = ש³ והיא תמונת השאלה השניה אחרי העתקת האבר 1 לימין והאבר —ש³ לשמאל בציונים הפוכים כדת, ובאופן זה צדקה מאד התרת הרב כי המספר ההוא נמצא באמת בין 0,347 ובין 0,348 ואם תדקדק בדברי הרב ז"ל בכל משוויותיו תמצא כי קריאתם משמאל לימין כמ"ש, ומכאן מודעא רבה לאלה הגדיים הרבים בימינו המחשבים עצמם לתישים בעלי קרנים ומתמרמרים כלפי מי שגדול מהם בחכמה ובמנין. ולדעתי כוונו לזה חז"ל באמרם במשנת חסידים: „כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקימת", ר"ל שקודם שיאמר איזה דבר חכמה הוא מסתכל ומביט היטב אם לא חטא ואשם נגד האמת. ומלת „חטאו" הוא מלה"כ „קולע אל השערה ולא יחטיא" כי לפתח שכל האדם חטאת רובצת, ורק אם אחרי העיון היטב בכל צדדי הסותר יאמר דבריו, אז חכמתו כשפת אמת תכון לעד.

הנ"ל

זיבורא ועקרבא

החכם הלל כהנא בספרו „גלילות הארץ" פרק ראשון § 4 בסופו בענין שמצאו התוכנים ערך אחד למרחק כוכבי הלכת זמ"ז, ולפי שראו כי בין „מאדים" ובין „צדק" נפסק היחס הזה ע"כ שער התוכן „קעפלער" כי מוכרח להיות ביניהם עוד כוכב לכת אחר, אשר ע"י יתאמת הערך גם ביניהם, ואחרי שיגעו התוכנים וחפשו בכלי מבטם מצאו דברי השערתו כנים ואמתים. וכתב ע"ז בהערה 4 ז"ל: ע"י ההתגלות לכוכב מאדים ב' ירחים (כנ"ל § 4 הערה 1) יצא לנו גם הערך אשר בין מספר הירחים הסובבים את כוכבי הלכת, וזה: לארץ אחד, למאדים שנים, לצדק ארבעה, לשבתאי שמונה. ויש לפ"ז לכל כוכב כפל ירחים מהקודם לו וערכם זל"ז הוא: 1 ; 2 ; 4 ; 8. אך באוראנוס ונעפטאן חדל היחש הזה והוא פלאי, לכן אחשוב למשפט, כי כאשר הפסקת היחש בהמרחק מכוכבי הלכת שחסר בין מאדים ובין צדק, עוררה את חכמי התכונה לבקש ביניהם כוכב חדש להתאים הערך, כן נכון גם עתה שישימו לבם על היחס החדש שמצאנו ע"י התגלות ב' ירחים למאדים להור בעין חודרת סביב אוראנוס ונעפטאן עוד ירחים חדשים וכו', ולדעתי זיכה הרב הנ"ל שטרא אליבא דבי תרי והביא ראיה לסתור, כי אדרבא מאחר שמצאו בין מאדים וצדק עוד כוכב לכת, נסתר ממילא כל הערך מהירחים כי תחת הארבעה ירחים של צדק הנמצאים עתה, היה מקומם בכוכב החדש, ולצדק צריכים להמצא שמונה ולשבתאי ששה עשר, ולא יעלה על הדעת להעמים על התוכנים לחפש בכל הכוכבים עוד ירחים רבים החסרים, וגם הוא לא בקש מהם רק לחפש ירחים בהכוכבים אוראנוס ונעפטאן, וישכח כי אז שוב לא יתאמת הערך גם ביתר כוכבי הלכת. הנ"ל

מקרא קדש

ישכחהו רחם, מתקו רמה, עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (איוב כ"ד כ). בכל באורי התנ"ך חדשים גם ישנים ישאר זה הפסוק כאגרתא דלא מקריא. רש"י ורוב המפרשים הקדמונים אמרו כי איוב מספר בזה הצלחת הרשע, כי תיכף אחרי מותו תשכחהו אמו בעגלא ובזמן קריב ולא יזכר לארך ימים. אך אפון מאד אם נוכל לחשוב לאושר גדול והצלחה מרובה לאיש אשר כי ימות ואבד שמו חיש, וגם המפרשים האחרונים לא אמרו בזה דבר נאה ומתקבל שיהיו דברי הכתוב דבר דבור על אפניו. ולדעתי מאד נמרצו אמריו בזה, ואיוב בתבונה ידבר, כי כונתו מקבלת בזה לדברי התנא עקביא בן מהללאל באבות פ"ג: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה: דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, ולזה כוון ג"כ באמרו „ישכחהו רחם" ר"ל הוא הרשע ישכח צאתו מרחם ולא יחשוב בעת שעלה צחנתו ותעל באשו, (ודקדוק מלת ישכחהו עדה"כ ויכו האחד את האחד (ש"ב י"ד ו) וכן וישנו את טעמו (ש"א א כא יד) שהכנוי קודם הפעול עיין רד"ק שם), „מתקו רמה" ר"ל כי לא יבעיתהו הרעיון שישוב להיות בזמן מן הזמנים רמה והולעה, כי ימתקו לו רגבי נחל אז לדעתו, ולא יאמין כי קשה רמה לגוף אחרי אפיסת החיים ההוים, ומתקו הוא כמו מתוק לו, „עוד לא יזכר" ר"ל שהוא יחשוב שהשאול בית מנוס לו ואין חשבון בשאול אשר הוא הולך שמה ולא יזכר ולא יפקד על כל רוע מעלליו, ולדעתו אין שום מציאות זולת ההויה השפלה הזאת, „ותשבר בעץ עולה" ר"ל כי הוא לא יסתכל בג' דברים הללו שעי"ז תשבר

עולתו כעץ ויכניע יצר זדון לבו הרע, ולכן „רעה העקרה אשר לא תלד", ואין מי לתבוע עלבונה מידו, ירעצה וירוצצה אחרי שאימת מות לא תבעתנו וגם אין פחד אלהים לנגד עיניו. ואין אני אומר קבלו דעתי, רק הנני כתלמיד הדן לפני רבותיו בקרקע ושואל יפה חיבתי? יפה זכיתי? ומי שיש בידו להשיב ישיב!

יצחק מעליר

עמר השכחה

א) בספר דרך אבות מהגאון ר' אליהו שיק ז"ל אהא ד„שמעון בנו אומר כל ימי כו'" (אבות פרק א' משנה יז) כתב: ויש לומר דהנה מצינו מה שתקנו בתפלות גבי עשרה הרוגי מלכות שעל רשב"ג אמרו אי הלשון כו', ואמרו כ"מ ששנה רשב"ג הלכה כמותו וכו', ולכן אמר המאמר הזה עכ"ל *) ושכח במח"כ שזה רשב"ג שאמרו עליו שבכ"מ הלכה כמותו, הוא רשב"ג אביו של רבינו הקדוש, ורשב"ג הנהרג לא הוזכר כלל במשנה לשום הלכה וכמבואר בסדר הדורות. הן אמת שגם בזה אשר לפנינו באבות, יש אומרים שהוא רשב"ג אבי רבי, אך הגאון הנ"ל הקדים בעצמו שהוא מעשרה הרוגי מלכות וכמבואר בדבריו יעו"ש.

ב) בספר הנזכר אהא „דר' יוסי הכהן החסיד" (אבות פרק ב' משנה יא) כתב: ומצינו בשבת דף קי"ט מעולם לא עברתי על דברי חברי, וזה ג"כ בעל המאמר ר' יוסי כו' וא"כ היה חסיד גדול עכ"ל. ופליאה נשגבה היא הלא ר' יוסי אומר שם „יודע אני בעצמי שאיני כהן כו'" ופה באבות הלשון בפירושו „ר' יוסי הכהן". ולפי זה נפל כל הבנין שבנה המחבר במשנה י"ג „ור"י שהיה צריך כו'" יעו"ש, ובמשנה י"ז „ולכן לדעתי שר' ישמעאל היה בן של ר' יוסי כו'" יעו"ש כל הענין כי זה ר' יוסי הנזכר פה הוא ר' יוסי הכהן הנזכר במשנה עדיות פ"ח מ"ב, ואיננו ר' יוסי סתם אשר יש אומרים שהוא ר' יוסי הגלילי ויש אומרים שהוא ר' יוסי בן חלפתא ודוק.

ג) בספר עין יעקב אהא „דנהוג נשיאתך ברמה" (כתובות קד ע"ב, עין יעקב סי' ל"ז) כתב: שכן הנהיג עצמו ר"ג כדאי' בסנהדרין דף י"א כמה תקיפא כו' עכ"ל. ונראה מלשונו שכוונתו דשם הוא ר"ג בנו של ר' יהודה הנשיא, ושכח במח"כ דשם הוא רבן גמליאל דיבנה אבי אביו של ר' יהודה הנשיא וכמבואר שם.

ד) הרב הקדוש בעל אור החיים על התורה בפסוק וילך משה וידבר את הדברים האלה, כתב: אומרו את כל כו' יעו"ש, ופליאה נשגבה היא כי בפסוק

---

*) פה מקום אתנו להעיר מלב אלה המתמרמרים על המבארים את האגדות באופן ליחס כל מאמר לאומרו שאמרו לפי מאורעותיו והקורות אותו. הדרך הזה ישן נושן הוא, ולא נולד על ברכי המבארים האחרונים המתחכמים בימינו כאשר יאמרו החרדים. כן אומר החיבת הלבנון בהקדמתו וז"ל: וחברו במס' אבות מוכרח ויוסף מדותם המקובלות מהם כל איש בזמנו ובמקומו, הרי דבר גדול נלמד ממנו שאם ברצוננו להבין את דברי חז"ל במס' אבות עלינו לדעת ולחקור תחלה על זמן ומקומו של האומר שהם הסבה להמאמר, ובלא זה נגשש כעורים קיר ולא נמצא ידינו ורגלינו בביאור דבריהם הקדושים הסתומים והתמוהים בחוסם התולדה ומקריהם הפרטים.

המו"ל

זה ליתא תיבת „כל' — הן אמת שבתנחומא הובא לשון הפסוק ג"כ בתיבת „כל", אמנם שם יש לומר שט"ס הוא, אך דברי אור החיים נפלאים מאד — ואגב אעיר על מ"ש אור החיים בבראשית א' פסוק כ, „כי כאן כתב קמ"ץ תחת ריי"ש של רקיע, ושם כתוב שב"א תחת הרי"ש של רקיע" שבכל הספרים אשר לפנינו בשני המקומות שב"א תחת הרי"ש של רקיע.

ה) בשלחן ערוך הרב סי' רפ"ח סק"ג „אבל אם למחר כו' אפי' בערב פסח" יעו"ש, והוא פלא כי לעולם לא יוכל להיות יום א' ערב פסח עפ"י הידוע אשר לא בד"ו פסח, וכן מה שכתב שם בסק"ד „או תענית אסתר" זהו ג"כ מהנמנעות שיהיה תענית אסתר ביום א' כי אז צריך להיות פסח הבא ביום ד', עפ"י הידוע אשר ביום ו' של פסח הוא פורים שעבר, ולא בד"ו פסח [אחר זה ראיתי כי דברי הרב נובעים מהמגן אברהם בסי' רפ"ח, וחפשתי ומצאתי שהגרי"פ בהגהותיו לשו"ע הרגיש בזה, ופליאה על הרב שלא הרגיש בזה].

ו) בספר עץ יוסף שעל התנחומא פ' שלח סי' י"ג ד"ה ואולם חי אני אם יראו כו' כסדר הנמצא כאן אינו בפסוק אחד כו' יעו"ש, ובמח"כ טעה בזיל קרי בי רב הוא, כי בהמדרש צ"ל „ואולם חי אני וגו'" והוא התחלת פסוק י"ג במדבר י"ד ואח"כ מתחיל המדרש „אם יראו כו'" והוא פסוק שלם במדבר ל"ב י"א, והרואה שם יבין עד היכן מגיע בזה טעותו של הרב המחבר.

ז) הרב מאורי אש בביאורו על ספר תדב"א ח"א פ' כ"ד אות יו"ד כתב אהא „דמרודך שנהג כבוד באבינו שבשמים יצא ממנו נבוכדנצר לעולם" שהוא הכבוד שהוציא את יהויכין מבית כלאו, ובמח"כ טעה כי זהו אויל מרודך בנו של נ"נ, והתדב"א אומר שבשביל זה זכה שיצא ממנו נ"נ, והנכון בזה מ"ש בישועות יעקב (פ' כ' אות כה) שכוונת התדב"א היא על מרודך בלאדן אבי נ"נ, אשר שמו היה מרודך ונקרא בלאדן על שם אביו וכמ"ש ברש"י סנהדרין דף צ"ב[1] והכבוד שחלק לו הוא שפסע ג' פסיעות וכדאיתא באסתר רבה פ"ג, והתדב"א סובר כהמדרש שחולק בזה על גמ' סנהדרין שנ"נ פסע בעצמו ד' פסיעות, ועיין בח"א רש"א שם, ובהערה למאמרנו „העלם דבר" השחר שנה אחרונה.

ח) בספר קובץ עץ חיים חלק ב' חוברת ב' (שיצא לאור ע"י הגרדט"א ז"ל מזיטעבסק, בעזרת הראב"ד דברלין הי"ו) תמה הרב ר' יצחק יוסף חזן על המ"כ דר"פ ויגש שכתב: שלא ילמד את בתו או אשה אחרת שתמאן, ותמה ע"ז הרי"ח הנ"ל הא אין מיאון אלא ביתומה מן האב? והגרדט"א ז"ל העיר ע"ז שאולי הוא ט"ס במ"כ וכצ"ל „שלא ילמד את בת אשתו או אשה אחרת שתמאן" יעו"ש, ומשניהם נעלם רש"י יבמות דף ב' ע"ב בד"ה וכולן, הכי משכחת ליה מיאון בבתו והוא קיים וכו' כגון שאביה השיאה לה לאחד ונתגרשה כו' ובפ' ב"ש (דף קט) קרי לה יתומה בחיי האב עכ"ל, וע"כ היא גמ' מפורשת ודברי המ"כ שרירין וקימין.

ט) רבים הביאו מאמר חז"ל „הוא אמר קמח והיא אמרה סלת מכאן שאשה עינה צרה באורחים" ודרשוהו בכמה אופנים (לדוגמא יעיין בספר קהלת משה

הערה

[1]) ועפ"י דברי רש"י אלו יבואר מ"ש באסתר רבה פ"ג ע"י שכבד זקנה לזקנו כו' כבודך וכבוד זקניך ואביך כו' שרבים תמהו ע"ז שלא אביו היה? (ע"ש בעץ יוסף) ובזה ינוח לנו שכיון שמלך ע"ש אביו בלאדן, ע"כ כאלו הוא היה המכבד, ושפיר אמר המדרש זקניך והבן.

שהביא בזה חמשה פירושים מגאונים מפורסמים) ואנכי לא ארע מקום המאמר הזה כ"א בב"מ דף פ"ז ושם איתא „כתיב קמח וכתיב סלת אר"י מכאן שאשה עינה צרה באורחין" ופרש"י „הוא אמר סולת והיא אמרה קמח" (וכן הובא לשון רש"י זה בכלי יקר בראשית יח פסוק ו) ולפי גירסא זו סרו כל הפליאות שמצאו הדרשנים בזה המאמר.

י) בספר כלי יקר בראשית י"ח פסוק ז' „ועל צד הרמז נראה לומר כי ע"ז אמר והשענו תחת העץ כו'", ונראה מלשונו כאלו מדעתו הוציא הרמז הזה, ונעלם מכ"ת שכן איתא רמז זה להדיא בזוהר הקדוש במקומו.

יא) בהגהות הגאון ר' צבי חיות ז"ל לשבת ד' פ' „וכן מצאתי ג"כ בב"ר פ' ע"ג כמר"א ונתיר ככי ושיני דקיסר" יע"ש, ואנכי מצאתי עוד ענין כזה ברות רבה „כמר"א נפל שעריהן דפוריא" ובלי ספק שהיא איזה אגדה אך לא ארע מקומה, ועל הבקיאים היודעים זה להודיע בכנסת הגדולה.

יב) בהגהות הנ"ל לתענית דף ה' ע"ב כתב על מ"ש רש"י „ודרשינן וירא ישראל ישראל סבא, שראה דרוש זה ברבה ונעלם ממנו מקומו — ודרוש זה מצאתי ברבה ס"פ ויצא, אך על פסוקים אלו, לולא ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל (תהלים קכד) ישראל סבא — ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (שם כב) ישראל סבא.

יג) בהגהות הנ"ל ליומא דף כ"ח ע"ב הביא מריש ספר יוחסין שהגיה בגמ' יומא שם שצ"ל „קיים אברהם אבינו אפילו ערובי חצרות" וביוחסין שלפנינו לא נמצא כן יעו"ש.

יד) בהגהות הנ"ל לב"מ פ"ד ע"ב „וכבר התעורר בזה בס' חסידים וכעת אין ספרו תחת ידי" ואנכי לא מצאתי בס' חסידים כי אם שהתעורר למה לא מנו חכמינו ז"ל הא דר' אלעזר ב"ר שמעון בין אלו שלא שלטה בהן רמה והוא בסי' תתשמ"ג — ואגב אעיר דבס"ח שם הגי' „שהיה כ"ב שנה בעליתו" ובגמ' היה „לא פחות מן י"ח שנה ולא טפי מן כ"ב שנה". ומה שהקשה הרצ"ח „איך לא ידעה אשתו בבירור מספר שנותיו שהיה בעלה?" יש לומר שהספק בזה היה אצל רשב"נ, או אצל אמיה דר' יוחנן איך שמעו המעשה מפי אשתו דראב"ש, והוא פשוט.

טו) בחדושי אגדות רש"א לעירובין דף ס"ד ע"ב בד"ה אפי' כותב בהו תפילין כו' כתב „חדשים מקרוב באו כו'". ופליאה גדולה היא, כי פירוש זה נמצא לפנינו ברש"י ד"ה אפי' כותב יעו"ש (לזה העירני אבי מורי הרה"ח מו"ה יהושע אברהם לעווין ז"ל, ששחל"ח ביום א' כ"ה אייר תרמ"ט, בעיר פאלאצק).

טז) במאמרי „עומר השכחה" סי' י"ז (כנסת ישראל תרמ"ז צד 158) יש להעיר במה דברים, א) שהדרש „לקושיא דלבן" נמצא ג"כ בויק"ר פ' ל' שדרשו ר' יצחק בן חלקיה ולא ריש לקיש. ב) שנמצא ג"כ ר' יהודה בן לקיש, והוא בשבת מ"ג ע"ב, חגיגה ט' ע"ב, יומא נ"ג ע"ב. ג) שמצינו עוד ר' זירא בר ממל בקדושין ט' ע"א, הן אמת שבסה"ד כתב ע"ז שאולי הוא ט"ס בקדושין שם, אך אינו מוכרח כלל, והבית ועד לחכמים (שחיברו הגאון בעל מלא הרועים) נתן לו מדור בפני עצמו, וכתב שאפשר שהוא אחיו של ר' אבא בר ממל, וכן נמצא עוד ר' לילי בר ממל ביבמות י"ב, והבית ועד לחכמים כתב עליו שאפשר שהוא ג"כ אחיו של ר' אבא בר ממל, ובכ"ז יחוק דברינו שם אשר „ממל" שם איש הוא.

י"ז) כנסת ישראל תרמ"ז צד 234 „ואינו לא במשנה ולא בגמרא שמי שיצא דינו להורידו מקדושתו יוצא מן המקדש כשהוא לבוש שחורים", והמבקר הזה שכח כי לא ראינו אינו ראיה, ובאמת היא משנה מפורשת במס' מדות „לשכת הגזית

ששם היתה סנהדרי גדולה יושבת ודנה את הכהונה וכהן שנמצא בו פסול לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא והולך לו" ומשנה זו הובא ג"כ ברש"י פסחים דף ע"ג ע"ב בשנוי לשון קצת יעו"ש.

יח) שם צד 236 „ולפי זה מה שאמר ר' יוסי בסנהדרין" יעו"ש, תם בזה שנה המבקר יען כי המעשה דשבת היה במלך רומי (וכמש"ש ברש"י ד"ה של אומה זו, רומיים:) וכידוע שר' יוסי ור' שמעון ור' יהודה (סתם ר' יהודה הוא ר' יהודה בר אלעאי) היו אחר חרבן הבית, ומה שאמר ר' יוסי בסנהדרין הוא במלך ישראל ועי"כ נכון גם גירסת הגמ' שר' יוסי אמר שלש מצות כו' ומה שאמר „מלך מותר בו" הוא מן הדין ודלא כמו ששבש המבקר יעו"ש.

יט) בכנסת ישראל תרמ"ח הביא הרב החכם ר' דובער באמפי איזה מאמרים לדוגמא מספרו „מקורי מנהגים" אשר אתו בכתובים, וכאשר מצאתי במדרש רבה מקור לשני מנהגי ישראל אמרתי להביאם הנה. א) המנהג בישראל שכל אדם אשר יראת ה' נגע בלבו שקונה לעצמו בחייו מקום בבית מועד לכל חי, ויש מקור לזה בויק"ר פ' ה' מכאן א"ר אלעזר צריך כו' ע"ש*). ב) המנהג שנותנים הלולבים לתינוקות בהושענא רבה, ומהספור שנמצא ברבה פ' בחקותי ל"ז נראה שמנהג ישן הוא ושלזה נתכוונה המשנה „התינוקות שומטין לולביהן" יעו"ש. אמנם הגאון ר' מנחם די לונזנו ז"ל דייק מלשון הירושלמי ההפך מזה (עיין בהגהותיו הנדפסים בהאסיף שנה ב' צד 323).

כ) ע"ד מ"ש במאמרי „העלם דבר" (השחר שנה אחרונה חוברת ט') סי' ב' יעו"ש, אחר זמן רב בא לידי ספר פתח עינים להגאון חיד"א ז"ל ומצאתי בו שכבר קדמני בזה, ואגב ראיתי שם עוד שתפס את הרב עין יעקב במ"ש אהא דרב אחא שאמר (יבמות פ"ו) שתין סבי הווינא כו' שאפשר שהוא רב אחא שאמר (מכות ט"ז ע"ב) המשהה את נקביו כו' ותפסו בזה שבמכות הוא רב אחאי, וידוע כי תרוויהו נינהו, הן אמת שבגמ' הגי' „רב אחאי" אמנם בעין יעקב הגי' „רב אחא" ואפשר שהיה כן גם בגמרא שהיה לפני הרב עין יעקב.

כא) ע"ד מ"ש במאמרי שם סי' ג' כבר קדמני בזה ג"כ הרב פתח עינים לסוטה. וידידי החו"ב ר"א רובין נ"י העירני כי כטעות הזה כתב הרב עין יעקב עוד פעם והוא בברכות פרק ב', ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה כו' וכתב ע"ז הרב עין יעקב „סתם ר' יוחנן הוא ר' יוחנן בן זכאי" והוא פלא.

צבי הירש לעווין

---

*) את המקור הזה כבר גלינו בספרנו „חיי היהודי עפ"י התלמוד" כ"א 2005 כג' מס.
המו"ל

הערות ותקונים לס׳ התשבי

אות א

הערות ותקונים

אב החדש החמישי נקרא „אב" ולא נמצא במקרא (א) וכן שמות כל שנים עשר החדשים: ניסן, אייר, סיון וכו', אינם לשון עברי רק לשון כשדים (ב) או פרסים (ג) והראיה כי לא נמצאו

(א) אבל מקובל באומה כשאר שמות החדשים המורגלים בפי העמים אשר גרו בתוכם בני ישראל מיום גלות הארץ; והחדש אָב יכוון כמעט עם חדש אויגוסט. ואולי נקרא על אדמת נכר (חוץ לארץ ישראל) בשם הזה, כי אז שם בשול התבואה כמו בארצותינו, ויהיה נגזר מן אביב, שהוראתו הראשונה על שבלת לעת בשולה (אסרע): כי השערה אביב (שמות ט לא) (ודרי"ל ב"ז באוצהש"ר), השערה היתה לעת היא במועד שהיא באביבה, בשבלים (אין אהרען), והשם אביב במקום הזה הוא ביחס הפעול אל שם השערה, כמו הפשתה גבעל, הגפנים סמדר (רש"י פין בהאוצר), כמו שנקרא (במקרא) החדש הראשון (הוא חדש ניסן): „חדש האביב" (שמות כג טו, דברים טז א) (אהרען-מאָנאט), לפי שהתבואה מתבשלת בו ובאה בשבלים [1]); ע"ד השם קציר שנופל על התבואה שנקצרת ועל העת שבה נקצרת (עיין באוצהש"ר, באוצהש"ר הכללי ובהאוצר). — ונקרא החדש החמישי „אָב" ולא „אביב" שלא יתערב עם החדש הראשון הנקרא כן. (ב) כדעת הראב"ע (בשמות יב ב) ראה לקמן בהערה ד'. (ג) כדעת הרמב"ן, שכתב (בשמות שם): אין להחדשים שם בתורה... וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו „שמות חדשים עלו עמנו מבבל" [ירושלמי ר"ה פ"א], כי מתחלה לא היה להם שמות אצלנו, והסבה בזה, כי מתחלה היה מונים זכר ליציאת מצרים, אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב: ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה (ואשר הביא) את בני ישראל מארץ צפון (ירמיה טז, יד טו) חזרנו הנחנו לקרא החדשים כשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י, כי אלה השמות ניסן, אייר וזולתם שמות פרסיים הם ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר, ולכן אמר הכתוב: בחדש הראשון הוא חדש ניסן, כמו הפיל פור הוא הגורל [2]) [אסתר ג ז] ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן ותשרי

---

[1]) והנראה שהשיחד השם אביב אל שבלת השעורים, שהם מתבשלים בארץ ישראל ובמצרים ובסביבותיהן בחדש ניסן, ומנחת בכורים שנאמר בה: אביב קלוי באש קבלו חז"ל שבאה מן השעורים (ועי' באור הרנה"ו, ויקרא ב', י"ד) (לשון רשי"ם שם). וכ"כ רל"ש (בס' הרכסים לבקעה, והובא בהכתב והקבלה שמות ט', ל"א): כי השערה אביב, וכן אמר בעומר „אביב קלוי באש" והוא בא מן השעורים. ונקרא החדש הראשון „חדש האביב", כי בניסן השעורים קרובים לבשולה בארצות החם. מכל זה נראה שאין אביב כ"א בשעורים שלא הגיע עדיין לגמר בשולם. וכן לא נמצא עוד במקרא במין דגן אחר, ועודנו באבו, ובאבי השדה גם הם מענין זה, וכן לראות באבי הנחל, לראות הפרחה הגפן, כל זה בניסן שם. — והמתרגמים חדש האביב „אהרען-מאָנאט" לא תרגמו יפה, כי גם של חטה ושאר מינים קרוי „שבלים", והם אינם מתבשלים עד פרוס עצרת בא"י וסביבותיה, אבל אביב הוא בשעורים לבד, ויתורגם „מאָנאט דער גערסטען-ריפע", ע"כ.

[2]) הרב החכם אבן עזרא באסתר שם כתב: „והנה זה הפך הוא חדש ניסן", כוונתו אל

וכלם כמוהו ע"כ לשון הרמב"ן. — וכן כתב הר"א עפשטיין (בהשחר שנה ה חוברת ח') שהשמות החדשים הנהוגים אצלנו אין יסודם בלשון העברית, כ"א בלשון אחרת. בראשונה לא היה בלשוננו שום שם עצמי להחדשים, והיו נקראים רק ע"פ מספרם: החדש הראשון, השני וכו'. וגם השמות הנזכרים בהחלקים הקדמונים שבתנ"ך, כמו: זיו (מ"א ו לז) שהוא אייר, ובול (שם לח) שהוא חשון, גם אותם למדו היהודים מהמצרים, שכן מצאנו בכתובותיהם שני החדשים האלה בלי שום שנוי. ובהחלקים האחרונים שבתנ"ך: [זכריה] דע"כ [ר"ל (דניאל) עזרא, נחמיה], מגלת אסתר (וכדומה), יכונו החדשים בשמות אחרים: ניסן (אייר), [סיון (עיין לקמן הערה ד' ותראה ותבין אמתת התקונים אשר ראיתי פה להוסיף וגרוע] וכו', אשר לא בא זכרם בהחלקים הקדמונים. והנה לפי"ד קצת חכמים מקור השמות האלה ניסן אייר וכו' הוא בלשון פרסית, והיהודים למדו אותם בהיותם תחת ממשלת מלכי פרס ומדי. וז"ל הרמב"ן שמות י"ב ב': כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים... (הנ"ל). וכן השתדל החכם בענפעי בספרו (Benfey, Ueber die Monatsnamen) לבאר הוראת השמות האלה מלשון פרס ומחדשיה... חוץ מאלה השמות המובאים מבענפעי, מצאתי עוד שמות אחרים פרסיים קדמונים בכתיבת המלך דריוש... כפי העתקת החכם שפיעגעל בספרו (F. Spiegel. Die Altpersischen Keilinschriften) .' — אבל כתב שם כי „כל קורא מבין יראה שאין שום שייכות בין כל חדשי פרס... הקדמונים והאחרונים, ובין חדשי היהודים, ודרך בענפעי זרה מאד, כי הוא משוה את השמות זה לזה בעזרת חלופי אותיות וסרוסן, אשר בדרך כזו יעלה בידנו לעשות מראובן שמעון. — אמנם רבותינו ז"ל הורו כנכון בירושלמי ר"ה, שמות החדשים מבבל עלו. ודבריהם אלה נתאמתו מאד בימינו אחר שמצאו בניניוה הרבה כתובות ישנות של האשורים והבבלים, ועל אחת מהן כתובים שמות כל החדשים שלהם. והם נמצאים בד בבד עם שמות חדשינו, ואלה הם כפי שמובאים משרדער בספרו (E. Schrader. Die Keilinschriften und das alte Testament s 217.)

Ni-sa-an-nu	ניסן	Tas-ri-tu	תשרי
Ai-ru	אייר	A-ra-ah sam-nu	מרחשון
Si-va-nu	סיון	Ki-si-li-vu	כסלו
Du-vu-zu	תמוז	Ti-bi-tuv	טבת
A-bu	אב	Sa-ba-tu	שבט
U-lu-lu	אלול	Ad-da-ru	אדר

Arhu ma-ak-vusa Addaru ואדר

מה שכתוב בתחלת הכתוב: בחדש הראשון הוא חדש ניסן, שאם עברי תרגמו לשם (פרסי) [כשדי צ"ל, כי לדברי הראב"ע בשמות י"ב ב': „שמות החדשים לשון כשדים", עיי"ש ועי' לקמן בהערה ד'], וכאן הוא בהיפך שאם פרסי ר"ל השם פור תרגם ללה"ק (הר"ר פירשטענטהאל, בבאורו על פי' הראב"ע למגלת אסתר הנקרא „פתוחי חותם).

רק בספרי הגולה, שהם: זכריה ודניאל, עזרא ואסתר. ורבי אברהם אבן עזרא חשב גם עמהם ספר חגי בפרשת בא אל-פרעה (שמות יב ב) (ד) והוא טעות סופר כי לא נמצא בו. ובארבעה ספרים הללו נזכר רק שבעה חדשים, והם:

והנה כל החדשים שוים חוץ מתמוז וחשון, שאצל האשורים היה תמוז נקרא „buvuzu" ומרחשון — „arahsamna", אך בשם תמוז השנוי קטן כי בלשונות קדם יתחלף בנקל המ"ם על וי"ו, אמנם במרחשון השנוי גדול וניכר (ועיי"ש מה שהאריך על-אדות החדש מרחשון הזה).

(ד) ופניתי אני לראות לרגל המלאכה אשר לפני, אם אמת נכון הדבר, ומצאתי ראיתי כי לא כן הוא, כי בקשתי בחומש ישן נושן שנדפס בשנת שע'ח בבאזיליא ובהרבה חומשים הנדפסים מחדש (בדפוסים שונים ובזמנים שונים) אשר על ראשם כמראה אבן ספיר יתנוסס ה„אבן עזרא" — ולא מצאתי בכל אלה „ספר חגי" בדברי הראב"ע שם, וכה דבריו (sic!) „וכל שמות החדשים אינם לשון קודש כי אם לשון כשדים, ע"כ לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם (ולא בכל המקרא), רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה" ע"כ. ואפשר היתה לפני המחבר גרסא משובשת. — ותמהני עליהם (על הראב"ע והמחבר), שזכרו והביאו ספר „דניאל" אשר לא יזכר ולא יפקד בו אף אחד משמות החדשים ושכחו מלהזכיר — „נחמיה", אשר אמנה המצא ימצאו בו שלשה מהם כמו שתראה לקמן. ואולי הא (שלא חשבו „נחמיה") לא קשיא כלל, כי כללו נחמיה בעזרא, כדברי הח' ר' יהודה ליב ב"ז (במבואו ל„נחמיה"), דאמר שם: „הספר הזה מצד התחלת לשונו נראה כספר בפני עצמו, אך מצד הדבקו לספר עזרא אשר הוא בלי סיום נראה שהוא כהמשך לספר שלפניו, ודעת התלמוד נראה כי ב' ספרים האלה לספר אחד יחשב' עיי"ש, וכן משמע מדברי רש"י ז"ל שכתב (ריש ס' נחמיה) „דברי נחמיה וגו' מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה", מדאמר בלשון הזה ולא אמר „הספר הזה כתבו נחמיה" שמע מינה ברור היטב כי ספר נחמיה דבוק הוא והמשך לספר עזרא שלפניו, וע"כ דקדק בלשונו ואמר „מכאן ואילך וכו'". וכן כתב הגאון הרב מלבי"ם ז"ל (שם) „שספר זה נמשך על ספר עזרא הקודם, וכמ"ש חז"ל בסנהדרין (דף ל"ג). — אבל מה שחשבו והביאו גם „דניאל" בתוכם קשה! — אחר הדברים האלה מובן מאליו כי דברי המחבר הא דאמר „ובארבעה ספרים הללו" קהים ודחוים. והנה בספרי זכריה, עזרא נחמיה

ונראה לי ליישב הכתוב ע"פ מה שכתב הרשב"ם (בשמות פ"ז פ"ו): לא היה צריך לכתוב אלא „הפיל הגורל", הואיל ובלה"ק נכתבה המגלה, אלא להודיענו, על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור [אסתר ט' כ"ו], ואלו לא נכתב מתחלה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות, לא היינו יודעים למה נקרא „פורים", עכ"ת. והנה כלל ידוע בלשון „שהאדם יקדים תמיד מה שהוא העקר ויאחר את הטפל" (הרב מלבי"ם ז"ל, מ"א ג' כ"ב, עיי"ש), והם ז"ל אמרו דברה תורה כלשון בני אדם: מעתה לזאת הקדים הכתוב בחדש הראשון לפי שהוא שם עברי ובאותה לשון נכתבה המגלה, הוא העקר ותרגומו: „הוא חדש ניסן" הטפל, אך לתוספת באור: אבל „הפיל פור" שהוא העיקר למען הודיענו למה נקרא פורים (כנ"ל), קדם ונתן לו משפט הבכורה, ואח"כ תרגמו בלשון שבה נכתבה המגלה: הוא הגורל.

ניסן (ה), סיון (ו), אלול (ז), כסלו ומגלת אסתר נזכרו אך שבעה חדשים (ח), טבת (ט), שבט (י), אדר (יא) כמו שחשבם המחבר. (ה) באסתר (ג ז): הוא חדש ניסן, ובנחמיה (ג א): ויהי בחדש ניסן. (ו) באסתר (ח ט): הוא חדש סיון. (ז) בנחמיה (ו טו): בעשרים וחמשה לאלול. (ח) בזכריה (ז א): בארבעה לחדש התשיעי בכסלו, ובנחמיה (א א): ויהי בחדש כסלו. (ט) באסתר (ג טז): הוא חדש טבת. (י) בזכריה (א ז): הוא חדש שבט. (יא) באסתר (ג ז): הוא חדש אדר, ובעזרא (ו טו): יום תלתא לירח אדר. — ועתה יקירי הקורא! אחרי כי הננו עומדים על פרק החדשים ואמרנו כי אף בספרי נביאי בבל נזכרו שמות החדשים ורק שבעה מהם, אחשוב לא לשפת יתר לדבר דברים אחדים על אדות שם „תמוז“ (שם החדש הרביעי) הנמצא כתוב בספר יחזקאל (ח יד): והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז. הנה בענין הזה יש דעות שונות ומתחלפות: לדעת רש"י תמוז לשון היסק כמו על די חזי למזיה (דניאל ג יט) ואתונא אזה יתירה (שם שם כב) ופירוש מבכות את־התמוז: פייסנ'ע פלוייי' לאלקאלבי"ן [Faisent pleurer l'echauffe מאכטען וויינען דען ענהיטלטען] כי היה להם דמות אחד שמחממות אותו מבפנים, והיו עיניו של עופרת והם נתוכים מחום ההיסק, ונראה כאלו בוכה, ואומרות תקרובות הוא שואל [3]) עיי"ש. ויש מפרשים התמוז „השרוף“ מן למזא לאתונא [דניאל ג יט] רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף, שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשים היו בוכות אותם; מבכות מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה. והרב רבינו משה בר מיימון ז"ל כתב [במורה נבוכים ח"ג פרק כט] כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדמונים, כי היה איש מנביאי ע"ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי"ב מזלות, והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש, והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא, והצלמים כלם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עפפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ, והיה זה להם לחק עולם בתחלת יום ראשון מחדש תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז. ויש מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלה ותרגום ופגשו ציים את איים [ישעיה לד יד] ויערעון תמוזין בחתולין; וברוב הנוסחאות כתוב תמוון בשני ווי"ן (עיין רד"ק ביחזקאל שם). ולדעת מבארי הטעמים הוא הנקרא בספרי ההבלים של יונים ורומים „אדניס“; לספורם היה אדניס בארץ אשור נער יפה מאד, וכאשר יצא פעם אחת לצוד ציד, נטרף מחזיר היער,

[3]) ולפי"ז יפרש רש"י מבכות כפעל יוצא ותמוז מלשון היסק ב׳רמי ופי' מבכות את המוסק. אבל לפי שבאמת גם מבכות פעל עומד כמו רחל מבכה, והמלה „את“ תבוא גם אחרי הקל בשרש בכה, על מי שעליו הבכיה כמו ולבכותה, יותר טוב לפרש כי הנשים היו בוכות את הדמות בראותן את הדשת בוכיה שהוא סימן רע להן, ויהי' תמוז שם התאר אל הדמות ההוא משרש תמם כשם המקרה ממנו: תמם יהלוך, שהתי"ו שם נ"כ למשקל, רק שבא בזיי"ן כמו בדברי חז"ל נתמזמז כמו נתמסמס והוא א"כ שם עברים, וע"ם שבכיתו היה מה שהעופרת נתך ונמס ממה שכהניו מסיקין תחתיו בסתר לרמות את הנשים שחשבו שהוא בכי דמעות, ויאמר ע"ד החול שהנשים בוכות על זה הנמס והנתך, וע"ד קורס גנו (זיא בעוויינען דען נעם שמאלצענדען) (הערת הד"ס כהן לעבענזאהן, בבאורים חדשים שם).

ובתרגום ירושלמי (יב) דמגלת אסתר בפסוק בחדש הראשון הוא-חדש ניסן (ג' ז) נכתבו כלם על הסדר.

אבן נהגו קצת חכמי ספרד ליחס עצמם בלשון „אבן", כגון: רבי אברהם אבן עזרא, ר' שמואל אבן תבון, ר' שלמה אבן גבירול, וכן כל אותם שהיו בקיאים בלשון ערבי, ואבן הוא בלשון ערבי כמו „בן" בעברי (יג), אבל אינו כמו בן המצטרף לאב כי אם למשפחה, כי אביו של ר' אברהם „מאיר" שמו ו„עזרא" שם היחס, וכן „תבון" ו„גבירול" הם (שם) [שמות] יחס (המשפחה)

והיתה יללה גדולה, ולכבודו עשו בארצו אבל ממנו, וישימו אותו בהיכליהם, ויהי להם לחוק, מימים ימימה הלכו הנשים לתנות ולבכות עליו, והעת הזאת היתה בחדש תמוז (הר"ש דעטמאלד בבאורו שם) ואמר הר"א בנעם (בבאורו שם): הנכון כדעת חכמי העמים שאומרים כי תמוז הוא „אדניס" אצל היונים; כי א) דומים הם במבטא, וידוע כי שמות העלם הפרטי בהעתקתם מלשון אל לשון, אף כי ישתנו מ"מ יתחלפו מפני סבות שונות אשר אין כאן המקום להגידם, ובפרט בפי היונים אשר המירו אות באות אם לאזנם או לפיהם היתה שפת עלגים (ומהמשלים הרבים אשר אוכל להביא אציג רק שנים, והם: פַּאִיָא תחת פרעה ואַבּוֹאַלָאָן תחת אבשלום), ועל אשר כבדה עליהם לבטא ת' מ' המירו אותן בד' נ' י'; ב) היתה העבודה הזאת בראשונה בפעניקא, והארץ הזאת ושפת יושביה קרובות מאד לארץ ישראל. וידוע כי גם הבעל היה אלהי פעניקא; ג) אמר: הנשים מבכות את-התמוז וידוע כי מימים ימימה הנשים ספדו על-מות אדניס [4]). — ואם החג הזה היה בחדש תמוז [ר"ל בחדש הרביעי] נוכל לאמר כי על המקרה הזה קראו החדש אשר בו קרה: „תמוז", כמו שקראו את הנחל אשר בו רחצו ביום חגו את פסלו על שמו ע"כ. (יב) הוא תרגום שני, גם רש"י ז"ל יכנה (בדברים ג ד) תרגום שני בשם „תרגום ירושלמי" עיי"ש. ועיין תולדות רש"י להחכם מוהריט"ל צונץ, בעברית מאת הר"ר ש"ב הלוי (סימן כ"ג ממספר הספרים שהיו לרש"י ז"ל). וכן עיין בבית יהודה לריב"ל (פ' קי"ח בהערה ג). (יג) ואינו כן באמת, והאמת כי „אבן" מלה דבוקה היא לרוב שמות הכנויים הערביים, כדאמר ריב"ל (בש"ב שער ג' בהערה לפ' לח): „שהיהודים שדברו תמיד בלשון האומה נהגו לקרוא גם בניהם בשמות הלועזיים כשמות העם אשר גרו בתוכם. ד"מ בהיותם ת"י היונים

---

[4]) אבל קשה הא דכתיב „התמוז", לפי שאין שם פרטי מקבל ה"א הידיעה, כמו שכתב החכם רש"ד לוצאטו (בפי' לס' יחזקאל שם): מבכות את התמוז, אומרים שהוא "Adonis", אוהב "Venus", שנהרג. ועי' בפי' רד"ק דעת הרמב"ם. ולפני הפירושים קשה שאין שם פרטי מקבל ה"א הידיעה, ע"כ.
ותמה אני על רשד"ל שכתב ועי' בפירוש רד"ק דעת הרמב"ם ולא דק (במורה שם) כי לא דעת הרמב"ם כן, כי הרמב"ם לא לפרש הכתוב מבכות את התמוז הביא שם הספור המסופר מהנביא השקר „תמוז", כי אם לאשר הביא איזה ספורים מאמונת הצאבה [עובדי כו"מ שהיו בזמן אברהם אבינו ע"ה, נקראים עובדי כוכבים בשם צאבה, ודע שבשם התאר הזה יכנו אותם הערביים וכפי הנראה הוא מן צבא השמים (מדברי ריב"ל, בבית האוצר בהערה השמינית למאמרי קורות עבודת אלילים)] זכר והביא גם ספור הזה: אולם דעת הרד"ק הוא, הרד"ק הואיל לבאר ולפרש כן הכתוב נשען על דברי הרמב"ם ז"ל „כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדמונים כי היה איש מנביאי ע"ז ושמו תמוז ...." וכן נראה להר"י הלוי ואמר (בבאורו למ"נ שם): יתכן שאל זה רומז הכתוב באמרו והנה [שם] הנשים יושבות מבכות את התמוז, אבל א"כ היה לו לכתוב תמוז וכתיב התמוז קשיא!

[המשפחות], כי (אביהם) [אבותיהם] של שניהם נקראים „יהודה", וכן נהגו חכמי האומות הערביים, כמו אבן סיני הרופא, כי שם אביו „עלי", וכן אבן רשד. — ויש שקוראין המלה „אבן" הבי"ת רפויה (יד), ואינו כן בלשון ערבי רק דגושה. — ונוהגין הסופרים לכתוב במקום אבן נו"ן פשוטה לבד בנקודה אחת עליה, כזה: ן', כגון: רבי יהודה בן שלמה ן' יחייא, [דון] יצחק בן יהודה ן' אברבנאל ודומיהם.

בבית שני מצינו כמה שמות היהודים כשמות היונים... ורוב שמות האמוראים שמות ארמיים המה... כי בבבל היו ושם נולדו, או פרסיים... וכן סעדיה, מיימון, שמות ערביים המה, כי גרו ת"י הערביים... ובפרט הכנויים והחניכים כגון: אבן עזרא, אבן שועיב, אברבנאל, אלבו כלם כנויי ערב וספרד ואיטליא המה, ויש להם באור בלשונות האלה" (ע"כ). וכמו שכתב בהדיא הר"ר דוד סלוקי בשם גיסו הריד"ט (במאמרו „קרית ספר" בחלק רביעי מספר חכמת ישראל, שם „אבנדקלוס"): „והכוזרי שנה את שם עמפידוקלים ל„אבנדקלוס" לקרבו אל לשון הערבי לפי מבטאם, כמו שקראו להיפוקרט „אבוקרט", כי המלות אבו, אבן, נמצאות לרוב בראשי שמות הערביים" (עיי"ש) כמו: ר' יונה מריקום המכונה בפי הערביאים בשם אבו לוואליד מערוואן אבן-גאנח [5] (תולדות חכמי ישראל להרש"ח ר"ק שולמאן ח"ר צד 23) ר' שלמה בן ר' יהודה אבן גבירול המכונה בשם אבו-איוב סולימאן אבן-יאבֿיא (שם צד 27). — ועוד ראיה לדברינו נראה מדברי החכם רק"ש דכתב (שם צד 242) „... בעת היא התנוססה בעיר לוניל משפחת חכמים וסופרים הנודעת בשם „אבן תבון"... ראש המשפחה הזאת היה ר' יהודה אבן תבון..." — (יד) וראיתי להחכם רק"ש הנ"ל שכתב (בריש ספרו הנ"ל): „אבן גבירול" (בבי"ת רפויה ובב' סגל"ס) ובמקום אחר שם (ח"ר צד 33) „אַבְּרָאלָא אִבְּן האקאם דוד המלך יאבֿיא אבן מאנדהיר"; אבל לא קשה מידי, יען כי בפה מלא יגיד (בהגיוניו שם): „שמות האנשים, הארצות והערים כתבתי כפי הנרשם בפי בני ארצנו" ע"כ.

---

5) ונמצאהו גם בשם ר' יונה „בן גאנח" (שם צד 57) וגם ר' שלמה „בן גבירול" (שם צד 59), וכמו כן רבינו הראב"ע נמצאהו בשם ר' אברהם „אבן עזרא" (שם צד 109) ובאותו הצד 191 בשם ר' אברהם „בן עזרא" ועוד ועוד שם ובספרים הרבה כנויי החכמים האלה ודומיהם פעם עם „אבן" ופעם עם „בן".

ואין שום ספק אצלי, כי מאהבת הקצור נוהגין לפעמים הסופרים לכתוב „בן" תחת „אבן", כמו שנוהגין לקצר יותר ולכתוב במקום אבן ן' פשוטה לבד בנקודה אחת עליה (כמו שכתב המחבר), ולפעמים לקצר עוד יותר ולכתוב בלי זכר ממלת „אבן" כל עיקר, כמו: ר' שלמה גבירול (שם צד 55), ר' יצחק אלבאליא (שם צד 67) ור' יצחק גיאת (שם צד 236), אשר באמת נקראים: „אבן גבירול (כנזכר), אבן אלבאליא (שם צד 65), אבן גיאת" (שם).

יעקב אברהם בר"א לעווקאוויץ

זו תורה וזו שכרה.

כתיב כמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם, וכתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם, הא כיצד, כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם (סנהדרין לט ע"ב).

גם את זה לעמת זה עשה האלהים (קהלת ז יד).

1.

אֶל יַד שַׁעַר לְפִי קֶרֶת בְּרֹאשׁ הַמִּיוּת
חָצֵר מִכְלַל יֹפִי בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת
מְחֻטָּב תַּבְנִית הֵיכָל, סַפִּיר גִּזְרָתוֹ
וְגַן נֶחְמָד סְבִיבוֹ בְּעַנְנָה כִּפָּתוֹ
וְתִפְאֶרֶת לוֹ פְּנִימָה, כְּבֵית אֲדוֹנֵי בֹּהֶן
בְּכָל כְּלֵי צַעֲצוּעִים גַּם פְּרָחִים בַּחַלּוֹנוֹת
וְטֶעְרְמָאמֶעטֶער בַּקִּיר, לִשְׁמוֹר הַמֶּזֶג
אַךְ מָה רַעַשׁ בַּהֵיכָל, שְׁאוֹן קוֹלוֹת שׁוֹנוֹת
כִּי בֵּית סֵפֶר לָעַמִּים הוּא חִישׁ הִכַּרְתִּי
„חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ" בְּלִבִּי אָמַרְתִּי.

*
* *

בְּמוֹרַד הָעִיר בַּשְּׁפֵלָה יִשְׁפַּל בַּיִת
סְבִיבוֹ בָּתָּה, יַעֲלֶה קוֹץ, שָׁמִיר וָשַׁיִת
תְּגָאֲלֵהוּ צַחֲנַת בִּצָּה, טִיט וָרֶפֶשׁ
וּכְמוֹ תָּאֳרוֹ חוּצָה יָעִיר גֹּעַל נֶפֶשׁ
כֵּן גַּם קִירוֹתָיו פְּנִימָה חָשְׁכוּ מִשְּׁחוֹר
וְשֻׁלְחָן קְשׁוּר־רַגְלַיִם, לְיַד הַכִּירַיִם
אַךְ מִי אֵלֶּה הַיְלָדִים יוֹצְאִים מִן הַחוֹר?
וּנְמִגִּים מְקוֹר, הָהּ! שֹׁמּוּ שָׁמַיִם!
כִּי מְעוֹן מְלַמֵּד עִבְרִי זֶה בַּנְתִּי וְנִבְהַלְתִּי
„זוּ תּוֹרָה וְזוּ שְׂכָרָהּ" לְנַפְשִׁי שָׁאַלְתִּי.

2.

שָׁם הָעַיִן מַבֶּטֶת בְּעַד הַחַלּוֹן
מוּל גֶּבֶר אָזוּר גְּבוּרָה חָסֹן כָּאַלּוֹן
צֹעֵד בַּבֹּקֶר בַּגַּן לִלְקוֹט שׁוֹשַׁנִּים
עַל מִצְחָם יָלִין עֹז מְנוּחוֹת שַׁאֲנַנִּים
מִכְּבוֹת עֵינֵימוֹ חֶדְוָה נִשְׁקֶפֶת
בְּרֶכְתָּם לָשׁוּחַ אַחַר הַצָּהֳרַיִם
עַל יָם עֹנֶג אֵין קֵץ רוּחָם מְרַחֶפֶת
לְבוּשֵׁי מִכְלוֹל וְרִקְמָה אֵטוּן מִצְרָיִם.

כִּי מוֹרָה לְיַלְדֵי הָעַמִּים הוּא נִזְכַּרְתִּי
„הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ" אָז אָמַרְתִּי.

*
* *

מַה כֹּה זֶה נֶגְדֵּנוּ הוֹלֵךְ שָׁחוֹחַ
בִּרְכָּיו כָּשְׁלוּ חֲדַל־אוֹנִים וּרְפֵה־כֹחַ
פָּנָיו קִבְּצוּ פָארוּר, כָּל עוֹד בּוֹ נִשְׁמָתוֹ
וּדְמָעוֹת מַה מְּפַכִּים עֵינֵי רַעְיָתוֹ
וּכְמוֹ חוֹרֶת מָוֶת יְכַסֶּה אוֹר פְּנֵיהֶם
קְרָעִים יִלְבָּשׁוּ, כְּמוֹ לְמֵת יִתְאַבָּלוּ
וְהֵם עוֹדָם בְּאִבָּם בִּשְׁנוֹת עֲלוּמֵיהֶם
כְּשׁוֹשַׁנָּה קְטוּפָה עָלֶיהָ נָבָלוּ
כִּי מְלַמֵּד לְעִבְרִים הוּא דַּעַת נוֹכַחְתִּי
„זוּ תּוֹרָה וְזוּ שְׂכָרָהּ" אָז מַר צָרַחְתִּי.

3.

בְּמוֹעֲדֵי שָׂשׂוֹן מִיָּמִים יָמִימָה
יְרַנֵּן יְרוֹעַע שִׂמְחָה בַּהֵיכָל פְּנִימָה
בְּרֹאשׁ שָׁנָה וְיוֹם הֻלֶּדֶת עַל הָאֲבָנַיִם
נֶחֱזֶה בַּחַלּוֹנוֹת כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם
וַאֲדֹנֵי הַבַּיִת צֹהֲלִים וּשְׂמֵחִים
לִקְרַאת אֹרְחִים בָּאִים לִרְגָעִים חֲדָשִׁים
נֹשְׂאִים מִנְחָה וְאֶשְׁכָּר, וְעֹלוֹת מֵחִים
עַל יוֹם טוֹב לְבָרְכוּ בֹּאוּ כֻלָּם אֲנָשִׁים
כִּי אֵלֶּה מַקְשִׁיבֵי לִקְחוֹ שָׁמַעְתִּי
אָז כִּי „גַם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה" נוֹדַעְתִּי.

*
* *

בְּחַג הָאָסִיף אָז מוֹעֵד שִׂמְחָתֵנוּ
הָהּ! מַה פֹּה תַּהְפֻּכוֹת תֶּחֱזוּ עֵינֵינוּ
וְעַל פְּנֵי זֶה מַדּוּעַ עֲנָנָה רֹבֶצֶת?
וּבְחַג כֶּסַח עֵת לֹא יֵרָאֶה מַחְמֶצֶת
עַל פַּת לֶחֶם לָמָּה יִפְשַׁע זֶה הַגֶּבֶר

נֹדֵד הוּא כָּל הַיּוֹם לְתַלְמִידִים אַיִּם ?
כְּרֶגַע לִבְעָלִים אויה ! שׁוֹד וָשֶׁבֶר!
וּבְכָל רְחֹבוֹת שָׂשׂוֹן , יִתְעַנְּגוּ דַּיִּם
אַךְ שַׁבַּת מְשׂוֹשׂ הַמְלַמֵּד ! חַג לוֹ לְחִנָּא !
„זוֹ תּוֹרָה וְזוֹ שְׂכָרָהּ" שָׁאַלְתִּי בִדְאָגָה.

4.

וְהוֹרִים אֵלֶּה הַאִם כַּיְעֵנִים אַכְזָרִים
אֲשֶׁר לֵב יַקְשִׁיחוּ לְדִמְעוֹת הַנְּגָרִים
וּבְשׁוֹט יְיַסְּרוּ בְּנָם הָאָמוֹן עֲלֵי תוֹלָע ?
הֲקָפְצוּ בְּאַף רַחֲמֵיהֶם , וְנַפְשָׁם לֹא חוֹלָה ?
לֹא ! הַטֶּבַע חֻקּוֹ נֵצַח לֹא יָפֵר
רַק הוּא הַמָּרָה רוּחַ מוֹרוֹ הָאָדוֹן
וּכְנֵצֶר נִתְעָב הָשְׁלַךְ מִבֵּית הַסֵּפֶר
עַל כֵּן בַּנַּעַר הַשּׁוֹבָב רוּחָם יָדוֹן
עֲדֵי הִבְטִיחָם בַּל עוֹד יוֹסִיף אִוֶּלֶת
כִּי „יַסֵּר בִּנְךָ" כְּבָר אָמַר קֹהֶלֶת .

* * *

שָׁם מִנֶּגֶד נִצָּב אִישׁ בְּפִיק בִּרְכַּיִם
יִתֵּן זְקָנוֹ לְמֹרְטִים , לְמַכָּיו לְחָיַיִם
עַל כִּי הִכָּה בַשֵּׁבֶט בְּנָם בֶּן פֶּרֶץ
וְהוּא מִתְחַנֵּן קוֹלוֹ כְּאוֹב מֵאֶרֶץ
וְאָבִיו יְבַקֵּר בְּכָל שַׁבַּת שִׁעוּר הַגְּמָרָא
וּלְהַחְכִּים בְּנוֹ הֶחָמוּר בַּהֲוָיוֹת דְּרָבָא
יְצַו לְלַמְּדוֹ בְּשׁוֹר שֶׁנָּגַח אֶת הַפָּרָה
וְהוּא בֵּן מֶמֶר , וּלְהַקְשִׁיב לֹא אָבָה
לְקַפַּח שְׂכָרוֹ יָצְאָה הַגְּזֵרָה עַל כָּכָה
„זוֹ תּוֹרָה וְזוֹ שְׂכָרָהּ" שָׁאַלְתִּי בַאֲנָחָה .

5.

לְאַרְמוֹן הַגְּבִיר לְאֶחָיו , אִישׁ רַב עֶרֶךְ
נוֹרָא עַל סְבִיבָיו , לְפָנָיו יִכְרְעוּן בֶּרֶךְ
מִי הוּא זֶה בְּמֶרְכַּבְתּוֹ נָטָה אֹרַח ?
וְהָאָדוֹן רָץ לִקְרָאתוֹ , עָלַז שָׂמֵחַ
כָּל יַד מְלֵאָה עֲבֹדָה וְתֶרֶב הַתְּכוּנָה
לְהַשְׂבִּיעַ רְצוֹן זֶה הָאִישׁ הַנִּסָּע
כִּי מוֹרֶה נְעָרִים הוּא דַּעַת וּתְבוּנָה
וְגַם בֵּן הַגְּבִיר מֵאִתּוֹ לֶקַח שֹׁמֵעַ
וְהוּא עָצוּר שָׁם בְּבֵית סֵפֶר הַכְּלָלִי
אָז רָאִיתִי כִּי „כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ" .

* * *

בְּבֵית הַסּוֹחֵר בִּבְלוֹיֵי סְחָבוֹת „שַׁלְמוֹנִי"
יוֹשֵׁב בְּבָשְׁתּוֹ גֶּבֶר אֻמְלָל אֲסִיר עֳנִי
שָׁמָּה בִּקְצֵה הַשֻּׁלְחָן בֵּין בִּרְכָּתָיִם
וְאֵין דּוֹבֵר אֵלָיו , כְּאִישׁ טְמֵא שְׂפָתַיִם
וְהוּא רַק הַמַּחְסוֹר אֲשֶׁר הֱצִיקָהוּ
הֱבִיאָהוּ עַד הֲלוֹם לִדְרוֹשׁ מַשְׂכֻּרְתּוֹ
לִשְׁבּוֹר רַעֲבוֹן בָּנָיו לַלֶּחֶם יִקְרָאוּ
וְרַק מִמֶּנּוּ לַחְמוֹ נִמְצָא וְאֵין בִּלְתּוֹ
כִּי מוֹרֶה בְּנוֹ הִנֵּהוּ תְּנַ"ךְ וּגְמָרָא
„זוֹ תּוֹרָה וְזוֹ שְׂכָרָהּ" צָעַקְתִּי מָרָה .

6.

פֹּה אִישׁ שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ צַעַר מַעֲדַנּוֹת
הוֹלֵךְ לִשְׁאוֹף רוּחַ בְּאַחַד הַגַּנּוֹת
לָבוּשׁ מַחֲלָצוֹת כְּאַחַד הַסְּגָנִים
מִבְנֵה גֵוּוֹ אֵיתָן וְהוּא כְּבָר בָּא בַּשָּׁנִים
עַב הַכָּרֵס , עָשָׂה פִּימָה עֲלֵי כָסֶל
כִּי לֹא יָדַע רֵישׁ אוֹתוֹתָיו לֹא יִנָּכְרוּ
וְחַיִּים נְעִימִים אָסַף אֹסֶף הֶחָסִיל
כִּי „פְּרָאפֶעסָער" הָיָה אֲנָשִׁים יֹאמֵרוּ
וְלִזְקֻנָיו יְקַבֵּל פְּרָס מֵאוֹצַר הַמְּדִינָה
כִּי „הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם" עַתָּה אָבִינָה .

* * *

נִשְׁעָן עַל מִשְׁעַנְתּוֹ מִי הוֹלֵךְ שָׁמָּה
בִּלְחָיָו רָזוֹן עֵינוֹ מֵרְאוֹת קָמָה
כְּבֶן חֲמִשִּׁים , וּכְבָר פָּנָיו קֻמְּטוּ מִזֹּקֶן
גְּרוֹנוֹ נִחַר מֵעָיו נִלְקוּ בְּהַדְרֹקָן
גַּבּוֹ עֲקַלָּתוֹן וְגִבְנוֹן עַל הַשְּׁכֶם
קוֹל נַחְרוֹ אֵימָה , וְשֶׁבֶר לוֹ בְּיָרֵךְ
סֹבֵב עַל פִּתְחֵי נְדִיבִים לְבַקֵּשׁ לָחֶם

וְאֵין סָר לִשְׁאוֹל לִשְׁלוֹם זֶה מַה הָעֵרֶךְ
בְּזוּי אָדָם הוּא מְלַמֵּד תּוֹרָה הָיָה תְחִלָּה
„זוּ תוֹרָה וְזוּ שְׂכָרָהּ״, מֵהָעָם סְגֻלָּה .

7.

וְלָמָּה עוֹד אַתֶּם הַסּוֹפְרִים בְּמִכְתְּבֵי עִתִּים
הַחֲזִירוּ עֲטָרָה לְיוֹשְׁנָהּ . נְיָר לִסְמַרְטוּטִים ?
כִּי עוֹד תְּדַכְּאוּ הַמְלַמְּדִים פְּנֵיהֶם תִּטְחָנוּ
וְכִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים—תֹּאמְרוּ—לֹא חֻנָּנוּ
וְעַל כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה מִן הַתַּלְמִידִים
אַךְ אִם תֹּאבוּ כִּי בִמְלַאכְתָּם יַצְלִיחוּ
וְהַבָּנִים יִכְרוּ אֹזֶן שְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים
אַל הֶבֶל תַּרְחִיבוּ פֶּה לָשׁוֹן תַּאֲרִיכוּ
כִּמְתֻקָּנִים שֶׁבָּהֶם עֲשׂוּ דַרְכָּם שַׁאֲלוּ
וְתֵדְעוּ בַּמֶּה רְפֻאוֹת לְהַמַּחֲלָה תַּעֲלוּ.

*
* *

כְּחַכְמֵי כָּל עַם סִפְרֵי חִנּוּךְ חַבֵּרוּ
יַשְּׁרוּ מְסִלַּת הַלִּמּוּד , סִיגִים הָבֵרוּ
וְלָטַעַת הַלִּמּוּדִים כְּמַסְמְרוֹת וְדָרְבֹנוֹת
חַבְּרוּ לְכָל מַדְרֵגָה סִפְרֵי נִסְיוֹנוֹת
אַחֲרֵי כָּל פֶּרֶק גְּמָרָא וְסִימָן בְּפוֹסְקִים
שְׁאֵלוֹת וּתְשׁוּבוֹת מְחֻכָּמוֹת וּמְחֻדָּדוֹת
וְעַל הַתַּלְמִיד לְפָתְרָם מֵעִנְיָן שֶׁעוֹסְקִים
כִּי בְדֶרֶךְ זֶה לְחָכְמָה עָשָׂר יָדוֹת
מֵאֲשֶׁר לַהֲגוֹת וּלְהַכְבִּיר בְּלִי דַעַת מִלִּים
כִּמְשַׁפֵּךְ לְהַכְנִיס בְּזוּ וְהוֹצִיא בְזוּ עֲמַל כְּסִילִים.

8.

עַל כָּל הַבָּא לְלַמֵּד לְהָבִיא סְמִיכָה וּתְעוּדָה
כִּי מְכֻשָּׁר הִנֵּהוּ לִהְיוֹת אַלּוּף *) בִּיהוּדָה
מֵרַב הָעִיר אֲשֶׁר יִתְהֶה עַל קַנְקַנּוֹ
הֲרָאוּי הוּא לְאֻתָּהּ אִצְטְלָא וְנִתְפְּרָה לְמַעֲנוֹ ?
וְלֹא עוֹד כָּל רוֹעֶה רוּחַ וְרוֹדֵף קָדִים
כָּל מָשְׁחַת הַמִּדּוֹת חֲסַר לֵב וּבָעַר
יִהְיוּ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ לִרְעוֹת צֹאן יְלָדִים
בְּעוֹדוֹ פֶּרֶא לֹא לָמוּד וְלִבּוֹ לֵב נָעַר
וְלֹא עוֹד יִשָּׁמַע בְּפִי כֹל מָשָׁל וּשְׁנִינָה
כִּי „מְלַמֵּד״ הוּא שֵׁם נִרְדָּף עִם „חֲסַר בִּינָה **)״

*
* *

לְהַמּוֹרֶה תְּנוּ פְּרַס מִקֻּפַּת הַקְּהִלָּה
לֹא לְיַד הַבְּעָלִים יָקוּ עַל שְׂכַר הַפְּעֻלָּה
לְמַעַן בּוֹ כְּצִפּוֹר לֹא יְשַׂחֲקוּ הֵמָּה
וְהוּא עִם כָּל כְּסִיל לֹא יַעֲלֶה גֵרָה כַּבְּהֵמָה
נַעַר מְשֻׁלָּח לְנַפְשׁוֹ הַלְאָה יְזָרֵהוּ
גַּם נַעַר לֹא יִצְלַח לְחָכְמָה וָדַעַת
יִתֵּן עֲצָתוֹ לְהוֹרָיו אוּמָנוּת הוֹרֵהוּ
כִּי בָזֶה בְּמַשְׂכֻּרְתּוֹ לֹא יִמְצָא מִגְרַעַת
וְלֹא עוֹד עַל חֲמוֹר בֶּן פֶּתִי מִקַּבְּצְאֵל
יִבְטַח כִּי יוֹרֶה הוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל .

9.

אִם לֹא תְעַנִּיקוּהוּ חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר
אַךְ הַטְרִיפֻהוּ לֶחֶם חֻקּוֹ לְמִצְעָר
אַף הָסִירוּ מֵעָלָיו בִּגְדֵי הָעִדִּים
אָז בְּיִרְאַת כָּבוֹד יִרְאוּהוּ הַתַּלְמִידִים
—כִּי אֵיכָכָה עַתָּה בְּלִבָּם יְכַבְּדוּהוּ
אִם יִחְיֶה הָאֻמְלָל חַיֵּי עֹנִי וָלַחַץ
שֻׁלְחָנוֹ מְגֹאָל שַׂלְמוֹתָיו יְתַעֲבוּהוּ
וּלְכָל נָבָל וָרֵיק הוּא סִיר רַחַץ —
זֹאת עֲשׂוּ וּשְׁאֵלַת הַמְלַמְּדִים תָּמוּת לַשַּׁחַת
וְחָכְמַת בְּנֵיכֶם יוֹם יוֹם תַּעֲלֶה כַּפֹּרַחַת .

יצחק מעליר

---

*) מלשון מלפנו מבהמות ארץ ;
**) כאשר כבר העיר על הקלקלה הזאת הרב חמו״ל את הכנסה״ג באחד ממאמריו המחוכמים בהצפירה שנת 1888 № 31 .

הַתּוֹרָה וְהַחָכְמָה

הַתּוֹרָה וְהַחָכְמָה שְׁתֵּיהֶן הֵנָּה מוֹרָשָׁה לְעַמֵּנוּ
אֵלֶּה אֲשֶׁר בִּשְׁתֵּיהֶן יָגְעוּ וְהֵבִינוּ
הֵן אֵלֶּה בְּעַמֵּנוּ הַחֲכָמִים הַגְּדוֹלִים —
וְאֵלֶּה אֲשֶׁר בִּשְׁתֵּיהֶן לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ
הֵן הֵמָּה עַמֵּי הָאָרֶץ הָאֱוִילִים —
וַאֲשֶׁר בַּתּוֹרָה אַךְ מְעַט יַאֲמִינוּ
וּבְחָכְמָה אַף מְעַט לֹא יָבִינוּ
כָּאֵלֶּה הֵמָּה רֹב הַמַּשְׂכִּילִים —.

חז״ס

יִתְרוֹן הַמְשׁוֹרֵר

מַה יִתְרוֹן הַשִּׁירָה רַבִּים יִשְׁאָלוּ
מָה הֶבֶל יִיגַע הַמְשׁוֹרֵר בְּחָלֶד
הֵן כֶּחָצִיר יֵבֵשׁ יָמָיו יִמָּלוּ
בִּתְלוּנוֹת הֶבֶל וּבְשַׁעֲשׁוּעֵי יֶלֶד
שָׁם יַשְׁפִּיל מֵעָפָר מָתֹק זִמְרָתוֹ
וּפֹה יַרְגִּיז תֵּבֵל בִּשְׁאוֹן יִלְלָתוֹ.

בְּשַׁחַק מֵעַל לֹא מוּזָר הִנֵּהוּ
עִם כּוֹכְבֵי מָרוֹם תָּמִיד יִתְרוֹעַע
וּפַעַם לְרַעַם יִתֵּן קוֹלֵהוּ
וִיצַוֶּה לַמַּשְׁחִית כִּי לֹא יָרֵעַ
סִתְרֵי הַטֶּבַע לוֹ גְּלוּיִם הִנָּמוֹ
אַף יִפְתּוֹר הַחִידוֹת הַצְּפוּנוֹת בָּמוֹ.

יִשְׂחַק לַתֵּבֵל לִתְשׁוּאוֹת הַחַיִּים
יָבוּז לָאָרֶץ וּלְאָדָם עָלֶיהָ
וּבְהִלָּךְ נַפְשׁוֹ עַל חוּג הַשָּׁמַיִם
יִשְׁפּוֹךְ לַעַג וָבוּז עַל כָּל סְדָרֶיהָ
הַחַרְדֵי בִינָה נַחְנוּ—וְהוּא כֹּל יוֹדֵעַ
אוֹ חַסְרֵי מְשֻׁגָּעִים כִּי יִשְׁתַּגֵּעַ ?

אִם לִשְׁאוֹל כָּכָה בֶּן אָדָם נוֹאַלְתָּ
הַט אָזְנְךָ אֶל קוֹל מִתְהַלֵּךְ קִרְבְּךָ
וּמַעֲנֶה אָז תִּמְצָא עַל כֹּל שְׁאֵלָתְךָ
וּשְׂפַת אֵל חַיִּים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנֶיךָ
אִם אַךְ דַּעַת זֹאת חוֹנַנְתָּ מֵרֶחֶם
כִּי לֹא יִחְיֶה אָדָם רַק עַל הַלֶּחֶם.

מִפַּחַד פִּתְאוֹם מַה יִרְגַּז לִבְּךָ
יִסְעַר הָרוּחַ תִּדְמַעְנָה עֵינַיִם
מִבְּשׂוֹרָה טוֹבָה תָּאוֹרְנָה עֵינֶיךָ
אַף יֵעוֹרוּ קִרְבְּךָ רִגְשׁוֹת הַחַיִּים.
מַה תִּתְהַלֵּךְ בְּצֵל נַפְשְׁךָ שׁוֹמֶמֶת
עֵת בְּקִרְבְּךָ חוּשֶׁיךָ עָרְכוּ מִלְחָמֶת ?..

מִנְגּוֹן קוֹדֵר עֵת נַפְשְׁךָ תָּשׁוּחַ
וְרַעְיוֹנֵי עֶצֶב יַרְטִיבוּ עֵינַיִם
אֶל מְקוֹם נֶעְלָם מִמְּךָ יִשְׁאַף הָרוּחַ
וִירַחֵף שָׁמָּה עַל חוּג הַשָּׁמָיִם
נֹעַם נִפְלָא יְמַלֵּא חַדְרֵי לִבְּךָ
תֶּאֱהַב הַנִּגּוּן אַף כִּי יְשַׁכְּךָ.

צִיּוּר מַעֲשֵׂה אָמָּן יִנְעַם לָעֵינַיִם
קֶסֶם מְדַבֵּר נָאוֶה לְאֹזֶן שׁוֹמַעַת
בַּעֲלוֹת שֶׁמֶשׁ אָבִיב בִּפְאַת שָׁמַיִם
וּבְנֹעַם הֲדָרָהּ עָלֵינוּ מוֹפַעַת
יֵחַם לִבֵּנוּ תִּפָּעֵם הָרוּחַ
וּבְמַחְשְׁבֵי נַפְשֵׁנוּ אוֹר זָרוּחַ.

מַה קִּרְבַת אוֹהֶבֶת כֹּה לָךְ יְקָרָה
יִנְעַם לָךְ שֶׁבֶת עִם רֵעָיָה וָאֵשֶׁת?
מַדּוּעַ יַרְבֶּה יְפִיָּהּ יוֹסִיף הֲדָרָהּ
עַל לְחָיֵי הָעַלְמָה אֹדֶם הַבֹּשֶׁת?
וּמָה לָּךְ יָקְרוּ רִגְעֵי דוּמִיָּה...
מַה יְּסָעֵר רוּחֵךְ, נַפְשֵׁךְ הוֹמִיָּה?..

מַה בֹּר הַמֵּצַח וּשְׁחוֹר עַפְעַפַּיִם
צִלְצַל קוֹל נְעִים נֶפֶשׁ לוֹקֵחַ
וּבִזְרֹעוֹת רֵעַ, בִּנְשִׁיקַת שְׂפָתַיִם
נַפְשֵׁךְ הַסּוֹעֶרֶת תִּמְצָא מָנוֹחַ
וּמָה הָאַהֲבָה? מָה אוֹתָהּ תָּעִירָה?
וּמָה עֹנֶג זֶה? אִם לֹא רוּחַ שִׁירָה?!

וּשְׂחוֹק יֶלֶד תָּמִים כִּי יִשְׁתַּעֲשֵׁעַ
מַבַּט עֶלֶם צָעִיר חוֹצֵב לֶהָבָה
הֲדָרַת אִישׁ שֵׂיבָה — סֵמֶל הַמַּרְגֵּעַ
אַף תַּבְנִית פֶּסֶל בְּאֶבֶן חֲצָבָה
מַה יִּפְעַם לִבֵּךְ, יִתְרַגְּשׁוּ חוּשַׁיִךְ
תַּבִּיט תִּשְׁתּוֹמֵם מִבְּלִי דַעַת נַפְשֵׁךְ?

* * *

כִּי בְצַלְמוֹ וּבִדְמוּתוֹ בָּרָא אֱלֹהַּ
אֶת יְצִיר כַּפָּיו זֶה, הָאָדָם בְּחֶלֶד
וּלְהוֹרֵהוּ דַעַת לִשְׁפּוֹט גָּבוֹהַּ
אָצַל עָלָיו רוּחוֹ טֶרֶם יִוָּלֵד
יֵדַע זֶה הָרוּחַ, זוֹ נֶפֶשׁ מַשְׂכֶּלֶת
בָּחוֹר בַּחָכְמָה, מָאוֹס בָּאִוֶּלֶת.

יֵדַע חַיֵּי שַׁלְוָה עֹנֶג וָנַחַת
יֵדַע רֵישׁ וָעֹנִי אָסוֹן וָשֶׁבֶר
יֵדַע בַּחַיִּים כִּי תַחְתָּיו הַשַּׁחַת
כִּי טֶרֶם כֹּל יֵדַע יְקַדְּמֵהוּ קֶבֶר
זֶה מוֹתַר הָאָדָם בִּימֵי חֶלְדֵּהוּ
מִבַּהֲמוֹת שָׂדֶה הַחַיּוֹת כָּמוֹהוּ.

עֵת יוֹצֵר תֵּבֵל שֶׂכֶל יְרֵיהוּ
בִּלְבַב הַגֶּבֶר הַחוּשִׁים לִנְטֹעַ
הוֹרָהוּ גַּם דַּעַת בָּאֵר עֲשֵׂהוּ
כָּל מַרְאֶה הָדָר, כָּל מַחֲזֶה גָּבֹהַּ
כִּי כָל נֹעַם כָּל נִשְׂגָּב חֶמְדַּת עֵינַיִם
יְאַחֵד חַיֵּי אֶרֶץ עִם חַיֵּי שָׁמַיִם.

כָּל הוֹד וְיֹפִי כָּל מַחֲזֶה תִפְאֶרֶת
כָּל מְקוֹם הַטֶּבַע בְּיָפְיָהּ תִּשְׁתָּרֵעַ
שָׁם הַבְּרִיאָה בַּלָּאט מִסְתַּתֶּרֶת
שָׁם כְּמוֹ סוֹד נֶצַח — שָׁם יִשְׁכֹּן אֱלֹהַּ!
עִם חֵשֶׁק לֵב גֶּבֶר, חֵפֶץ וּגְמִיָּה
יַתְאִים כָּל יוֹפִי בִּנְעִים הַרְמָנְיָה*).

בֵּין תַּלְמֵי הַגָּן שׁוֹשַׁנָּה פּוֹרַחַת
וּבְנֹעַם יָפְיָהּ בַּת עֵינֵךְ מַרְהֶבֶת
אַף רֵיחַ נִיחוֹחָהּ יַרְוֵךְ נַחַת
וּמִבָּתֵּי נַפְשֵׁךְ תָּנוּס עַצֶּבֶת
וּמָה עֹנֶג זֶה? מַה יִּרְחַב לִבֵּךְ?
מַה תִּשְׁתָּאֶה? מַה תֶּחֱזֶינָה עֵינָיִךְ?

בִּמְלֹא רֹחַב תֵּבֵל יִשְׁכּוֹן הַיֹּפִי
מֵרוּם שָׁמַיִם עַד סִתְרֵי לֵב גָּבֶר
פְּעָלֶיךָ אֵל רַבּוּ, אֵין בָּם כָּל דֹּפִי
וּלְכַפֵּר מַהֲלָלְךָ הֵם יִחַבְּרוּ חָבֶר
וּמְרַחֶפֶת עֲלֵיהֶם רוּחַ הַשִּׁירָה!
וּבָמוֹ גָּדְלְךָ אֵלַי אַכִּירָה

מְשׁוֹרֵר אָנֹכִי לֹא אִישׁ הָאֲדָמָה
אַף לֹא חַיֵּי בְשָׂרִים אֶחְיֶה פֹּה אָרֶץ
פֹּה צַר לִי הַמָּקוֹם — אַךְ שָׁם בָּרָמָה
אֶחְיֶה חַיֵּי רוּחַ לֹא אֵדַע קֶרֶץ
שָׁם צִפֳּרֵי שָׁמַיִם אִתָּם אֶתְרַעֵעַ
בֵּינֵימוֹ אֲבַקְשָׁה אָח לִי וָרֵעַ.

*) כידוע ליודעי חכמת השיר.

אֶעֶזְבָה נָא בֵיתִי וּשְׁאוֹן הַקֶּרֶת
שָׁם חֹרֶשׁ מֵצַל בָּהָר יִשְׂתָּרֵעַ
בַּדֵּי אִילָנָיו יְסֹכּוּ בַּעֲטֶרֶת
עַל מֵי מְנוּחַ בַּנַּחַל נוֹבֵעַ
וּבִמְנוּחַת קֹדֶשׁ יָפָה מֵימֵיהוּ
וּכְמוֹ יִשְׁפּוֹךְ שִׂיחַ לִפְנֵי עֹשֵׂהוּ.

אֵלְכָה נָא שָׁם בַּמַּרְאֶה אֶתְבּוֹנְנָה
אֶרְאֶה אוֹר שֶׁמֶשׁ מִסָּבִיב זָרוּעַ
אֶשְׁמַע הַצִּפֳּרִים בַּיְּעָרִים הָרֹנָּה
שָׁם אֶמְצָא מָזוֹר אֶל לִבִּי פָּצוּעַ
הַתֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ חִישׁ אָז אֶשְׁכָּחָה
וְלֵעֵדֶן לִי יְהִי עֵמֶק הַבָּכָא.

שָׁם אֶשְׁכַּח בַּעֲשִׂי וִיגוֹנִי עֲלֵי אָרֶץ
אַחַי הַנְּפוֹצִים עַל כָּל עֵבֶר וָרוּחַ
אֶת שׂוֹנְאֵיהֶם עֲלֵיהֶם יָמִיטוּ קֶרֶץ
וַעֲלִילוֹת שֶׁקֶר וּמַשְּׂאוֹת כַּדּוּחַ
אֶשְׁכַּח כָּל אֵלֶּה וּמְאֻשָּׁר אָז אֶהְיֶ
שָׁם יִרְחַק כָּל אֵיד לֹא יַשִּׂיגֵנִי נֶהִי

אֶהִי אָח לַצִּפֳּרִים לְזָמִיר רֵעַ
תַּחְתַּי יֻצַּע דֶּשֶׁא—עַל רֹאשִׁי שָׁמַיִם
רֵעַי כּוֹכָבִים—עִמָּם אֶשְׁתַּעֲשֵׁעַ
וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי יוּבַל הַמַּיִם
אֶשְׁכַּח שְׁאוֹן הַחַיִּים, אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת
אֶשְׁכַּח כָּל עֹנֶג—גַּם אֶשְׁכַּח הַמָּוֶת!

בִּמְרוֹמֵי אֵין קֵץ אֶת עֵינַי אַעֲבִירָה
אֶרְאֶה פִּלְאֵי שַׁדַּי כִּי מְאֹד שָׂגָבוּ
וּמִמַּעֲמַקֵּי לֵב אֵלָיו אַעְתִּירָה
וִישַׁעְשְׁעֻנִי פָּעֳלוֹ וִיצוּרָיו נָאווּ
אָז יִגְבַּהּ לִבִּי אָבוּזָה בְּנֵי חָלֶד
וּלְחַיֵּי נֶצַח פֹּה שֵׁנִית אִוָּלֵד!!

אהרן מירסקי

נֶפֶשׁ נַעֲנָה

1.

צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ הֶעֱמִיקוּ
מְצוּקוֹת נוֹרָאוֹת נַפְשִׁי יָעִיקוּ
חַיַּי לַעֲנָה, שְׁנוֹתַי בֶּהָלָה
אֵין שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי נַפְשִׁי סוֹעֶרֶת
שְׁאוֹל מִתַּחַת עָלַי פִּיהָ פֹּעֶרֶת
לִבִּי מָלֵא יָגוֹן, מָתְנַי חַלְחָלָה.

2.

וְיָמִים יֶאֱתָיוּן מֵרָחוֹק כִּי אַשְׁקִיפָה
שַׁמָּה תְּאַחֲזֵנִי, וּלְהִתְפַּלֵּץ אוֹסִיפָה
רַק צַלְמָוֶת וַעֲלָטָה חֶשְׁכַת מִצְרַיִם
מֵתָה תִקְוָתִי מֵתָה גַּם נַפְשִׁי עִמָּהּ
מָאַסְתִּי חַיַּי מַחֲנַק לְנַפְשִׁי אָשִׂימָה
כִּי לָמָּה אָנִי עָמֵל, מַה לִּי בַּחַיִּים.

לוז

יוּבַל מָיִם

בֵּין עַרְבֵי נַחַל
בַּבִּקְעָה שָׁמָּה
בֵּין עִשְּׂבוֹת אָחוּ
יִרְמוּ יִשָּׁחוּ
יֹאחֵז דַּרְכּוֹ
יוּבַל מַיִם
נֶחְמָד לָעֵינַיִם
עַל אַבְנֵי חָצָץ דַּקִּים
מֵימָיו הַזַּכִּים
יִשְׁקוּ יֶהֱמוּ
וּבְשֶׁקֶט וּדְמָמָה
יִשְׁטְפוּ יִזְרְמוּ,

בֵּין עֲרָבוֹת וְעָפוֹת
כַּנָּחָשׁ יְלַפֵּת
וּבְשׁוּבָה וָנַחַת
כְּגֶפֶן סֹרַחַת
יִתְנַהֵל לְאִטּוֹ
לְקוֹל תִּתּוֹ
הֲמוֹן מָיִם ;
פִּתְאֹם יִתְנָעֵר
יִרְעַשׁ יִסְתָּעֵר
מֵימָיו יֶחְמָרוּ
יֶהֱמוּ יִסָּעֲרוּ :
חַלָּמִישׁ צוּרִים
נִצְּבוּ כַּשָּׂטָן
לַנַּחַל הַקָּטָן
הִפְרִיעוּ מְנוּחָתוֹ
וַיַּחְתְּמוּ חָסֹם
בְּעַד שֶׁטֶף מְרוּצָתוֹ .
יִתְמַרְמַר הַפֶּלֶג
יִתְקַצֵּף יַרְתִּיחַ
יֶהֱמֶה יַצְרִיחַ
בְּעֶבְרָה וָשֶׁצֶף
יַז הַקֶּצֶף
וּבְכֹחוֹתָמוֹ הַדַּלִּים
יְנַסּוּ הַגַּלִּים
אֶת צוּר הַחַלָּמִישׁ
מִמְּקוֹמוֹ לְהָמִישׁ ,
אַךְ לְפוֹצֵץ הַסֶּלַע
קִצְרֵי הֵם יָדַיִם .
וַיִּתְפַּצְּלוּ לִפְצָלִים
וַיִּבָּקְעוּ הַמַּיִם ,
לִפְלָגִים הִתְפָּרְדוּ
וּמִמְּקוֹמָם נָדְדוּ
וּדְחוּפִים וּמְבֹהָלִים
יִכְרְעוּ בֶרֶךְ
לְבַקֵּשׁ לָמוֹ דֶרֶךְ
בֵּין נִקְרוֹת הַצּוּרִים
בִּנְקִיקִים וּבְאוּרִים
וַיֵּרְדוּ פְּלָאִים
בֵּין סְעִיפֵי הַסְּלָעִים ,
וּבְמָצוֹק עָבָרוּ
כִּמְעַט מִלּוֹחֲצֵיהֶם נִגְזָרוּ .
וְהִנֵּה שָׁמָּה
שָׁבוּ מִמַּחֲשַׁבִּים
הַפְּלָגִים הַמְסַבְּבִים
וּנְתִיבָה מָצָאוּ
אַחֲרֵי תָעוּ
בְּתֹהוּ לֹא דָרֶךְ .
וַיָּשׁוּבוּ הִתְאַחָדוּ
כְּמִקֶּדֶם הִתְלַכָּדוּ
לְמִיכַל מָיִם
מַרְהִיב עֵינַיִם
וּבֵינוֹת לַצַּפְצָפוֹת
דַּרְכּוֹ יְלַפּוֹת
וּבַהֲמֻלָּה נְעִימָה
יֶהֹם שָׁמָּה
בְּשֶׁקֶט וּדְמָמָה
כַּפֶּלֶג הַמָּיִם
כְּמוֹ בְלִי אֹמֶר וּמִלָּה
יַבִּיעַ תְּהִלָּה .

לְיוֹשֵׁב בַּשָּׁמָיִם !

* * *

כְּמִקְרֵה הַפֶּלֶג הֵן גַּם אוֹתָנוּ .
לִפְנֵי שְׁנוֹת אֲלָפִים קָרָנוּ .
צוּרֵי נֶגֶף עַל דַּרְכֵּנוּ נִצָּבוּ ,
לְבַלְּעֵנוּ חַיִּים אוֹיְבֵינוּ חָשָׁבוּ ,
צָעִים צֵעוּנוּ בְּחָמָס וָרֶצַח ,
וּשְׁנוֹת אֲלָפִים עֵצוֹת לֹא נָשִׁיתָה
לְאֻמֵּנוּ לְחַלֵּץ מִשֹּׁד וּמִשְׁסָּתָה
מֵחֶרְפַּת עוֹלָם וּכְלִמּוֹת נֶצַח !
קוּמָה יְיָ לָנוּ לִישׁוּעָתָה
וְהָשֵׁב שְׁבוּתֵנוּ כְּמִקֶּדֶם קַדְמָתָה !

צבי אלאטין

קוֹל יְהוּדָה *)

שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע בַּת־עַמִּי הוֹמִיָּה ;
הֵן דִּבַּת מוֹנַי נָשָׂאתִי סָבַלְתִּי ;
לוּ פִּיהֶם לֹא דִּבֶּר שָׁוְא , וּפְלִילִיָּה
לֹא פָּקוּ , עַל לֹא חָטָאתִי נוֹאַלְתִּי .

וַאֲנִי אֶעֱנֶה חֶלְקִי : זֹאת נֶחָמָתִי
בָּעֳנִי בַּת־עַמִּי מֵחֶרְפַּת צוֹרְרֶיהָ ,
כִּי שָׁוְא דִּבָּתָם עַל עַמִּי עַל דָּתִי
כִּי שֶׁקֶר כָּל עָוֹן טֹפְלִים עָלֶיהָ .

זֹאת נֶחָמָתִי ! הֵן כֹּה גַּם יוֹרוּנוּ
חַכְמֵי עַמֵּנוּ (וּנְעִימוֹת בִּימִינָם)
וְאִמְרֵיהֶם־צֶדֶק הֵן הֵם יְנַחֲמוּנוּ :
כִּי אַשְׁרֵי אָדָם הֶחָשׁוּד עַל חִנָּם .

וּפִתְגָּם זֶה עַל שִׂפְתֵי חָכָם קֶסֶם
בַּהֲשִׁיבוֹ אֲמָרִים אֶל חוֹלֶה עַל אֲסוֹנוֹ :
הֲטוֹב טוֹב לְךָ לוּ הִתְגָּאַלְתִּי כַּכֶּתֶם
שֶׁבּוֹ יַאֲשִׁימֵנִי שֹׁפְטִי בִּזְדוֹנוֹ ? **)

יָמִים יָבוֹאוּ – וּבְאַחֲרִית הַיָּמִים
עֵת אֱמֶת וּנְכֹחָה יָרִימוּ אָז מֵצַח
אָז רֹאשׁ יָרִימוּ עַל לֹא־אָוֶן נִכְלָמִים
וּמְסַלְּפֵי צֶדֶק לֹא יוּחָנוּ נֶצַח !

* * *

*) השיר הזה הוא להריב״ל ז״ל , כתוב ממנו בשפת אשכנזית . ואנכי קראתיו בכתובים ביד אחד מידידי באדעססא , והעתקתיו אז לשפתנו בשמירת תכנו ולא סגנונו .

**) תשובת סוקראט לאפולוריוס (פהעדאָן) .

לְעֵת זִקְנָה.

בָּנַי יְצָאֻנִי, וְאֵינָם
(ירמיה י׳ כ׳)

„אַל תַּשְׁלִיכֵנוּ לְעֵת זִקְנָה,
כִּכְלוֹת כֹּחֵנוּ״.

(אל בני הנעורים)

1.

זָקֵן הוּא עַמִּי, חַלָּשׁ וּרְפֵה כֹחַ
וְצָרִים מִכָּל עֲבָרִים לֹא יִתְּנוּ לוֹ מָנוֹחַ
כָּלָה כֹחוֹ, יָבֵשׁ מֹחוֹ, פָּנָיו קִבְּצוּ פָּארוּר
וּבְכָל מְקוֹם בֹּאוֹ שְׁמוֹ וְזִכְרוֹ אָרוּר
מִבַּיִת וּמִחוּץ מְנוּחָה הִדְרִיכוּהוּ
וּלְעֵת זִקְנָה כָּזֹאת אַחַי, אַל תַּשְׁלִיכוּהוּ!...

2.

כָּל קְרוֹבָיו מִמֶּנּוּ כְּבָר הָהּ עָבְרוּ, חָמָקוּ,
— בְּיוֹם בּוֹ בָּנָיו וּמִשְׁפַּחְתּוֹ לְעֵינָיו נֶחֱנָקוּ —
נֹעַם הָאַהֲבָה לֹא יַכִּיר יְדִידוּת וְחֶבְרָה
וְעַל מְקוֹמָם בָּאוּ בִּלְבָבוֹ זַעַם וְעֶבְרָה
גַּם אַרְבַּע פִּנּוֹת בֵּיתוֹ עוֹד לֹא הִכִּירוּהוּ
וּלְעֵת זִקְנָה כָּזֹאת, אַחַי, אַל תַּעַזְבוּהוּ!...

3.

כֹּל אֲשֶׁר לוֹ יָד יְקַלְּעֵהוּ בְּכַף הַקָּלַע
כָּל פַּטִּישׁ יְפוֹצֵץ רֹאשׁוֹ וְיִנְפֹּץ כַּסֶּלַע
כָּל סַעַר מִתְחוֹלֵל בְּרַעַשׁ שְׁאוֹל לוֹ יַצִּיעַ
וְכִי יַדֶּה אִישׁ אֶבֶן אַךְ עָדָיו תַּגִּיעַ
מְעַט מַיִם כִּי יִקַּח, בְּיָדָיו לְדָם יְהַפְּכוּהוּ
וּבִכְלוֹת כֹּחַ הַסַּבָּל הָהּ אַל תַּעַזְבוּהוּ!

4.

*
* *

הִתְאַחֲדוּ נָא חִישׁ כָּל הַכֹּחוֹת הַנִּפְרָדִים
כָּל הַחֻלְיוֹת כָּל הַגִּידִים כָּל הָאֵבָרִים
וְאֶת אֲבִיכֶם זֶה הַזָּקֵן בֵּן לְאָבוֹת נִכְבָּדִים
תִּתְמְכוּהוּ סַעֲדוּהוּ לְמַעַן יוּכַל רֹאשׁוֹ הָרִים.

אַל תִּקְרְאוּ לָרוֹפְאִים כִּי מֵאִתְּכֶם רְפוּאָתוֹ
כָּל עוֹד חַי בָּכֶם רוּחוֹ – לֹא יָשׁוּב לְאַדְמָתוֹ ! . . .

5.

גְּוִיָּה שְׁלֵמָה כִּגְוִיָּתוֹ אַל תּוֹרִידוּ לְטִמְיוֹן
כִּי בָהּ צָפוּן רוּחַ כַּבִּיר, שֵׂכֶל וְרַב דִּמְיוֹן
בּוֹ קְדוֹשִׁים גַּם הָאֵבָרִים הַמְקֻבָּלִים טְמֵאָה
אָב הוּא לְכָל הָאֻמּוֹת זֶה זְקַן הָאֻמָּה . . .
כָּל חֶלְאָה, כָּל זוּהֲמָא וְכָל רֶפֶשׁ לֹא יְטַנְּפוּהוּ
וּלְזְקֵנָה נִכְבָּדָה כָּזֹאת אַל תַּשְׁלִיכוּהוּ ! . . .

משה חאשקעס

נֵר חֲנֻכָּה (משפת אשכנז)

1.

זְמַן רַב הִתְבּוֹנַנְתִּי בְעַמִּי אֲהַבְתִּי
וּבְנֵר חֲנֻכָּה בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה יָהֵל,
וּדְמוּת לוֹ, כִּדְמוּת הַצּוּר מִנּוּ חֻצַּבְתִּי,
דְּמוּת הַגּוֹי כֻּלּוֹ, יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל.

2.

כְּסַפִּיר לָטֹהַר הַנֵּר אוֹרוֹ יַזְרִיחַ
אַךְ רַב חֶשְׁכַת הַבַּיִת עוֹד בַּיַּרְכָתָיִם
מְעַט אֹפֶל סְבִיבוֹ אִם גַּם חִישׁ יָנִיס יַבְרִיחַ
וְלָאוֹר אֶת הַלַּיִל הִנֵּהוּ קְצַר-יָדַיִם.

3.

אֶל קַצְוֵי אֶרֶץ נִפְזְרוּ יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה
לְהָאִיר מַאְפֵּלְיָה בֶּאֱמוּנָתָם עַד אַפְסָיִם
אָפֵס מְעַט הִצְלִיחוּ לְהוֹרָה וְלִתְעוּדָה
אֲהָהּ ! כִּי קָטֹן יַעֲקֹב וּרְפֵה-יָדָיִם.

ישעיהו ליב הורוויץ

נֶחָמָה בִּדְמָעוֹת

אֲבֵלֵי צִיּוֹן הִנֵּה נֶאֱסָפוּ
וַיַּחַד עַל אֶרֶץ יוֹשְׁבִים הִנָּמוּ
יְחֵפִים שׁוֹמֵמִים רֹאשָׁם כָּפָפוּ
מְבַכִּים עַל צִיּוֹן וְעַל הַגֶּגַע לָמוֹ.

מְשׁוֹרְרֵי יְשֻׁרוּן מֵאַרְצוֹת פְּזוּרֵיכֶם
הִתְאַסְּפוּ יַחַד אֶל עֵמֶק הַבָּכָא
אִתְּכֶם עַל כָּתֵף הָבִיאוּ נִבְלֵיכֶם
וְיַחַד שְׂאוּ נֶהִי לְבַת צִיּוֹן נִדָּחָה.

וּבְיָגוֹן תַּכּוּ עַל מֵיתְרֵי נִבְלֵיכֶם
וּמַר יָחִילוּ וְיֶהֱמוּ הַמֵּיתָרִים
וְיוֹצִיאוּ אֲנָחוֹת–תּוּגַת לִבּוֹתֵיכֶם
וְיַשְׁמִיעוּ הֵד אַנְחַת בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים.

הֶמְיַת נִבְלֵיכֶם יַקְשִׁיבוּ הָאֻמְלָלִים
לִבְכּוֹת יוֹסִיפוּ אֵבֶל כָּבֵד יִשָּׂאוּ
בִּבְכִי יְעַנּוּ לְעֻמַּת הַנְּבָלִים
יִבְכּוּ יְיֵלִילוּ עַד נֶחָמָה יִמְצָאוּ.

י. ד.

שִׂיחוֹת עָפוֹת

הַמְעֻוָּת

רַבּוֹת שָׁגִיתִי רַבּוֹת עָוִיתִי
הַשְּׁגִיאוֹת כַּצֵּל תִּשְׁמֹרְנָה צְעָדַי
וּבְאִוַּלְתִּי לְנַתֵּק אִוִּיתִי
אֶת חַבְלֵי הַשָּׁוְא מֵעַל זְרֹעֵי יָדַי.

אַךְ בְּכָל מַסּוֹתַי לְתִקּוּן נִסִּיתִי
עוֹד הִרְבֵּיתִי לִשְׁגּוֹת עַד בְּלִי דָי
אֵת אֲשֶׁר תִּקַּנְתִּי כְּמֵת מִלֵּב נָשִׁיתִי
וּשְׁגִיאוֹתַי נִצָּבוֹת לְפָנַי כְּמוֹ חָי.

שְׂרֵפַת נֶפֶשׁ

בְּקֶרֶב הַמְשׁוֹרֵר אֵשׁ יָהּ בּוֹעֶרֶת
וְיָמָיו וּשְׁנוֹתָיו כָּלִים בֶּעָשָׁן
הָבוּ לַמְשׁוֹרֵר כּוֹס יַיִן יָשָׁן
לַשְׁקִיעַ שַׁלְהֶבֶת הַנֶּפֶשׁ הַמְשׁוֹרֶרֶת.

אֶל הַבּוֹעֲרִים בָּעָם
(מאת בערטהאלד אויערבאך)

בְּכֹל עָרוּךְ הַגִּלָּיוֹן וּבְיָדִי הַחֶרֶט
בֹּאוּ הֵנָּה פְּתָאִים ? אֲתָאֵר תְּמוּנַתְכֶם בְּשֶׂרֶד
וְשָׂכָר לֹא אֶדְרוֹשׁ מִכֶּם בְּעַד עֲמָלִי
כִּי זֶה, אַךְ זֶה הוּא חֶלְקִי וּמְנָת גּוֹרָלִי.

הַגְּמוּל

על פי שאֶקספיר

אֶת בַּת הַקּוֹרֵא כְּלֶבְלָה כְּנַף רְנָנִים נֶעֱלָסָה
וְאֶת רֹאשׁ הַצִּפּוֹר הֵסִירָה בַּת הַקּוֹרֵא הַתָּוָה.

לְמִינֵהוּ

אֶל הָעוֹרְבִים יֵלְכוּ הַזַּרְזִירִים
לֹא לְחִנָּם מִפְּנֵי שֶׁהֵם מִינָם
וְשָׁוְא יִדְפְּקוּ הָרָשִׁים עַל פִּתְחֵי עֲשִׁירִים
לְחִנָּם! מִפְּנֵי שֶׁאֵינָם מִינָם.

הַדְּבָרִים הָאַחֲרוֹנִים

תרגום

אָחִי הַיָּקָר! הִנְנִי הוֹלֵךְ לָמוּת
עַל כִּי אֹחַז בְּמַעְגְּלֵי צֶדֶק וּמֵהֶם לֹא אָמוּשׁ
אֲשֶׁר עַל כֵּן תְּאַמְּצֵנִי תִקְוָתִי
כִּי אַחַי בְּנֵי עַמִּי יַזְכִּירוּ נִשְׁמָתִי

ישראל ברלין

מכתם

שִׁמְעוּ נָא הִתְפַּלְּאוּ וּתְמָהוּ קוֹרְאִים
בְּקָרְאִי אֶת הַסֵּפֶר נִמְצֵאתִי נִכְמָה
כִּי מְלַאכְתּוֹ נַעֲשָׂה עַל יְדֵי אֲחֵרִים
וְהוּא הַמְחַבֵּר כָּתַב רַק הַהַקְדָּמָה.

יחזקאל לעוויט הלוי

הַתִּקְוָה

אָנֹכִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה תִקְוָתִי
דָּרְךְ עֹצֶב נִשֵּׂאת בַּמִּטָּה
אַחֲרֶיהָ הוֹלֶכֶת גַּם אַנְחָתִי
לְלַוּוֹתָהּ, בְּגִדְי אֵבֶל עוֹטָה.

וָאֶרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וָאֶאֱזוֹר חֲיָלִים
וָאֶצְעַק בְּאָזְנֵי הַמְקַבְּרִים: רֹצֵחַ!
הֲטֶרֶם תֵּדְעוּ, הוֹי נְבָלִים
כִּי לֹא תָשׁוּב גְּוִיַּת מֵת לְמִשְׁכַּן הַנֵּצַח.

טֶרֶם יַעַבְרוּ עָלֶיהָ יוֹם אוֹ יוֹמַיִם
לְפִי חֻקֵּי הָעֵת הַחֲדָשָׁה
פֶּן תָּשׁוּב לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים
וְלֹא יָמוּת הַצַּדִּיק כָּרָשָׁע?

וּמַר הַמָּוֶת מִמֶּנָּה סַרְתִּי
וָאֶפְקוֹד שׁוֹמְרִים עָלֶיהָ
וָאֶפְרוֹשׂ עָלֶיהָ אֶת אַדַּרְתִּי
וְאַחַר יוֹמַיִם פָּקְחָה עֵינֶיהָ.

וָאֹמַר אֵלֶיהָ, הָאָח! תִּקְוָתִי
אִתִּי תִּהְיִי עַד בֹּא חֲלִיפָתִי.

אליקום זארעצקי

מוֹרְדֵי הָאוֹר

בְּמֶמְשֶׁלֶת מוֹרְדֵי הָאוֹר עִקְּבוֹת הַמֶּרֶד נִרְאֲתָה
וְקַרְנֵי אוֹר הֵצִיצוּ אֶל אֶרֶץ עֵיפָתָה
שָׁמְעוּ הָעֲטַלֵּפִים—כִּי בְעֵינֵיהֶם לֹא רָאוּ—
כִּי יַחְשִׁיךְ מֵאוֹר עֵינֵיהֶם קַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ
מָשְׁכוּ כְתֵפַיִם, הֵנִיעוּ רֹאשָׁם וַיִּשְׁתָּאוּ
הֲיִתָּכֵן כִּי קַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ מִשָּׁמַיִם

יַעֲשׂוּ כָמוֹ עַל הָאָרֶץ רַגְלַיִם
לְנַקֵּר לְכֹל אֲשֶׁר לוֹ עֵינַיִם ?
עַל כֵּן קָרְאוּ כֻלָּם עֶזְרַת
לַחְקוֹר עֵצָה וּלְהַעֲמִיק תּוּשִׁיָּה
לָדַעַת אֶל נָכוֹן אִם הַדָּבָר אֱמֶת
אוֹ דִבָּה רָעָה הוֹצִיאוּ עַל הַשֶּׁמֶשׁ
אַךְ שָׁוְא הָיוּ כָּל מְזִמּוֹתֵיהֶם
כִּי לֹא הוֹעִילוּם כָּל מוֹעֲצוֹתֵיהֶם.

תצ"ל

עִבְרִי אָנֹכִי

עִבְרִי אָנֹכִי מִבֶּטֶן מִלֵּדָה
בֶּן עַמִּי הִנֵּנִי—וִיהִי מִי יְהִי
אִם גּוֹי כָּעַמִּים אִם קָהָל וְעֵדָה
עִמּוֹ אָנֹכִי בַּשָּׂשׂוֹן וָנֶהִי
בִּשְׂשׂוֹנוֹ וִיגוֹנוֹ חֵבֶל אֶקָּחָה
וּבְלֵב נָכוֹן אֶשָּׁאֵר בַּמַּעֲרָכָה....

עִבְרִי אָנֹכִי וּבֶן עַם הַתּוֹרָה
הַמְּאִירָה חָשְׁכֵּנוּ מִיּוֹם עָם הָיִינוּ
גַּם נֵצַח כֹּה נוֹסִיף לֶכֶת אֶל אוֹרָהּ
כֹּה נִסְבּוֹל, כֹּה נִחְיֶה כַּאֲשֶׁר הָיִינוּ
עַם שׁוֹנִים בַּגּוֹיִם לֹא נִתְעָרֵבָה
וּבְעַד דָּתֵנוּ הָכֵן נִתְיַצֵּבָה.

עִבְרִי אָנֹכִי בֶּן יִשְׂרָאֵל סָבָא
בֶּן הָעָם הַמְצֻיָּן בְּמַעֲלוֹת רוּחֵהוּ
יִרְאַת חֵטְא, כִּשְׁרוֹן רוּחַ, תֹּם וַעֲנָוָה
וּמִתְחַקֶּה לַעֲשׂוֹת בְּמַעֲשֵׂה עֹשֵׂהוּ
שֶׁהוֹרָה דַּעַת אֶת נַפְשׁוֹ הֶעֱדִינָה
עֲשׂוֹת צֶדֶק וְיֹשֶׁר, חֶסֶד וַחֲנִינָה.

עִבְרִי אָנֹכִי—בֵּן נֶאֱמָן אֶל אֶרֶץ
עֲזוּבָה שׁוֹמֵמָה זֶה שְׁנוֹת אַלְפַּיִם
וּמֵאָז נֶעֶזְבָה וַיַּשִּׂיגָהּ קֶרֶץ
עוֹד עַמָּהּ אֵלֶיהָ יִשָּׂא עֵינַיִם

וּנְשׂוּאוֹת עוֹד עֵינָיו קֵדְמָה מִזְרָחָה
לְשִׂמְחָה וּלְזִכְרָהּ עוֹד נַפְשׁוֹ נֶאֱנָחָה.

עִבְרִי אָנֹכִי וִירֵא אֵל שָׁמַיִם
אֶת עַמִּי אֹהַב אַהֲבָה נִצַּחַת
הַתּוֹרָה הַשָּׂפָה וִירוּשָׁלַיִם
נְפָשׁוֹת הֵן שָׁלֹשׁ לִגְוִיָּה הָאַחַת
זוּ גְוִיַּת בַּת עַמִּי — לָעַד נִצֶּבֶת
כִּי קָבַע בָּהּ אֵל חוֹתָמוֹ „אַלְמָוֶת"!

עִבְרִי אָנֹכִי בְּשֵׁם זֶה אֶתְפָּאֵרָה
לֹא אֲמִירֶנּוּ עַל כָּל חֶמְדַּת עֵינָיִם
אַף נֵצַח בֶּאֱמוּנָה לוֹ אֶשָּׁאֵרָה
כִּי הוּא תִפְאַרְתִּי עֲלֵי דַרְכִּי בַּחַיִּים
אֶת שֵׁם זֶה אֶשָּׂא כְּנֵזֶר עַל מֵצַח
וּבְאֵמוּן צֶדֶק אֶשָּׁאֵר לוֹ נֵצַח.

אהרן מירסקי

צַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ

כֶּסֶף, זָהָב וְגֻלַּת הַחַיִּים
הַהֵמָּה יִתְּנוּ אַחֲרִית וָשָׂכָר?
מִיַּד הָאֱמוּנָה לָנוּ קַרְנַיִם
„אַךְ בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה גָבֶר!"

בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי חָשַׁב כָּכָה
וַיְחִי בְאָהֳלוֹ מִבְּלִי עַצֶּבֶת —
וּמַרְאֵה אָהֳלוֹ בְּעֵמֶק הַבָּכָא
מָלֵא עֵינַיִם כְּמַלְאַךְ הַמָּוֶת.
כְּתָלָיו קוֹדְרִים יָזוּעוּ, יִבְכָּיוּן
וּמִמַּשָּׂא הַקּוֹרָה רָבְצוּ עֲיֵפִים
וּבְקַרְקַע הַבַּיִת יְדַלְגוּ וְיֶהֱמָיוּן
שֵׁשֶׁת יְלָדִים עֲרֻמִּים וִיחֵפִים.
כְּמַלְאַךְ הַמַּשְׁחִית עָמְדָה לִקְרָאתוֹ
בַּעֲלַת בְּרִיתוֹ אֵשֶׁת מְדָנִים —
בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי חַי בֶּאֱמוּנָתוֹ
אָזְנָיו שָׁמְעוּ תָמִיד רְנָנִים
סֻכָּתוֹ בְּעֵינָיו מִקְדַּשׁ מְלָכִים
דָּלָף טוֹרֵד בְּעֵינָיו נְסָכִים
סוּפָה וָסַעַר הָיוּ כִּנּוֹרוֹת
וּמִבַּעַד הַבְּקִיעִים בָּקְעוּ אוֹרוֹת —

יְלָדָיו סְבִיבָיו–נִטְעֵי נַעֲמָנִים
וּבְלוּיֵי סְחָבוֹת–שָׂנִי, עֲדָנִים
לֶחֶם נְקוּדִים בְּפִיהוּ מַמְתַּקִּים
וּמַלְאֲכֵי־שָׁלוֹם יָצִיצוּ מֵחֲרַכִּים
מִסָּבִיב לוֹ כָּל עֹשֶׁר וּסְגֻלָּה
וּפִתְגָּמוֹ בְּפִיהוּ הָיָה לְמִלָּה:
כֶּסֶף, זָהָב וּסְגֻלַּת־הַחַיִּים
הֲהֵמָּה יִתְּנוּ אַחֲרִית וָשָׂכָר
"מִיַּד הָאֱמוּנָה לָנוּ קַרְנַיִם
אַךְ בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה גָּבֶר!"

אֱמוּנַת אֹמֶן וּסְגֻלַּת־שָׁמַיִם
הֲהֵמָּה יִתְּנוּ אַחֲרִית וָשָׂכָר?
מִבְּרַק הַזָּהָב לָנוּ קַרְנַיִם
אַךְ עַל כַּסְפּוֹ יִחְיֶה הַגָּבֶר!

אֵשֶׁת בַּרְזִלַּי בָּכֹה חָשָׁבָה
וַתְּחִי בְהֵיכָלוֹ חַיֵּי מְרוֹרוֹת
בְּמִקְדַּשׁ מֶלֶךְ הִיא לֹא יָשָׁבָה
וּבִבְכִי הַסַּעַר לֹא שָׁמְעָה כִּנּוֹרוֹת
נִסְכֵּי קֹדֶשׁ לֹא זָרְמוּ הַבְּקִיעִים
וּכְרוּבִים לֹא הֵצִיצוּ מִבַּעַד הַחֲרַכִּים
יְלָדֶיהָ לֹא הָיוּ יַלְדֵי־שַׁעֲשׁוּעִים
וּבְפַת חֲרֵבָה לֹא טָעֲמָה מַמְתַּקִּים
מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם לֹא יָרְדוּ מִמַּעַל
לֹא הָפְכוּ אָהֳלָהּ לִנְוֵה מְנוּחוֹת
לְבַעַל הַחֲלוֹמוֹת חָשְׁבָה הַבַּעַל
וְחָזוֹת הַכֹּל הָיוּ תַהְפֻּכוֹת
וַתֶּחֱזֶה בְהֵיכָלוֹ–סֻכָּה נוֹפֶלֶת
וּבְקוֹל כִּנּוֹרוֹ–סוּפָה מְיַלֶּלֶת
בְּסִפּוּן מִמַּעַל–רְסִיסִים אֶלֶף
וּבְנִסְכֵּי קָדְשׁוֹ–דֶּלֶף, דֶּלֶף
בְּגַן עֶדְנוֹ רָאֲתָה מַחֲשַׁכִּים
וְקָאַת וְקִפּוֹד יָצִיצוּ מֵחֲרַכִּים
וַתֵּרֶא יְלָדֶיהָ–רָזִים וּשְׁחוֹרִים
וַתֵּרֶא עֳנִי וַתִּשְׂבַּע מְרוֹרִים–
נַפְשָׁהּ מָרָה, רִבָּתָהּ אֻמְלָלָה
וּפִתְגָּמָהּ בְּפִיהָ תָּמִיד קְלָלָה:

אֻמּוּנַת אָמָן וּסְגֻלַּת שָׁמַיִם
הֲהֵמָּה יִתְּנוּ אַחֲרִית וָשָׂכָר ?
מִבְּרַק הַזָּהָב לָנוּ קַרְנַיִם
אַךְ עַל כַּסְפּוֹ יִחְיֶה גָבֶר.

כֹּה עָבְרוּ יָמִים כֹּה עָבְרוּ שָׁנִים
אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ עוֹד עָרְכוּ קְרָבוֹת–
זֶה חוֹזֶה בְאָהֳלָהּ, עֵדֶן עֲדָנִים
וְזֹאת בְּעֶדְנוֹ חָרְבֵי־חֲרָבוֹת.
וַיְהִי בִּרְבוֹת הַיָּמִים–בָּעֶרֶב
וַיִּגַּשׁ בַּרְזִלַּי לְאִשְׁתּוֹ, וַיְדַבֵּר;
„סוֹד צְפַנְתִּי בִּלְבָבִי קֶרֶב
כְּמוֹ עֶקֶת בַּרְזֶל לִבִּי יְשַׁבֵּר
הַיּוֹם אֲגַלֶּה הַמַּסָּךְ מִלְּבָבִי
תִּרְאִי מַצְפּוּנָיו וּתְהִי עַלִּיזָה–
אִשְׁתִּי הַיְקָרָה, הֲתֵדְעִי ? הֲתַחְשְׁבִי ?
כִּי שְׂכִיַּת חֶמְדָּה בְּיָדֵךְ גְּנוּזָה!
הַמְּנוֹרָה שָׁמָּה שִׁבְעַת הַקָּנִים
שִׁמְעִי הִשְׁתּוֹמְמִי! – מְנוֹרָה הַמְבֹרָכָה
עַד יְרֵכָהּ עַד פִּרְחָהּ אָחוֹר וּפָנִים
מוּצָק אֶחָד מִזָּהָב הוּצָקָה
מֵאָבוֹת לְבָנִים הִיא לִי מוֹרָשָׁה
מֵאֶחָד קָדוֹשׁ אִישׁ תְּמִים־רֵעִים
וּתְעוּדַת הַצָּו נִלְוֵיהָ וּמְפֹרָשָׁה
לִבְלִי תִמָּכֵר עַד דּוֹר רִבֵּעִים
עוֹד לָנוּ אַךְ חֲמֵשֶׁת שָׁנִים
יַעֲבוֹר הַמּוֹעֵד–הָאָח אָז נִתְרוֹמֵם"
כִּנְצִיב מֶלַח עָמְדָה אֵם הַבָּנִים
וַתֵּט אָזְנָהּ, תַּחֲרִישׁ, תִּשְׁתּוֹמֵם
וּבַרְזִלַּי הוֹסִיף: „כִּכְלוֹת הַשָּׁנִים
לְצַנְתְּרוֹת זָהָב אֶעֱשֶׂה הַמְּנוֹרָה
מֵאַבְנֵי גָזִית אָבְנָה בִנְיָנִים
נַחְנוּ וּבָנֵינוּ בַּפָּךְ נַעֲבוֹרָה
אָנוּ וִילָדֵינוּ שְׂמֵחִים וַעֲלִיזִים
נַעֲלָה יַחְדָּו בִּמְחוֹלַת מַחֲנָיִם
צַוְּארוֹנַיִךְ אִשְׁתִּי נָאווּ בַחֲרוּזִים
וְשֵׁשׁ וְרִקְמָה תַּעְדִּי עֲדָיִים
וְאֶבְנֶה מִקְדָּשִׁי בִּמְרוֹם הָרִים
הֵיכַל מַשְׂכִּיּוֹת הֲדַר־הַבִּנְיָנִים–

הֵן חִישׁ יַעֲבוֹרוּ קַלִּים מְנֻשָּׂרִים
חָמֵשׁ שָׁנִים, אַךְ חָמֵשׁ שָׁנִים!

מִטּוּב לֵב הָאִשָּׁה שָׂחָקָה
וַתִּשַּׁק הַמְּנוֹרָה שִׁבְעַת הַקָּנִים
יְרֵכָהּ עַד פִּרְחָהּ מִזָּהָב הוּצָקָה
חָמֵשׁ שָׁנִים, אַךְ חָמֵשׁ שָׁנִים!

מֵאָז הַיּוֹם, הָיְתָה הַמְאֻשָּׁרָה
וַתַּעַל רִנָּה עַל שְׂפָתַיִם
לֹא יָדְעָה עֹצֶב, לֹא יָדְעָה צָרָה
וַתְּחִי עַל הָאָרֶץ יְמֵי הַשָּׁמַיִם
כִּשְׁתִילֵי־זַיִת יְלָדֶיהָ הַקְּטַנִּים
וּמִלְּבָבָהּ לֹא פָּרְצָה עוֹד אֲנָחָה
לֶחֶם נִקּוּדִים בְּפִיהָ מַעֲדַנִּים.
וּבְסֻכַּת עֲנִיָּהּ תְּנֻוָּה הַצְלָחָה.
עֵינֶיהָ מֵאָז מָנְעָה מִבֶּכִי
יַד הַמַּחְסוֹר אִם עָלֶיהָ חָזָקָה
וַתַּבֵּט עַל הַמְּנוֹרָה—וַתֶּחִי
יְרֵכָהּ עַד פִּרְחָהּ מִזָּהָב הוּצָקָה!

שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ לָקְחָה הַמְּנוֹרָה
וַתַּעַל נֵרוֹתֶיהָ בְּשִׁבְעַת הַקָּנִים
וַתַּעַל—וַתַּעַט כַּשַּׂלְמָה אוֹרָה
מַשְׂכִּיּוֹת לְבָבָהּ עָבְרוּ רְנָנִים
וַתֵּרֶא אַרְמוֹנָהּ בִּמְרוֹמֵי קָרֶת
מִמַּעַל לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ זוֹרַחַת
סָבִיב לְשֻׁלְחָנָהּ יַלְדֵי תִפְאָרֶת
וְשֻׁלְחָנָהּ מָלֵא דֶשֶׁן, מָלֵא נַחַת
לֹא יֶחְסַר כֹּל, גַּם צַבִּים וְכִרְכָּרָה
יַיִן בְּמַרְתֵּף וּבְמֶלְתָּחָה עֲדָנִים
הֵן חִישׁ יַעֲבוֹרוּ, קַל חִישׁ מְהֵרָה
חָמֵשׁ שָׁנִים, אַךְ חָמֵשׁ שָׁנִים

חָמֵשׁ שָׁנִים, אַךְ חָמֵשׁ שָׁנִים
מַהֵר יַעֲבוֹרוּ: פַּחַז כַּמַּיִם
אָכֵן כַּמַּיִם יִשְׁחֲקוּ אֲבָנִים
יִשְׁחֲקוּ הַשָּׁנִים אַנְשֵׁי־הַחַיִּים.

בַּרְזִלַּי עוֹד חַי מִבְּלִי עַצֶּבֶת
לְנָוֵהּ מְנוּחוֹת סֻכָּתוֹ הָיְתָה

וַיִּפְקֹד נָוֵהוּ פִּתְאוֹם הַמָּוֶת
אֵשֶׁת בְּרִיתוֹ חָלְיָה חָלָתָה
גַּם אָז עוֹד רָבְשָׁה תִּקְוָה וְאוֹרָה
מִסָּבִיב לָהּ יְלָדֶיהָ כִּנְטִעֵי נַעֲמָנִים
לֵיל שַׁבָּת הָיָה וַתַּעַל הַמְּנוֹרָה
מְנוֹרַת הַזָּהָב שִׁבְעַת הַקָּנִים
הַמְּנוֹרָה הֵאִירָה חֶשְׁכַת־חַיֶּיהָ
וַתָּאֶר הַפַּעַם גַּם חֶשְׁכַת צַלְמָוֶת
וַתֵּרֶא הַשַּׁחַר יִבָּקַע עַל יְלָדֶיהָ
וַתְּבָרֵךְ אֱלֹהִים—וַתִּישַׁן הַמָּוֶת....

אָז נִגַּשׁ בַּרְזִלַּי וַיֵּבְךְּ בִּדְמָמָה
וּמֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ הֵסִיר הַמַּסֵּכָה
אִשְׁתִּי, הוֹי אִשְׁתִּי, עֲנִיָּה רְחָמָה
אַךְ אוֹר מַתְעֶה הֵאִיר לָךְ הַחֲשֵׁכָה
בְּאוֹר מַתְעָה חַמּוֹת וַתִּרְאִי אוֹרָה
תִּקְוַת־חַיַּיִךְ תִּקְוָה נִכְזָבָה
מִקְסַם־כָּזָב וּשְׁמוֹ „הַמְּנוֹרָה"
הִנֵּה קָעֲרָן לָךְ הָעֲרָבָה
הַמְּנוֹרָה שָׁם שִׁבְעַת הַקָּנִים
מְנֹחֹשֶׁת קָלָל מִקְשָׁה הוּצָקָה
הָאֻמְנוּת—וַתְּחַיִּי חַיֵּי עֲדָנִים
בְּמַחְשַׁבֵּי חַיַּיִךְ הַמְּנוֹרָה בָּרָקָה ...
מַה מִּנֵּךְ יֵהָלֵךְ אִם כָּךְ שְׁתַקְתִּי ?
אִם בִּשְׂחוֹק גֵּרַשְׁתִּי הָעַצֶּבֶת
בִּמְלֹא כַף תִּקְוָה לָךְ הֲלֹא הִמְתַּקְתִּי
מְרוֹרַת הַחַיִּים וּמְרוֹרַת הַמָּוֶת
לִפְנֵי הַתִּקְוָה תָּרוּץ דְּאָבָה
וּבְעִקְּבָהּ יָבוֹאוּ גִּילָה וּרְנָנָה
אִם כָּזֹאת תַּפְלִיא תִּקְוָה נִכְזָבָה
מָה עוֹד נִפְלָאָה תִּקְוָה נֶאֱמָנָה
אֵיךְ תָּאִיר הַשֶּׁמֶשׁ שִׁבְעָתַיִם
אִם אַךְ אוֹר מַתְעֶה יָאִיר אֲפֵלָה !
לָכֵן כֹּה דְבָרַי אַחַת וּשְׁתַּיִם
וּמִדְּבָרַי לֹא אֶנָּחֵם עוֹלָם סֶלָה :
כֶּסֶף, זָהָב וּסְגֻלַּת הַחַיִּים
הַהֵמָּה יִתְּנוּ אַחֲרִית וָשָׂבָר ?
מִיַּד הָאֱמוּנָה לָנוּ קַרְנַיִם
אַךְ בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה גָּבֶר !

נתן נטע סאמועלי

יוסף דעת יוסיף מכאוב
ספור
מימות הגהעטטא ברומי העתקה מש״ר

האפיפיור אינאקאנטא השמיני חלה מאד, ומחלתו גברה עליו עד כי כבר אמרו רופאיו נואש לו, ויחלו לחשוב בראש מי לשום העטרת ומי ימלא את מקומו, גם לעשות משטר וסדר בהונו שהניח אחריו, אבל הוא עוד לא מת, הרופאים מיהרו לחשוב את הקץ, האפיפיור עוד חי, ועוד לא מלא לו צבאו עלי ארץ, ויפקח את עיניו ויתעודד מעט ויבט על כל סביביו, וישם מבטו מבט בוז על רופאיו העוטרים אותו; ומכתירים את מטתו, כי רופאי אליל המה, הבל אין בם ממש, לשוא יגהו ממנו מזור. ויתהפכו מסבות בתחבולותיהם לבקש צרי לו ומרפא לגופו, כלם מאפע ופעלם אפס ואין אם לא ידעו להתחקות על שרשי מחלתו, אם ידיעתם בחכמת הרפואה מעטה ודלה, אם כל ימיהם כחגים ולא יעמלו בחכמה בהכשר דעת ויתרון; ובחשבו כה וכה ויתן צו ופקודה להביא אליו את הרופא הנודע לשם והמהולל ברוב חכמתו היהודי אשר בהגהעטטא. הפקודה הזאת הביאה במבוכה ותך בשממון את כל רופאי האפיפיור; האומנם כי האב הקדוש יפקיד את רוחו ונשמתו בידי יהודי נבזה, והאומנם כי יהודי טמא יזכה לבנוס לפני ולפנים בהיכל הוואטיקאן, ובכל כחם נסו להפריע את אדונם ממחשבתו, וירבו לבקש ממנו כי ישיב את פקודתו, ויבינוהו לדעת כי ישיא חרפה וכלימת עולם על כבודו בעיני מעריציו בהרהיבו בנפשו להתרפאות מבן העם . . . ; אך לשוא העתירו עליו דברים לבטל את רוע הגזירה, לשוא היו כל תחנותיהם ובקשותיהם, האפיפיור סך בערו מעבור תפלת עבדיו ורופאיו, והוא באתת להביא מהר אליו את הרופא היהודי מהגהעטטא ומי ישיבנו, ועד מהרה דרכו כפות רגלי היהודי שהאב הקדוש חפץ ביקרו בהיכל הוואטיקאן, להדאיב לב ולכלות נפש הרופאים אשר חרקו שן ויעוו פנים, מבלי יכלת בידם להושיע:

מי תכן את רוח היהודי העולה למעלה, ומי ידמה לו בחריצותו ורוחו הכביר; המו גוים מטו ממלכות והעם הנפלא הזה אשר מספר ימיו הם תלאותיו וצרותיו והוא ברוחו הכביר יבקיע אל על בשמי ההכמה וירקיע שחקים בתבונתו, אמנם את גופו הכניעו אויביו וישימוהו לדוש אבל לא את רוחו העז, מי מנה את צרותיו ומצוקותיו של עם עולם זה, ומספר את קרבנותיו אשר העלה על מזבח עלילת דם הנוראה; והנה למלאות סאת העלילות הפכו דם למים, ויעלילו אז עליהם כי הם משחיתים את המים לרעת הנוצרים, בימים האלה השתמשו הרופאים ברפואותיהם במי־מעין וידיעת

מזג המים. ויען כי בידיעה הזאת עלו הרופאים היהודים על חבריהם הנוצרים, ויצטיינו הרבה יתר, חרה אפם בקנאתם בם, כי הנבזים האלה אשר יד כל בם, והם מרמס לרגל השור והחמור יעלו עליהם, וינחלו כבוד מאת העם, ובראותם כי היהודים זעומי נפשם יגברו חיל ויעלו מעלה מעלה בסלם החכמה ודעת המים, ולמרות ענים הנורא ותלאותיהם העצומות כי נפשם כעפר לכל תהיה, אין שלטון לכלוא את רוחם, וכל תחבולותיהם ונכליהם הרעים לעשות כלה את הנבזים האלה ולהגות אותם מן המסלה עלו בתהו; כי כן דרך העם הזה מימות עולם וכן הגוי הזה מני אז, כי כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, ויקוצו מפני רופאי ישראל, ובגבור עליהם רוח קנאה חבלו מזמה להתנקש בנפשם פעם אחת, ולגדוע את קרן עזם, ויעבירו קול במחנה כי היהודים משתמשים במזג המים לרע להנוצרים, להביא עליהם חלאים רעים ונאמנים, ובתת הרופא היהודי מים לשתות לחולה, לא סם חיים הוא נותן לו כי אם סם־מות, כה השחיתו התעיבו עלילה הרופאים הנוצרים על חבריהם היהודים. עד כי ההמון הפשוט שאין בו תבונה והוא שונא לישראל מני אז לא ידע לבחון מה שרש דבר נמצא בהשמועה, כי העלילה הנמבזה הזאת רק על הרופאים היהודים ולא על כל העם יצאה, ובכן סערת ההמון חמה יצאה על כל היהודים כי כלם אורבים לנפשות הנוצרים, כלם למקטנם ועד גדולם חומסים מזמות להבאיש ולהרעיל את המעינות ובורות המים שמהם ישתו הנוצרים, ובאמת מי אשם בדבר המחלה המתפרצת תמיד בין הגרים בסביבות הנהר טיבער אם לא היהודים המשליכים ארס וסם־מות בנהר ההוא, גלגל קבוע וחוזר היא בשמי תולדתנו הכתובה באש ודם, איש אחד כי יחטא ועל כל העדה יהיה הקצף, דבר או מות וכל מחלה וכל תקלה כי תהיינה בארץ, האם העקרים שהם בני ביתו של מקום ותכלית כל הבריאה האם הם אשמים בדבר, כי השחיתו את דרכם ויקפחו את בריאותם, או כי אחד מחוקי הטבע רוח קטב השורר תמיד בסביבות הנהר מן האידים העולים תמיד מחיבת כי מחלה כזאת תהיה שם, אבל העם הפשוט יבוז להשערות קלות כמו אלה, לו יש סבה פשוטה ומבוררת כל צרכה; אנחנו הצדיקים אנחנו הישרים אנחנו האהובים, והיהודים הרשעים, ובחטאת החטאים האלה בנפשותם יספו גם נפשות צדיקים ותמימים; בעת רעה ומרה כזאת תרדו היהודים לרגעים מפני תנופת יד ההמון הפרוע, אשר כבר למרם את מכותיו, כי לא רב הדרך מלשון אפעה של הגדולים עד האגרוף של ההמונים, ויסתירו את הונם ורכושם מעין רואי לבלי העלות עליהם את חמת שכיניהם, ורק את ביתם פנימה הרבו לקשט ולפאר ביריעות יקרות על הרצפה וציצים ופרחים שונים על החלונות ותמונות מגדולי עמם על הקירות, הכל כמנהג בני קדם, וכל כלי הבית מן הכלים אשר יבשלו בהמה על האח עד המנורות של נחשת קלל התלויות באמצע הבית נוצצו תמיד כי רוחצו והוגעלו בכל עת, אולם בחוץ לא נכר העשיר לפני העני, גם העשיר לבש בלואי סחבות ובגדי־עדים כהעני בצאתו ברחובות קריה למען הסב ממנו את עיני הנוצרים הצמאים לכסף היהודים, וכן גם תבנית ביתו היפה וההדר בפנים במדה זאת הוא ירע המראה ונשחת התואר בחוץ, עשבים יעלו בכותליו ורטוב הוא ממים עד כי מראה הבית החיצוני תעיד על בעליו כי עני ודל הוא ואין לאל ידו לחדש את פני ביתו.

כאחד הבתים האלה היה בית הדר״ר יצחק זיים, רע המראה ונשחת התואר בחוץ, ואחרי אשר נגפו רגלי ההולך בהאולם שלפני הבית אשר חשך ישופנו והצליח לו ברוב עמל לעלות במעלות צרות וחשכות. ותאורנה עיניו ונפשו נמלאה עדן בבואו אל בית

הד"ר פנימה, לא שבעו עיניו לראות את ההוד ההן והיופי אשר בבית, המלא בכל שכיות חמדה וכלים יקרים ולא נמלאה אזנו משמוע את מנגינות הצפרים הסגורים בכלובי ברזל ומשמיעים הוד מנגינתם, בבית הזה פתח מקושט בכל פאר המוביל אל לשכת העבודה שבה יושב הד"ר ההולל ומקבל חולים הרופקים על פתחו, קירות החדר מעידים בבעליהם, כי עובדים דם ועמלים בחכמה ודעת הרפואה, ולא יפנו את לבם לבטלה ותענוגי העולם, ספרים רבים ושונים מכורכים ברוב פאר ואותיות זהב חרותות על גביהם ממלאים את פני כל הקיר הצפוני, ובקיר הדרומי עומדים תיבות קטנות וגדולות מלאות כל מיני בשמים ומרקחת וסמי רפואה וצלוחיות של מים־חיים מי־רפואה, בקיר המערבי עומדות מכונות וכלי־רפואה שונים, גופים שונים ועצמות־אדם מונחים שם, ובאמצעיתו עומד שלחן גדול ועליו ספרים הרבה בלי משטר וסדר, בבית הזה יקבל הרופא את החולים הרבים הבאים לדרוש בעצתו כי יגהה מזור למחלתם, והוא לא יעף ולא יגע לענות לכל השואלים בסבר פנים יפות, מבלי הבט אל כיסם אם מלא הוא ושלם ישלמו לו בעד טרחתו, ובהתבוננו כי דל האיש השואל בעצתו עוד יעניק לו ונתן לו כידו הנריבה לקנות סמי רפואה ולחזק את גופו, ויצא שמו לתהלה בכל העיר.

חשך האור בצהרים, וחרדה ופלצות אחזו את כל היהודים ברומא בכלל ואת הד"ר יצחק זיים בפרט, אימת מות נפלה על שמי הגהעטמא, כל פנים קבצו פארור וכל לב יאנח מרה, ויחרדו ויפחדו מאימת יום הבא, מי יודע אולי לא תעלה ביד הרופא לגהות מזור למחלת האפיפיור, להשיבו־לתחיה, בטח כבר אנושה מחלתו וכל תחבולות הרופאים ומועצותיהם התבלעו, ואין מזור לו עוד כי קראו לרופא יהודי לנסות את כחו בגברא קטילא, ואולי לא תצלח בידו למצוא לו רפואה שלמה, הלא אז אבדו כולם אבדו, כי יתעוללו להתנפל עליהם כי באשמת היהודי נספה האפיפיור, והוא נלכד בעון הד"ר שהמיתו בכונה שהתרשל ברפואתו או כי לא ידע להזהר. היהודים מלומדי מכות ומלומדי נסיון יודעים כי הם השעיר לעזאזל על כל מחלה וכל תקלה הבאות לעולם, רעב כי יהיה מהומה ובצורת בחטאת היהודי כי כבדה, מגפה כי תהלך בארץ וכל מחלה וכל מיני פורעניות באשמת היהודי הן כי גדלה עד לשמים, ויחרדו לרגעים כנוע עצי יער מפני רוח, ורק הד"ר יצחק זיים אשר בשלו כל החרדה הגדולה רק הוא לבדו יכול להסתיר את מבוכתו ותרדתו וישים להם את לבו קברם, ובלב מלא אומץ תקוה ובטחון שם פעמיו להיכל הוואטיקאן מקום משכן החלה.

בימים ההם ימי ממשלת האפיפיורים ממשלה מדינית ורוחנית על כל העולם, והם היו הבריח התיכון המבריח את כל העולם המדיני, ברצותם יתנועעו הגלגלים וברצותם יעמדו כי הם רוח החיה באופניהם, מובן מאליו כי מחלת המושל והשליט היחידי נתנה ענין רב לכל העולם לענות בו, מחלת האפיפיור היתה מקרה כביר ורב הערך אשר ממנו לקיום העולם תוצאות, לבל יתפלצו עמודיו ויתרופפו אשיותיו במות המנהיג את הבירה ותהי לשיחה בפי כל, ורבבות בני אדם היו נשואות רק אל הוואטיקאן כי כל המקרים המדינים הקטנים נדחו מפניה הטבעת הגדולה בההוליא המאחזת את כל הטבעות.

חדה סתומה היתה המחלה בעיני כל הרופאים ולא הבינו כה היא; וביותר נשגבה מהם בראותם את תהלוכות המחלה, הוא חי לא יחי׳ וגם מת לא ימות, לא יחלה ביותר ולא יברא גם כן, כה תעמוד המחלה על עמדה מבלי תצעד

קדימה אף לא תלך אחורנית, ויהיו נבוכים בראותם כי למרות כל תחבולותיהם ורפואותיהם המחלה לא תמוש ממקומה ולא זזה מן החולה אף זיז כל שהוא ותעמוד על עמדה מבלי להראות אף שנוי קל ואל האבן הזאת נופצו כל ידיעותיהם ומועצותיהם, וכל חכמתם התבלעה.

אחד היה הד״ר יצחק זיים אשר לא אמר נואש למחלת האפיפיור, האיש הזה אשר לא רדף אחרי תענוגות בשרים כחבריו הרופאים, ורק החכמה היתה משושו והדרישה והחקירה בחכמת הרפואה היתה שעשועיו, ובה הגה כל היום, ויעביד את רוחו לגלות חדשות ונצורות, ממפלאות סתריה, האיש הזה בטח ברובי תורתו ונסיונותיו כי תצלח בידו להעלות ארוכה להמחלה אשר על שרשיה יתחקו כל באי־עולם, ותושיע לו חכמתו לבוא עד חקר סבתה, ואז ינחל כבוד מקלון, ולכל היהודים תהיה הרוחה, כה הלך ברעיונות תקוה מעדנות לחצר החולה.

האפיפיור אשר בכליון עינים ונפש דואבת מתוגה ודאגה לחייו חכה על הרופא היהודי, ויגל ברעדה בבואו אל ביתו, ובעינים מפיקות תחנונים כמבקש על נפשו הביט על הרופא. אולם הרופאים בזו לו לעגו לו, ויביטו עליו בעינים מלאות בוז ומשטמה, אולם הוא לא שת לבו להם ויקרב אל החולה ויתבונן עליו וימשש את דופקו. והנה נמלאה נפשו ששון, ותחת רוח כהה חגר מעטה גיל, דמיונו לא הוליכהו שולל, וכאשר חשב כן היה, וכשמחת קאלומבוס במצאו ארץ ויקרא: יבשה! כן קרא בגאון ועליצות נפש, האח! מצאתי רפואה לא ימות החולה כי חיה יחיה, תרופה אחת יש בבית גנזי ונעלמה מעיני כל הרופאים ומכנה יושע החולה לעמוד על רגליו ויחי מחליו, והוא להזיל בעורקי החולה הנחלשים דם עלם בריא, ושב ורפא לו.

סביבו נשערה מאד, הרופאים נבהלו ותאחזם חרדה למשמע העצה היעוצה הזאת שלא ידעוה ולא שמעוה עד היום. אמנם הסכינו להשתמש בדם בהמה להזיל בגוף חולה? אבל לתת נפש תחת נפש לא הסכינו עוד, ועוד כי הדבר הזה מיהודי יצא, ויעלילו כי מגמת היהודי לשקץ את אמונתם ולהריח רעה על האב הקדוש, כי נפש אדם באין בעיניו לתת תחת נפשו, ואיה המה חוקי הצדק והיושר ואהבת הבריות שבהם תתפאר דתם, והאם לא ישכין בעפר כבודו לכלמת נצח וחרפת עולם, וגם החולה העוה מעט פניו כיודע ומרגיש כי ימיט קלון על כבודו, אבל מה עז וחזק מתאות החיים שמתגברת על איש השוכב על ערש דוי, וכל הרופאים אמרו לו נואש, והוא רואה את המות הצועד וקרב אליו, מה עז וחזק מהתאוה הגדולה הזאת לחיות ולראות אור כי יהל שמתגברת על האיש שרגליו עומדות בעברי פי פחת וצעדיו שאול יתמכון, מה יקרים הם החיים אף לבני עוני ומנוגעי האסון, שכל חייהם הם שלשלת גדולה של צרות פגעים ותלאות, אף כי לאיש יליד ההצלחה שלא מנע ה׳ מכנו עושר וכבוד יתרים על כל בני חלוף, איש הגדול במעלה מכל אנשי תבל, אשר לפניו יכרעון ברך ולכל הגה מפיו יצא יסגדו אף ישתחוו. רעיונות שונות כמו אלו התרוצצו בחובי החולה, ונפשו סערה המה ורעשה בקרבו, היתרפא בדם אדם ויחיה ויאור באור החיים, או כי ימות ולא יתן את כבודו לבוז, אולם התשוקה לחיים גברה ותכריע את תאות הכבוד, ואחרי שהבטיח לו הד״ר כי לא יהיה בזה רצח נפש, כי האיש אשר ממנו יריקו את הדם לא ימות כי יחיה, ולא יאונה לו כל רע, נהרו פניו ויצו לרופאיו לעמוד על היהודי ולעזרו במלאכתו, להכין את כל הכלים הדרושים למלאכה הזאת, וביותר למצוא איש אשר על מזבח אהבת האב הקדוש יאבת להקריב את דם בניו.

עמה הרת תוגה ועצב כסתה אתו פני הרופאים: אולי תעלה ביד הרופא למצוא דפואה להאפיפיור, מי יודע אולי מצא את המפתח להיכליתועים, ואז אנה ישאו את חרפתם. היהודי הנבזה יעלה מעלה במעלות הכבוד והם ירדו מטה. היהודי יתרומם ויתנשא והם ישפלו וירדו, אהה! קנאה! חמת גבר, כמה קרבנות כבר הועלו על מזבחה. ועוד לא תאמר די; עוד פיה כקבר פתוח לכלות ולנתץ, לעקור ולהרוס; ויאספו כלם לחשוב מחשבות איך ובמה לסכל את עצת היהודי ולהניח מכשולים על דרכו, ויחקרו וידרשו ויתיעצו על צפונותיהם! ושם רופא אחד בליעל היודע את הדר"ר זיים ואת ביתו ויאמר: מרחם שאול דליתי עצה עמוקה להפריע את היהודי ממעשהו ולהפר את עצתו; הנה אנחנו צריכים לנערים צעירים להוציא מהם את דמם; הנה לו שני בנים נביאם הנה; והתחזקנה ידיו להריק את דם בניו האהובים לו? והתעשינה ידיו תושיה בבואו לעשות מעשה רצח לבניו דמו ונפשו? הידד? קראו כלם למשמע העצה האכזריה הזאת אשר תשים עבותים על ידי הדר"ר ויחלטו הממנה. בפיהם דברו ובידם מלאו, וימהרו וישלחו שני אנשים ויגזלו בחזקה את שני בני הרופא ויביאום להוואטיקאן. ויבואו אל החולה ויכרעו וישתחוו ויאמרו לו, אבינו הקדוש עצת היהודי טובה ונכונה, תקרנוה כן היא; לכן אמרנו שלא לאחר־את הדבר, ולמהר לעשותו לבל יודע להעם מאומה מכל הנעשה; ויאמר האפיפיור לו יהי כדבריכם, ויזהירו את הרופא לבלי יסור עוד וילך ממטת החולה עד אם כלה מלאכתו; ויכינו את כל הכלים הדרושים ויעמידום הכן כל אחד על מקומו וסדרו ולא חסר דבר.

כבול עץ עמד הרופא זיים וכל חושיו התבלבלו כאשר הביאו לו הרופאים את שני בניו לעשות בהם מעשהו; מזמותיו נתקו ודמו רותחו בקרבו בדעתו את הרעה שהמיטו עליו שונאיו, ויבט עליהם בעינים מזרות אימה וכעס; אולם לב אבן לפריצי חיות אלה ולא ידעו רחם; ובעינים מלאות שחוק מהתלות השיבו לו בשחוק, האם אוכל לעשות את מלאכתי בבני אני חנן הדר"ר קולו; האם לא תרפינה ידי בבואי לחתוך באיזמל בגוף בני. ואז לשוא יהיה כל עמלי. דום? אל תוסיף עוד לדבר בדבר הזה ענוהו הרופאים, בור כרית ותתפרהו; בטנך הרה את העצה הזאת למוץ את דם אדם; עצה אכזריה ונוראה, ותאמר עוד לשפוך את דם הבנים הנאמנים לדתנו, בני הנוצרים, ודמם יעלו לרצון על מזבח הבליך; מהר ועשה את מעשיך, כי האם לא יקרים בעיניך חיי האב הקדוש שתשפוך עבורו איזה טיפות של דם מבניך; והטרם תדע כי עוד לא ישליו אוהלים ליעקב ובני חם ויפת שונאים את בני שם; והיה כאשר יודע להעם כי חשכת את בניך מהעלות מדמם על מזבח חיי האב הקדוש; אז גם אתה גם כל היהודים צפוים הנכם אלי רעה כי סערת ההמון חמה תצא להשמיד ולהרוג ולאבד אתכם ולשלול ולבוז את כל רכושכם והונכם; לכן אל תתמהמה ועשה מהר כדבריך, ובדברם פנו הלכו להם; ויעזבוהו עם שני בניו האהובים לו לבדו בבית.

צדיק ורע לו רשע וטוב לו. אל האבן הזאת נופצו כל חקירות הפלסופים, עמקו דרכי ההשגחה העליונה וסתרי פליאותיה מכוסות מעין האדם קצר הרואי; מרוע דרך רשעים צלחה; ויכתירו את הצדיק, ודרך ישרים בלעו? השאלה הזאת היתה לסלע המחלוקת להחכמים מני אז ועד עתה; כי בכל מקום בהטבע שנתן עינים זרות ותהפוכות תחזינה עינינו; ישליו אהלים לשודדים, אלה נגעי בני אדם; חלאת מין האנושי סכלים ואין לב, להם כגן עדן הארץ הזאת; בתיהם מלאים כל טוב; רוחצים היכלותיהם ברחמאה ורענן הם בהיכלם, וכל נגע ופגע לא יקרב עדיהם, ולעמתם אלה העמלים בתכמה

ודעת כל ימיהם אלה אשר חנן אתם ה׳ ברוח נדיבה, ולבם ער ורגש לכל דבר טוב ומועיל, אלה שהקריבו את כל ימיהם על מזבח הדעת, וגם שנה בעיניהם לא ראו מרוב העמל להשוף את הצפון והנסתר בטבע הבריאה לאושר כל בני חלוף, אלה שכל עמלם לאחרים להאשיר את העולם, הם נתונים ביד המקרה להתעמר בם. הם נושאים יד כל עמל ותלאה, וחסר וכפן מנת גורלם, מה עלתה לו להד״ר זיים שעמל כל ימיו בחכמה ודעת עד כי גלה בה חדשות ונצורות לאושר האדם לבל ירד דומה בחליים ידועים, והנה הוא נלכד בחכמתו, האם לא טוב טוב היה לו אם היה כאחד האדם, איש פשוט והמוני שאין בו דעת יתרה. רוחו יסער בקרבו, עשתונותיו נבוכו, וכל דעתו התבלעה, ובקצפו ויקלל את חכמתו ואת עמלו גם יחד, אמנם אמר בלבו נאמנים דברי החכם מכל אדם, יוסיף דעת יוסיף מכאוב, דעתי היא אסוני וחכמתי היא שברי ובחשבו כה וכה אולי ימצא עצה לחלץ את נפשו מן הפח הזה שכרו לו אויביו וירא כי אין מנוס ומפלט לו, ויתעודד ויתעשת ויפן אל בניו ויודיעם למה הובאו הנה, ויציע לפניהם את היקר והכבוד שינחלו בצאת מחשבותיו לפעולות על אף שונאיו הנחרים בו׳ וכל מחשבותם עליו לרע כל היום, ויחזק את לבם ויאמץ את תקותם בה׳ כי לא יתן למוט רגלי חסידיו, וה׳ יתן עז ואמץ בלבו לעשות את מעשיו בלי רפיון ידים, ולא יאונה להם כל אסון, ויחבקם בזרועותיו ויעתיר להם מנשיקות פיו ואגלי דמע התגלגלו מעיניו על פני הנערים, ויקחם בידיו אחד בימינו ואחד בשמאלו וילך אתם אל חדר החולה. יפי מראה הנערים העיר תמהון וחמלה בלב כל הנמצאים בבית, פה אף פה פזרה הטבע את כל מתנותיה יופי חן ונעימות ברוח נדיבה, קומתם שדמתה לתמר ותבנית פניהם כאלו יצא מידי אמן נפלא, לחייהם האדומות והעגולות היושבות על מלאת ועיניהם השחורות ומצחם הזך ושערות ראשם תלתלים שחורות כעורב היורדים על פי מדותיהם, כל אלה נתנו להם לוית חן פאר והוד מרבה להכיל. ובכן נגש הד״ר אל המלאכה האיומה והנוראה הזאת, ויערוך את המכונות וישם משטר וסדר בבלי־המלאכה וגו׳ ובלב מלא אמץ החל את מלאכתו, ויהי כאשר ירא להוציא דם הרבה מאחד מבניו בפעם אחת, לכן הזיל והוציא מעט מעט משני בניו חליפות מעט מזה ומעט מזה, ובראותו כי פני בניו לא נשתנו לרוע והזלת הדם לא פעלה על בריאותם, וישמח בלבו כי הצליח בידו את אשר הוא עושה, לכבוד ולגדולה לו ולעמו כי פדה את נפש האפיפיור משחת בלי, ולקלון וחרפה לאויביו העזים אשר יצר לבם עליו רק רע כל היום, לגורהו בחרמם, ומבלי תאונה כל רע לבניו.

אולם לאסונו עוד לא עבר את הגשר. ובאשר לא נסה עוד הרבה בהרפואה הזאת, וישכח כי נחוץ לחתל את המקומות ששם חתך באיזמל, לבל יזיק להם רוח קל כי ישב בהמה, ויזוב זוב דמם, וכרגע נפלו פניהם ויאחזום השבץ ומבנה גום מוט התמוטט, לשוא חגר אביהם שארית אונים, ויתעמל בכל כחו לסתום את הנקבים ולהניא את מרוצת הדם שכבר שטפה כמו נחל. לשוא בקש תחבולות רבות להצילם מרדת שחת, לשוא, וכעבור שעות שתים כבר נפחה נפשם, ותצא נשמתם. האב האמלל נפל על פניו ובדמעות שליש הרטיב את לחייהם הלבנות והקרות, וימרר בבכי, ויבך בלי הפוגות, בני, בני, טוב מותי מחיי לו מתי תחתיכם, אנה אני בא איך אשא עין אל אשתי אשר זה מעט היתה אם הבנים שמחה בבניה אשר כשתילי זיתים היו סביב לשלחנה, והיה עתה כראותה כי אין הבנים ומתה, והורדתי גם את

נפש אשתי שאולה, למה לי חיים. מות בוא הנה ושא את כליך לצוד ציד, כה קונן ויתאבל עד כי התעלף וידמו כי כבר יצאה נפשו, בשכבו זמן מה בלי נוע, אולם התעורר ויוסף לבכות ולקלל להריע ולהצריח, כי כזמותיו נתקו ממנו ורוח רעה בעתתו וירץ כמשגע ברחובות קריה לא דבר עם איש למטוב ועד רע, וכי קרא איש אותו לא ענהו, וכי נתן לו איש שלום לא החזיר לו שלום כי כל העולם כגיא ההרגה היתה בעיניו, וכל בני אדם גם בני איש כחבר מרצחים ושודדי לילה אשר דורך ירצחו. עכבה נדמו בעיניו, ויעזוב את העיר לשאת על ההרים קינה ומספד, ויעלם, ועקבותיו לא נודעו, כי איננו. ———

י. ה. ס.

שתי מצבות

על שדה הקברות בעיר פראג

נעתק משׁ״ר ע״י משה ש. פעטשאק

בעיר פראג בהגהעטטא החשכה נאות מחשכים, בצר מעון אשר ערפל וחשך תחלתו, חשך ישופהו וצלמות ואיסררים מנת חלקו. בהחלק המיוחד הנועד להיהודים למקום שבתם. בין הבתים הקטנים ששחתו מזקן, בתוך עמק הבכא הזה, עוד עומד עד הנה בית־הכנסת ליהודים הישן נושן אלטנייעשול – קירותיו ירקים מזקנה, וכמעט מטו לנפול, שממת ציה וחשכת עלטה תכסה פניהם, חלונותיו ושמשותיו קטנים ככף איש וצרים מאד, עד כי בעמל רב תופע אל הבית נהרה מבעד להחורים הקטנים האלה; המכוסים גם באבק וקורי עכביש על כל צדיהם.

במקומות הרבה יראו סמני דם למכביר, זה דם אחינו העניים והאמללים שנהרגו על קדוש השם, דם העם הרצוץ והנשבר מימות עולם, דם יעקב הנשפך כמים המוגרים בעת כי ברח מחמת האויב ויסתר שמה, הדם הזה עוד רשומו נכר, ועוד לא כסתה עליו האדמה, כי באו זדים גם בית מקדשו ויהרגו וישמידו, והכל בשביל אמונתו, בשביל דתו השונה מכל עם, כאשר גם בימינו אלה עוד לא הונח ליהודי, ולא מצא מנוחה שלמה שהוא רוצה בה בהרבה ארצות כמו רומניא ומרקו. גם היום עוד מורדף הוא בלי חשך בגלל... שנולד יהודי, דעתו – חטאתו, ואמונתו – עותתו. להאמלל וקשי יום הזה אשר כל היום הוא מנוגע מנוחת נפש אין מלבד בית מקדשו המעט הוא בית־הכנסת. על כל מקרה ופגע על כל צרה שלא תבוא אל בית־הכנסת ישאוהו רגליו; שם ישפוך צקון לחשו לפני אלהיו השופט רמים, לפניו ישפוך כמים לבו, ועיניו מקור דמעה תדמענה מאין הפוגות כי ישקיף משמים וירא על צאן ההרגה והכל למען שמו הגדול הגבור והנורא. אולי יחום עם עני ואביון, אולי ירחם, ולא יוסיף לדאבה עוד. בית כנסתו הוא רוח קיומו. פה הוא הנענה החי ויחיה לעד, וכל אשר יסיפו שונאיו לענותו ולהציק לו יעלה רוחו למעלה, את גופו אמנם יכניע ונפשו כעפר לכל צורר תהיה, וינענע בראשו לכל גל וגל שיעבור עליו, ויתחזק באלהיו ובאלהי מעוזו ישים כסלו כי לא יתם לגוע, כי נצח ישראל לא ישקר ועוד חיה יחיה ויראה בטובה, ובלב מלא תקות נעימות על העתיד יבוא בית אלהיו לברך לו גם על הרעה,

כי בטח גם זו לטובה, ורק מעיני האדם קצר העינים לחדור מבעד ערפלי העתיד נעלמה מדת הטוב שיש בהרעה. וכן ישא ויסבול, ועיניו דלו למרום, כי ישלח לו עזרתו מקדש ויחלצהו ממצוקותיו.

באחת הפנות בהבנין העתיק הזה הוא בית־הכנסת הישן יש דלת קטנה וצרה הנשקפת אל מול החצר מות המלאה מצבות אבני גיר מנופצים. ובכל מקום שנתן עינינו רק שרידי קברים תראינה עינינו, המצבות כבר נהרסו ותהיינה למעי מפלה, אות הוא כי זקנו לימים, והזמן שלח בם את חרבות שניו, ויתמוטטו ויתפוצצו לרסיסים, ויצמחו פרא עלי דשא, מבלי נוכל להכיר עוד מראיהם: ולדעת מי ומי הקבורים תחתם. ורק שם בפנה מתנוססות שתי מצבות אבן גדולות והדשות, קרובות אשה לרעותה מצבות חדשות אשר רשומם ניכר היטב ונדע את הנפשות אשר און למשכן למו תחת הגלים האלה, הלא הם ר׳ יצחק הירשזאהן ונכדתו רבקה:

בבתי קברות לעמים תפגשנה עיני ההולך מקלעות ציצים ופטורי פרחים למכביר על הקברים, כי יבואו אוהבי המת וקרוביו ויפארו בהמה את קברות רעיהם אשר נעזבו מהם, לא כן אצלנו עם ישראל, אנחנו כאשר לא נשמח בחיים כן גם לא נתאבל במות, וכמו שבחיים לא פרחים פזורים לרגלינו, כן גם לאחר מותנו נמאוס את הפרחים אשר לא השגנום בחיים, ובכל בתי הקברות ליהודים לא ימצא ההולך פרחים ושושנים עלו הקברים, ורק על קבר רבקה הקבר האחד בכל החצר מות שעליו ינוחו פרחים ושושנים רטובים מטל ולחים בעודם באבם, כמנהג כל העמים: ואם יפלא בעיניך הקורא מה לכהן בבית הקברות? ובאיזה דרך יבואו פרחים על קבר ישראל? הבה אספר לך כמו את תולדות גברת ספורנו.

II

ר׳ יצחק היה אחד מאפרתי עיר פראג ונכבדיה, ומשכן כבודו היה אצל הבית־הכנסת הישן, ויפרוץ האיש מאד מאד ויהי כבד בזהב ובכסף, ונכסים הרבה עבודה רבה, בכל אלה לא גבה לבו בעשרו ולא רמו עיניו. וכרוב לעשרו כן הרבה לעשות טוב וחסד עם כל אדם, ויעלה על כל אחיו בנדבת לבו וענותו הגדולה, עד כי היה לסמל היושר תום וענוה בעירו. אולם אין ששון בלי אסון, ואין עונג בלי רסיס־רעל, יאמר ההמון. גם לר׳ יצחק חשכה פתאום השמש בצהרים, ושמי הצלחתו התקדרו בעבים, פתאום לפתע נאסר באזיקים וכבלי ברזל ויובא בית אסורים על לא עול עשה, כי עלילת שוא העלילו עליו שונאיו אשר קנאו בעשרו קנאה גדולה: מן רב סבל יסורים צרות ומכאובים וענוי נפש בבית כלאו, ויענוהו וימררוהו, עד אשר ראה ה׳ בעניו וישלח לו עזרתו מקדש, ובארח פלא התפתחו חרצובותיו ויצא לחפשי ויודה להי חסדו כעל כל תגמולוהי עליו, ויהי שמח בחלקו ומאשר בגורלו. ואף שכסף רב מהונו ירד לטמיון בהעת הארוכה שישב בבית־הכלא, בכ״ז עוד נשאר לו הון עתק לפליטה, ותהי לאל ידו לנהל את מסחריו וקניניו בטוב טעם ודעת כמקדם. ויהי כאשר מתו עליו כל בניו ובנותיו ותשאר לו רק נכדתו האחת רבקה כי כלם הלכו ערירי וינחם בה אחרי מותם, ותהי אצלו אמון ובה השתעשע כל היום, אהבתו אליה היתה בלי גבול ובלי תכלית, וכל אשר שאלו עיניה לא אצל ממנה, כי היא היתה נחמתו האחת בחיים, שארית הפלטה מכל מחמדו אשר עמל ואשר גדל.

אולם לא לעולם חסן, ולא לעולם שלוה. ההצלחה לא תעמוד על עמדה ימים רבים, כעוף תתעופף מענף לשוכה. בימים ההם ושמש הצלחתו של ר׳ יצחק בן צבי

החלה לערוב, ההצלחה פנתה לו עורף ותגז חיש ותלך, וידל ר׳ יצחק וירדו מסחריו עשר מעלות אחורנית, כי בכל אשר פנה הרשיע. ולו סך כסף אצל הגראף הצעיר שהלוה לו בעת דחקו. ויהי בבוא יום השלום (צאהל-טאג) — וישא ר׳ יצחק את רגליו וילך אל בעל חובו לתבוע ממנו כי ישיב לו את נשיהו שהוא נושה בו וימצאהו יושב מטיב את לבו במסבת בני חברתו. „מה חפצך יהודי״? שאלהו הגראף בראותו אותו בשצף קצף וחמה שפוכה. „את כספי שהלויתי לך, אדוני, זה כל הוני ורכושי שנשאר לי מכל עמלי בחיי בצוק העתים האלה״ השח ר׳ יצחק את קולו. „צא צא טמא, צא החוצה, צא מביתי יהודי ארור, אל תערוב לי היום את שמחתי, ובוא ליום המחרת, צא״ נתן עליו הגראף היהיר ברגז קולו. ר׳ יצחק בידעו את מצבו כי אם לא ימהר לקומם את סכת מסחרו אז נפול תפול מבלי שיהיה בידו להקימה, ומבלי הכסף הזה לא יוכל להחזיק את אשיות מסחרו וכונן עמודיו, והדבר אץ עליו למהר לעשותו, לבל יעבור המועד, וידמה כי אם יסרב עוד מעט בהגראף ויתאר לפניו את מצבו הנכחי, אז או יכמרו נחומיו עליו או כי יכלם מרעיו וימלא את חפצו להשיב לו את חובו, ולו תהיה הרוחה. ולכן התאושש ויתעודד ויאמר „השב לי את חובי ואלך לי מזה, ולא אוסיף עוד להחריד את מנוחתך״. הגראף הצעיר הקצר בזעם נתמלא עברה, ויתאנף וירגז ובחמתו כי קשתה צוה להשליך את היהודי הארור החוצה. לקולו מהרו עבדיו ויוסיפו עוד נופך משלהם, ובגרשם אותו ויכוהו בשוטי ברזל אשר בידם, ויפליאו את מכותיו עד שפך דם. ר׳ יצחק האמלל גרש מהבית אבל וחפוי ראש והגראף ואנשי חברתו פערו פיהם בצחק פרוע, וישחקו על משבתי היהודי המוכה על כי נועז לבקש את המגיע לו. נבהל ונדחף לביתו רץ האמלל ברחובות קריה כאיש שהלמהו רעם או כאילו בינתו נסתרה, ויהי כמשתגע מעצמת מכאוביו, ומרוב הפצעים שנעשה גופו חרודים, מפניו זב דם, ידיו נגואלו בדם, וכלו אדום כחמוץ בגדים מבצרה. נורא ואיום היה אז מראהו, ובעמל רב מצא את ביתו, ותתחלחל נכרתו רבקה בראותה אותו לפתע פתאום. ועוד בטרם מצאה ידה לחבקו בזרועותיה, והנה הוא נופל ארצה מת מתבוסס בדמו.

רבקה כרעה נפלה על פניה ותבך מרה, פרשה כפיה ותתיפח, ספקה כף על ירך ותמרט שערות ראשה, ובדמעות רותחות כסתה את פני אבי זקנה הלבנים. אבל לשוא, את אשר בלע המות לא יפליט, ואת אשר לכד המלאך המות בחרבו אותו לא ישיב עוד, החיים יודעים שימותו, אבל לא הגיעה העת ערנה המתים להחיות, ורפאים יקומו מקברם.

III

מנוחת רבקה נהיה עליה, ולא ידעה שלו בעצמיה, כל היום וכל הלילה לא נתנה דמי לדמעותיה אשר כנחל שוטף פרצו מעיניה הרכות, היא לא חדלה מלבכות, כי משענתה בחיים אחד היה אבי זקנה ר׳ יצחק, ובמותו נשארה כתורן בראש אניה וכספינה בלב ים, עזבה ושוממה ברודה וגלמודה, כי מי לה פה בארץ החיים ומה לה פה כי ידאג עבורה, כה דאנה בלי הרף ותבך בלי הפוגות על שברה הגדול כים, עד כי כל אוכל תעבה נפשה, לחמה — אנחתה, ושקויה — דמע עינה, ורק לפרקים רחוקות נראה אותה שקועה בהמון שרעפיה כחושבת מחשבות רבות, ומעמקת לחקור, ובהקיצה מרעיונותיה ותהי כחולמת.

ויהי בבקר לא עבות אחד ורבקה יושבת תפושה בהמון מחשבותיה, והנה

נפתחה דלת חדרה. והגראף x נכנס אל הבית, רבקה התחלחלה וכל עצמותיה רחפו ממגור ופחד מהול בחמה שפוכה ועברה נוראה על המרצח נפש אבי זקנה העומד לפניה, אשר קפד כאורג את חיי אהוב נפשה, ויוריד שאולה גם את ימי אשרה ועלומיה. והגראף גם הוא נצב כנציב שיש מכה תמהון על יופי העלמה אשר ראתה זה הפעם הראשונה, לא יכול להתפלא על ההוד והחן השפוך על פניה, על עיניה המפיקות תום ויושר, וכל מבנה גוה כלו אומר: כבוד ליוצר בראשית על הדפוס הנאה והיפה שכללה התולדה את כל מתנות ההוד וההדר באדם אחד ביד נדיבה. אכן עד מהרה התעודד ויקרב אל העלמה אשר לא גרע עיניו ממנה ויאמר; הבאתי את הכסף שאנכי חייב לאבי־אביך. ועתה קבלי את כספך ממני כי ירושתך הוא, איזה כסף, לא לא, ענתה רבקה וקצף יז מפיה — אין לי צורך בהכסף, הכסף נתון לך כי רצחת וגם תירש, ירושה אחרת טובה שלא אחליפנה בכסף ולא אקח תמורתה זהב השאיר לי אבי־אבי והיא שנאה נוראה ומשטמה איומה למרצח נפשו ועתה צא מזה איש הדמים כי לא אוכל לראות את פניך, נכלם ונבוך כי עלמה יהודיה הרהיבה עז בנפשה להכלימו ולהראותו את הדלת עזב את הבית. אולם הרושם העז אשר עשה עליו תואר פני רבקה היפה כלבנה וברה כחמה לא נתן דמי לו, פניה הולכים עמו בכל מקום. וגם בחלום הוא מביט את תמונתה. ויהי אובד עצות, כי חשקה נפשו בה, ויאהבה אהבה נצחת, ורשפי אש האהבה קדחו בכליותיו ויהיו למוקדי עולם שגם מים רבים לא יכבום.

IV

האהבה והדאגה אחיות הן, וכמשפט האחת כן גם משפט השניה, הדאגה תמרר את חיי האדם, תפלח את כבדו ותדריכהו מנוחה להוליכו שולל מבלי ידע את נפשו ביאשו מן החיים, כן גם האהבה בלב צעיר ורך לימים אשר למראה עלמה יפהפיה יחרדו כל בדי גוו, וישאף אליה כעבד ישאף צל. מה אמלל האיש שחץ האהבה נתתו בו, והוא רואה את אהבתו רחוקה ממנו כרחוק שמים מארץ. ומרום הדבר אשר ישא אליו את נפשו ממנו, אמלל הוא באמללים שאין דומה לו, הוא רואה את מטרתו ממנו והלאה, משא יגונו יכביד עליו כעבטיט, וילך קודר שחות בלחץ לבבו. ואם קצר אונים הוא לסבול יסורין של אהבה אז ישים קץ לחייו המרים בשלחו יד בנפשו, זאת היא פרי האהבה וזאת שכרה לאינם יודעים לעות דבר. ולכלכל את אהבתם במשפט ובמדה שלא תעבור חק וגבול.

אהבה זרה כזאת באה בלב הגראף ותמרר את חייו. אותותיה החלו להראות פעולתן על הצעיר הזה ויעשו שמות בבתי נפשו, מנוחתו נגזלה ממנו ומרגוע לא מצא לנפשו הנהלאה, ותקצר נפשו ולא יכול התאפק, וכעבור שני ימים וישא את רגליו לבקר עוד פעם את רבקה, וימצאה יושבת על סף דלת ביתה ותעש בחפץ כפיה, צפרא טבא קרא הגראף, טבא להוי — ענתה לו רבקה גם היא, בראות הגראף כי רבקה ענתה לו ותקרא לשלום, וימצא את לבו ויאמר לה; רבקה, את הכלמתיני, תגרשיני בחרפה מעל פניך. בכל זאת חמה אין לי עליך, ואבוא להושיעך ולעזור לך במצבך המר. ועתה הגידי לי שאהבה נפשי במה אוכל להיות לעזר לך, רבקה לא ענתה דבר, ותהי כמחרשת, רבקה — קרא הגראף עוד פעם בהתחמץ לבו בקרבו,

ונפשו גחלים להטה. אין לי חפץ במאום — השיבה רבקה אמריה לו. הקהלה העבריה דואגת למעני, וכל מחסורי עליה, אין לי חפץ במאום, לא אובה כי אתה תעזור לי במעט או ברב. האח! מה מאושר הייתי לו הרשית לי להיות בעזרתך — חנן הגראף קולו, המלים המעטים האלה היו כמו מפוח לאש, ויפיחו בלב רבקה את אש הקנאה והנקם העצורים בקרב לבבה, ויעוררו בה רגשות משטמה נוראה, ויזכירוה ראשונות כי מרצח נפש אבי־אביה הוא הדובר אותה, ולבה פעם בקרבה כהולם פעם. אולם הבליגה על מחשבותיה, ותזרוק עליו מבט חורר ונמרץ, ותמהר ותבוא הביתה, ותסגור הדלת בעדה. גם הפעם הורע המעשה אשר עשתה העבריה להכלימו בעיני הגראף, וכליותיו השתוננו בקרבו בהוכחו כי המטרה עוד ממנו והלאה, כי העלמה אשר יאהב תדחהו בשתי ידיה, ותלך עמו בקרי. ואם כי לא ערב עוד את נפשו לבוא אליה ולבקרה עוד פעם. אבל מי זה יכלוא את רוח האהבה, ומי ישים לה בריח ודלתים לסגרה על מסגר, הלב חושב מבלי נטילת רשות מבעליו. כה לא חדל מלחשוב אודות היפהפיה העבריה כל היום, ותגזול את מנוחתו ביום וגם בלילה לא שכב לבו, הוא ישן ולבו ער, ורעיונות שונות יבהילוהו בחלומו, הכל כמנהג וטבע האהבה.

ביום צח אחד, השמש יצא על הארץ להאיר ליושבי תבל ולדרים עליה, ותשלח את קרני אורה כרצי כסף לשמח את כל היקום, רוח צח נשף וישיב את לב כל החיים, בעת ההיא אשר כל הבריאה תשמיע הוד מנגינותיה ותזמר לאל חי, ישבה רבקה תפושה בהמון מחשבותיה אצל חלון ביתה הפתוח לרוחה, ונשקף אל ההצר־מות, היא לא תשאף רוח, היא לא תתענג על מנעמי הטבע, היא עמוקה ברעיונותיה וחושבת, ורעיונות מאליפות יתרוצצו בחובה, ולא תדע שלו בבטנה. התדע אתה הקורא מחשבות רבקה בעת הזאת, גם היא לא תדע לתת להם משטר וסדר, כי בלולים יעלו וערבוביא נוראה שוכנת בקרבה, זכרון ימים עברו כי יעבור לפניה בעת היתה המאושרה בתבל, בעת אבי זקנה חי בימי שלותו ופניה מלאים גיל ונפש תעלוז בה. והנה תמונת אבי־אביה לנגד עינה מגואלת בדם ותאחזנה פלצות תרגז ותתקצף. והנה פני הגראף לנגד עיניה, ודבריו האחרונים יצלצלו באזניה. והנה נמלאה הסאה לסצפה הנטמן עד כה בחובה, ותשא את קולה ותצעק בקול איום מחריד לב ומרגיז נפש; הלאה מרצח בליעל! אהה המת את נפש אבי זקני וגם חיי לשאול הגעת.

עבר זמן לא כביר ולהגראף נודע כי תם הכסף מכלי רבקה, ומעינות מחיתה נסכרו, ותשאר בעירום ובחסר כל, כי את כלי ביתה מכרה כבר בחצי מחירם למלאות בטנה כי רעבה, ויאמר בלבו העת הזאת מוכשרת היא להפיק רצון ממנה, עתה לא תמאס עוד את אשר מאסה בימים עברו בעוד לא ידעה כחבור, ולא ידעה מצוקת רעב, בלבו אמר ובידו מלא. אולם לא הלך בעצמו אליה, ויצרור את הכסף במטפחת, ויכתוב גם מכתב אהבה לרבקה, וישלחם לה ביד איש עתי. אולם מה גדל אסונו ודאבון לבבו כי השליח לעמת שהלך כן שב חיש מהר וצרור הכסף בידו, עם פתקא קטנה ובה כתוב כדברים האלה; אעבוד בזעת אפי, ולא אחשוך את נפשי מכל עמל ועבודת פרך למצוא על ידה טרף לנפשי, ואף אם הזמן יעמוד כצר לי ויהפך עלי הגלגל, ואהיה אנוסה לבקש עזרה ומתנת חנם, גם אז לא אקח כסף מידי שופך דם אבי זקני. הדברים האלה הרעיעו את מותרי לבב הגראף, ולעמת זה לכתה את לבבו הכתיבה היפה, האותיות הנאות והסדר הטוב במכתבה. ויוסף עוד לאהוב אותה, ויגמור בדעתו לבקר את רבקה עוד ביום הזה.

ע

הגראף הקים את אשר כלה ונהרצה מעמו, ובעברו בשוק הפרחים ויקנה צרור פרחים טוב ויפה וישם פעמיו אל רבקה, וימצאה יושבת ועושה בחפץ כפיה, את יונתי תמתי, כנדה וזב תזריני הלאה מפניך, כשקץ נמאס ועצב נבזה תדחיני ותגרשיני מפניך. — חנן הגראף בקולו — בכל זאת לא אקצוף עליך ולא אגער בך. בתקותי להיות לך לעזר, למגן ולמושיע, נפשי תכסוף ותאבה להושיט לך יד במצבך המר, ולהקל מעליך את משא יגונך. רבקה ישבה כאלם לא יפתח פיו ולא ענתה לו דבר. — ראי נא והביטי, רבקה, פרחים ושושנים הנה הבאתי לך למען תתענגי נפשך על ריחם הטוב והערב. המלה פרחים פעלה פעולה חזקה על רבקה, וכמתעוררת מתרדמה עזה העיפה עיניה בהגראף. — רבקה — הוסיף הגראף בקול מתחנן — אל תבוזי לי, ואל תשליכיני מלפניך כנצר נתעב וכלי אין חפץ בו, שכחי נא מלבך את חטאי הגדול, מחי נא מזכרך את עותתי הנוראה; את אשר יהיה לאל ידי לעשות ולמחות כעב פשעי אעשה, ובלבד שתתני לי את ידך ותרצני, ואל תטור לי איבה בכפרך את חטאתי. אין לי חפץ בפרחים, במדה שאדם מודד בה מודדין לו — צעקה רבקה בקול ותשלך את הפרחים ממנה והלאה, ותשב למלאכתה — הכלו באף רחמיך, ולנצח תטרי איבה — בכה הגראף ויתחנן — ומענה לא מצא, כי רבקה החרישה ולא ענתה דבר, זמן רב ישב הגראף ולא גרע עיניו מרבקה, ולאחרונה קרא; התרשיני לבקרך גם ביום מחר. — הרשות בידך, לדברים האלה קם הגראף ממושבו, ובענות כבוד השתחוה אל מול רבקה ויצא מן הבית. הגראף אך יצא יצא מן הבית ורבקה מהרה ותקבץ את הפרחים הפזורים על השלחן, ותריח בהם ברוב ענג, ומגדל שמחתה בם נשקה אותם גם מנשיקות פיה, ותעמוק ברעיונותיה, נקל להבין כי הגראף היה בעת כל מחשבותיה, והנה אתחלתא דאהבה, הה, מי יגלה עפר מעיניך ר׳ יצחק הזקן וראית בעיניך את אשר לא האמנת בחייך, כי נכדתך היחידה תשמח בפרחים ואף תשקם אשר רוצח נפשך הביאם לה מתנה. הלילה גז ויעף, ויום המחרת הגיע, ורבקה הקשיבה קול פעמי הגראף הבא לבקרה, וכמו קור חלף בכל יצורי גוה, הנה הוא בא — דובבה בלבה, לבי יפעם בי כהולם פעם מדי אראה את פניו, בטח זאת היא ממקור שנאתי אליו כי רצח נפש אבי זקני.

האהבה תסלף דרך תמימים ותעור גם עיני חכמים וישרים, אף כי עיני עלמה צעירה רכה שלא נסתה ללחום עוד עם פגעי העת, הנפש הטהורה והעדינה, נפש רבקה, לא יכלה לחשוב אחרת, היא לא יכלה לחשוב כי לא מאיבה להגראף יסער לבבה בקרבה בעת תראה את פניו; ורק מאהבה מסותרה אשר מצאה כן בלבבה, היא לא יכלה לחשוב כי היונק הקטן הזה שנטע הגראף על תלמי לבבה לאט יפרח וישגשג וירבו פירותיו, עד כי לא תוכל עוד לעקרו. כי נטישותיו ושרשיו כבר יהיו עמוקים בלבבה, היא לא פנתה אף רגע כי הסער הזה המתחולל בקרבה בעת תראה את הגראף ממקור איבתה הנצחת לו היא. אולם לב הגראף לא צפון מהשכיל, וכרגע חזה זאת מבשרה, ויבן כי כבר נכנס בה ניצוץ אחד של אהבה, והניצוץ הזה היה יהיה ברבות הימים לאש אוכלה ושלהבת גדולה, וישמח לבו בקרבו כי הצליח בידו וכי מעשיו עשו פרי, ויגמור בדעתו לכסות הדבר במשאון, ולאט לאט יגיע אל מטרתו, שאליה כלתה ונכספה נפשו זה כמה.

עברו ימי הקיץ ותתחתם לקח החרף עמדתו, וירא אותותיו כמבשר רע לבני אדם,

וישליך קרחו כפתים על פני האדמה, ויכסה ברגבי שלג, החורף בקרתו פרש את ממשלתו על בית רבקה, וגם על החלונות אוה למושב לו. ובכובד רב התראו ע״י שכבת השלג שכסו את החלונות הקברים הלבנים המכוסים בשלג, אשר בתיכם יתנוסס בשיא חסנו קבר ר׳ יצחק הזקן. והגראף שקד מדי יום ביומו לבוא אל רבקה ולדבר עמה, לרות ענג מיפי פניה ולהתנות עמה אהבים כנפשו שבעו. וגם היא לא השליכה עליו עוד שקוצים. ועוד הראתה לו לפעמים פנים שוחקות, ותבט בפניו כמו התגנבה בפעמים הראשונים. אבל ברבות הימים כי הסכינה עמו, ויראה כל רואה אף בלי התבוננות כי כבר נלכדה בפח אהבה אשר טמן לה הגראף, ותפול ברשתו אשר פרש לרגלה.

היי אשתי, רבקה — אמר פעם הגראף בחלקת לשונו ומחמאות פיו, אנכי בעל הון כבד בזהב ובכסף, ותהיי אצלי המאושרת בתבל, וכל הנשים יקנאו בך כי זכית להיות אשת גראף עשיר בעל אוצרות. קבלי את דתי ואז וארשתיך לי לעולם, וארשתיך לי באמונה, וידעת את אלהי אשר יהיה גם אלהיך, ואז טוב יהיה לך כל ימי חייך, ונסו יגון ואנחה, רחם נא, חמול נא עלי, משוך חסדך לעבדך ותערב לך ידידותו מנופת צופים וזכרונות עתיקים, נפשי חולת אהבתך. אנא רפא נא לה, עבדך ישתחוה מול הדרת פניך כי הראהו את נועם זיוך, יהמו נא רחמיך, ויתגלגלו מדות טובך ופרסו סוכת אהבה לאהובך אשר זה כמה נכספה נפשו אליך, ובדברו דבריו אלה בחום לבו חבקה בזרועותיו וישקה על מצחה. — אשחרך אדוני כי תרף ממני, הניחה לי כעת לשבת בדד — ובדברה נתקה את עצמה מזרועותיו — אם זה הוא הפצך לא אמרה את רצונך ואלך לי הפעם, ומחר כעת חיה נתראה פנים כי אבוא אליך.

מה כבד להאהבה ומה מרום ממנה, היא בריחי ברזל תגדע ודלתות נחושה תשבר, אף כי תברא מענה לשון, בעולם המעשה והחיים ככלות הענין יכלו גם הדברים, לא כן האהבה הנותנת שפה לנאמנים, כהקיר בור מימיה תקר אמרים חדשים, ומפיה לא יעתקו מלים אף אם כחול ירבו האוהב והאהובה ימים, ויתעלסו בהתנותם אהבים, גם אז לא יכלון הדברים מביניהם, והגראף אף כי האהבה בראה לו שפת לשון ניבים נאוים ונאומים נעימים ושיחות נאות; ניטל עתה הדבר ממנו, ורק בעמל רב הוציא מפיו: רבקה, אוהב אני אותך, ויצא החוצה כי נעצר במלין, ותותר רבקה לבדה בחדרה, מבוכה נוראה בבתי נפשה, שממון ועצב מלאים את רוחה, ובמר נפשה זלגו עיניה דמעות, ותבך מרה, אמנה — אמרה אל נפשה — מרגשת אנכי כי אוהב את הגראף אהבה עזה ממות.

VI

אויר חדרה הצר כמעט שם מחנק לנפשה, ותלך ותפתח את החלון ותשב מנגדו לשאוף מעט רוח, והנה מבין הקברים והמצבות נשקף אליה קבר אבי זקנה ר׳ יצחק הזקן, פה, ינוחו עצמות אבי זקני, פה ימצא מנוחה נכונה בתוך אחיו העברים, בתוך בני עמו בני שם, ואנכי... אנכי אוהבת את הגראף אשר קפד כאורג את פתיל חיי זקני, אנכי אעזוב את עמי לעולם. וגם קבורה לא תהיה לי ביניהם. וגם „קדיש״ לא יאמר על קברי, הה, אבי־אבי, אתה שחנכתני ותגדלני בדרך אמונה, וגדולה היתה אהבתך לי מאהבת כל מחמדי־תבל, אנכי אוהבת עתה את שופך דמך, ובגללו נכונה אני לעזוב את דגלי דגל האמונה, האלכי אחרי מאהבי? הינעמו לי כל מעדני מלך בהזכירי את שמך הקדוש? וזרם דמעות פרצו מעיניה כמו נחל בדברה עם לבבה.

אבל מי יעמוד בפני תתאוה להתענג ממנעמי החיים ׳ אף כי אשה קלת הדעת, ועלמה רכה צעירה לימים׳ ברק הכסף יעור גם את עיני ישישים וזקנים אף כי יט מן הדרך ויקח שבי לב נערה ענוגה.

בחוץ יליל הרוח׳ וסועה וסער׳ העצים הנטועים על שדה הקברות ינועו וישמיעו הד נורא׳ רבקה יושבת ותשקף בעד אשנבה ותקשב רב קשב׳ הה׃ חפצה אנכי בחיים — הוסיפה ברוח כהה ועצב — אחפוץ לחיות׳ אויה׳ אבי זקני יקירי׳ הוא ישאר שם לבדו׳ עדירי מת׳ גם הנר האחרון כבה׳ אני בת לא רוחמה׳ אל קברו לא אוכל עוד לבוא ולהרטיבו ברמעותי׳ אלכה למצער עתה להפרד ממנו לעולמים... אלכה בפעם האחרונה...

וברוח מלא יגון ועצב יצאה בלאט מחדרה׳ ותסל לה מסלה בין ערמות השלג אשר כסה את פני כל הככר, ותרץ בהחפזה עד כי הגיעה אל קבר ר׳ יצחק הזקן׳ ותפול מלא קומתה ארצה, ותניח את ראשה על מצבתו הלחה והקרה׳ דומית קדש שלטה בכל החצר. גם פה נצבה תמונת הגראף לנגד עיניה.

אנכי אהבהו כחיי – שחחה כאוב מארץ קולה׳—אבל?... לא... טוב מותי מות ישרים מחיי פושע ומפר ברית קדש... טוב שכבי בקברות אבותי מכל מנעמי החיים... לא... פה אמותה... ופה אקבר... ופה תמצא נפשי אחר הפרדה מן הגויה מנוחה נכונה בצל שוכן מעונה בתוך שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן... אמותה... עוד מלתה על לשונה, והנה ראשה כבד עליה ותצנח מן המצבה ותפול בתוך ערמות השלג, ויסגרו עיניה לנצח, ותשב רוחה אל אלהים.

אבלה נבלה השושנה הנחמדה באביב ימיה.

זהו דפוס אשה עבריה׳ זאת היא תמונת אשה כשרה, בחרה במות ישרים מחיי חרפה׳ ובנזיד ערשים לא מכרה את הבכורה, ותקרב את נפשה קרבן על מזבח אהבת עמה שיצאה ממרכיו.

VII

בבקר למחרתו עשתה השמועה ממות רבקה כמרקחה את כל העיר׳ ותהום כל הקריה, כי נמצאה הנערה שוכבת מתה אצל קבר אבי זקנה׳ ויחצבו לה קבר במקום אשר נמצאה. אלה הן שתי המצבות אשר יתלכדו על בית הקברות הישן בעיר פראג, אשר עד היום לא שלטה בהן יד העת.

הסתיו עבר והשלג חלף הלך לו, הקרח התפוצץ וימס׳ מועד חדש האביב הגיע׳ הנצנים נראו בארץ וקול התור נשמע׳ האדמה חרשה פניה, וכל היקום יעטה מעטה גיל תחת מעטה כהה. אולם אחד הוא הגראף אשר כמאז רוחו כהה׳ שבת משושו׳ וערבה לו כ׳ שמחה׳ ומדי יום ביומו יחזו עיני העוברים על פני בית הקברות איש זקן הולך שחוח ו[illegible] לאטו׳ ובידו צרורות פרחים ואגודות שושנים נותני ריח, ויניחם על קבר רבקה הזקן הזה גם מבלי נגיד ידע הקורא כי הוא הגראף W.

מ. ש. פעטשאק

האלמת *)

ספור מעשה שהיה מאת ל. קאמפערט.

נעתק עברית ע"י אהרן מירסקי.

הימים היו ימי האביב, חצות לילה הגיע ואימה חשכה כסתה פני חוצות ורביבי מטר דק נטפו ויורטיבו פני ארץ. — קול תרועת שמחה ושאון עליזים נשמע מאחד הבתים השפלים אשר בקצה העיר ויפריע את מנוחת הליל. בלילה הזה הובאו גבר ועלמה במסורת ברית הנשואין, הם התודעו איש לרעהו זה ימים מספר, עתה נתנו ידם זה לזה וישבעו איש לרעהו שבועת אמונים ואהבה בלי מצרים! ברוח נכון ובתם לב הנם דורכים עתה שלובי זרוע על מפתן העתיד. לבם מלא תקוות נעימות ובחזון רוחם יחזו להם חיי אושר ונעימות אין קץ. העתיד עודנו מכוסה בעדם בצעיף ערפל וחותם צר סגור עליו, אשר ילא גם ענק שגיא כח להסירו. — התזרח להם השמש באביב ימיהם ולא תסוף נגהה עד ערוב ימי חלדם? או ענני ערפל יעלו מתחתיות ארץ להעיב שמי הצלחתם וקדרה להם השמש כדמי ליל אופל זה, אשר בו יחוגו את חג חתונתם? אל אלהים הוא יודע!

אם נשים לב להתבונן על דרכי בני אדם, משפטם והליכותם בימינו אלה ונשוה לנגד עינינו את חיי בני הדור העבר עם ארחם ומשפטם גם המה, אז נשתומם הפלא ופלא על המרחק הרב המבדיל ביניהם! בימינו אלה על כל עבר ופנה אשר נביט שמה נפגוש אנשים שכבר נִסו במסות החיים, אף אם צעירים המה לימים, אבל גלי הים הגדול, ים החיים, כבר שטפו עברו ראשם; עני ועושר, ששון ואסון וכל פגעי בני אדם כבר ראו עיניהם ונפשם שבעה למדי; עודם באביב ימי חלדם וכבר כסו קמטים על מצחם, כבר עינם ראתה ולבם ידע הרבה מאד! על כן על כל מקרה ופגע שיקרה לעיניהם יביטו ברוח קר ובנפש שוקטה, כמו כבר הסכינו באלה. מבשורה טובה כי תגיע אליהם פתאום לא תצא נפשם, אף לבם לא יט ממקומו ורוחם לא יתפלץ לשֵמע כל מקרה איום ונורא. — אבל לא כן משפט ימים עברו; שוד משדי כי בא פתאום על אנוש אז הרגיז ארץ ושמים בשאון יללתו ולשברו ואסונו לא היה קץ; — ואיש כי חגג שמחת צאצאיו, אז מלאו אורה ושמחה כל בתי נפשו, אוהביו ומכיריו הקרובים והרחוקים לקחו יחד חלק בשמחתו, כל פנים נהרו וכל לב הגה רגשי חדוה ועליצות נפש! — על כן לא יתפלא אפוא הקורא בהציגי לפניו את מחזה החג הגדול אשר חגג ראובן קלאטטויער, אחד מזקני הדור הישן, ביום כלולת בתו, כל

*) במקומות אחדים בהעתקתי זאת סרתי מעט מן הדרך אשר סלל לו יוצר הספור והכנסתי בו פרטים אחדים, למען יתאים תכנו עם טיבת „הכנסת הגדולה", אשר אחז בה הרב זמו"ל, את הקוראים הנכבדים הסליחה.

הלילה לא חדל שאון עליזים, משתה ושמחה, שאון עלמות ונשים יוצאות במחול ושירי אנשים מתרוננים מיין, אף אם ראובן קלאטטויער בין עשירים לא נמנה ונחלתו לא שפרה עליו, בכל זאת לא חס על כספו ויערוך משתה ושמחה כאיש עשיר ורב אוצרות; מפראג נקרא לבוא הבדחן הנודע אז לשם ולתהלה בכל מדינת באהמען „ר' ליב הפתי", כשאון רעם הרעים שחוק הקרואים כאשר אך פתח „ליב הפתי" את פיו ויחל לבדח את לבם. גם אלה מרירי יום, אשר לא הלך לבם אחרי דברי חדודים והתולים ולצון לא חמדו להם, גם הם לא יכלו למשול ברוחם כשמעם את „הפתי" יושב ודורש וישחקו וישתעשעו מקרב לבם, הן כבר נחת ר' ליב ויישנת שנת המות! כבר נאלמו דומיה שפתותיך הנוטפות מור! פיך אשר לא חדל מדבר ומבדח את לב אנשים כבר החריש וידום לנצח! אבל זכרונך ר' ליב עודנו חרות על לוח לבי ולא אשכחך נצח!

בחדר רחב ידים נאספו קרובי הנשואים לרקוד עם הכלה חליפות כפי המנהג השורר עוד בימינו אלה, „וליב הפתי" עומד עליהם ומהתל והמנגנים עונים לעמתו. בין רעותיה תתנוסס הכלה עטויה משי וארגמן ועל ראשה יציץ צניף מעשה ידי אמן, צעיף לבן יכסה את פניה ומבעדו יתנוצצו כאבני חן עיניה השחורות כעורב. אולם לו הביט איש אשר לב מבין לו ועין חודרת מבעד הצעיף הזה על פני הכלה אשר חורו כשיד, לו התבונן איך לרגעים ירעד כל גוה ובשארית כחה תשען על זרוע רעותה הנצבת לימינה לבלי ימעדו קרסוליה, כי אז נוכח לדעת על נקלה, כי יגון קודר מצא קן לו בלב העלמה ולבה בל עמה! אבל לב כל הקרואים היה אל התולי הפתי ואל המגדנות והיין אשר ערכו לפניהם, ומי זה ישים לב להתבונן בפני הכלה מבעד הצעיף המכסה את פניה? גם החתן התארח לחברה עם יתר הקרואים ויתיצב לפני „הפתי" לשמע אל חדודיו והתוליו.

עברה חצות לילה והקרואים החלו מעט מעט לעזוב את הבית ולשוב לביתם, המנגנים עצרו במנגינותם, המחולות חדלו, „הפתי" התיצב על מפתן הבית ולכל אחד הקרואים העובר על פניו פסק את פסוקו. אחד הקרואים, אשר כבר שתה לשכרה, בהתנועעו הנה והנה, לא יכול לעמוד על רגליו, ובהשענו על ידות הכסא העומד נכחו מעדו קרסליו ויפול מלא קומתו ארצה, ובנפלו נאחז במפת השלחן ויסחבנה ארצה ויפלו הכוסות והקערות וישברו לרסיסים, בין כה יתר הקרואים במהרם לצאת מן הבית כשלו גם הם ויפלו בנופלים, „הפתי" התהלל עליהם ויער את כל אנשי הבית להתבונן עליהם ויהי צחוק אדיר, רעש ושאון בבית.

פתאום הריע קול זעקת שבר על פני הבית, כל הקרואים נבהלו מאד וחרדת מות נפלה עליהם, וימהרו לשוב החדרה להודע מה נהיתה.

— מה זאת? שאלו הקרואים איש את רעהו במבוכה — האם אחזה אש בבית? הגידו, מה נהיתה?

— אויה לי! נשמע קול אשה קורע לב ופלצות אחזה את נפש השומעים, אויה לי! היא נעלמה ואיננה!

— מי? מי? שאלו כל אנשי הבית בתמהון ובמבוכה.

— היא נמלטה מחדר משכבה! קראה זעלדע עוד הפעם ותפרוש כפיה במתיאשת.

—עתה הבינו הקרואים אל מה ירומזון מליה. הכלה נעלמה מחדר משכבה. עתה קם עוד הפעם שאון בבית, אבל לא שאון עליזים וסבואי יין,

כי אם שאון נבהלים ודחופים מפחד פתאום כי בא עליהם; ראובן קלאטטויער אבי הכלה עמד באולם הבית׳ ידו על חזהו ועיניו הוריד לארץ, כל הקרואים עברו על פניו והוא לא שם לב אליהם, המקרה האיום, אשר בא עליו כשואה, ויהפוך פתאום את ששונו לאבל, המקרה האיום הזה דכא לעפר נפשו ויהי כאיש אשר נסתרה בינתו. הנשים הזקנות הניעו ראשן כמתיאשות ותספרנה אשה לרעותה, כי כאלה וכאלה אכלה חרב הסם המשחית, בחטפו נשים מחיק בעליהן באישון לילה ולא נודע אנה באו. – רבים מהקרואים נפוצו בכל פנות העיר לבקש את העלמה הנעלמה, אבל עמלם היה לשוא וריקם שבו איש לביתו.

אולם אחד הקרואים לא עזב את מקומו כאשר קם השאון בבית, הוא יליב הפתי״ מפראג, הוא התבונן במנוחת השקט על כל סביביו, בעיניו ראה ובאזניו שמע כל שאונם והמונם, אבל מפיו לא התמלט דבר. כראותו כי כל הקרואים כבר עזבו את הבית נגש אל זעלדע בלאט וילחש לה באזניה.

– הלא תגידי לי, זעלדע יקירתי, ההלכה בתך אחרי אישה זה בחפץ לבב? השאלת את פיה...

– מי? מי? קראה זעלדע פתאום ונבהלה, בהקיצה מתהום מחשבותיה הנוגות אשר היתה שקועה בהן ובראותה עתה כי נשארה עם „הפתי״ לבדה בבית.

— הנני שואל אותך, זעלדע, הוסיף „הפתי״ בנעים קולו בקרבו אליה, אולי אלצת את בתך ללכת אחרי האיש הזה ולבה בל עמה?

–אלצתי? קראה זעלדע! האם אנכי אלצתי את בתי ללכת אחריו? ועלדע חרדה מבטי עיניה בפני „הפתי״ אבל הוא לא נע ולא זע ממקומו.

— אם כן לשוא יבקשוה, הוסיף הפתי מבלי שום לב אל מענה זעלדע, הלא טוב טוב לפניה כי תשאר באשר היא שם. — הפתי כלה את דבריו ויעלם מן הבית, טרם הספיקה זעלדע לצאת ממבוכתה.

ב.

נשען על בית־הכנסת הגדול עומד בית רב העדה, נשקף אל רחוב קטן וצר, אשר אלונים גבוהים ועתיקי ימים יסבוהו מכל עבריו, ברחוב הצר הזה לא יחדרו קוי השמש אל תוך החלונות גם בעצם היום, ובלילה שררת שם חשכת צלמות, אגדה עתיקה שגורה על שפתי זקני העיר, כי באישון לילה יגיע לאזני הרב בחדר למודו מחצר המות קול תפלת המתים בקראם איש אחיו לעלות לתורה, ברחוב הצר הזה באישון לילה ואפלה רחפה בפנות הבתים תמונת עלמה צעירה לימים ובהגיעה למעון הרב הביטה ברעדה מאחריה, כמו יראה לנפשה, פן ירדפו אחריה. דומיה איומה ונוראה שררה על כל עבר ופנה, באחת חלונות בית־הכנסת נראה אור כהה שהפיץ נר התמיד, העלמה אחזה בידיה הרועדות את הפטיש התלוי על דלת מעון הרב ותך בו פעמים ושלש, לב העלמה דפק כהולם פעם ומבוכתה גדלה מאד, כעבור רגעי מספר נשמעו צעדי איש ההולכים וקרבים אל הדלת.

הרב בא לשכון כבוד בעיר הזאת לפני ירחי מספר, זה כשנה הובל לקברות רב העדה אשר היה לפניו, איש בן מאה שנים, בגפו בא הרב החדש הנה בלי אשה ובנים מארץ רחוקה בא ואיש לא ידע אותו עד כה. הוא היה עדנה בדמי ימי עלומיו, אבל רוחב דעתו וחכמתו, בקיאותו הרבה וחריפותו העידו עליו כי קרא ושנה הרבה, כאיש

וקן ורגיל, כאשר דפקה העלמה על הדלת בעת ההיא היה הרב עדנה ער ויהגה בשום לב בספר הפתוח לפניו, אף אם כבר עבר חצי הלילה, כשמעו קול דופק נגש בלאם אל הדלת וישאל; מי פה?

— אנכי! נשמע קול רועד מאחורי הדלת.

— אבל הגידי נא לי מה שמך כי אדע?

— אנכי... בת ראובן קלאטטויער.

הרב לא ידע עדנה את כל תושבי העיר, כי זה מעט שבתו פה, על כן לא ידע גם את ר׳ ראובן קלאטטויער, אף אם התחשב בין נכבדי העיר.

— אבל מה חפצך פה בדמי הלילה? קרא הרב כמשתאה.

— פתח נא לי, רבי! קראה העלמה בקול רועד, ואם אין מתה אנכי!

הרב מהר להסיע את בריח הדלת והעלמה באה הביתה.

ברב עמל הגיעה הנערה אל חדר הרב ותשב על הכסא בירכתי החדר.

על ראשה התנוצצו בברק יפעתם אבני חן משבצים בצניף טהור מעשה ידי אמן, חרוזי פנינים תלו על חלקת צוארה ואדרת משי כסתה את כל גוה, צעיף לבן ירד מעל הצניף ויכסה את פניה, הרב התבונן עליה משתאה ומשתומם, כמו לבו הסיתו בשפק, אם בחלום או בהקיץ יחזה כל אלה.

— מי את? קרא הרב בקול רועד.

העלמה עמדה ממקומה ותענה בשפל קולה!

— האם לא תכירני, רבי? הן לפני שעות מספר הבאתני בברית הנשואין.

הרב נבהל מאד למשמע אזניו ויקרא בקול רגז:

— אם כן הדבר, מי הביאך הלום?.. מה לך פה ומי לך פה?.. מדוע עזבת את קנך ותנוסי מפני אישך?..

— פה המקום אשר אויתיו, ענתה העלמה, ומקום אחר לא אדעה...

— מקומך הוא בית אבותיך, ענה הרב בקול רך כמתחנן, ובהיותך הלילה לאיש, עליך לשבת בביתו.

העלמה לא ענתה דבר, רק שרקה בשפתיה וקולה לא ישמע.

— מה שמך, בתי? שאל הרב.

— אלי! אלי! קראה העלמה בקול מוזר קורע לב; הא לא יכירני!

— מאין אדעך, בתי, ענה הרב במבוכה, ואני גר הנני פה וזה מעט באי הנה;

הרב דבר בקול נמוך וכמתחנן, על כן הרגיעו דבריו מעט את לב העלמה. ואחרי דומיה קטנה ענתה:

— שמי בילה.

— בילה! קרא הרב ויקרב אליה צעדים אחדים: מה חפצך בביתי?

— רבי! ענתה העלמה ונחל דמעות פרץ מעיניה, עון גד״ל מנשוא, עון פלילי ירבץ על נפשי ולא אוכל שאתו!

— ומה חטאתך כי אדע, בתי? שאל הרב; למה המריצך לבוא אלי לעת כזאת, בדמי הלילה להתודות על עונך? הנך מחפאת עליך פשע על לא דבר, בתי?

— לא! לא! ענתה העלמה; לבי יודע מרת נפשי! פה בסתרי כליותי טמן עוני וכעש יאכל עצמותי!

הרב חשב למשפט, כי אם יתן להאמללה להריק לפניו משא לבבה אז ירוח לה.

— טוב הדבר, בתי ; ענה הרב ! אבל הגידי נא לי, הרק לבעבור זאת באת אלי למען התודות על ענך ? הכסית הדבר גם מהוריך ומבעלך ולא הגדת להם דבר ?

— בעלי ? ומי הוא בעלי ? ענתה העלמה בקול מוזר.

כהמות גלים בלב ים כן המו מורשי הרב לשמע דבריה אליו, המון מחשבות ומזמות שונות התרוצצו בחבו ויהי כאיש אובד עצות.

— אולי נאלצת, בתי, להנשא לאיש, אשר לבך לא הלך אחריו ? שאל הרב. סל בכיה דקה הגיע לאזני הרב כמענה על שאלתו.

— דברי נא בתי, דברי ! השפיל הרב אמריה לה.

— טוב הדבר ! ענתה העלמה, אחרי דומיה קטנה, אנכי אגלה לפניך את כל לבי ויעבור עלי מה ! — לא כן הדבר, רבי כאשר דמית ! איש לא אלצני להנשא לאיש הזה ! הורי לא צוו עלי במפגיע לאמר : „בתנו את היי לאשה לאיש הזה ; אותו בחרנו לך תרכיבהו אלוף לראשך" רק חפצי לבדי הוא היה בעוכרי ! האיש אשר אליו נשאתי היום הוא בן אחד עשירי העדה, התקוה הנעימה להנשא לאיש עשיר ורב אוצרות כמוהו, להיות כבדה בכסף ובזהב, לעדות פאר והדר ולבוא בעדי עדיים, התקוה הזאת היתה משאת נפשי ומבחר הגיוני כל היום ! התקוה הכוזבה הזאת אצלתני ללכת אחרי האיש הזה, אף אם בקרב לבי מאסתיו ואשנאהו תכלית שנאה. בשארית כחי התאבקתי עם לבבי ואט את חפצי לאהוב אותו. אבל בסתרי כליותי נשארה טבועה שנאה עמוקה וגעל נפש לאיש הזה, ובכל אשר התאמץ להראות לי את אהבתו הנאמנה אלי, כן יספה שנאתי אותו להתפשט עמוק עמוק בחדרי לבבי ! אך אחרי כל אלה לא יכלתי לעצור ברוחי וקול כאוב מארץ קרא אלי ממעמקי לבי לאמר: לכי והיי לאשה לאיש הזה, והיה ביתך לשם ולתפארת, את תעדי גבה וגאון, כי לך יאתה, כי אשה עשירה את !

בעת ההיא בא הנה הנער נפתלי הנודע בשמו „העלוי מפראג", הוא מצא חן בעיני אבי מאד ויקחהו לו לבן ויתן לו את ארוחתו תמיד, נפתלי היה איש ישר תמים הדרך והורי אהבוהו מאד ויאמרו לקחתו לחתן לי והוא גם הוא בקש קרבתי, אבל נפשי בחלה בו, כי היה בן משפחה עניה ואשים את פניו ריקם, הורי לא בקשו לאלצני ולהעבירני על דעתי, ויחדלו מלהאיץ עוד בי ונפתלי עזב את בית אבי ויסע לדרכו, נפשי יודעת מאד, כי לו נשאתי לו, כי אז הייתי המאשרת בתבל, כי היה לנפתלי לב טוב ורוח נדיבה, הוא לא בקש מאבי כל מהר ומתן, בידעו כי אזלת ידו לפזר כסף בעדי, רק בהיותו אסיר תודה לאבי על אשר תמך בידו בכל עת שקדו על למודו בעירנו, בקש להשאר בביתו ולהיות לו לבן, אבל אנכי לא אביתי שמוע לו, כי בכמה נחשב אז בעיני „נפתלי העלוי", הנער המתפרנס מעמל אחרים, לעמת האיש העשיר, אשר בקש אהבתי.

העלמה נלאתה מרב דבריה והדום, הרב לא גרע עיניו ממנה בכל עת דברה את דבריה ובקרבו התפלא והשתומם לשמע איך תדבר אשה צעירה לימים כמוה בתם לב וברגש בדעת והשכל.

— כלי נא דבריך, בתי ! פנה אליה הרב, בראותו כי אין עוד בפיה מלים.

— מה עוד אדברה : ענתה העלמה, מעודי דבר שקר שנאה נפשי וכל מהתל כזב לא עבר על דל שפתי, אולם מיום נארשתי לאיש הזה קול קורא אלי מסתרי

לבבי, לאמר: „כחשת ותרדפך שקר!“ והיום בהכנסי תחת החפה והאיש הזה הסיר את טבעתו מעל ידו ויתנה על אצבעי, מן הרגע ההוא החלותי לחוש בנפשי עד כמה תגעל נפשי אותו! ואחרי כן כאשר הוציאוני מחדר הקרואים...

פה נדמתה העלמה ותורד את ראשה לארץ, אנחה עמוקה התפרצה מקרב לבה.

הרב ידע והבין את מערכי לב העלמה הנצבת לפניו, ידע את מכאובי לבה, עצבה ויגונה, רגשי חמלה התרוצצו בחבו, על עיניו נראו אגלי דמעות.

— ידעתי בתי, את אסונך ולבי יחוש את כאבך האנוש אבל... כלי נא את דבריך, בתי.

מבלי משים הוציא הרב את דבריו אלה מפיו, כי הן כבר ידע הכל ומה לה עוד לדבר לפניו.

— עתה עוצה נא עצה! קראה הנערה בקול יליל תמרורים; הגידה נא מה אעשה? העלמה התנפלה לרגלי הרב ותחבק את ברכיו.

— הגידה נא, עוצה נא עצה! קראה הנערה כמתיאשת! העל כן עזבתי את בית הורי ואבוא אליך בחצות ליל אפל כזה למען אשוב באשר הלכתי? הביטה נא עלי! ראה נא את שער ראשי כי עוד לא עלה עליו מורה! עודני אשה בבתולותי! הוא לא אישי ואנכי לא אשתו! עוצה נא! מה אעשה!

— קומי לך! למה זה תפלי על פניך! קרא הרב בקול רועד?

— אנכי לא אעמוד על רגלי טרם תשמיעני את עצתך! ענתה הנערה.

הרב החל לצעוד בחדר אחת הנה ואחת הנה תפוש בהמון שרעפיו, אנחות כבדות התפרצו לרגעים מקרב לבו, אגלי זעה נטפו על מצחו, ולבנת מות כסתה את פניו, ובברכים כושלות נגש אל העלמה.

— שמעיני נא, בתי!

— שומעת אנכי: השחה העלמה את קולה כאוב מארץ.

— התבטיחיני נאמנה כי תעשי את כל אשר אצוך? התמלא אחרי דברי אם גם יביאו רוגז ומורא בלבבך?

— הנני נכונה לעשות ככל אשר תצוני.

— השבעי לי!

— גם זאת אעשה!

— חכי נא עוד מעט ואל תשאי באלה נפשך טרם אכלה את דברי.

— שמעי נא בתי, החל הרב אחרי דומיה ממשכה, ושמעיני בת ראובן קלאטטויער! שתים רעות עשית, שני עונות גדולים מנשוא ירבצו על נפשך! ראשונה נפתית ללכת אחרי מראה עיניך וברק זהב וכסף צרה את נפשך, ותוליכי שולל גבר תם מפשע בעת אשר לבו אך טוב לך ויקחך לחברתו ואשת בריתו. את האיש הזה רמית ותוליכיהו שולל על לא חמס בכפו; המרמה — חטאה גדולה וכבדה! מים רבים לא יכבוה ונהרות לא ישטפוה! היא תשפיל את רוח האדם ותקטין ערכו, תוצאותיה נוראות הנה במאד מאד! חרב ואבדון תביא על גוי ועל אדם יחד! זאת היא חטאתך הראשונה!

— כל זאת נפשי יודעת מאד! ענתה העלמה ונחל דמעות התפרץ מבבות עיניה.

— עוד אחת עשית ותחטיאי את נפשך, בתי! הוסיף הרב אחרי דומיה קטנה;

לא אישך לברו רמית ותוליכי שולל, כי אם הבאת שואה עוד על גבר אחד על לא חמס בכפו, ותעשקי ממנו את אשרו, את שלומו ומנוחתו! בעת אשר יכלת לדבר נאלמת דומיה ולא נשאת על דל שפתיך את המלה אשר יכלה להעשיר והאשיר את האיש ההוא עד אין קץ! ובהחרישך עכרתיו ותאבדו לנצח! האיש הזה לא יוסיף עוד כל ימי חייו לחשוק בכסף ובזהב ובסגולות מלכים!..

– חוסה נא, רבי! קראה העלמה ותבך מרה.

– ועתה בתי קבלי נא על נפשך עונש גדול וקשה, למען תנקי משתי חטאתיך אלה; הי ארך אפים ורב חסד! אולי ירא בעניך וימחה עונך.

הרב עצר מעט בדבריו, כמו שת עצות בלבבו רגעי מספר. אחרי כן העביר בידו על פניו, עיניו הפיצו זעם ובלהות, כמו היתה את נפשו להוציא מפיו דבר עצב נורא.

– את החרשת בתי בעת אשר יכלת לדבר, הוסיף הרב בקול רועד; מהיום הזה היה האלמי דום! מרגע צאתך מביתי בל יעבור קול דברים על דל שפתותיך, עד יבוא יום וכלתה עונך ושלחתי והגדתי לך, התקימי ותקבלי עליך בתי את העונש הקשה הזה? התמצא בך די כח ואיל לעצור ברוחך ולשים מעצור לפיך ימים רבים?

– אנכי אהי כרחל נאלמה, רבי! ענתה העלמה ביליל תמרורים.

– עוד דבר לי אליך, בתי, הוסיף הרב; היום הזה היית לאיש, שובי אל אישך ומלאי חובת בת ישראל, שובי אל ביתך והרגיעי נפש הוריך ואלוף נעוריך, ואת דומי והתחוללי להי. עוד יבוא יום והדבר ישוב אליך והיית כאחד האדם, אם אם היום ההוא עוד ירחק חק, אבל את שאי בלב נכון את אשר נטל עליך.

– לפני האלמי דום, התחננה העלמה, הרשני נא רבי להוציא מפי אך מלה אחת.

– דברי, ענה הרב בתמהון.

– העלמה עמדה הכן על רגליה ותקרא בכל מאמצי כחה:

– נפתלי!!

– עתה לכי לדרכך, בתי! קרא הרב בלב נשבר, בהסבו את עיניו מעליה, ויקח בידו את הנר וישלחה עד פתח הבית, היא יצאה והרב סגר את הדלת אחריה.

ג.

בסתר ובלאט התחמקה בילה באישון לילה ותשב אל ביתה, הרחוב היה שמם מאדם, האנשים אשר בקשוה נלאו לשוטט ברחובות ולחפש אחריה וישובו איש לביתו. זעלדע לא היתה בין המבקשים את בתה, כי כחה עזבה ולא יכלה לצאת מחדרה, ותשאר לבדה בבית, בעלה והתנה סובבו עדנה בעיר, בשומם להם סתר פנים, כי בושו האנשים פן יכירם איש... הנה כי כן הבית אשר זה לפני שעות מספר המה מאדם רב ואורה ושמחה שררו בכל פנותיו, הבית הזה לפתע פתאום נהפך למעון אבל, יליל ובכי! יגון קודר כסה את פני האנשים אשר זה מקרוב צהלו משמחה!

פתאום שמעה זעלדע, אשר ישבה תפושה בהמון שרעפיה הנוגים, קול דופק

על פתחי הבית ; זעלדע מהרה לפתח את הדלת והנה :.: בילה באה הביתה !

כנטועה במסמרים נשארה זעלדע על עמדה ותביט בפני בתה כמו לא האמינה למראה עיניה, אחרי כן פנתה אליה בקול רך :

— הנה באת, בתי ?! כמו זה באה מלשוח בגן, יותר לא יכלה האשה לדברי כי גדל כאבה מאד.

בילה החרישה ולא ענתה דבר.

— מאין באת, בתי ? שנתה זעלדע את דבריה.

בילה שמרה לפיה מחסום והחרש.

— אל נא בתי תוסיפי עוד לענות את אמך על לא דבר ! קראה זעלדע ונחל דמעות פרץ מבבות עיניה. הגידי נא, איפה היית הלילה.

בילה הביטה בפני אמה בעיניה הגדולות והשחורות ותדום, מה גדלה שמחת ראובן ותתנו כשובם הביתה וימצאו את אהבת נפשם חבוקה בזרועות אמה, ומה גדל כאבם בהודע להם כי בילה נאלמה פתאום.

מן העת ההיא החל העונש הרב והנורא אשר קבלה בילה על נפשה.

השמועה הנוראה הזאת הקיפה את כל העיר וישימה כמרקחה.

— מי יודע מה ראו עיני בילה בלילה הזה ! .. לחשו הנשים הזקנות אשה באזני רעותה, ספורי קדים, אשר זה רבות בשנים לא נשמעו בין החיים, שבו עתה ויעורו משנת הנצח ויעברו מאיש לרעהו.

בילה שמעה כל זאת באזניה ותדום.

מני אז קורא לה השם בילה האלמת ! —

קורא יקר ! לו הואלתי לספר לפניך כמו את פרשת חיי „האלמת" במשך שנים רבות אחרי יום כלולתה, כי אז העמסתי עלי עול כבד מאד ואותך הלאיתי והעצבתי את רוחך יותר מדי ! כרחל נאלמה לפני גוזזיה כן נשאה בילה וסבלה במנוחת השקט את כל אשר עבר על נפשה, בלב נכון וברוח אמיץ שמרה בילה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה.

למרות כל היגון והמכאוב אשר סבלה בילה, הנה יפיה לא הועם ותפרח כשושנה בבית בעלה העשיר, את אשר קותה בילה ביום נארשה לבעלה זה עתה באה ונהיתה, בעלה עלה בעשרו ובגדולתו על כל עשירי העיר ובילה היתה אחת הנשים החשובות והנדיבות, אשר נשאו תמיד על שפתי בני העניים ברגשי כבוד.

— צדיק הוא ה' בכל דרכיו וכל פעליו יפלס תמיד במאזני צדק ומשפט ! תרצו הנשים הזקנות משפט. — לזה יתן אורך ימים ובריאות הגו, לזה — עושר ונכסים וכבודה רבה, את זה יברך בפרי בטן וזה — ברעת ותבמה, הן לו היתה בילה מדברת כאחד האדם אזי חסרה אך מעט מאלהים !

בילה לא מנעה את רגלה מבוא לעתים מזומנים במסבות רעותיה ותשמע תמיד את שיחותיהן ותשחק ותבך יחד עמהן, ובכל אלה שמרה את נפשה מכל משמר לבלתי הוציא הגה מפיה.

אך הה ! במה נחשבו כל אלה לעמת המקרים האיומים והנוראים אשר היו עדנה צרורים בחיק העתיד ! עוד היתה בילה צפויה אל קורות גדולות ונוראות מאלה !

עברו שנות מספר אחרי יום כלולתה ובילה לא ברכה בפרי בטן.

— גדולים רחמי ה׳ ! נחמו קרובי בילה את הוריה ובעלה, מה אמללה האשה אשר תגדל על ברכיה בנים והדבר אין בה!

אבל לא כן אמר ה׳ ! בילה הרתה כעבור חמש שנים אחרי יום כלולתה ותלד בת, הילדה היתה יפת תאר עד מאד, היא שכבה בחיק אמה, שחקה לה ותשתעשע עמדה. לעתים התמלטו מפיה מלים בשפת הילדים, ואמה שמעה כל זאת באזניה ועיניה זלגו דמעות, היא קרצה לבתה בעיניה מללה לה באצבעותיה אבל... לפיה שמרה מחסום!

עברו עוד שנים אחדות ובילה חבקה בן.

ילא עט סופר מהיר לתאר את שמחת בילה ובעלה בהולד להם בן פרת זה! וא׳ היה סמל דמות אמו בימי ילדותה. כל נשי העיר קנאו בבילה, כי חנן ה׳ אותה בפרי בטן כאלה.

בילה לב:ה גאה וגאון בהביטה על בניה, אשר גדלו כעני שתילי זתים בביתה. לבה פחד ורחב ועיניה הפיצו זיקי שמחה ועונג בלי מצרים בחבקה בזרועותיה את עוללי טפוחיה אבל... את נדרה ואסרה שמרה מכל משמר!

לא עליכן נשי ישראל! לא עליכן להנסות במסות כבדות ונוראות כאלה! כן עברו מבחר שנות האמללה! אבל למרות כל זה עוד יפיה לא הועם, עוד פרחה בילה ותיף כבתולה ברמי ימי עלומיה, ובניה כשתילי זיתים שגשגו בביתה ויהיו לתפארת הוריהם. הילדה גדלה ותהי לעלמה כלילת יופי, ורבים מעשירי העיר ונכבדיה בקשו אהבתה. עלם אחד מגדולי היחש בעת ההיא, איש חכם ומלומד ונחלתו שפרה עליו בהון ועשר, מצא חן בעיני העלמה והוריה, ומה מאושר היה האיש הזה עת נפלה לו בת „האלמת" חבל בנעימים!

העלמה נארשה לאיש ולאושר הוריה לא היה קץ.

— — — — — — — — — — — — — — —

עברו שני ירחים אחרי נארשה בת האלמת לאיש.

הרחוב המוביל אל בית הקברות היה מלא מאדם רב, להקת נערים הלכו לפני המטה ויקראו בקול „צדק לפניה וכו׳". אחרי המטה הלכה בילה ובעלה והוריה, ראשם כפוף לארץ וידם על חזיהם.

על המטה נשאת בתה הכלה!!

רב העיר בא לנחם את ההורים האמללים אחרי מות בתם. בילה שמעה את נחומיו ואת דבריו הנעימים אשר הכביר אל בעלה, משא יגונה הוקל מעט, היא נאנחה מרה... ותדום.

מן העת ההיא לא יכלה עוד בילה לשאת ברוח נכון ובלב אמיץ את ענשה הגדול. מצב בריאותה החל מעט מעט להתרופף, פניה קבצו פארור, לחייה שפו. שער ראשה הפך לבן.

אבל עוד נשאר לה בן, שארית נחמתה עלי תבל ארצה! הנער היה אז בן שלש עשרה שנה, הוא חונן מבטן בכשרונות נעלים ונפלאים עד מאד, שמו יצא כשמן תורק על פני כל העיר וסביבותיה, רב העיר לקחהו לו לבן וילמדהו ספר ויתנכהו ויאמצהו לו מכן, הרב חש לו עתידות גדולות, כי מצא בו כשרונות נעלים עד להפליא. ככלותו עמדו חק למודו שלחהו הרב אל אחת הישיבות הנודעות בעת ההיא לשם במדינת אונגארן לקחת שמה לקח ולהשתלם בלמודו.

בילה התפרדה מעל בנה בשומו פעמיו לדרך רחוקה, ותחבק אותו ותנשקו ותבך בלי הפוגות, מי יודע אם תשוב עוד לראותו? הן היא כבר זקנה בלא עתה ותחלש

מאֹד, כהה יבש כחרש מעוצר רעה ויגון! בילה בכתה ותילל אבל ,.. לא דברה דבר!

עברו שנים אחדות ובן „האלמת” כלה את חק למודו וישב לבית ו, נער רך קטן עזב את בית הוריו ועתה שב אליהם חסון כאלון ומלא חן עלומים. כל רואיו עליו התפלאו ויקנאו קנאה גדולה בהוריו המאושרים, כרבות יפיו ותפארתו כן רבתה דעתו וחכמתו. ביום השבת הראשון אחרי שובו מדרבו — והוא אז בן עשרים שנה — דרש בן „האלמת” דרוש נפלא בבית־הכנסת הגדול. הבית היה מלא כפה אל פה אנשים ונשים, בעד האשנבים נשקפו הנשים מעזרתן ויתאמצו להביט בפני העלם הדורש ולשבוע נעימות את פניו. בילה ישבה בכותל המזרח בעזרת הנשים, בעיניה ראתה את בנה ובאזניה שמעה את נעם לקחו, כל הנשים אשר ישבו בקרבתה לא גרעו עיניה ממנה, אבל היא לא שמה אליהן לב. על לבנת פניה נראה אודם חכלילי, עיניה הפיצו זיקי אש פלדות. מן עזרת האנשים הגיעו לאזני בילה מהללי בנה ובעיניה ראתה איך יתמהו איש אל רעהו ויתפלאו על עומק חכמת בנה ועל נעם ניבו.

העלם כלה את דרשתו ומכל עבר ופנה רעמו לקראתו המון תפלות ותשבחות אין קץ, הנשים ברכתהו בקול רם ויניעו לו בראשיהן לאות אהבה וכבוד.

אז לא יכלה עוד בילה לעצור ברוחה ולשאת את ענשה המר! אגלי זעה כסו את מצחה; רוח בטנה הציקתה וכל גוה נע כנוד הקנה במים, אז עמדה בילה הכן על מקומה ותקרא בקול מר קורע לב ונפש.

— אוי! אוי! העוד לא מלאה סאתי? העוד תאלמנה שפתי?

— הוי תמהון ופלא! האלמת שבה לדבר! האלמת שבה ידבר!

המלים האלה עברו מאיש לאיש בעזרת האנשים והנשים, חרדת מות כסתה כל פנים ומבלי משים פנו כל הנאספים אל כותל המזרח מקום שם ישב הרב, וכמו הכן לשמוע מפיו פשר הדבר הנפלא הזה.

הרב קם ממושבו במנוחת השקט ויקרא בקול רם:

— רברי בתי, דברי! כבר לקחת מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיך! עתה בתי חדשי כנשר נעוריך ושפתיך ברור תמללנה.

אבל בילה לא ענתה דבר, באין אונים נפלה על מושבה, ראשה הורידה לארץ בידיה לחצה את לבה ואנחה כבדה ועמוקה התפרצה מקרב לבה ותדום לנצח — כי יצאה נפשה.

עברו שנים רבות אחרי מות בילה וימת רב העדה, לפני מותו ספר הרב לאנשי עדתו, אשר באו לבקרו, את כל פרשת דבר העונש המר אשר שם על בילה ואחרית דבריו היתה:

— מי יתן והיה חלקי עמדה!

— מדי שנה בשנה ביום מות בילה יתאספו בבית־הכנסת הגדול המון רב לתפלת המנחה ויספרו איש לרעהו את קורות „האלמת הקדושה”.

אותיות מחכימות:

ספור

(יסודתו בשפת אשכנזית)

מאת

יהושע הלוי מזח

א:

העיר האנא היתה כמה שנים לפנים עיר קטנה ואנשים בה מעט. רבם היו דלים ורשים, ובני עליה מעטו בה ונער יכתבם. בראש העדה הקטנה והדלה ההיא עמדו אז האחים זרח ופרץ למשפחת פאנין. המה נהלו את צאן עדתם על מי מנוחות וידריכום בדרך ישרה ואיש לא המרה את פיהם ואחרי דברם לא שנה, כי המה היו טובי העיר ועל פני כל העם נכבדו.

בית המסחר של האחים פאנין גדל והצליח ויעל מעלה מעלה, ושכניהם החצרונים הם האצילים אשר בארץ, ישקדו על דלתותם ועדיהם באו כפעם בפעם ללות כסף די מחסורם אשר יחסר להם למלא נפשם בתענוגות בני האדם כאשר הסכינו, והאחים פאנין מלאו את כל משאלות לבם לטובה, ריקם באו אל ביתם, שבו וכיסיהם מלא כסף.

ויהי היום והאחים ישבו בחדר משכיתם, ישבו גם דברו יחד על דבר הליכות בית מסחרם, והנה בן־משק־ביתם בא החדרה ויתן על ידם אגרת התשובה אשר ישיב בשמם לאחד הסוחרים לקיים את כל דברי האגרת הזאת בחתימת ידם כנהוג. פרץ כתב ידו ויחתֹם בחותמו וישב את המכתב למשה (זה שם האיש הצעיר לימים הזה בן משק ביתם) והוא לקח את המכתב ויברך את אדוניו וישתחו ויצא.

בנוהג שבעולם: כשבני אדם יושבים במסבה ואחד מבני החבורה יצא מעל פניהם בעודם מסבים, היה יהיה הוא להם, להנשארים, לנושא שיחתם לדבר בו אם לטוב ואם לרע. וכן היה גם הפעם — כי אך יצא יצא משה מאת פניהם ויען פרץ לזרח אחיו ויאמר: הראית כמוהו איש משכיל בכל דרכיו ושוקד על מלאכתו בהשכל ובחריצות כפים, וכל מעשהו באמונה? ולי אמר לבי, כי מקפחים אנחנו את שכרו, ועלינו לשית נוספות על משכרתו, האין זאת אחי?

— ואנכי לא כן עמדי, ענה זרח, אנכי גמרתי אמר לגרשהו כלה מביתנו לבל תדרוך כף רגלו על כף בית מסחרנו.

— אלהים עמך אחי, קרא פרץ משתומם, מה יקחך לבך? האם תלעג לי, או לנסותי בחידות אתה בא? האם את משה אתה אומר לגרש מביתנו, כי מה עשה? פשעו וחטאתו הודיעני, ואנכי לא מצאתי בו מאומה מיום עמדו לפנינו עד היום הזה, אל נא אחי, נאמן רוח כמוהו לא על נקלה נמצא לנו.

— הנה חרדת את כל החרדה הזאת ותקיפני בשאלותיך ואנכי באחת כי גרש אגרשנו, בל יראה ובל ימצא בגבולנו, כי לא יוכל האיש הזה לשבת בביתנו מפני מעם

במוס עמדי... ואולם המכסה אני ממך את אשר עם לבבי?

— ומה הדבר, שאל פרץ משתומם, הגידה נא אחי.

— הכה ואגדך, הנה לא נכחד ממך, ענה זרח כי בשבת העבר בא הלום איש ושם משפחתו שטיינהאלד, וידבר נכבדות בבתי ברחל ויציע לפני שדוך הגון ומתקבל לבתי לפי כבודי.

— זאת ידעתי גם בלעדי תגיד, ענה פרץ, גם מכיר אנכי את העלם המדובר והוא בן משכיל להורים ישרים בהמבורג העיר, גם יחיד הוא להוריו ומשכיל בכל דרכיו? אבל אתה טרם תענה לי מה חרי אפך הגדול על משה נאמן ביתנו ומה ענין זה לזה, באר נא דבריך.

— הוא הדבר אשר אמרתי לך אחי כי אנכי דברתי כדבר הזה את רעיתי, ואשים דברים בפיה לדבר על לב בתנו ולשאול את פיה אם כשר הדבר בעיניה, והיא ענתה את אמה קשות. לאמר: „הנה כבר מצאתי לי איש כלבבי אשר נפשי קשורה בנפשו, ואחת נשבעתי בקדשי להיות לו לאשה, האיש הזה הוא משה בחירי רצתה נפשי בו, ואהבתי לאחר לא אתן". ומה תאמר נפשך עתה אחי?

— אבל משה מה הוא, כי תלין עליו? מי יודע אולי נקי הוא מזה ולא ידע דבר רע? ואם בתך אכלה בסר ותחשק נפשה בו, למה זה תקהינה שניו? הלא תחקור נא בראשונה אם אמת נכון הדבר, ואל תמהר לשים אשם נפש איש ישר ולחרוץ משפטו, בטרם תדע אם ידו היתה במעל הזה, ואם יש עול בכפיו, ואל נא תשכח כי דין — נפשות אתה דן היום הזה!

— אחת היא לי, ענה זרח, אם הוא — ידע ואשם או לא ידע, ואני כלה ונחרצה היא מאתי לשלח אותו בקרוב לפאריז העיר גם אתן מכתב על ידו אל מי דעי שמה, ואגיד לו ישרו צדקהו ותום דרכיו במכתבי, וידעתי כי אסף יאספנו אחד ממיודעי אל ביתו ע"פ תעודתי, וימצא שמה מנוח אשר ייטב לו, והנה כאשר יעזוב אותנו ופניו לא ילכו את בתי אז גם היא תשכח אותו מלבה ולא תזכרנו עוד, ולא תוסיף לשגות בחלומות ולתנות אהבים, דבר אשר לא ידעו אבותינו ואבות אבותינו אשר מעולם, ועיניה לא תראינה זרות ולא תהי למורת רוח לי ולאשתי.

— תם אני ולא אדע מדוע באמת לא תחפוץ לתת לבתך את נפשה בשאלתה ואת בחירה בבשרה.

— הגם אתה באת לזרות מלח על פצעי לבבי? האם משוגע אתה ממחשבות לבך?

— הרף מאף, אל תקצוף עד מאד, ואל נא יצא עתק מפיך, הן לא מלח אזרת על פצעיך, רק צרי גלעד רפאות לנפשך, ואתה שים לבך ובין בדבר, הן משה בחור נחמד מאין כמהו ושמץ דופי אין בו, הלא זה הוא בחור תבחרהו לרחל בתך לקיים מה שנאמר! את בתי נתתי לאיש — .

— אם כשר וישר הדבר בעיניך, ענה זרח, הלא תוכל לתת לו את בתך אתה לאשה, ואנכי לא אוכל לתת את בתי לאיש אשר כזה.

— האמינה לי אח יקר. לו הגיע תר אסתר בתי להנשא לאיש אז בכל אות נפשי בו בחרתי לבתי, ואם אמנם עני הוא לפי שעה, אבל העני לא יחשב לעון, ולימים יבאו רב צפון טוב לו כי טוב שם — משמן טוב, ושמו נודע למרחוק לתהלה ולתפארת, גם משפחתו היא מהמשפחות הרמות בישראל, וכגפן כן ענביו, ירבו הימים ומשה על גדולי הסוחרים יחשב והיה יהיה לגפן אדרת, ובו יברכו רבים לאמר: ישימך אלהים כמשה.

— אני לא כן אנכי עמדי, אני אין לי רק מה שעיני רואות, וחלילה לי מתת את בתי לאיש עני וחסר לחם, ולרש הזה אין כל.

— אבל העני עשיר בדעת הוא, ומשכיל בכל דבר חכמה, בן תורה ובן טובים

סופר מהיר ויודע ארחות המסחר ואיש אמונים כמוהו מי ימצא! ומה לך עוד? והעשר ביד האלהים הוא לכל אשר יחפץ יתננו.

— כן משפטך אתה חרצת, ואני אומר כי לא תועיל חכמה ביום עברה, ועצה נבערה בעת רעה, ואמונת גבר לא תכלכלנו בימי רעב, וגם הנפש לא תמלא.

— אל נא תתן את פיך לחטיא את בשרך, זכר זאת אחי, כי אם הצלחה אין העשר נחשב מאין, וההצלחה מתת אלהים היא ולא ביד תוקח, אכן החכמה תחיה את בעליה והאמונה תחזק ידים רפות וברכים כשלות תאמץ.

עודם מדברים ובטרם פתח זרח את פיהו לענות את אחיו דבר, והנה פתאם נפתחה הדלת, ואחד הנערים בא החדרה ויאמר: ציר שלוח ובא מאת הגראף סלטן, הנה הוא יושב ומחכה בביאה, ויקם זרח ופרץ ויצאו לקראתו, ויקדמו פניו בשלום ויביאוהו הביתה — החדרה.

ב.

הגראף סלטן גר בחצרו הרחוק כארבע פרסאות מן העיר, ולעתים לא רחוקות לוה כסף מאת האחים, גם שלם להם רבית קצוצה כיד האצילים, והנה גם היום דרש דרש מידם כסף אלפים רו"ב, ויחל את פניהם במכתב לתתם על יד שלוחו, או להביא אליו צרור הכסף בידם ולעשות עמו חוזה ע"ד עסק חדש אשר שם לפניהם. המה קראו את המכתב, וזרח השיב תשובה להשליח לאמר: כעת מחר אבוא בעצמי אל הגראף וצרור הכסף בידי.

ויפן השליח ויצא וילך לדרכו.

ויהי ממחרת וישכם זרח בבקר ויחבוש את סוסו, וירכב בדרך העולה אל הגראף, ודברים רבים עלו על לבו, מזמות התהפך במחשבותיו ע"ר הליכות בית מסחרו, ע"ד משה, ועל כל הדברים אשר דבר אחיו באזניו אמש. עודנו תפוש במזימות זו חשב, ועיניו לא ראו כי הסוס נטה מן הדרך הישרה וילך ארחות עקלקלות ויתע בתהו לא דרך. כאיש הנוער משנתו פקח זרח את עיניו וירא והנה הוא תועה בדרך, ויחרד האיש עד מאד ותאחזהו פלצות, וירד מעל סוסו, וירחץ את ידיו ויתפלל תפלת שחרית בכונה ובלב נשבר ונדכה, וככלותו להתפלל תפלת „שמונה עשרה" בהגיעו להתפלה: „אלהי נצור לשוני מרע" דבר עם לבבו לאמר: אולי חטאתי בלשוני בדברי רעה על משה היושב לבטח אתי וחטאתי לאלהים, וע"כ באה אלי הרעה הזאת, ויחזק את לבו, ויעל על סוסו, ויהפוך ידו ויך אותו בשוט אשר בכפו, והסוס קפץ ממקומו וימהר לרוץ אורח כחץ מקשת, ולא יכול זרח עוד לשים מעצור לו בכפל רסנו, ומדי שטפו במרוצתו — פגע באילן וילחץ את רגלי ארוניו אל העץ, עד כי נתר ממקומו ויפול מעל הסוס ארצה. וגם הסוס כרע נפל תחתיו, ותקע כף רגל הסוס בנפלו, ולא יסף קום וממקומו לא ימוש. זרח קם מעל הארץ, ויספר כל עצמותיו ולהצלחתו אחת מהנה לא נשברה, ורק נפצע כמעט, והפצע קל הוא פצע שאין בו סכנה, אך על זה דאבה נפשו, על סוסו כי לא יוכל למוש ממקומו, והנה עזרה בצרה נמצא לו, כי מרחוק נראה לו אכר אחד, ויקרא לו ויתחנן לפניו להושיעו מצרתו, ועזוב יעזוב עמו להקים את הסוס ממקומו. האכר נעתר לו, ואחרי עמל רב הצליח חפצם בידם להעמיד את הסוס על רגליו, אך ממקומו לא יכול למוש. האכר יעצהו לקרא לעזרה לשנים שלשה אכרים מן הכפר ולשים את הסוס בעגלה ולהוליכו אל בית המלון אשר בעיר לא הרחק ממקום האסון, ושם ישקוד לחבוש את רגל הסוס במים קרים כל היום,

מעת אל עת, ובבקר ויוכל ללכת לדרכו, גם הבטח הבטיח לו האכר מרי דברו בו, כי לא תאונה אליו רעה, בדעתו כי כל גרי בית המלון אנשים טובים וישרי לב המה, ועולה לא נמצא בם מימיהם. זרח שמע לעצתו ובבואו אל המלון מסר את סוסו על יד איש מאנשי בית המלון לחבוש את רגלו הפצועה ולהאכר נתן את שכרו ביד נדיבה, ויבחר לו חדר במלון ללון שם עד יום המחרת.

ג.

היום רד מאד, השמש באה, הערב עבר, הכוכבים כסו בעבים, קול חרדה חדר הביתה קול יללת הרוח בארובת העשן, קול רעם בגלגל, ברקים גלו פני שחקים, ברק אחר ברק, ורעם לקראת רעם יצאו במחול יחדו, ואחרי הרעם גשם שוטף, ואחרי הגשם ירד הברד, וכל עצי השדה מחאו כפים, וינועו אמות הספים ויזועו שומרי הבית, ויהי לחרדת אלהים, כאילו ממרום שולחו מלאכי זעם כלם נועדו באו יחד להפיל אימה ופחד, להבעית את בני האדם ולפשט את העקמומיות שבלבם.

וזרח קם ממקומו ויהפוך פניו אל הקיר ויתפלל תפלת ערבית ותתעטף עליו נפשו ולפני ה׳ שפך שיחו, ואחר קרא קריאת שמע סמוך למטתו ויפקד רוחו ונשמתו ביד אלהי הרוחות לכל בשר, ויעל וישכב על מטתו, ואחרי שבעו נדודים נפלו חבלי שנת על עיניו ויישן, והוא לא ידע כי האורב יושב לו בחדר...

פריץ בעל המלון נודע לכל שכניו מסביב כאיש תם ומתמם, ירא אלהים וסר מרע כי כל באי ביתו הגירו תהלתו בקהל רב. ביתו היה בית משתה היין לאכרים והוא היטיב היטב עמם גם הוזיל להם מחיר יינו, ולא עלה על לב איש מעולם לחשוד אותו כי דבר בליעל יצוק בו, אכן האדם יראה לעינים — וזה האיש פריץ היה ראש חברת פועלי און. ביתו היה בית מקלט לשודדים ומרצחים, והם יחד גזלו חמסו, רצחו, הרגו, טבחו, ורבים הורידו שאולה, וכל הנופלים בידם לא שבו עוד, ושם — היתה קבורתם, כן עשה לרחוקים הנופלים אליו, ולעיני שכניו ומכיריו שם מסוה הצדק על פניו ויתמם עם תמימים, ויגנב לבם: זאת תורת בית המלון אשר שמה בא זרח ללון הלילה.

ד.

ביום ההוא אשר קרה המקרה לזרח ביער, נשקפו בעל המלון ומשרתו פטר מבעד לחלון ויראו את האורח החדש הולך וקרב אל ביתם. פטר היה לפנים משרת בבית אדוניו הגראף סלטן, רק בחטאתו גרשהו הגראף סלטן מהסתפח בנחלתו, ומן הוא והלאה מצא מנוחה ומרגעה בבית מלון היער הנזכר ויארח לחברה עם אדונו החדש, ובכל אשר פנה הרשיע, וירא בעל המלון כי כל אשר פטר עושה מצליח בידו וכי ערם יערים הוא ויפקידהו על ביתו, ויגל לפניו כל תעלומותיו והמון נסתרות ותהי משכרתו שלמה...

ויהי כראות פטר את זרח מרחוק הולך לרגלי סוסו ויכירהו וימחא כף ויקרא: האח חי נפשי כי זרח הוא! בעל המלון התפלא מאד על עליצותו כי גם הוא ראה את האיש מרחוק ויהי בעיניו כעני נודד ללחם, וישאל את פטר לאמר: מה כל השמחה הזאת אשר שמחת לקראת היהודי ההלך הזה?

— אלהים עמך, מדוע לא ישמח לבי? הלא הוא היהודי העשיר פאנין, אשר הביא

כפעם בפעם כסף תועפות להגראף סלטן, ולא אפונה כי גם היום הלוך ילך אל הגראף וצרור הכסף בידו, הבה, נצא נא לקראתו ונמשש את כל כליו, וכל הון יקר נמצא בצלחתו.

אל נא תהי אץ לכל דבר, ענה בעל המלון, יהי לבך בטוח כי לא ימלט מידנו אחרי בואו בצל קורתנו, ולא יסור מזה עד אם נתון יתן בידנו את כל כספו, בלילה הזה יבא עד קצו קץ כל בשר.

ויהי בחצי הלילה וזרח הקיץ משנתו כי בעתוהו חלומות רעים ויהלכו עליו אימים, ויקום מעל מטתו וינס את הדלת לראות אם סגורה היא על מסגר, וימשש את כפת המנעול החזק הוא אם רפה, כי לבו נבא רעה לא ידע שחרה, ויתפלל תפלה קצרה לה׳ וישב וישכב על מטתו, אך לא נתן שנת לעיניו כי הלב ידע מרת נפשו. פתאם התפרצו החדרה דרך מבוא נעלם שלשה אנשים מזוינים איש גרזנו בידו, שלשה האנשים הם: בעל בית המלון ופטר משרתו, והשלישי הנלוה עליהם הוא יאהאן הרוצח, הנראה אליו כאכר ואשר היה בעזרתו לחבוש את הסוס. שלשתם קמו עליו עמדו סביב לו איש וכלי זינו בידו, זרח נבהל מאד, ומפחד פתאם אחז בשרו פלצות, שניו דא לדא נקשן, ברכיו כשלו, עיניו חשכו מראות, וכאוב מארץ התחנן קולו: מה תבקשו ממני אדוני?!...

את כספך וזהבך אנחנו מבקשים, יהודי נבזה; צעק פטר בקול גדול, מהרה קומה ממטתך ותן לנו את כל הכסף הנמצא בידך, ואם לא — ולקחנו בחזקה ונהמת באחריתך.

מה לכם ולי, דבר זרח רתת, הלהרגני אתם אומרים? הלא תדעו כי יש דין ומשפט בארץ ודמי מידכם יבוקש...

שים יד לפה, נתן עליו פטר בקולו, ואם תוסיף לדבר דברי הבל נכרית לשונך ונשליכהו לכלבים.

בידים רועדות הוציא זרח מלתחה קטנה ממראשותיו ויסגירנה לידי השודדים.

איש ישר אתה! קראו השודדים בשחוק, ולפי דעתי אמר פטר זה החלו לעשות — ולי נראה ענה פריץ חלקו: טוב לבב הוא ולא ימנע הטוב ממני לתת לי במתנה את מורה השעות של זהב אשר לו, למען אתענג גם אני לראות בו ולכוון השעה, ובדברו לקח את מורה השעות מצלחת זרח וישימה בחיקו.

זרח לא דבר דבר, רק אנחה גדולה וממושכה התפרצה מקרב לבו.

פטר פתח את המלתחה וימצא בה מטבעות כסף עובר לסוחר, יהודי נבזה! אמר פטר הלהתל בנו אתה אומר, מהר והגידה לנו איה איפה דינרי זהבך, אים?! את ראשך אסיר מעליך אם תקשך ערפך.

— לא נשאר לי מאומה, אמר זרח בקול חרד. הלא מששתם את כל כלי, ומה מצאתם לקחתם לכם והציגוני ככלי ריק, גם את כספי גם את מורה השעות לקחתם, ומה לכם עוד?

כלב שוטה! אמר פטר ויחרוק שניו, האותי תוליך שולל? אנכי ידעתי נאמנה כי ה׳ ברך את האחים פאנין בכל בכסף ובזהב לרב מאד, הגידה נא כרגע מה יש לך עוד שם בארגזך העומד תחת השלחן?

— הארגז ריק אין בו מאומה בלתי לחם לאכול ובגד ללבוש, אשר הצטידתי בצאתי לדרך, ואם לא תאמין לי הא לך המפתח ופתחת וראית!

פטר לקח המפתח מידו ויפתח את הארגז ולא מצא את אשר בקשה נפשו, ויחר אפו מאד וירם את הגרון ויכוננהו אל עבר פני זרח ויצעק בקול: יהודי! תן לי את זהבך, ואם אין חי נפשי כי אסיר את ראשך מעליך ראה כי רעה נגד פניך.

הרף; קרא זרח, השבעה לי כי לא תגע בי לרעה ואני אתן לך את כל אשר עמדי, אך את נפשי שמור,

— בלי אמר ובלי תנאים; קרא פטר, אם חפץ חיים אתה...

בברכים כושלות ובידים רועדות קם זרח ויפתח את הארגז ויהפוך ידו בירכתי הארגז פנימה, ויגע בצנור — ויוציא לאור תעלומה, ויקח משם כים מלא דינרי זהב ויתן על יד פטר, ומקרב לבו פרצה אנחה ממושכה כתקיעה גדולה.

ה.

לב פטר פחד ורחב, עתה הראת לדעת, אמר פטר, כי איש אמונים אתה, ישר וחסיד, ע"כ גם אני אתנהג עמך בחסידות ואשלם לך מדה כנגד מדה, ובשכר דינרי זהב אברר לך מיתה יפה ואשלחך לעולם האמת, הכון לקראת המות כי בעוד רגע מות תמות, יען כי רמיתני זה פעמים.

אנא תיקר נא נפשי בעיניך, התחנן זרח, חוס נא רחם נא עשה נא למען ילדי שלא חטאו, ואל נא תורידני לבאר שחת ברמי ימי, הנה את כל הוני ורכושי לקחת לך ומה לך עוד?

— אבל עלי להמיתך, אמר פטר, כי יראתי פן תגלה להשופטים את כל אשר עוללתי לך ותסגירני בידי אויבי הצודים את נפשי לקחתה, ואם גם תבטיחני אלף פעמים כי לא תעשה כזאת, לא אתן אמון בדבריך כי אין אמון ביהודי.

— מה לך כי תתוכח עם היהודי הנבזה והנוכל הזה, אמר בעל בית המלון, אנכי אקח את קרדומי וארוצץ את גלגלתו, אכנו פעם אחת ולא אשנה לו, ובדברו הרים את הגרזן תנופה על פני זרח, ויקרא: השמר לך!...

— הרף! קרא פטר אל תהרגהו, כי עוד דבר לאט עמי, והיהודי הוא יהיה לנו לישועה בדבר הזה, יהודי! אמר לזרח, שכב על משכבך אל תירא, לא תמות, רק לא אתנך לעבור מזה עד הוציאי את חפצי לאור, ואתה לא תנצל מידי בטרם בוא המועד, וידוע תדע כי אם תנסה לנום מזה מרה תהיה אחריתך, דע לך כי כל השערים ננעלו ולגרע בריחי ברזל לא תעצר כח זרועך, שכב פה יחיל ודומם, אולי... אולי ירחם ארחמך ולא אתן חיתך לממיתים, וככלותו לדבר את הדברים האלה רמז לאחיו השודדים ויפנו ויצאו, ויעזבו את זרח לבדו בחדרו נמוג כלו מאימת מות אשר נפלה עליו.

ויהי כצאתם פתח זרח את עיניו וירא והנה ע"פ החלון מבפנים מטילי ברזל הקועים שתי וערב בחומה ואין כח ביד אנוש להזיז אותם ממקומם, ויקרב אל הדלת והנה היא סגרת ובעמדו אצל הדלת הקשיב קשב רב קשב — וישמע והנה השודדים נדברים איש אל רעהו אחרי הדלת והמזוזה כדברים האלה לאמר: ארור היהודי, אמר פטר, אשר לא הביא בידו בלתי אם אלפים רו"כ, הלא מצער היא, הבה נתחכמה לו להוציא מידו עוד שנים או שלשת אלפים דינרי זהב.

— ומאין יקח, שאל בעל בית המלון, הלא לא נשאר בידו לפנינו בלתי אם גויתו ונפשו המטמאה.

— לא בנת לרעי, ענה פטר, ואתה טרם תדע איך להתנהג עם איש מרמה ועשיר כילי כמוהו, הן בביתו נמצא הון עתק, אוצר נחמד כסף וזהב ואבנים טובות לרב, ומדוע אפוא לא נוציא מידו עוד כאלפים שקלי זהב ואני זאת עצתי, שמעו לי, אנחנו נאים עליו באימת מות, ואת כל אשר לו יתן בעד נפשו, והוא יתן על ידי מכתב כתוב וחתום בעצם ידו, בו יכתוב לאחיו כי יתן על יד משרת הגראף סלטן סך שלשת אלפים דינרי זהב, והמה מבלי דעת יתנו על ידי עפ"י מכתבו

— ואם יחשרוך חלילה, הלא אז אבדנו כלנו אבדנו, שאל פריץ. . . . .
— אל תירא ואל תחת, ענה פטר, הלא ידעת כי בגדי השרד אשר לבשתי בהיותי על משמרתי בבית הגראף סלטן נשארו אצלי, ואותם אלבש כעת ואבוא אליו לבקש את הכסף בתור שליח מאת הגראף, ומי זה על פני יכזיבני? ושלשת אלפים דינרי זהב ישקל על ידי ואביאם הנה, ואז נדע מה לעשות להיהודי הנבזה הזה כי לא ישוב וראה עוד את ביתו. השליכה עלי יהבך ואני אכלכל דברי במשפט ואתה תראה ונהרת וידעת להוקיר ולהכיר פעלי ועלילותי.

זרח שמע את כל הדברים האלה וזעה קרה כסתה את כל גופו, ואימה חשכה נפלה עליו ויתפלל לה' ויצדיק עליו את הדין ויאמר: צדיק אתה ה' על כל הבא עלי, יסר יסרני יה כי פי שלחתי ברעה ונתתי לחטא בלשוני לאמר כי רק על הכסף לבדו יחיה האדם, ואל יתהלל החכם בחכמתו והצדיק בצדקתו והמאמין באמונתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל עשות עשר ואפס כסף אין קץ, ועתה נחמתי ממחשבתי הרעה, היום הזה ראו עיני כי יש עשר שמור לבעליו לרעתו; אנא ה' אל רחום וחנון הצילה ממות נפשי ולא אשוב לכסלה, ויבך בכי תמרורים, ומדי התעטף עליו נפשו הרגיש כי כאבן מעמסה התגלגלה מעל לבו, וכמו רוח ממרום הערה עליו רעיון חדש ועצת נפש איך להנצל מכף הרוצחים האלה.

הנה אזני שמעו, דבר זהח אל לבו, איך השודדים התלחשו להוציא מידי עוד שלשת אלפים דינרי זהב, ואנכי לא אמרה את פיהם, גם כתוב אכתוב מכתב לאחי ככל אשר ישימו עלי השודדים... אכן... עת צרה היא לי, וממנה אושע, ולה' הישועה... אנכי זאת אעשה...

עוד הוא חושב מחשבה והשודדים באו אליו החדרה. אדוני פאנין, אמר פטר, אם תתן לנו עוד שלשת אלפים דינרי זהב לא נמיתך בחרב.

שלשת אלפים דינרי זהב! קרא זרח משתומם, ומאין אקח, הלא כל הכסף אשר היה בידי לקחתם לכם, ולא נשאר לי מאומה.

אדוני פאנין, ענה פטר, הלא איש עשיר אתה ובביתך הון רב ואנכי ידעתי נאמנה כי יש בידך להוסיף לנו כהנה וכהנה, אפס כי לא אחפוץ להיות למעמסה עליך, ע"כ הנני דורש מידך רק שלשת אלפים דינרי זהב ולא יותר.

מה לעשות, ענה זרח, אנכי אמלא את חפצכם, רק שלחו מכם אחד והוא ילך עמי אל ביתי ואתן לו את הסך הזה כבקשתכם.

עמך? אל ביתך? שחק בעל בית המלון, מה יקחך לבך, התאמין כי משוגעים אנחנו ואין לנו לב להבין כי תסגירנו בידי השופטים ואז..

— אנכי אשבע לכם כי לא יקרכם כל דבר רע ואת שבועתי לא אחלל, אמר זרח.

— שבועתך זאת תשבע כאשר נקבל שלשת אלפים דינרי זהב, ועתה מהר קח את העט ואת הגליון וכתוב מכתב לאחיך ככל אשר אקרא באזניך מפי, ובדברו הושיט לו גליון ועט ודיו.

זרח לקח את הגליון ובידים נעדנות כתב אשכנזית ככל אשר צוה עליו פטר, ויחתום שמו ושם אביו ושם משפחתו ויסיים בראשי תיבות — סג"ל.

פטר לקח את המכתב ויקראהו מהחל ועד כלה.

מה המה הקוים והציונים הנוספים לחתימתך שאל בעל בית המלון את פטר — אחרי קרא גם הוא את המכתב — האם לא דבר בליעל יצוק בם.

— אל תירא ואל תחת ענה פטר, אנכי ארע דרך הסוחרים כי לכל אחד יש ציונים מיוחדים לבלי יוכל איש נכרי לזייף חתימת ידם, וזרח עשה כדת, וזה לי האות כי בתם

לבכו עשה את הדבר הזה, ועתה, אמר אל זרח, כתב את הכתבת ע"ג המעטפה, ואנכי אחתום בחתימתך ההלויה על מורה השעות אשר נתת לי במתנה למזכרת אהבה...

זרח עשה ככל אשר צוה עליו פטר, והשודדים הלכו לדרכם, ויעמוד זרח על רגליו ויבך ויתפלל לה׳ ויאמר: אתה הראיתני לדעת כי שגיתי הרבה מאד, כי לא יועיל הון ביום עברה והעשר לא יציל ממות, אָמנם חטאתי... ובדברו הכה באגרופו על חזהו ויקרא מזמורי תהלים בע"פ ויתודה ויבקש מחילה וסליחה וכפרה על כל חטאתיו, ויתפלל לה׳ כי ישלח לו עזרתו מקדש ויתן בלב אחיו בינה והשכל להבין כי בצרה גדולה הנהו.

ו.

פטר לבש את בגדיו הישנים אשר לבש בשרתו לפני הגראף סלטן ויסע העירה. ובבואו העירה ראה אותו מרחוק האיש נאמוטה, אשר גם הוא שרת לפני הגראף סלטן ועברתו שמורה לו על הנבלה אשר עשה לאחותו ואשר ממצוקת לבה שלחה יד בנפשה. נאמוטה ידע כי פטר כבר נתפטר מעבודתו בבית הגראף, ועתה בראותו אותו בבגדי השרד ויבן כי דבר בליעל יצוק בו, ויאמר לנקום נקמת אחותו ממנו, ויצא בעקבותיו ולא גרע עיניו ממנו, ויראה והנה הוא סר אל בית האחים פאנין.

ויהי כאשר ראה פרץ את פטר ויכירהו, וישמח עליו מאד ויתן לו את בריתו שלום ויושט לו את ידו וישאלהו לשלום אחיו.

אחיך שלח על ידי מכתב אליך, ובדברו הושיט לו את המכתב, פרץ קרא את המכתב ויאמר בלבו; המכתב מכתב אחי הוא אבל מה המה ר"ת סג"ל הנוספות לחתימת ידו? הלא כן יחתמו רק הלוים ואחי לא לוי הוא, ואולי אותיות מחכימות המה להתחכם על כוונתו הנסתרה? טוב הדבר, אמר פרץ לפטר. שבה פה רגעים אחרים עד שובי אליך ומלאתי אחרי דברי אחי, ויפן ויצא מעל פניו ויבא אל החדר אשר משה יושב בו, ויתן על ידו את המכתב.

ויהי ככלות משה לקרוא את המכתב עד תמו, ויתר ממקומו ויחרד חרדה גדולה ויקרא מנהמת לבבו; אהה ה׳ אלהים! זרח אדוני נפל בפח והנהו בסכנה גדולה, הידעת אדוני פרץ אמר משה מה המה ר"ת האלה? הם אותיות מחכימות "סכנה גדולה "לי...

— אבל הגראף סלטן הלא איש ישר הוא ולא יעשה רעה לאיש... אהה מה זאת עשה ה׳ לנו!

— הבה ארוצה נא אל בית הפקידות ואיעצה מה לעשות.

— טוב הדבר בני, אמר פרץ, רוץ נא בשם ה׳.

ויהי אך יצא יצא משה מן הבית החוצה, והנה נאמוטה לקראתו, „סלח לי גבר נכבד", אמר נאמוטה, „אם אעצרך כרגע, כי דבר גדול לי אליך הנוגע אל נפשך, הגידה נא לי מה יעשה פטר בבית אדונך.

השאלה הזאת הלמה ומחצה ראש משה, ויאמר; למה זה תשאל לדבר הזה? האם מכיר אתה את פטר? —

— מי יתן לא ידעתי ולא הכרתי את הנבל והמרצח הזה בהיותו משרת לפני הגראף סלטן זה כשנתים ימים.

— בהיותו משרת? שאל משה, ועתה הכי...

— זה כשנתים ימים מאז גרשהו הגראף סלטן מעל פניו ומאז ועד היום שם את מרצחים חלקו.

— אדוני! אמר משה, ממרום שלחת הנה ולעזר בצרה נמצאת לנו, ועתה עשה נא עמדי חסד ובא אתי הביתה וספר נא את הדברים האלה באזני אדוני פרץ, רק עמוד פה עמדי רגע אחד ואצוה על הנער לסגור על מסגר את הסוס אשר רכב עליו פטר לבל יוכל להמלט על נפשו טרם נדע מה משפטו, ויצו משה להביא את הסוס אל הארוה והוא ונאמוטה באו הביתה.

כשמוע פרץ את דברי נאמוטה ויך כף אל כף ויקרא; אהה ה' אלהים; זרח אחי בצרה גדולה, נפל בידי מרצחים, ומי יודע אם חי הוא עוד?

משה ונאמוטה מהרו וירוצו אל בית הפקידות ויספרו את כל הדברים האלה באזני ראש השופטים, וישלח שוטרים מזוינים להביא את פטר, ולהעמידהו לפניו.

השוטרים מהרו ויבהילו ויביאו את פטר ויעמידוהו לפני השר, וידבר פטר באזני השר ובאזני פרץ, משה, ונאמוטה כי אמנם כן הרחיקו הגראף מביתו בראשונה, אבל אח"כ אספהו ברחמים בהוכחו כי עבד נאמן היה לו, ועדותו של נאמוטה בטלה ומבוטלת, וכי רק מאיבתו השמורה לו מכבר על לא דבר טפל עליו עון לא ידע שחרו, וזרח יושב ומחכה בבית הגראף סלטן על תשובתו, סיים פטר דבריו, זולת זה אין דבר.

— אבל אחי ירמז לי בחתימתו באותיות מחכימות כי הנהו בסכנה גדולה, צעק פרץ באזני פטר ויבאר הדבר לפני השר כי לא דבר קל הוא עיניו, וכי יש רגלים לדבר...

לדברים האלה ארמו פני פטר כמעט אך התאזר עז ויבליג על רוחו ויאמר: זאת לא אוכל לדעת אם דרך הסוחרים לכתוב כך או לא, והדבר הזה איננו נוגע אלי כלל, כי הגראף נתן את המכתב הזה אל ידי ויצוני לתתו להאדון פאנין, וכן עשיתי, ואתם אדוני אל נא תאחרו אותי שלחוני ואלכה אל אדוני, כי אם אאחר מן המועד אשר יעד לי אז יבוא הגראף בעצמו ובכבודו לתבוע עלבוני, כי משרתו הנאמן אנכי, וכל הנוגע במשרתו הוא נוגע בכבודו.

ראש השופטים לא שעה אל דבריו ויצו להסגיר את פטר על מסגר עד אשר יחקר הדבר אל נכון, ויאמר אל פרץ: אנכי לא אוכל לעשות קטנה או גדולה טרם אשאל על זה את פי הגראף סלטן בעצמו, וע"כ עצתי זאת עשו: שלחו מכם איש רוכב על סוס אל חצר הגראף לשאול את פיהו ואז נדע מה לעשות.

פרץ נתן תודה לראש השופטים בגלל עצתו הנכונה, ומשה אמר: אנכי ארוצה אל בית הגראף כי רוכב קל הנני, ויען נאמוטה ויאמר: ואנכי ארכב בחברתך, ויען פרץ ויאמר: רוצו נא בשם ה'!

ויהי בבואם הביתה לקחת ברכת הפרידה וצדה לדרך, והנה מחזה תוגה לנגד עיניהם, רחל בת זרח נתעלפה מפחד פתאם וכל רוח חיים אין בקרבה, אמה ושכניה אמנם החישו לעזרתה אבל ידיהן לא תעשינה תושיה. משה גרש את כל הנשים הנצבות עליה ויקימה מעל הארץ וישכיבה על מטתה, ובתחבולותיו השיב את רוחה ותחי, ותפקח עיניה ותצעק מרה אויה לי! אויה אבי! הביאו אותו אלי ואדעה כי חי הנהו, ואם לא ארדה אל אבי אבלה שאולה.

תני פוגת לך רחל יקירתי, אמר משה, ועיניו זלגו דמעות, אביך חי הנהו, ועד בוא השמש אציגנו לפניך, ובה' בטחתי כי הוא ישלח עזרתו מקדש על ידי.

רכב וצלח, ענתה שרה אם רחל בקול בוכים, ורחל נשאה עיניה אל משה מבלי דבר דבר, ומבטי שניהם נפגשו, אבל מי יוכל לספר את הדברים אשר דברו מבטיהם ברגע ההוא, לא יוכל הפה לדבר ולא תמלא האזן משמוע...

ז.

משה ונאמוטה ישבו על סוסיהם וירכבו כעל עב קל ובבואם אל החצר מקום משכן הגראף, המה טרם ירדו מעל סוסיהם והגראף יצא לקראתם וישאל כמשתומם: מה פרצתם עליכם פריץ ותרפקו את סוסיכם עד כי רטבו מזעה? וישא את עיניו וירא את נאמוטה ויאמר: ואתה מה לך פה?

גראף נכבד! קרא משה, הלא תגיד נא לי בטובך הגדול אם האדון פאנין בביתך?

— פאנין? עיני לא ראו אותו, ואנכי חכיתי עליו בכליון עינים, ענה הגראף, אבל מה היה הדבר? הגידה!

— ופטר מה הוא? האם ישרת עוד לפניך? גראף נכבד!

— לא: זה שנתים ענה הגראף מאז גרשתיו מביתי ולא יספתי לראותו עד היום הזה.

פני משה חורו כמת, ויוציא את המכתב מאמתחתו ויסגירו ליד הגראף ויאמר: בא פטר במרמה ויתן את המכתב הזה לידי וכמעט הוליכני שולל, כי התחפש ויבא בבגדי השרד אשר שרת בהם לפניך גראף יקר!

— לבוש בבגדי השרד אשר שרת בם לפני! קרא הגראף. מרמה! מרמה! ויקרא את המכתב ויבהל ויאמר: הנה שמעתי עליו כי משרת הוא במלון ביער.

— זה שני ימים, אמר משה, וזרח לקח את צרור הכסף בידו וירכב וילך לראות את פניך גראף נעלה ולא שב עוד, ובלי ספק נלכד בידי המרצחים אשר במלון ביער.

— הוי! קרא הגראף למשרתו העומד לפניו, מהרה חושה קרא לי לפקידי הלום כרגע. ויבהל להביא את הפקיד, ויאמר אליו הגראף: לך וכנוס את כל עבדי בני הכפר ומהרו ועלו אל בית המלון ביער וסבו־ם את הבית ואל תתנו לאיש לצאת משם, ואסרתם את כל אנשי הבית בחבלים והבאתם אותם עד בית הבור העירה, והנה האנשים האלה משה ונאמוטה עמך, לקולם תשמע, ולכל אשר יצוו עליך תעשה, רק את זרח תצילו ותוציאוהו לחפשי.

לקול הקריאה הגדולה מהרו ויקבצו כל בני הכפר הנשען להחצר, ומשה ונאמוטה הלכו לפניהם להורותם הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון. ובקול גדול: „נעשה ונשמע"! יצאו חוצץ כלם איש וכלי מפצו בידו וישימו פניהם לבית המלון ביער.

ח.

בעת ההיא ישב זרח במלון ביער, ישב ובכה ומחכה למות, כי פריץ וארוניו באו קמו עמדו עליו וקרדומיהם בידיהם ויאמרו: הכון נא יהודי נבזה לקראת המות, הנה פטר אשר שלחנו אחר לבוא, אין זאת כי נפל בידי אחיך, והנה אנחנו כאשר אבדנו אבדנו, אבל ראשית דבר נסיר את ראשך מעליך ואז אולי נוכל לרחוץ בנקיון כפינו ולאמר לא פעלנו און.

ויתחנן זרח לפניהם ויאמר: הלא בידכם אני, רק הניחו לי ואתפלל לה׳ אלהי בטרם אמות.

— התפלל לאלהיך, ענו הרוצחים, רק אל תאריך בתפלתך, כי הזמן קצר. זרח קם על רגליו ויסב פניו אל הקיר ויתפלל לה׳ בלב קרוע ומרתח, ושני הרוצחים עמדו הכן מימינו ומשמאלו ויאיצו בו לאמר כלה תפלתך כי בא מועד, רק פה בהחדר לא תמות, מהר ורדה אתנו אל המרתף, שם תמות ושם תקבר.

ובעוד זרח עומד ומתחנן על נפשו והרוצחים אחזוהו בשתי ידיו ויסחבוהו הלוך וסחוב, והוא הולך אחריהם כשור לטבח יובל, ויהי הם פותחים את דלת חדרו ויקשיבו קול המון אדם רב ודהרות סוסים אבירים, ותרפינה ידיהם ולא היה בהם כח לנוס ויעמדו כפסילים אלמים...

ואנשים מזוינים פרצו הביתה אלה דרך הפתח ואלה דרך החלונות ויתפשו את הרוצחים, ופריץ שאף רוח וירם את הגרזן ויך מכה רבה על ידי משה ויפול ארצה כי רב הכאב מאד, וזרח נפל גם הוא ויתעלף... המרצחים אוסרו באזיקים, ונאמוטה עורר את זרח ויאמר: „עתה נצלת! כי ה׳ שלח את מלאכו את משה להצילך מרדת שחת, ימהרו ויחבשו את יד משה ויעצרו בעד שטף דמי הפצע ויתעודד הוא וזרח, ויקומו מעל הארץ ויעמדו על רגליהם וישקו איש את אחיו ויבכו עד כי זרח הגדיל, ויען זרח ויאמר: אתה משה בחירי! אתה הוא פודי ומצילי, אתה הוא המלאך הגואל אותי ממות, וה׳ שלחך להצילני, ומגלגלין זכות ע״י זכאי, ואתה דע לך כי כגמולך לא אוכל להשיב לך כי קצור קצרה ידי לשלם לך בעד מפעליך, רק שכרך אתך ופעולתך לפניך... וה׳ הטוב ישלם לעושי טוב.

המרצחים הובאו העירה ויתנום בבית הבור מקום פטר אסור שם, ובמלון ביער היתה בקרת וימצאו בהמרתף חללים רבים אשר הפילו פטר ובני חברתו, וגם הודו על פשעם וישפטו משפט שופכי דמים וכגמול ירם הושב להם.

מן היום ההוא והלאה התיצב זרח על דרך טוב, ויהי אב לחכמים, מפתו נתן לדל, ואת ידו הנדיבה פתח לכל איש צר ומצוק, וכעבור ירח ימים צהלה העיר האנא, ובבית פאנין רבה התכונה ליום חג החתונה, ומשה ארש לו את רחל אהובתו בצדק ובמשפט כדת משה וישראל, ועל דגל בית מסחר האחים פאנין נוספו כדברים האלה: האחים פאנין ושותפם משה עהרליכזאהן היודע לצרף אותיות מחכימות.

בת מלכה.

ספור

מאת ל. קאמפערט

נעתק עברית על ידי

אהרן מירסקי

א.

האכר.

שמש אביב הפיץ קרני הודו על שדה ואחו, לנגה נגדו יפוזו ראשי השבלים בברק זהב מופז ויעירו בלב האדם רגשי תקוה ונעם, עליצות נפש וענג אין קץ. על פני ראשי השבלים יתעופף הזמיר וירחף הנה והנה ובנעים צלצול קולו יפריע את הדומיה הנעימה השוררת מסביב, כמו לוקח הוא חלק בחג התולדה אשר הקיצה עתה משנת החרף ותשב להפיץ ממשלתה על פני תבל ומלואה. הזמיר פרש את כנפיו ויתרומם מעלה מעלה ויסתר מעין ראה בתכלת שמים; שם יודה לה' חסדו וישיר עזו וגדולתו, שם ישא רנה ותפלה לאבי כל היצורים, המשקיף מרום שמי הודו בעין חמלה ורחמים על כל ברואיו. מזבוב־מות המסתופף בנקיקי הבית עד הראם הנורא, המרגיז עיר ומתים בשאון גערתו. האח, מה נהדר מראה התולדה בראשית ימי האביב בהשתרעה על פני שדה ויער בהודה והדרה! עין הרואה תתענג על ברכת ה' אשר נחה על כל סביביו ויקנא באשר האכר החרוץ אשר חרש ושדד את האדמה הפוריה הזאת וישבע את פריה!

השדה הזה „שרה־חפש" הנהו ובעליו הוא איש עברי מלדה ומבטן.

במדינת באֶהמען מעונות האכרים וחצרותיהם רחבי ידים המה במאד ולב הרואה יתענג על המשטר והנקיון השורר בהם, שם כרים ונאות דשא, גנים ושדות חמד, גנ בנינים יפים ומהודרים, ארות סוסים אסמים וגרנות מלאים ברכת ה'. רבים מאחינו אשו לפני שנות מספר גרו באחת ערי המדינה בעוני וחסר כל ויהיו לשכים ולצנינים בעינ עם הארץ, בתתם אותם לעלוקות מוצצי דמם ולשדם, רבים מאחינו אלה יושבים עתו שלוים ושקטים על אדמתם באין מפריע ומכלים דבר, מעמל כפיהם ישבעו ובמעשו ידיהם ימצאו ברכה, מטעם הממשלה נתן להם תאר הכבוד „אדונים חפשים" (פרייהעררען לבלתי יחשבו עוד לעבדים ולחדלי אישים, לחמם הם מוצאים נכון לפניהם, מימיה נאמנים, שיח ושיג אין להם עם תושבי הארץ, משנאתם לא ייראו ומאש קנאתם ל יכבו, כי לא מידי אנשים ימצאו עתה את עשרם, כי אם מידי הבריאה הרחמניה האדמה אם כל חי היא תפתח להם את אוצרה הטוב ותאכילם לחם לשבע ותשפי להם שפע טובה וברכה!

בקצה העיר פראג, בירת באֶהמען, ישתרע נתיב צר ויפלם ארחו בין השדו והכפרים אשר בסביבות העיר. הנתיב הזה לרוב שמם הוא מאדם וגם רגל בהמה ל תעבר בו, רק פעמים בשבוע, בימי השוק בפראג, תעבורנה בו עגלות טעונות ב ופרי אדמה, אשר ימכרו ליושבי הערים. בין צבא העוברים והשבים פה בימי השוק ל

ינכר אותותיו גם „ר׳ פייוויל האכר״, הידוע בשם זה בפראג וסביבותיה, רק בימי גשם וסער ישאר ר׳ פייוויל בביתו ושלח תחתיו העירה את בנו יוסף, נער חסון כאלון ומלא כח עלומים.

לר׳ פייוויל האכר מנו ששים שנה, אבל עוד כחו במתניו ועמודי גוו איתנים וחזקים, על פניו ילין רוח אמץ וגבורה ועיניו יפיצו אש עלומים. בידיו יעמים ר׳ פייוויל את השקים המלאים בר על העגלה, בידיו ירתום את סוסיו האבירים והשובבים, אשר יכנעו מפניו מדי קרבו אליהם. ר׳ פייוויל לבש תמיד מכנסי־עור ובגד ארוך ועב אשר כבר בלה מזקן, בבגדיו אלה עבר בשדה ובגן ובהם התראה בין חברת אנשים, מבלי שים לב אל התולי בני העיר ותעלוליהם, ויהי בעיניהם כפרא למוד מדבר וכפריץ חיות אשר לא ידע דרך אנשים מעודו.

ר׳ פייוויל נולד בכפר הזה. אבותיו ואבות אבותיו עבדו את האדמה הזאת, כי שכרו אותה מבעליהם מבני עם הארץ, וכאשר יצא החק החדש, אשר התיר ליהודים לקנות להם אחוזות נחלה בארץ באֶהמען, קמו כל השדות והאגמים האלה לר׳ פייוויל לצמיתות, כי קנה אותם מידי בעליהם לקנין עולם, ובכן היה ר׳ פייוויל איש שדה מלדה ומבטן. דרכי הערים ותכונות יושביהן היו זרים לו, אבל הוא בטל אותם בלבו ושאינם והמונם לא בעתוהו, כי מה לו להאכר הנח והשקט על שמריו ולהעירונים אשר לא ידעו שלו כל ימיהם ונפשם לא ראתה בטובה מעודם? יענו בו הגרנות והאסמים המלאים בר, נהמת בעירו מארותיהם, המחרשות, אשר ינהגו שמה בנו ועבדיו בשדה, יענו בו כל אלה אם לא מאושר חלקו מכל בני הערים הגדולות, אשר מלאו בתיהם הון ועשר, המפזרים כסף תועפות על תענוגות בשרים ומפנקים את נפשם מנער וישארו גברים לא יצלחו כל ימיהם! — ר׳ פייוויל אהב עבודה ויתרגל בה מנעוריו, גם ראה ברכה במעשה ידיו ויהי שמח בחלקו ובנחלתו אשר שפרה עליו.

ב.

המכתב.

סביב מעון האכר ישתרע גן נחמד אשר יביא מדי שנה בשנה פרי ברכה למכביר והיה לענג ולמשיב נפש למשפחת ר׳ פייוויל. — תחת אחד העצים, על ספסל חצוב באבן, ישבה אשת האכר, אשה כבת ארבעים שנה ובידה אחוזה מכתב ותקרא בו בשום לב. על ענפי העץ על הסוכך מקום מושב האשה הִטַפֵּס ויתהולל מטוב לב עלם צעיר לימים, לבוש בגדי איש צבא. קרני השמש הלוהטים חדרו מבעד הענפים אל פני האשה, עד כי לא יכלה להביט נכוחה במכתב אשר בידיה.

— השמש האכזר יגזול מאתי את מאור עיני! קראה האשה כמתאוננת.

קול שחוק נשמע מבין העפאים במענה על דבריה.

— הנך לועג לי בני! אמרה האשה בהעיפה עיניה אל ראשי העפאים.

לועג אנכי לאכזריות השמש, ענה הנער, כי אנכי כבר הסכנתי עמדה ולא תגזול ממני את מאור עיני.

— רד נא אלי, איש צבא! קראה האשה, כי דבר לי אליך.

— הנני אמי! ענה הנער ויקפוץ מעל העץ ויתיצב הכן לפני אמו וישם את אצבעו על כנף מצנפתו, כעומד לפני שר הגדוד ויקרא בלעג.

— מה חפצך ארוני הראש ?

שחוק קל עבר על שפת האכרת.

— עוד לא שכחת בני את דרכי עבודתך בצבא, אמרה האשה בשחוק, עודך מרבר עם אביך ואמך כעם אחד השרים אשר בגדוד הצבא.

— לא שכחתי וזכור אזכרם כל ימי היותי! ענה הנער. זקן־המשנים (פֿעלדפֿעבעל) היה במחנה הצבא אשר בה עבדתי, הוא היה אומר: „אדוני הבית הוא שר האלף בביתו ואשתו היא המפקדת את צבא החיל" והנה גם את אמי כאחת מהנה.

— חי נפשי, ענתה האשה בשחקה מטוב לב, כי זקן המשנים אשר לך היה איש חכם ונבון דבר!

— לב מבין ורוח כביר הם הם חובת כל זקן המשנים באשר הוא שם! ענה הנער בגאון.

יוסף שב מעבדתו בצבא זה ירחי מספר, שמונה שנים עבר בצבא, ובידעו למשוך בשבט סופר הגיע בראשית ירחי עבודתו למדרגת שר־עשרה (קארפאראל). העבודה בצבא ישרה מאד בעיני הנער, וככלותו שנות עבודתו בקש להשאר על מקומו וימאן להפרד מעל חבריו ושריו ופקידיו, אשר אהבם בכל לבו ונפשו והם גם הם אהבוהו מאד וימשכו לו חסד, אך חזקה עליו מצות הוריו לשוב אליהם ולהיות להם לעזר לימי זקנתם. גם בבית הוריו הראה הנער את חריצותו ואהבתו לעמל כפים ויעמוד על יד אביו בכל מעשהו בבית ובשדה.

— בני! אמרה האשה אחרי דומיה קטנה; הנה בבלותך שנים רבות במסבת זקן־המשנים החרוץ, בטח השפיע עליך את רובי חכמתו, על כן נסה נא, אולי תוכל להגיד לי פשר דבר המכתב הזה. זה שעות אחדות הנני הוגה בו בשום לב ועוד לא אבינה מאומה. בני הדור החדש החלו עתה לכתוב באותיות קטנות ודקות כחול, עד אשר ילאו גם סופר מהיר לקראם.

הנער לקח בידו אשר חסרו בה שתי אצבעות, שנקצצו על שדה המלחמה, את המכתב, ויעבור עליו במרוצה ויאמר בשחוק.

— פה בשולי המכתב רשומות מלים אחרות, אשר ילאו גם זקן המשנים להבינם, ואנכי ארעם, אף אם הנני רק שר־עשרה!

— גשה נא הנה בני, אמרה האשה, ושבה פה לימיני, ננסה נא שנינו לקרוא בו עד תמו.

הנער ישב לימין אמו ויחל לקרוא:

„גיטל אהובת נפשי!"

— ממי בא המכתב הזה? שאלה האשה פתאום.

— המכתב חתום בשם „חנהלע עהרענפעלר", ענה הנער.

— חנהלע עהרענפעלר?! שנתה האשה את דברי בנה, כמו לא האמינה למשמע אזניה; מכתב מרעותי חנהלע עהרענפֿעלד, אשר זה כשלשים שנה למדנו יחד בבית הספר?

— „רעותך אוהבתך חנה עהרענפעלר", ענה הנער; כן חתום בסוף המכתב ויותר לא ארעה.

— את מבחר שנות ילדותי בלותי בחברת רעותי זאת, ענתה האשה כמשיחה עם לבבה; כאחיות תאומות התהלכנו שתינו ומן הבקר עד הערב לא נפרדנו.

אולם ברבות הימים רוחקנו פתאום אשה מעל רעותה, כמשפט הבנות בהגיע עתן עת דודים, אנכי נשאתי לאביך ואחליף שאון קרת בחיי השדה, ורעותי חנהלע מאסה

בחיי הכפרים ותנשא להשוע הנדיב ה' עהרענפעלד, מן העת ההיא עברו יותר משלשים שנה, וזה המכתב הראשון אשר הגיעני עתה מידה.

אין זאת כי אם מקרה זר ונפלא מאד קרה בביתה וימריצה לכתוב אלי;

הנער שמע במנוחת לב את דברי אמו וככלותה לדבר שאל:

— האוסיף לקרוא, אדוני השר?

— הה אלי.. הוסיפה האשה מבלי שום לב לדברי בנה, מי יודע אי זה אסון קרה לחנהלע עהרענפעלד וימריצה לפנות אלי במכתבה!

— הרגעי נא, אמי! ענה הנער, כפי אשר אראה לי לא קרה לה מאומה; הסכיתי נא ושמעי!

„גיטל אהובת נפשי!"

„בטח כבר שכחת את רעותך, אשר לפני שלשים שנה אמצתה כאחות לך! באשרנו דמינו, כי כה נשאר נצח רעיות נאמנות ולא נתפרד עד בוא חליפתנו, אבל לא כן אמר ה'! הזכרת גיטל את אמי הזקנה, הלא כה היו דבריה תמיד: בתולת ישראל נמשלה לנוצה, הנשאת על כנפי רוח ואין איש יודע אפוא תפול ותנוח. גם אחרי נוחה על מקומה יבוא רוח ויסענה ממקומה והעתיקה אל מקום אחר, כמקרה הזה קרה גם אותי, אחרי מצאי מנוחה בבית בעלי ואראה עמו חיים ואשר שנים רבות קטפהו פתאום המות וילך אל דרך לא ישוב עוד! שלשים שנה ראיתי עמו חיים שלוים ושקטים ולא ידענו מחסור, אמנם גם עתה הודות לאל לא יחסר לי כל, אבל מה יועילו לי כל הוני ועשרי, אם אלוף נעורי הלך ממני וגלמודה נשארתי עלי תבל! גם בתי יחידתי רחל, אחת נחמתי בחיי, גם היא חלתה במחלה אנושה ותמאן הרפא. מימי ילדותה דבקה בה מחלת החזה ולא תרפה ממנה. הרופאים כבר אמרו נואש מלגהות ממנה מזור, „תרופות והתחבולות למאות ולאלפים כבר נתנו לה, אבל לא הועילו לה מאומה, רופא אחד, ד"ר פראגנער — בטח תזכרי עוד את אביו שמעון הכפרי — גלה את אזני כי מקור מחלתה הוא שקידתה יותר מדי בלמודיה, ויחזק עלי את דבריו למהר ולשלח אותה אל אחד הכפרים אשר בסביבות העיר, למען תשאף שמה רוח צח ותנפש מעמלה ואז אולי ירוח לה.

מאד מאד לבי עלי דוי להפרד מעל בתי ולשלוח אותה אל הכפר, מקום שם לא תמצא כל חברת אנשים אשר ינעם לה שבת עמהם, בתי האמונה עלי תולע ואשר הסכינה מימי ילדותה להתעלס בחברת אנשים מלומדים ידעי לשון וספר, לבקר את בתי־החזיון ולהתענג בשאון קרת, היא תלך עתה אל אחד הכפרים למצוא שמה מנוח אשר ייטב לה?!... הן שפת צרפת שגורה על פיה כשפת אשכנז, ובכל בנות העיר אף אחת מהן לא קראה ולא שנתה הרבה כבתי! הקריאה בספרים הוא מבחר שעשועיה כל הימים, ע"כ לעגתי לדברי רופא־האליל הזה ואל חלומותיו והבליו ואת מצותו לא מלאתי. הלזאת למדה לשון וספר ותלמד לדבר כן צרפתית, כאחת בנות פאריז, למען תעזב בשנת השמונה עשרה לימי חייה את עיר מולדתה והלכה והיתה כאחת בנות הכפר? האם לא כן הדבר, גיטל אהובתי? אבל מאז גלה הרופא פראגנער את אזני בדבר הזה לא ירף ממני ולא יתן מנוח לי, באמרו, כי אם לא תמהר בתי לעזוב את העיר, אז תצעיר אותה מחלתה למלך בלהות. בלב דוה ובנפש כואבת נאלצתי לשמוע בקול הרופא, כי מה אעשה, עת חיי בתי תלוים לה מנגד, והנה כמלאך מושיע עלה זכרונך על לבי, גיטל אהובת נפשי!

בשם ידידותנו הנאמנה בימי ילדותנו, גיטל, אגישה נא עתירתי לפניך כי תעשי עמדי את לטובה ולקחת את בתי אליך, עד אשר תחזק ותרפא ממחלתה האנושה.

העלמה לא תהי עליך למשא: חדר צר ומטה לשכב עליה וספר להגות בו — אלה המה כל צרכיה!

תקותי תשעשעני כי את משאלתי תמלאי, וקבלי נא אהובתי ברכת רעותך מנער.

חנה עהרענפעלד".

p. s. „בטח יש לך עגלה וסוסים, יסע נא אחד אנשיך עד העיר בראנדעים העומדת על חצי הדרך העולה הנה, ובאתי גם אני שמה עם בתי ונסעה צלחה לדרכה אליך ואנכי אשובה העירה, כי לרגלי מסחרי, לא אוכל לעזוב את ביתי ימים רבים. מהרי נא להשיב אותי דבר, למען אדע להכין את צרכי הדרך בעוד מועד."

האכרת לא גרעה עיניה מבנה בכל עת קראו את המכתב, וככלותו לקרוא התפרצה אנחה עמוקה מלב האשה ועל פניה נראו אותות דאגה וחרדת לב.

— פקודת המושל היא! קרא הנער בלעג וברגז גם יחד; האשה הזאת יודעת להוציא מלפניה פקודות נמרצות, כמעט כשר המשנים אשר לנו.

— הנך חומר לצון לך בני, ענתה האשה; כי אינך יודע את נפש האם, בהפרדה מעל בתה.

— בהפרדה מעל בתה? שנה הנער את דבריה כמתעתע; האמנם גמרת בנפשך למלא חפצה ולקחת את בתה לביתך?

— ומה יאמר לבך, בני? ענתה האשה; ההשב אשיב ריקם את בקשת חנהלע רעותי מנער?

— את בקשתה? הבדברי חן ותחנונים תשים חנהלע את אמריה לך? היא לא תחפוץ לשלח את בתה הנה לגור בין אכרים ופראי אדם. אולם כאשר חזקו עליה דברי הרופא נאלצה לשמוע בקולו על אפה ועל חמתה, ולולא מחלת בתה, כי אז לא פקדה חנה אותך במכתב כל ימי חייה!

— חדל נא בני מלהצמיד אמרי הבל כאלה! ענתה האשה ברגז; לב אשה עשירה המנהלת בית מסחר גדול כחנהלע עהרענפעלד לא ילך אחרי עריכת מכתבי ידידות! ואנכי? הכתוב כתבתי אליה עד היום?

— ובכן נכונה את למלא חפץ חנהלע עהרענפעלד?

— לא אבינה לשכל מליך, בני! קראה האשה; האחוס על פת הלחם וכר החלב אשר תאכל ותשת העלמה בביתי?

— הקרא אבי את דברי האגרת הזאת? שאל הנער.

— הוא קרא את המכתב, אבל כדרכו תמיד מסר אותו לידי ויענני בשפה קצרה ונמרצה: עשי כטוב בעיניך!

— ולו בקולי שמעת אמי, ענה הנער, כי אז השבת אחור את פני חנהלע, לו גם שקלה על ידך אלף ככר כסף. — חנהלע עהרענפעלד העדינה בזתה לנו לענה לנו! אנחנו אכרים ואנשי שדה נחנו ובתה עלמה כבודה ועדינה!

— אנכי לא אראה כל דברי לעג וקלס במכתבה, ענתה האשה.

— אבל הן עוד לא קראתי באזניך את כל דברי המכתב עד תמו, ענה הנער. הנה בקצה המכתב שנים שלשה טורים כתובים אשכנזית בידי העלמה העדינה בכבודה ובעצמה, את תשמעי ולא תאמיני למשמע אזניך!

— קרא נא ואשמעה! ענתה האשה.

הנער הוסיף לקרוא:

„בעלות על לבי הרעיון הנעלה, כי עוד מעט אכבד לשבת בחברת פרות הבשן, ואתענג על מראה תפוחי האדמה המפוזרים על פני השדה, ירחב לבי בקרבי ונפשי תגיל

ותשמח.— מה צדקו דברי שיללער באמרו: ישנם מקרים נשגבים הצפונים בעתידות חיי כל גבר, אשר מעודו לא האמין, כי בוא יבואו. דבר כזה קרה ויאתיני גם אני! — חיה במוב כחפץ לבב

אמתכם ראזא עהרענפעלד".

— ואת העלמה הזאת תאמרי להושיב בביתך? שאל יוסף ככלותו לקרוא את המכתב.

— העלמה ידועת חלי היא ומי יודע מה תהי אחריתה אם לא תמהר למלא אחרי פקודת הרופאים! — ענתה גיטל ותשם פניה הביתה מבלי חכות אל מענה בנה.

יוסף נשאר על עמדו תפוש בהמון שרעפיו ויבט כמשתאה אחרי אמו.

ג.

הבת מלכה.

תכונה נפלאה טבועה בלב האשה, בחפצה תמיד להראות לעין כל כי היא היא גברת הבית ועל פיה יקום כל דבר, וכאשר יוסיפו להתנגד לה ולהפריעה ממעשיה, כן תוסיף להכביד את לבה ולהקשות ערפה למען תוציא לפעולות את אשר זממה!

כשוב פייוויל מעבודתו בשדה לעת ערב יצאה גיטל לקראתו ותצוהו לכתוב עוד היום לחנה עהרענפעלד ולהודיעה, כי מחכה הוא על בתה בכליון עינים, וכי צוה את אחד מאנשיו לנסוע לקראת העלמה לעיר בראנדעים ולהובילה שלום אל הכפר.

— הנני נכון למלאת את חפצך, ענה האכר במנוחה; ביום השני אסע לבראנדעים למכור שמה תפוחי־אדמה, וכאשר אריק את משא העגלה אושיב עליה את ה„בת־מלכה" ואביאה צלחה אליך.

— העשית חוזה את בנך היקר, סכל! נתנה עליו גיטל בקולה; התאמר להושיב עלמה ידועה חלי על השקים? הידעת מי ומי העלמה? הלא היא בת חנהלע עהרענפעלד! ואולי לא תמצא קונה לתפוחי האדמה ההושיב תושיב את העלמה עליהם?

— כבר ישבו אנשים עשירים על שקי ולא ידעו מכאוב... ענה פייוויל במנוחה.

— אבל א ו ת ה לא תושיב על השקים, כי בנפשה הוא! ענתה גיטל בתם לבה; אם לא תשמע בקולי אז אסע לברי לבראנדעים. את בת חנהלע עהרענפעלד עלינו להביא אל ביתנו בכבוד ובל יאמרו, כי אכרים אנחנו ודרך ארץ לא ידענו! צוה נא למשרתיך וינקו את המרכבה החדשה אשר קנית מיד האדון .X וירתמו את הסוסים השחורים, כי סוסיך אשר תעבוד אתם בשדה לא יעצרו כח לעשות דרכם במרוצה, גם תשים לב להכין מושב רך להעלמה אשר ינעם לה לשבת עליו.

— אנכי אעשה כדברך, ענה הזקן; גם אצוה ויקשרו פעמונים על צוארי הסוסים, למען ידעו כל העוברים על פנינו, כי בת חנהלע עהרענפעלד באה אלינו.

גיטל לא הבינה כי התל יהתל בה בעלה ותען לתומה.

— אמנם כן, גם זאת תעשה! אבל... יראה אנכי פן לא תוכל העלמה נשוא את קול צלצל הפעמונים.

שחוק אדיר התפרץ משפתי האכר, גם הנער יוסף, אשר התהלך עד כה בחדר תפוש בהמון שרעפיו, מלא גם הוא פיו שחוק.

— לו ידעתם מה רע ומר גורל האיש, אשר דבקה בו מחלה אנושה, כי אז אחרת

דברתם! ענתה גיטל בהאָנחה מרה.

יוסף התהלך כל היום כצל ולא מצא מנוח לנפשו, הוא ידע והבין, כי רק עשר חנהלע ומצבה הרם הניעו את לב אמו למלא את חפצה, ולא חמלתה על העלמה החולה.

„מדוע נאלמה חנה עהרענפעלד דום זה כשלשים שנה ולא דרשה בשלום אמי עד כה? הנה הנער ברוחו הקשה; רק כאשר נגע הדבר אל עצמה ואל בשרה זכרה פתאום את אמי ותפקדה לשלום! ומי נתן לה העז והתקף לפנות אלינו בלשון מדברת גדולות ולגלות לאמי את קלונה על פניה, כי אכרת היא? נראה נא למי הון ועשר, אם לחנה עהרענפעלד, המוכרת סחורת יד באחת החנויות בעיר, או לאבי, אשר לו בתים ושדות, היקרים מכל הון? והעלמה המתגאה בעשרה ובמצבה איך מלאה לבה להתל בנו ולאמר כי נוסעת היא להתענג בחברת פרות הבשן?! ומה אם יודעת היא לצפצף צרפתית וזוכרת את דברי שיללער, הבזה תתגאה עלינו? אנכי אוכיחנה לדעת, למי משנינו יתר שאת ידעה איך לבחור לה לשון ערומים ולדבר מהתלות!"

בכל זאת שמר יוסף מחסום לפיו ולא גלה את מערכי לבו לאמו, בידעו נאמנה, כי אך לשוא ישחית אמריו ואחרי דבריה לא תשנה.

ביום השני —הוא יום השוק— לעת הערב עמדה בחצר האכר מרכבה רתומה לשני סוסים אבירים הכן לנסוע לקראת העלמה. גיטל הניחה שמה כרים וכסתות למען יהיו להעלמה למכסה מקרה בלילה.

— שים נא אל לבך, קראה גיטל אל אישה, כעלותו על המרכבה, שים נא אל לבך, לבל יהיה לחנהלע עהרענפעלד מקום להתאונן עלינו! התשמע?

האכר לא ענה דבר וישב הכן על מושבו ויוסף אחז ברסן הסוסים לבל ימהרו לרוץ ארח וילחש באזני אביו בלעג.

— זכר נא אבי, כי עליך לדבר עם העלמה צרפתית, כי איננה שומעת יהודית.

— אנכי אבחר לי דברים עמדה והבינה להגיגי, ענה האכר בשחוק וירפוק את הסוסים ויסע לדרכו.

עבר יום, השמש נטתה לערוב, השמים היו בהירים וטהורים, הכוכבים נוצצו בספירים במסלותם. הירח הפיץ אור כהה על פני השדה. — הימים היו ימי הבציר, בעת ההיא ישבות האכר ממלאכתו ויחכה בכליון עינים עד אם כלה קיץ, לראות אם שלח ה׳ ברכה במעשה ידיו; שמש טל וגשם המה יכלו את המלאכה אשר החלו ידי אדם, המה יערכו לפניו שלחן מלא מגד שמים וישביעוהו ענג מעמל ידו.

גיטל התיצבה על פתח ביתה ותשא עיניה למרחוק לראות אם באה האורחת, פעמים אחדות נסתה לצאת לקראתה על הדרך העולה העירה, כי קצרה נפשה מהוחיל. זכרונות ימי ילדותה, אשר בלתה גיטל בחברת רעותה חנה עהרענפעלד שבו עלו עתה על לוח זכרונה; משחקי הנערות, מדברם ושעשועיהם בבית הספר ובבתי הוריהם התיצבו כמו חי לנכח עיניה, ותגבר בה התשוקה לחבק את בת רעותה ולשבוע נעימות את פניה.

בין כה הכינה גיטל בעד האורחת חדר רחב ידים הנשקף אל הגן ותשם בו את מבחרי כלי ביתה, את המפות והסדינים אשר היו שמורים עמדה עוד מיום כלולתה, ויהי מראה החדר בעיני גיטל כמראה ארמון העשוי למעון לאחד הפחות והסגנים אשר בארץ.

— צא נא לקראת אביך! אמרה גיטל לבנה, כאשר קצרה נפשה לחכות אל בוא האורחת; הסר נא דאגה מלבך, בני, ואל תתהלך כצל כל היום על לא דבר; מהר וצא אל מחוץ לכפר, כי דואגת אנכי לשלום אביך...

— הן זה דרכו תמיד לשוב הביתה בחצות הלילה, ענה יוסף.

— אבל השכחת, כי בת חנהלע באה אלינו היום?...

— יוסף נאלץ לשמוע בקול אמו, אף אם לבו בל עמו. כצאתו את הכפר נשא יוסף את עיניו ויבט אל כל סביביו, דומיה איומה שררה בכל עבר ופנה.

מאחד הכפרים הקרובים הגיע לאזני העלם קול מורה השעות המודיע את השעה העשירית.

יוסף לא הסכין מעודו לשוח לעת כזאת, כשובו יום יום מעבודתו בשדה לפנות ערב הסכין לעלות על מטתו ויישן עד עלות השחר, וקם בבקר ושב אל עבודתו, כן היה משפטו כל הימים. על כן בא עתה מורא ופחד בלבב העלם, בהתהלכו לבדו באישון לילה במקום אין אדם.

פתאום נשא העלם עיניו והנה תמונת אשה נצבת לפניו. הירח האיר אל פניה ויפיץ עליה אור כהה ירקרק, קול פחדים התמלט משפתי יוסף וכל בדי גוו רעדו.

— מי את? קרא יוסף, מבלי דעת את נפשו.

— אנכי... אנכי... אל נא תפחד, עלם! ענתה התמונה בקול רך וענוג.

— אולי רחל עהרענפעלד את, אשר אל בואך נחכה היום?

— כן הדבר, ענתה העלמה; ואתה? הזה כואך מבית האכר, אשר הובילני הלום מבראנדעים?

— בנו אנכי, ענה יוסף:

העלמה הרימה את הצעיף מעל פניה ותעמוד לפני העלם אשר נצב על עמדו משתאה ומשתומם למראה הדרת פניה.

— האתה הוא בן האכר? שאלה העלמה עוד הפעם

— הלא כבר הגדתי לך, כי בנו הנני, ענה יוסף.

ברגע ההוא הגיע לאזניהם קול רעש אופני המרכבה.

— נחישה נא פעמינו, קראה העלמה כמפחדת, פן ישיגנו האכר! אנכי לא הסכנתי לשבת על שקים מלאים תפוחי אדמה ולהתראות במראה כזה לפני אנשי הכפר.

העלמה מהרה פעמיה הלאה על הנתיב העולה אל הכפר ויוסף הלך אחריה, עד בואם הביתה.

ד.

האורחת.

כאשר צעדו יוסף ורחל על מפתן הבית רצה גיטל לקראתם ותקרא בעליצות נפש:

— ברוך באך רחל אהובת נפשי! ותחבק את העלמה ותאצל לה נשיקות פיה, אחרי כן לקחה גיטל את הנר בידה ותרימהו אל מול פני העלמה ותחדור עליה מבטי עיניה ותקרא:

— חי נפשי, כי חנהלע עהרענפעלד כמו חיה נצבת לקראתי!

אך מה גדל תמהון לב האנשים, בפנות העלמה פתאום ערף אליהם ותתן את קולה בבכי.

— לא! לא! קראה העלמה; אנכי לא אגור פה! לא זה המקום אשר אויתיהו! אשובה אל אמי ואל עירי!

כמדקרות חרב ירדו דברי העלמה אל חדרי לב האכרה, אבל עד מהרה גברה גיטל על פחדה ותמהונה ותקרא ברגז וקצף.

— לא בחיל ולא בכח אעצרך בביתי, בתי! אם לא טוב בעיניך להשאר פה לכי לך אל מקום אחר! אם תחפצי אצוה לרתום את המרכבה ולהשיבך אל המקום אשר באת משם, גיטיל לא תכף על איש לשבת בביתה ולא רוחו!

את הדברים האחרונים דברה גיטל בגאוה וגאון.

הדברים הנמרצים האלה פעלו על לב העלמה פעולה עזה ונמרצה ותמהר למחות את דמעות עיניה, אשר שטפו על לחייה וישיתו נוספות על נעם פניה.

לב גיטל התמוגג בראותה את דמעות העלמה ותפן אליה כמתחננת ותאמר:

— האמנם געלה נפשך אותנו, בתי, ולעזבנו את אומרת? נסי נא בתי לשכב פה הלילה, כי איך אשלחך באישון ליל אפלה כזה?

— לא אחפוץ לשבת פה! ענתה העלמה, כי יראה אנכי?

— ומי זה יפיל עליך אימה פה בביתי, בתי?

— האכר! ענתה העלמה.

— את הנער הנצב פה אתנו את יראה, בתי?

— לא! ענתה העלמה בהניעה בראשה, לא אותו אני יראה!

בין כה נשמע קול רעש המרכבה על פני החצר וקול פייוויל נשמע ברעו, בקראו את אחד המשרתים. כשמע העלמה את קול האכר פנתה פתאום אל הדלת ותאחז ברעדה בכף המנעול, כמו נחפזה לברוח.

— רואה אנכי, אמרה גיטל, כי את בעלי את יראה.

העלמה החרישה ולא ענתה דבר.

— איך לא תבושי בתי מלירא את בעלי? קראה גיטל; הן איש טוב לב הוא מאין כמוהו, מה עשה לך ובמה הכעיסך?

הדלת נפתחה ופייוויל בא הביתה.

בשאט נפש וברעדה פנתה העלמה מאתו ותלחץ אל האכרת, כמו יראה לנפשה פן יעשה עמדה רעה.

— מה שלומך, „בת־מלכה"? קרא האכר בקולו העב, הנעמה לנפשך לכתת רגליך בדרך רחוקה כזאת? — השמעת, גיטל, את אשר עוללה לי ה„בת מלכה"? הוסיף האכר בפנותו אל אשתו; כאשר קרבנו אל הכפר קפצה פתאום מן העגלה ותלך ברגליה אל הכפר. כחצי שעה תעתה בדרך עד באה הנה.

— ואיפה היית אתה? נתנה עליו גיטל בקולה; איך מלאך לבך לעזוב את הנערה לנפשה באישון לילה על אם הדרך?

— האעזוב את הסוסים הפראים ואת השקים החדשים ואלכה לרדוף אחרי ה„בת מלכה"? ענה פייוויל בנחת.

הה אלי! קראה גיטל מנהמת לבה; הן בנפשה הוא הדבר הזה! ואת בתי מדוע קפצת מן העגלה.

— לא יכלתי לשבת על תפוחי אדמה ואבחר ללכת ברגלי, ענתה הנערה.

— הוי פייוויל! קראה גיטל ופניה התאדמו מרגז; כמה פעמים הזהרתיך לשמור את הילדה לבל תאונה אליה רעה, ואתה עזוב עזבתה לנפשה ותתן את בת חנהלע עהרענפעלד ללכת רגלי בליל אפל כזה! הוי פייוויל; יסלח נא ה' לעונך זה! הוי פייוויל! שים נא לבך וזכור את אשר עוללת לי!

— גיטל בכתה במר נפשה, אבל פייוויל מלא פיהו שחוק ויען:

— על דברתי הנני נשבע לך, גיטל, כי השקים היו ריקים, אין בהם מאומה, את תפוחי האדמה מכרתי כלם בעיר ואת ה„בת מלכה" כאשר לקחתיה מידי אמה כן מסרתיה לך, על אמונתי נשבעתי לך!

— ומדוע זה תתאונן הילדה, קראה גיטל; הן היא לא תבך ולא תאנח על לא דבר!

— ומאין אדע זאת? ענה האכר; אנכי רפדתי את המרכבה, כאשר ירפדו בעד אחת הנסיכות הגדולות, ומאין אדע, כי לא ימצא המושב חן בעיני ה„בת־מלכה".

גיטל ידעה כי בעלה לא הסכין מעודו להוציא דבר שקר מפיו ותבן כי אתו הצדק, על כן התאמצה להסב את פני הדבר ותפן אל העלמה ותאמר:

— הן עיפה את בתי מעמל הדרך, לכי נא אל חדרך ועלי על יצועך, שם נכונים למענך כרים וכסתות, אשר ינעם לך לשכב עליהם, משבת על השקים בעגלה עם בעלי, לכי ותני מרגוע לנפשך, והיה בבקר כאשר תקומי משנתך וראית כי גם אנחנו תושבי הכפרים ידענו את ארחות חיי העיר.

העלמה לא ענתה דבר ותצא אחרי גיטל ותבוא אל חדרה.

— אורחת נכבדה הקדישה אמך אלינו! אמר האכר אל בנו כצאת הנשים מן הבית, מה יאמר לבך לזה יוסף?

יוסף הוריד את עיניו לארץ כחושב מחשבות ולא ענה דבר.

ה.

פעל חרוץ.

גיטל שכבה כל הלילה על ערשה בעינים פקוחות והט אזניה אל מול חדר האורחת לשמע רב קשב, אולי ערה היא משנתה ואם לא יחסר לה דבר. קול דממה דקה כי ישמע בבית התרוממה גיטל מעל משכבה ברעד וחלחלה, ביראה לנפשה פן יצא הקול מחדר העלמה. אנחות כבדות ועמוקות התפרצו לרגעים ממעמקי לבבה ולא מצאה מנוח כל הלילה. גיטל ידעה והבינה את אשר קבלה על נפשה, בהביאה אל ביתה עלמה צעירה ידועת חלי, יחידה לאמה, אחת נחמתה בימי אלמנותה. הן הרופאים חרצו משפטם פה אחד כי מחלה אנושה דבקה בהעלמה ומי יודע אם פה תרפא ממחלתה, מי יודע... הה שמים! אם לא תפול העלמה למשכב ופה בבית האכר, רחוקה מאמה ומעיר מולדתה, תמות בלא עתה?! הרעיון הנורא הזה דכא לעפר נפש האכרת וימחץ את לבה עד מאד, אבל עד מהרה התנחמה האשה והתקוה שבה ותפרח בבתי נפשה, „אין כל סכנה נשקפת להעלמה! יעברו ימים אחדים ותשוב לאיתנה", איך ובמה תוכל להושיע לה לא ידעה גם היא, אבל היא קותה ותיחל...

עבר ליל ויאת בקר, למרות כל עמלה ויגיעה לא יכלה גיטל להשקיט את השאון אשר הקימו בבית האכרים ההולכים ושבים, אבל לשוא פחדה גיטל פחד, כי העלמה לא הקיצה משנתה ובמנוחת השקט נמה את שנתה.

אם הרעש השורר בביתי כל היום, השיחה גיטל עם לבבה, לא יעיר את העלמה משנתה, אות הוא כי לא אנושה מחלתה ורפא תרפא מהר! הגיע עת הצהרים והעלמה עוד לא הקיצה, בדממה נגשה גיטל אל חדר העלמה ותפתח בלאט את הדלת והנה העלמה ישנה במנוחה נעימה על מטתה. השמש שלחה קויה בעד האשנב ותאר את פני העלמה, אשר התאדמו נכחה. זמן רב נשארה גיטל על עמדה ותתענג על

מראה פניה היפים, אבל לא מצאה און בנפשה להעיר את הילדה משנתה ותאמר לעזבה לנפשה, אך פתאום נפל מבט עינה על ספר קטן, אשר אחזה העלמה בידה ותלחצהו אל חזה, עתה הבינה גיטל מדוע אחרה העלמה לקום משנתה.

איך לא תחלה העלמה ותאנש, השיחה גיטל עם לבבה, אם תשים לילות כימים לקרוא ולהגות בספרים? הבזה תאמר חנהלע עהרענפעלד לחזק עמודי גוה ולרפאותה מחלתה?

גיטל אמרה להוציא את הספר מידה, אבל עד מהרה נחמה ממחשבתה ביראה פן תעירה משנתה, ותעזוב את החדר ותצא.

לעת ארוחת הצהרים ישבה גיטל לימין בעלה תפושה בשרעפיה ולבה מר לה, פתאום זכר ר' פייוויל את העלמה וישאל בנחת:

— איה ה„בת מלכה" ? התזהם חיתה מאכל ביתנו ?

— העלמה ישנה עוד את שנתה, ענתה גיטל.

היאומן כדבר הזה? קרא האכר בתמהון לב; היאומן, כי לעת הצהרים לא יקום איש משנתו בלילה?

— ומדוע נתתה לכתת רגליה, שעה תמימה? הן הילדה לא נסתה באלה! צדקת אמי, ענה יוסף חלקו גם הוא, איש אשר לא נסה ללכת רגלי, צעדי מספר למרחק רב יחשבו לו.

— אבל הלא כבר רעבה הוא ללחם? שאל האכר לתמו;

— התנומה תנעם לה עתה מאכלי מלך, ענתה גיטל.

— לבי לא כן יחשוב, ענה פייוויל במתפלסף; רק בכח האכילה יחזק כל גבר; בזה כלו המסבים את שיחתם בדבר העלמה ופייויל מדבר עם בנו בדבר ההכנות ליום השוק הקרוב לבוא.

יוסף היה נבוך כל היום ההוא, מבלי דעת את נפשו.

— אמי; האלך ואקרא את הרופא?

— מדוע?

— זה כעשרים שעות עברו מן העת אשר עלתה העלמה על מטתה ועוד לא קמה משנתה, מי יודע אולי...

— עד בוא הרופא הלום הלא יעברו עוד שעות אחרות, בין כה תיקץ העלמה משנתה, אבל אין רע! תישן לה העלמה, כי טובה תנומה ערבה ממאה רפואות.

עת הערב הגיעה וגיטל לא יכלה עוד עצור ברוחה והגש אל חדר העלמה ותפתח אותו בחזקה, והנה העלמה יושבת על המטה, ראשה נשען על שתי ארכות ידיה והיא כמתנמנמת.

— מה שלומך, בתי? שאלה גיטל; הערבה לך שנתך? אנכי החלותי להתעצב אל לבי בראותי כי עוד לא העירות משנתך.

— האמנם ישנתי הרבה? שאלה העלמה לתמה.

יותר מעשרים וארבע שעות, ענתה גיטל, הביטי נא בעד האשנב וראית כי כבר עבר יום.

הניחי נא לי לישון עוד מעט, ענתה הנערה ותפהק.

— אבל הלא רעבה את, בתי; התאמרי לצום כל היום ולבלתי טעום מאומה? הן לא יום צום כפור היום, כי תאמרי לענות נפשך.

מבלי חכות אל מענה העלמה מהרה גיטל אל חדר המבשלות ותשב ותושם להעלמה קערה מלאה מבחרי המעדנים, אשר הכינה לכבוד האורחת; העלמה היתה

רעבה מאד ותאכל באות נפש, לשמחת לב גיטל.

— האכלת לשבע בתי? שאלה גיטל, ככלות העלמה לאכול.

— העלמה הניעה בראשה ותושט את ידה לקחת את הספר אשר למראשותיה.

מה זה תאמרי לעשות? שאלה גיטל בתמהון.

עוד לא כליתי לקרוא את הספר עד תמו, ענתה העלמה לתמה.

— לא בתי, ענתה גיטל, הלילה נתן ה' למנוחה וביום תוכל לקרוא כאות נפשך. אנכי אינני יודעת מה המה הדברים היקרים והנעימים, אשר ימשכו את לבך בהספרים האלה, אבל זאת ארע נאמנה, ראשית חובת כל איש הוא לשמור את נפשו, ואת בתי עוד לא נרפאת מחליך.

— אנכי לא אחוש כל כאב בנפשי, ענתה הנערה; ואמי לא נסתה מעודה להניא אותי מקרוא בספרים.

— אמך? ענתה גיטל ברגז! אמך למרות כל עשרה, הנה אשה אלמנה, עמוסה בעמל כבד ויגיעה רבה, לנהל את בית מסחרה ואין עתותיה בידיה לשים לב אליך זלדאוג לשלומך, אבל כעת בתי בביתי הנך ואני אמך, אנחנו אכרים נחנו ואנשי שדה, ודרך אנשי הערים ומנהגיהם ונימוסיהם זרו לנו, אנחנו זה דרכנו לרעות את בנינו במקל חובלים ולהורותן את הדרך ילכו בה כאשר יורנו רוח מבינתנו, ולהם אין כל צדקה למרות את פינו, כי הורים אנחנו ויודעים אנו את אשר לפנינו ומאין לכם אפרוחים קטנים לשים לב ולדעה את אשר יכשר לפניכם, במה לבחור ומה לזרות הלאה?

רחל לא שמה לב ולא שמעה מאומה מכל הדברים אשר הכבירה אליה גיטל, ותקח את הספר בידה ותחל להגות בו בשום לב.

— ומה תאמרי בתי? ... שאלה גיטל; מה תעני אותי על שאלתי?

— אמי לא מנעה אותי מקרוא בספרים, ענתה הנערה, מבלתי העיף עיניה מן הספר אשר לפניה.

— אם כן, אנכי אניאך מקרוא בספרים, ענתה גיטל בחמת אף, ותוציא את הספר בחזקה מיד העלמה ותמהר לעזוב את החדר, טרם השפיקה העלמה לצאת ממבוכתה.

גיטל שמעה מאחורי הדלת את קול בכית העלמה ולבה דוה עליה, אבל עד מהרה אמצה את לבה ותאמר: אנכי אטה את לב העלמה בחזק יד לסור למשמעת הורים ולשמור את גוה.

בכל זאת נדרה שנת גיטל עליה כל הלילה, רעיוני עצב ופחד התרוצצו בחבה ולא נתנו דמי לה. היא, גיטל האכרת, הרהיבה עוז בנפשה לתת בקולה על בת חנהלע עהרענפעלד?! ומה תעשה אם העלמה תעזוב אותה בחרות בה אפה ושבה אל בית אמה? איך תשא גיטל פניה לחנהלע עהרענפעלד, אם ביום הראשון כבוא אליה האורחת הכבודה גערה בה? אבל יהי מה! אמרה גיטל עם לבבה, אנכי לא אתן להעלמה להשחית את גוה ולהיות ערה כל הלילה בקראה בספרים חיצונים. חנהלע בקשה כי תהי לה בת מלומדת לפי רוח העת החדשה ותפטפטה בידיעות מידיעות שונות, ואל בריאותה לא שמה לב, על כן בא רזון בבשר העלמה ותדבק בה מחלה כבדה ואנושה, אשר נלאו כל הרופאים למצוא לה מזור. אבל הן לי נתנה העלמה לא ללמדה לשון וספר כי אם לשום עין עליה ולשמור את נפשה לבל יבולע לה, על כן זאת אעשה ומאחרי דברי לא אשנה. אנכי אניא אותה מקרוא בספרים ורק לאכול ולשתות ולשאוף רוח צח תהי

עבודתה כל היום, והיה כי תשוב לאיתנה ושבה אל בית אמה, אז תשוב להגות בספרים באות נפשה.

ביום המחרת השכימה גיטל קום בעלות השחר ותאמר ללכת אל הגן ולשלוח לקרוא אחרי הנערה ולהודע את אשר עם לבבה... אך מאד התפלאה האשה בבאה אל הגן והנה העלמה יושבת על הספסל תחת העץ תפושה בהמון שרעפיה.

— רחל בתי! קראה גיטל בקול רך בגשתה אליה.

— רחל הרימה פתאום את ראשה, כמו הקיצה משנה עמוקה ובראותה את האכרת עומדת לפניה הורידה עוד הפעם את ראשה לארץ, גיטל ראתה כי עיני העלמה אדמו מבכי.

— התקצפי עלי בתי? ההכעסתיך אתמול גם כעס?

— אנכי לא אקצוף עליך, ענתה העלמה בהעיפה עיניה אל גיטל; הלילה הזה נהפכתי לאשה אחרת.

— האח בתי! בתי! קראה גיטל בעליצות לב, בחבקה את העלמה בזרועותיה, מה מאשרה אנכי לשמע מפיך דברי נחומים כאלה!... ואנכי דמיתי, כי עזוב תעזביני ותנוסי מפני.

— אם לא תשלחי אותי מעל פניך, אז לא אעזבך, אמי! ענתה הנערה.

— איך אשלחך בתי, ואת צמודה כחותם על לבבי ויקרה את לי מכל הון, אבל הלא תגידי לי, רחל יקרתי, מה קרה לך הלילה ואיך נהפכת פתאום ותשני את דעתך ומשפטך? ספרי נא בתי, ספרי!

גיטל ישבה לימין העלמה ותשם ידה על ראשה ועיניה המפיצים אהבה חדרה אל פניה היפים.

— אמי! ענתה הנערה בנחת קולה, כאשר עזבת אתמול את חדרי, במלאך פני קלון, דמיתי בלבבי כי מן המטה אשר עליתי עליה לא ארד ממנה, כן גברה עלי בשתי וכלמתי! בפעם הראשונה לימי חיי שמעתי עתה קול גערה! אמי פנקה אותי מנער ולא נסתה מעודה לדבר עמי קשות, כל יודעי ומכירי באי בית אמי בקשו כלם קרבתי ויתאמצו למצוא חן בעיני, זה הרבה עלי צחוק ומהתלים לשעשע את נפשי, וזה חלק לי מתנות ביד רחבה, כילדה תמימה הייתי בעיניהם וכן הייתי בעיני, ואת אמי! את פקחת עיני ראשונה להביט נכחות ולראות, כי עוד לא ילדה קטנה אנכי, בבאי אל ביתך דמיתי כי בין חיתו יער הנני יושבת, בעלך כזאב ערב היה בעיני... וגם את בנך הכלמתי על לא דבר...

— ובמה הכלמת אותו? שאלה גיטל בתמהון.

פני העלמה התאדמו מעט ותוסף לאמר:

— את כלכם הכלמתי ואפגע בכבודכם! גם אותך, אמי, אשר באהבה ובחבה התהלכת עמדי מיום באי בצל קורתך ולא שמת לב אל סכלותי ותוסיפי להורותי ולהביני ברחמי אם אוהבת, ובהוציאך מידי את הספר הראיתיני לדעת...

פה לעו דברי העלמה ולא יכלה לכלות את דבריה ותדום.

— אנכי הוצאתי מידך את הספר לבל תוגיעי את עיניך בלילה...

— לא כן אמי! ואנכי הוצאתי מזה משפט, כי כבר הגיעה עת לחדול מקרוא בספרים ולדאוג לשלומי ובריאותי.

ו.

מכתב רחל לאמה אחרי שני ירחים;

„אמי היקרה והאהובה לי!

טרם תחלי לקרוא את מכתבי זה שלחי נא לקרוא למורי מלפנים ה׳ יוליוס אהרענשטיינער. כבואו אליך — לבוש בבגדו הירק אשר כבר אבד עליו כלח ואשר יחסרו בו תמיד שני כפתורים, ובמטפחת צוארו הלבנה אשר יקנה לו אחת בשנה לימים הנוראים, הגידי נא לו כדברים האלה: תלמידה אחת היתה לו ושמה לפנים ראזא עהרענפעלד, עתה יקראו לה רחל, הרבה עמל ויגע להורותה ולהבינה לשון וספר, אך כל עמלו ויגיעו היה לא להועיל ולא לעזור! במשך ששה שבועות אשר בלתה חניכתו בכפר X. שכחה את כל תלמודה ולא תזכור עוד מאומה. ישים נא עינו הבוחנת על המכתב הזה וראה ונוכח, הזה הוא הכתב הזך והטהור אשר למדה רבות בשנים? גם ידיעתי בשפת צרפת ודקדוקה נמחתה כלה מעל לוח זכרוני ולא אזכרה עתה מאומה כלו כל ידיעותי בעשן ואינימו! עם מי אדבר פה צרפתית? העם ר׳ פייוויל או עם בנו? גם השפה האשכנזית, שפת מולדתי, עם המון כלליה וצרופיה והמשפטים המפשטים נשכחו כלהם, והנני מדברת עתה בשפה בלולה ופשוטה כאחת בנות הכפרים, והאחרון הכביד, הוא הלמוד העמוק הנקרא פארטציפיאלקונסטרוקציאן, אשר בעמל אין קץ ויגיעה רבה למדני מורי ומדריכי זה, לא אדע עוד פנות בו ימין ושמאל וכחלום עבר ואיננו!

כן הלא אמי, זה פרי חיי בתוך בכפר! אבל אל נא תדמי בנפשך כי אתעצב אל לבי ומאד יחר לי הדבר הזה, לא כן אמי! תחת הלמודים שהורני ה׳ אהרענשטיינער, אשר בן לילה היו ובן לילה אבדו, יורני עתה יוסף בן האכר, למודים נעלים וגבהים מהם והנני עושה חיל רב בלמודי אלה החדשים. מעודי לא ידעתי, כי ישנם עוד ידיעות וחכמות מבלעדי הדקדוק הצרפתי והפארטיציפיאלקונסטרוקציאן, ועתה נוכחתי לדעת, כי כל אלה מאין ואפס המה, לעמת העולם החדש, אשר נגלה מול עיני; הנני הולכת לשוח עם יוסף רעי על פני השדה, פתאום יעצור יוסף בלכתו ושאלני: רחל, התדעי את הנטע הזה מה הוא? — ומאין אדעהו? ההורני זאת מורי ה׳ אהרענשטיינער? אז יקטוף יוסף בידו את הנטע והגישו אלי באמרו: הנטע הזה פרי קיץ הנהו, ושם בעבר השני שגשגו נטעי חרף, עוף שמים כי יתעופף ממעל לראשינו והורה עליו יוסף באצבעו לאמר: הצפור הזה הוא צפור־דרור וברחפו פה על פני השדה הנהו משחר לטרף להשביע נפש עולליו המחכים עליו שם בקנם על ראש האמיר לפעמים יקר מקרנו לעבור דרך היער, האח אמי! מה נהדר מראה העצים הגבהים והרעננים המשתרעים למול עיני בשיא חסנם!

אמי היקרה! אגלה נא את אזנך דבר סתר אחד, אשר תואיל להשאירו כמום לבך ולא תגלי אותו לאחר. הן ה׳ אהרענשטיינער הוא איש חכם ומלומד ואף אמנם בד אכבדהו מאד בעד אהבתו הנאמנה להשכלה, אך בכל זאת לבי יאמר לי, כי ם בוא יבוא אל איזה יער וראה את העצים ואת הנטיעים הצומחים בו למיניהם ולא יכול בנותם בשמותיהם ולספר את תכונותיהם וטבעם, ועליו לקחת לקח מפי רעי יוסף האכר פרא המתגדל עם חית השדה, ומאין ידע כל אלה ה׳ אהרענשטיינער? הן במשך רבעים שנות חלדו לא יצא המלמד הזה את פני העיר ולא התבונן על הדר התולדה משתרעת לפניו בהודה והדרה, הן לא בשדה יטיף את לקחו כי כל עוף שמים ילעג ולחכמתו!

הן כל תושבי העיר לא ידעו ולא יבינו את תבונת חיי האכר ואשרו, רק ילעגו

עליו וישימו עליו חרפה על לא דבר! לו ראית אמי את העלם יוסף בן האכר ותשמעי את דבריו המסלאים מפז, בבארו לי את תכונת כל הצמחים למיניהם, מעוף כנף עד הרמש הרומש על הארץ, לו שמעת כל אלה, אז נפלאת הפלא ופלא מאין שאב לו העלם הצעיר הזה את הידיעות הרחבות והעמוקות האלה? בבית כפר לא דרכה רגלו מעודו ובכל זאת יודע הוא למשוך בשבט סופר כאחד המלומדים; בעבדו בצבא נלחם פעם אחת במערכה ויורו עליו ממחנה האויב ויקצצו את שתי אצבעותיו, כאשר ספר לפני יוסף את המקרה הזה דוה עלי לבי מאד ואשאלהו להמי ההיטב כאב לך הפ׳׳ע הזה? הבכית הרבה בכה? בכיתי ענה אותי יוסף בגאון, אל לאיש צבא הוריד דמעות, רק דבר אחד העציב את רוחי מאד, והוא יראתי פן לא אוכל עוד לנהג המחרשה בשדה, אחרי שובי בשלום אל בית אבי, אחרי אשר תחסרנה לי שתי אצבעותי בידי הימנית; וראי נא אמי גם ראי מה גדלה אהבתו לעבודת השדה, כי היתה העבודה הזאת הגינו כל הימים גם בימי עבדו בצבא.

כבר הלאני מכתבי זה וגם הלאיתיך אמי בלהג הרבה, והנני אומרת לשום קנצי למלי, ביום מחר יבאו הקוצרים לשדה פייוויל, בכליון עינים הנני מחכה ליום המחרת לצאת השדה לראות בקוצרים, לפי דברי יוסף תהי השנה הזאת שנת ברכה; בחצר ר׳ פייוויל יחדו עתה העבדים את המזמרות והמחרשות להיותם נכונים לעבודה. בימים הראשונים אחרי באי הנה לא יכלתי נשוא את שריקת הברזל בהחדו, אך עתה כבר הסכנתי בו וגם ינעם לאזני, ושריקת המזמרות כקול מזמרות עולה באזני.

חזיון אחד יפליאני הפלא ופלא! למרות העבודה הרבה העמיסה כל היום על שכם האכרים, הנם בריאים ושלמים ומבנה גום איתן, הן זה האיש ר׳ פייוויל כבר זקן ובא בימים, אבל עוד חזק הוא מצור ובעצמו ישא במשא העבודה, לא ייעף ולא ייגע.

אם לא תמהרי אמי להשיבני העירה אז לא ירבו הימים ואנכי אהי כאחת בנות הכפר.

בתך אוהבתך בכל לב ר ח ל, לפנים ראזא עהרענפעלד.

p. s. לא אוכל התאפק מלשאול את פיך אמי, מדוע לא גלית אזני מעודך, כי היתה לך רעיה נעימה כגיטל הכפרית? כשובי בשלום אליך אספר לך את תהלוכות האשה הזאת ונוכחת כי נעלה היא על בנות הערים בטוב לבה ונדבת רוחה הטהור. — בבקר ובערב הנני מתפללת מתוך סדורה העב, היא פקדה אותי להתפלל יום יום, ואנכי אשמר מכל משמר לבלתי המרות את פיה, רק על זאת אדאג, כי אין בסדר התפלה הזה העתקה אשכנזית, אבל גיטל הגידה לי, כי זה ארבעים וחמש שנים הנה מתפללת מתוך הסדור הזה ומעודה לא הרגישה חסרון העתקה...

בתך הנ״ל

עד כה היו דברי רחל לאמה במכתביה מעטים. היא הסכינה להודיעה משלומה ומצבה בדברים קצרים ובזה תמו דברי מכתבה, והדברים המעטים האלה הרגיעו תמיד את רוח אמה, אבל המכתב הארוך והנמרץ הזה מלבד שלא הניח את רוחה, עוד העציבה מאד.

חנה עהרענפעלד שבעה רגז ומרורים מן דברי המכתב הזה!

בין שדרת החנויות הבנויות כמו רמים באמצע העיר יתנוסס בית המסחר הגדול אשר להנהלע עהרענפעלד. חנהלע לא סובבה בשוקים וברחובות לחפש אחרי הקונים הבאים העירה כדרך החנונים לערוב מערבם, היא ישבה שלוה ושקטה בפתח חנותה וכאשר בא איש פנה אל אחד משרתיה ועוזריה, ורק לעתים רחוקות מאד התנשא

חנהלע בעצמה ובכבודה מעל מושבה ותואל לקחת דברים עם הקונה.

בימי הקציר יחדלו יושבי הכפרים והערים הקטנות מבוא העירה לערוב מערבם, כי בעת ההיא תרבה אצלם העבודה בבית ובשדה, ע"כ ישבו תמיד החנונים בימי הקציר בחבוק ידים ואופני המסחר יעצרו מעט במרוצתם. חנה מצאה עתה עת פנויה לקרוא את מכתב בתה ולשנותו הרבה פעמים. הקמטים אשר נראו על מצחה מדי קראה את המכתב, הוכיחו לדעת, כי דברי בתה היו לה לזרא וירגיזו את רוחה. חנה הסכינה תמיד להראות את מכתבי בתה לשכנותיה ולמכיריה, אבל את המכתב האחרון טמנה בצלחתה ולא הראתהו לאיש, הן במכתבה זה רחל לועגת לבנות העיר ומשבחת את בנות הכפר, האם לא לחרפה ולכלמה יחשב הדבר הזה לחנהלע עהרענפעלד?

חנה ישבה בפתח חנותה הפושה בהמון רגשותיה, והנה מודעה ואיש סודה הרופא עטנואל פראנגער עובר לפניה.

— יקרא נא אדוני הרופא את המכתב הזה, אמרה אליו חנה, אחרי דרשה לשלומו, ויגד נא לי פשר דבר החזיון הנפלא הזה.

— הפשט אחד מבעלי חובותיך את הרגל? שאל הרופא בלצון.

— דברים קלים כאלה לא יקחו עתה את לבבי, ענתה האשה; המכתב הזה שלוח הוא מבתי.

הרופא לקח מידה את המכתב וישם עיניו בו, וחנה לא גרעה עיניה ממנו כמו חתרה לדעת איך יפעלו דברי המכתב על לב הרופא. ככלות הרופא לקרוא את המכתב רחף שחוק קל על שפתיו.

— ומה יאמר לבך לזה, אדוני הרופא?

— הפלא ופלא!

— הלא תחוה לי אדוני את דעתך בדבר הזה, ומה זה יעיר בך פלא ותמהון?

— מעודי לא קויתי ולא האמנתי, כי בעת קצרה כזאת תשוב בתך לאיתנה ותרפא כלה ממחלתה, ענה הרופא.

— ראה אנכי, אדוני הרופא, כי הנך חומד לצון לך בעת אשר לבי בי הומה ולא אדע שלו בנפשי, אמנם גם לי נעמה מאד הבשורה, כי בתי שבה לאיתנה, באשר אמה הנני ויחידה היא לי, אבל מה יאמר לבך לדבריה אשר אין להם שחר?... אנכי יש עם לבבי לשוב ולקחתה הנה.

— חסה הנך גברתי על אשר בתך הולכת ומתרפאת, על כן את אומרת להשיבה הנה, למען תשוב ותאנש, ענה הרופא בקול מר.

— אבל, אדוני, אם תשב בתי שם עוד ירחי מספר ושכחה את כל למודיה אשר למדה בית מורה ה' אהרענשטיינער, טרם עזבה את העיר יכלה כן דבר צרפתית ותעש חיל בלמוד ה'.. הפרטאצי...

— הפארטיציפיאלקונסטרוקציאן, השלים הרופא את דבריה.

— כן! כן! הפארציטי...

חנה לא יכלה להוציא את המלה הכבדה הזאת מפיה, למרות כל עמלה.

— ואיך אראה בעיני, איך עמלי ועמל מוריה יעלו בתהו ויאבדו ולא אחוס על עמלי ויגיעי...

— אם תחפצי כי תשוב המחלה אשר דבקה בבתך ותכה בה שרש ביתר עז, אזי שלחי וקחי אותה הנה.

— אם כן הדבר, ענתה חנהלע ברעדה, תשב הנערה שמה עוד שבועות. . או ירחי מספר.

— ואם אשרה ושלומה ידרשו שתשאר העלמה שמה כל ימי חייה? שאל הרופא בלענ, מה תאמר נפשך אז?

חנה לא הבינה אל מה ירומון מליו, על כן החרישה ולא מצאה בפיה מענה.

ז.

שלש עדשים.

עתה נשובה נא אל הכפר לראות בקוצרים.

בבית ר׳ פייוויל רבה התכונה, ידי אדם רב מלאות עבודה, עגלות עמוסות בר יובאו אל הגרנות והריקו את משאן ושבו השדה. רחל לא סרה כל היום מחצר ר׳ פייוויל ותעמד בפתח הגרן לראות בעבודת האנשים ותהי כשכורה מרב שמחה. מי אשר ראה את העלמה הזאת כבאה הנה בפעם הראשונה, בקפצה מן העגלה, מבלתי יכלת לשכת על השקים, לא האמין עתה למראה עיניו! תחת עלמה רפת כח מפונקה ומעונגה, עם לבנת פניה ורך גוה, עומדת עתה לפניו עלמה בריאה ושלמה, על לחייה כסה ארם חכלילי ועיניה מפיקות אמץ גו ורוח, כמו שמחה היא בחלקה ומאושר פה חכלה.

לב ר׳ פייוויל פחד ורחב מדי הביטו על בת טפוחיו, איך תפרח ותשגשג בביתו כפרח נחמד ומבנה גוה ובדי עורקיה יחזקו ויאמצו מיום אל יום. בבקר בבקר מדי קום העלמה משנתה ופייוויל עומד אז ומתפלל לבוש טלית ותפלין וסדור התפלה בידו, לא יכול להתאפק ולעצור ברוחו ויתמלטו מפיו המלים:

— שלום עליך „בת־מלכה״!

רחל לא נכלמה מדבריו אלה, רק בענות חן הניעה לו בראשה לאות תודה.

פעם אחת עמדה רחל בחצר וסביבה נאספו התרנגולים והאווזות וילקטו את הגרעינים, אשר פורה להם העלמה בחפניה, ויגש אליה פתאום ר׳ פייוויל ויקרא בקולו העב: שלום עליך בת מלכה!

רחל נבעתה מקולו, אבל עד מהרה הכירה את הזקן ותרגע.

— שמעי נא בתי, החל האכר בפנותו אליה, זה כמה נכספה וגם כלתה נפשי להבינך בינה, מרוע אכנך בשם „בת מלכה״.

התחפצי בתי לשמוע מפי ספור נעים אשר ימשוך את לבך וינעם לך מאד?

— בכל אות נפשי, ענתה העלמה ולחייה אדמו מעט.

בימי ילדותי הסכינה אמי הזקנה (עליה השלום) מדי שבת בשבתו לספר באזנינו ספורים נעימים וערבים, אשר משכו את לבי כבחבלי קסם וינעמו לי מאד מאד, מהם היו איומים ונוראים, אשר הלכו עלי אימים, עד כי יראתי אחרי כן לעלות על יצועי וברב עמל עלתה ביד אמי להרגיעני ולישני על ברכיה; מהם היו מלאים חזיונות נעימים וערבים, אשר התענגתי עליהם מאד, כמו הספור עם „הבת מלכה ושלש העדשים״.

רחל העיפה את עיניה על הזקן ותשכח את העופות אשר סבבוה ויחנו כדור עליה, ותרימנה עליה את ראשיהן בחכותן אל מתנת ידה, והזקן הוסיף.

— בת מלכה אחת הקשתה ערפה ותמאן להנשא לאיש, למרות בקשות הוריה וקרוביה, ותגמר אמר להשאר בבתוליה בית אביה כל ימי חייה. ויחר בה אף אביה

ויאמר אליה „אם בחלה נפשך בבן מלך, אז תאלצי להנשא לאכר", ויגרשה אביה מביתו. הבת מלכה יצאה את העיר ותתע בשדה וביער ותבוא בחצי הלילה אל בית קטן ושפל ותדפוק על הדלת ותאמר:

— פתחו נא לי, כי בת מלכה הנני.

אשה זקנה, כפופה מרב ימים פתחה לה את הדלת. ותאמר לה הזקנה; הכי אנסך אם כנים דבריך כי בת מלכה הנך, ותקח הזקנה את כל הכרים והכסתות אשר בביתה ותרפד בהם את יצועה ומתחתם הניחה שלש ערשים ותשכב עליהם את „הבת מלכה". ויהי ממחרת ותגש הזקנה אל המטה והנה העלמה יושבת על מטתה ובוכה.

— מה לך בתי כי תבכי? שאלה הזקנה.

— איך לא אבכה, ענתה העלמה, ואני לא יכלתי לישון כל הלילה, כי רפדת תחתי אבנים גדולות.

— עתה יודעת אנכי, ענתה הזקנה, כי בת מלכה את, בהיות הערשים לאבנים בעיניך.

רחל מלאה פיה שחוק ותאמר:

— ובת מלכה כמוה הנני גם אני, ר' פייוויל?

— היית גם את! ענה האכר; התזכרי בתי, איך קפצת בזעם וחרון מעל העגלה בחשבך כי על תפוחי אדמה את יושבת, ואת ישבת אז על שקים ריקים, על אמונתי הנני נשבע לך, רחל!

— אבל עתה אינני עוד „בת מלכה"? שאלה רחל בלעג.

— חכי נא בתי עד אם כליתי את דברי — בהורע הדבר למלך צוה את הזקנה, כי תכף על בתו לרעות את צאנה ולגז את צמרן, לחלוב את פרותיה ולקצור את שדה, לארוג ולטוות, לאפות ולבשל ולעשות כל מלאכה בבית ובשדה כאחת השפחות. במשך עת קצרה נהפכה ה„בת מלכה" אשר לא יכלה לשכב על שלש ערשים לבת כפר גמורה.

פני רחל התאדמו מאד ותסר הצדה, לבל יכיר האכר את מבוכתה, ור' פייוויל הוסיף:

ה„בת מלכה" נשאה את עיניה לאהבה את בן הזקנה, אשר רעה עמדה יחד את צאן אמו. הנסיכה הכבודה הזאת, אשר בחלה נפשה בבן מלך, בחרה באכר עובד אדמה, אולם כאשר הודיעה ה„בת מלכה" גלוי לכל את חפצה להנשא להאכר, אז גלו את אזנה, כי האכר הזה הוא בן מלך, אשר התחפש לאכר, למען ימצא חן בעיניה.

ר' פייוויל כלה את דבריו ורחל הביטה מנגד, והנה יוסף נגש אליהם ותמהר ותורה את יתר הזרעונים אשר בסינורה על פני הארץ ותרץ הביתה בנכלמת...

יוסף נגש אל אביו וישאלהו, בחררו עליו עין בוחנת.

— ההכלמת אבי את פני העלמה, כי מהרה לנוס הביתה?...

— אנכי? ענה פייוויל, אנכי ספרתי באזניה את דבר ה„בת מלכה" ושלש הערשים, ואיך מצאה ה„בת מלכה" את אשרה בהנשאה לאכר...

— כזאת ספרת באזניה?... לבי יאמר לי כי נכלמה העלמה מדבריך ולעזובנו היא אומרת.

— היאמר לבך בני, ענה פייוויל ברגז כי רק לך, ולשר המשנים אשר לך חלק ה' לב חכם ונבון, ואביך בער וריק הוא? הרגע נא בני, גם לאביך פייוויל האכר לב מבין ויודע הוא את אשר לפניו.

האכר מלא פיו שחוק וילך לו, ויוסף נשאר על עמדו כנטוע במסמרים מבלי דעת את נפשו.

תכונה נפלאה טבועה בלב הנשים לחדור אל עמקי לב בניהן ולדעת את סתרי מצפוניהם, התכונה הזאת היתה גם לגיטל, ואולי עוד ביתר שאת, אולם הפעם נעלמו מאתה רחשי לב בנה ולא הבינה להגיגו, מן היום אשר באה אליה בת רעותה שכחה גיטל את כל אנשי ביתה ותשם לבה רק אל האורחת החרשה, ותהי העלמה ההיא הגינה ומשא נפשה כל היום, ואף אם הביטה לעתים רחוקות בפני בנה ותרא, כי הנם זועפים ועצבים, דמתה גיטל בלבבה, כי עוד לא סר כעשו והותו, על תתה מקום בביתה להעלמה המפונקה והמעוגנה שנואת נפשו....

ח.

לעבודת הצבא.

יום השבת הגיע, בבית ר' פייוויל שררה מנוחת קדש, גם עבדיו ואמהותיו מבני עם הארץ שבתו מעבודתם ביום הזה, גם הפרים ברפתים והסוסים בארות נחו כל היום ולא נשאו כל משא. גיטל לבשה את בגדיה החמודות, אשר היו שמורים עמדה עוד מיום כלולתה ותשב תחת האלון בגן, אשר הסכינה לשבת שמה בעתות המנוחה. יוסף נצב עליה וישוחח עמדה, לנגדם עברו הנכרים את אדמתם. אחרים מהם היו לבושים בגדי הצבא, כי זה מעט שובם מעבודתם בצבא, למען יעמדו לימין הוריהם בעבודת השדה עד עבור ימי הקציר ושבו איש אל מחנהו ואיש אל דגלו, כן משפטם מדי שנה בשנה. על לחיי יוסף התגלגלו דמעות חמות למראה פני רעיו מלפנים אלה, לתמהון לב אמו, אשר לא יכלה להבין פשר דבר מבוכתו.

— מה לך בני כי תבכה?

— אין דבר, אמי, ענה הנער, בהתאמצו להסתיר מבוכתו מעיני אמו.

— ומרוע זה הנך עצוב רוח כל היום ועיניך יורידו דמעות חנם? רואה אנכי כי רעיונות זרים יבעתוך בני והנך מעלים את סודך מאמך, על כן בני אל נא תעציב את לבי על לא דבר! שפוך נא לפני את שיחך, אולי אוכל להושיעך ברב או במעט.

— מקנא אנכי קנאה גדולה בחברי אלה, אשר ישובו בקרוב לעבודתם בצבא, ענה יוסף בקול נמוך כמשיח עם לבבו, מה נעים גורל האנשים האלה!... ומי יתן והיה חלקי עמהם!...

— יוסף! קראה האשה דחופה ומבהלה, כמו לא האמינה למשמע אזניה, הבחלום או בהקיץ תדבר את דבריך אלה? מה זה יהגה לשונך תהפוכות היום? היאמר לבך לעזוב את אביך ואת אמך ולדבק בשר המשנים רעך מלפנים?

— בכל לבי ונפשי נכון הנני לשוב ולעבוד בצבא, ענה יוסף; שר המשנים שנה את עבודתו בצבא זה שלש פעמים ובכל זאת לא יבקש לו חפשה מעבודתו. ישנם אנשי צבא רבים אשר לא יסירו את בגדיהם עד יום מותם, כה יקרה להם אהבת ארצם ומולדתם!

— האמנם יקרה לך קרבת שר המשנים מהוריך ובית אביך? קראה גיטל בבכי ותספוק כפים כמתיאשת, אהה בני יחידי! מעודי לא שערתי כי כה ירחק לבך מעלינו לעת זקנתנו!

— הרפי נא ממני אמי ואל נא תמררי את רוחי חנם! ענה הנער, אנכי הגדתי לך את אשר עם לבבי...

— התדע בני, קראה גיטל פתאום, כמו עלה על לבבה רעיון חדש; התדע בני, באצבעותיך הקצוצות לא תצלח עוד לעבוד בצבא.

— כידון ורמח לא יתנו בידי, לצבא הלוחמים לא ימסרוני, אבל עוד אצלח לעבודות אחרות בצבא.

— שים נא אל לבך בני, וראה מה עוללת לי! קראה גיטל עוד הפעם ברמעות על לחייה, היחסר לך דבר בבית הוריך? הן שדותינו ובתינו וכל רכושנו לך הוא ומה תאוה עוד נפשך ואתן לך, אולי קצרה נפשך לשבת בדד, לך ובחר לך אשה אשר תמצא חן בעיניך וראה עמה חיים...

— הדבר הזה, רחוק הוא מכליותי ומעודי לא עלה עוד על דעתי.

— יודעת אנכי בני את הדבר הכמוס עמדך! קראה גיטל פתאום, בחדרה עליו את מבטי עיניה, הן נפשך נקעה מבת חנהלע עהרענפעלד מיום בואה הנה, על כן הנך מבקש לך מקום ללכת שמה, לבלתי ראות את פניה, אם כן הדבר בני, אכתוב מחר לחנהלע ותשיב את בתה אליה.

— אם כן תעשי, ענה הנער ברגז וחרדה, אלך ואמכר ממכרת עולם לעבודת הצבא.

— ידעת בני כי אהבת נפש אוהבת אנכי את העלמה, על כן לא תחפוץ להפריד בינינו, אך אנכי אחת דברתי! השב אשיב את העלמה אל אמה!

— חדלי נא אמי, מלענות את נפשי חנם, אל נא תאלציני לגלות לך את מצפוני לבבי, הסכן הסכין כל איש צבא לשום מחסום לפיהו, לבלתי גלות את כל אשר עם לבבו... רק זאת אגיד לך, כי חפצי לשוב ולעבוד בצבא.

— אם כן הדבר! ענתה גיטל ברעד ורגז, אם יקר לך שר המשנים מאביך ואמך, לך בשם ה׳; לך והמסר לצבא ועשה כאשר עם לבבך, ואנחנו נסיח את לבנו ממך ושכחנו כי בן היה לנו!

בלב אמץ ורוח נכון נשא יוסף את בשרו בשניו וידום, וישב עצוב רוח הביתה.

תפושה בהמון שרעפיה נשארה גיטל על עמדה, רעיונות שונים התרוצצו בחבה ולא מצאה נחם לנפשה. מדוע זה נקעה נפש בנה מבת חנהלע עהרענפעלד על לא חמס עשתה? עתה נשאר לפניה רק אחת משתי אלה: אם לעזוב את בנה לנפשו או להשיב את הנערה לאמה, העלמה היקרה והחמודה, אשר היתה קשורה בנפש גיטל מיום בואה אליה, העלמה היקרה, אשר רפת כח וידועת חלי באה אליה ועתה שבה לאיתנה ותפרח כחבצלת בביתה, אשר כבת אמצתה גיטל זה כמה ירחים, העלמה הזאת תעזוב אותה פתאום והלכה מאתה? הרעיון הזה דכא לעפר נפש האשה וזרם דמעות שטף מעיניה, ובכל זאת גברה לאחרונה בקרבה אהבת אם לבנה יחידה, ותגמור אומר להשיב את הנערה אל אמה.

פתאום הביטה גיטל מנגד והנה רחל נגשת אליה; גיטל שלחה אותה לאחת האכרות, אשר שכבה על ערש דוי, ובידה סמי־מרפא ומגרנות מעשה מרקחת להשיב את נפשה.

— בתי! קראה גיטל, השמחה הילדה לקראתך?

בתשורתי הדלה החייתיה והשמח עליה כעל כל הון, ענתה העלמה, אבל... הבכית אמי?

— לא לך בתי לדעת את מצפוני לבבי, ענתה גיטל, במחתה את דמעתה, הדבר אשר ירחש לבי לא נעלם הנהו מכל אם בישראל אשר גדלה בנים על ברכיה! גם אמך יודעת זאת, אבל נחשוך נא את דברינו אלה... הגידי נא לי בתי מתי תכתוב לאמך?

— עוד לא השיבה לי אמי מענה על מכתבי אשר הריצותי אליה.
— עליך בתי, לכתוב לאמך פעמים ושלש, טרם תכתוב היא לך פעם אחת.
— ומה אכתוב לה? שאלה רחל כנבהלה.
— אל נא בתי העמיק שאלה, ענתה גיטל, רק זאת אגלה את אזנך: כי בקרוב... נפרד אשה מעל רעותה... יוסף בני חפץ ללכת לעבוד בצבא... על כן בתי שובי נא לביתך...
— יוסף חפץ לעבוד בצבא? קראה רחל בחרדה.
רגשי גיטל המו בקרבה ולבה דפק כהולם פעם, מצוקות לבה עברו נפשה ולא יכלה עוד עצור ברוחה, ובחבקה את העלמה בזרועותיה השחה אמריה לה:
— דעי לך בתי, כי יוסף בני נוטר איבה לך מיום באך הנה. עוד אזכרה, כי ביום שגליתי לו את חפצי לקחתך אלי, הגיד באזני כדברים האלה: , למה זה אמי תעמיסי עליך משא לעיפה על לא דבר? הן ה„בת מלכה" תבוז לך, תלעג לך ואת הנך מחכה בכליון עינים על באה, קראי נא בשום לב את מכתבה וראית איך תרחיב פה ותחמוד לצון לה עלינו ועל צאננו ובקרנו", אנכי אמנם לא שמתי לב אל חלומותיו ואל דבריו ותהלה לאל כי הנני שבעת רצון ממך, אמנם כ„בת מלכה" באת אלי, מעונגה ומפונקה, אבל עד מהרה שנית את דרכך ותהי כאחת מאתנו, לבך הרך כדונג ומעלות רוחך הנדיבה הם עמדו לך לדעת ולהבין, כי גם אנו בני הכפר לא לבהמה נדמינו... רק עיני יוסף בני טחו מהשכיל ומראות את מעלות רוחך, בתי! כאשר תגדל אהבתנו אליך, בן תוסיף שנאתו אליך להכות שרש בלבבו. הן לבננו זה חלק ה' לב טוב ורוח נדיבה, הוא לא ישים בכום עינו כיתר בני הכפרים, לא יפזר כסף לתענוגות בשרים, כאורח בני הנעורים בדורנו זה, רק את בתי לא ישרת בעיניו ויהי ערך! ומה אפוא אעשה לבני? השלח אשלחנו מעל פני כי ילך לאכול פת חרבה ולשכב על מטת עץ, או לעמוד כל הלילות על משמרתו, כחק לאנשי הצבא? תני תודה בתי, האם לא טוב טוב כי ישאר בננו בביתנו ואת תשובי בשלום אל אמך?
רחל לא ענתה מאומה, רק שחוק קל רחף על פניה ועיניה הישירו להביט בפני גיטל במנוחה.
הרגעי נא אמי! אמרה רחל אחרי דומיה קטנה, אנכי לא אכתוב לאמי ויוסף לא ילך לעבוד בצבא.
גיטל נבוכה מאד לשמע דברי העלמה ולמראה פניה השמחים.
— ומה יאמר לבך לעשות? שאלה גיטל בתמהון.
— ה„בת מלכה" תקח דברים עם בנך, ענתה רחל בלצון.
— מי יתן ותפצך יצליח בידך בתי, כי אז הייתי המאשרה בכל נשי תבל!

ט.

שיחה קטנה בראש האשמרת.

גיטל לא יכלה לנום את שנתה כל הלילה, רעיונות זרים בעתוה ולא נתנו דמי לה. רק בהגיע חצות לילה נרדמה מעט, פתאום העירה קול אישה הקורא אליה.
— גיטל, הישנה את? האוכל לקחת עמך דברים?

— גיטל הקיצה בחרדה, כי לא הסכינה מעודה לשמוע את אישה מדבר בחצות הלילה.

— אל נא תחרדי גיטל, הוסיף ר' פייוויל, הנה יוסף בננו עצוב רוח הוא כל היום וירא אנכי פן ימולע לו...

— הגם לך גלה יוסף את סודו? שאלה גיטל בתמהון, הגלה את אזנך כי יש את נפשו לשוב ולעבוד בצבא?

— אל תעצבי אל לבך, גיטל, ענה האכר במנוחה; אנכי אסב את פני הדבר, למען ישכח יוסף את שר המשנים אשר לו.

— הן לא בחיל ולא בכח תאלצהו לשוב מחפצו, כי לא ילד רך הוא, כי נאמר ליסרהו בשוטים אם לא ישמע לקולך.

— אנכי אתן לו „בת מלכה" בחיקו ושכח את כל חלומותיו והבליו.

— ראה אנכי, ענתה גיטל, כי בחלום תדבר אלי, על כן יצמיד לשונך דברי הבל ורעות רוח.

הבת מלכה אשר ידעתי לא מעבר לים היא, ענה פייוויל בנחת קולו, מבלתי שום לב אל דברי אשתו, רק עמנו היא פה!

גיטל קפצה נבהלה ומשתוממת ממטתה ותמהר להדליק נר ותקרב אל מטת בעלה, בחשבה למשפט, כי חולה הוא ומעצמת החום אשר גבר עליו יצמיד אמרים ולבו בל עמו, אבל ר' פייוויל לא נבהל מפניה ויוסף בנחת קולו.

— האמיני נא לי גיטל, כי לבי יודע את אשר יהגה חבי... מה זה תביטי עלי בתמהון?... האמנם ה„בת מלכה" לא תצלח לאשה לבננו?

— לא פייוויל האכר שמך, כי אם פייוויל הפתי! ענתה גיטל ברגז, לו היתה לך בינת אדם, כי אז לא הוצאת מפיך סכלות כזאת!

— כבי נא את הנר ותני לי לנום מעט, ענה ר' פייוויל במנוחה; הנר לא יתן ולא יוסיף לי מאומה, יודע אנכי את אשר לפני...

— ומה המה מערכי לבך, סכל? ספרה נא לי ואדעם.

— ה„בת מלכה" ובננו יוסף צמד נחמד הנמו.

— עד מתי פייוויל תלבש גאה וגאון אשר לא כמדך? האמנם יהיה כדבר הזה? היקח לו בן פייוויל האכר את בת חנהלע עהרענפעלד לאשה?

— גם ה„בת מלכה" אשר ספרה לנו על אודותיה אמנו הזקנה התגאה גם היא בכבודה ועשרה ולא יכלה למצוא לה איש כלבבה וברבות הימים הלכה והיתה לאכר. אמנם אחרי כן נודע הדבר, כי האכר הזה בן מלך הנהו, אבל הן גם בננו יוסף בן מלך הנהו, בננו יחידנו, יורש עשרנו וכבודנו!

— הגם לצמיד אמרי לצון ידעה נפשך, סכל?

— שמעי נא גיטל, התרדמי בנפשך, כי בענינים נכבדים כאלה אחמוד לצון לי ואבחר לי לשון ערומים? הלא עיניך ראו ולא זר איך שנתה העלמה את משפטה מיום באה בצל קורתנו ומילדה נבערה וידועת חלי, נהפכה לעלמה בריאה ושלמה נבונת לב ואשת חיל. יודעת היא לכלכל הליכות הבית בהשכל ודעת, לנקות ולסדר את כלי הבית איש על מקומו. בעת אכלה ושתתה לא תטנף את בגדיה ולא תגעיל את המפה הפרוסה על השלחן, כל יתרונ־יה ומעלות רוחה אלה לא נסתרו מעיני בננו, אשר במסתרים השגיח עליה ועיניו נהרו בהביט עליה; יודע אנכי כי נשבר לבו בקרבו בשמעו כי נכונה ה„בת מלכה" לעזוב אותנו, סוף דבר ה„בת מלכה" תשאר בביתנו ולבי יאמר לי כי היא האשה אשר הוכיח ה' לבננו.

— היאכין לבך, כי תתן חנהלע עהרענפעלד את בתה לבננו בחפץ לב?

— הוי נשים פתיות ! קרא פייוויל ברגז ; עד אנה לא תבינו , כי בימינו אלה טובה נחלת האכר אשר חנן אותו ה׳ , ממאה בתים וחנויות , אשר תשבנה בהם הנשים הכבודות ותחכינה בכליון עינים אל בוא הקונה לערוב את ערובתן. תתן לי חנהלע עהרענפעלד את כל הונה ורכושה בעד חצי נחלתי, כי אז בוז אבוז לה ! אנכי הנני יושב בביתי ועל נחלתי אשר שפרה עלי כלב נכון , שקט ושלו באין מפריע ומכלים דבר , הבתים בתי , השדות שדותי , הסוסים סוסי והפרות פרותי וכל אשר את ראה לי הוא ואין לזר חלק בהם . אבל בנות העיר , המתגאות בעשרם־הרב , לו יאבו לשים את נשיהם אז לא ישאר להם מאומה מכל הונם ועמלם . כספם ויגיעם נפוצו בכל קצות הארץ ולא בשנה אחת ולא בעשר שנים יקבצום יחד , ואני כל הוני ועמלי לנגד עיני המה תמיד , בכל עת ובכל שעה אבקרם ואעבירם לנגד עיני . אדמתי ובעירי הם המה בעלי חובי , אשר אטמין בידם את כספי מדי שנה בשנה והם ישיבו לי את כספי עשרת מונים . אף לא בחזק יד אוציאו מידם , לא עד האלהים יבאו דברינו , כמשפט בני הערים , כי אם בשלום ובמישור , היושבי בשמים הוא הערב בערם (זיראנט), הוא ישלח את ברכתו בשדותי והשיב לי כפלים בכל עמלי, תלעגנה לנו בנות העיר , תבזנה לנו כאות נפשן ! את הנך „גיטל האכרת״ ובעלך „פייוויל האכר״, אבל הלא תגידי לי מדוע זה יחלקו כבוד ויקר לאחד הנסיכים כי יבוא בשערי העיר , ובכל מקום ופנה ישיחו וידברו בו לאמר : הנה האיש הזה עשיר מאד ורב אוצרות , לו שדות וכרמים , צאן ובקר ועבדה רבה , ובמה נפלינו אנחנו ממנו ? גם לנו כל אלה , גם נחלתנו שפרה עלינו כנחלת אחד הנסיכים . לו בקשו אבותי לשים ידם במסחר וקנין , אז יכלו גם המה לקבוץ להם הון ול־תוח חנויות באחת הערים הגדולות , אבל הם בזו בלבם כל מסחר וקנין ויבחרו בעבודת האדמה המחיה את בעליה . אמנם בימים ההם לא יכלו היהודים על פי חקי הארץ לקנות להם אחוזות נחלה לקנין עולם , על כן היו אבותי רק כחוכרים ועובדים בשדות אחרים . אבל אנכי הודות לחקי החפש השוררים כעת בארצנו , קניתי את האדמה הזאת מיד בעליה לקנין עולם . שמי אמנם „פייוויל האכר״ ושם אם העלמה „חנהלע עהרענפעלד״ אבל על אמונתי ודברתי הנני נשבע לך גיטל , לולא ישרה העלמה בעיני בתם דרכה ומעלות רוחה , אז מאנתי להתחתן בחנהלע עהרענפעלד בעד כל הון . לא לנו כי אם לחנהלע עהרענפעלד יחשב הדבר לכבוד ולתפארת בהתחתנה בנו . אך נשימה נא קנצי למלים , הנך יודעה עתה גיטל את אשר בלבבי .

דברי פייוויל פעלו פעולה עזה ונמרצה על לב האשה , ולא מצאה בפיה מלים לענות את אישה דבר , רק כמשיחה עם לבבה התמלטו מפיה הדברים האלה .

— האח ! מי ידמה לאשרי ולהצלחתי, כאשר ישארו יוסף ורחל בביתנו !

— התדמי בלבך גיטל , הוסיף האכר , כי באמת חשקה נפש בננו לעבוד בצבא ? הוא יחפוץ לעבוד כאשר אחפוץ אנכי להיות לשר המשנים .

— אבל אישי , שאלה גיטל אחרי רגעי דומיה , מאין תדע כי יישרו יוסף ורחל איש באזני רעהו ? הבחנת את לבם ותחשוף את צפונותיהם ?

— עור יקח לו נער להוליכו בדרך ופסח ישען על מקלו לבל יכשל בלכתו , אבל אנכי הודות לאל לא עור ולא פסח אני וכבר בחנתי ותכנתי את רוח שניהם ! את תשגי מאד גיטל , בחשבך כי לב בננו נקעה מאחרי רחל ! עוד לא ראית בעיניך בהפגש יוסף ורחל יחדו בשדה ולא שמעת את שיחם ושיגם , אבל אנכי ראיתי ושמעתי הכל ולא נעלם מאתי דבר .

גיטל נסתה עוד הפעם לדבר אליו, אבל לא מצאה מענה בפיהו , כי כבר ישן פייוויל את שנתו . אבל שנת גיטל נדדה מעליה עד אור הבקר מהמון רגשותיה , אשר סערו

בחבה. הן בלילה הזה שמעו אזני האשה הזאת דברים נפלאים ומוזרים, אשר לא שערה ואשר לא עלו על לבה מעודה!

י.

במשעול הצר אצל חוף הנהר.

אחרי השיח והשיג שהיה בין האכר ואשתו היה ר׳ פייוויל שמח וטוב לב ויחמוד לצון לו. לעת מצוא בקש קרבת רחל וירבה דברים עמדה, רק גיטל היתה עצובה רוח מאד ותהי כחולמת כל היום, כמו נטל כבד רבץ עליה ולא יכלה נשוא כבד משאו.

„מה תאמר חנהלע עהרענפלד — אמרה גיטל בלבבה — אחרי הודע לה כי בתת העדינה נארשה לבן ר׳ „פייוויל האכר" ? היא תחשרני, כי על כן לקחתי את בתה אל ביתי, למען צודד את נפשה ולתתה בחיק בני... חפץ גיטל האכרת לנחול כביד ויקר בהתחתנה בחנהלע עהרענפעלד עור את עיניה וימריצה לצוד בחרמה נפש נקיה ולגזול מחיק אם אוהבת את בתה היחידה".

כה חשבה גיטל בלבבה, רעיונותיה בעתוה ולא מצאה מנוח.

בבקר השכם כאשר האיר היום עמדה בחצר האכר עגלה טעונה תבואת השדה ויוסף עמד הכן לעשות דרכו העירה. פתאום הגיע לאזנו קול עלמה קורא אליו: שלום עליך, יוסף!

יוסף נבהל ונבוך לשמוע את קול רחל לעת כזאת, אשר כל אנשי הבית עודם שוכבים הוזים על ערשותם, ויביט אחריו והנה רחל הולכת וקרבה אליו.

— לא נאוה ל„בת מלכה" לעורר שחר, כאשר יאתה לאחת השפחות, אמר יוסף בפנותו אל העלמה.

— כבר הסירותי את עטרת המלכות מעל ראשי, ענתה העלמה בשחוק ותתאדם.

— ומדוע השכמת קום כעלות השחר ?

— לא יכלתי לישון הלילה, ענתה רחל.

— ומדוע ?

— הנה שם ברפת געתה פרה אחת כל הלילה ולא נתנה לי לישון.

— ביום אתמול בא אחד הקצבים לראות את עגלתה, אשר ילדה לפני ימי מספר, ומני אז לא תשקוט כל היום וכל הלילה. כי יראה היא פן יגזלו מאתה את פרי בטנה.

— האמנם כן הוא ? שאלה רחל בתמהון.

— כן הוא רחל! לב החיה והבהמה יחוש צער וענג כאחד האדם. יודעת היא הפרה כי היה את לב הקצב לקחת את עולה ולהוליכו לבית המטבחים.

רחל עמדה משתאה ומשתוממת, כמו לא שערה כזאת מעודה.

— קבל נא את תודתי יוסף בגלל תורת פיך את למדתני, מורים רבים היו לי בימי שבתי בעיר ולא אחד מהם הורני לדעת, את אשר אשמע כעת מפיך.

יוסף הניע לה בראשו וידפוק את הסוסים ויסע לדרכו.

עבר יום ויאת לילה, ליל קיץ נחמד, הירח יקר הולך על שפרירי השמים וכנטיפי פנינים הציצו הכוכבים במסלותם. אצל בית הרחים אשר על חוף הנהר הרחק כחצי פרסה ממעון ר׳ פייוויל עמדה רחל ותחכה אל בוא יוסף. במקום הזה נפגשו רחל ויוסף בפעם הראשונה, אחרי קפצה מן העגלה ותלך רגלי אל הכפר. וזכרונות הימים האלה שבו עלו

עתה על לוח לב העלמה, ופניה אדמו מבשת בזכרה את האולת אשר היתה קשורה בלבת בעת בואה הנה.

אכרים רבים גרי הכפר עברו על פניה איש אחרי אחיו כשובם מן העיר. אבל בינידם לא הכירה רחל את יוסף. תפושה בהמון שרעפיה עמדה העלמה ותתבונן על משק אופני בתי הרחים ההומים במים. פתאום הגיע לאזניה קול קורא מאחריה:

— האותך תראינה עיני, רחל?, פה באישון לילה?...

— א־נ־כ־יי; ענתה רחל כנבוכה בהכירה את יוסף.

— ואיך לא פחדת פחד לצאת לבדך לעת כזאת?... שאל יוסף בעצרו בעד מרוצת הסוסים ובקפצו מעל העגלה.

— אין כל פחד לנגד עיני! ענתה רחל באמץ לב. אנכי חכיתי עד עתה אל שוב איש אחד מדרכו.

— ומי הוא האיש? שאל יוסף בתמהון.

— האיש, אשר עליו חכיתי, שב עתה מדרכו.

— האמנם אנכי האיש, אשר למענו יצאת מביתך באשון לילה ותחכי עליו על אם הדרך?

— דבר נחוץ לי אליך, ענתה רחל ופניה אדמו מבשת, על כן חכיתי עליך, למען אמצא בפיך מענה. האמת נכון הדבר כי יש את נפשך לשוב לעבודתך בצבא ולהלוות עוד הפעם אל שר המשנים הנכבד אהוב לבך? הלמעני רק למעני הנך עוזב את בית הוריך?

— מי הגיד לך אלה? שאל יוסף במבוכה.

— אמך! ענתה רחל.

— אמנם כן הוא; ענה יוסף אחרי חשבו מחשבות מעט, אמי איננה מוציאה דבר שקר מפיה.

— אבל הגידה נא לי, הלמעני אתה עושה כדבר הזה? כי לולא זאת מה ימריצך להפרד מעל הוריך אשר אהבתם ואשר אהבוך גם המה כאישון עינם?

יוסף החריש ולא ענה דבר.

— אם כן הדבר, הוסיפה רחל, הנני הולכת גם אני.

— אנה את הולכת?

— אל עיר מולדתי ואל בית אמי.

— הה, לולא ראזא עהרענפעלד שמך!... קרא יוסף כמשיח עם לבבו.

— ומה לך ולשמי? שאלה רחל בתמהון; זה שמי אשר קורא לי ביום הולדי; אולם מיום בואי בצל קורתכם קרא לי שם אחר: „בת מלכה". אך התאמין לי יוסף, כי בוחרת אנכי בחיי אכרת מכל תענוגות מלכים...

— האמנם כן הוא?... שאל יוסף בחדרו מבטי עיניו אל פניה, האמנם כן הוא?... היאומן כי יסופר, כי נפלו כוכבים משמים ארצה?...

— הכוכבים ארצה לא יפולו! ענתה העלמה; אביר היצורים נטעם במסלותם איש על מקומו, ואם כן גזר נוטה שמים וצבאיהם, אחרי דבריו לא ישונה! אבל זאת שמעתי לא אחת ושתים, כי המירה בת מלכה חיי מלכים בחיי אכרת. מקרים כאלה לא רק בספורי אביך, אשר קבלם למורשה מאמו הזקנה, יכירם מקומם, כי אם גם בחיינו ולעינינו יקרו ויאתיו.

— האבינה לשכל מליך, רחל? שאל יוסף.

— יוסף!

הקריאה הזאת, אשר יצאה מקרב לב העלמה, הוכיחה למרי את אשר ירחש לבה בקרבה.

בלילה הזה נקשרו שתי נפשות יחד בעבותות אהבה עזה ונאמנה.

יא.

שוב הנאהבים הביתה.

שלובי זרוע עשו הנאהבים דרכם אל הכפר דרך המשעול הצר העובר בין שדרות האלונים.

— מה נפלאו דרכי אל! החל יוסף אחרי דומיה ממושכה; בפעם הראשונה בבואך הנה הלכתי אני לקראתך ואפגשך פה במקום הזה, ועתה יצאת את לקראתי ותפגשיני פה.

— אז — ענתה רחל חלקה גם היא — קפצתי אני מעל העגלה ואלכה ברגלי כברת ארץ עד פגשי אותך פה, ועתה קפצת אתה מן העגלה ותלך לקראתי.

— יוסף! קראה רחל אחרי דומיה קטנה, הנה כלמה תכסה פני כבואנו עתה הביתה והבינו האנשים את מערכי לבנו...

— כבר נגלה לפניהם הרז הזה, אחרי ראותם כי נעלמת מחדר משכבך באשון לילה, ענה יוסף.

— מה מאשרה אנכי, הוסיפה רחל, אחרי דומיה ממושכה, כי נפלתי בידי אנשים ישרי לב כהוריך. לולא הקרה ה׳ לפני את בית אבותיך כי אז נשארתי עד היום הזה עלמה רכה ומעונגה אשר לא תצלח למאומה. חמסי על מורי ומדריכי בעיר מולדתי אשר זה דרכם כסל למו לפנק את נפשי מנער ולמנוע ממני כל מלאכת יד ועבודה, עוד אזכרה את דברי מורי אהרענשטיינער, כראותו, כי נרפה הנני בלמודי, „ראה אנכי כי חיי אכרת צפונים לך בעהידות ימיך, היזדעת אך לקלוף תפוחי אדמה ולחלוב את הפרות!"

— הבידי איש כזה יפקידו את חנוך בני הנעורים? קרא יוסף ברגש, ואיך יחפוץ איש בימינו אלה לקנות לו אחוזת אדמה ולחיות מעמל ידו, אם יקומו בקרבנו אנשים כמורך זה וישפכו בוז ולעג על האכרים. הביטי נא על אמי! האמנם לאשה כזאת ילעג מורך אהרענשטיינער?

— אמך יוסף, היא האשה אשר הוכיח ה׳ להורני ולהבינני דעת ובינה ישרה יתר על כל מורי ומדריכי אשר הורוני וילמדוני משך שנים רבות, איך יכלתי להרבות דעה והשכל בבית אמי, מקום שמעה אזני כל היום רק שאון משק המטבעות הספורים בידי אמי, שיח ושיג בדבר סחורות מסחורות שונות, ריבות וקטטות בין קונים ומוכרים, כמו אך זאת היא תעודת האדם בחלדו, ואחרי כל אלה בא המורה אהרענשטיינער כממלא אחרי דבריהם וייסרני למשפט, כי אשקוד על למודי, לבל אהיה כ א ח ת ה א כ ר ו ת. יודעת אנכי אל נכון, כי לו ישקלו על אחת רעיותי מבנות העיר אלפי אלפים כסף וירבו לה מהר ומתן למען תלך והיתה לאיש אכר, אז לא תאבה הנערה ולא תשמע בקול המדברים אליה וירקה בפניהם בשאט נפש!

הוי מורים מתעים! קרא יוסף ברגש, מדוע זה לא יצאו עם תלמידיהם השדה בימי האביב וראו בעיניהם את הדר התולדה המשתרעת ביפיה על כל מבט עינים? מדוע לא יורום ולא יבינום לדעת את תכונת הצמחים והנטיעים, איך יתפתח הזרע בבטן האדמה וצמח והעלה נצה, עד התבכרו והיה למאכל אדם להשביע את נפשו! לו עשו

כזאת, כי אז טבעו אהבה נצחת בלב בני הנעורים לאהבה את התולדה ולבחור בעבודת האדמה מכל מסחר וקנין ׃

זמן רב נדברו ביניהם הנאהבים, יוסף גלה לפני העלמה את כל מצפוני לבו ורחל גם היא לא מנעה מאתו את רחשי לבה.

— עתה באי נא רחל ונעלה על העגלה ונסענו הביתה, פן ידאגו הורינו לנו.

— אעלה נא ואראה, הגם עתה יקשה עלי לשבת על השקים? אמרה רחל בלצון ׃

— רחל! קרא יוסף פתאום, כמעט שכחתי למסור לך את האשכר אשר ישלח לך מורך אהרענשטיינער.

— יוסף הוציא מצלחתו מעטפה חתומה בחמש חותמות ויתנה לרחל.

„לכבוד העלמה הכבודה והעדינה ראזא עהרענפעלד בכפר .X

המלים האלה היו רשומים על המעטפה בכתב נקי ויפה עד מאד.

— נראה נא מה זה ישלח לי מורי אהרענשטיינער, אמרה רחל, בהסירה את החותמות.

— ספרים!! קראו יוסף ורחל כאחד.

— והנה המכתב אשר נפל מבין הספרים, אמר יוסף בהרימו את המכתב מן הארץ, קראי נא אותו רחל, כי תאב אני לדעת את מערכי לב איש מלומד כמורך זה.

רחל פרשה את המכתב ותקרא בו לאור הירח.

„עלמה כבודה ועדינה!"

— „אסך היקרה הואילה לגלות את אזני Lub rosa (דעי לך, כי פתרון המלים האלה הוא כאשר ידבר איש אל רעהו בלחש ובסוד), כי במשך ימי שבתך בכפר כמעט שכחת את כל הלמודים אשר רכשת לך בעמל ויגיעה רבה. הבשורה המעציבה הזאת הלמה ומחצה ראשי ולא ארע שלו בנפשי. בשבתי במסבת חניכותי הן רעיותיך מלפנים ובהקני להן את עטיהן (אהה! מיום חדלו בני האדם לכתוב בעטי אוזות ויחלו לחרוט בעטי ברזל, מני אז חדלה הכתיבה היפה חדלה! ובצדק אקרא את המאה הנוכחית בשם „מאת הברזל") אז עלה הרעיון על לבי, מי יודע אם לא שכחה ראזא את מלאכת הכתיבה היפה, אשר הצטיינה בה מימי ילדותה! כאשר אורה לאחת מהן את תורת החשבון המשלש, אז אחשוב בלבבי: מי יודע אם בעת הזאת לא תעמוד לה ראזא בשדה האכר ותתבונן על האכרים והאכרות הממלאים שקיהם תפוחי אדמה?! אך כל זה איננו שוה לי, בעת יעלה על לבי הרעיון הנורא, אשר ידכא לעפר נפשי וכעש יאכל עצמותי! דמעות חמות תזל בת עיני מאין הפוגות בזכרי את למוד הפרטיציפיאלקונסטרוקציאן אשר בעמל רב ויגיעת בשר הוריתין, ועתה הה! שכחת כל אלה, ובלב שקט ובטוח הנך עומדת שם בכפר אצל ספף החמאה או אצל סיר החלב, בעת אשר רעותך העדינה סידאניא ווינטערפעלד עושה חיל בלמוד היקר הזה. ושפת צרפת? הה! בטח כבר נמחה בלבך כל זכר ממנה? זה מקרוב החלותי לקרוא עם העלמה בראנדעיס את הטעלעמאק ויהי כי החלונו לקרוא את השירה הראשונה: Calypso ne pouvait se consoler e. t. c. (בטח כבר שכחת את פתרון המלים האלה, על כן הא לך את פתרונם: קאליפסא לא מצאה נחם לנפשה אחרי הפרד יולים מעליה) אמרתי עם לבבי: הה, אהרענשטיינער האמלל! גם אתה קרא נא על נפשך את הדברים האלה, גם אתה לא תמצא נחם מיום עזבה אותך ראזא! — אנכי מעודי הוקרתי את שם הד"ר פראגער, אולם למן היום אשר חזקה פקודתו עליך לעזוב את העיר וללכת לרעות בשדה את הצאן ואת הבקר, מן היום ההוא מאסתיו בלבי ולא אוכל דברו לשלום. והנה למרות פקודתו האכזריה למנוע ממך כל ספר מלהגות בו הנני שולח לך בזה שני ספרים והם:

מורה למור הפארטיציפיאלקונסטרוקציאן והטעלעטאק . שני הספרים האלה, יקרים ונחוצים המה לך במאד מאד, הם ישמרו עליך לבלתי תתגאלי בנימוסי בני הכפרים, אשר בקרבם את יושבת, הראשון, אשר עניני הוא ללמד לשון נקיה ואיך להשתמש במשפטים מפשטים יגן בערך נגד השיחה הנשחתה והמכוערה של אנשי הכפרים, והשני יורך לדעת ולהבחין בין הפעלים הפשוטים ובין היוצאים מן הכלל .

„עלמה יקרה! שיללער יאמר באחד משיריו הנעלים ;

Unter Larven die einzig fühlende Brust.

למותר אחשוב לי להבינך אל מה ירזמון המלים האלה — עשי נא עמדי את החסד הזה וקרא נא כפעם בפעם את הספרים האלה אשר הנני שולח לך והיתה נפש מורך יוליום אהרענשטיינער".

p. s. אמרתי לשלח לך עוד ספר אחד יקר מאד מאד אבל לדאבון לבי ולמרת רוחי לקחה גברת הבית אשר אצלה אתארח ותקרע ממנו עלים אחדים, לא ארע לאיזה צורך, מבלי דעת את ערך הספר היקר הזה !

„עוד אחת אעיר אזנך עלמה כבודה! הנה מדי כתבך לאמך תזכירי את השם Jossef ולא Josef (s יתרה!) הזה הוא פרי חכמתך ודעתך העצומה בידיעת הלשון הנ"ל "

דומיה ממשכה שררה בין יוסף ורחל ככלותה לקרוא את כל דברי המכתב, אחרי בן התפרץ שחוק אביר משפתי העלמה, עד כי נבעת יוסף ממנה .

— האמנם רחל לא תשימי לב לדברי מורך ולהוכחת מוסרו ? שאל יוסף בתם לב: הנה הוא יוכיחך לרעת, כי האיש אשר שפת צרפת מוזרה לו לא יצלח למאומה.

בוא נא הנה ואראך מה גדלה וכבירה הפעולה אשר פעלו דברי מורי זה עלי, ענתה רחל בלעג והקרב אל הנחל אשר אצל בית הרחים ותשלך את שני הספרים המימה איש אחרי אחיו .

הספר הזה הוא מורה הפרטיציפיאלקונסטרוקציאן, אמרה רחל בהשליכה את הספר הראשון המימה. וזאת היא קאליפסא עם אהוב לבה יולים .

יוסף נשאר על עמדו משתאה ומשתומם, כמו לא האמין למראה עיניו .

עתה נחישה נא פעמינו ונשוב הביתה, אמרה רחל, טרם הספיק הצעיר לצאת ממבוכתו, ותשען על זרוע יוסף ויקרבו יחד אל העגלה. יוסף תמך אותה בידו ויושיבה על השקים, אחריה קפץ גם הוא על העגלה ויסעו הביתה.

הטוב לך שבת על השקים ? שאל יוסף .

הנני יושבת על השקים כאשר תשב „בת מלכה" על כסא מלכותה, ענתה רחל בלצון .

התדעי מה הצעתי תחתיך ? שאל יוסף בשחוק, שק דגן אחד נשאר לי, אשר לא עלתה בידי למכור בעיר ועליו הושבתיך .

ומי יתן וכל ימי חיי ינעם לי שבתי ככה ! . . . ענתה רחל .

האכר ואשתו ישבו יחד נשענים על השלחן ויוחילו אל בוא בנם עם העלמה אשר נעלמה פתאום.

נר קטן הפיץ אור כהה על פני החדר . פתאום נפתחה הדלת ויוסף ורחל באו הביתה שלובי זרוע .

הורי ! קראו יוסף בעליצות נפש ; אציגה נא לפניכם את בתכם אשר אהבתם וגם אנכי השלמתי עמרה .

רחל נגשה ותפול בזרועות גיטל ותתן את קולה בבכי .

— גיטל! קרא פייוויל מטוב לב גם היא; הנה הגד הגדתי לך, כי כעת תתקשרנה מערנות שתי הנפשות האלה ותמים יבאו אלינו. ואת רחל! הוסיף האכר בפנותו אל העלמה, ישלם לך ה' כעל כל תגמוליך אשר תעשי עמנו, בהשארך בביתנו.

— עתה באו דברי אמך הזקנה, ענתה רחל, הבת מלכה נהפכה לאכרת.

— אבל את בתי עודך כ„בת מלכה" בעינינו.

— בני! קראה גיטל בהמון רגשותיו; אנכי לא אעמיק שאלה, איך נהיה כדבר הזה כי השלמחם פתאום ותגלו את לבותיכם איש לרעהו. בטח כן אמר ה'! אבל גשה נא אלי יוסף ועמוד לימין אהובתך ותברכך נפשי.

דומית קדש שררה בבית. גיטל שמה את ידיה על ראשי הנאהבים וממעטקי לב טהור, לב אם אוהבת, שלהה את ברכותיה אליהם ותפלתה ותודתה לשוכן ערבות.

* *
*

כמטר אש וגפרית בוערה ירדו על ראש חנהלע עהרענפעלד דברי המכתב הראשון בדבר ארושי בתה ותמהר לשום פעמיה אל הכפר ולהציל את בתה משני לבאים. כלביאה תתנפל על זאבי ערב אשר גזלו את עולה מבין זרועותיה, כן התנפלה חנה עהרענפעלד על האכרים התמימים ותקלל ותגדף ותשפוך עליהם בוז וחרפות אין קץ. בפעם הראשונה לימי חייהם שמעו האנשים התמימים והישרים האלה דברי גדופים כאלה בביתם, על כן היתה נפשם עליהם מרה עד מאד.

חנהלע עהרענפעלד לקחה את בתה מבית האכר ותשב עמה העירה.

כשושנה נעימה בעת חום ושרב האבד מעט מעט את צבעיה הנחמדים עד אם יבשה ונבלה לנצח, כן החלה רחל, אחרי שובה לבית אמה, לחלות ולהאנש. מחלתה הישנה שבה ותדבק בה, רוח כהה החל לפעמה ותתהלך כצל כל היום, הרופא פראגער, נאמן בית אמה, גלה את אוזן חנה עהרענפעלד, כי אם לא תחפץ להוריד את בתה שאולה בעודה באבה, תמהר נא למלא את חפץ לבה ולהשיבה אל הכפר:

בלב כואב ובנפש דואבת נאלצה חנהלה להשיב את בתה אל האכרים, שם חגגו את חג כלולתה ברב פאר והדר, אולם חנהלע לא לקחה חלק בשמחת בתה ותשאר בביתה בעיר.

כשנה תמימה עברה מיום כלולת רחל ויוסף, וחנהלע לא שמעה מאומה מחיי בתה בכפר אף לא דרשה בשלומה. וכאשר שאלוה רעיותיה לשלום בתה ענתה בלעג:

— טרודה היא מאד בתי בימים האלה, כי זורעת היא את תפוחי האדמה בשדה חמיה. אולי דרוש לכם חמאה טובה פנו נא אליה ותמכור לכם בזול, כי הן מכירכן היא.

אולם כבוא הבשורה לחנהלע, כי בתה חבקה בת, לא יכלה עוד לעצור ברוחה ותסע אל הכפר.

שלוה, שלמה ומאושרה, אהובת בעלה והוריו, בבית מלא כל טוב וברכת ה', ולפניה משחקת ילדה נעימה ויפהפיה. — במצב כזה מצאה חנהלע את בתה בבית „פייוויל האכר".

אז ראתה חנהלע ונוכחה, כי פה מצאה בתה את אשרה ומנוחתה וכליותיה יסרוה על מנעה מאתה את משאת נפשה זה ימים רבים. פה נוכחה האשה הכבודה והעשירה לדעת, כי לא בעיר הומיה, בחדרים מרוחים בשירים ובמחולות ימצא איש את אשרו והצלחתו, כי אם בחיים שלוים ושקטים, בין אנשים תמימים וישרים ובשבתו על אדמתו באין מפריע ומכלים דבר.

ר' פייוויל האכר השתעשע תמיד את נכדתו היפהפיה ויגדלה על ברכיו ויקרא לה בשם: ה„בת מלכה הקטנה".

הבחור ויורש העֶצר.

ספור יסודתו בקורות דברי הימים במאה החמש עשרה

העתק משפת אשכנז על ידי דוב ארי׳ פרידמאן

מלחמת הדת בבאֶהמען.

איום ונורא היה מצב באֶהמען בימי מלחמת ההוססיטען (משנת 1419 עד 1436), הארץ נדמתה לשדה קטל וגיא הרגה, אזרחים עשו מלחמה את אזרחים ואחים באחים, נהרי נחלי דם שטפו עברו במרחבי הארץ ועצומים היו הרוגיה, וזה היה דבר המלחמה; יאהאן הוסס אחד מהכהנים אשר בפראג ומורה דת בבית המדרש שם, החל להורות את העם משפטים חדשים באמונה ודת לא לפי רוח הכנסיה הרומית, ובאש דברו הוכיח גלוי כי אבות הכנסיה שגו ברואה פקו פליליה. ויהי בהשמע הדבר באזני אבי הכנסיה ברומא וירעם עליו ממרום שבתו בחרם החרם וינדהו מקהל הנוצרים, ובעת ההיא מוט התמוטט גם כסא הפאבכט כי שוטניו הקימו לשטן לו עוד שני פאבסטען ותהי מהומה ומבוכה בממשלת הכנסיה הרומית, ויקרא הקיסר זיגמונד עצרה לכל כהני הדת לבוא עירה קאסטניץ להמתיק שם סוד ולפלל בין מריבי כהן אלה, ויצו אבי הכנסיה על יאהאן הוסס כי יבוא גם הוא אל האספה להוכיח ישרו וצדקתו והקיסר הבטיחהו כי יהי לו לסתרה מבלי יאנה לו כל רעה, וישם הוסס את דרכו לקאסטניץ, ובבואו האירו הכהנים פניהם אליו ויסירו מעליו עונש החרם, אולם לאחרונה בראותם כי לא יוכלו לו בדברים השליכוהו אל בית הכלא מקום אשר אסירי רצח אסורים שם ואחרי כן דנו דינו לשרפה, וביום הששי לחדש יולי שנת 1415 נשרף הוסס חייב על מוקדי אש.

שרפת הוסס היתה אחרי כן להתבערה גדולה ותצת בנאות יושבי באֶהמען כי חלק לב עם באֶהמען בדבר אמונה ודת, רבים הלכו אחרי תורת הוסס ובראשם עמד הגבור הנערץ ציסקא, ורבים אחרי תורת הכנסיה הרומית, וילחמו אלה באלה וההוססיטים עשו שמות בארץ הרגו ולא חמלו, עד כי לאחרונה גברה יד ההוססיטים וישימו להם לראש את געארג פאדיעבראד איש מזמות ואמיץ לב בגבורים, וילכד את עיר פראג וימשול בארץ בשם נציב באֶהמען. אז היתה ראשית דברו אל פערדינאנד קיסר אשכנז כי יוציא לחפשי את לאדיסלוס יורש כסא באֶהמען, והקיסר לא עצר כח לעמוד כנגדו וישלח את לאדיסלוס אל ארצו, אך אחרי ימים לא כבירים מת המלך הצעיר לפתע פתאום והממשלה נכונה ביד געארג, והמלך לאדיסלוס מסר לפני מותו אל יד הנציב אשר נתן אמון בו אסיר אחד מאסירי המלך ושמו מאטיאס קארווין בן הוניאדי גביר אונגארן, ויצוהו כי ישים עינו עליו לטובה.

על יד תעלת הצבי.

האביב הופיע בהדר גאונו ויעיר את צאצאי התולדה אשר נמו שנתם זה ימים רבים, השמש הפיצה נעם ועדן על כל היקום, ואף כי פנה היום וכבר נטו צללי ערב עוד יפוזו

קרניה ממרום חביון עוזה ותהי למשיב נפש ולענג רוח, ושם מהארמון הנשקף נוכח שער העיר פראג צעדו שני אנשים ויטו פניהם ימינה אל עמק עכור מקום סלעים יכפים נקרות צורים ומהלות עפר הנקרא תעלת הצבי (הירשגראבען). אחד היה איש בא בימים ושיבה זרקה בו, לביש בגדי כהונה ואזור משבץ ספירים ואבני חפץ אזור במתניו, שמו ראקיצאנא כהן הראש להוססיטים בימים ההם, ועל ידו צעד איש צעיר לימים הדור בלבוש נער נושא כלים (פיזשע), על פניו הוצק יפי עלומים וחן נעורים. קווצותיו ירדו תלתלים על חזהו והכרת פניו ענתה בו כי לא מגזע הבלוויס מוצאו כי אם הוא נצר משבט המאגיאלים, שמו מטיאס קארווין מבני האצילים באונגארין, הצעיר הזה אף כי היה שבוי בידי הנציב ומושל הארץ לא הושיבהו הנציב בכלא תחת דלתים ובריח, אך השימהו לארח קרוא בביתו אחרי השבע קארווין שבועת אמן כי לא ימלט לנפשו, אולם הכל הטוב והחסד אשר הראה לו הנציב לא שבעה נפש קארווין רב ענג במצבו הנוכחי ירוחו שאפה לחפש ודרור.

„יאמין לי ארוני", לקח קארווין את דברו, אף כי הנציב יתהלך במישרים אתי וכאב את בנו יחנני וירצני, הוא יתאמץ בכל עז להמתיק רגעי שבתי פה ולהשביעני רב ענג ושעשועים, בכל זאת לא אוכל השביח שאון רגשי לבבי השואף לחפש ודרור, מה נכספה נפשי לארץ מולדתי הנעימה, ומה כלתה רוחי לקחת שם חלק בין העורקים ציה לרדף אחרי זאב ערבות או לצאת לקראת נשק, כגבור הודו במלחמה עם שונאנו.

האמנם תצמא נפשך לדם" שסע הכהן אותו בדברים, והשלום אשר הביא ישע ומרפא בכנפיו לארצנו אחרי השמות והשערוריות אשר נעשו בה בתגרת המלחמות הרבות לא ישביעך רב ענג, ומדוע לא יפיקו יערות באהמען רצון ממך לצוד בהם ציד כאות נפשך, הלא טוב לך האיל והצבי שוכני יערי ארצנו מזאבי ערבות אשר בארצך, אך כפי אשר אחזה לי רק הסכנה וחרף נפש ימשכו את לבבך אך בזה תמצא ענג ושעשועים.

—לא סכנה מות אבקש כי אם מפעל כפים, פה בבתי נפשי — דבר קארווין ברגש בהראותו בידו על חזהו — לוהטת אהבה לכבוד ומשרה, אהבה אשר קננה בלב אבי מימים רבים, וקנאה ונקם על חלול דגל משפחתי אשר נגעל בדם אחי השפוך, שאני נא אדוני אם תרהב נפשי להוציא הגות רוחי ומצוקת לבבי לפניך, אם עיני נגרה ולא תפוג על מות אחי היקר אשר נקטף בעודנו באבו מלא כח עלומים בידי הבוגד המלך לאדיסלוס, כן גם בו נחתה יד אלהי המשפט לנקום בו נקמת דם אחי האמלל.

—שים יד לפה ואל תשמע קולך—השיב הכהן אמרים לו—הלא הנציב צוה במפגיע מבלי תזכר עוד את מות המלך אשר בא כחתף עליו, הן עוף השמים יוליך את הקול ואם ישמעו דבריך בארמון והבאת עליך אשם, גם לא נאוה לך לדבר בלע באיש אשר בין רפאים חלקו וכבר נשפט בעונו, ואם לעצתי תשמע עליך ליאש מחפצך לעזוב ארץ באהמען, כי אפון מאד אם יצלח חפץ זה בידך, הן הנציב הבטיח את המלך לפני מותו על דברתו מבלי שלחך לחפשי עד עולם. —

עיני קארווין העיפו חרש בפני המדבר אשר הוריד עיניו לארץ כמו לא יחפוץ לגלות מזמתו וערמת לבו אל הדובר בו, ולבו הגה נבאים. הוא ראה ונוכח עתה מדברי איש סוד הנציב כי כל תקותו לשוב אל ארצו ואל מולדתו היא מפח נפש ותוחלתו נכזבה, ראה כי מגדליו אשר בנה ברוח דמיונו כעוף התעופפו ואינם עוד, עתה אירו עיניו לדעת ולהבין פתרון החידה מדוע יבקש הנציב תמיד תענוגות לנפשו? מדוע ישעשעהו חליפות בשעשועים נעימים? יען כי זה הוא חפץ הנציב להשכיח מלבבו את ארץ מולדתו ולאסרהו לאט לאט את ארץ גלותו החרשה, ובגלל זה דלו גם חליפות המכתבים אשר היה בינו ובין דודו באונגארען, בחשבו נאמנה כי הנציב שלח ידו במכתביו אשר ערך לדודו ולא שלחם אל המקום הנועד להם, או כי הסתיר ממנו

את מכתבי דודו, לבו רעש ויתגעש לזכרון הדברים האלה, אך בינתו עמדה לו מבלי לחשב עתה חשבונות רבים לבל יטה עליו הכהן הדובר בו קו חשד כי לבו יהגה עצה ותחבולה, וישב אמריו אל הכהן, הן אתם הפחדו פחד ותעצרו את הנשר בכלוב מבלי יעוף בחרשו לגרש משם את העיט אשר יטרף ירמס באין מציל ויעשה שמות בקרבי, אך מבטחי אשים בה' כי לא יעזבנו ולא יטשנו, חיה בשלום כהן נכבד. אם כי דרכינו שונים זה מזה, אתה הולך בדרך תמים ואני אל דרך עקבה מדם פני מועדות.

קארווין הושיט ידו אל הכהן ויפרדו איש מאת רעהו. ראקאוויצא אחז דרכו אל הארמון וקארווין צעד צעדי און לפנים כמו יחפוץ להמלט מהפח והרשת אשר טמנו לרגליו בהארמון וילך הלאה עד בואו אל הר תלול אשר שם יכלה העמק, ויעל ההרה והנה מחזה נחמד ונעים נגלה לעיניו, העיר נשקפה ביפיה והדרה מעל פני הגלים אשר ירוצו בשאון דכים על פני הנהר מאלדויא, אויר צח ונעים שאף אל קרבו ועינו אשר כהתה מתוגה וכעס האירה עוד פעם לתור מבטה אל כל אפסים. דומיה חרישית שררה במקום ההוא, וקארווין עמד תפוש בשרעפיו ויתבונן על המחזה. פתאום הקיץ מעמקי מחשבותיו לקול המולה קטנה ויעף עינו וירא והנה אנפה יפה ונעימה דופקת בחרטומה על קליפת עץ, תשוקתו לצוד ציד התעוררה חיש בלבבו ויאחז מהר בקנה הרובה אשר על יד ימינו ויור אחת ושתים והצפור היפה נפלה מתה ארצה.

בשמחת גיל ורנן עטה קארווין אל השלל ויאמר בשפת ארץ מולדתי! „הנך בידי צפור נעים, לא אעזבך פה, אקחך אתי ובהוד מראך תפארי את חדר משכיתי". עוד לא כלה את דברו והנה קול דברים הגיע לאזניו בשפת ארצו לאמר, אם שר לשרים אתה או אחד מבני העם ברוך תהיה בן ארץ מולדתי. קארווין השתומם למשמע אזניו ובעודנו עומד מחריש משתאה והנה קול צעדים נשמע מבינות הדשאים ונער צעיר לימים לבוש מעיל ארוך ומצנפת על ראשו נצב לפניו. פניו הנעימים לחייו שושנים אשר עטרו בזר שער שחור נתנו אותותיהם אותות כי לא משבט המאנגאלים מוצאו כי אם הוא נצר מעם היהודים, הנער הבא נגש אל קארווין ויאמר אליו בשמחה גלויה „מאד תגדל שמחתי למצא בארץ נכריה ובין עם זר יליד ארץ מולדתי, מה מאשר אנכי עתה לדבר עוד פעם בשפת ארצנו אחרי ימים ושנים, כה דבר הנער ברגש שמחתו אך בראותו אחרי כן כי האיש הנצב לקראתו הוא מורם מעם מבני האצילים נסוג אחור ויאמר: שאני אדוני אם ערב לבי לדבר דברים כאלה באזני שר נכבד, אדוני בטח מבני הארמון הוא.

אונגארי אנכי, השיב קארווין אמרים לו באהבה גלויה ומצבי בפה לא יתן מעצור לי מהושיט יד אחוה ורעות לאחי ובן ארץ מולדתי, הנני שמח מאד למצאך בזה, כי לא מחפצי ורצוני אתגורר במקום הנכר הזה ועל כן לא משכה הארץ אנשיה את לבי אחריהם, אולם לא כן אתה צעיר נכבד, הלא ברצונך באת הנה ובטח כבר הסכן הסכנת בארצך החדשה ובאנשיה.

השגה מאד אדוני שסע הנער היהודי את דבריו רק תשוקתי לשמוע בלמודים אכפה עלי לעזוב את ארצי ואת מולדתי ולבוא הנה, אולם חלילה לי משכוח את ארץ מכורתי, זכרונה חרות עמיק עמוק על לוח לבבי ונפשי מתרפקת עליה באהבה עזה, אולם אתה ארון נכבד! מה המריץ אותכה לעזוב ארצנו הנעימה.

— לא חפשי הנני כי אם שבוי הממשלה אנכי בזה, ואם ערש ילדותך עמד באונגארען הלא תרע את שם הוניארדי הגדול אשר מלא כל הארץ כבודו ותהלתו ושמו נשא בפי כל יושבי הארץ כי היא גואלם ומושיעם ואני הנני מאטיאס בנו — עוד לא כלה קארווין את דברו והבחור העברי התנפל מלא קומתו ארצה לפני רגלי קארווין

וינשק ברגש לבו את ידיו, וקארווין הביט במבוכה על הנער העברי המתנפל לרגליו, ויצוהו לקום מהארץ והיהודי הרים כפיו השמים ויאמר: ברוך ה׳ אשר הקרה לפני היום את בן מושיע ומציל בית אבי וברוך אל עליון אשר אנה ליד איש נקלה כמוני להשיב גמול אבות אל בנו, הנני למצותך אדוני וכל אשר תאמר אעשה, אולי תחפץ להמלט מבית כלאך הנני עומד לעזרך בכל אשר המצא ידי, נפשי אתן תחת נפשך וחיי לך אקריבה, לא אשקט ולא אנוח עד הקימותי את דברי, כי כל הכבוד והעשר אשר לאבי רק מיד אביך באו לו, הוא היה עוזרו ומגנו ובלעדו כבר נמנה אבי את רפאים ועם שוכני קבר היה חלקו, אני הנני בן יצחק אמרי היהודי.

— אם בן יצחק הישיש אתה — קרא קארווין בעליצות נפש ויחבקהו באהבה נאמנה — ברוכה תהי העת אשר פגשתיך בה, יד ה׳ היתה זאת לשלח לפני היום רע נאמן אשר אוכל לשים מבטחי בו, פעמים רבות ספר לי אבי את צדקת אביך וישרת לבבו, פעמים רבות הלל לפני את חכמתו וענות רוחו, גם הציל פעם אחת את נפש אבי ממות, כי בהצות אבי על התוגרמים ויחן עם מחנהו בבעלגראד ההגנב איש בליעל אחד חרש אל אהל אבי וישם רעל בשקוייו, ולולי אביך אשר גלה עקבות הנבלה הזאת עוד למועד הנכון כי עתה כבר שכנה נפש אבי דומה, ובטח תלך גם אתה בצעדי אביך כי כעץ כן פריו, הבה! תנה ידך ונכרת ברית אחים, ברית מלח עולם, אך עצתך להמלט על נפשי עלי להשיב עתה אחור כי ערבתי במו פי להנציב לבלי התחמק מפה. —

הרעים החרשים האלה התלכדו בעבותות אהבה נאמנה וישבו על נאות דשא וישתעו זמן רב בשפת ארץ מולדתם עד כי האמינו כי באונגארין הם יושבים, פתאום השבית קול קרן את שיחתם, וקארווין התנשא ממושבו ויאמר אל רעהו, מהרה ללכת מזה ובשבוע הבא לעת כזאת נתראה פנים עוד פעם במקום הזה ועתה לך לביתך. ויפרדו איש מאת רעהו באהבה וידידות. קארווין מהר לשוב על עקבו וגם יוסף הלך לדרכו עד בואו אל חוף הנהר ושם ישב בסירת דוגה ויבא לרחוב היהודים.

אלה תולדות יוסף.

באחד הכפרים אשר באונגארן גר סוחר סוסים אחד יצחק אמרי שמו, והיה האיש ההוא תם וישר אוהב תורה ומוקיר לומדיה, וליצחק בן ושמו יוסף. עודנו בילדותו התנכר הנער כי לבב חכמה בקרבו וכשרונות נעלים ונשגבים לו, ובלמודי התנ״ך עשה חיל מאד, אך למודי התלמוד היו זרים לרוחו ולא הפיקו ממנו רצון, ויבחר לשוט ולהתהלך בשדה ויער ולהתענג על הדר הטבע משבת שחוח כל היום בחדרו ולהגות בהויות דאביי ורבא. אולם כל ישע וחפץ יצחק הזקן היה, כי בנו יחידו יהיה מלמודי ה׳ ויתעתד להיות רב ומורה בישראל. ויהי היום בבוא יוסף מהשדה עיף ויגע, תלתלי קוצותיו ירדו פרועים, לחייו אדמו כתולע ואגלי זעה נזלו ממצחו ופניו, ויגש אליו אביו ויניח ידו על כתפו ויאמר לו, בני יחידי ויקירי! הן חננך ה׳ בלב נבון ובכשרון דעת להבין ולהשכיל בתורת ה׳, ואתה תדע ותכיר כי אביך אך טובתך ואשרך, ידרוש וכל חפצו ומגמתו לחוש לך עהידות ולדאג לאחריתך, אך מה היא תקות איש יהודי ומה היא תוחלתו לאות חיים? הן היהודי נגש ונענה תמיד, נבזה וחדל אישים הוא בעיני שכניו, תמיד הוא צפון לתלאות אין מספר וחייו תלואים לו מנגד, וגם אנחנו לולי חסדי השר הוניאדי אשר כברוב הסוכך יסך עליו מה רע ומר היה גם חלקנו וגורלנו

בחיים. גם לא באוצרות זהב וכסף ימצא היהודי אשרו והצלחתו, רק תורה ויראת ה׳ היא אוצרו הטוב בחלד, ובארצנו ארחות התורה נשמו, אהלי הדת שדדו ובני הנעורים יתעו ללא תורה וללא מורה וגם אתה הנך כאחד מהם, עד מתי בני תבלה עתותיך בהבל וריק? עד מתי תשרך דרכך כבכרה קלה בשדות ויערים למרות עיני אביך הזקן אשר כל חפצי לראותך בתור אדם המעלה? שים עיניך על דרכך בני, עזוב דרך כסל ותן לבך לשקיד על דלתי התורה ולשאב מי ששון מים התלמוד עד כי תהיה לרועה נאמן לשיות הנרחות ולכוכב נוגה ותועי רוח להאיר להם את הדרך ילכו בה ולהורות את המעשה אשר יעשו. יוסף נפעם לדברי אביו הנאמרים באמת וצדק, ויען כי לא נסה עד הנה לשמוע תוכחת מוסר אביו, חדרו הדברים עמוק עמוק במשכיות לבבו, ובעינים מלאות דמע כי מן הוא והלאה יתאמץ להיטיב פעלו ויקדיש עתותיו לתורה ותעודה, ועוד בשבוע ההוא עזב יוסף את בית אביו ויאחז דרכו פראגה, העיר אשר התורה מצאה קן לה מימי עולם ולמודי ה׳ ישגאו בה ויעשו חיל.

ובעת ההיא כהן במשמרת הרבנות בעיר פראג הרב ר׳ פינחס בן הקדוש ר׳ יהונתן. הרב הזה היה צדיק קדוש אלהים, בנעוריו ראה חמס ושד בשבט עברתו. לעיניו התנפל האספסף על קהלת היהודים ויעשו בה הרג ואבדן. לעיניו הרגו נער וזקן בלי חמלה ויעשו ויבזו ויעשו שמות ושערוריות קורעות לב ונפש. לעיניו שחטו את אביו הזקן והצדיק ודמו נגעו ברמי ראש הקהל ורק בדרך פלא נצל הוא מרדת שחת. המחזות האיומים האלה אשר חזו עיניו בימי ילדותו פעלו פעולות לא טובות בלבבו. תוגה חרישית שכנה תמיד על פניו ועצבת נוראה רכאה חיתו. בכל בן נכר אשר לא מעם ישראל ראה מרצח נפש אביו ושודד אהלי יעקב, ועל כן ראה עולמו רק ברחוב היהודים, ומבלעדי היתה התבל בעיניו כמערת פריצים ומעון שודדי ליל, תלמידיו אהב בכל נפשו כל עוד אשר לא התנגדו לדעותיו ומחשבותיו וכן היה גם אב חונן ומיטיב לעדתו, אשתו מתה עליו זה רבות בשנים ותשאר אחריה בת ושמה חנה ילדה נעימה ועדינה. הילדה הקטנה היתה אחרי כן לעלמה כלילת יופי משוש כל רואיה ותיף בגדלה ותשגשג כגפן אדרת ותשא חן וחסד בעיני גרי רחוב היהודים וכלם התברכו בה ושמה מרומם בפיהם. חנה היתה גם בת חיל, ידיה היו תמיד מלאות עבודה ותשא עליה כל סבל הבית ובכל מקום אשר נתנה עיניה שרר נקיון ומהרה יופי וזהר.

הימים היו ימי הבכורים אשר בהם חגו בני ישראל גם את חג מתן תורתנו וחוק היה בבית הרב מימים ימימה לקרא ביום החג הזה את כל בחורי הישיבה אל השלחן לאכול את הרב לחם ולשתות גם מטל שמים אשר יטיף להם הרב בתורת ה׳.

הערב הגיע, והקרואים נאספו כבר אל בית הרב וישבו סביב לשלחן והנה באה החדרה לבושה בגדי פאר ותצג על השלחן סיר פרחים ושושנים, גם ערכה את כלי האכל לפני המסבים. ואחד מרבחורים אשר לבב את חנה באחת מעיניו נסה דברים אליה ויאמר, עוד לא נאספנו כלנו הנה וגברתי תערוך לפנינו שלחן מלא מגד לענגנו מעין עולם הזה.

הדברים האלה הסבו את עיני חנה להעיף מבטה על כל אפסים ותאמר, כפי אשר אחוה לי עוד יפקד מקום שני קרואים ומי המה?

— יוסף אמרי ור׳ שלמה — ענה הבחור, ובעוד זה מדבר והנה נפתחה הדלת ועל מפתן הבית צעד איש שרוע, עיניו קטנות ויירקרקות ועל שערו הסבוכים ובלולים יחד ישבה מצנפת רחבה, אשר כל רואיה הכירו בה כי ירושת פליטה היא לו עוד מאבות אבותיו. כל הקרואים הריעו לקראתו ויקרא „ברוך הבא" ר׳ זלמן.

האיש ר׳ זלמן לא היה מלמודי ה׳, ויש אשר רננו אחריו כי היה עם הארץ גמור,

ובכל זאת היה אהוב ורצוי אל כל הבחורים כי ידע לשעשע נפשם מדי ערב בערב בחדשית שונות אשר אסף וקבץ יום יום ברחוב היהודים ומעבר הרחוב, לפניו נגלו כל תעלומות הבתים ומסתריהם וכל אשר ראה שמע או אסף לאחדים ויעש מהם מטעמים לפני בחורי הישיבה, ולפעמים אהב לשום על חדשותיו נוספות ולבדות גם מלבו דברים אשר לא היו ולא נבראו, ועל כן כנוהו אוהביו בשם מפליג ומגזם. אולם אויביו קראוהו בשם הנאה׳ו דובר שקרים ומפיח כזבים. ר׳ זלמן היה גם כן איש טוב וחסד וידרש תמיד לעזרת הבחורים להיות להם למשען במשאת כסף בעת אשר היה צרורם נקוב ועל כן אהבוהו כל בני הישיבה ויוקירוהו ויכבדוהו.

אחרי כן הופיע גם הרב ר׳ פינחס אל חדר המשתה וכל המסבים התנשאו ממקומם ביראת הכבוד ויברכו את רבם והוא נגש אל מקומו הנועד לו, וחנה נתנה צו אל השפחה להגיש על השלחן.

— מדוע עוד לא בא יוסף אמרי אל הלחם — שאל הרב את חנה בתלונה.

— לא ארע נפשי — ענתהו חנה אחרי דומיה קטנה ואדם חכלילי כסה את פניה בכי נגע הדבר אל נפשה ואל בשרה.

— ואני ראיתיו היום הולך אל חוף הנהר —

— לא כדרכי דרכיו ולא מחשבותי מחשבותיו — ענה הרב בחמה כסיתירה, הוכחתי לא ישרה בעיני ודרכו נסתרה ממני. הוא בהשענו על תבונתו הרבה ושכלו הבהיר לא יירא ולא יחת מפני כל. בשאתו מדברותיו בתורת ה׳ לא ידבר באימה וענוה רק בגאון וגובה בסופה וסערה ישמיע דבריו, וידמה בנפשו כי נעלה הוא על כל ואין מי ידמה לו בחכמתו, איש כזה לא נוצר להיות רב ומורה בישראל, שלח אשלחהו מעל פני, ילך לו אל אביו וילמד דרכו להיות סוחר סוסים כמוהו, על כל רב ובעל בעמיו להיות הצנע לכת עם אלהים ואנשים ולהתהלך באהבה ושלום עם כל אדם מבלי התבונן אל האון והעמל הנעשה לעיניו ולא יתגרה בריב לא לו, אולם לא כן הוא יוסף, בגאותו וגאונו לא ישא פני איש כי ישען על גבורת ימינו וכח ידו ועל חכמתו ובינתו הרבה אשר רק מידי באה לו כל זאת. זה לא כביר בלכת בתי חנה אל השוק הלך אחריה שכור אחד מבני הדלת ישמר צעדיה ולא יכלה נטות ממנו ימין ושמאל, עד כי בקשה מפלט לו באחד הבתים ואז נקרה נקרה גם הוא בבית הזה וירא ויבן את מעשי השכור וירץ אליו בחמת רוחו ויכהו מכה אחת ולא שנה לו, והשכיר נפל כמעט שדוד לארץ, ואנחנו ברכנו את ה׳ בי נשאר בחיים, כי לולי זאת הלא מצאו חיש בני האספסף תואנה להתנפל עלינו ולעשות אתנו כמעשיהם ואנחנו כלנו אבדנו אבדנו —

דברי הרב אלה ירדו במדקרות הרב בלב חנה ומראה פניה שנו חליפות למשמע דברי אביה. אולם בין היושבים היו רבים אשר לבם לא היה נכון עם יוסף ויתענגו לשמוע חרפתו יכל אחד מצא ידים לו לענות אף חלקו להת דופי ביהוסף ולהשפיל כבודו ועל כלם הנוטין בשנאתו אל יוסף ר׳ יהודה קאפפעלמאן שמש הרב כי היה עוין אתו מימים רבים ויהי ערהו, ויען ויאמר, כזמן רב נוכחתי לדעת כי יוסף אין תוכו כברו, ישט מדרך הישר ולבו ישיאהו לדבר תועה גם בחכמינו. הן הוא הרהיב בנפשו עז לדבר לפני הדברים האלה לאמר: הן חכמינו קבלו ההלכות מסורות פה אל פה ובכל זאת חקרו ודרשו ויאהבו להתחקות על שרשן ולדעת טעמן וסבתן מדוע לא נוכל גם אנחנו להפיץ אור על הדברים אשר הניחו הם בספק ולא ידעו הגד פשר דבר.

המולה גדולה נהיתה בין היושבים לשמע הדברים האלה והתארים: חציף, אפיקורוס, בן לא אמון, נשמע למכביר מכל עברים, אך ר׳ זלמן היה האחד אשר נועז להצדיק את יוסף ולהוכיח ישרו קבל עם, ובדברו בחום לבבו לא ראה כי קערה מלאה מרק עומדת לפניו

ומבלי משים הכה בידו על הקערה והמרק הרותח השתפך על בגדיו ומכנסיו ויהי לחרזות ר' זלמן ולצחוק הקרואים ואך בעמל רב צלח בידו לנגב את בגדיו ולהסיר חלאתם מהם. וברגע ההוא נפתחה הדלת ויוסף אמרי בא הביתה כי בעת ההיא שב משוט בשדה בהקרו אל מאמיאם קארווין.

— שאני ארוני מורי, לקח יוסף את דבריו וישתחוה לפני הרב ביראת הכבוד, וגם אתם רבותי תסלחו לי על כי אחרתי מבוא היום אל הלחם למועד הנכון, הן בלכתי היום לשוח בשדה נקרה נקריתי עם אחד מילידי ארץ מולדתי, ובשיחתו והחרשות אשר השמיעני עצרני עד הנה מבוא הביתה. —

— בפעם הזאת אסלח לך – ענהו הרב — אך כפי אשר הקשיבו אזני לא לי לבד חטאת כי אם הרהבה עז בנפשך לנגוע גם בכבוד חז"ל ולהתברך בלבבך לאמר כי יש לאל ידך לברר ולהזהיר בכח בינתך את הדברים אשר הניחו הם בשפק, ההדמה בנפשך כי חכם אתה מחכמי התלמוד ונבונות מאלה אשר הקדישו כל ימיהם לתורה ולתעודה? השכחת דברי חכמינו אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים אך לא עת דברים עתה ועוד חזון למועד. —

פני יוסף לא שנו במאומה לשמע הדברים האלה וילך ישר אל המקום הנועד לו ובלכתו פגשו מבטי עיניו במבטי עיני חנה אשר שלחו חצי מוסר ותוכחה לאהובה ורצוי נפשה על אחרו מבוא למועד הנכון וישב אל השלחן, נפשות יוסף וחנה נקשרו כבר בעבותות אהבה טהורה ונאמנה, מאז אנה המקרה אל ידו להיות עליה לסתרה מפני האיש השכור אשר שמר עקבותיה. היא חותה בו סמל האשר וההצלחה, איש שהכל בו הורה והכמה יופי וגבורה, דגול מכל בחורי הישיבה, ובעוד אשר על פני כלם תשכון ענוה וחורת מות תכסם, עיניהם כהות ויושבות בחוריהן, לחייהם שפו ובגום שלח רזון, יאדימו לחייו שושנים ופניו יפיקו כח עלומים, עיניו מפיצות נגה ואור וימינו נאדרי בכח ועוז תבונתו תגביה עוף, תחדור עמוק עמוק אל כל דבר הקשה ותישר הדורים בכחה במסלת התלמוד. אך בעיני הרב היה יוסף לשכים ולצנינים ומאד חפץ להרחיקהו מבית תלמודו, לא מאשר כי ראה בו ערות דבר ודרכו והליכתו היו לא לפי רוחו, כי יוסף היה באמת שוקד על דלתי ההוראה בכל לבבו ונפשו וחפץ אביו לראותו יושב על כסא הרבנות באחת הערים היה קדוש בעיניו, גם לא שמו לו הרב עברה על התנותו אהבה עם בתו, כי באמת עקבות האהבה בין יוסף וחנה לא נודעו בקהל, סוד כמוס היתה בין שני הנאהבים והנעימים ולא נגלתה לאיש. אך דבר אחר הסב את לבב הרב להרחיק את יוסף מביתו, כי לב הרב הרה והגה ענין אחד אשר לפי דעתו יכול הדבר להביא תועלת לו ולכל העדה ורק בגלל יוסף אשר מבלי משים נצב לשטן לו בדרכו, לא יוכל להוציא הדבר לפעולת ידים ועל כן חפץ הרב להגיהו מן המסלה לבל יעמוד כצר לו, וזה היה הדבר: מימים רבים התלקחה מריבה בין הרב וראש העדה, והריב התגלע ביתר שאת ויעש פרץ רחב באחדות העדה, ועיני ראש הקהל חזו מראש כי עתידות לא טובות נכונו להעדה לרגלי המריבה הזאת ועל כן חשב ובקש נתיב לו לקרא אל הרב לשלום ולהשקיט הרב, ולראש הקהל בן שובב פרוע ושמו מאיר, השם הזה היה לחגא ברחוב היהודים ויבזו צלמו וינוסו מפניו כמפני מלך בלהות, ויושלח ראש הקהל את ר' פייוויל השדכן אל הרב כי ידבר על לבו להת את בתו חנה לבנו מאיר לאשה, והרב אף כי ידע היטב את תכונת מאיר והליכתו, בכל זאת לא השיב את פני השדכן אחור, ברצותו להקריב את אשר בתו על מזבח השלום, אך הנה הרסה עד היסוד פעם אחת את כל המגדל אשר בנה פייוויש השדכן בהבל פיו, באמרה אל אביה, כי בדבר הזה לא תאבה ולא תשמע לו לתת את דודיה להנבזה וחדל האישים, תן לי איש כיוסף אמרי אשר

הורה ודרך ארץ בו נצטרים, איש כזה אשים אלוף לראשי והרב אף כי לא הכיר בדברים האלה אות נאמן כי לבה יהגה אהבה ליוסף, אך זאת ידע והכיר כי יוסף הוא שמן המשחית ומחבל התחבולותיו וכל עוד אשר ישב יוסף בביתו שוא כל מחשבות לבבו ותחבולותיו מהבל הן יחד ועל כי בקש תואנה להסירהו מעל פניו ולשלחהו הביתה והרב מצא חיש את אשר בקש. לפנים בישראל ועוד היום בבתי יראי ה׳ בשבת יודעי תורה אל השלחן לאכל לחם ישתעשעו יחד בדברי תורה ומדע וישמיעו לקח ברעת ותושיה, והאיש הנכבד בעיני אדון הבית אותו יבחר לראש המדברים, להטיף אמרים לפני האספה, ור׳ יהודה קאפפעלמאן אשר חשב בלבו למי יחפץ הרב לעשות יקר יותר ממנו העמיק עיונו בים מהשבותיו, קרץ בעיניו קמט במצחו וירד אל תהום רבה להעלות דבר חדש, אך הוא שגה ברואה, הרב פנה בדברו אל יוסף אמרי ויאמר לו: פתח פיך יוסף ויאירו דבריך, הגד לנו דבר בעתו למען נדע ונוכח במה כחך גדול. הרב אסנם הקשה לשאול דבר כזה מאת יוסף, יען כי לא נסה עד הנה לצאת לקראת נשק במלחמת התורה ולא הסכין לדבר בשער, גם לא הוכן לזה מאתמול, בכל זאת לא נבהל יוסף לדברי הרב ויתנשא ממקומו ויחל לשאת מדברותיו, וחנה קמה ממושבה ותשם מבטה באהוב נפשה, ובכליון עינים הקשיבה לכל אמר והגה אשר המליטו שפתי יוסף.

יוסף לקח לנושא דרושו את מאמר חז״ל כל כהן שאינו מורה בעבודה אין לו חלק בכהונה. בלב אמיץ ורוח נכון הטיף מלתו, ויעף על כנפי הגיוניו, עלה שמים ירד תהומות וישחה בנבכי ים התלמוד ויעל משם פנינים וספירים, והקרואים שמעו את חכמת יוסף וישתאו וישתוממו, וכדברים האלה כלה יוסף את דרושו: „רבותי! רב העיר ומורה עדתו בימינו הוא ככהן גדול אשר בא לפני ולפנים, כי כאשר היה הכהן הגדול האיש הבינים בין ישראל לאביהם שבשמים כן הוא גם הרב בימינו אלה, ועל כן על הרב להציג את הכהן הגדול למשל לו בדרכי חייו; הכהן הגדול לא עשה במחשך מעשהו לפני מתי מספר, רק לעיני כל קהל ישראל נכנס אל היכל ה׳ לעבוד שם עבודתו כן גם על הרב לצאת מד׳ אמות של הלכה אשר הוא יושב ספון טמון בהם ולהאיר באור תורתו על כל ישראל. הכהן הגדול בשרתו בקדש הקדשים כפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל ישראל. כן גם על הרב לדאג גם לטובת כלל ישראל. הכהן הגדול הביא קרבן לפני ה׳ גם מבני הנכר אשר לא מבני ישראל כן גם על הרב לכבד את כל האנשים לרובם ולנשאם, ואף אלה אשר הכו בסנורים ותועים מדרך השכל לראות רק עמל ואון בישראל אין לנו לשנאותם ולבזותם, כי באמת האשם לא בהם הוא כי אם בנו, אנחנו הסכנו ברעתנו, אנחנו הסכנו מימי עולם לשום חיץ בינינו ובין שכנינו, אנחנו חסמנו הדרך בעדם מבלי יוכלו לבוא אל הקדש פנימה ולהביט באור התורה והדת, רק גדר קוצים וחרולים מסביב יראו ובגן הנחמד פנימה לא שופתו עין נכר. לא זאת היא מטרת ישראל בחלד להיות נדכה ונענה תמיד, לתת גוו למכים ולחייו למורטים, להשליך כל חמודות ההוה מעל פניו, ולהשביע נפשו ביקר העבר ובתקות העתיד. עלינו לבקש קרבת העמים שכנינו, לפקוח עיניהם ולהראותם את תפארת דתנו ויקרת תורתנו, להוכיח לבאי עולם כי עם מצוין בחקים טובים ומשפטים ישרים אנחנו, עם אשר תורת אמת בתוכנו ומדות נעלות ונשגבות בלבבנו, ואז לא הביטו עלינו עוד בשאט נפש ולא רדפו אותנו באף ובחמה כאשר הסכינו עד הנה, וכשבת אחים ישבנו עם שכנינו העמים יחד ובצלם חיינו עד כי באה העת לתננה״, כה דבר יוסף בלב רגש ובדברים חוצבים להבות אש וכל הרואים שמעו ברב קשב את דברי יוסף האחרונים וישבעו רצון מאד ומכל עברים נשמע קול קוראים אליו „יישר כח״ „יישר כח״, אך שני אנשים מן האספה ישבו משמים על מקומם ולא מצאו קרת רוח בדבריו והם הרב והשמש. הרב ראה בדברי

יוסף ההפך לדעותיו ומחשבותיו, הוא שתה לרויה כוס התרעלה אשר מסכו לו בני הנכר. ראה דם אביו ויקירי עמו מוגרים כסים לעיניו, ועל כן היה לבו מלא שנאה וקנאה לעוכרי עמו. כל איש אשר לא מבני ישראל הוא חשבו לשונאו בנפש אשר עליו רק לירא ממנו ולנוס מפניו ואיך יכול נשוא דברי יוסף כי עלינו לבקש קרבת העמים להאיר לפניהם דרך התורה ולהבינם בינה בדת ותושיה. עתה נמלא סאת עון יוסף בעיני הרב עד מצא הרב נכון לפניו להוציא את הגות רוחו ומחשבות לבבו ויען ויאמר:

„יוסף! הנך בדמך אל נביאי השקר אשר קראו תמיד אל בית ישראל שלום שלום ואין שלום, אתה תביט השמימה ולא תראה את התהום הרובצת לרגלך מתחת, עוד צעיר לימים הנך. ולא תדע דרכי התבל ותהפוכותיה. היא תתראה לפניך כעדן גן אלהים ואנשים כמלאכי מרום, אולם הביטה נא לאחור, ראה דרכי האנשים בדורות שעברו והכם, שורה נא בעד החלון על פני חצר המות המשתרע לעינינו, שאל נא את המצבות העומדות על הקברים כעדרים נאמנים מימים רבים, והנה יאלפוך דעת, מתי עולם הקבורים בעמק הבכה הזה המה יגידו לך כי הארבה אך פריץ חיות זאב טורף הנהו. המה יספרו באזניך השערוריות הנוראות אשר עשו בהם האנשים האלה אשר בגללם העתרת דברים היום ההרוש מאתנו כי נבקש קרבתם. אלפי אנשים אשר מצאו פה קברם לא בעונם מתו כי אם באשמת צורריהם מגריהם ירדו דומה בלא עתם, הם הכינו להם מטבח, הם נפצו עלי סלע עוללים ויונקי שדים, הם ברשעת לבבם הוציאו אלפי אנשים להורג, וקול קריאת שמע קול מרגיז כליות ולב אשר השמיע הנהרגים והנשחטים לפני מותם היה כקול השיר באזני המרצחים האלה, קול מעורר צחוק וקלסה, כל חלל חרב וכל הרוג נפש היה בעיניהם כקרבן כליל לפני אלהים, צא נא הולל! אל מרחבי התבל נסה נא להשמיע מדברותיך בקהל עם כי תורה צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב, וקרנים מידה לה להפיץ אור ונגה על גוי ועל אדם יחד. מטרתנו בתבל להיות לאור גוים וללמד תועים בינה, האם לא ירגמוך באבן? האם לא יעלו גם אותך על מוקדי אש כאשר שתו מצו הוללים כמוך את כוס התרעלה הזאת. הם באולתם חפצו ללמד דעת מלך וכהן ומה היתה אחריתם? אך בוז וקלסה מות ודראון נצח, הנך החוה מתהולל חולם חלום יוסף, ואנשים כאלה לא אוכל כלכל בישיבתי עוד, כי המה יביאו אך עמל ואון בישראל, הכינה לדרכך יוסף והיש אחר החג תעזוב את ישיבתי כי לא בפה תגיע אל מטרתך להיות רב ומורה בישראל. עליך לדעה ולהכיר את החיים. את המקרים הנעלים תחת השמש ואז אחרת תחשוב, אז לא תראה עוד חזיונות בהקיץ".

כהלום רעם ישב יוסף על מקומו, דברי הרב חלפו ומחצו את לבבו, אף כי היו כחידה סתומה בעיניו מבלי דעת פתרונם. הוא לא ידע בנפשו כל חטא ואשמה, אשר בגללה יגרש מבית העגונה זה מעדן גנו, הן אמנם הוא ידע והבין מכבר כי לב הרב איננו אתו כמימים ימימה, אך זאת לא דמה בנפשו כי אחריתו תהי להגרש כלה מהסתופף בבית הישיבה. ושתים רעות כתומן באו עליו, ראשית ראה ונוכח כי כל חזיונותיו אשר חזה ברוח דמיונו לזרוע זרע שלום בין בני האדם אך חזיונות שוא ומדוחים הם, שנית הצר לו מאד על כי עליו לעזוב את הנה אהובתו ומשאת לבו לנצח, לבו כים נגרש ועשתונות מאליפות חלפו עברו בין מורשי לבבו מבלי דעת מה אתו.

גם חנה ישבה שוממה ונדהמה על מקומה ולרגעים מחתה בממפחתה אגלי דמע אשר התנוצצו כספירים מבין עפעפי עיניה, כי דברי אביה נגעו גם עד לבה, הם הרסו נתצו מבלי הטלה את המגדלים אשר בנתה לה ברוח דמיונה, דודה יגרש בחזקת היד ממנה והיא תנתן לבזוי נפשה למאיר בן ראש הקהל.

הארוחה כלתה ואחר ברכם את ברכת המזון הלך כל אחד אל מקומו.

וגם חנה הלכה אל חדרה לתנות על שברה ולבכות על אהוב נפשה כי יפרד מעליה, וצפורה הזקנה המשרתת בבית הרב משנים רבות ותהי להנה לאם אחרי מית אמה, באה פתאום אל חדר חנה ותרא את גברתה יושבת ובוכה ויצר לה מאד ותגש אל העלמה ותאמר לה: חנה למה תבכי ולמה ירע לבבך הגידי נא לי את מצוקת לבבך, הלא תדעי כי בצרתך גם לי צר.

— אין דבר — ענתה חנה, וזרם דמעות התפרץ מעיניה והבך בלי הפגות.

— אוי ואבוי לי — צעקה צפורה בקול — הגידי לי מי עשה לך רעה מה קרך היום, מרוע תקשי ערפך ולא תאבי לגלות את אזני את אשר בלבבך? ההסכן הסכנת לעשות לי כה?

רגעים לא מעטים עברו טרם הצליח הפץ צפירה בידה לדלות מעמקי לב חנה את צרות נפשה, צפורה אמנם ירעה מכבר את סוד האהבה הצפון בחדרי לבבה, עקבות אהבתה ליוסף לא נעלמו מעיניה ובגלל זה חשבה למשפט כי יוסף הסב לה היום דאבון נפש ועצבון רוח בהליכתו ודרכו אתה, ועל כן נאלצה חנה לנקות את יוסף מכל אשמה ולספר לה את אשר קרה היום על השלחן ואת אשר בלב אביה להתה למאיר בן ראש הקהל לאשה.

— אל אלים! — צעקה צפורה בחמה שפיכה, מאיר הנבזה והנמאס אשר מראהו כמראה שבע הפרות הרעות הוא יהי אלוף לראשך? חי נפשי כי לוא הואיל להובילני אותי תחת החפה כי מאסתיהו גם אני ובזותי צלמו וכספו, אך הבליגי על יגונך חנה ותני פוגה לבת עינך כי יום חג לנו ואל הפריע את שמחת החג, ושים מבטחך בה' כי לא יתן למוט רגלך.

יוסף לא עזב את מקומו ולא זע ולא נע, וישב הפ״ש במזמות לבכו, וצפירה וחנה באו החדרה אשר יוסף ישב שם לשום בו משטר וסדר ולנקות השלחן מפתותי הלחם הנשארים מסעודת הערב. ובראות חנה את יוסף יושב על מקומו ותגש אליו חנה ותשם ידה על שכמו ותאמר אליו בלשון רכה: מדוע הקצפת את אבי יוסף, מהוע הבאת רעה ועמל עלי חנם.

— הרעה נוגעת גם בי חנה; השיב יוסף אמריו לה, אנכי בחם אהבתי הגדולה לעמי ישראל, אנכי בתשוקתי הבוערת בקרבי לראות את בנין לאם ישראל בנוי לתלפיות, ומלכים ישרים יתענגו על יפיו, שכחתי כי עוד אהבה נעימה דופקת על פתחי לבבי, היא האהבה לבת איש ריבי, אני לא אדע מרמה, וחנף לפני לא יבוא, ואת אשר יהגה לבי אותו השמעתי היום גלוי מבלי כחד דבר. צר לי מאד חנה בזכרי כי עלי להפרד מסך ואולי עד נצח. אך מה לי לעשות כי לא אוכל לשום בנפשי שקר, ולכזב להגיוני לבבי. —

— לא — קראה חנה ברעש קולה — אף אם אפרד מעליך אף אם הרים וגבעות יבדילו בינינו, אך לבי ונפשי לך הם, כל עוד רוחי בי ונשמת שדי תחייני אשאר נאמנה לך ועד עולם לא ימוש זכרונך מלבבי.

יוסף התענג לשמוע דברי חנה ויבט באור עיני אהובתו המפיצות עדן ונעם וברגשות נפשם לא יכלו התאפק ויפלו בזרועותיהם ונפשותיהם התלכדו בעבותות אהבת נצח, וצפורה התבוננה על המחזה ותאמר להם, בני לבי טוב עלי ונפשי תדרך עז כמו מלאכי השלום סרו הנה ויקראו: שלום שלום אמר ה' לרחוק ולקרוב, הנחמי בני והסירו עצב מלבבכם כי עוד לא אבדה כל תקוה, וה' הטוב הרופא כל בשר ישלח לכם נחמתו וירפא מחץ לבבכם. כה הטיפה הזקנה אמרי נחומים על לבות הנאהבים והנעימים

וחנה וויוסף ישבו שלובי זרוע ויתענגו על נעימות הרגעים האלה מבלי שים לב אל הנסתרות הצפונות בחיק העתיד.

בהארמון.

בלשכת המועצה אשר בארמון הנצב, ישב פאדיעבראד עם רעו נאמן ביתו הכהן ראקאצינא להמתיק סוד על דבר הממשלה, צרורות כתבי זכרונות שונים ומכתבים חתומים בחתימות גדולים היו מפוזרים לרחב השלחן. החדר לא היה נהדר בפאר ויופי, שלחן מעצי אלה ועל ידו כסאות עץ אחדים המה כללו את כל החדר. על הקיר היו תלויות תמונות מלכי באהמען במשטר וסדר, ומביניהן התנוססה תמונה אחת עטויה במעטה שחור. השמש שלחה קרניה מבעד החלון החדרה, ותפיץ צח ונעם מסביב. הכהן ישב והגה במכתב אשר בידו, והנציב ישב תפוש במחשבותיו ועיניו נטויות על הקורא במכתב.

בכלות הכהן לקרא את המכתב שסע את הרומיה ויפן אל הנציב ויאמר: ממכתב הזה הערוך בידי קארווין נוכל להוכח ולדעת את התשוקה הבוערת בלבבו לכבוד ומשרה כאשר הראיתי גם אני בשיחתי עמו, והשמועות הבאות אלינו מאונגארען יוכיחונו למדי כי קץ הסכסוכים שם בוא יבוא ולא יאחר, ועל כן עצתי נאמנה כי נמהר ונחיש את צעד אנשי צבאנו ארצה אונגארען ונבוא שם בתואנה כי חפצנו לשום מעצור להתיגרמים מבלי יפרצו הלאה בגבול הארץ ולכונן כסא מלוכה תחת יד קארווין, אם יצלח חפצנו לגרש את האויב מארץ אונגארען ולהשיבם אחור עד בולגאריען אז ידגו לבות האונגארען אהבה וכבוד להוד כבודו מושיעם ומצילם, ולא יאבו עוד להכיר את הנער ההולל למלך עליהם, והנצחון על התוגר שונא בנפש הנוצרים יטה גם את לב אבי הכנסיה לאשר ולקים את כתבי זכיותינו ואז יהי לאל ידנו להפיץ תורת דתנו הקרושה גם בארץ החדשה, אולם אם לא נחוש ונתמהמה במעשינו, הלא אז תצלח בידי עליזאבעט אם קארווין להטות בחזקת היד את לבות אצילי ארצה אל בנה בעזרת שר הצבא הבעלגראדי ועשרים אלף אנשי צבאיו ואז, הלא נהיה אנוסים גם אנחנו להוציא את קארווין להפשי.

— דבריך אמנם מלאים תחבולות ערמה ומזמה — השיב לו הנציב — אך היוכל רעיון בזה למצא מסלות בלבבי לעזוב את ארצי הפרועה לשמצה וסוערת מרוח המפלגות השונות הנמצאות בה, ולקחת עמדתי על ימים רבים בארץ נכריה בעוד אשר אינני יודע אם יצלח בידי להגיע אל המטרה אשר אליה פנינו מועדות. האם לא תדע את משל הקדמוני הרודף אחר שתי ארנבות לא יצוד אף אחת מהן. אבי הכנסיה הרומית לא יאבה ולא ישמע לנו, ונהפוך הוא עוד יתאמץ בכל עוז לשום מעצור על דרכנו ולהניא מחשבותינו, ולמה לי להשתעשע בחיק תקות נכזבות כאלה? כל מחשבתי והגיגי עתה למלאות חפץ המלך לאדיסלוס אשר גלה את אזני לפני מותו, שני ענינים נכבדים מסר אל ידי לפני מותו וישחרני למלאות אחריהם באמונה. ראשית להחזיק במעוז השלום בין העמים השונים, להיות למושל צדיק בארץ, אב ליתומים ומשען לאלמנה ואביון, והשנית לשלח חפשי אל ביתם את השבויים אשר באו אתו מאסטרייך ומארצות אחרות, ומצות מלכי קדושה בעיני מאד והנני למלאות אחריה יהי מה יהי, עוד לא מש מקרב לבי זכרון מלכנו הטוב והרעה הגדולה אשר הביא לנו מיתו בכנפיו.

— אמנם כן — קרא הנציב בחמו. ובדברו נגש אל התמונה העטויה ויגל את המעטפה — ראה נא ראקאצינא את תמונת מלכנו לאדיסלוס, והתבונן נא בפניה אשר

ענות צדק תם וישר נפגשו, האם לא יאחזוך עצב ויגון האם לא תרד עינך דמעה אף כי הכלימך ויהי ערך, ואיך אוכל אנכי אשר קראני תמיד בשם „אבי" למרות אמרי פיו אשר השמיעני רגעים אחדים לפני מותו? הלא יקרני בזה עון ואחטא לאלהים.—

דומיה חרישית שררה בחדר אחר דברו הנציב את דברו והוא שב וישב על מקומו בשומו את ידו על מצחו החם ונשען על השלחן, והכהן אשר הכרת פניו ענתה בו כי דברי הנציב הביאו מבוכה ובהלה בלבבו לקח עתה דברו ויאמר:

— הן אמנם כבר אכבדך מאד אדון נכבד! בהראותך לי עתה רגשות לבבך ושבר רוחך על הקטף פרח נעים בלא עתו, ובאמרך כי דברי המלך קדושים הם בעיניך, אולם רק אז החובה עליך למלא אחריהם כל עוד אשר לא ישימו אבני נגף וצורי מכשול להליכת המדינה, אך חלילה לך להקריש אשר הארץ והצלחתה אל חפץ המלך המת, ולהכניע שלום המדינה אל רצונו האחרון. שאני נא אדוני אם ארהיב בנפשי עז להגיד לך כי אין לך כל צדקה להתאונן רע באזני ההשגחה העליונה על הגותה מהמסלה מושל עריץ רודף באף את בעלי דהנו החדשה. שכוח אשכח את הבוז והחרפה אשר עטה המלך עלי כהן הראש בארץ ונבחר מכל קצות העם, הוא לא כבדני נגד בני עמי לדבר אתי מטוב ועד רע, גם לא נתן לי ביום המשחו לשום כתר מלכות בראשי, ועל כן נחלק לי הכבוד האחרון ללותו אל בית מועד לכל חי, גם לא אזכירך עתה כי בימים האחרונים עמד כצר גם לך, אתה אשר שבט מלכותו מידך בא אליו נדחת אחרי כן מפניו ע"י חנפי לעגי מעוג אשר סביב שתו עליו, ויפת לחלקת לשונם, אבל עוד נכתם עונו לפנינו בערב לבו להשפיל כבוד דתנו מטה ולקראנו בשם כופרים ועובדי אלילים, אנחנו אשר ברדטינו ודמי אבותינו קנינו את דתנו לנו, נחשבנו בעיניו לבנים לא אמון בם, וזכרון הדברים אשר דבר לעמו לא יסוף מלבבי עד עולם, הלא כה היו דבריו, אם יאבו בני עמי להכירני למלך עליהם, הלא עליהם גם ללכת בדרך אמונה אשר בחרתי בה אני, אולם דברי רשע כסל האלה הביאו עליו שואה וחצי שדי נחתו בו למוסר עולם והוכחת נצח. כל אלה זכור אזכור גם אני, ענהו פאריעבראד, ובכל זאת אסלח לו בכל לבי ולא אבה לשום עתה קיקלון על כבודו, אולם אתם כהני ה' משרתי אל עליון, אתם ידעתם את ה' כי רחום וחנון הוא ומרבה לסלוח, אתם אשר כל מטרתכם להפיץ זרע השלום ולהפריח ישע בארץ, אתם לא תוכלו נשוא לאיש אשר חשב עליכם רעה, מאד הרעות ראקאצינא לנטור שנאה לאיש אשר בקהל רפאים חלקו, הלא בדבריך אלה הבאיש את ריחך בעיני עם הארץ אשר יביטו עליך מכבר בעין חשר זה מימים רבים כי אתה הסבות במות המלך. ומה יאמרו שונאינו מנדינו על זאת? האם לא ינידו עלינו ראש? האם לא יחליטו ויאמרו כי אמת הדברים אשר העם מרגנים אחרינו, מאז יצאת ללוות את המת אל מקום מנוחת עולמים ואתה נשאת או הגה והי על מותו הלא אזניך שמעו את אשר קרא ראש בית התפלה גלוי באזני כל העם, כי טוב היה לך לחדל מדבר. מות לאדיסלום הסיר כל שנאה וקנאה מלבי ומוצא שפתי קרוש הוא לי, את אשר נדרתי להמלך ברגעי מותו לא אחלל, לא אפר את השלום ביני, ובין האונגארים, לא אתיצב להם לשטן בבחירתם את מלכם, ונהפוך היא, עוד הגדל שמחתי אם יבחרו את שבוי ממשלתי את קארווין למלך עליהם, כי לב ישר ורוח נדיבה בקרבו וברית שלום אתו.—

קול צעקה מרגיז לב הפריע פתאום את שיחתם והנציב מהר לפתוח את החלון לראות מה קול הצעקה הזה, והנה אהה! מחזה איום ונורא נגלה לעיניו: בתו היחידה קאטארינא נשואה בידי אכרים, עמוסה על מוטות, פניה מכוסים דם נקפא, וכל רוח חיים אין בקרבה, ולפניה תעמוד האם האמללה מתיפחת מפרשת כפיה ותילל מרה. הלאה הצרה

יקשרו שני אנשים במטפחת את המחץ אשר ברקת מאטיאס קארווין ותלתלי ראשו הפרועים ומגאלים דם ירחפו לרוח היום, והוא לא ישים לב אל מצבו ויחיש אל אשת הנציב להיות לה לעזר להשיב רוח הנפעמה לתחיה. לא רחוק משם שוכב לארץ מת איש לבוש בגדי עבד וראשו מחוץ לרסיסים. במעוף עין ראה הנציב ונוכח את כל מצב הדבר, ויתפרץ בעזוז כחו מן הבית ויחש צעד אל מקום המחזה.

עתה נספר להקורא את פרשת דבר המקרה הזה: יוסף בא למועד אשר יעדו קארווין אל מקום פלוני אלמוני, וישפכו מרי שיחם איש בחיק רעהו, ויוסף ספר לו את כל המוצאות אותו בבית הרב וכי אוהב הוא את בת הרב, אך פקודת הרב חזקה עליו לעזוב את ביתו ואת העיר. על כן פניו מועדות עתה ארצה אונגארין. קארווין נשא בשיחו ויצר לו מאד על הרעה אשר באה על רעהו יוסף כי גרש מערן גנו עד עולם והוא לא יכול להושיעו במאומה, וינחמהו וידבר על לבו, גם העתיק סוד עמו בדבר ענינים מדינים, ויצוהו למסור את דבריו אל אמו עליזאבעט, „ולמען יאמנו דבריך בעיני אמי" אמר קארווין אל ידידו, בשלפו חרב קטנה מנדנו: „קח בידך את החרב הזאת אשר אשאה אתי כאז נפלתי בשבי. החרב הזאת יקרה בעיני מאד כי ירשת פלטה היא לי מאבי ועתה השבעה לי כי לא תגלה מכל אשר אדבר אליך לאיש.

יוסף נשא ידו על להשבע שבועת אמן לרעהו והנה קול קורא לעזרה נשמע למרחוק, ויבהלו שניהם וירוצו בחפזה אל המקום אשר משם בא הקול ומה חזו עיניהם? שמה ושערוריה! סוס הולל ישטף במרוצתו בין קוצים וברקנים, גו אדם נסחב אחריו, ולא רחוק משם משתרעת שוהה עמוקה, בין כפים ואבני מגור, ויראו ויתבוננו את הסכנה האיומה המרחפת על הנפש האמללה ותשועה נמהרה נחוצה לה, וימהרו שניהם ויאחזו ברסן הסוס בחוקה וימשכוהו אחור בכל כחם, ויוסף העשוי לבלי חת וכח ועז לו עצר בגבורת ימינו ובכבדות גוו את מרוץ הסוס ויתיצב על מקומו, לא כן היה גורל קארווין. כי באחזו ברסן הסוס בצד השני לא עצר כח להפשהו ויפול אחור על שן סלע וימחץ את ראשו, אך הוא התאושש עד מהרה בזכרו כי נפש אדם מרחפת בין חיים ומות ומה התפלץ בראותו כי קאטארינא בת הנציב היא היא האמללה הנסחבה לרגלי הסוס. היא אהבה תמיד לרכב על סוסה לרוח היום בשרה ויער בלוית אחד מעברי הארמון, אבל מסבה בלתי נודעה התהולל הסוס ויבעט וימחץ בפרסת רגלו את ראש העבד עד כי נפל שדוד, ועל ידי ההנועה החזקה הזאת נשמטה הרוכבת והצנח מעל הסוס בעוד אשר רגליה הושטו בנעלי המרכב, וכה סחבה הסוס במרוצתו עלי דשא ואבני השדה, ומרוב מכאוביה התעלפה ותהי כמתה. יוסף וקארווין רחצו פניה המגאלים ברם במעין הקרוב וישאוה אל הארמון, וקארווין תקע בשופרו לקרא לעזרה ואנשי הכפר חשו לקול השופר וישימו את המתעלפת על מוטות עץ וישאוה ההרמינה.

הרופא בדק היטב את מקום הפצע ויבטיח את האבות האמללים אשר חכו למוצא פיו כי אין כל סכנה בדבר ועוד תשוב לאור באור החיים.

הנציב פנה אל קארווין ויודה לו והסדו על השליכו נפשו מנגד להציל את נפש בתו ממות, ויען קארווין את הנציב לאמר „לא לי לבדי יאתה ההודה, כי איש אין אונים כמוני לא יעצר כח להציל נפש בתך, ואדוני אסיר תודה הנהו עוד לאיש אחד. אולם האיש הזה יהודי הוא", ובדברו הביט לעברים למצא את יוסף, אך הוא חמק עבר חרש ועקבותיו לא נודעו.

תודת הנציב

קארווין אשר היה כאיש נדהם וכנבר אין איל אחר מקרה היום ההוא סר אל חדרו בלוית משרתו אשר נשא אתו קערת מים ובד לשום תתולים על מקום הפצע, חזיונות שונים ושעיפים מאליפים חלפו עברו עתה בין מורשי לבבו, זכרונות הימים שעברו התיצבו כמו חי לנגד עיניו. הוא היה עודנו צעיר לימים כבן שמונה עשרה שנה, אך הליפות רבית עברו עליו במרוצת ימי חלדו, זכרונות מעציבים מרגעי מות אביו, מאהרית אחיו אשר מת מות נבל על במת מטבח, משבתו בארץ שביו בין עם זר העוינים אותו מסביב עזוב מכל אוהב ורע נטוש מעמית ומודע, ורק איש אחד הקרה ה' לפניו אשר יוכל לשים מבטחו בו ואשר על ידו יוכל להוציא תחבולות לבבו לפעולת ידים, גם מקרי היום ההוא חלפו עברו לפניו מקרים אשר בכחם לשנות את מצבו לטוב, ולהוציאהו למרחב.

— הלא אנכי הצלתי את נפש בתו — אמר קרווין אל לבו — מדוע אין לי הצדקה לגשת אל הנציב ולאמר לו הן אני השיבותי לך היום את בתך, השיבני גם אתה אל אמי, מדוע תעצרני בזה? מה עשיתי לך ומה חטאתי לנגדך כי כלאתני בכלוב מבלי צאת ובוא, אך האבקש אנכי בן הוניאדי תחנונים מאיש אשר הורם מאשפתות, לא, לא אבה ולא אחפוץ לבקש שבר פעולה אשר יסודה באהבת ארם, ולא אני לבדי עשיתי את המפעל כי גם יד יוסף היתה בכל אלה. קול דופק נשמע מאחורי הדלת ועל מפתן הבית התראה איש זקן אחד מעבדי הארמון, פניו היו דלים ורזים, לחייו שפו ועמודי גוו רופפו כנבר העומד על ירכתי שאול, הזקן השתחוה ביראת הכבוד לפני קארווין.

בוא ברוך ה' אמר קארווין אליו, מה זה חדשות תביא אתך בענעש?

— מהנציב הנני בא, והוא צוה עלי לדרוש בשלומך ולשחרך כבוד כי תואיל לבוא למחר בצהרים אל נוה בני ביתו והוא יחכה עליך שם.

— טוב הדבר, אך הגידה נא לי מה שלום העלמה קאטארינא.

— היא ישנה עתה והרופא מצא בזה אות לטובה ויתן תקוה בלב אדוני כי בעוד ימים אחדים תשוב לאיתנה.

— שמחתני מאד בדבריך בענעש, לך לשלום ודרש בשמי לשלום אדונך הנציב, שאני אדון נכבד אם ארהיב בנפשי עז אני זקן נקלה לשאול את פיך דבר.

— שאל זקן נכבד ואני אשיבך דבר.

— האמת הדבר אשר שמעתי כי איש יהודי היה בעזרך להציל את העלמה ממות, אני לא אוכל לתת אמון בדבר.

— מדוע לא תאמין? כן הדבר בענעש, אני לבדי לא יכלתי לעציר את הסוס והיהודי עוד יגבר חיל ממני, ורק בכה שנינו עמד הסוס במרוצתו.

— אם כנים הדברים כי איש יהודי שם נפשו בכפו להציל בת עם אחר מרדת שחת, הלא קללת אלהים איננה רובצת על העם הזה כאשר הגידו לי לפני ששים שנה, והגוי הזה איננו מתהלך באשמיו, אויה: אהה אלהים; ובדברו הנה נכאים וימרר בבכי.

העבד השני אשר בא אתו יחד בראותו את מעשי הזקן נגש אל קארווין ויאמר לו, הזקן הזה ינהג לפעמים בשגעון ויאחז בהוללות וסכלות, ועושה מעשה ילדות.

— דם כסיל ובער! הרעיש הזקן עליו בקול, האינך יודע כי מימים רבים אש תוקד בקרבי וכמסוס נוסס ינוסס בחדרי לבבי, לא, לא מהוללות וסכלות אדבר דברים רק מעקת נפשי וצרות לבבי, הן כל עושי רשעה מהעת ההיא מתו ואך אני לבדי נשארתי לפצעי ולחבורתי, להיות למטרה לחצי הנוחם אשר יציקני וישיבני עד דכא, הה! מדוע לא בא היהודי האמיץ לב הזה לפני ששים שנה וירמסני כתולעת וזוחל ארץ טרם ראו עיני את האיש הישיש וספרו בידו, טרם נפל השה תמים הזה בידי נמר טורף.

הזקן עוד הרבה לבכות ויגז את שער ראשו ויתפרץ מהחדר, וקארווין נבהל למראה עיניו בהאמינו כי הזקן השתגע ויאמר להעבד השני רוץ אחריו ושמרהו לבל ישים יד בנפשו.

אל ידאג אדוני לו, השיב העבד לא משגע הנהו, רק לפעמים יתקפהו זכרון מקרה אחד מימי נעוריו, וביחוד בראותו איש יהודי יבכה ויתאונן מר, וכאשר יעברו עליו עתים כאלה יצלח חפצו לדלות מעמקי לבבו את הסוד הכמוס בחבו.

— מאד נכספה נפשי לדעת את דבר המקרה ההוא ענהו קארווין וידרש ממנו לספר לו את אשר בלבבו.

— בשנת 1398 — החל העבד לספר — שמרו האצילים עברתם להיהודים, וישכרו מספר אנשים מבני האספסף לשלח יד באויבי נפשם, ויתנפלו על האמללים ביום חג המצות כאשר התאספו כלמו בבית התפלה ויהרגו אותם ולא חמלו ואת רכושם שבו ויבזו, גם בענעש היה מהבוזזים האלה, וכאש קנאתו רצח גם נפש איש זקן מנכבדי היהודים, ומהעת ההיא והלאה לא מצא בענעש מנוחה לנפשו, מעשה הרצח רחף תמיד לעיניו ולא נתן דמי לו, וילך נע ונד בא״ץ, ויצמד אחרי כן אל ההוססיטים וילחם מלחמתם בתקיתו למצא את המות על שדה קטל, אבל הפלא ופלא, כל רעיו אשר לקחו חלק במעשה הרצח ספו תמו מן בלהות, אך הוא האחד אשר נשאר בחיים ויצטיין בגבורתו במחנה הגבור צישקא ויצל גם את נפש פאדיעבראד אבי הנציב ממות, כאשר נסבו עליו חמשה אנשי צבא ממחנה האויב ויקחוהו שבי ויסחבוהו אל מחנה האויב. ובענעש התנפל עליהם בחמה שפוכה ויחסום הדרך בעדם ויכם שוק על ירך ורק שנים מהם נמלטו. ומהעת ההיא לקחהו פאדיעבראד אתו ויתנחל אותו לבנו אחריו הוא אדוננו הנציב, אולם התמונות האיומות מימי נעוריו לא סרו ממנו ועד היום יכתרוהו ידריכוהו מנוחה עוד ביתר שאת. הוא לא יערב לבו לבוא אל רחוב היהודים, מדי שנה בשנה ישלח שמה איש להודע מתי יחלו ימי חג פסחם, ובבוא העת ההיא ועזב את הארמון וינוד וינוע בשדה ויער, שרשי רתמים ועלי שיח לחמו ושם יתנה על מעשי נעוריו עד שובו אל הארמון. הנציב נסה פעם אחת לסגרהו על מסגר ולתת לו מעדנים וממתקים, אך הוא לא נגע בכל אלה ויתחנן אל הנציב ויפציר בו כי יתן לו לצאת מחדרו. „בבית לא איכל לשתות“, אמר אל אדוננו, „כי היהודי הזקן יופיע לעיני ובשומי הכוס אל פי ימלא דם“ ומהעת ההיא והלאה יעזוב אדוננו אותו לנפשו, ובבוא ימי חג היהודים יערק ציה וינוד כגבר עברו יין ואחרי שמונת ימים ככלות ימי החג ישוב מנודו ונועו שובב פרוע מראהו איום ונורא ובגוו שלח רזון. ויהי היום ויחפוץ פקיד הארמון לנקום נקמתו בו כי שמר לו עברתו, ובטרם בוא החג נתן לאיש יהודי סוהר בבגדים יפים לבוא בחדר בענעש בהאמינו כי בזה יפיץ עליו בלהות ויגדיל סבוכת נפשו וצרת לבבו, אבל הוא

שנה ברואה, זמן רב התמהמה היהודי בחדרו, מה נדברו שם לא נודע לנו עד היום, אך זאת ראינו כי בצאת היהודי מחדר הזקן נהרו פניו ובידו החזיק שני דרכמוני זהב אשר נתן לו בענעש. ועוד שלחהו כברת ארץ בראש שחוח ובעינים מלאות דמע.

קארווין ידע היטב את אשר היה לו לדעת ויתן להעבד אות לצאת מהחדר, והוא שכב על מטתו לתת שנה לעיניו, אך שנתו עליו נהיתה וחלומות לילה בעתוהו ויגזלו מנוחתו, תמונות יוסף קאטארינא בענעש ראקאצינא עברו כבני מרון לפניו, ובעלות השחר קם ממטתו ויחכה בכליון עינים על המועד אשר יעדו הנציב להתראות פנים אתו, העת הגיעה וקארווין בא אל חדר הנציב, והוא קבלהו באהבה נאמנה ויאמר אליו, — רב תודות ירחש לבבי לך על כי הצלת נפש בתי היהידה, ולבי יחשב ויהגה במה להשיב גמול מפעלך, הן אבי קאטארינא המוצלה ונציב באֶהמען אני, בתור אבי קאטארינא חוב קדוש מוטל עלי לקרא לך דרור ולתת לך גם נפשך לשלל ואין לי כל צדקה להחזיקך בשביה, אך בתור נציב באֶהמען עלי להיות נאמן לממשלתי ואין לי לחלל את השבועה אשר נשבעתי למלך לאדיסלוס מבלי תת לך החפש מרצוני ועתה מה אעשה לך ידיד צעיר? נשי גדול תשה כי היום, ובעין גאוה תביט עלי ותאמר בלבבך, ראה נציב באֶהמען! אתה מושל הארץ הנך ואני הנני שבוי בידך בכל זאת אין לאל ידך לשלם לי את נשיי אשר אני נושה בך.

קארווין השפיל עיניו ארצה מבלי השיב דבר והנציב הוסיף לדבר: אולם, אנכי מצאתי דרך לפני לצאת ידי חובותי בתור אבי קאטארינא ומושל ארץ, אנכי אמנם נתתי דברי להמלך מבלי הוציאך חפשי מרצוני וחפצי, אולם אם אני בכח ידי אשר לי בתור מושל באֶהמען אסבב פני הדבר כי האונגארען ידרשו ממנו בחזקת היד לשלחך הביתה והמה ישימו כתר מלכות בראשך האם גם אז תביט בגאון ונבה עלי? הגידה נא הוניאדי צעיר.

עט סופר ילא לתאר באמר ודברים את אשר הרו והגו מורשי לבב קארווין בשמעו דברי הנציב. לבו פחד ורחב, ונפשו דרכה עז כמו הורם על בין רגע מעומק תחתית סעיף צרה וצוקה לשבת בהיכל מלך ולשאת נזר מלכות בראשו, העבר עם כל תלאותיו ומצוקותיו כצל חלפו עברו, והעתיד עם כל הודו והדרו נגלו עתה לפניו, אך גאון לבבו לא רצה הכנע עוד, ומלחמת תנופה התלקחה בבתי נפשו בין רום עיניו ובין האשר הצפון מידי הנציב, עד כי לאחרונה גבר האחרון על הראשון ויפול על ברכיו ארצה לפני הנציב ויקרא מרגש לבבו ויאמר — האח אדוני, אלף פעמים תשיב לי גמול מפעלי הנקלה, בכל לבי אפקיד עתותי בידי פאדיעבראד החכם מושל ביראת ה'.

— קום מכרוע על ברכיך — אמר אליו הנציב בענות חן ויחבקהו בזרועותיו — ברוכה העת אשר השיבה לי בן חדש תחת הבן האבד לי, היא המלך לאדיסלוס, והיא גם היא תעטרך נזר מלוכה ברצות ה', עתה בא אל הדר בתי, אשר שאלה לשמך וגם אמה תחכה עליך בכליון עינים להגיש לך תודת לבבה.

קארווין עמד כתמר מקשה כי הבטחת הנציב הגדילה על כל תקותיו, וברגע החוא בא גם זכרון יוסף לפניו, והדברים אשר מסר אל ידו להביא אל אמו כי אין כל תקוה לו לצאת למרחב ברצון הנציב, ועתה נשתנה מצב פני הדבר לטוב כי מלבד אשר לא יעמוד הנציב לשטן לו, עוד הבטיחו כי יסל לו המסלה אל כסא המלוכה, ומי הסב לו בכל אלה? האם לא יד יוסף עשתה זאת? הלא

יוסף היה המציל נפש קאטארינא והוא (קארווין) ישא שכר פעולתו, יוסף הופיע עתה לעיניו בדמות יוסף בן יעקב אשר היה כמלאך מושיע אל שר המשקים ויחש לו עתידות וכאשר פתר כן היה והוא לא זכר את יוסף וישכחהו. בעשתונות כאלה צעד אחרי הנציב עד בואם אל חדר קאטארינא, לפני מטה סכוכה במסך ישבה יאהאננא אשת הנציב ובראותה את קארווין הולך אחרי אישה ותמהר לקום ממושבה ותקדם פניו בתודה ותשק בנשיקות פיה את מצחו ותנהלהו אל המטה ותאמר אל בתה, הנה הוא קארווין גואלנו. חיש הוסר המסך וקאטארינא הושיטה את ידו למציל נפשה, עיני קארווין הפיצו אש לוהט על פני העלמה אשר אדמו מבשת עלומים, כמו חפצו להגיד לה כי נכון הוא עוד פעם להרף נפשו בגללה, ותאמר אליו — רגשות לבבי יאלצוני להגיש במו פי את תודתי אל האיש אשר נתן לי חיים, עד עולם לא אשכחך בן נדיב!

— בחפץ לבב הנני גם לתת נפשי כפרך למען השיב לאבותיך בת עדינה כמוך, השיב קארווין אמריו לה — ותודת שפתיך די שלומים היא לי על מפעלי הנקו׳ה אשר כל איש משלומי אמוני דתנו יעשה כזאת.

הנציב נגש אל קארווין וידפק על שכמו ויאמר אליו,

שבה נא וספר לי באר היטב את כל פרשת דבר המקרה, הלא אמרת אתמול כי גם יד יהודי היתה בעזרתך, אנכי שלחתי אתמול לבקשהו אבל לא נחמסו עקבותיו ונושאי המוטות ספרו כי יהודי צעיר נשא אתך במשא בתי עד הארמון.

לדברים האלה השחה העלמה החולה את ראשה לפנים, ותאחז ביד אמה ותאמר: — כן אמי היקרה! כאשר שבה אתמול רוחי בקרבי בהיותנו על יד ביתנו, ואורו עיני כמו הקיצותי מחלום חזיון ליל פגשו מבטי עיני באיש צעיר לימים אשר הביט עלי בעין חנינה וחמלה, ובהנשאי על המעלות העיפותי עוד פעם את עיני, אל המקום אשר עמד שם ולא נראה עוד.

— הפלא ופלא — לקח הנציב דברו, — איזה דרך הוליכך המקרה להפגש עם היהודי ההוא, ועוד יותר נפלא בעיני כי איש יהודי ירהב בנפשו עז לחסום הדרך בעד סוס-הולל ולהרף נפש בעד בת עם נכר.

— אמנם כן הוא — השיב קארווין — אם גם בלב יהודי תקננה הרגשות נעימות ועדינות, הן משפט קדום שֻׁרר בין לאומים שונים להטיל דופי זה בזה ואחד יהרוץ משפט מעקל על השני, כמו השנאה הכבושה בין האשכנזים והבאָהמים, וגורל היהודי עוד נפל לרעה מגורל כל עמי הארץ, כי הוא עם עשוק ורצוץ עם נדכה ונענה ואין מי אשר ידון דינו למזיר. אל יתפלא ארוני על הטותי חסד לעם ממושך וממרט הזה ואדבר טובות עליו, כי אבי המתלונן בצל שדי הורני כן, גם אבי היה כל ימיו אסיר תודה ליהודי אחד על הצילו ממות נפשו, ומהעת אשר הכיר את תכונת היהודי הזה וישרת לבבו היה שם יהודי נשא בפיו ומרומם תחת לשונו, ובן האיש הטוב והישר הזה היה גם המציל את נפש בתכם. — השומעים השתאו השתוממו לדבריו והוא הוסיף לדבר.

— ועתה הנני להגיד בזה איזה דרך נפגשתי את היהודי הצעיר יוסף. — ויספר קארווין בדברים קצרים את דבר פגישתו עם יוסף וברית אהבה אשר כרתו שניהם, גם לא העלים מספר להם את אהבת יוסף אל בת הרב ובגלל אהבה הזאת נאלץ יוסף לעזוב את עיר פראג.

— ועתה אדוני! חתם קארווין את דברו — אחרי אשר עתותי עתה בידי

אדוני אם לשבט או להסר חוב קדוש מוטל עלי מבלי לכחד האמת תחת לשוני וכל דבר לא יפלא מאת אדוני, הנני נותן בזה תודה כי העויתי הישרה, והודעתי את אמי על ידי היהודי הצעיר הזה כי אין לי כל תקוה לצאת מידי הנציב חפשי, אדוני אשר יתראה עתה כמלאך אלהים לפני תארתי במכתבי לאיש זרוע אמיץ לב אשר לא ישא פני כל ואין חסד והנינה לפניו. —

הנציב אשר הקשיב את דברי קארווין ברב קשב נפל אור פניו בשמעו את דבריו האחרונים, דומיה לא נעימה שררה בחדר והנציב התהלך בחדר שקוע בעמקי מחשבותיו, אז פנה אל קארווין ויאמר לו, — כן דברת כי עשית מעשיך בלי דעת ובלי השכל, ואם בוא יבוא מלאכך אל אמך וימסור לה דבריך אז כל עמלי ויגיעי להטות את לבות האונגארין לטובתך להבל וריק. הם לא ישימו עוד מבטחם בי ותקותנו תשאר מעל, אך אולי לא תאבה אמך להטות אזן קשבת לדברי היהודי?

— היא תתן אמונתה בבן היהודי אמרי — ענה קארווין בראש שחות — ומלבד זה מסרתי בידו הרב אשר ירשתי מאבי ונשאתיה תמיד אתי מאז נפלתי שבי. והחרב הזאת תהיה לו לעדה כי כנים דבריו.

הנציב הביט בעין חודרת על קארווין, יען מדברי אלה נוכח לדעת כי רוחו לא היתה נאמנה אתו ולא נתן אמון בו ויאמר אליו:

— התדע בטח כי היהודי עזב כבר את עירנו.

— לא אדע אדוני.

— אם כן הוא עלינו לקדם פני הרעה — וימשך בחזקה בפעמו ויבא בענעש החדרה.

— קרא מהר הנה שני אנשי צבא העומדים על המשמר על יד הארמון — צוה הנציב עליו — וחיש מהר באו שני אנשי צבא החדרה ויתיצבו ביראת הכבוד נכח הנציב.

— מהרו אל רחוב היהודים, וחקרו ודרשו שם אחרי היהודי יוסף אמרי. גם חפשו בחפש מחפש בחדרו אולי תמצאו שם חרב או כתבי יד והביאו הנה. גם החישו את היהודי אל הארמון כאשר תמצאוהו התבינו לדברי?

— סלח נא אדון התחנן קארווין אל הנציב — ישים נא אדוני אל לבו כי היהודי הוא גבר עמיתי וגם הוא המציל נפש בתך.

הנציב הניע בכתפיו כמו רצה להגיד כי לא יוכל לשנות פני הדבר, אך אחרי כן פנה אל אנשי הצבא ויאמר להם השמרו לכם מנגוע ביהודי לרעה וגם לא יפול משערת היהודים היושבים בהגעטהא ארצה כי בנפשכם הוא.

— ואתה ידיד צעיר — פנה בדברו אל קארווין — לכה אתי אל חדרי כי עוד דברים לי אליך, שם אשמיעך הדשות אשר הגיעו לאזני מארץ מולדתך ואתה תדע ותוכח מה טוב לך לעמוד במצב הבינים מבלי לעשות מצדך דבר ואז אך אז יצלח חפצי בידי להוציא מזמות לבבי לפעולת ידים. גם את רעך היהודי אחפוץ להכיר ולדעת תכונת רוחו ולנסותו במסה אם היטבת לעשות לשים מבטחך בו, עתה עלינו לדבר דברנו.

הבהלה ברחוב היהודים

יוסף שב על עקבו אחרי הובא קאטארינא אל המנוחה. הוא לא קוה לשכר פעלו על הצילו את בת הנציב גם לא חכה לתודת פיו, כי מה הוא השכר אשר

יוכל איש יהודי לקוות מיד מושל ארץ ? רק לחננו במתת כסף או בתשורה, ונפשו נעלה בכל אלה ואף אם יתן לו הנציב מלא ביתו כסף וזהב גם אז השיב את מנחתו ריקם, שכרו היה אתו ופעולתו לפניו בהצילו נפש אדם ממות.

— הן היום הראיתי לדעת — אמר יוסף אל לבו — כי גם היהודי הוא עשוי לבלי חת ואמיץ לבו בגבורים, גם הוא עומד הכן להשליך נפשו מנגד בעד חיי איש יהי מאיזה עם שיהיה, ולהקריב חייו על מזבח אהבת אדם, אנכי קדשתי היום את השם ברבים ואין איש בתבל אשר יהי לאל ידו לשלם לי מחיר פעלי, אך מה היה אם כשל כחי והסום ההולל השליך בחמתו את כלנו אל עומק תחתית, אל אלים! קרא יוסף לזכרון הדברים האלה, ויפרוש כפיו השמימה להודות לה' חסדו ויאמר הלא מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו, ברגע ההוא היו כל תקותי ועתידותי מסורים ביד אל שדי אשר בידו נפש כל חי, וישא יוסף עיניו מרום וישפוך שיחו ותודתו לפני אלהים רק שפתיו נעו וקולו לא ישמע, ואחרי התימו להתפלל לפני ה' החיש צעדיו אל החוף ויעבור את הנהר וישם פניו אל מעונו, עוד ביום ההוא הכין לו את כל הדרוש למסע דרכו, אף כי בדעתו היה לעזוב את העיר ליום השלישי כי יום המחרת היה יום זכרון מות אמו אשר נגזרה מארץ החיים זה ארבע עשרה שנה, יום קדוש הוא לאיש ישראל, יום אשר בו יעלה איש יהודי אל לבו כמאמין כבלתי מאמין את זכרון אביו או אמו אשר הלכו למנוחות ביום ההוא, יום אשר בו ישליך היהודי את אלילי כספו ואת אלילי זהבו ויקדיש לבו ונפשו אל נשמות היקרים לו אשר לקחו אל האלהים. ביום הזה יבוא היהודי אל בית התפלה, יתפלל ברגש ויגיד לפני קהל ועדה את הקדיש אשר בו ירומם וינשא צור ישראל, וביום הזה ידליק היהודי נר גדול להאיר כל הלילה וכל היום לזכר נשמת המת.

בצדק המשילו חכמינו את הנשמה לנר ואת התורה לאור, התורה הציצה אור נגה בהנשמה אור אלהים אור יקרות, והנשמה השיב קרניה אל התורה ותפיח בה רוח חיים, כי מה היתה התורה בלי האדם ? אך אותיות פורחות, ומה היתה נפש האדם בלי תורה ובלי דעת, הלא כעיר פרא היה ומותרו מן הבהמה אין.

יוסף התפלל בערב ההוא בבית התפלה ישן-חדש (אלט נייא שול) ובשובו הביתה אחזתהו תוגה חרישית ועצב נורא החזיקהו, ביום הזה הרגיש בנפשו יותר מכל ימי השנה כי יתום נעזב הוא מאם רחמניה, מה יקרה לאיש אהבת אם ומה אמלל הנהו בהעדרה לו, כי מי יתן לו תמורתה ? הלא אוצרות זהב וסגלת מלכים לא ישא באהבת אם, ואף כי ארבע עשרה שנה חלפו עברו מאז עזבתהו אמו ותלך לה למנוחת עולמים, בכל זאת רגעי מותה התיצבו כמו חי לנגד עיניו, עוד עתה יצלל באזניו משק עתר נשיקותיה, אשר נשקה לו חליפות לפני הפרדה ממנו למנוחת נצח, עוד עתה הופיעו לעיניו הרגעים האחרונים אשר בהם חגרה אמו שארית כחה ותשא את ראשה מערש דויה ותחבק בזרועותיה הרועדות את העלם הרך אשר עמד לפניה. העלם האמלל בכה אז בכי תמרורים וישולח מתוך הורתו, ובשובו בערב אל החדר ההוא וירא כי פני אביו כשיד חורו ויושב משמים בין אנשים רבים אשר באו לגמול החסד האחרון אתו וקורא בספר, ושם בפנת הבית תלוי מסך בד ומבעד למסך יאירו נרות רבים. בכליון נפש חפץ העלם לדעת מה שם ויתגנב חרש פנימה ומה חזו עיניו, אמו שוכבת ארצה וישנה שנת עולם ולמראשותיה עומדת מנורה שמן ומפיצה אור מסביב. העלם שם ידו על אמו היקרה אך אהה! הנו קר וכל רוח חיים אין בקרבה, קול פחדים התפרץ מעומק לב הנער, והאב הבהיל לקחת את העלם בזרועותיו ויסך דמעי יגון על חורת פני

הנער האמלל. זכרונות מימי ילדותו נשארו חרותים מאז על לוח לבבו והיום חלפו עברו כבני מרון לפניו ויוסיפו יגון על יגונו ומכאוב על מכאובו. הן אמנם בעוד ימים אחרים ינוח בזרועות אביו, והוא יחבק באהבה רבה את בנו יחידו אשר הוא כל תקותו בחיים, אך הלא תקות האב נכזבה כי הוא לא ישוב הביתה בתור רב ומורה הוראה בישראל אשר אל זה כלתה נפש אביו מאז, כי מורו צוה עליו לעזוב את ישיבתו טרם בא מועד, ומדוע עשה הרב הזקן כן, שאל יוסף את נפשו, האם אהבתו אל חנה הסבה בכל אלה? או בגלל דעותי ומחשבותי מצא הרב לנכון לו להרחיקהו מביתו? יען כי יחשבני להוזה שולל ובעל דמיון אשר דרכי התבל עודן מוזרות לו, והאם אין הצדקה להאיש הזקן הזה אשר ראה עמל ואון בימי חייו לחשב כזאת עלי? מי שם היום לב אל היהודי אשר שם את נפשו בכפו בעד בת עם נכר, האם לא הביטו עלי כל בני הארמון גם העבד הנקלה והנבזה בעין בוז וקלסה, האם לא הפיצו חצי זעמם עלי כמו חללתי בידי הטמאות את גוית העלמה האמללה, אך האם אשמים הם האנשים האלה? אם ככה הורו אותם כהניהם ונביאיהם? אם כה שמעו מפי אבותיהם עוד מימי ילדותם, האם לא עשו ככה גם לבני בריתם? האם לא רדפו באף ובחמה את אחיהם בני עמם, ובגלל מה? בגלל אשר נטו מעט באיזה מנהגים מארחות דתם ואמונתם, ומדוע ייטיבו ליהודים יותר.

מי יתן ויצא אחד מקרבנו להוכיח בלשון מדברת את עותתם על פניהם, לאמר: ראו אנכי איש יהודי אני וגם לי לב אדם ככם, גם אני אחוש וארגיש ככל אדם, לא נופל אנכי מכם; רק אבותיכם שגו וכהניכם פקו פליליה, מוריכם הורו אתכם שוא ותפל ואנחנו עונותיהם נסבול, מי יתן ויצלח בידי אחד מאתנו לפקוח עינים עורות ולהוכיח את משוגתם בדבר שפתים ובפעל כפים, כי אז הלא גאולת עולם היתה לבני אדם, כפי רוח הנביא מלאכי באמרו, הלא אב אחד לכלנו, הלא אל אחד בראנו ומדוע נבגד איש באחיו, אך מדוע לא אהיה אנכי האיש? ואם ידי קצרה לעשות גדולות בעיר הגדולה ההומיה הזאת אלך לי אל ארצי ואל כפר מושבי, שם בפנת ארץ מולדתי אתאמץ להפיץ דעותי ומחשבותי לא בתור רב ומורה כי אם בתור יהודי תמים לאלהיו ולעמו.

ברעיונות כאלה היה שקוע בכל מהלכו מבית התפלה עד בואו אל מעונו, שם הדליק את נר הנשמה וישב על השלחן ללמד משניות, וכה ישב והגה עד חצות ליל ואז שכב על משכבו לתת שנה לעיניו.

הבקר אור ויוסף קם וילך שנית אל בית התפלה, ביום הזה ענה בצום נפשו בדרכו מדי שנה בשנה, בשובו מבית התפלה, הגיע לאזניו שאון עצי הבכאים אשר בחצר מות הלא רחוק ממקום ההוא, „לוא הייתי היום במקום מושב אבי כי עתה התנפלתי על קבר אמי ולשפוך שם שיחי ולהתנות צרת לבבי ומצוקת נפשי, אך היום בחצר מות הזה לא תנחנה אמות שכולות אשר נגזרו מזרועות צאצאיהן בלא עתן, הלא גם אשת הרב אם חנה תנוח בפה" ובדברו פתח את שער החצר מות ויצער אל בינות לקברים, וכה הלך תפוש ברב שרעפיו עד בואו אל המקום ששם ינוחו מתי עולם במערכה כמו כל השוכנים בזה מצאו קברם ביום אחד. יוסף ידע מי הם הקבורים במקום הזה, הלא המה העדים האלמים אשר הראה הרב אותן כאשר נשא מדברותיו בבית הרב. שם תחת שתי אבני גזית מרובעות נחו בשלום הרב ר' יונתן אבי ר' פנחס ועל ידו ראש הקהל, ואצלם שאר ההרוגים אשר ירדו דומה בחג הפסח לפני ששים שנה בהגרה יד מעניהם.

האם באמת הקשיחו אז המרצחים את לבם מבלי שמוע לקול תחנוני האמללים? האם באמת לא פעל קול קריאת שמע ישראל אשר קראו הנהרגים על לבות האכזרים האלה? האם באמת עמדו בקר רוח בראותם את כעס קרבנותיהם יאבקו עם מר המות ולא נחמו על מעשיהם הרעים? כה שאל יוסף לנפשו — אך לא — השיב אמרים לו — האדם לא פריץ חיות זאב ערבות הנהו, גם בלב אכזרי יפעם לפעמים הנחם אחרי עשותו המזמתה, ומי יודע אם לא לרגלי הנחם הנורא הזה ינודו ינועו רבים מהמרצחים האלה כקין בהרגו את אחיו מבלי מצא מנוחה לנפשם, מי יודע אם לא יאכל הנחם כעש את חצי בשרם ויאבדו מתוך הקהל במכאובות נוראים ובענוים קשים ומרים...

פתאום הקשיבו אזניו קול נעים כקול מטיב נגן קורא את שמו מהבית הנשקף אל חצר מות ויעירהו מתרדמת מחשבותיו, ובהרימו את עיניו והנה תמונה נעימה הופיעה לעיניו מבעד החלון היא תמונת חנה אהובתו כי בית הרב היה בקיר החצר מות.

– ה' עמך — קראה חנה אליו מבעד החלון.

—שלום לך — ענה יוסף — עוד יום אחד אתענג בקרבתך, ואז יבוא שמש הצלחתי וחשך עולם יקח עמדתו בלבבי.

מדוע אישון עיני תאמר לתקותנו נואש — ענתה חנה לו — השכחת כי שבועת עולם בינינו ועד נצח לא אחלל שבועתי זאת, אל תרף מיחל, עוד היום אתנפל לרגלי אבי, אנסה עוד פעם להעתיר דברים אליו אולי חנן יחנן לקול בכיתי......

חנה הפכה פתאום פניה ותעזוב את החלון ואחרי רגעים אחדים שבה אל מקומה, פניה כסו בחורת מות ותקרא אל יוסף בקול חרדה, „אנשי צבא יבקשוך, נוסה, המלט מזה.

יוסף השתאה למשמע אזניו וימהר בחפזה לצאת מחצר המות ולבוא אל בית הרב לראות מה כל החרדה הזאת.

ובפתחו את דלת השער וירא והנה המון אדם רב עומדים אגודות אגודות ומשוחחים חד את אחד, ובראותם את יוסף קראו כלם הנה הוא אמרי, ואיש אחד מההמון נגש אליו ויאמר לו, מהר וברח לך מזה או חבה כמעט רגע, ואנחנו נדאג לך כי לא תשיגך יד בעלי המלחמות.

יוסף עמד נבוך ומשתומם ולא ידע מה לעשות אך כשוב רוחו אליו אמר אל הנאספים, הרגעו אחי, אנכי חף מפשע אני ואין בי כל עון אשר חטאתי ובטח משגה הוא ועוד מעט ואפיץ אור על פני הדבר.

„עמוד" קרא אליו ר' זלמן, אל תלך הלאה, אולי הלשינוך קשה על כי הכית את השכור לפני חדש ימים, הרב פחד תמיד לזכרון המקרה הזה ומגורתו באה עתה.

מגורת שוא היא — ענה יוסף בלב נכון ובטוח — ועד מהרה תוכחו לדעת כי משגה הוא, ואני אינני האיש אשר יבקשו — וילך יוסף הלאה עד בואו אל מעונו.

שני אנשי הצבא אשר שלח אותם הנציב להביא את יוסף באו המושים בכלי קרב אל רחוב היהודים והיהודים בראותם את אנשי הצבא נבהלו נהפזו בהאמינם כי קץ כל בשר בא ואנשי צבא רב ידודון ידודון אל הרחוב להכין להם מטבח,

אך בראותם אחרי כן כי רק שנים באו, שבו מעט למנוחתם, ראש הקהל ר' משה יצא לקראתם וישאל להפצם.

—הננו באים במלאכות הנציב לתפש ביד את היהודי האונגארי יוסף אמרי.

—מה חטא חטא האיש אמרי כי באתם לקחת אותו שבי.

—גם נתן לנו הנציב צו להפש במעונו ולקחת אתנו כל אשר נמצא שם לטוב לנו, מהרה להובילנו אל הדר משכנו כי אין עתותינו בידנו לחכות עוד.

מאיר בן ראש הקהל אשר שמר עברה ליוסף מימים רבים נגש אל אנשי הצבא ויאמר להם, באו אחרי ואני אנהגכם אביאכם אל משכן אמרי.

האב לטש עין קצף עליו אך הוא לא שם לבו לכל זה וילך לפני אנשי הצבא להראותם הדרך. המולה גדולה נהיתה בין הנאספים וכלם חרפו וגדפו את המלשין ויאסעל המלה קרא בקול מי יתן בידי הבוגד הבליעל הזה ואמחץ את ראשו במשוט אשר בידי, עד כי נאלץ ראש הקהל לשוב בבושת פנים הביתה.

מאיר עם אנשי הצבא בא אל משכן יוסף אשר היה בבית הרב ולא מצאוהו, ויקרא הרב שמה ומה נבהל הרב בשמעו כי באו לתפש את יוסף בכף, ויתחנן אליהם כי ירפו ידם ממנו ויאמר לתת להם מתת כסף, אך הם לא שעו להתנוני הרב ויאמרו לחכות בחדר עד בוא אמרי, ומאיר הנבל לא עזב את הבית וישב על הכסא לראות אחרית דבר.

יוסף אשר ידע כבר את אשר נעשה, צעד בצעדי און ויבא הביתה, וירא והנה מאיר מוציא חרב שלופה מתבת השלחן אשר עליה מפתח פתוחי הותם עורב אוחז טבעת בחרטומו וירץ יוסף אל מאיר לחטוף החרב מידו.

הנה הוא, צעק מאיר אל אנשי הצבא אשר צררו בידם צרור כתבים שונים.

אנשי הצבא נגשו אל יוסף ויאמרו לו הנך שבוי בידנו.

הנני ללכת אתכם, ענה להם יוסף — אך הניחו לי לקחת את החרב מידי הנבל הזה ולהצפינה כי החרב הזאת לא לי היא.

חרב? ענה אחד מאנשי הצבא, כן פקד עלינו הנציב להביא גם את החרב אל הארמון — ויגש איש הצבא אל מאיר ויקח החרב מידו וישימה מתחת הגורו.

—אהה! אמר יוסף אל לבו — אכן נודע סודנו אל הנציב ואני וקארווין חטאים, האם לא טוב לי להמלט על נפשי למען לא יבלע לרעי קארווין אך הלא הם צעדי ישמרו ומה אעשה אפוא עתה — כה עמד יוסף כאיש נדהם מבלי דעת מה לעשות, והרב בא עוד פעם לחדר יוכף ועל ידו חנה עצובת רוח ושוממה ותשאר על יד הפתח.

מה גדלה אהבת חנה אליו ומה דבקה נפשה בו, היא ידעה להבליג על יגונה ומצוקת לבבה למען תוכל להפרד מאהובה ורצוי נפשה אשר הנהו עתה שבוי כבוגד ופושע, ותתן מעצור לזרם דמעותיה מבלי הסב עצב ויגון בלב יוסף.

—יוסף — קרא הרב אליו — הלא תדע כי דינא דמלכותא דינא, תן תודה מה חטאת ומה העוית, הלא כל ישראל ערבים זה לזה אולי במעשיך המיטות רעה על כל העדה ועל כלנו ישוד קטב נורא, הגד נא אולי יהי לאל ידנו לקדם פני הרעה, הן אמנם ידעתי את ישרתך ותם דרכך, ואדע נאמנה כי לא חטאת במרד ומעל להממשלה, אך מי יוכל עמוד לפני המית בני הנעורים ושאון רוחם אולי בעברת זדונך הבאת עליך רעה ועל כל העדה יצא הקצף.

— „רבי" — השיב יוסף בשפתים רועדות, אל תדאג מאומה, והיה נכון ובטוח כי לא יאונה לך ולעדתך כל רע וכמו שער בנפשי רק החרב ההיא התחובה

בהנור איש הצבא היא הסבה ברעתי, אך אנכי הנני מבטיחך על דברתי כי לא עשיתי עול ולא אדע פשע, ועתה מורי ורבי ברכני לפני הפרדי ממך, אני דמיתי כי ברכת פיך ילוני עד בית אבי, עתה הנני נאלץ ללכת בתור אסיר הממשלה ולקחתו אתי אל בית הבור אך עתותי אפקיד ביד ה׳.

יוסף השח ראשו לפני הרב והוא נשא עליו דברתו ברכת יעקב לבני בניו, ויאמר, המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים וגו׳ ויוסף נפרד מאתו בעינים מלאות דמע, ומבטי עיניו נפגשו במבטי עיני חנה אשר המרמרו מבכי ויוסף פנה אל אנשי הצבא ויאמר להם נלכה לדרכנו.

חנה שבה אל חדרה נפעמה ונבהלה, כחותיה עזבוה ובאין אונים נפלה בזרועות צפורה והיא הביאה את המתעלפת אל מטתה ואחרי עמל רב הצליח בידה להשיב רוח חנה אליה.

אחרי רבע שעה ישבה חנה שוממה על השלחן, והנה קול דופק נשמע אחורי הדלת ור׳ זלמן בא הביתה.

—ה׳ ישמור את הבית הזה מכל צער ויגון — קרא ר׳ זלמן בבואו הביתה — מה גדל שברנו בראותנו את היקר והחשוב הזה הולך שבוי בידי בעלי המלחמות, כל רתוב היהודים יליל מר עליו אך תודה לה׳ כי לא יאנה לו כל רע אני אדע נאמנה אנה הוא בא.

אמור! דבר! קראו חנה וצפורה קול אחד.

הוא יובא אל הארמון על פי מצות הנציב, כן הגידו לי בעלי המלחמות, כי בעברם לפני בית המרזח אשר לי הפצרתי בם כי יבואו הביתה וישתו כוס יין מלא לחיי הנציב, ואחד מהם הגיד לי כי פקידת הנציב הזקה עליהם לבלי לנגוע בו לרעה ולהביאהו ישר אל הארמון.

—יהי שם ה׳ מברך קראה חנה במעל כפיה, חוטא ופושע לא יובא אל הארמון לפני הנציב, קבל ממני תודתי על בשורתך זאת.

—עוד לא תדענה את כל אשר בלבבי — דבר עליהם זלמן בגאון — מהר אשים פעמי אל הארמון כי מודע ומכיר לי שם, הלא הם פקיד הארמון ואיש זקן עבד הנציב, אוהב ישראל מאד, ובהיותי פעם אחת לפני חג המצות בביתו שאלני אם נמצא שם ושארית מאלה אשר נהרגו לפני ששים שנה ביום הבלהות, וגם שני דרכמוני זהב נתן לי לחלק בין העניים ואני מסרתי הכסף ליד ראש הקהל, והעבד הזה נושא חן והסד מלפני הנציב אליו אפנה והוא יהי לי לעזר.

— זלמן — קראה חנה אליו ברגש, לא בן תמותה אתה כי אם מלאך ממרום כי אין קץ לנדבת לבך וחסדך, ואם יצלח בידך להביא בשורות טובות מיוסף —ובדברה כסה אדם חכלילי את פניה אשר זה לא כביר חורו כשיד— אז אקנה לך מצנפת חדשה ועליה מעשה רקמה אשר יכינו אצבעותי.

לא למען קוות לשכר אלך שמה כי אם לשם מצוה אעשה זאת — ענה זלמן — הלא הדבר הזה נוגע לנפש איש יהודי ואיך אוכל התאפק מבלי עשות דבר, וגם אפקדהו לשלום בשמך האף אין זאת?

—עשה כדברך — ענתהו חנה ותושט לו את ידה והוא קם וילך לו.

יום הפקודה

בשבת הנציב עם ידידו קארווין בחדרו שם לפניו את המכתבים אשר באו אליו מאוננארען, וגם הודיע אותו את הסכסוכים שם בדבר ירושת כסא המלוכה

כי מפלגה אחת מתנגדת בכל עז להפץ עליזאבעט אם קארווין להעלות את בנה על כסא המלוכה, והמפלגה הזאת לא הדלה מקרא לה לעזרה איש נכר הנחשב כצר ואויב לארץ ההיא הוא הנציב נעארג פאדיעבראד מבאהמען, ועתה — הנה הנציב בדברו אל קארווין — אין לי טוב כי אם להשלות את המפלגה הזאת בתקות שוא, כי ידי תושיע להם לבצע מזמות לבם ובי ישימו עלי תקותם, ועל כן עליך להשמר ולהזהר לבל יודע באונגארין את היחס והקורבה אשר בינינו, ומתחבולה מדינית עלי להתראות כאויב לך עד הרגעים האחרונים, אך אז יפקחו בעלי המפלגה את עיניהם ויראו כי שוא מבטחם ואז ינוסו מן המערכה ואתה תמלך עליהם בלי חרב ובלי חנית, ועתה הנך רואה ונוכחת כי הדברים אשר שמת בפי היהודי להביאם אל אמך יועילו רק לחותך, כי אמך תבקש לה מסלות חדשות להגיע בהן אל מטרתה, מסלות מלאות אבני מכשול וצורי נגף אשר בהן תנגפנה רגליה ומטרתה ממנה והלאה.

מה מאד קטנתי בעיני עתה — קרא קארווין ברגש — מול האיש הרם והנשא חכם כמלאך אלהים, ומה אקוט בפני על אולתי וסכלותי, איש כמוני איננו שוה בחסדי אדוני אשר עתותי בידו וכל מחשבותיו והגיגו אך להרימני מאשפתות ולהנחילני כסא כבוד בלי לראות בזה כל תועלת לנפשו.

הדברים האלה אשר דבר קארווין באש לוהט פעלו פעולה עזה בלב הנציב עד כי אחזו בזרועותיו ויאמר לו: אם תאבה להשיב לי גמול על הטוב והחסד אשר ברעתי לעשות עמך אחת אשאלך כי לא תקראני עוד בשם אדון, שכח תשכח כי מושל ארץ אני ואתה הנך שבוי בידי, קראני אבי, או רעי ואוהבי, היה אתה בן מקשיב להאיש אשר ינהלך בעצת אב חונן ומטיב, ובצל ביתי תתלונן עד כי תבוא עת לחננה והעקב יושם למישור, אבני הנגף יוסרו מדרך חייך ובדרך המלך תלך ולא תכשל ואז רעי וגבר עמיתי תהי.

הנציב הביט בעין חנינה וחמלה על הנער הנצב לפניו אשר היה ברגעים האלה המאשר בתבל ומרב שמחת לבו נעתקו מפיו מלים ורק מארץ צפצף אמרתו, אבי! גואלי ומרים ראשי ויפול בזרועות הנציב.

הדלת נפתחה פתאם, והכהן ראקאצינא אשר היה לו הרשיון לבוא בלתי קרוא אל חדר הנציב עמד נצב מחריש משתאה על מפתן הבית, בראותו שני אנשים אשר חשבם עד הנה לאויבים בנפש ינוחו עתה איש בזרועות רעהו, ויצעד אל שני הנאהבים ויקרא ויאמר! האח! מה תחוינה עיני? אונגארין ובאֶהמען יכרתו עתה ברית שלום, והברית הזאת תחוש עתידות טובות לשתי הארצות האלה, ואני מעמק לבבי אברך אתכם כי הברית הזאת תהי ברית מלח עולם, הן לכל עצה ותושיה דרושות זרוע עם גבורה ואוהבך זה הראה אתמול את גבורת ידו ואמץ לבבו ועל כן כבר אכברהו ואוהבך זה גם אוהבי יהיה וברית משלשת נכרתה יחד — ובדברו הושיט ידו אל קארווין אשר לחצה באהבה לאות תודה.

עתה יקירי, לקח הכהן עוד פעם את דברו אודיע אתכם את התכלית בואי הנה, הנה הבאתי לכם דבר חדש אשר לא פללתם לראות, ואשר תצרור בכנפיו תקות טובות להתפתחות רוח האדם ולהרחבת הדת והדעת בארץ, הוא ינדע זרוע עז ותשבית חרב ומלחמה מהארץ, ובדברו הוציא מתחת למדיו ספר עב וישימהו על השלחן.

אתם התפלאו בי ותאמינו כי הפרזתי על המדה, לא יקירי! פתחו נא את

הספר הזה ואז תראו כי לא שקר מלי גם הלמדו לדעת את רוח האשכנזים העולה למעלה בחכמה ודעת.

הנציב וקארווין חשו אל השלחן ויפתחו את הספר, וקול תמהון המליטו שפתי שניהם בשימם עין בספר, כי היה ספר תנ"ך בשפת רומי אשר יצא ראשונה מבית הדפוס בשנת 1457 על ידי הממציא גוטטענבערג.

אם נשים עין לאחור אל ימי הבינים ימי חשך וצלמות, ימים אשר חזון הספרים עוד לא נפרץ ודבר ה' היה יקר בעת ההיא, העם גדל ללא חכמה וללא דעת, תורת ה' לא הביטו, כי רק הכהנים הנזירים היו תופשי המדע ובבית מקלטם כתבו את הספרים המעטים אשר נשקל זהב מחירם ונפוצו על פני תבל, ולפתע פתאום בקע כשחר אור חדש בין חשכת הערפל ויפץ חכמה ודעת על פני תבל, העם לא ירעב עוד לספרי מדע וכעשיר כרש יכלו להנות מאור הדעת הזרוע על פני תבל על ידי אלפי רבבות הספרים ומכתבים היוצאים יום יום לאור, אז נוכל לשער את הרושם האדיר והחזק אשר פעל הספר הזה בלבות הנציב, וקארווין בעיני רוח חזה כי מעתה תחל תקופה חדשה בקורות העמים, והתקופה הזאת תביא חדשות ונצורות בכנפיה.

לא הפרזת בדבריך — לקח הנציב דברו, הספר הזה עד הוא כי יד האשכנזים רוממה בכל חכמה ודעת, ותקות טובות צפונות בחיק העתיד לרגלי ההמצאה הזאת.

—מאד חפצתי ללמד את סוד ההמצאה החדשה הזאת, אמר קארווין אל הכהן.

—לדאבון לבנו עומדים האשכנזים על המשמר לבלי יעלה הכוד הזה לאחר —

עת ארוחת הצהרים הגיעה, והנציב קרא את הכהן ואת קארווין אל הלחם, אך קארווין שחר את פני הנציב כי יתן לו ללכת אל חדר קאטארינא כאשר הבטיחה, הנציב נאות לחפצו ויעזב קארווין את החדר והנציב והכהן נשארו עוד שם.

גם לי להשמיעך חדשות — אמר הנציב אל הכהן — שער נא בנפשך, איש יהודי אונגארי אשר כרת ברית אהבה עם קארווין היה לו לעזר בהצלת בתי, וביד האיש היהודי הזה לשום לאל את כל תחבולותי ומחשבות לבבי בדבר כסא מלכות אונגארין, כי קארווין שם בפיו דברים לדבר אותם באזני אמו אשר יפילו עלי אימתה ופחד, ועל כן שלחתי לחפש אחר היהודי ולתפשהו ולהביאהו הנה למען אקדם את פני הרעה.

כפי אשר אחוה אני — אמר הכהן אל הנציב — הסכיל מאד עשה בתתו אמון באיש יהודי ויגלה לו סודותיו ומסתריו, הלא בעד בצע כסף יבגד היהודי ויגלה סוד אחר, האם לא השחוק הוא כי בן שרים יכרות ברית אהבה עם איש יהודי.

כאשר תאר קארווין לפני את תכונת היהודי הנהו איש תם וישר ולבב חכמה בקרבו אך אני אפון מאד אם המצא ימצא איש בין היהודים, אשר רק לבצעם לבם הולך, לא טובה השמועה אשר בני עמנו מעבירים עליהם, ומי יודע אם לא הוליך היהודי הערום הזה שולל את קארווין בתחבולות ערמתו ובחלקת לשונו, ובכל זאת נכספה נפשי להכיר ולדעת את מציל נפש בתי.

ברגע ההוא בא בענעש החדרה ויודיע את הנציב כי המלאכים הביאו את היהודי הנה.

עתה היא עת האכל והקרואים כבר נאספואל השלחן השיב הנציב, על כן הביאו את היהודי בחדר הקטן הנועד למשרתי הבית, ואתה שים עיניך עליו לבל יבלע לו ובל יכלימוהו עבדי הבית.

השמש הופיעה בהדר גאונה ותשלח קרניה אל תוך גלי הנהר מאלדויא, ויוסף ישב דומם באני השיט אשר להיהודי יאסרעל המלח, בין אנשי הצבא המזוינים, ויחבל תחבולות במה להסיר את הרעה המרחפת על רעו קארווין, ויגמור בלבו להגיד לפני הנציב כי החרב באה לידו בדרך עקלקלות, כי כאשר עמל ויגע קארווין להשיב רוח המתעלפת אל קרבה מצא ראש החרב מהמנעל וכפתורו הזהב המשבץ אבני חן משך את לבבו לשלח בעול ידו ולגנוב את החרב מאוהבו קארווין, בזה אסיר הרעה המתחוללת על ראש קארווין — אמר יוסף אל לבו — ואני אתנפל לרגלי הנציב כי לא יחשב לי עון הגנבה בגלל אשר גם ידי הושיעה להציל את בתו, ותקוה נשקפה לי כי הנציב יקרא לי דרור ואז יהי לאל ידי להוציא את חפץ קארווין לפעולת ידים מבלי המיט שואה על קארווין, ומדוע לא יאמין הנציב כי איש יהודי שלח בגנבה ידו, הלא הם יטפלו עלינו עונות וחטאים גדולים מאלה.

כה הגה לב יוסף ולא שער בנפשו כי אוהבו קארווין הוא גלה סודו אל הנציב והוא הביא עליו הפחד הזה, ויאמין אמונה אמן כי איש זר ארב להם כאשר המתיקו סוד יחד ויגלה סודם לאזני הנציב.

השטים באו אל החוף ואחרי הפרד יוסף מבן עמו יאסרעל המלח ויברכהו תופש המשוט כי ה׳ יהי לו לסתרה מחמת אויב, שם פניו אל מלויו ויאמר להם נלכה לדרכנו, ובבואם אל הארמון הובא יוסף אל חדר הנועד לו כפי פקודת הנציב אל בענעש, והחרב והכתבים הובאו אל חדר הנציב.

יוסף ישב לבדו בחדר ויאנח לרגעים על מצבו הנוכחי, אך עד מהרה הביא לו הזקן בענעש ספל חלב, פת ומגדנות.

ראה איש צעיר לימים! הנה הבאתי לך לסעד לבבך, אכול כנפשך שבעך ואל תתעצב אל לבך, איש צעיר לימים כמוך עוד יוכל להבליג על יגונו, ואף אם העוית הישרה מה ממך יהלך? בטח לא הרבית לפשוע כמוני.

עיני הזקן הפיצו פלצות וזועה לעברים ויוסף לדבר אל נפשו.

רק שופך דם אדם לא ימצא מנוחה לנפשו, דם אמללים רפי כח חפי פשע, העושה כזאת ילך תמם בעונו וכיקוד אש תוקד בלבבו תמיד — כה צעק הזקן ויכה באגרופו על חזהו — הה! אהה! פה תוקד אש תמיד לא תכבה.

יוסף הביט משתומם על הזקן ודבריו הרעישו את לבבו, הן אותות שגעון לא נכרו על פניו — אמר אל נפשו — אך בלי תפונה ישא ויסבול מכאובים רעים בעקב מעשה רצח אשר עשה בימי נעוריו, והמעשה הרע הזה יגזול מנוחתו וישיבהו עד דכא, נחומי יוסף נכמרו על הזקן האמלל ויחפץ לבוא אתו בדברים ולהטיף נחומים על לבו, וכאשר קמה סערת לב הזקן לדממה נגש אליו ויאמר לו בענות חן.

שא נא ממני תודתי על הטוב אשר אתה חפץ לעשות לי, אך סלח לי אם עלי להשיב פניך אחור בדבר זה, אני לא אוכל לגעת היום בהמאכלים אשר הבאת לי כי יום צום לי היום הזה, יום אבל ותוגה יום זכרון מות אמי, ואני אף אם חטא חטאתי לא אומר עוד נואש, ומבטחי אשים בה׳ אל טוב וסלח ובעל הרחמים כי ירחם גם עלי ויוציא משפטי לאורה כי עוני איננו גדול מנשוא.

מה זה דברת מיום המות, מאל טוב וסלח, מרחמי ה׳, צעק הזקן מכאב לב, בענעש לא ידע ולא יכיר כל זאת, זמן רב בקשתי רחמי ה׳ ולא מצאתי, הכהנים אמנם סלחו לעוני ויכפרו פשעי אך ה׳ לא העביר חטאתי והתמונות האיומות תולדות חטאת נעורי עוד מרחפות לפני וירדפוני מנוחה. לא אאמין ברחמי שדי ולא אדע חסדי ה׳ כי מדוע אשא ואסבל בלי הרף? מדוע לא הניח לי ה׳ מעצבי ומרגזי, מדוע יסר יסרני וימוגגני תושיה, הה! אלהים! עד מה לא תסלח לעוני האם לא תדע רחם, האם מכאובי עוד קלים בעיניך כי עוד ·תרבה פצע לבבי? פלצות ובעתה אחזו את יוסף לדברי הזקן ויעמוד דומם מבלי דבר והזקן הוסיף לדבר.

הן יהודי אתה יהודי תמים החי בדתו ואמונתו, ומה מאשרים הנכם אתם היהודים כאשר אמללים הם עושי הרשעה המפריעים שלומכם ומנוחתכם, וגם אני הייתי אחד מהם, הביטה נא יהודי בפני, הן אנכי זקנתי ושבתי, ידי תרעדנה ויצורי כצל כלם, אך היו ימים אשר כחי היה בידי ואוני בשרירי בטני וזדון לבי השיאני לנחת זרוע עזי על אנשים נחשלים ורפי כח, אני הייתי הראשון אשר התפרצתו אל בית תפלתכם בימי חג היהודים ואטרוף על ימין ועל שמאל ובחמה שפוכה הכיתי ארצה איש זקן אין אונים, וספרו אשר היה לו למגן מחמת אויב רמסתי בחמתי, המחזה האיום והנורא עודנו עומד כמו חי לנגד עיני, ועל כן עלי לשאת ולסבול עתה עד כי נלאיתי נשוא, הן אמנם יסיתני לבי בשפק לאמר מדוע תהגה נכאים הלא רק איש יהודי הרגת ומה הוא איש יהודי? אך עד מהרה ישיבוני שרעפי האם היהודי לא אדם הנהו? הלא גם הוא יחוש וירגיש כמוני, גם הוא יאכל וישתה, גם לו חסרון ויתרון ככל אדם, גם הוא ישא ויסבול משא משפחתו לעמול בגללם ולהביא להם טרף, ומדוע הרשעת להשבית חיי איש מארץ ולהפריע שלום משפחתו האמללה עד נצח? גדול עונך מנשוא הנך ברעתך ודמך בראשך יהיה.

זרם דמעה שטף עבר על לחיי הזקן ויבך בכי תמרורים.

כנגה הברק יעוף מבין הערפל ויאר את חשכת הלילה כן הבריק רעיון חדש בלבב יוסף ולאורו הביט בעין חודרת עמוק עמוק בנפש הזקן השוממה והנבוכה.

אצבע אלהים היא — אמר יוסף בלבו — עתה אראה בעיני קין הורג אחיו ינוד ינוע ללא אמונה וללא מנוחה והנחם ינוסס כעש בקרבו, לו היית פה מורי ורבי וראית בעיניך רוצח נפש אביך, כי עתה עוד לא תטר איבה בלבך עליו, ועוד תנוד לו ותטיף נחומים על לבו בראותך כי יד המשפט תנחת קשה עליו ותיסרהו שבע על חטאתו.

נפעם ונבהל נגש יוסף אל הזקן ויאמר לו; ה׳ היושב בשמים אשר כיהודי כנוצרי יתפלל לו ויכרע ברך לפניו הוא לא יחפץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה ואתה הלא נחמת על מעשיך, ואף כי לפעמים יסיתוך ילדי רוחך בשפק ומלים לצד עלאה תמלל, האשם לא בך הוא כי אתה הנך כחולה במחלת הקדחת אשר בהתגבר חם אשו עליו ידבר זרות ותהפוכות, ימאס ברופא ורפואתו וישליך סמי תעלתו ארצה, אך צרתך וענות נפשך כור עני הנה אשר תצרף לבבך ותזקק רוחך.

הזקן נשא עיניו אל הדובר בו ויאמר.

דבריך הנעימים אמנם הם רפאות לשרי ושקוי לעצמותי אך הם ירפאו וימחצו יכאיבו ויחבשו יחד פצעי לבבי. אנכי חשבתי דמיתי ככל אחד מאתנו כי היהודים

עם מלאי עון עם נבל הוא אולם מה מאד שגיתי בראותי אותך עתה אחד מהם בתפארת אדם המעלה, לב טוב ורוח נדיבה לך ומדוע הרעותי להם חנם? אהה להותי לא אוכל כפרה.

שגיון נורא! — קרא יוסף מכאב לב — אתה אליל מֹלך, אתה שד משחת, עד מתי תשוד כקטב יומם ותגור אנשים בחרמך? עד מתי יקריבו עובדיך לך אלפי אנשים ועוד מרמם לא תשבע? מתי יהרסו את מזבחיך וישביתו מארץ זכרך, מתי יכירו וידעו כל באי עולם כי כל האנשים אחים הם, כל האנשים ביתרונותיהם ומגרעותיהם, בצדקתם וברשעתם אך בני תמותה המה.

קול הפעמון נשמע בחדר לאות כי כלתה הארוחה, הזקן מחה דמעות עיניו ויאמר אל יוסף: הנה האות כי עלי להביאך אל חדר הנציב ומאד יהמו מעי עליך איש צעיר ורב החסד, פניך יפיקו תם וישר וכל רואך ישבע שבועת אמן כי נקי אתה מעון חף מפשע, ובכל לבי אברכך כי תזכה במשפטך, אך אף אם יעבור עליך מה, הנני נרגש תמיד לעזרתך בכל אשר תמצא ידי, ובדברו החזיק ביד יוסף, וינהלהו דרך תאים ואולמים שונים עד בואם לפני אולם גדול, ויבוא בענעש פנימה להודיע כי היהודי בא, ויוסף עודנו עומד לפני הפתח. לבו הלם הולם פעם ולא יוכל השקט, הן ברגעים האלה תלואים כל עתידותיו ותקותו בחיים, אם ירשיעהו הנציב בהשפטו הלא איש אבד הוא כל הימים, כי גם אחיו בני בריתו יקראו אחריו מלא וישימו קלון על כבודו. הרגעים המעטים אשר עמד אחורי הדלת היו כימות עולם בעיניו, הדלת נפתחה ובענעש יצא ויצוהו לבוא פנימה ויאמצהו בשם אלהים.

הנציב והכהן ישבו על השלחן הקטן ועליו מונחים החרב והכתבים אשר נמצאו בחדר יוסף, ויפל יוסף ארצה ובלבו ערך תפלה למלך המלכים כי יפתח שפתיו ולא יכשל בלשונו.

—קום יהודי! — קרא הנציב אליו, הנה צויתי להביאך הנה למען אשמע מפיך את מטרת שבתך בפראג, הן הלשינוך לפני קשה כי תתערב בענינים מדינים והמתקת סוד עם אחד מאסירי ממשלתי, ובמלאכותו היו פניך מועדות ארצה אונגארען והחרב הזאת הנה לעדה כי כנים הם דברי השטנה הזאת, התדע כי במעשיך אלה בגדת בארץ מגורתך אשר כאורח ישבת בה, ואשמ̇תך גדלה מאד, ואף כי הנך היהודי אשר היה אתמול במצילי נפש בתי אין ביד פעולתך זאת לכפר את עון הקשר והמרד הנמצא בך בתתך יד לבוגדים ופושעים, תן תודה על מעשיך, אולי לא בך האשם כי אם בהאיש אשר השיאך לעשות כזאת אז נקה תנקה אתה והוא ישא את עונך.

—אדון רב החסד! — החל יוסף לדבר דברו — זה כארבע שנים הנני מתגורר בעיר הבירה לרכוש לי דעת ותבונה בתורת ה' ולהקשיב לקח מפי הרב המורה, ואודה ולא אכחד כי על פי מקרה נודעתי זה לא כביר לאחר מילידי ארצי הוא הנער האבד, בן האיש אשר כל יליד אונגארין יתן נפשו ודמו כפר בעדו, הלא הוא בן יאהאן הוניאדי, אך חלילה לי להתערב עם שונים ולמעול מעל בממשלת הארץ מחשבות כאלה רחוקות הן מכליותי, החרב הנמצאה בחדרי אמנם חרב בן הוניאדי אך היא באה אל ידי לא בצדק ולא ביושר והנני נותן תודה על אשמתי זאת ורעי בן הוניאדי נקי מכל חטא ואשמה. אנכי הלכתי אתמול לשוח על יד תעלת הצבי עם רעי קארווין, ופתאם הקשיבו אזנינו קול מוזר קורא לעזרה ונמהר לקול הקורא ועוד היו עתותינו בידינו להציל נפש אדם ממות, אשר אחרי הודע

לי היתה בת ארוני, קארווין נמחץ בראשו ובכל זאת מהר להביא מים חיים מהמעין הקרוב לרחץ את פצעי המתעלפת ולהשיב רוחה אל קרבה, ובעשותו הנה והנה נשמטה החרב ממקומה וארא נצב זהב מעלף אבני חן מתנוצץ מתחת חגורו, ואני אהה! נוקשתי בהות נפשי לשאף הון זרים ואשלח את ידי ואגנוב את החרב מתחת חגורו, העון הזה ראשון הוא בכל ימי חיי, ועתה ארון רחום וחנון! הוסיף יוסף לדבר בהמחות אגלי הזעה מעל פניו, כאשר רחש לבי חסד ורחמים לנפש האבדת ושמתי נפשי בכפי להציל חיי אדם מרדת שחת, כן התעוני ילדי רוחי לעשות מרחה ולגנוב את החרב כי רק אנוש אנוש אני בן תמותה, אתה ארוני אל תהי נמהר במשפטך ואל תטה אזנך לדברי מלשין בן בליעל כי רק בי העון ורעי בן הוניארי נקי.

משתאים הביטו הנציב והכהן איש בפני רעהו, זאת לא דמו ולא עלה על לבם כי איש יהודי ישים אשם נפשו ויעמים עליו אשמת הגנבה אשר החרפה הזאת לא תמחה כל ימי חייו למען הצל בזה נפש איש אשר לא מבני עמו הוא. הנציב התלחש עם הכהן ויאמר לחדול מענות עוד נפש היהודי ולנמלהו רב טוב כיד מושל ארץ, אולם ראקאצינא שחר את פניו להכות עוד למען נסות במסה את הגות לב היהודי ומחשבותיו.

—הנך יהודי ערום — אמר הכהן אליו — אתה העמסת עליך אשמת הגנבה למען לגל מעליך עון המרד להקל בזה ענש חטאתך, ידענו כי עון הגנבה קטן הוא מאד בעיני היהודי. הן אמנם תורת משה תצוה עליכם מבלי לגנוב אך התלמוד הלא יתיר ידכם לעשות כל און ומרמה לבן עם נכרי ולעשקהו כח, ואם אתה חרפת נפשך להציל בת מושל ארץ ממות הלא רק אל השכר אשר קוית למצא עשית זאת, כי כל יהודי ישים נפשו בכפו בגלל הבצע, אך כל אלה לא יועילו למחות חטאת מריך, אנחנו נדע נאמנה כי קבלת החרב מיד בוגד ארץ לאות למען יאמנו דבריך בבואך במלאכותו אל ארצך, וגם נשבעת בשם אלהיך מבלי גלות הדבר לאיש, השכר הגדול אשר קוית למצא במלאכותך זאת לא נדע, אך זאת לא נפון כי רק בגלל השכר הזה תשים מחסום לפיך מבלי גלות דבר.

יוסף הביט במנוחה מגולה בפני הדובר בו, אף כי מורשי לבבו סערו בקרבו ויזהמו כהמות ים למשמע דברי השטנה הנוראה הזאת, אשר תשים קיקלון על כבוד העם כלו, חורת מות כסתה פניו ואגלי זעה נטפו על מצחו ויחגר שארית כחו ויען ויאמר.

—אדונים נכבדים! כל עוד אשר רק אני לבדי עומד לפני כסא משפטכם והאשמה רק על ראשי תחול, אז אוכל לשאת ולסבול את כל אשר תנטלו עלי. אנכי אמרתי כי גנב וחומס אני ואתם תאשימוני ותקראוני בשם בוגד ומורד בממשלה. לא אריב אתכם על זה הנני בידכם ועשו אתי כטוב בעיניכם כי בידכם לחרוץ משפט עלי כחפץ לבבכם, אך ברוחי ונפשי אל תגעו, רק גופי מסור בידכם, אולם אין כל הצדקה לכם לשום דופי בדתי ובעמי אשר הם כל חיי רוחי ונפשי, כי באמרכם אשר רק בגלל השכר ואהבת הבצע חרפתי נפשי להציל נפש בת עם נכר ממות יען כי בת מושל הארץ היא, הלא בזה תשליכו שקוצים על כל בני עמי ואחי וההרפה הזאת לא אוכל נשוא. אני בשמעי קול קורא לעזרה, לא ידעתי אז אם הוא קול יהודי או בלתי יהודי, אם הוא קול בת המושל או קול אחר, רק בכח אהבת אדם הנטועה בקרבי חשתי אל המקום ועשיתי כל אשר על כל בן

אדם לעשות באשר הוא אדם, שכרי אתי ופעולתי לפני כי עשיתי כמשפט התורה וכמשפט התלמוד אשר יורונו לאהוב את כל אדם מבלי הבדל ופרות.

מה מאד תנכרו את התלמוד, ותחרצו משפט מעקל עליו, הספר הקדוש והנשגב הוא היכל הבנוי לתלפיות אשר עמלו בוניו בו מאות בשנים, צדיקים וישרי לב יסדוהו, קדושים וטהורים כללו את יפיו, חסידים ואנשי מעשה הפיצו בו אור יקרות, ולאור הספר הזה נסע ונלך זה אלפי שנה, הוא מקור חיינו ונשמת אפנו; הספר הזה היה לשיחה בפי כל, ויטפלו עליו שקר כי יצאנו לרדוף באף ובחמה את בני הנכר; הספר הנעלה הזה מקור כל המדות הטובות אשר יעשה אותן האדם וחי בהם יאמרו עליו כי משחתו בו, לא אכחד כי נמצאו בו לפעמים דברים המגדילים את ערך היהודי מערך בן עם אחר, ולפעמים ידברו גם עתק בצוררינו מנדינו, אך מדוע תשכחו כי הספר הגדול ורחב ידים הזה לא נערך בשנה אחת ולא יד אחת כתבתהו, מדוע לא תשימו אל לבכם כי הצרות והתלאות הרבות אשר באו עליהם מיד רודפיהם ומעניהם המה הסבו בכל אלה לבטא לפעמים דברים אשר לא כן על בני דורם, גם התולעת בעפר הארץ תדכה תשח עת תרמסנה רגל האדם ולא תאבה הכנע, ולעמת זה שימו נא לבכם אל החקים הצדיקים והמשפטים הישרים אשר חקקו חכמינו אלה, מבלי לעקב את בן עם אחר, ולא להונתו, לרפאותו בחליו ולנחמהו בימי אבלו, להדר פני זקניהם לפרנס ענייהם עם עניי ישראל ועוד משפטים כאלה, גם יצונו התלמוד להתפלל בשלומה של מלכות ולקים דינא דמלכותא, אלה הם מעט מזעיר מלמודי הספר הקדוש אשר תתנו אתם כבודו לשמצה, אשר לאורו נלך בארצות פזורינו אך בו נמצא נחומים לנפשנו ומזור לפצעי לבבנו אשר ימחצונו רודפינו חנם, עד אשר יאיר ה' עיניהם ויבושו ממעשיהם אלה, יכירו וידעו כי שקר טפלו בנו, וברית אחים יכרתו עמנו להטות שכם אחד לעבוד את ה' ושנאת חנם כלה כעשן תכלה, ותכרת מן הארץ.

כה דבר יוסף בדברים הוצבים להבות אש ויורו זיקים לכל עבר. הוא כלה לדבר והנה קול לא מוזר לו הדר לאזניו מבעד המסך אשר באחת מפנות הבית והקול היה קול רעהו קארווין. המסך הורם וקארווין יצא ממחבואו ויקרא ויאמר: רב לכם אדונים לענות עוד נפש רעי הנה נוכחתם למדי את ישרתו וטהר לבבו. הנציב קארווין והכהן נגשו אליו במאור פנים ויושיטו לו את ידם לאות אהבה, אך הבהלה הזאת אשר באה לפתע פתאום הרעישה את יצורי גוו ויתעלף ויפול באין אונים לארץ.

ר' זלמן בארמון הנציב.

ר' זלמן קלינבערג שמר את הבטחתו אשר הבטיח את חנה להכין פעמיו אל הארמון ולראות את שלום יוסף, ויקם בבקר השכם ויתפלל תפלת השחר ותפלתו הזכה יצאה היום מקרב ולב עמוק. רבות חשב והנה במה יוכל לבוא אל הארמון ומי יתן לו לבוא פנימה, הלא העומדים על המשמר יגרשו בחרפה את היהודי הנבזה ונמאס בעיניהם, אולם חיש הופיע אור על עצתו, ויאמר הן לב הפקיד טוב לי מימים רבים וחך אשתו הלא יטעם אכל ומשקה יין, אביאה לה תשורה מכל הבא בידי ואם יכנס היין הלא יצא הסוד ואוכל להציל מפיה דבר אמת על אודות יוסף ומה נעשה בו, וכאשר זמם כן עשה וישם בילקוטו בקבוק יין טוב ואווז צלויה, ועוד מעדנים ותפינים שונים וישימהו על שכמו וילך אל הנהר כלב נכון ובטיח כי יצליח במלאכתו, ויעבר את הנהר, ויבוא עד לפני שער הארמון

ולדאבון לבו לא מצא את פקיד הארמון על מקומו ויאמר לחכות על בואו, ויתיצב על יד השער ויתבונן בתכלת הרקיע אשר ממעל לראשו. פתאום נפתח אשנב השער ויד שלוחה אחזתהו בכתפו וקול קורא אליו מעבר השער מה לך פה? זלמן נבעת מפחד פתאום ויהפך את פניו לראות מי הוא הקורא אליו, אך האיש העומד על המשמר הכירהו חיש מהר ויאמר: בא יהודי ברוך ה', אתה בטובך מלאת אתמול את גרוני יין אולי תביא גם עתה בידך ממסך להשיב רוחנו, בא הנה, ויפתח את השער וזלמן בא אל הארמון.

זלמן הכיר מהר את הדובר אתו כי הוא אחד מאנשי הצבא אשר היה אתמול ברחוב היהודים, וישח לפניו ויאמר לו דבר לי אל הפקיד.

בא אתי אל מעוני ושם נשתעשע יחד בחברת רעים עד בא הפקיד, ובדברו הכה בכפו על הילקוט אשר על זלמן והבקבוק צנח ממקומו ויראה החוצה.

זלמן בא אל מעון אנשי הצבא כלם ויריעו לקראת רעם אשר בא עם היהודי, ויאמרו לו מה לך היהודי הזה?

איש הצבא קרץ בעיניו אל רעיו להראותם את בקבוק היין אשר בילקוט זלמן ויאמר אליהם: היהודי הזה איש טוב וישר הוא ואתמול הגמיאני ממבחר יינו ועוד ידו נטויה להראותני חסדו ובדברו שלח ידו ויוציא הבקבוק מן הילקוט, ויקרא ויאמר ראו כי ידידי זה לא שכח אותי גם היום ויבא לי מיין משקהו, ובדברו חבק את היהודי בזרועותיו והנשארים נגשו ויפתחו חרצבות הילקוט ויוציאו משם כל אשר בו.

זלמן ראה עתה כי מגדליו אשר בנה ברוח דמיונו כעוף יתעופפו, כי במה יתרצה עתה אל אשת הפקיד אם בידו אין מאום, ויעמד משמים באחת מפנות הבית ויאנח לרגעים ואנשי הצבא אכלו וישתו וייטיבו את לבם, ויקראו בקול: אנחנו שותים לחיי היהודי הזה ולחיי כל היהודים. פתאום נפתחה הדלת והזקן בענעש בא, השותים נבהלו למראה הזקן בידעם נאמנה את עברתו כי קשתה והמית שאונם נהפכה לדומיה חרישית.

— הנציב נתן צו — אמר הזקן אל אנשי הצבא — כי ילך אחד מכם אל רחוב היהודים ויקרא הנה אחד ממיודעי יוסף אמרי לבוא לסעדהו על ערש דויו.

כשמוע זלמן את דברי הזקן יצא ממחבואו ויתיצב נוכח בענעש ויאמר לו: אני ממיודעי יוסף אמרי אני הנני עומד הכן לכלכלהו בעת מחלתו תנה לי לבוא אליו.

בענעש הביט בפני היהודי אשר הכרת פניו לא מזרה לו ועד מהרה נכר מי הוא ויאמר אליו, הלא אתה הנך היהודי זלמן קלינבערג, טוב הדבר, בא אחרי ואתם הוללים, פנה בדברו אל אנשי הצבא, שבו במקומכם ואל תלכו עוד ברחוב היהודים להתעולל בהם כאשר התעללתם ביהודי הזה.

זלמן הראה עתה את טהר רוחו ויישר לבבו ויאמר אל בענעש, לא אדוני, הם לא עשו לי כל רע ואני מטוב לב נתתי להם מהנמצא בילקוט, זולת זאת אין דבר.

לב איש הצבא רחש תודה להאיש היהודי וזלמן ברך את המקרה אשר על ידו יוכל להורע כל שרש דבר אודות יוסף, וישאל את פני הזקן להגיד לו את אשר נעשה את הבחור היהודי, והזקן ספר את כל המוצאות אותו, ומה השתומם זלמן בשמעו מפי הזקן, כי יוסף הציל את בת הנציב ממות, וכי הוא מודע לקארווין

יורש כסא אונגארען, ובכל זאת לקח יוסף שבי, ויבקש מהזקן כי יפתר לו את החידה הזאת.

גם אני לא מצאתי את החידה, ענה הזקן את זלמן, ומה רבו חס״י הנציב וכל בני ביתו אל היהודי החולה, וגם הכהן הראש שאל אתמול לשלום החולה וקארווין והעלמה קאטארינא הפצירו בנציב כי ישאר החולה בארמון עד שובו לאיתנו.

— ואני הוסיף הזקן לדבר — אף כי אוהב אני את היהודי הצעיר בכל לבי תאחזוני פלצות בשבתי על יד מטתו, ואשמע את דבריו אשר ישמיע בחם אשו, כמו ידבר משפטים אתי ויוכיחני על מעשי ועל כן בקשתי את הנציב כי יתן לי לקרא את מרעיו לבוא הארמונה לסעדהו ולהפוך משכבו בחליו.

המה באו החדרה אשר יוסף שוכב בו, הוא שכב עתה כבול עץ, פניו רטובים מזעה קרה, על שמורות עיניו ועל מצחו חתיכת בד רטובה במים, על השלחן עמדו ספלי חלב וחמץ, ועל הרצפה עמדה קערה מלאה דם אשר הוציא הרופא מגוף החולה. פתאום נאנח החולה, שמורות עיניו נפתחו מעט ויאמר בקול:

— הלא תראו כי הבת קמה באמה הזקנה ותמרט באכזריות חמה את תלתלי קוצותיה ואתם תעמדו מרחוק, ולא תחושו לעזרת האם הזקנה, מרוע אתם מחשים, התאמינו אתם רכי לב כי ה׳ ילחם לכם, אין לנו עוד משה בן עמרם אשר יוציאנו מסבלות מצרים.

לדבריו אלה התנשא ממשכבו ופניו הדלים והרזים בערו כאש ויוסף לדבר:

על חצר מות הייתי, שם ראיתי את הנהרגים והנשחטים קבורים בארץ, קבור נא רבי ומורי גם שנאתך וקנאתך בין שוכני קבר אלה, ושם ממעל לקדושים האלה יכרתו ברית שלום האנשים, האחים, הבנים...

— התשמע זלמן את דבריו, אמר הזקן בקול רועד, הדברים האלה כמדקרות חרב הם בלבי ויביאו לי המות, תמיד ידבר מנהרגים נשחטים ותחת לשנוא עוד ירבה לסלוח, הה! לבי קרוע ופצוע לא אוכל עוד כלכל — וישם ידו על עיניו ויבך מרה.

צו את הזקן ויצא מפה — לחש הרופא באזני קארווין — יען שיחתו ובכיתו תפעלנה לרעה על האנוש, לו דרושה מנוחה שלמה ומרגוע.

קארווין נשא עיניו וירא את בענעש ואת האיש הזר אשר אתו, ויגש אל זלמן וישאלהו לחפצו.

רע ומודע הנני ליוסף אמרי — ענה זלמן את דברו — ואני נקראתי הנה לכלכל את החולה ולסעדהו.

טוב הדבר ענה קארווין ואתה בענעש צא מפה והשאר את היהודי לבדו פה, כי הרופא צוה במפגיע כי תעזב את חדר החולה לבל תפריע בבכיתך ומדברותיך את מנוחתו.

החולה נפל על משכבו ואחרי דומיה קטנה הוסיף לדבר:

חנה אהובתי! אעזבך עד נצח, אהבתי לך אתן כפר אשרך והצלחתך כאשר הנני עומד הכן לתת נפשי כפר תחת נפשך, אך בלבי תשאר לנצח, בבתי נפשי המלא אהבה לכל אדם עוד ישאר מקום גם בעדך ואחותי תהיי לי כל הימים.

הרופא אחרי עשותו את המוטל עליו נפרד מקארווין ויצא מן הבית, וקארווין נגש אל זלמן ויראהו כסא לשבת ויאמר אליו, מודעך הוא איש דגול מרבבה בישרו ותם דרכו ואין בין אנשים רבים משלו, ואנחנו שנינו נוכל להתגאות ברע כמוהו,

מעמק לבי אבקש את ה׳ כי ישלח לו רפואתו מקדש למען יוכל לעשות גדולות ונצורות בחיין, יהי פאר עמו ומושיע ורב לאחיו האמללים, ולי לאח ורע נאמן אשר ינחני בעצתו ובעזרתו, יתן ה׳ להקימהו מחליו ואז אשימהו לראש לכל היהודים אשר בארצות אונגארען ועתה הנני הולך מזה, בידך אפקיד עתותיו, שמרהו כאישון עיניך ולא תגרע עין ממנו.

אל ידאג אדוני מאומה ענה זלמן וינשק את ידי קארווין — הן אדע מכבר להתהלך עם חולים כאלה, לבך נכון ובטוח כי אעשה בכל אשר לאל ידי, גם אשיר למענו שירי תהלות דוד ואתפלל לה׳ על שלומו, אך אחת אבקש כי יותן לי הרשיון ללכת בערב העירה ולנחם את מורו הדואג לשלומו וכאב את בנו ירצהו. חפצך אשלים, ואני ובענעש נעמוד פה על המשמר תחתיך, ויצא קארווין מהחדר וזלמן עשה כאשר צוה ומעת לעת הניח חתולים קרים על מצח החולה.

רצוי וכפרה

חנה ישבה שוממה ועצובת רוח בחדרה ותחכה על בוא זלמן מהארמון ויודיענה מה נעשה עם יוסף רצוי נפשה, הרגעים ארכו לימים ושנים, הצהרים הגיע, גם הערב אתא ועקבות זלמן עוד לא נודעו. שקועה במצולות עשתונותיה ישבה על יד השלחן ולא הרגישה כי אביה בא החדרה ויתהלך בבית אחת הנה ואחת הנה, ואחר כן עמד נצב לפניה ויתבונן בה בעין חמלה.

חנה התעוררה מתרדמת מחשבותיה ותקרא; אבי מרים ראשי, ותשם את חוהו על חזה וזרם דמעה התפרץ מעיניה ותבך מרה.

הרב שם ידו על מצחה ויאמר: רואה אנכי את פניך כי אינם כתמול שלשום, ידעתי את מצוקת לבבך והוגת נפשך, ידעתי את מכאוביך אשר תשאי ותסבלי, התאמיני להוליך שולל עין אב הצופיה על דרכך והליכתך, גם אדע מי הוא האיש אשר הסב ברעתך ואיננו שוה באהבתך, כי מלבד אשר הוא תלמיד המורד בפני רבו הנהו גם בוגד בדתו ואמונתו, ואותו התחפצי לשום אלוף לראשך, לא בתי הסירי זכרונו מלבבך והמישי תמונתו מבתי נפשך.

— שאני אבי — קראה חנה בעיני דמעה, אם אמר כי חרצת משפט קשה על יוסף, משפט אשר לא בצדק יסודו, יוסף איננו בוגד בדתו ואמונתו, איש תם וישר הוא, חף הוא מכל עון ופשע. והנני נותנת בזה תודה כי אהבהו בכל לב ונפש וגם הוא יאהבני אהבה נאמנה, וכאשר גדלה אהבתו אלי כן יאהב גם את עמו ודתו, אהבתנו יצרה לנו עדן חדש אשר בו יתהלך תמים לפני ה׳, מרוע תהיה אתה הכרוב עם להט החרב המתהפכת לגרשנו מעדן גננו זה, מדוע תנתק בידך שני לבבות קשורים בעבותות נצח, עתה הוספתי עוד לאהבה אותו, עתה בשבתו בבור השבי ואולי כבר נשפט באשמתו, עתה ארגיש בנפשי מה גדלה אהבתי לו, ואף אם חקות האדם ירשיעוהו גם אז לבי יזכהו נגד שופטי ארץ ונגד אבי אהוב נפשי, וברברה התנפלה לרגלי אביה ותבך בכי תמרורים.

הרפי בתי והסירי אולתך מלבך כי לא אוכל לתת את בתי היחידה לאיש ליד התלמיד הסורר והמורה הפורץ גדרות עולם, ומפר חק ומשפט, ומה יאמרו הבריות על זה, כי גם אני שמרתי ארחות פריץ, ודרכו דרכי ומחשבותיו מחשבותי, ודעותיו הן פרי הלקח אשר הקשיב ממני, הלא קללת הדור הבא תרבץ עלי ושמי יהי לשמצה ולדראון נצח, כי הקימותי מביתי אויב לדתנו. לא בתי, לא אוכל להאיר

פנים להאיש הזה, הוא ילך תמם בעונו הנה הוא עתה בין אלה אשר שלומם וטובתם ידרוש, יקום נא עתה ויוכיח צדקת אמונתנו לעיני שונאינו מנדינו האם לא על פניו יברכוהו האם לא יהי לשחוק וקלסה בעיניהם...

חנה נוכחה לדעת מדברי אביה כי שוא כל תקותה להטות את לב אביה לחפצה כאבה גדל מאד ומקור דמעותיה יבש אך אנחות משברות לב התפרצו לרגעים מעומק לבה.

קול רעש נשמע על המעלות ולב חנה נבא לה כי קול צעדי זלמן הוא אשר בא להביא לה בשורה מיוסף, והיא לא שגתה ברואה זלמן התפרץ אל הבית בקצר רוח ולא יכול הוציא הגה מפיו.

הרב וחנה מהרו להגיש לו כסא לשבת ויעמדו עליו בכליון נפש לשמוע מה בפיו. שאני מורי כי לא אוכל דבר, תן לי להנפש מעט וירוח לי ואז אדבר. אחרי דומיה ממשכה לקח דבריו שנית ויאמר, חדשות ונצורות נעשו בהארמון ורק יד ה׳ עשתה זאת יהי שמו מבורך, עוד לא אלמן ישראל מאנשים צדיקים וישרי לב אשר בכחם לשית פאר ותהלה על עמנו ולהרים קרננו בכבוד. התדעו את מי בחרה ההשגחה כלי חפץ למעשהו זה את יוסף אמרי. כרעם בגלגל ביום צח יעוף לפתע פתאום, כן הבהילה הבשורה הזאת את לבות השומעים. הרב אחז בראשו ויעמוד כחולם חלום, הלא זה הוא האיש אשר לפני רגעים המטיר עליו חרפות וגדופים, וזה הוא האיש אשר עשה כל הגדולות האלה.

הגידה נא זלמן השלום ליוסף, האם הרשיעוהו במשפט או יצא לחפשי. הוא ינחל כבוד ויקר עד בלי די, שערו נא בנפשכם יורש עצר אונגארי כהן הראש והנציב ובתו כלם שחרוהו בחררו, אך הניחו לי, הנה יש לי דברים לדבר באזני אביך.

על פני חנה היתה אורה ושמחה, ובלי חמדה יצאה מהחדר, וזלמן נשאר עם הרב לבדו, ויספר לו זלמן את כל המוצאות אותו וכי יוסף חולה הוא ושרים ורוזנים יסעדו אותו על ערש דויו, ויען כי הוא יודע את אהבת חנה אליו, על כן לא חפץ לדבר הדברים האלה בפניה לבל יבלע לה.

עיני הרב הזילו דמעה בשומו אל לבו כי הכה עד הנה בסנורים להריח את יוסף ממנו, ויקרא ויאמר ברגש: רבונו של עולם איך שגיתי להרחיק מביתי את האיש הטוב והישר באנשים, מי יתן ואחבקהו בזרועותי ואבקש ממנו סליחה, עתה ארע ואכיר את ערך אבן החן הזאת, הנני ללכת מחר אתך זלמן, אלך ואראנו, אך השמר לך לבל יגלה מזה דבר לאיש וגם לבתי לא תגיד מאומה.

הרופא והזקן שמרו על החולה חליפות בלילה השני, אש הקדחת פעם עלתה ופעם ירדה במעלותיה. הזקן הקשיב ברב דאגה לנשמת אפיו ובלבו הנשבר והנדכה נשא תפלה אל אלהים כי ישלח רפואתו להיהודי אשר לבו חוה לו אהבה בלי מצרים, ובו ראה כבראי מלטש את חותם תכנית עם יוסף ודתו, והוא בזדון לבו המיט שואה עליהם.

הבקר אור והזקן עודנו יושב על יד המטה עיף ויגע כי נדד שנה מעיניו כל הלילה, והרופא נגש אל החולה ויתבונן בו בעינו החודרת וירא ויבן כי נשתנה מצבו לטובה ותקוה טובה נשקפה לו לאור באור החיים. שחוק נעים עבר על דל שפתיו וידפוק באהבה על שכם הזקן ויאמר לו הגדלת עשות זקן, ובעין אב חונן ומיטיב שמרת על החולה, אך פעולתך לפניך, כי עומד הוא על דרך החיים,

ואתה הנך ציר שלוח מאל עליון להביא לו ישע ומרפא, וחייו מידך נתנו לו.

— יהי שם ה׳ מברך קרא הזקן במעל ידיו, ואגלי דמע נראה בעפעפי עיניו — מי יתן ויחשב לי ה׳ זאת לצדקה בהתיצבי לפניו ביום המשפט.

גם קארווין בא החדרה להודע על תהלוכות המחלה, והרופא נתן תקות טובה בלבו כי כחות גוו גברו על מחלתו ומהר ישוב לאיתנו, אף צוה להזקן כי יתן מנוחה לנפשו העיפה.

— לא — שסע הזקן את דבריו — כל עוד רוחי בי לא אמוש ממטתו, כי בקרבתו אמצא נחומים לנפשי ובלהות צלמות אשר ירדפוני ויענוני תמיד תגוזנה תעבורנה למראה היהודי הצעיר הזה.

קול דופק נשמע מאחורי הדלת וזלמן ועל ידו הרב באו החדרה. הרופא וקארווין בראותם את הרב הזקן אשר הדרת השיבה חופפת עליו נאלמו דומיה, וזלמן אחז בימין הרב להגישהו אל מטת החולה והנה קול איום ונורא קול מרגיז כליות ולב נשמע בחדר, הנאספים נבהלו נחפזו ותאחזמו פלצות, והקול היה קול בענעש אשר השמיע למראה הרב הזקן. עיניו יצאו מחוריהן, יצורי גוו רעדו וינד כנוד הקנה ויפרש ידיו לפניו כמו חפץ לגרש צלם בלהות מפניו. החולה הקיץ לקול הנורא הזה וישב על המטה ויעף עינו לעברים, ולולי החזיקוהו הרופא וקארווין במטתו כי עתה קפץ ממטתו ארצה. זלמן עמד כתמר מקשה על מקומו, ובענעש עמד מול הרב ולא גרע עיניו ממנו, וינס להוציא הגה מפיו אך שפתיו נאלמו דומיה. עיניו נמלאו דם ואש לוהט אחוה בפניו וישאף וישם בחזקה כמו קרב קצו ונוטה למות, ולאחרונה הוציא מלים אחדות לא בשפת אדם כי אם בשפת שד משחת וכפריץ חיה יליל בישימון.

הבאת אתה זקן — לקחת אותי — אתך — אולם — בלא ספר — בלא דם — לא — לא אלך אתך — עוד כחי בידי — ויחגור שארית כחו ויקפוץ אל החלון וישברהו לרסיסים ויזנק מעל החומה אל עומק תחתית ויפל שדוד ארצה.

בהלה איומה אחזה את הנאספים בחדר למראה המחזה הזה, אך לאחרונה התאוששו הרופא וקארווין וירוצו בחפזה ממעלות הבית לבקש את הזקן האבד.

נצחון האור על החשך

המקרה המעציב אשר קרה בחדר יוסף שנה דברים רבים לטובה. הרב הזקן בשמעו אחרי כן את פתרון החידה מרוע שלח הזקן בענעש יד בנפשו וישם קץ לחייו, יען כי הוא היה מרצח נפש אביו יונתן, ובראותו את הרב דמה בנפשו כי רוח הנרצח עלה מקברו לנקום בו נקמתו, הורידו עיניו דמעות, ויחדל מחשוב עוד זרות והתהפוכות בבני עם אחר. הוא ראה ויוכח כי נפש החוטאת לא מבני ישראל תשא ותסבול מכאובים רבים והנחם ידכאהו וירדפהו מנוחה עד כי יבחר מות מחיים. גם הנציב אשר ידע את עקת לב בענעש וצרת רוחו פעל המקרה הזה פעולה עזה עליו, ויתעצב אל לבו מאד בשמעו את אחרית הזקן האמלל, וכאשר נחפש מעון הזקן מצאו בין חפציו כים עם מאתים דרכמוני זהב ובו גליון כתוב כדברים האלה: „אחרי מותי יחלק הכסף הזה לעניי ישראל" ומעבר הגליון ערוכה בקשה אל הנציב לאמר: אדון חונן ומיטיב! עשה עם היהודים חסד ואמת, למען לא תענינה בשאול הנפשות החוטאות אשר שלחו ידם ביהודים.

הזקן האמין בצדק כי דבריו אשר יקראו אחרי מותו יפעלו בלב הנציב ביתר שאת ולא יחטיאו המטרה, כמו קול קורא אליו מעמקי שאול, ובאמנם לא שבו

הדברים האלה ריקם ויעשו פעולתם לטובת היהודים. מצב יוסף הלך הלוך וטוב ולאט לאט שב לאיתנו, ורוחו פרשה כנפים לעוף על במרומי חזיונות אין קץ עוד טרם שבו כחות גופו אליו, ובהודע לו כי הנציב מושך חסד לרעהו קארווין ויתהלך כאח ורע אתו, מלאה נפשו רגשי גיל ויודה לה' חסדו אשר לב מלכים ושרים בידו, בחדר יוסף ישבו תמיד קארווין וקאטארינא לבלות אתו בשיחות רעים, וולמן הביא לו מדי יום ביומו מאכלי כשר מבית הרב למען לא יתגאל בפתבג הנציב.

הרב גמר בלבבו להיטיב אל יוסף את אשר הרע לו, וטרם שם פניו שנית אל הארמון בלוית זלמן, הודיע את בתו חנה כי יוסף חלה ויאנש ועל כן לא שב עד הנה מהארמון. חנה חפצה לעוף כעל כנפים אל הארמון לראות את שלום מאהבה חמדת נפשה, לולי הגיד לה אביה כי ליום מחר יסור יוסף אל ביהם לשוש אתה משוש ויארשה לו לעולם. מי יוכל להאר את עליצות לב חנה ושמחתה הגדולה. אדם הבשת כסה פניה ותלחץ את ראשה אל חזה אביה ומפיה נעתקו מלים. הרב שם פעמיו אל הארמון ובבואו אל חדר יוסף קמו קארווין וקאטארינא לפניו ויתנו לו מקום לימין יוסף, והוא ישב על מקומו הנועד לו ויאמר:

— הנני נותן תודה נגדה נא כל היושבים בזה כי העויתי הישרה, העצבתי את רוחך והדאבתי נפשך חנם, כי לא הכרתי את תכונתך ויושר לבבך, ושגיתי מאר לראות בך רק זרות ותהפוכות, עתה אבקש ממך כי תסלח לי על פשעי ותעביר על עוני.....

לדברים האלה התנשא יוסף ממקומו ויאחז בידי הרב ויאמר! מה לך כל זאת מורי ורבי? מדוע תשפיל כבודך לבקש סליחה מאת תלמידך, אנכי כבר סלחתי ואשא פניך, ידעתי גם ידעתי כי לא בנקל ישרשו מלבך דעותיך הכתובות בדם על לוח לבבך, יען כי עם קשה ערף אנחנו, ועתה מורי תן לי עוד פעם לשבת בקרבתך ולשמע תורת פיך, תן לי עוד פעם להשתעשע בשיחותיך ולהתענג על נעם מדברותיך.

מאר אהיה מאשר לקראך עוד פעם בשם בני ותלמידי — קרא הרב ברנש ויתנפל בזרועות תלמידו — כי יקרת בעיני מאד ואאמץ לך כבן לי, מי יתן ואהיה לך לאב כל הימים.

— מדוע לא — ענה זלמן ממקום עמדתו על יד החלון — תן לו את בתך חנה לאשר לבו יהגה אהבה לה מזמן רב, ואז הלא בנך יהי כל הימים.

פני יוסף אדמו לדברי זלמן, הוא לא דמה בנפשו כי עקבות אהבתו לחנה נודעה גם לאחרים, יען כי היה נזהר תמיד ברוחו מבלי יגלה סודו לאחר ולא יראו פצעי לבבו לעין זר, רק בחבו טמן אהבתי ומכאוביו נשא אתו, ומה השתומם עתה בהוכחו כי עין זלמן צופיה במשכיות לבבו ויודע את אשר בבתי נפשו.

קארווין וקאטארינא עטרו את הרב ויאמרו אליו, אל תקשה את לבבך עוד רב נכבד ואל תמרר חנם שתי נפשות יקרות הקשורות בעבותות אהבה נאמנה הן לו את בתך אהובת נפשו.

— יקחה בשם ה', ובכל לבי אאות לתת לו את בתי, ואקוה כי בתי תהי מאשרה לימינו ואתה יוסף התואיל גם אתה להיות בני חן הוא והלאה?

תחת השב מענה נפל יוסף על צוארי הרב ויזיל דמעי גיל וגם עיני קארווין וקאטארינא הזילו דמע למראה המחזה הזה. אך פתאם נבהלו לקול רעש

הנשמע בחדר כי זלמן לקח בידו כלי חרש וינפצה על הקיר לרסיסים ויקרא בקול „מזל טוב מזל טוב", כמנהג היהודים בעת אשר יכרתו ברית תנאים.

עוד לא עברה הבהלה הראשונה והנציב בא החדרה ואחריו עבר נושא כים מלא בידו, העבד שם את הכים על הארגז ויצא והנציב נגש אל יוסף אשר עמד ביראת הכבוד נגדו ואחרי דומיה ממשכה לקח הנציב דברו ויאמר:

— יהודי צעיר! גנארג פאדיעבראד איננו האיש אשר יאמר עליו כי הוא שוכח גמול כפוי טובה, אתה היית המציל נפש בתי בחברת רעך קארווין, ואני נסיתיך במסה ובחנתי וידעתי שרעפיך. אולם אתה עמדת בנסיונך, והראית לדעת את טהר רוחך ויקרת נפשך, ומה מאוד דאבה נפשנו אני והכהן על כי על ידנו נפלת למשכב וחייך לשאול הגיעו ואנחנו נקוטינו בפנינו על הדבר הזה, אך תודה לאל כי הביאך עד הלום וישב לך ששון ישעך ואור פניך, עתה הגידה נא מה שאלתך ותנתן לך והנני עומד הכן להשלים חפצך בכל אשר תדרוש ממני.

יוסף נפל על ברכיו לפני הנציב ויאמר:

— אדון רב החסד! בשומי נפשי בכפי להציל נפש בתך לא קויתי לשכר בני אדם כי אם לגמול אלהים אשר בידו נפש כל חי. אנכי מלאתי רק חובת האדם באשר הוא אדם ומדוע אדרש גמול מפעלי זה? הטוב והחסד אשר נעשה לי במשך ימי מחלתי אשר לא יד אנוש כי אם יד אל מרום שמתה עלי השביעו את נפשי רצון והנני מאשר מאד, רב לי לראות אנשים מבני רום המעלה מתחרים זה את זה להראות להיהודי אות לטובה ולסמכהו ברוח נדיבתם. רב לי רב כי באתי עד הלום, זה דודי וזה רעי — בהראיתו על קארווין — הוא יודע את הגות לבבי, לפניו נגלו מסתרי נפשי, לא שלומי וטובתי אדרוש, כי אם שלום אחי האמללים, אחי הנדכים והנגשים, הרצוצים והעשוקים על לא חמס בכפם, הנאנחים והנאנקים תחת סבלם הקשה, אדון חונן ומיטיב! אם יחטא איש אחד מבני ישראל הלא על כל עדת ישראל יצא הקצף, אם אחד עשה עול, הלא על כל העם כלו יחול האשם, כי בני ישראל ערבים זה לזה, מדוע לא יאכלו כל העם מפרי הצדק והטוב אשר יעשה אחד מאתנו? מדוע לא ינחלו כל העם פאר ותהלה בעקב מפעלות איש אחד? מדוע ישקלו וימדו הנוצרים את פעולתנו באבן ואבן איפה ואיפה, אדון מאד נעלה! הן אל עליון הושיבך על למושל בארץ רבה, ויתן בידך הכח והעז לעשות הטוב והישר לכל הנברא בצלם אלהים, אנא יכמרו נא נחומיך על עם עני ודל, אחי בשאלתי ועמי בבקשתי, בעד צאן אבדות אלה מפיל אנכי תפלה ותחנה לפני הדום רגליך, חוסה נא על אחי האמללים והאר פניך אליהם, קחם לאזרחים נאמנים במדינת ממשלתך ואל יחשבו לעבדים שפלים רצוצים ונעשקים, משפט משפט אבקש, הדש את החקים הישרים אשר נתן המלך קארל לטובת היהודים ולרגלי המהומות והמבוכות לא נתנו המושלים לבם להחקים הישרים האלה, וזה יהי שכרי וגמול מפעלי.

הדברים האלה אשר דבר יוסף באש לוהט הרעישו את לבות תשומעים. וקארווין נגש אל יוסף ויכרע גם הוא לפני הנציב לאחד בקשתו עם בקשת יוסף. זלמן בכה מרגשת לב והרב נגש אל החלון ויפרוש כפיו מרום כמו ישא תפלה לאל שמים כי בקשת יוסף תמצא מסלות בלב הנציב ברגע ההוא אשר חיי היהודים תלואים בו.

—קומו מכרוע על ברכיכם — נתן הנציב את דברו — לא דרך אנשים לדרש בכריעת ברך דבר אשר יסודתו בצדק ומשפט, אני כבר נמרתי בלבי לשנות מצב

היהודים לטובה, על קבר הזקן בענעש נדרתי נדר לבצע מחשבותי אשר אני חושב עליהם, ואתה רב נכבד! — פנה בדבריו אל הרב — הן עבדי בענעש שב בכל לבו ונפשו מחטאתו, עד כי דאג לטובת בני עמך גם אחרי מותו, הנה הכיס הזה נחלת בנעעש כלו קדש הוא לעניי עמך כפי פקודתו האחרונה. קח את הכסף הזה וחלקהו בין העניים, זאת היתה צואתו האחת, וגם צואתו השנית בדבר היהודים הנני למלאות אחריה, ואני נותן לכל היהודים אשר במדינות ממשלתי זכות אזרח, ומן הוא והלאה יחשבו היהודים לאזרחים כיתר תושבי הארץ, כאשר זכרם לטוב המלך קארל והנני נשבע בשם אל עולם כי אמלא אחרי דברי אלה באמונה. ואתה אמרי איש יקר רוח בכל לבי ונפשי אשלים גם הפץ לבבך, וגמול בפעלך אשיב שבעתים לאחיך בני בריתך אשר בכבודך יתימרו.

הנציב יצא מהחדר ואחריו קארווין וקאטארינא אחרי לחצם ידי יוסף באהבה אשר עמד כאיש נדהם מרב עליצות נפשו, ומה מאשרים היו אלה אשר נשארו בחדר. הרב נשא מרום עיניו ויודה לה' חסדו על התשועה הגדולה אשר עשה ה' לישראל, וברגש ככוד הביט בפני אמרי אשר מידו באו כל האשר והגדולה לעם ישראל וזלם, לא ידע מה לעשות מרוב עליצות נפש וירקד כאיל בחדר ובידו כים שקלי הזהב, וינשק חליפות פעם ידי הרב ופעם ידי יוסף וכלמו היו מאשרים מאד.

החתונה

ימי חג הסכות קרבו אתיו, ימי ששון וגיל לבני ישראל, ימי מנוחה ושלות השקט, אך עוד שמחת משנה שמחו יושבי הרחוב, כי כלם יחגו לפני חג הסכות את כלולת חנה בת הרב עם בחירה יוסף. הנאהבים והנעימים האלה היו שיחתם כל היום ופיהם מלא תהלתם. בבית הרב היתה אורה ושמחה, רבי יצחק אמרי אבי החתן בא מארץ מרחק לחג את כלולת בנו, הוא היה איש שיבה, הדרת פניו קוצותיו כצמר צחר אשר ירדו תלתלים וזקנו הלבן והארוך הפיקו רצון מאת כל רואיו. יום החתונה הגיע, ויוסף הובל אל החפה לפני בית הכנסת -חדש-ישן (אלט נייא שול) בלוית מנגנים ומצלצלים. ואחריו הובאה הכלה בנבל וכנור בתף ומצלתים. לפניה הלכה להקת נשים נושאות בידיהן קערות כסף מלאות זרי פרחים ומבינותם התנוססו הבדלות מאירות בצבע רקמתים, ואחרי העשות הכל כמשפט כדת משה וישראל הבל הנאספים הפנו לשוב בדרך אשר באו. והנה קול קורא נשמע לפתע פתאום, עמדו עמודו, והקול היה קול פייוויל המשרת, אשר רץ בלי כח אל להקת החוגגים להודיע אותם כי שרים גדולים עברו את השער ופניהם מועדות הנה, ובעודנו מדבר והנה קול שעטת סוסים נשמע לתמהון כל הנאספים, מאטיאס קארווין וכלתו קאטארינא הופיעו בהדר גאונם בלוית שני נערים מהארמון ויבאו לברך את החתן והכלה.

קארווין נבחר כבר למלך אונגארין בעזרת הנציב, ויבא גם בברית אהבה עם קאטארינא בת הנציב. ואף כי עתה היה מורם מעם נשגב ונעלה במצבו, בכל זאת לא שכח את רעו היהודי ולבו הגה לו אהבה וכבוד כמלפנים, וכאשר שחרהו יצחק אבי יוסף אוהב נאמן לאבי קארווין כי יכבדהו נגד בני עמו ויבוא לקחת חלק בשמחתו, לא השיב פניו ריקם ויבטיחהו למלא חפצו.

הזקן והחתן בראותם את האורחים הנעלים האלה יצאו מבין הלהקה ויתיצבו לפניהם ברגש כבוד. האורחים ירדו מעל סוסיהם ויברכו את יצחק ואת יוסף וילוו גם הם אל המחנה והמסע החל לנוע, וילכו כלם בדומית השקט עד בואם לפני בית

הרב. המון הנאספים הלכו הלוך ונמוג וההתן הביא את האורחים הנכבדים אל מעונו, שם הציג לפניהם את אשתו חנה והיא בתאר יפיה ויפי מראה הפיקה רצון מהם ותשא חן והסד לפניהם וקאטארינא נשקה מנשיקות פיה, וכה ישבו השאננים האלה שמחים ועליזי לב, וישתעשעו יחד באהבה רבה.

כעבור שעה תמימה קם קארווין ויאמר אל יוסף, עתה הבאתי לך גם אני תשורה ליום כלולתך — ובדברו הוציא מצלחת בגדו גליון חתום בחותמות רבים ויגש אותו ליוסף. הגליון הזה כתב תעודה הוא לך כי הוקמת על לשבת על כסא הרבנות בעיר הגדולה אשר בארץ ממלכתי, וכאשר אשים אני פני אל ארצי תלך גם אתה אתי לבחר עמדתך במקומך החדש.

יוסף נפעם מרגשי שמחה וגיל אשר תקפוהו ויפול על ברכיו ארצה וינשק את ידי מיטיבו ואיש חסדו, —„ועתה — הוסיף קארווין לדבר — עתה תבאנה גם התשורות אשר הביאה לך כלתי" — ויפתח את החלון וישרוק בשפתיו ושני נערים באו החדרה בלוית עבדים רבים ויגישו לפני החתן והכלה הלאים ועדי אבני חן ועוד מתנות רבות כיד המלך אונגארין.

מאטיאס וקארווין נפרדו בשלום מאת החתן והכלה ומיתר הקרואים שם ועד מהרה נשמעה דהרת אביריהם ברחוב היהודים, ואז החלה שמחת החתונה להסיך כוס עדנים על ראש הקרואים אשר נאספו באולם הגדול הנועד לכל משתה ושמחה, וישמחו ויעלזו מאד, ומי היה המאשר בין הקרואים האלה יותר מזלמן קליינבערג, הוא חבש היום על ראשו מצנפת חדשה אשר קנתה לו חנה ותעטרה ברקמות אצבעותיה, שמלה חדשה כסתה את בשרו אשר קנה לו יוסף לאות תודה על הטוב והחסד אשר עשה אתו במשך ימי מחלתו, והוא ישב בין הקרואים ולשונו לא נלאתה לספר הגדולות והנצורות אשר חזו עיניו בהארמין וישביע את כל שומעיו רצון. יוסף וחנה עמדו עתה על גפי מרומי הצלחתם, שמים זכים וטהורים נגלו לפניהם וכוכבי אור הגיהו ממסלותם וישלחו קרני נגהם אל לבות הנאהבים והנעימים האלה.

אחרית דבר

קארווין עלה על כסא המלוכה באונגארין אחרי אשר כרת ברית עולם עם חותנו געארג פאדיעבראד לבלי ירעו ולא ישחיתו זה את זה, ושתי הארצות תחיינה בשלום ולא תצור אשה את אחותה, ואחרי אשר נוכחו עם באהמען לדעת את תכונת הנציב, ישרו ואמץ לבבו, נאותו חורי הארץ ואציליה פה אחד למשחהו למלך ויעל על כסא מלוכת באָהמען והוא שמר מוצא שפתיו ולא שכח חנות את היהודים ויתן להם שווי זכיות כיתר התושבים, וגם הכהן ראקאצינא אשר דבר תמיד סרה ביהודים נהפך לאוהב להם וידבר עליהם טובות. וגם הרב ר' פינחס עזב את דעותיו ומחשבותיו ובהמשח פאדיעבראד למלך באָהמען וישם משכנו בחצר המלך אשר בפראג, יצא הרב וראשי הקהל לקראתו בספרי תורה ויברכוהו בשם ה'.

ויוסף היה רב בעדה גדולה באונגארין וינהל צאן מרעיתו בהשקט ובבטחה ויהי להם לאב ולרועה נאמן, ואהבת המלך ואשתו קאטארינא לא יספה לעולם, ויהי ליוסף יד ושם בחצר המלך, ויהי דורש טוב ליהודים ורצוי לכל אחיו, ושמו נשא בפי בני עמו עד דור דורים.

המתים להחיות.

ר' יוסף בן יצחק קמחי. דרכו ופעולותיו לחכמת הלשון ובאורי מקראות.

הכל תלוי במזל ואפילו תולדותיו של אדם גדול, יש אדם שהשעה שחקה לו וההצלחה עמדה לימינו לקנות לו שם עולם כאחד הגדולים אף כי שעמלו בחכמה ודעת לא יתרה מאנשים אחרים שהיו בזמנו, אשר אין שם להם ולא זכר בתולדות עמם, ויש אדם אשר למרות כל עמלו בחכמה ובדעת ובכשרון, ולמרות חכמתו הגדולה המאירה את פניו בחיים, במותו גם חכמתו תמות עמו, ובשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואין זכרון לו עוד בחיים, אולם הימות החכם לעולם? הישכח שמו לעד, ולנצח נצחים לא יעלה מתהום הנשיה? לא, ולא, יש יום בתולדה תקרא: המתים להחיות, ותעורר רפאים נשכחים מקברם להעמידם כמו חי. אחד ממתי ימי הבינים שחיו בימינו הוא הרב המדקדק והמפרש הגדול ר' יוסף בן ר' יצחק ממשפחת קמחי, גם לו לא הצליח להעשות לאדם מפורסם, ובעוד שבניו המהוללים ה"ה ר' משה קמחי ור' דוד קמחי (הרד"ק) יצא טבעם ויתפרסמו בכל העולם, ועוד היום כל חוקרי לשוננו הקדושה שואבים ממעין תורתם ושמם וזכרם ברוך בפיהם, הנה שם אביהם הגדול אשר מבאר תורתו שתו גם הם ומפיו חיו, השם הזה נשכח כמת מלב עמנו זה מאות בשנים, עד שבימינו זכינו לאורו של הרי"ק, כי קמו אנשי מדע ובינה להקיץ את הנרדמים בבתי עקד הספרים מתרדמתם הארוכה, ולגלות את העפר והאבק מעל גנזי מחמדים מתורתם של קדמונינו ז"ל, וזכינו להאור הגדול הגנוז בספרי ר' יוסף קמחי, אם כי לא הגיע למעלת המדקדק הגדול אבן גנאח אשר אין ערוך לו בכל הדורות הבאים עד היום הזה, וגם עד הראב"ע לא בא, בכ"ז גם הוא ענק הוא בין המבארים הגדולים, כי בשפטנו על ערך איזה חכם לא רק על רוב חכמתו נטה קו, ולנו גם לבחון את פעולותיו והתועלת שיצאה ממנו לבאים אחריו, ואם מנקודה זאת נבוא להעריך את הריק"ם הלא יגדל כבודו שבעתים מאלה שקדמוהו, כי הוא היה הראשון אשר הביא פרי קדש הלולים מארצו ספרד המהוללה והמשובחה בתנובות סופריה דורשי לשון עבר ויטעם שורק על אדמת פרובינציא, אשר עד עת בואו שמה כסו־חרולים פניה, והנטיה אחרי הדרש שהיתה לזרא גם בעיני רבותינו הגדולים בצרפת הצפונית הר"ת והרשב"ם והר"י בכור שור, הלמוד המוזר והפרוע הזה השחית את הוד יופי המקראות אשר על כן לאיש גדול ורב העליליה בספרותנו יחשב הריק"ם בסללו מסלה לבאור תורתנו הקָ', ויצב לו מצבת כבוד מצבה חיה וקימה לעד ולעולמי עולמים בהיכל התורה. והנה החכם גייגער כבר נטה ידו עוד בשנת תרי"ז ויזכור את יוסף ויעלהו מתהום הנשיה, ויכתוב אודותיו מאמר נכבד ויקר, אולם באשר שלא היו למראה עיניו עוד כל ספרי הריק"ם כמו ס' הגלוי וס' הזכרון החסיר הרבה מתולדותיו, וננסה נא אנחנו למלאות את החסרון בתתנו מושג נכון מתהלוכותיו של האדם הגדול ודרכו שבחר לו בבאורי מקראות, נלקט שושנים ופרחים הפזורים גם בספרי בנו הרד"ק שמביא בשם אביו, ואז נדון דין אמת לאמתו.

ר' יוסף קמחי נולד בארץ ספרד בסוף המאה הט' לאלף החמישי בתחלת המאה

הי"ב למספרם, עוד בימי עלומיו נאלץ היה לעזוב את ארץ מכורתו מחמת המציק אשר כונן להשחית ולהעביר את היהודים מעל דתם, ויט אהלו אהל התורה והחכמה בעיר נרבונא אשר שמה יצא לתהלה בכל תפוצות ישראל, אולם בצאתו מארץ ספרד עזב רק את חומותיה ואת אבניה אבל את רוחה הכביר רוח המדע והחקירה אשר בה עלו חכמי הארץ הזאת על כל, את הרוח הזה לא מאס כאשר הלך בגולה, ועל כל כתביו מרחף תמיד הרוח הגדול של הספרדים, אולם נעלה הוא הריק"ם ויגדל על כל מבארי תורתנו בזאת שידע היטב את לשון ערב האחות העשירה לשפת קדשנו, השפה המדוברת אז לרב בארץ מולדתו, וע"פ השפה הזאת באר הרבה מלות שלא נפתרו כראוי עד זמנו, וחסד גדול עשה הקב"ה עמנו שפזורנו בין האומות, כי כאשר התודע הריק"ם אל מבטא הנוצרים וילמד את שפתם העשירנו עשר רב בחקקו חוקה כי גם ללשוננו הק' יש חמש תנועות תחת השלש שהאמינו עד כה. הדבר הזה הוא יסוד מוסד ופנת יקרת לחקירת לשוננו הקדושה, העיר שאף כי תכונת לשון עבר ותכונת לשון הישמעאלים שוות הן בכ"ו דרכי התנועות רחוקות זו מזו, כי תחת אשר להאחרונה רק שלש תנועות יסודיות אַ אִ אָ ומהם ימשכו כל התנועות היתרות העולות לשבעה לא יותר, לא כן חלק העבריה ולא אמת היא בפי המדקדקים שקדמוהו שחגו להעבריה גם במחוג צר כזה, וירחיב את גבולה וישוה אותה לשפת הנוצרים, וגם לה חמש תנועות ראשיות אַ אֶ אִ אָ אוּ ויקבע בה מסמרות עד כי היתה דעתו זאת הלכה קבועה לדורות הבאים אחריו [1].

הריק"ם חבר שני ספרים בדקדוק, ס' הגלוי [2]) וס' הזכרון [3]) רב ערך הראשון שחובר באחרונה על השני ולכן נקדימהו גם אנו לדבר עליו בתחלה. ערבוביא ובלבול הדעות היתה בין הסופרים ורושמי הספרים אודות הס' הגלוי עוד קודם שיצא לאור הדפוס, וכלם שגו בזה וילכו חשך ולא אור [4]). הס' הזה רובו ככלו נוסד על אדני מחברת של מנחם בן סרוק המדקדק הראשון בארצות המערב, הס' כאשר הוא לפנינו נחלק לב' חלקים, חלקו הראשון כולל בקרבו תשובת דונש ומנחם והכרעות ר"ת בין החולקים, תלמידי דונש ומנחם אשר קנאו את קנאת מוריהם ויתאזרו להראות את תקפם וגבורתם [5]) והריק"ם מעביר תחת שבטו שבט הבקרת את כל החלוקים וההכרעות של הר"ת, ומתשובותיו של הריק"ם נראה את גדלו של רבינו תם, שהריק"ם אף כי שלא יאמר קדוש לכל דבריו וחולק עליו בכ"ז ינהג בו כבוד ומכנה אותו: אדוננו גאוננו חלי החכמה ועדי המזמה (ס' הגלוי 56) מאור לבנו (שם 45). כאשר אמר המחבר בהקדמתו בחר בשם הזה כי הוא גלוי דעתו בין דעות הקדמונים החולקים זה על זה ובא הוא לגלות דעתו, לפי זה

---

[1]) כל זה באר היטב החכם נייגער במאמרו על ר"י קמחי באוצר נחמד I דף 97 (קבוצת מאמרים 2—1).

[2]) הוציאו לאור בתוך מכתבי החברה מקיצי נרדמים החכם Matheus בשנת תרמ"ז.

[3]) הוציאו לאור החכם הנודע לשם בספרות תולדות הדקדוק בימי הבינים הפרופיסור Bacher בתוך מכתבי החברה הנ"ל בשנת תרמ"ח.

[4]) ראה בהקדמה לס' הגלוי צד VII—VIII.

[5]) נודע הוא לכל באי שערי ספרותנו כי מריבה גדולה היתה בין המדקדקים הגדולים מנחם בן סרוק ודונש בן לברט והאחרון הכביד ומאד רדף את מנחם, ואחר זמן נתעורר שר התורה והחכמה ר' יעקב בן מאיר נכד רש"י ז"ל המכונה רבינו תם והכריע ביניהם, ועל הרוב אשר השיג דונש את מנחם המליץ הר"ת טוב עליו ליישב את דבריו, ואך מעט מזער נתן הצדק להשגות דונש.

היה לנו לנקד ס' הגָלוי אולם ידענו כי המחבר כוון לשם ס' הגָלוי כי זה דרכו בקרש לתת שם לחבוריו בשם הלקוח מכה"ק, וקורא את שם ספרו על דקדוק ס' הזכרון ע"פ הכתוב במלאכי ג' ט"ז, ואת פירושו על נביאים קרא בשם ס' המקנה ע"פ הכתוב בירמיה ל"ב י"ד, ועפ"י אותו מקרא קרא גם את ספרו זה שאנו עסוקים בו ס' הגלוי. הנה בהמבוא לספרו הגלוי רצה להליץ בעד דונש ומנחם ואומר שאף אם שגו בראוה בחבוריהם לא בם האשם כלו כי עם דורם תלין משוגתם, יען כי בומנם לא נפקחו עוד עיני החכמים לראות את הכלל הגדול בדקדוק אשר מסר לנו אחר זה המדקדק המהולל והמשובח ר"י חיוג, שמצא כי לשון ישמעאל כלשוננו הקדושה כל השרשים הם לפחות בני ג' אותיות ואף נעלמו לפעמים מפני נוח האותיות או רפיונן, ולא כדעת הקורמים שיש גם שרשים בני ב' אותיות או גם בן אות אחת ועל כן סרו מדרך האמת ולא הלכו בדרך השכל, אולם לא מליץ מושבע הוא הריק"ם להגן תמיד על הקורמים לו, ולפעמים יצא כגבור ערוך לקרב וישלך חצים ללב הקדמונים לגלות קלונם ואי ידיעתם מבלי שים אל לב כי החדשות לא נודעו עוד בדור מנחם, בכל זאת יכאיבהו בלשונו [6]) ואולי צדק הריק"ם בשפכו את חמתו על מנחם באשר בכמה מקומות חטא מאד אל האמת ונפל ברשת הטעות עד כי נשתומם על המראה המוזר הזה [7]) וביחוד יתלונן עליו על שלא הכיר את שרשי הפעלים פ"נ ופ"נ [8]) ובזה נופל מנחם מן דונש שכבר הרחיב מעט את ידיעתו בדקדוק הלשון, ע"כ בואו נחזיק טובה גם להריק"ם שכתב לפעמים מרורות על מנחם אשר בכל זאת ברגז רחם זכר, וכבר יכבדהו כראוי לו כי הוא היה הראשון אשר כתב בשפת עבר ספרים בדקדוק, ויתן בזה יד ללמוד את לשוננו גם לאלה אשר לא ידעו את שפת ערב. כשנתבונן על דרכי של הריק"ם בספרו הגלוי נראה כי ברוב הדברים שהשיג דונש על מנחם הצדיק את דונש והודה לדבריו בחזקו אותם בראיות נכוחות וחזקות, אולם בכמה דברים עזב את שניהם ויבור לו דרך חרשה לעצמו בפירושיו. מובן מאליו כי ס' הגלוי שנוסד על שרשי לשון עבר אי אפשר היה להריק"ם לעמוד בעוגה צרה כזאת מבלי לזוז ממנה אף פסיעה, רוח האדם הגדול הזה המקיף את כל התורה הכתובה לא יכלא מבלי לבאר בדרך הלוכו גם הרבה כתובים, ולכן היה יהיה לנו הס' הזה גם לאוצר פירושים רבים, ובו נמצא גם רכוש רב לבאורי מקראות, ובהם נתנחם על יתר באוריו שנאברו מאתנו בצוק העתים ולא זכינו לאורם להתבשם מתורתו וחכמתו.

רבנו המחבר אהב את המליצה, להלביש את מחשבותיו במחלצות נאות ויפות למען ענג את הקורא אשר אולי בהעדר נעם לשון ילאה ויחדל מלהגות בספרי מרע הדורשים עיון ואינם מושכים את הלב, וכבר העידו על זה הח' גיינר במאמרו על הריק"ם ובאכער בהקדמתו לס' הזכרון, והאחרון היטיב לציין את כל המקומות בהספר הזה שבהם השתמש המחבר במליצת לשון, כמו בצד 56 בדברו על זה כי איננו נכון לחרש לשונות, כותב: ורבנו לא בחר ללכת אל עיר השמות לבנות הדבקים ולהפריד המחלקים,

---

[6]) ראה לדוגמא צד 106; ולה' אשם אשם, צד 148 וכזה היה דעתו כדעת שקוף כי כל שרשיו ינקוף.

[7]) בצד 99 כותב הריק"ם; ונודע מנחם בכל דבריו שלא למד בניני הפעלים העוברים והעומדים הקלים והכבדים וגו'.

[8]) כמו בצד 92 מתמרמר עליו כי; עקר הנונין כדרכו, בצד 146; אכן שונא נונין היה יען כי דרכה להתבלע, וגם היודין לא ידע שהתבלע.

או בצד 58 בדברו אודות יו"ר שבמלת וירא שלא נמצאו משקלים כאלו כותב: אך מקצתם אמרו הואיל באחת מאותיות אית"ן נמצא בכל אית"ן יהיה איתן מושבך וישים בם מצבם ואל מקום האות האחת אחריה תלכנה חברותיה ורעותיה מובאות לה. והמליצה כל כך חביבה לו שבהרבה מקומות ישתמש בה שלא לצורך כלל ורק להשלים את החרוז ותו לא מידי, כמו בצד 30 החלב שהיה כלו ע"ג המזבח, ולאויבי יכין מטבח, ובצד 37 והיזדין והנונין נבלעות ברגש ובית אלהינו נהלך ברגש, ועוד במקומות רבים שלא נרצה ליזול וליחשוב כי רוכלא.

החלק השני מן ס' הגלוי סובב כלו על מחברת מנחם ביחוד על אלה הערכים אשר עליהם לא השיג דונש בן לברט, ובעין בוחנת וחודרת ישים לאל את דברי מנחם, וברוח הבקרת יחרוץ עליו משפטו כי יען שלא נגלו לפניו דרכי האותיות הנחות והרפות וגם את שרשי פ"נ לא הכיר, לא הבין בכמה דברים את תאר השרש כאשר הוא בשלמותו. ופעמים רבות חבר ביחד בערך אחד מלות אשר אין להם קרבה זו לזו, ולפעמים רחק את הקרובות, וגם על זאת פקח הריק"ם את עיניו ויתקן את אשר עות מנחם [9]. בספרו מביא ומזכיר כמעט את כל חכמי וזקני הלשון שהיו מלפניו מזמן הר' סעדיה גאון, ולא לבד את הספרדים אשר היו בארצות אזיא כי יביא גם את הצרפתים כמו את מאור הגולה רש"י וצוקלה"ה, את רבנו נסים הגאון בקירויאן ואת ר"י הלוי זכרם לטוב, ומה יקר הדבר הזה לנו כי לפעמים מביא באורים נחמדים מר' סעדיה גאון אשר לדאבון לבבנו לא נשארו לנו מפירושיו, ובעבור זה לא אמנע מלהציג בזה שני באורים שמביאם המחבר בשם הרס"ג, בערך חושן בחלק הראשון צד 40 על הפסוק הקשה והסתום בשמות כ"ד י"א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מפרש הוראתן שעוד היו בכל זאת בחיים חיתם ואכלו ושתו כשאר בני אדם, כן העתיק את פירוש הרס"ג על הפרשה הסתומה (שמואל ב' כ"א) מובא בערך כפר בחלק השני צד 110—111, במקומות לא מעטים מזכיר את פירושי רש"י ומכנהו הרב הגדול, ובהקדמתו לס' הגלוי מביא גם את הראב"ע וכותב עליו שחבר ספר צחות והרבה יגיעת בשר להוציא דבריו לאור, אבל בחבורו לא יזכור את הראב"ע כי חיו שניהם בזמן אחד, והריק"ם לא האריך ימים רבים אחרי מות הראב"ע, ולא ראה את כל חבוריו ובאוריו על התנ"ך שלא באו אליו. וראיתי להעיר פה כי במקום אחד מצינו פירוש אחד של הריק"ם המתאים באופן נפלא מאד עם דרך הראב"ע בבאוריו והוא בס' הגלוי בח"ב ערך בשל צד 77. בבאור המלה בשלם במלכים א' י"ט כ"א אומר כי באורה כמו בשל להם ומביא ראיה מן המקרא בני יצאוני ואינם בירמיה י' שמלת יצאוני גם היא מרכבת ופירושה בני יצאו ממני, וגם הראב"ע בדברו אודות דקדוק הלשון מביא הרבה פעמים ראיה מן הפסוק הזה בירמיה ומפרשו כדעת המחבר, גם אתפלא כי הריק"ם לא זכר אף פעם אחד את שם החוקר הגדול ר' יהודה בן קריש אשר לדעת קצת חכמי זמננו חי קרוב לזמן הרס"ג, האם לא ידע את חבוריו באשר לא נתפרסמו בארצו פרובינציאה? והנה בצד 74 מס' הגלוי מזכיר בשם אחרים

---

[9]) הנה כאשר נערוך את הנוסחאות של המחברת אשר ר"י קמחי מזכירן עם הגרסאות שהן לפנינו בהוצאת החכם פיליפאווסקי עם הנוסחאות אשר גלה לנו החכם המהולל הפרופ' דוד קויפמאן נ"י על פי הכתב־יד מן הס' הזה בבערן אז נראה כי שונות הנה באיזה מקומות הגרסאות אשר בהן השתמש הריק"ם מאלו אשר בכל כתבי־יד הנודעים לנו, לבד שמביא לפעמים פסוקים שאינם נמצאים באלו אלא שלפעמים גם מנין חלקי הערכים שונה מן המנין בכתבי־יד הנודעים לנו עד עתה, אולם אין פה המקום להרחיב בזה הדברים.

השואת מלת בָל ברניאל ו' ט"ו לאחותה הערבית בַל והוראתה לפי זה מחשבה ומשיג על זאת, ואולי האחרים הוא ר"י בן קריש שנמצא לו ההשואה הזאת בספרו רסאלה (הו"ל החכמים Barges וגאלדבערג בפארים 1857) ואשר חזקה את השערתי זאת כי הר"י בן קריש הוא אבי ההשואה הזאת הוא, כי הרד"ק בסוף ס' השרשים שלו בערך בל מביא את המליצה הערבית אגעל באלה והיא היא הנמצאת גם אצל הר"י בן קריש בהמקום הנזכר.

הרד"ק בחבוריו וביחוד בשרשים שלו מביא כמה פעמים את פירושי אביו הגדול הלקוחים מן ס' הגלוי בהזכרת שמו ובלי הזכרת שמו, ונפלא הדבר כי נמצאהו לפעמים מדבר דברים בשם אביו ובאמת לא כן הוא דעת אביו, כמו בערך אשמנים בס' השרשים כותב בשם אביו שהאל"ף היא מן יסוד המלה והריק"ם בס' הגלוי אומר בפירוש שהאל"ף נוספת, כן בערך קור מביא בשם אביו כי קוריהם בישעיה נ"ט ו' היא כמו קורות בתינו ארזים שיר השירים א', והריק"ם בס' הגלוי מתמרמר על מנחם שחבר ב' המלות ביחד כי אין ביניהם שום יחס.

בספר הגלוי אשר לפנינו בחלקו הראשון נספחים כמעט לכל ערך דברים מאת איש אחד בנימין שלא נדע מה ומי הוא, וכל דבריו המתחילים תמיד „ואני בנימין" הם להצדיק את הר"ת מן ההשגות שהשיג עליו הריק"ם, ואולי צדקה השערת החכם **Matthaus** מו"ל את ס' הגלוי כי בנימין זה היה צרפתי, כי תמיד נושא על שפתיו את שמות חכמי הארץ הזאת, וגם לא ישר בעיניו השואות שרשי לשון עבר עם שכנגדם בשפת הישמעאלים, וההשואה הזאת היתה רחוקה גם מלב רוב חכמי ארץ מולדתו, באיזה מקומות מכנה בנימין זה את הריק"ם בשם „הקורא", ויפה פירש הר"י רייפמאנן מלשון הכתוב כאשר ירדוף הקורא בהרים [10].

נפן נא עתה מן ס' הגלוי ונשימה פנינו אל ספרו השני של הריק"ם והוא ס' הזכרון אשר חבר בראשנה ומזכירו איזה פעמים בס' הגלוי. שונה מאד ס' הזכרון מן ס' הגלוי לא לבד בכמותו כי דק ורזה הוא אלא גם באיכותו, כי לו אין יתרון על שאר ספרי דקדוק למחברים אחרים בזמנים הבאים. הס' מכיל בקרבו כל דרכי הדקדוק בלשון צח וקל אבל לא כס' הרקמה לר"י בן גנאח. בטח היהה כונת המחבר להגרות בספרו זה לתלמידים שאין דעתם פנויה לעלות מעלה, ולכן כנהו גם בשם ס' הזכרון, והוא שיהיה לאות ולזכרון לכל מי שירצה להתלמד בדקדוק לשוננו בלא עמל ובלא יגיעה שלא על מנת להשתלם בה. והנה לא לבד שלא גלה לנו חדשות בספרו זה הניח גם את הישנות וישכח את תורת ההרכבה (Syntaxis) ולא דבר עליה מאומה, אך מעט מוער במקומות מעטים יפיץ אור על איזה מדרכי ההרכבה, ובזה נופל עוד ספרו מספרי הראב"ע שנתחברו ג"כ למען התלמידים להקל מעליהם. הספר הזה בכלל עני מאד בתכנו כאשר אמרנו. בתחלה מדבר על יסוד לשוננו הקרושה ועל האותיות ושמושן כידוע זה לכל מבין בספרים כאלה, גם הוא נותן סימן מיוחד להאותיות השמושיות והוא אתכנה משלי כו, בדבריו על שמות הפעלים (Substantive) היטיב לשקול כל המשקלים השונים אשר נפגשם בהביטנו על תארי השמות הללו, ובזה היטיב מאד לעשות סדר נאה ויפה, ומורה על כשרונותיו הלמודיות, וממנו ראו בניו הגדולים ויעשו כמוהו ומהם למדו כל החכמים הבאים אחריהם [11]. אח"כ נושא מדברותיו על שמות המספר ומאריך לבאר

---

[10]) עיין בהערות הר"י רייפמאן לס' הגלוי הנוספות לס' הזכרון של הריק"ס צד 3 אות 8.

[11]) ככר העיר ע"ז הח' גייגר במאמרו הַנזכר צד 3—2 בהרחבת דברים.

את דרכי הפעל (Verbum) אבל בכל אלה לא השמיענו חדישות שלא שמענום, גם מביל בקרבו באורים אחרים על איזה פסוקי תנ"ך אשר היטיב כבר בזריזותו הנודעה לציין בהקדמתו לספר הזה. והנה בכל הפירושים שמזכיר הרד"ק את אביו בס' השרשים, נמצא רק פירוש אחר הכתוב בספר הזכרון ולא יותר, וזהו לפי קטנות ערך החבור הזה, בכ"ז אם בספרו זה לא הראנו את ידו הגדולה כמחדש חדושים בחכמת הדקדוק, נחזיק טובה להאומן הגדול הזה על מלאכתו להוריד את עצמו לתלמידים, וגם במלאכתו זאת אומן יקרא ושכר רב יטול מאת כותבי התולדות.

עתה אחרי כלינו דברינו אודות שני ספרי דקדוק אלה אשר להריק"ם נצא נא הלאה בעקבות הסופר הגדול הזה ונראה איך היה דרכו בדקדוק הלשון בכלל ומה הוא מצבו בזאת הפנה, ונציע בראשונה כי אחרי זמן המדקדק והחוקר המפואר הר"ר יונה בן גנאח לא קמו עוד מי שחרשו כללים בזה המדע או יסדו יסודות חדשים עוד לא שערום גידעום הקדמונים, הלא הוא בחכמתו הגדולה כמעט לא הניח אף אחד מהכללים היסודיים בחכמת הדקדוק ועל כלם נטה הוא את ידו הגדולה והחזקה ובררם היטב וגלה את תעלומותיהם, עד כי לכל הבאים אחריו לא הניח כל כך מקום להתגדר בו, וגם הראב"ע בידיעתו הרחבה לא היה לאל ידו להקים סברות רבות וחדשות בדקדוק הלשון כי אם ענפים קטנים ונרגרים מעטים אסף הוא ויטעם בגן המדע הזה, ולכן גם הריק"ם אשר אף כי גדול היה בזמנו והצטיין מכל בני ארצו בכל זאת נופל היה משני הענקים הנזכרים האלה. לא היה לו ליסד בנינים חדשים בהחכמה הזאת, אך מעט מזער הוא אשר חדש מדעתו. והנה אם נתבונן היטב בעינים פקוחות על דרכי הר"ר יוסף קמחי בדקדוק הלשון אז נראה כי הוא הלך מאד מאד בעקבות הר"ר יונה בן גנאח ובהן החזיק, הן בהשואת שרשי לשון עבר עם שכנגדם בהערבי הן בפירושי מקרא הן בהקמת כללים בדקדוק הלשון [12]) קצר הגליון מהכיל אף את כל ראשי הדברים בענין זה ואך איזו דוגמאות אציג פה לפניכם לראיה, לפרש המשקל הזר הגו בהפסוק הורו והגו מלב דברי שקר (ישעיה סימן נ"ט פ' י"ג) כתב הריק"ם בספר הזכרון דף 13 — ומזכירו גם הרד"ק בנו בפירושו לאותו מקום במכלולו ובשרשים שלו — שתארו זה נתן לו להשוות עם מלת הורו, והנה זה הפירוש לקוח הוא מן ספר הרקמה להר"י בן גנאח, כאשר העיר עליו החכם באכער [13]). כלל גדול מסר לנו הריק"ם בספר הגלוי צד 6 בתחלתו כי כל וי"ו נוספת — וביחוד אם אין קודמת לה מלה אשר עליה יכלה להשען רומזת על חסרון תיבה אחת הדומה לה כמו ותשב תמר ושוממה (שמואל ב' פרשה י"ג פ' כ') שפירושו עצובה ושוממה וכמוהן רבים—וגם זה מזכירו הרד"ק בפירושיו על התנ"ך בשם אביו, אולם כאשר גלה לנו החוקר באכער [14]) גם זה הוא שאוב מספר הרקמה להר"י בן גנאח, ועוד יש הרבה ראיות על דבקותו בדרכי הסופר המצויין הלז, אבל חלילה חלילה לנו להקטין בשביל זה ערך הר"ר יוסף בן קמחי כי מאד מאד גדלה התועלת

---

[12]) עיין על כל זה מה שכתב החכם המפורסם Bacher בהמ"ע Revue des Etudes Juives היו"ל בפאריס כרך VI צד 208 וכו' במאמרו אודות היחוס בין הריק"ם והר"ר יונה בן גנאח, אשר שם הראה לעין הקורא באר היטב את כל מה ששאב הראשון ממקור חכמת המדקדק המהולל הלז.

[13]) בהמאמר הנזכר צד 219.

[14]) שם שם.

אשר השפיע לנו בזה, באשר ספרי הר"י בן גנאח הכתובים בשפת הישמעאלים לא היו כל כך מפוזרים בתוך בני עמנו כי מעטו ההעתקות ולא הגיעו לכל מקום ומקום, ועל כן היטיב מאד לעשות לנו הריק"ם בהיותו הוא המליץ בין בני דורו ובין המדקדק הזה ואת אשר נעלם מהם בעבור חסרון ידיעתם בכתביו, ערך הוא להם ויעש להם מטעמים לענג ולרוות בהם הנפש הצמאה והשוקקה לשמע כלמודים חקירות נאות בשפת ספרי קדשנו. ואף אם לא הזכיר הריק"ם בשם את המחבר אשר כתביו היו לו לאות ואשר ממקורם שאב, לא לנו להאשימו על זאת באשר כך היה דרך כל סופר בהזמנים האלו שהעלימו את שמות המחברים אשר מהם לקחו הדברים הראוים ואיש לא מצא בזה עול או אשם, ואף גם זאת, איזו הועלת יצאה מזה אם הזכיר את שם הר"י בן גנאח בכל מה שהביא מתוך ספריו, הלא כתבי הריק"ם היו להועיל להמון העם הנבערים מדעת, ומה בכך אם ידעו הם כי דעה זו או זו נובעת מרוח המחבר עצמו או לאחרים היא. כבר למעלה הזכרתי כי מעט מזער הן הסברות החדשות בחכמת הדקדוק אשר ניחסן להריק"ם באשר הוא אמר ולא קדמוהו בזה אחרים, הראשונה והכי נכבדה מהן היא אשר עליה רמזנו בתחלת מאמרנו זה, הוא היסוד החדש בדרכי התנועות אשר הכינו וגם חקרו ר' יוסף קמחי בהתבוננו כי בזה יש לשפת עבר דרך משונה מדרכי שאר לשונות בני שם, ואשר לפי זה מצא כי יש חמש תנועות ראשיות ומהן תפרדנה תלכנה עשר תנועות בכלל. — גם על זה העירנו הריק"ם בראשונה כי יש ויש ממשקלי ההפעיל אשר אינם יוצאים לפעול (activ) כי אם הם מתפעלים[15]) (reflexiv) כמו ופרעה הקריב (שמות סימן י"ד פ' ס') שענינו התקרב, הסכת ושמע ישראל (דברים כ"ז ט') שפירושו הכנע ושמע, ועוד כמהם, גם יש לדעתו איזה פעלים אשר בהם ההפעיל הוא בורר (intransitiv) כמו: כהקיר בור מימיה וגו' (ירמיה ו' ז')[16]), כלל זה מסור בידי המדקדקים כי יש פעלים שהוראתם הוא עקר ועקור, כלומר שמתארים דבר והפכו [אך אחדים ובתוכם הראב"ע מאד מאד תפשו על בעלי הדעה זאת ויחשבוה לזרה וירחיקוה] ומעיר הריק"ם על זה כי הפוך ההוראות הזה אינו בבנין אחד כי אם בשני בנינים[17]) ועל כן טועים האומרים כי מלת וייחל היא על משקל נפעל, כי אם היא מלשון התפעל בחסרון התי"ו. — הוא גם הוא גלה לנו כי יש הבדל גדול בין הפעול Object הנסמן במלת את ובין הפעול הנסמן באות ל' ומביא לראיה הפסוק ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח) שפירושו שיאהב אדם מה שיש לרעהו כמו שאוהב את כל מה שלו, אבל אין פירושו שיאהב את עמיתו כמו שאוהב את עצמו בעבור כי מחוקקנו בחכמתו אשר אין לה ערוך ודמיון לא יצוה דבר שכן הנמנע הוא לעשותו ולשמרו[18]). ככר העירותי למעלה על זה שהריק"ם הלך בדרכי המדקדקים בני ספרד אזיא ואפריקא הצפונית בהשוותו מלות סתומות בלשון עבר עם השרשים הדומים להם בשפת הישמעאלים, באשר אהבת החקירה הזאת נטועה עוד בלבו מורשת סגולה מארץ מולדת משפחתו הרמה זו ארץ ספרד, ואף כי ההשואות האלו אשר נמצא בתוך חבוריו לרוב לא לו הן כי אם לקוחות הן מהאוצר הגדול אשר עשה לנו הח'

---

[15]) עיין ספר הגלוי צד 119 בערך מלך.

[16]) הרד"ק במכלולו וגם בשרשים ס"ו ערך יחל.

[17]) עיין ספר הגלוי צד 149 בתחלתו.

[18]) עיין בספר הזכרון צד 19.

המהולל והמשבח הר"י בן גנאח בידיעתו הגדולה עד מאד, בכל זאת גם הוא בעצמו גלה לנו בזה איזה תעלומות אשר עליהן לא עמדו הראשונים, וגם הוא מצא מדעת עצמו איזו השואות טובות והגונות. אמנם, באשר קהל הקוראים אין לו ידיעה בשפת ערב, אין פה המקום להרחיב דברינו על זה ולהתחקות במאמרנו זה על דרכו בזאת הפנה אבל לא אמנע מלהעיר לכל הפחות על איזה דברים השייכים לכאן. בספר הגלוי צד 122-123 מרחיב את מאמרו על חסרון והבלעת אות הנו"ן, ומביא לראיה גם מלשון ערב שרשים אשר בהם חסר הנו"ן ומעריך זה אל זה איזו מלות בשתי לשונות הללו, וכותב שם כי פעמים בהשרשים הדומים אלו לאלו בהעבריים נעלם הנו"ן ובהערביים הוא נראה או להיפך, וכן מקים שם היסוד כי כל אברי האדם מכף רגל ועד ראש שוה בשוה בג' לשונות הללו בעברי בתרגום ובערב [19]), ואולי במח"כ בזה הוא מפליג מעט ומפריז על המדה. — באותו הספר צד 61 בהשגותיו על איזו שגגות וטעיות אשר ברשתן נתפש נלכד הר"י תם, מעורר על זה כי יש מדקדקים שאמרו שבמשקלי העתיד מן הפעלים פ"א כמו אמר אכל נבלעה אות השמוש א' באות היסוד ועל כן רק א' אחד נראה. והנה הריק"ם תופש על זה באמרו כי לא בעברי ולא בערבי נמצאת הבלעת אותיות אם לא במקום דגשות הנבלעים, אך המשקלים כמו אהב אמר כה פירושם, הא' העומדת בראש המלה היא אות השמוש של העתיד, וא' השרש היא נהפכת לוי"ו ובמקום אות זו עומדת החולם, ובזה הפירוש עלה הריק"ם גם על חכמי הדקדוק בזמננו אשר הצטיינו מאד מאד בידיעתם הגדולה והרחבה ואשר הם מחזיקים עוד בתמם בהכלל הישן נושן הנזכר אשר הריק"ם הרס יסודו ונתץ אשיותיו כהביאו לסברתו זאת ראיה יפה ונאה מאד משפת הישמעאלים. בצד 23 בערך פחם מזכיר גם פירוש הפסוק הפיחי גני (שה"ש ד טו) שהוא כמו הריחי גני, ומביא לו ראיה מלשון ערבי ששם שֵׁם הריח הוא פיח ושכן דרך הרוח כאשר תעבור על הבשמים נודף ריחם ונוסף כחם. בצד 70 בערך אחשתרנים מביא בשם ר' סעדיה גאון פירוש המלות אחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י) שאחשתרנים פי' גדול מתרי מינים, והם הפרדים שהם תרנים מתרין מינים מחמור וסוסיה, וכן גם פי' השם הנרדף לזה, בני הרמכים, ויש לו דוגמא בלשון ערבי אשר שם למלת רמכה גם כן זו ההוראה. — והנה מה יקרים ונפלאים דברי הרב בספר הגלוי צד 155 בערך שע אשר שם מדבר אודות היחס בין המלות שועה ותשועה ואמר כי תשועה והיא הבאת העזר וההצלה היא קבול שועת הנרדף והנרכה, ותעיד על זה גם שפת ערב אשר גם שם השועה וההצלה משרש אחד, וכמו בלשון עבר כן בשפת הישמעאלים ענין התשועה יתואר במשקל ההתפעל אשר סימנו הוא אות ת', כי גם מלת תשועה מורה על זה כי יוצאת היא מבנין התפעל. — אך לפעמים בדרכו את דרך זה דרך השואת הלשונות האחיות נטה הריק"ם מן המסלה העולה יפה ונמוטו אשוריו, כן בספר הזכרון בצד 4 בדברו על הא' הנמצאת לפעמים בסוף הפעל עובר (Praeteritum) כמו ולא אבוא שמוע (ישעיה כח יב), ההלכוא אתו (יהושע י כד) כותב הוא כי להא' הזאת יש דמיון בלשון ערב אשר גם שם נמצאת בהמשקלים האלה תוספת א', אמנם גם איש גדול עוד מהריק"ם, הוא הר"ר יהודה חיוג מיסד ההשכלה החדשה בחכמת דקדוק לשוננו הקדושה זאת היתה סברתו גם הוא, אבל הר"י בן גנאח אשר לו היתרון מכל

---

[19]) עיין בס' הזכרון צד 123 בתחלתו.

החוקרים הוא תפש על זה והעיר בספר הרקמה שלו כי הא׳ הנזכרת בלשון ערב אך בימים האחרונים הוסיפוה הנקדנים הערביים ולבעבור זה אין לנו להביא ראיה מזה ללשון עבר אשר הוספת הא׳ אין לה שום יסוד בחקי הלשון המדוברת בימי קדם [20]), וזה היה לו להריק"ם לידע לבל יפול במהמורות הדעה המשובשת הזאת. — אבל נוראות נפלאתי על הרב איך יצאה שגגה כזו מלפניו השליט בחכמת הלשון, כאשר נמצאנה בספר הגלוי צד 158 בערך שמע, שם מזכיר המחבר את סברת מנחם בן סרוק כי פתרון וישַׁמע שאול את העם (שמואל א׳ טו ד) הוא קבוץ ואסיפה, ועל זה אמר כי לפי זה יש למלה זו יחס להמלה הערבית גמע [המבטא הנכון הוא דשמע] אשר הוראתה היא קבוץ. והנה בעבור שווי המבטא שבין ש׳ ובין אות ג׳ בערבי חשב שיש לדמות זו לזו אף כי באמת לפי חקי הלשון אין ביניהן שום יחס אשר על פיהו נוכל להביא ראיה למלה העברית משכנגדה בהערבי ועל כן דברים אלו של המחבר הם הבל ורעיון רוח. — אך כשנניח שתי אלו הטעיות וכשנתבונן על דרכו בהשואת הלשון בכלל אז נוכח לדעת כי באמת יש לו להריק"ם עשר ידות בידיעת לשון ישמעאל, כי גם מספרי החכמה שלהם מביא לפעמים ראיותיו וגם משלי העם הזה לא היו לו מוזרים.

מובן מאליו כי גם משפת ארמית הביא לו הריק"ם פעמים הרבה ראיותיו בפירוש מלות סתומות לא מבוארות כל צרכן בלשוננו, ועל זה אין לנו להרבות אמרים באשר הוא דבר לא רחוק ונקל להבין לכל. הרבה פעמים משתמש הרב בהתרגום להביא גם ממקור נאמן הזה חזוק לדבריו, והנה במקום אחד, והוא בספר הגלוי צד 46 בערך מסכן תפש על מנחם ורבנו תם אשר לדעתם אות מ׳ במלת מסכן היא מן השרש וסומכים על לשון התרגום ארי יתמסכן אחיך (ויקרא כה כה) ואומר הוא בזה"ל: ואין התרגום ראיה על הדיקות כי אין דיקות בתרגום, ומביא הריק"ם לדעתו זאת העצומה והחזקה כמה ראיות מאיזה מקומות בהתרגום אשר מהם נראה כי אין בו דקדוק לשון. — והנה אף שאין זה המקום הראוי לכך ראיתי להעיר על זה כי פעם אחת בספר הגלוי צד 110 בערך כען הוא מכנה את לשון הארמית כאשר היא לפנינו בספרי דניאל עזרא ונחמיה בשם התרגום בעברי.

נפן נא עתה לראות איך היה דרכו של הריק"ם בקדש בבאוריו על מקראי קדש ואת תכונת פירושיו בכלל ובפרט. הנה כבר הזכרתי כי לא על נפי מרומים עמד אף בזה ומכל מקום נופל הוא מן החוקר הגדול עד למאד — הראב"ע. כל מי שמעריך את ספרי שני הסופרים האלו זה מול זה, בנקל יראה כי להריק"ם לא נפלו בחבל גדל ומעלת רוחו של האבן עזרא אשר בחריפותו ובשכלו החד עד להפליא עלה על כל המפרשים בזמן הזה. אבל כאשר נתבונן ממי יוצאת להעם תועלת יותר גדולה אז לא נמנע מלהודות כי בזה היתרון להריק"ם, באשר סגנון לשון פירושיו הוא צח וקל להבין, בעוד אשר הראב"ע דבריו סתומים לפעמים ולא כל אחד ואחד יוכל לעמוד על דעתו ולירד לעומק סברותיו. — מכל פירושי הר"ר יוסף קמחי לא זכו עד עתה לאור

---

[20]) עיין מה שכתב על זה החכם Bacher בספרו קטן הכמות ורב האיכות „Die grammatische Terminologie d. Jeh. Chajug. Wien 1882" צד 4 ושם בהערה 3.

הדפוס אלא שנים והם פירושיו על משלי [21]) ואיוב [22]), ואך גם הם אינם לפנינו בשלמותם. פירושו על ס' איוב כאשר הוא נדפס לעת עתה מגיע רק עד קאפ' 36, אולם עוד מונח כפי עדות החכם גייגער כתב יד אחר ויותר שלם בבית עקד הספרים אשר במינכען. פירושו על ס' משלי כאשר נראה לעינינו בהדפוס מאד מאד קצר הוא עד כי לא רחוקה היא ההשערה כי מה שהגיע אלינו אך העתקה קצרה היא אשר קצרה מתוך הבאור הראשון אחד מן המעתיקים, וגם פי' על איוב כאשר הוא בדפוס דק ורזה מאד הוא עד כי גם עליו נוכל לחרוץ משפטנו כי אך העתקה קצרה היא.

כבר העיר גייגער על זה כי בכלל נטה הריק"ם בפירושיו אל הפשט ואותו אהב כדרך כל המפרשים הספרדיים בזמן הזה אשר הפשט המיוסד גם הוא על אדני חקירת הלשון ודקדוקה היתה מגמתם ותכליתם הראשית, אבל גם חכמתו הרחבה עמדה לו והיא גם היא היתה לו לעינים כי על פי חקי הפילוספיא באר גם הוא הנה והנה את מקראי קדש, אבל הוא שמר גם בזה את הדרך הנכונה והישרה, וידיעתו בזו החכמת לא הטעתהו להלכד בחבלי הרשתות אשר בהן נתפשו שאר המפרשים בני ארצו כמו בני משפחת האבן תבון, אשר פירושיהם מלאים חקירות פילוסופיות על כל גדותם עד כי בזה השחיתו עלילה, ובכוונתם להועיל להשכלת העם רחקו מאד מאד מני דרך הישרה ויחטיאו את המטרה, בחשבם כי בכל מקרא ומקרא יש כוונה פילוסופית נעלה עד מאד, לא כן דרך הריק"ם אשר בפשטותו הואיל באר את המקראות על פי הכנם הפשוט, ורק כאשר הענין עצמו אלצהו לפנות אל החקירה העולה מעלה, אז היתה ידו נטיה לדלות גם מבאר הפילוסופיא ולהעלות גם ממני פנינים יקרים, ולהראות להעם מה טוב ומה נעים המראה אם התורה והפילוסופיא תלכנה יחד שלובות זרוע מבלי הסיג אשה את גבול רעותה. אכן גם הריק"ם לא נצל בכל וכל ממוקשי הפירושים המשובשים, ובבאורו על שיר השירים קרהו מקרה הרבה מפרשים, הנה אמת נכון הדבר אשר רק בהציגנו לפנינו את כל באורי האיש הגדול הזה כאשר הם בתמם אז נוכל לחרוץ משפט נכון על טיבם ומהותם, אך אתאמץ בזה לתאר לפני קהל הקוראים תאר נאמן מדרך פירושיו, בתתי לפניהם כל נתח טוב וכל חלקה טובה אשר פנשתין בלקטי עמרים בשדה ספריו וספרים הבאים אחריו אשר שאבו ממעין חכמתו למען על ידי זה נוכל למלא אך מעט את החסרון, והנני להרים פה מן כל אשר פי' לא על פי פשוטו כי אם בדרך מליציי ותארי (allegorisch) כמנהג המפרשים האחרונים אשר בזה מעלו מעל בנחלת הראשונים — כאשר נוכחתי לדעת על זה בקראי בבית עקד הספרים אשר להמלך בבערלין עלה אחד כתב יד הנשאר עוד מפירושו על שה"ש, תברור את המובחרים שבפירושיו למען יהיו הם לאות על תהלוכותיו בכלל.

את הפסוק יתר שאת וכו' (בראשית מט ג) מפרש הריק"ם כזה: לך תהיה כפרת יותר גדולה — מלשון נושא עון — על אשר לא יכלת להגביר את יצרך הפחז כמים ולכבשו, ולשון תותר הוא כמו תותַר, ומה שלחצו להריק"ם לפרש המקרא בזה הוא באשר אם לא נאמר כן אז לא יכיל המקרא ברכה לראובן אלא קללה, ולבעבור זה גם את הפסוק ארור אפם (שם, 7) לא פירשו כדרך שאר

---

[21]) הו"ל איש פולני אחד בברעסלויא 1868.

[22]) הוציא לאור ע"י החכם Schuvery בספרו „חקות אנוש" המכיל כמה פי' הקדמונים על איוב גם כן בשנת 1868 בבערלין.

המפרשים אלא לדעתו ארור בזה המקום הוא כמו חסרון כי באיזה מקומות מצאנו שמלת ממארת הוראתה היא חסרון[23]. — את הדברים הסתומים אשר לא עמדו בהם רב המפרשים למען ספות הרוה את הצמאה (דברים כט, יח) מפרש הוא כזה: כל הענין מן פן יש בכם מוסב על מי שהוא חנף, ואף שלפני עיני כל העם יענה אמן על כל מה ששמע מן הקללות והאלות, בכל זאת בלבבו לא כן ידמה ובמחשבתו ללכת אחרי שרירות לבו הרע ואחרי מראה עיני יצרו הגובר עליו ועל חניפוהו זאת מתברך הוא בקרבו, ואין הוא עושה זאת כי אם למען יספה את הרוה ואת הצמאה, פי' למען יפילו בחבלו הרוה שהיא העולם הבא — שכל הצדיקים שבעים בו — וגם הצמאה שהיא העולם הזה שכל ימי האדם הוא צמא בו ולא ישבע[24]) בדרך פשוט ונאה גם כן מאוד מפיץ הריק"ם אור בהיר על המקרא: ואפס עצור ועזוב (דברים לב, לו): עצור הוא מה שהוא עצור ושמור בבתים ועזוב הוא מה שעזובים בשדה והוא המקנה[25]) — בפירושו על הפסוק (יהושע י, יג) הלא היא כתובה על ספר הישר מגיד דעתו כי שם ספר הישר מורה על ספר תורת משה, והנסים שאירעו ליהושע בהעמדת השמש הלא הם כבר נרמזים ונזכרים בהמקרא (שמות לד, יד) שהמלות נגד כל עמך אעשה נפלאות מוסבים על האות שנתן הש"י בהעמדת השמש והירח לעיני כל ישראל, בעוד אשר המלות כי נורא הוא אשר אני עשה עמך רומזות על הנס שאירע למשה על ידי קרינת פניו[26]) — מה יפה פירש הריק"ם בהמקרא הזר והקשה ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח יח) כי כהנים פה כנוי נגידים ופתרון הענין כך הוא: לא כחלק שאר אנשי הצבא אשר היו תחת פקודת יואב ובניהו חלק בני דוד כי הם באשר נגידים היו וקרובים אל המלך לא היה להם לסור אל משמעת אחרים[27]) — בפירושו על הפסוק בישעיה ל' כ' ולא יכנף עוד מוריך הלך הוא בדרך אחרת מאשר דרכו בה שאר המפרשים כי הם בארו הענין: לא יסתר עוד מלמדך ומדריכך, אבל הוא השליך את הפירוש הזה מאחריו ואמר כי פתרונו כך: אף אם יתן ה' לכם רק לחם צר ומים במשורה בכל זאת את הגשם והמטר לא ימנע מכם זמן רב, כי לדעתו מוריך הוא כמו יורה ומלקוש ולשון יכנף הוא כמו יתרחק בראית מכנף הארץ ומירות שמענו (ישעיה כד טז), והאמת על אמתת הפירוש הזה הוא הפסוק 23: ונתן מטר זרעך וגו'[28]) לכו חזו את נועם פירוש הרב איך בחכמתו ידע להפיץ אור בהיר גם על דבקות והשתלשלות הפסוקים בדבריו על המקראות בישעיה נו ח—ט: כה דבר ה' אחר שאקבץ את נדחי ישראל מכל העמים אשר שם נדחו אז אקבץ גם אל מקום אחד כל הנקבצים למלחמה על ישראל ואמר אחר זה שיאתיו כל חיתו שדה ויער למען יאכלו מבשר הנקבצים האלה[29]) — מאד מאד מרחיב מגדיל הריק"ם את פירושו על הענין הנכבד והגדול בישעיה נב מג — המתחיל בהדברים הנה ישכיל עבדי וגו'

---

[23]) ס' הגלוי צד 129.

[24]) שם צד 126.

[25]) עיין בהרד"ק בשרשים שלו ערך עזב.

[26]) מביא הרד"ק בפי' שם לספר יהושע.

[27]) ספר הגלוי צד 108 ערך כהן.

[28]) שם צד 109 בערך כנף.

[29]) ספר הגלוי צד 80—79.

אשר כמה וכמה מהנוצרים המסיתים והמדיחים נאחזו בם באמרם כי כל זה מוסב על משיחם ישוע הנוצרי [30]). לדעתו נסמכה זאת הפרשה אל הגאולה בהפסוק כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון וכה פירוש הענין בקצרה: הנה ישכיל עבדי, ירע בעצמו כי גדול ונשא הוא וכאשר בתחלה כלם השתוממו על אשר ירדה כנסת ישראל פלאים וזאת היתה שיחת אויבתה, כן עתה יזה הש"י גוים רבים עליו שפי׳ יטיף אותם עליו, הוא יביאם לדבר עליו לספר בגלותו ואיך חיש מהר עלה לגדולה ובאור המלות מוסר שלומנו עליו הוא כמו מוסר כלנו הוא סובל ונושא, וראיה על ההוראה הזאת של מלת שלומים הוא המקרא בירמיה הגלת יהודה כולה הגלת שלומים שפי׳ גם כן כלה, וכל הענין המתחיל בהדברים מי האמין לשמועתנו וגו׳ הם דברי מלכי אומות העולם שמתמיהים על גדולת ישראל. ופתרון: את עשיר במתיו בקאפ׳ נ"ר, הוא כמו רשע כי סתם עשיר הוא רשע [31]) — את המקראות הקשים בירמיה (ט יט) אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ספרש בדרך זה: הנה ירמיה מתאונן רע ומר על הקב"ה שהבטיחו שיעשנו לחומת ברזל נגד אויביו ומשטיניו ובכל זאת עוד ילעיגו וירחיבו ויגדילו את פיהם עליו, ועל תלונתו זאת משיבו המקים באמרו: אם תשוב בתשובה אז אקבל אותם ברצון ואעשה לך ככל אשר הבטחתיך, ומה היא התשובה שתוציא יקר מזולל, פי׳ שתתאמץ להשיב את בני ישראל היקרים מדרכם הרע אשר בו הם נלוזים ונשחתים ואז גם אז תהיה לך כפי, פי׳ כפי הבטחתי הראשונה. [32]) — את המקרא בהושע ב׳ ג׳ כי גדול יום יזרעאל כך הוא מפרש: זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים עתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל [33]) — בדרך נפלא ומשונה עד מאד באר את המקרא ויקם יונה לברוח הרשישה ביונה א׳ ג׳ וגו׳, כי לפי דעתו מלת ברח פה אין הוראתה בריחה ממש שאין פתרונו כך אלא אם ינוס איש על סכנת נפשו — כי אם מהירות, שמהר יונה שליחותו כדי שלא יתן לו הקב"ה אות ומופת ויהיה סבה שישובו אנשי נינוה ותשובתם היתה גורמת כליה לישראל [34]). — את המלה הקשה אשר רוב מפרשים לא עמדו על אמתת ענינו; והנהלאה (מיכה ד ז) פתרה כך: אותה שהיא בריאה ושמנה והולכת הלאה לפני הצאן כמו מהלאה לדמשק (עמוס ה כז) [35]) — והנה מה נעים והגון פירושו על הפסוק במיכה ז ג וביחוד על מלת ויעבתוה, ואעתיק פה הלשון כמו שמביאו הרד"ק בספר שרשים שלו בערך עבת: וא"א ז"ל פי׳ כי לשון עבות חבל משלשה מיתרים או רצועות... לפיכך אמר ויעבתוה פי׳ וישלשוה כי הם שלשה בפסוק השר והגדול והשופט. — הלא ידועה לכל קושי וסתימת הענין במלאכי ב ט"ו המתחיל ולא אחד עשה וגו׳ ולפי דעת הריק"ם כך פתרון הענין: העם מדבר להנביא המזהירו על הנשים הנכריות שלקחו להם, שגם אברהם אבינו אשר בשם אחד יכונה ואשר גם היה לו שאר רוח כי לנביא חשבו אלהים, הלא גם הוא עשה כמונו ובעל את שפחתו את הגר. ועל זה

---

[30]) ראיתי להעיר פה כי יש כמה פירושי הקדמונים על הענין הזה אשר קבלם ולקטם המכס Nevbeuv בספר מיוחד.

[31]) ספר הגלוי צד 90 בסופו.

[32]) עיין ברד"ק בפי׳ על פסוק זה.

[33]) עיין בספר השרשים להרד"ק ערך ברס.

[34]) ספר הגלוי צד 86 בתחלתו.

משיבם הנביא כי אברהם לא עשה זאת כי אם לקיים מצות פריה ורביה ולא למלאות את תאות לבו כמו שהם עושים ולא בגד הוא באשת חיקו [35]. — בפירוש המקרא טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם בתהלים טז ב—ג סר מדרך שאר המבארים וכך פתר אותו: טובתי פי' הטובות שאני עושה לבני אדם לא עליך הן מגיעות כי מה מועיל להבורא אם יצדק אנוש, אך טובותי וצדקותי הן לקדושים אשר בארץ ולהאדירים אשר בהם חפץ אני בעבור שהם מתנוססים ונאדרים ביראתך וגם לבם [35]. מה טוב ומושכל הוא הפתרון אשר בו באר היטב את המקרא בתהלים קכ"ח ג' אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים [36], הריק"ם בחכמתו וידיעתו הרחבה הוא ראה ויתבונן מה זה ועל מה זה המשיל המשורר פה את עקרת הבית לגפן ואת הבנים לעץ זית, ולברר לנו זאת אומר; כי הגפן רק אז יפרח בטוב וישמח את האנשים אם גם יכסחוהו וישמרוהו לבל יתפשט ביותר, כן האשה רק אז תהיה לאשת חיל ולמשענת הבית אם צנועה היא ולא תלך ברצון יצרה, כי אם תשאר בירכתי ביתה ואז יהיו גם בניה כשרים ומובים כשתילי זיתים, כי כזית הזה אשר לא יקבל ההרכבה ממין אחר ורק אז יצמח ויגדל לשמחת בעליו אם ירחיקו ממנו כל דבר זר, כן הבנים רק אז יגדלו ויהיו לאנשים המשמחים את אבותיהם אם על ידי הנהגת אם צנועה לא התערב זר בתוכם וכל דבר מגונה לא קרב אליהם. האמנם טוב ויפה הבאיר הזה עד להפליא וחן ונעם הוצבו על דברי הרב האלו [37]. — במשלי ז' י' מפרש נצורת לב מענין כעיר נצורה (ישעיה א' ח') פתרונו כמו חרבה ורוצה לומר בזה המקום שהאשה הזונה עם אחרים היא חרבת דעת ושכל [38]. — לדעת הריק"ם מלת עברתו במשלי כ"ב ג' היא מן עבור כמו תבואה. בראש הפסוק אמר החכם זורע עולה יקצר און ושבט הוא השבט שחובטין בו את התבואה ואומר כי יכלה השבט קודם שיוציא מקצירו התבואה [39] — בפסוק ויצב גבול אלמנה (משלי ט"ו כ"ה) מבאר בטוב טעם ודעת מלת אלמנה שהיא מלשון אלם, וקראה כן לאשר יחרפוה הנשים והיא אינה יכולה להשיב להן כי אין לה עוזר ועומד לימינה [40].

בהפסוק כי היא זמה והיא עון פלילים (איוב ל"א י"א) כך הוא מפרש כפל הדברים: מלת זמה מוסדת על הזנות עם אשת רעהו אשר אם יעשה אדם זאת לא ישולם לו כאשר עשה, ופלילים מוסב על שאר הדברים שעושה אדם לחברו אשר הוא עון פלילי באשר יוכלו לשלם לו כמו שעשה הוא ובפלילים יובא [41] — פתרון המקרא הן אני כפיך לאל וגו' (שם ל"ג ג') לדעת הריק"ם כך הוא: הנה כמו שאמרה לאל יתברך ושאלת מאתו שיניח את ידו מעליך ואל תבעתך אימתו, כן אתן לך וכן אמלא משאלתך

---

[35]) הרד"ק בספר השרשים שלו ערך טהר.

[36]) בספר הגלוי צד 103.

[37]) שם צד 169 בערך שתל.

[38]) מזכירו הרד"ק בס' השרשים בערך נצר.

[39]) עיין בהרד"ק ערך עבר.

[40]) עיין בספר תקה בפי' על אותו פסוק.

[41]) ספר הגלוי צד 9—138.

אני ולא אפחידך ולא אבהילך. ויהיה לפי זה כפיך פי' כמו שאמרת בפיך [42]) — את המקראות הסתומים והקשים איוב ל"ד ל"א — ל"ג כך הוא מפרש: הנה מעולם אמר איוב לאל בהתודותו על עונו, הנני לשאת ולסבול את היסורים ולא אחבל עוד את מעשי ולא אריע עוד, התחשוב בלבבך כי הש"י מעמך ישלמנו כי בכל עת שירצה לשלם לך כמעשיך הרעים אתך יועץ ויאמר לך שאתה תבחר או תמאס בהיסורים ובהעונש ולא הוא ומה יש אתך להשיבני על זאת [43]) — כה הוא באורו על הפסוק ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בפש מאד (שם ל"ה ט"ו) [44]) הנה איוב מתאונן שחנם פקד עליו המקום על לא דבר ועל לא חמס בכפו כי עונו און, ועל זה עונהו אליהוא ואומר שלא ידע בפש מאד כי מרב חטאיו ועונותיו אינו יודע את חטאו [45]) מלה"ד למלך שהכעיסוהו עבדיו כעסים הרבה ופעם אחת על מעט שחטא הכהו והוא לא הבין כי במה שהכעיסו תחלה נטר לו איבה בלבו עד שלקח נקמתו ממנו על מעט. פתרון הפסוק בקהלת י' א' זבובי מות יבאיש וגו' לדעתו כך הוא: זבובים המתים יבאישו ויסריחו שמן רוקח ויביעו עליו בני אדם, שידברו ויאמרו כמה חשוב זה לולא שהפסידו הזבוב והבאישו, כך המשיל החכם ויש בו סכלות מעט, אומרים כמה היה נכבד ויקר החכם בחכמתו לולי הסכלות שבו [45]) ואולי זה הפירוש הוא קצת משונה וזר, — את המלה הסתומה והקשה מכות לעבדיך בד"ה ב' ב' ט') הוא מפרש על פי התרגום ששם נכת כמו נשך בעברי וענין נשיכה הוא תאר למאכל שנושכו האוכלו בשניו [46]).

והנה השתדלתי להציג בזה לפני קהל הקוראים איזו דוגמאות מפירושי הריק"ם ובטח מהן יוכח כל מבין ומשכיל לדעת כי אמנם רוח החכמה וגם החקירה העיונית מרחפת על באורי האיש הגדול הזה. הוא ידע לחדור אל עמקי וחקרי הפסוקים ובעין פקוחה הכיר את דבקותם ובדרך נעים עד מאד מפרש כמה סתומות כאשר יראה הקורא מאיזה באוריו הנעתקים פה, ואף כי לא נוכל לערכו בכל וכל עם הראב"ע בכל זאת גם הוא מגדולי המפרשים ולא בין המבארים ההמוניים יחשב, באשר ידיעתו היתה רחבה עד מאד וגם חכמת החקירה לא מוזרה היתה לו וגצבת גם היא לימינו להועילו ולהדריכו. בטח עתה ידאב לב כל אוהב ומוקיר את ספרותנו העתיקה על זאת כי לא זכינו לראות עוד את יתר באוריו על התנ"ך באשר בלי כל תפונה רב טוב צפון ושמור לנו בהם.

הריק"ם בפירושיו פקח גם את עינו על צרכי העם בתפלותיו והתאמץ בכל כחו להצילו גם בזה משגיאות וטעיות, וגם זה אותו הוא על גדל ומעלת רוחו המשוטט בכל ויודע את אשר לפניו. כמה וכמה פעמים קורא תגר על השבושים שנפלו בנוסחאות התפלות [47]). מר מתאונן על האומרים בתפלת ברוך שאמר: ומהלל בתושבחות בעבור כי זה אינו מיוסד על אדני הדקדוק הנכון כי הישר והאמת הוא תשבחות, כי בלשון עברית לא נמצא תי"ו ואחריו וי"ו כי אם באותם שהם מהפעלים

---

[42]) ספר הגלוי צד 139 בסופו.
[43]) שם צד 99 ערך חכל.
[44]) שם צד 140 ערך פרש.
[45]) ספר הגלוי צד 32 בערך תכעס.
[46]) עיין בספר הזכרון צד 15 שורה 21, ומזכירו גם כן הרד"ק בפירושו על אותו הפסוק.
[47]) כבר העיר על זה הח' נייגער במאמרו הנזכר צד 4—3.

פ"א[48]) — הוא תופש על אלה האומרים בתפלת אבינו מלכנו: שְׁטָרֵי חובותינו במקום שִׁטְרֵי חובותינו, כי שטר אינו מגזרת זמן כי אם מגזרת כתב ועל כן הקבוץ הנסמך הוא כתבי,[49]) — כמו כן הוא משיג על אותם שאומרים בסדר ברכות השחר מלביש ערומים כמו שאיננו נכון לאמר אדום ארומים בחולם[50]). — במקום אחר מרחיב אמריו על טעות גדולה ונושנת גם היא בתפלת נשמת כל חי שמתפללים ואומרים מקיץ רדומים והוא תופש על זה מאד בדברים קשים כגידים, כי מקיץ איננו עובר לפעול כי כל לשון הקיץ כן הוא והנכון הוא מעיר וכן מלת רדומים היא מוטעת ודינה להיות נרדמים. וגם מה שאומרים משיח אלמים הוא שבוש כי משיח הוא הדובר עצמו כמו אשיחה בפיקודיך (תהלים קי"ט ט"ו) והאומרים משיח אלמים עוד מגדילים הם את הטעות כי זה אינו משרש שיח כי אם משרש נסח, ובסוף דבריו אלה מעיר על זאת כי לשון מיותר הוא מה שאנו אומרים בזאת התפלה סומך נופלים וזוקף כפופים וגו' כי כבר ברכנו זאת בברכות הקודמות, על כן אין צורך לשנותה, וכותב הריק"ם כי בסדר התפלה אשר להגאונים לא נמצא כן[51]) — אף על נוסחא אחת המשובשת בההגדה של פסח מעיר אותנו והיא מלת מסובים בהמאמר המתחיל מה נשתנה כי זה הוא משקל זר אשר אין לו יסוד בדקדוק, ואומר הוא לבטח דעת המחבר היתה על מוסבים וטעו המעתיקים לכתוב וכתבו מסובים[52]) — גם על הפייטנים המשבשים בחבוריהם את לשונות המקרא אשר בהם משתמשים שפך הריק"ם את חמתו, וגלה את טעיותיהם לעין כל[53]), הוא משיג על פייטן אחר שאמר יראוי ומאויים כי לא נמצאו משבשים כזה[54]), — ועל דבר גדול מעורר אותנו באמרו שמה שיסד ר' אליעזר הקליר בקרובות ליום א' דר"ה אֶת חיל וכו' הוא שבוש וטעות גדול כי לא יאמר מן אתה את כמו שאין אומרים מן בנה בן ולא מן קנה קן[55]),— גם על המלות העבריות הנמצאות במשנה ותלמוד פקח את עינו ומעורר על טעיות בעלי הלשון הזאת. לדוגמא כותב כי האומרים מֶקַח, מקח טעות הוא בידם, כי יתכן להיות מַקָח, שאין לשקלו במשקל מכר ששם המ"ם מן השרש מה שאין כן במלת מקח ששם המ"ם הוא רק תוספת[56]) — מה טובו ומה נעמו דבריו אודות המשקל מְנָחוֹת הנמצא בהלמוד לשון רבים מן מנחה, לדעתו זאת המלה שרש שלה הוא נחה מענין ההנהגה בעבור שנוהגים אותו, ואם כן אין הרבוי מזה מנחות באשר המ"ם אך תוספת היא, כי אם הנכון הוא מְנָחוֹת

---

[48]) ספר הזכרון צד 8 שורה 9,

[49]) שם צד 22 בתחלתו.

[50]) שם צד 23 שורה 20.

[51]) שם צד 58—57.

[52]) ספר הזכרון צד 66 שורה 20.

[53]) גם על זה כבר העיר הח' גייגער שם. גם הרד"ק תפש סנה וסנה על לשון הפיוטים.

[54]) עיין ס' הזכרון צד 34 שורה 18.

[55]) ספר הגלוי צד 73 בערך את.

[56]) ספר הזכרון צד 6 שורה 18.

כמו מן מקנה מקנות[57]), — כמו כן משיג על הלשון שנמצא כמה פעמים בהתלמוד מ ו ח ז ק מ ו ח ר ם כי אינו כן אלא דינם להיות מָ ח ר ם מָ ח ז ק[58]).

הנה במקום אחד בספר הגלוי צד 134 בערך ע ל ם נלחם הריק"ם גם מלחמת הדת נגד המינים המתאמצים לנצח את ישראל בדברים כוזבים, ובבאורו על הפסוק בישעיה ז' י"ד הנה העלמה הרה ויולדת בן משיב את הנלחמים נגד ישראל באמרם כי באמת על עלמה ב ת ו ל ה כוון הנביא תשובה נצחת וקיימת.

עוד מצאנו זכר ספר אחד אשר חברו הריק"ם בעניני הדקדוק וחכמת הלשון ובשם ח י ב ו ר ה ל ק ט יכונה, אבל אין אתנו יודע מה אודות טיב הספר הזה ומהותו. הרד"ק בספר השרשים שלו בערך ק ב ץ כתב וז"ל שם: ענין הקבוץ כענין אסיפה אך יש הפרש ביניהם כמו שכתב א"א ז"ל ב ח י ב ו ר ה ל ק ט כי לשון ה ק ב ו ץ לא יאמר כי אם ע ל ה מ פ ו ז ר ולשון אסיפה יאמר א ע פ " י ש א י נ ו מ פ ו ז ר, כמו אסוף ידיך ולא תאמר קבוץ ידיך, גם במקומות אחרים אשר לע"ע לא ידעתי תחנותם מצאתי זכר החבור הזה אבל לא נתברר לי מה הוא תוכנו ועל מה נוסדו אדניו.

ר' יוסף קמחי לא לבד בשדה חכמת הלשון ובאור המקרא עשה מלאכתו מלאכת הקדש, כי אם יצא ללקוט גם בשדות אחרים ואל ענינים שונים פנה להראות גם בהם את ידו החזקה ולהועיל לבני עמו. הוא גם הוא חבר ס פ ר ה ב ר י ת אשר בו קנא קנאת דת ישראל נגד אויביה ומחרפיה וכל מה שענו הם נגד היהודים ומשתדלים להביא להם עזר ממקראי קדש הוכיחם על פניהם והכה על קדקדם. הספר הזה נזכר גם בחבורי הרד"ק והוא האחד ואין שני לו מספרי הריק"ם אשר ראה בהמאות הקודמות את אור הדפוס. — באשר מגורו ומושבו היה בעיר נרבונא עיר מלאה חוקרים וחכמים, בא גם אל חדרי הפילוסופיא פנימה ואת אהבתו להחכמה הזאת הראה לעין כל בלקחו גם הוא חבל בהמלאכה הגדולה והמפוארה להעתיק את ספרי הפילוסופים היהודים מן שפת עבר אל טהרת לשון הקדש, ובזה היה חבר לבני משפחת ב ן ת ב ו ן המהוללה והמשובחה ואשר ממנה יצאו א ר ב ע ה ד ו ר ו ת העוסקים במלאכה הקדושה הזאת, להשפיע גם לאלה אשר לא ידעו את שפת הישמעאלים את רב טוב אשר עשו ואצרו לנו הפילוסופים מבני עמנו. והנה הריק"ם הואיל לתרגם את ספר ח ו ב ו ת ה ל ב ב ו ת להרב בחיי בן יוסף ן' פקודה, אך חלק קטן מאד הגיע אלינו, רק איזה מקומות מהשער השביעי שער התשובה[59]) אבל האמת נגיד ולא נכחד כי כל החכמים פה אחד נתנו להעתקת הר"י בן תבון היתרון על העתקת הריק"ם, כי הוא לא שמר את דברי המחבר ולפעמים סר מהם, ברצותו ללבוש את מחשבות החוקר הערבי מחלצות ומעטפות נאות כאשר אהב לעשות, בעוד אשר הר"י בן תבון לא סר ימין או שמאל מדברי המחבר ועל כן תרגם אותם באמונה ובאופן מתאים בכל וכל עם דבריו, גם את ס פ ר מבחר ה פ נ י נ י ם ל ה ר " ר ש ל מ ה ב ן ג ב י ר ו ל תרגם לשפת עבר, ואות הוא כי לא יכול לשמור את הדרך ולהאחז באשר לפניו לבלי לנטות ממנו, שגם את שם

---

[57]) ספר הזכרון צד 13 בתחלתו.
[58]) שם צד 39, 7—6.
[59]) הו"ל החכם יעללינעק בהקדמתו להוצאת ספר חובות הלבבות אשר עשה הוא.

החבור הזה הסב ויכנה אותו בשם שקל הקדש[60]) גם בחכמת השיר הציב לו הריק"ם יד ושם כמנהג רב אנשי מדע בימים ההם, אבל גם בזאת נודה ונאמר כי לא עלה אל מעלת משוררי ארץ ספרד הנעימים והגדולים, כי בהביטנו אל שיריו הנשארים עוד לנו אז נראה כי רק אל התרוזים היתה מגמתו אבל רוח השיר האמתי לא מרחף עליהם[61]).

והנה על כל אלה מעשי ידי הריק"ם היה לנו לדבר בארוכה, אבל תכליתנו הראשית במאמרנו זה היתה להתאר לפני קהל הקוראים את מצב החכם הזה בחכמת הלשון ובבאור המקרא ועל כן רק בקצרה רמזנו על פעולותיו האחרים, ואולי אם ירחיב המקום את גבולי אז תהיה ידי נטויה לכתוב עוד הפעם על הר"ר יוסף קמחי.

הן כל אלה ראתה עתה עינינו, את גדל תפארת האיש המעולה והמצוין הזה. מכל מה שהצגתי פה לפניך, קורא יקר ונעים, מצאנו ראינו כי לא לבד בין גדולי דורו וארצו יחשב כי אם גם בין גדולי עמנו בכלל יחשב וימנה ובקהלם תחד גם כבודו, כי יוסף הוא היה המשביר בר לכל בני דורו והבאים אחריו, וגם ידע להועיל להם מהאוצר אשר אסף וצבר בחכמתו הרחבה וטחן מטני קמח – כשמו כן הוא — להקרובים אליו, הם בניו הגדולים והמפוארים, יהם השביעו בזה את כל הדורות עד כי כלם פה אחר יהללו וישבחו את שמם הטוב והמבורך, וגם כל בני משפחתו דור אחר דור עד כערך לפני שמונים שנה כלם היו חכמים ונבונים וסופרים ונכבדים היו כערך בני גילם ובזה כבדו גם הם את שם אבי משפחתם הרמה[62]) אכן אשם גדול אשמו קדמונינו לזכרון האיש הגדול והמפואר הזה, לכן אנחנו באשר זכינו לשמוח בטוב איזה חבוריו הנגולים עתה לפנינו, לכו נא ונכבדהו כיאות וכנכון כי רב טוב עשה לבית ישראל, ובכל מקום אשר נזכיר את שמות מבחרי סופרינו וחכמינו גם הוא ביניהם ימנה.

ד"ר ש. עפענשטיין רב בבריעזען.

---

[60]) ראה מה שכתב אודות זה הח' גייגער במאמרו על הריק"ם צד 16—17.

[61]) ראה מה שדבר על זה הח' גייגער במאמרו הנזכר צד 17—18.

[62]) ראה המאמר הנכבד להחכם המנוח ר' פנחס פראנקל ז"ל אודות משפחת הקמחי במ"ע Monatsschrüft für d. Gesch u. w. d. J. שנת 1882 צד 552—561.

תולדות יצחק:

הרב הגאון הגדול והחסיד המפורסם מוהר"ר יצחק אייזיק הלוי עפשטיין נ"ע אב"ד ומו"צ דק"ק האמעל המפורסם בשמו „ר' אייזיק האמלער" נולד לערך בשנת תק"ם לאביו הר"ר מרדכי בהרב הגאון מוהר"ר דוד הלוי עפשטיין ז"ל מו"צ ומ"מ דק"ק הלוסק, משפחת [1]) ר' אייזיק היא משפחה מפוארה בישראל, זקנו הנ"ל היה ש"ב של האחים הנכבדים ה"ה הרב הגאון המקובל מו"ה אריה ליב הלוי עפשטיין אב"ד דק"ק קאֶניגסבערג בעל „הפרדס" „אור השנים" וכו' והרב ר' יהושע הלוי עפשטיין מהוראדנא. מהגדולים האלה נסתעפה אח"כ משפחת עפשטיין הנכבדה אשר לא פסקו ממנה עד עתה עשירים, חכמים וגאוני התורה. ר' דוד הנ"ל הניח אחריו עשרה בנים [2]) והקטן מכלם בשנים ובמעלות היה ר' מרדכי אבי רבי אייזיק האמלער, בין בני בניו של ר' דוד נודע לשם ולתהלה בצדקתו ויראת ה' הגביר האדיר בדורו ר' זימל הלוי עפשטיין מוואַרשא נ"ע — אחד מהגבירים „הקבלנים" מדור העבר. גם בדורות שקדמו הרבה לר' דוד ובעל „הפרדס" התנוססו כאבני נזר בין בני המשפחה הרמה הזאת אנשי שם גאונים מקובלים ופרנסים, כן היה הרב בעל קצור של"ה אחד מבניה ובתקנות המדינה מועד שצ"ו מוצאים אנחנו אחד ר' אברהם [3]) ב"ר מאיר הלוי עפשטיין בא על החתום על תקנות הפנקס בק"ק סעליץ בתור ראש הפ־נסים, כנראה שנתן מקום לחתימתו בראש הבאים על החתום (עיין „כנסת ישראל" ס' שני בלקוטים מפנקס המדינה של מדינת ליטא תקנה שמ"ג) וע"כ בני דורו של ר' אייזיק הוסיפו להאריו גם התאר „שלשלת היוחסין".

בנעוריו למד ר' אייזיק בבית זקנו ר"ד הנ"ל וישקוד בתלמוד ופוסקים ובכתבי הקדש ובדקדוק הלשון, כפי מנהג ליטא מאז, ויעש פרי בלמודיו כי היה גאון גדול חריף ובקי בכל חררי התלמוד ומפרשיו הרבים ויחבר פירוש על כל סוגיות הש"ס והגהות ובאורים לד' חלקי השו"ע. אולם כאשר נתפרסם שמו של הגאון החסיד רש"ז ז"ל מלאדי ויתאוה גם ר' אייזיק תאוה לקחת תורת הקבלה מפיו, ויסע אל הרש"ז למרות פי זקנו אשר מנעהו מבא אל אנשי „הכת" ולהספח אל חברתם, ויחל ללמוד את תורת

---

[1]) ידידי ש"ב הגביר התורני והמשכיל מו"ה דובער עפשטיין מהאמעל נינו של הגאון ר' נצי"ב מוואלאזין שליט"א בנו של הגאון מו"ה יחיאל מיכל נ"י אב"ד דק"ק נאוואגרודאק אמר כי שם משפחתם הוא על שם עיר אחת באשכנז אשר שמה „עפשטיין" ואשר בה ראה אור חיים הראשון למשפחתם כאיזה מאות שנים לפנים, אך אנכי חפשתי אחרי עיר כזאת במפת ארץ אשכנז ולא מצאתי שום זכר ממנה, אין זאת כי אם עיר קטנה היא אשר לא תבא במספר הערים המצוינות במפות גלילות הארצות.

[2]) אבי אבי אמי ה"ה הרב ר' וואלף הלוי עפשטיין פרנס דק"ק לאייטווו היה ג"כ אחד מבניו.

[3]) שמות אברהם מאיר מיכל מרדכי ליב הם שמות השגורים בין בני המשפחה הזאת, וע"כ אחליט כי הרב ר' אברהם ב"ר מאיר הזה הוא כאחד מהם, וכלל גדול הוא להם כי כל עפשטיין „לוי", הוא עפשטיין אמתי ואשר איננו לוי זר הוא למו.

החכ"ד אשר הטיף לו רבו החדש בשקידה נפלאה ויעש גם בה גדולות כי נגלו לפניו כל תעלומותיה יותר מאשר לכל חבריו.

מעת הזאת והלאה הקדיש את מבחר עתותיו רק ללמוד הקבלה, וישרוף את כל כתבי ידו בפלפול וחריפות אשר כתב בעודנו באבו, כי חשב בהתלהבותו היתרה את חדושיו אלה ללא אמתים ואשר אין עליהם שם תורה אמתית פן ואולי היה בלבבו בעת כתבם איזה שמץ יהירות וגסות הרוח, אולם לעת זקנתו התחרט מאד ונחם על הרעה אשר עשה לרובי תורותיו, כפי שנראה מהמקרה הזה.

בהיותו נדרש מאלופי העיר האמעל בימי חרפו לקבל עליו משרת הרבנות בעיר הזאת, בקשוהו אחדים מתופשי התורה ולומדיה להראות למו עד כמה גדול כחו בתורה, ויכתוב למענם קונטרס גדול המכיל בקרבו פלפול עמוק בהלכות חלה, וישלחו את הקונטרס לעיר וויעטקא הסמוכה לעיר האמעל למקום גאונים וחריפים מאז היתה לעיר בישראל, וימצא הפלפול חן בעיני מבקריו וישימו את עטרת הרבנות על ראשו, אולם במשך הימים שכח ר' אייזיק על דבר הקונטרס ותוכנו, ויהי לעת זקנתו כאשר ישב לפניו תלמידו הרב המאה"ג מו"ה אריה ליב זוואוו ז"ל מו"צ דק"ק האמעל ודינאבורג ויפלפל עמו בההלכה ההיא, השמיע ר' אייזיק דברים מתנגדים לדעותיו אשר חוה בקונטרסו הנ"ל כחמשים שנה לפנים, ולא יכול תלמידו להתאפק ויאמר לו: „כמדומני שכת"ר בעצמו יתנגד להדעה הזאת" — ומתי אמרתי לך ההפך מזה — שאלהו רבו. ויראהו רא"ל הנ"ל את הקונטרס אשר במקרה בא לידו. ר' אייזיק לקח אותו מיד תלמידו ויעיין בו כל הלילה ולמחר אמר לתלמידו באנחה: „עתה ארע עד כמה גדול היה כחי בתורה בימי עלומי". וכן התאונן הרבה פעמים באזני תלמידיו ויוצאי חלציו על אשר היה פתי כמים לשרוף את באוריו והגהותיו בנגלה.

כפי שנראה מתשובותיו האחרות אשר נשארו ממנו לא היה תלמיד הגאון רש"ז מלאדי כי אם בנסתר, אבל בנגלה דרך אחרת היתה לו והיא דרך ההיתר, ומרגלא בפומיה: „כחא דהיתרא עדיף", תחת אשר הרש"ז בשו"ע שלו ותלמידיו: חתנו הגאון החריף מו"ה נחמיה ז"ל מדוברואונא בשו"ת „דברי נחמיה" ונכדו הגאון רבן של כל חסידי חב"ד ר' מנחם מענדיל מליובאוויץ בשו"ת „צמח צדק" החמירו על כל שעל ושעל, ובכל שאלה קשה הבאה לפניהם פוסקים הם לחומרא, תחת זאת הורה ר' אייזיק עפ"י רוב להיתר אם אך מצא הוא גדול אחד מהקדמונים אשר כדאי לסמוך עליו להיתר. פעם אחת קרה מקרה בעירו כי מת איש אחד בשכונת רעהו ובבית האחרון שכחו לשפוך את המים, ויבשלו מן המים האלה מאכלי שבת, אחר תפלת הערב בשבת נזכרו אנשי הבית כי המים היו פסולים, ויביאו את השאלה לפני הרב ר' אריה ליב זוואוו אשר היה אז מו"צ בעיר ההיא ויורה לשפוך את המאכלים החוצה, אך כשמוע ר' אייזיק את הדבר הזה מיד הורה להיתר ויגער בתלמידו זה, והרבה ימים אח"כ לא שכח את המקרה הזה, ובבוא אליו המיוחד שבתלמידיו ה"ה הגאון החריף מו"ה מנחם נחום גלאטמאן ז"ל אב"ד דק"ק טשערניגוב ספר לו את כל זאת וישאלהו: „ומה עשית אתה לו באה לפניך שאלה כזאת?" — „אז הכשרתי את המאכלים" — ענהו הרמ"ן — „והוא פסק לחומרא" — הוסיף ר"א בהראותו באצבעו על תלמידו מהרא"ל אשר עמד לפניו בעת ההיא — „ויאבה לגרום צער ונזק לעברים בהשביתו את משוש שבתם, ומה דמה בלבבו? האם באמת ירא היה לבל יבוא חלילה מלאך המות וישחטהו כעוף של כפרות?".

מרוח ההיתר האציל גם על רוב תלמידיו, כן גער ר' מנחם נחום הנ"ל בתלמידו ה"ה מו"ר הרב המאה"ג מו"ה חיים מו"צ דק"ק טשערניגוב אשר סמך על הפרי מגדים

לאיסורא, ויקצוף עליו רמ"נ וישאלהו: „מה היתה מלאכתו של בעל הפמ"ג ?" — „הוא הורה הוראה בישראל" ענהו ר' חיים, „ואתה מה מלאכתך ? — הוסיף לשאלהו רמ"נ — האינך גם אתה מורה הוראה בישראל ? הלא אם היה כח ועז להפמ"ג לאסור, האין לך משפט וצדקה להתיר אם תמצא איזה סמך לקולא ?" וכמוהו היו כמעט כל תלמידי הגאון ר' אייזיק.

ביתר שאת הרעיש את עולם הרבנים הדבר אשר היה עם הדג הטמא Осетръ שטהרו הגאון ר' אייזיק עפ"י ראיות נכוחות וצודקות, בהראותו לדעת כי יש לו סנפיר וקשקשת, ובבקיאותו הגדולה הראה לכל הרבנים כי כל גדולי הפוסקים הראשונים חשבוהו לדג טהור. הרמ"מ מליובאוויץ בשו"ת „צמח צדק" התאמץ לשום לאל את היתרו אך כבר שקל למטרפסיה מרעו ודודו הגאון ר' נחמיה מדוברואוונע בתשו' „דברי נחמיה" בסתרו את כל ראיות הרמ"מ. גאוני אשכנז ומהם הכי נכבד הגאון הגדול פאר הדור מו"ה אלעזר הלוי הורוויץ ז"ל אב"ד דק"ק וויען בעל „יד אלעזר", הסכימו לדעתו, והגאון רשכב"ה רבינו עקיבא איגר זצלל"ה אב"ד דק"ק פאזען התפלא על רחב בינת האדם הגדול הזה בתלמוד ובפוסקים ואמר שלא האמין כמעט לשמועתו שכוכב מאיר כזה יאיר בשמי רוסיה הלבנה, וכבוד גדול חלק להרר"א, אולם לרוב בקשות הגאונים היה נתרצה ר' אייזיק לבטל את היתרו, משום שלא יבאו אחריו איזה רבנים הרודפים אחר הכבוד לטהר גם את השרץ בק"ן טעמים בפלפולים של הבל, ואחרי עשותו את בקשתם ויבטל את רצונו מפני רצון חבריו כתבו כל הגאונים הנ"ל וביניהם גם הגאון הרמ"מ: „אשרי הדור שהגדולים נשמעים להקטנים".

סגנונו בשו"ת היה קצר מאד ולא אהב להרבות בחריפות ובקיאות שאינם נוגעים להענין אשר לפניו, כמו *) שיעשו בעלי הפלפול כדי להראות את בקיאותם וחריפותם אגב אורחא וע"ד אידי דאתינא להכא וכו'. מתשובה אחת שלו הנדפסה בתשו' „דברי נחמיה" הנ"ל נראה את שכלו הישר ואהבתו להגיון.

ענותנותו היתה גדולה עד למאד, ויקר היה בעיניו כבוד חבריו ככבוד רבו, ולא חפץ לעשות לו שם עולם ויהי נחבא תמיד אל הכלים. אחרי מות רבו הרש"ז מלאדי בשנת תקע"ג היתה מריבה גדולה בין זקני החסידים ובין צעיריהם, הזקנים בחרו בהרב ר' אייזיק לאלוף לראשם, אך יד הצעירים היתה עם הר"ר דובער בן הרש"ז אשר היה גדול מאד בנסתר, וגם אחרי מות הר"ר דובער בשנת תקפ"ט החליטו כמעט רוב החסידים לבחור עוד הפעם בהר"ר אייזיק אך הוא משך את ידו מרבנות כזאת, ויבחר להיות מו"צ בעירו מהיות „יהודי-טוב" התל שהכל פונים אליו, ויותר את זכותו להרמ"מ חברו.

בשנות תר"ב ותרט"ו נבחר הגאון ר' אייזיק לשבת באספת הרבנים בספ"ב בסוד היועצים, לבקשת חברו הרמ"מ אשר לא הסכין לעמוד בפני גדולי הנוצרים ולא ידע לדבר לא בשפת רוסיה ולא בשפת פולין. הרר"א ידע היטב את שפת פולין וגם הבין מעט את שפת רוסיה, ובהיותו יושב בעיר האמעל מקום משכן הנסיך הנאור מפקד כל צבא רוסיא פאסקעוויץ וחצר הנסיך הזה היה תמיד מרכז לרבי המלוכה ושריה הגדולים, והרר"א היה מעורב עם הבריות וע"כ בטח בו הרמ"מ כי הוא יצלח יותר להיות נבחר

---

*) הגאון רמ"מ מליובאוויץ זה דרכו לכתוב בתשובותיו בנ"ל: „הקיצור" וסקיצור הזה לרוב יפתרע על עשרים דפים — פאליא והכל כדי לבא לידי צירוף וליבון ההלכה ואח"כ... לאסור.

העם ממנו, ולא יהיה כאיש נדהם בשבתו בסוד שרים כמו שקרה להרמ"מ באספת הרבנים בשנת תר"ט.

מלבד צדקתו ותורתו היה הרב ר' אייזיק חכם גדול לענות לשואליו דבר בכל ענין ועסק. לשונו היתה שנונה וחדה וחדודיו הנפלאים אשר יצאו מפיו מניה וביה המה למלה בפי כל יושבי האמעל וסביבותיה גם עתה אחרי עבור יותר משלשים שנה מיום מותו. כל איש אשר דבר אתו פעם אחת לא יוכל לשכוח את הרושם הנעים אשר עשתה בו חברתו של ר"א. ההלוכותיו היו נעימות בגדיו נקיים ושמרם מאד לבל יטנפם ולא יתבזה בשבילם ולא יאמרו הבריות כמה מכוער וכו', תחת אשר כל גדולי חסידי החב"ד אי-נקיותם היא היא תהלתם. הוא היה רם הקומה יפה אף נחמד במראהו, ולדאבון לבבנו לא יכלו מעריציו להשיג את תמונתו כי לא נתן לצייר את תמונתו בשרד ומלאכת הפוטוגראפיה טרם נודעה אז בארץ רוסיא.

במותו הניח אחריו עשרה ספרים בחכמת הקבלה מהם נדפסו אחרי מותו: „מאמר השפלות והשמחה" אשר בו הלך בעקבות רבו הרש"ז לצרף את החקירה העיונית אל חכמת הקבלה ויפליא מאד לעשות, וכמעט לא נופל חבורו זה מס' „התניא" לרש"ז רבו; ועוד ס' „מאמר יציאת מצרים" ושמונה ספרים בקבלה מונחים ת"י יורשיו, ויתר ספריו בנגלה ובנסתר נשרפו בהתבערה הגדולה שהיתה בעיר האמעל, וחבל על דאבדין, ביותר אבדה גדולה אברנו בהשרף פסקי תשובותיו אשר יכלו היות לעינים לבעלי ההוראה בדורנו בדינים סבוכים אשר לא ימלאם לבם לדונם לקולא, בעת אשר הגאון ר"א שם לבו לבלי חת להקל עד שידו מגעת.

הוא העמיד תלמידים הרבה ומהם הכי נכבדים: הגאון מו"ה מנחם נחום ז"ל אב"ד דק"ק טשערניגוב, הגאון מו"ה אריה ליבוש עפשטיין ז"ל מו"צ דק"ק לאייעוו, הגאון מו"ה משה ז"ל מאריאמאוו מצערניגאוו והרבנים המאה"ג ר' אלעזר ד"צ דק"ק מאזיר ובנו ר' אריה ליב זיוואוו מו"צ דק"ק האמעל ודינאבורג ועוד הרבה.

טרם אכלה לכתוב את תולדותיו אעיר בזה את אזן שלשה סופרים על שגגות קטנות שיצאו מלפניהם: את הרבני המופלג בתורה וכו' מו"ה אהרן וואלדען נ"י אשר בהזכירו את הרב ר' אייזיק בספרו „שה"ג החדש" מערכת א' ישלול ממנו את תארים הראוים לו כלגדול בתורה בנגלה ונסתר, ולא הזכיר את משפחתו וכנויו „הלוי" כאשר ידקדק עם יתר הגדולים בספרו הנ"ל, אות הוא כי רק עפ"י השמועה ידע ממנו ולא ממקורים אמתים. שני להי' וואלדען ה"ה החכם ה' בערנארד נאטאנזאהן יחי' בזכרונותיו לריב"ל נ"ע בהעתיקו שמה מכתב חכם אחד ממינסק להריב"ל אשר יזכיר את הרב ר' אייזיק ויאמר עליו שהוא גדול בנגלה ובנסתר, והציג ה' נאטאנזאהן את סימן השאלה לאמר כי מסופק הוא באמתת הדברים האלה, והשלישי הכי נכבד הרב החכם המפורסם הר"ר יוסף ליב זאסניץ יחי' בתולדות הרמ"מ מליובאוויץ אשר כתב בהם' השנתי כנסת ישראל, בהס' השלישי, הולך וחושב את תלמידי הרמ"מ והמה ר' הלל מפארעץ ר' אייזיק מהאמלע ור' נחום טוביה, והוא ללא אמת, כי הרמ"מ והרר"א היו כמעט עוינים איש את רעהו כל ימי חייהם, ורק בשנת תרי"ב כאשר נסע הרר"א לספ"ב סר לליובאוויץ להתראות עם רעהו זה מנעוריו ונתרצו זה לזה, ורק באחרית ימיהם חיו חיי אחוה וריעות, ועוד כי הרב ר' אייזיק היה גדול בשנים מהרמ"מ וגם בנסתר היה גדול ממנו, ובנגלה לא היה נופל ממנו, לכל הפחות, ומה גם כי מעודו לא נכנע הרב ר' אייזיק מפני כל גדול [5]) רק מפני רבו הרש"ז מיראה, ומפני הר"ר דובער בן הרש"ז משום דרכי

---

[5]) ואשר תאר במכתביו להרמ"מ אותו בשם אדמו"ר לא היה זה משום שהיה תלמיד הרמ"מ רק

שלום. הרב ר' הלל מפארעץ מלבד שלא היה חברו של הר"ר אייזיק כדברי ה' זאסניץ, אך נהפוך הוא כי ר' הלל נסע הרבה פעמים לקחת תורה מפי הר"ר אייזיק ומביא דברי תורה בשמו בבאוריו „לקונטרס ההתפעלות" ובנגלה היה ר' הלל נגד ר"א כגמד בפני הענק, ובנוגע לר' נחום טוביה מו"צ דק"ק רעציצא הנה הוא לא זכה מעודו לעמוד במחיצתו של ר' אייזיק כי לא הגיע גם לקרסולי תלמידי הרר"א ז"ל.

למען העמיד האמת על מכונה ולהשיב להגאון ר' יצחק אייזיק את הכבוד הראוי לו, אמרתי להתת לפני הקוראים את קצות דרכיו, למען ידעו הדורות הבאים כי גם בין רבני החסידים היו אנשים גדולי הערך אשר יוכלו להיות למופת גם לרבני „המתנגדים" בתורתם צדקתם ויראתם.

הגאון ר"א מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים לערך בשנת תרט"ז ורק לא הניח אחריו בנים כמותו, והבן האחד אשר נשאר אחריו היה איש המוני פשוט, ורק בעל נכדתו הרב המאה"ג מו"ה צבי דוב נ"י לאָטקער הוא מכהן פאר כעת בתור אב"ד ומו"צ דק"ק האמעל.

על קברו של הר"א נבנה אהל קטן אשר בו יתאספו יוצאי חלציו להתפלל ביום מותו והמונים המונים ינהרו להשתטח על קברו, ה' יחונן עפרו וינוח על משכבו בשלום.

שלמה ב"ר אברהם ליב ז"ל בערמאן.

שני צנתרות הזהב.

מודעת זאת בין קהל הקוראים העברים כי האב והבן לבית שטראשון, והמה: הרב הגאון הנודע למשגב בכל הפוצות ישראל כקש"ת רבינו שמואל שטראשון זצ"ל בעל „הגהות הרש"ש" על הש"ס ומדרש רבה, ובנו הרה"ג הבלשן והמבקר הנפלא והמצוין אשר כל רז לא אנס לו בכל מקצועות הספרות העברית והתלמודית כמוהר"ר מתתיהו שטראשון נ"ע, עשו להם שם לתהלה לגאון ולתפארת ויהיו צבי תפארה לעטם ובהם ישראל יתהלל. אולם באשר אנשי המעלה אלה חיו בדורנו ומפעלותיהם בשדמות הספרות עוד נצבו כמו חי לפנינו, ומה גם כי המה בדרכי חייהם היו נס להתנוסס, לכן למען יהיו לעינים גם לבני הדור החדש, חשבתי לנכון להפיץ אור נגה בקצור נמרץ על דרכי חייהם, ואספרה כמו, בשגם לפני נגלו כל הליכותיהם כי יצקתי מים בימי עלומי על ידי אבי אמי הרב הגאון מהרש"ש ז"ל, ויהיו לי מהלכים בבית דודי אחי אמי הרה"ג רבינו מתתיהו שטראשון ז"ל.

הרב הגאון ר' שמואל שטראשון נולד בעיר זאסקעוויץ שהיתה אז עיר מלאה חכמים וסופרים, ואביהו מופלג בתורה ר' יוסף שמואלזאהן חנכהו בתורה ויראת שמים, ועוד בשחר טל ילדותו הלך הנער שמואל הלוך וגדול בתורה, ובשקידה נמרצה הגה בספרי התלמוד ובכתבי קדש, וגדולי ישראל אמרו עליו כי לגדולות נוצר וברכה בו, ולא ארכו

מאמר הרמ"מ היה „יהודי טוב" והמנהג לקרוא את כל ה„יסודים הטובים" בשם אדמו"ר, ומה גם הרב ר' אייזיק שהיה עמו גדול יקרא גם „לתלמידיו שהגיעו להוראה בשם „רבי".

הימים בהיותו עוד נער רך ויקחהו הגביר המופלג המפורסם שלשלת היוחסין ר׳ דוד שטראשון אחר כבוד לביתו בכפר שטראשון סמוך לווילנא, ויתן לו את בתו הצנועה מ׳ שרה לאשה. להגביר ר׳ דוד הנ״ל היה בית מלאכת יין שרף ומסחרו גדל מאד ויברכהו ה׳. וחתנו ר׳ שמואל שם לילות כימים לעסוק בתורה, וכשרונותיו הנפלאים עשו פרי הלולים עד להפליא, וחותנו ר׳ דוד אהב את חתנו כנפשו וישמח לבו בראותו כי חתנו הוא אחד השרידים אשר אין חזיונם נפרץ, וטוב הוא בעיני אלהים ואדם, וגם ר׳ דוד היה אדם המעלה ומכספו פזר נתן לדל ודך לא שב מביתו נכלם, ויהי דוד עושה טוב וחסד עם כל איש מר נפש וקשה יום, כה חלפו עברו שנים אחדות וישב רבינו שמואל בבית חותנו במנוחה שאננה, ויהגה יומם ולילה בתורת ה׳. אולם לפתע פתאום שמי הצלחתם קדרו וקפצה עליהם רוגזם של הצרפתים; כי בשנת 1812 כאשר הצרפתים השתערו בחיל צבא רב על ארץ רוסיא פרצו בשטף מרוצתם גם להכפר שטראשון ויעשו שמות בבית ר׳ דוד שטראשון, ויהי אחרי עלות הצרפתים מהכפר ההוא, ויעזוב ר׳ דוד ובני ביתו את הכפר ויקח אתו את שרה בתו וחתנו רבינו שמואל ויסעו ויבאו לעיר ווילנא וישבו שם. לא ארכו הימים וימת ה״ר דוד שטראשון ובצואתו השאיר אחריו ברכה לחתנו רבינו שמואל, וגם מחצית חצרו ברחוב פאפלאוועס בווילנא הנחיל להרש״ש. אשת הרש״ש שרה בת ר׳ דוד הנ״ל היתה אשת חיל ויראת ה׳, ויכוננו בית מלאכת יין שרף וה׳ שלח את ברכתו בבית רבינו שמואל ויצליח בכל דרכיו. אשתו שרה כלכלה את דבר המסחר במועצות ודעת, וגם רבינו שמואל אישה השגיח על מסחרו בעין צופיה יום יום כשעות אחדות, ולא חדל להגות בתורת ה׳ יומם ולילה. ביתו היה פתוח לרוחה, ומכספו פזר נתן לדל בפנים מפיקים אהבה וחן, ויהי לרבינו שמואל שלשה בנים ושלש בנות, את כלם גדל ותנך בתורת ה׳ ויטע יראת שדי וכל מדה נכונה בלבותם. בנו הגדול הרב ר׳ אליהו היה גדול בתורה, ירא באמת, ואדם המעלה. ובנו השני הרב ר׳ מתתיהו עוד בהיותו נער רך שם עינו ולבו להתבונן בשום לב על כל הספרים הרבים הנמצאים בבית אביו, להתבונן על שם מחבריהם והלך מחשבותיהם, כמו ההשגחה יעדה אותו מנעוריו להיות מבקר מצוין, ושם בנו הצעיר היה ר׳ יוסף, וגם ה״ר יוסף היה בן פרת משכיל ומהלל. רבינו שמואל עשה חיל לא אך בספרי התלמוד אשר משנתו היתה קב ונקי ובהגיון ישר ושכל טוב סלל לו דרך ישר בנבכי ים התלמוד, כי אם גם ספרי כתבי קדש היו שעשועיו יום יום ויהי מדקדק נפלא, וגם דרכי התכונה, חכמת החשבון ושבילי עולם לא נסתרו ממנו, ומכתביו שערך לרעיו ומיודעיו אנשי השם היו ערוכים על טהרת לשון הקדש, ולא בזה ולא שקץ את ההשכלה ונהפוך הוא כי הוקיר למאד את ההשכלה והחכמה, וכל הליכותיו היו נאדרות בחן ונעם, ויעסוק באמונה בצרכי צבור, ויקח חלק בעניני אר״י, וברובי שאלות העברים ועניניהם שהתרגשו ובאו, שאלו עצתו ויקראוהו אחר כבוד בהאספות שהתאספו ראשי עם. סדר למודו מדי יום ביומו נפלא היה למינהו, בבקר בבקר בשעה השמינית בא להתפלל בבית המדרש ברחוב פאפלאוועס, ואחרי כלותו להתפלל הטיף לקחו בתלמוד להמקשיבים לקולו צעירים לימים אשר בחר במו, כשתי שעות, ויחל ללמוד בעצם ספר התלמוד, ויעיין בפירש״י, הוא רמי ומפרק בעיון נמרץ, וסרו קושיות התוספות והמהרש״א וכל המפרשים. ואם אחד מהצעירים חוה דעו בעניני ההלכה, אז הקשיב רב קשב ובמקום גדולתו שם ענותנותו, והאמת היתה חותמו, ויקבל האמת ממי שאמרה. ואחרי זה בבאו לביתו רשם את חדושיו שנתחדשו לו בבית המדרש על הגליון, ואחר סדרם לדפוס. הגהותיו וחדושיו על הש״ס הלא נודעים המה בקהל רב. גם בא בכתובים עם גדולי ארץ, ויריצו אליו שאלות ותשובות מערים שונות קרובות ורחוקות. ויהי היום וראשי עדת ישראל

בסובאלק הציעו לפניו כי יהי לרב בסובאלק, אולם רבינו שמואל לא חפץ לעשות הרבנות קרדום לחפר בה. בווילנא היתה בריתו נאמנה עם הרה"ג ר' צבי הירש קאצינעלינבויגען בעל ס' „נתיבות עולם" פי' על הברייתא דל"ב מדות לר"א בנו של ר' יוסי הגלילי. בס' נ"ע הנ"ל יובאו חדושים בעניני ההלכה הראוים למי שאמרם מרבינו שמואל, וגם חיה בשלום ובמישור עם חכמי המו"ץ בווילנא, ובימי ילדותו הקשיב לקח בתור תלמיד חבר מפי הרב הגאון ר' אברהם דאנציג ז"ל מ"ץ דווילנא בעל ס' „חיי אדם". עוד בימי עלומיו נדפסו חדושיו בתוך הקונטרס אחרון לשאגת אריה בשנת תקצ"ד ובס' יהגה חכמה, ובאחרית ימיו נדפס ממנו חבור מיוחד בשם מקורי הרמב"ם בתור הערות על הרמב"ם ע"י הרב ר' שמעון הכהן אנטאקאלסקי נ"י. בעת שהממשלה נתנה צו כי בני ישראל בערי רוסיא יבחרו להם רבנים מטעם הממשלה, מהמשכילים שכלו חק למודם בבית מדרש הרבנים, היה רבינו שמואל אחד הראשונים אשר כתב ידו בספר לקיים דברי הממשלה. ויהי באחד הלילות לילי סגריר בלכתו ברחוב, נגש אליו אחד הקנאים ויאמר: את ביתך נשרוף עליך באש על אשר כתבת ידך להמשכילים, וישיבהו רבינו שמואל בשפתי חן: ה' הטוב יגן בעדי. הדרת פניו ויפי מראהו שכלו מחמדים, וטהר מלבושיו ובגדיו, ואמרי פיו אמרי נעם שנפת תטופנה שפתותיו, כל אלה הוסיפו חן והדר לו. ויותר שהיה רבינו שמואל טוב ומטיב חכם ונבון גדול בתורה, טוב לשמים וטוב לבריות, עוד היה עניו מאד וגאה וגאון רחקו ממנו. ביתו היה בית ועד לחכמים, גדולים בתורה, ומשכילים בחכמה. גם השכיל לקרא בתורה בנגינה נעימה בדקדוקי המלים לכל משפטיהן ופרטיהן. וכאשר התאספו בניו וצאצאיו ובני משפחתו כשתילי חמד סביב לשלחנו לבקר בביתו בימי החגים, אז היה באמת חזיון נפלא נאדר בהדרת קדש, כי אור זרוע על פניו, וגם מצא חן בעיני הנוצרים הנכבדים והמשכילים ובנפש חפצה התעלסו אתו באהבים. וגם הוא דבר צחות בשפת פולנית, וכלם נתנו פאר ויקר לשמו. ויהי לנס. כפעם בפעם התנוססו דבריו בצופה להמגיד, והמשכיל השלם ר' שרגא פייבל אלקעניצקי ערך מאמרים אחרים בעניני הלכה והגדה בדרך בקרת והגיון בשמו, אכן מעט מתה עליו נות ביתו הצדקנית והצנועה מ' שרה ז"ל, החלו ענני התוגה והדאגה להקדיר את שמש הצלחתו. אמנה, מה מאד נמרצו ונמלצו דברי רז"ל „אין אשה מתה אלא לבעלה". ימים רבים ישב רבינו שמואל משמים בביתו וימאן להתנחם על אשתו אשת נעורים, כי היא היתה באמת אחת הנשים רבות־העליליה אשר עליהן סובבות הולכות התהלות במשלי קאפיטעל ל"א. אולם באשר לא טוב היות האדם לבדו לעת זקנתו, לזאת בא במסרת ברית הנשואין עם האשה הכבודה מ' אסתר בת הגביר הנודע בשם ר' מיכל קצין בווילנא. וירא רבינו שמואל מנוחה כי טוב, ויוסף להגות בשקידה נמרצה בתורת ה', והיא גם היא כברתהו למאד. אכן מות בנו הגדול הרב ר' אליהו נ"ע, ובתו הצנועה המהוללה מ' זלאטע ז"ל (היא אמי, ואף כי אין בן מעיד על אמו, אולם היא נודעה בשער בת ווילנא במדותיה ובמעשיה הטובים עד אין חקר, והמפורסמות אינן צריכות ראיה) מרר את רוחו וילך אט, עד כי קרבו ימיו למות. ויהי רבינו שמואל בן שבעים ושמונה שנה במותו, ועד יומו האחרון לא פסק פומיה מגירסא, ויצאה נשמתו בטהרה, ביום י"א אדר שני שנת תרל"ב, ויעשו לו כבוד גדול במותו, ככתוב בעתו במ"ע העברים, תנצב"ה. ורבינו שמואל לא מת, כי תורתו חיה היא בפי ההוגים בספריו הנפלאים, ושמו יקום לדור אחרון.

הרב ר' מתתיהו שטראשון. בנן של קדושים.

הרב ר' מתתיהו אשר עוד בשחר טל ילדותו התגוסס בכשרונותיו הנפלאים ובשקידתו הנמרצה על למודי ה', בא במסרת ברית הנשואין בהיותו עוד עול ימים (כאשר הסכנו בימים ההם) עם העלמה העדינה והכבודה מ' חנה לבית עליאשבערג (בת הרב הגביר הנודע לתהלה ר' יוסף אליהו עליאשבערג ז"ל), וישב ה"ר מתתיהו במנוחה שאננה בבית חותנו ויהגה בלמודים וישם לילות כימים לעסוק בתורת ה', וגם מודע לבינה קרא, וה' נתן לו רחב לב ותבונה הרבה מאד, והגאונים ר' מנשה מאיליא ור' יצחק מוולאזין העידו עליו כי לגדולות נוצר, ולא היה ספר מדעי בספרת העברית אשר לא קרא בו, ויערך מורשי לבבו על הגליון בו רשם המגרעות שמצא בו, ויחוה רעו בשום שכל עד להפליא, כה היה דרכו ומשפטו כל הימים, מאמריו הראשונים נדפסו ב„פרחי צפון" וב„כרם חמד", וגם ערך מאמרים נפלאים מלאים חכמה ומדע בהמגיד והכרמל ויחתום בשם „והוא והוא" וכנויים אחרים, אחרי עזבו את בית חותנו, החלה לאחוז ידו בענף המסחר, אולם ההצלחה פנתה אליו ערף וכספו אבד ממנו, ויהמכהו חותנו ולא נתן למוט רגליו, ויחל שנית לכונן אשורו בדרכי המסחר, וה' ברך אחריתו ויהי איש מצליח, ואחר כוננו ידיו בית מסחר ממשי ובגדי יקר, וילך האיש מתתיהו הלוך וגדול וה' עמו ויהי איש עשיר. אשתו נהלה דרכי המסחר בטוב טעם ודעת, ואישה ר' מתתיהו עשה חיל בתושיה ומדעים ובלמודי הספרות התלמודית עד להפליא, ויהי לו שיח ושיג בעניני תורה וחכמה עם חכמי ישראל היותר גדולים ברוסיא ובחו"ל, ויקבוץ ספרים רבים ונפלאים וירכוש לו במיטב כספו גנזי נסתרות באוצרות הספרות להעברים בלשון הקדש ובלשונות שונות, וכל אשר הוסיף להגות בספריו, כן הוסיף עוז ועצמה למעלות רוחו, וירשום את רעיונותיו והגיונותיו בשולי גליונות הספרים, גם ספרת הקבלה לא נסתרה ממנו, וזכרונו עשה פלא, וכל הדברים שקרא בספרים היו חרותים על לוח לבו הפתוח כאולם וכל רז לא אנס לו, ויצא שמו עד למרחוק. גם ערך מאמרים רבים מדעים ונכבדים ב„כרם חמד", ויערך דברי חפץ בס' „נתיבות עולם" להרה"ג ר' צבי הירש קאצינעלינבויגען, וביתר עז הראה את כחו ועצם ידו בבקיאותו בים התלמוד, ובקורות הימים, במכתבו הנדפס בס' „קריה נאמנה" לזקן חכמי דורנו הרה"ג רש"י פין הי"ו, גם שלח דבריו המלאים חכמה ודעת שבהררי ההגיון והמדעים יסודם, כפעם בפעם בשמות נסתרים, להצופה למ"ע „המגיד", וכל חכמי לב אשר שמעו את שמעו, מדי בואם לווילנא בקרו בביתו וישתאו על חכמתו הרבה ויאמרו כי לא הוגד להם אף החצי מתבונתו הנשאה. הוא היה בקי בכל מקצועות הספרות התלמודית וידע דור דור ודורשיו דור דור וסופריו, וכאשר דברו אתו פנים אל פנים נוכחו לדעת כי לבקיאותו בספרים אין חקר, גם שמע שפות: רוסיא אשכנז וצרפת, וגם היתה לו ידיעה רבה בשפת רומית, ויתמוך בימין צדקו שוחרי תושיה ומדעים, ויהי חבר כמעט לכל מעשה הצדקה בישראל, ולמפעלות הסופרים בספרת העברית. גם היה גבאי ראשון לחברת „צדקה גדולה" וצרכי הצבור בווילנא שנים רבות, ויכונן סדרים נכונים עד להפליא וכל המעקשים היו למישור, ובתור יועץ להבאנק מטעם הממשלה שרת במשמרתו הנכבדה באמונה ויקח חלק בהאספות לחברי הבאנק כפעם בפעם, ואדוננו הקיסר יר"ה כברהו באותות הכבוד בעד חריצותו ושקידתו, ויהי איש המופת. זולת זאת היה חכם לבב וינהל בעצתו את כל הדורשים קרבתו, כן בא בכתובים עם החכמים הגדולים בישראל: צונץ ורפאפורט וכמוהם בעניני חכמת ישראל, וביתו היה בית ועד לרבנים ולחכמים, נאורים ותרדים לדברי ה'. אולם תמיד התעצב

אל לבו על אשר ה' לא נתן לו זרע, ולא חננו בפרי בטן, ובאחרית ימיו חלה — למרת רוח אוהביו ומיודעיו הרבים מכבדי שמו — במחלה אנושה, וישא ויסבול מכאובים קשים. זה האיש הגדול תהלת ישראל רבינו מתתיהו שטראשון גוע וימת אור ליום ב' ד' טבת בשנת תרמ"ו, בהיותו בן ששים ושמונה שנה. ויהי במותו ויספדו עליו בני עירו וינחל כבוד גדול במותו מכל יושבי העיר, ויבאו רבנים גדולים לספוד לו, ויקברוהו במעלה קברי בני ווילנא, תנצב"ה. —

ומי יתן והיה את לב ש"ב בן אחיו ה"ר יוסף ז"ל, היורש הראשי החה"ש ר' דוד שטראשון נ"י, לקיים דברי המת הנכבד בדבר חדושיו הרבים הנמצאים בכתובים — שלכל בהם חיי רוח דודנו המנוח וישם כל מעיניו במו — להדפיסם ולזכות את הרבים, וזכות הרבים תלוי בו, כי אך בו בטח לבו וישלך יהבו עליו׃

דוד ראדנער.

עדת ישראל בבאריסאוו.

(מצבה החומרי והרוחני).

אחר כי עירנו נודעת בעולם ע"י מלחמת „נאפאלעאן" אשר פה מצא קבר חילו הרב והעצום, בשנת 1812, וגם ע"י מסחרה הרב שהיה בה לפנים, ע"כ מצאתי לנחוץ להעמידה בין יתר סדרי־הקהלות שיבאו בהכנה"ג.

מספר יושבי עירנו הוא כעת לפי דורשי־רשימות, כחמשה עשר אלף איש, ורובם כבולם חיים ומתפרנסים זה מזה, ודבר אין להם בעניני מסחר וקנין עם ערים אחרות במרחק איזה פרסאות, מלבד מתי מספר היוצאים מן הכלל אשר במה נחשב הוא; וכמובן, אין הבור מתמלא מחוליתו ואין הקומץ משביע את הארי, אשר ע"כ נשמע לפעמים לא רחוקות קול ענות חלושה מאלה המתאוננים מרה על ציק העתים ועל מצב המסחר כי ברע הוא. ואמנם בשכבר הימים, טרם סוללה מסלת־הברזל העולה מברעסט־מאסקווה, היו ימים טובים לסוחרי עירנו, היו ימים אשר גבר סחרה חילים ע"י שטף מימי נהר ה„ביראזע" המשרך דרכו דרך עירנו העומדת על אם־הדרך העולה לעבר גבול חו"ל, כי כנעני־ארץ נהרו אליה מכל עברים מקרוב ומרחוק לערוב מערבה ויעשוה לעיר־מרכזית, ואניות תרן וקיטור הנושאים כל מיני תבואה ומלח, שטו ועברו דרך עירנו, ורב טוב ואשר הביאו בכנפיהם, וכרב למרכלתה בחוץ כן גדל המו"מ בעיר, כי לרגלי הסוחרים הגדולים אשר בארץ המה, מצאו גם אחינו הקטנים חית ידם, ומפרי סחרם שבעו גם שכירי יום ונושאי־סבל לחמם, אכן מעת אשר מסלת הברזל „ברעסט־מאסקאווסקי" פלסה לה דרכה נהפך אצלנו הקערה על פיה, הימים הטובים ההם חלפו עברו וישאירו אחריהם רק זכרונות נעימים בלבב הזקנים אשר בעת צרתם יחלמו את ימי חרפם, ימי עשרם ואשרם ועת־הזהב, ותחת הימים המאשרים ההמה באו ימים אשר אין לעירנו חפץ בהם; סחר התבואה שהיה רוח החיה באופניה פנה והלך לו, סחר האניות לית מאן דכר שמיה, והנהר כמו יחרב ויבש. הסוחרים הגדולים שנו דרכי

מסחרם כי ישלחו תבואתם רק ע"י מסלת־הברזל העושה את דרכה בסופה וסערה סחור לעירנו ואליה לא יקרבו, ועתה תחת שפעת אניותיה קרחה, ואנו ואבלו רוכליה ומלחיה, דרכיה אבלות, חופיה שוממים, נשמו אוצרות נהרסו ממגורות ושאיה יכת שערי האמבראות שהיו מפיקים מזן אל זן כל מיני תבואה, כי הביש דגן, משוש המסחר שבת והיא מר לה, לכן יביטו רבים ימין והנה־שממון, לשמאל והנה־מפח נפש, כל מעיני הפרנסה דללו וחרבו ואנשים למאות ילכו בטל באפס עבודה, כי אם אין מסחר, ידים עסקניות למה? ובין כה נתרבו העניים מיום ליום ולא ידעו נתיב החיים. הסוחרים נהרסו ממעמדם, וגם יתר הפליטה נמקו וילכו תמם ויהיו כמסום נוסס אחרי כי המסחר בכלל הוא כעין שרשרת ארוכה ואם ינתק החבל אצל האחד, אז ירד לארץ גם אצל השני, כי כלם ערבים זה בזה אחוזים ודבוקים בקשר אמיץ, ובנפול האחד יפלו עוד אחדים הסרים למשמעתו והעומדים תחת מחסהו, וכן רואים אנו עליונים למטה, ותחתונים בדיוטא התחתונה.

אכן עצה וגבורה ביום המחסור, איש איש מצא לו תוצאות לחיים, תקוה חדשה זרחה להם והנה בין לילה הציצו כעשב השדה חנויות, אין בית אשר אין שמה חנות או בית־מרזח, וכמובן גברו ההתחרות והקנאה ביניהם ויעלו עד למעלה ראש, כי בתי המסחר מלאים סחורות מפה לפה, וכל רוח הפדיון אין בקרבם ואין קונה לסחורתם, וייגעו המוכרים בדי ריק והחזיקו שבעה חנונים בקונה אחד וכלם ימשכו אותו לחנותם, וכל אחד מתהלל בסחורתו, והקונה לעסת שבא כן הוא שב... והנה בעוד אשר אנו מצטערים על הראשונים הנה יבאו אחרים עוד למלאות הסאה ולהוסיף עליהם, חדשות לבקרים תצמחנה חנויות חדשות ככמהין ופטריות אשר בעליהן יתאמצו ג"כ בכל כחם למשוך קונים אליהם, ובין כה יורידו את השער עוד יותר ויוזילו את מקחי הסחורה אשר גם בלא זה ירד כבר עד הדיוטא התחתונה, זאת נחלת חנוני עירנו ומנת חלקם בחיים! — ואם בארזים אשר כבר שרש בארץ גזעם נפלה שלהבת, מה יעשו אפוא אזובי קיר, אלה בעלי־המלאכות שבקרבנו והחיים מן־הרוח אשר גם בלא זה בנס היו עומדים? ואמנם הם לקחו חלק בראש בצרת הכלל, כי הנם סובלים חרפת־רעב, וחסר לחם בן משק ביתם כי אין מלאכה להשתכר, וכל היום הולכים המה באפס מעשה, הולכים אל דרום בחבוק ידים וסובבים אל צפון בלי עבודה, ואם אין מלאכה, קמח מנין? ובין כה נשמע מכנף עירנו קול ענות חלושה, כי אנשים לאין ספורות יגועו מרעב אם אך לא יחישו לעזרתם, ומצב האנשים האלה מורה ואיום מאד ומי יכילנו!...

גם המורים והמלמדים ישתו את קובעת כוס תרעלת הזמן, כי הם פה רבים יותר על המדה הדרושה, וחדשים לבקרים יבאו עוד אחרים המתאמצים להשיג גבול הראשונים, ולכן הוזל מחיר ההוראה וירד אשר כמעט אין כל השכר שוה בנזק העת והטרח...

בעסק מסחר היי"ג ראיתי פה מראה מגועל עד מאד, וצחוק מכאיב לב הוא לראות דרך אחדים ממחזיקי מרתפי היי"ג ה' צ., וה' ז. כי בראותם מרחוק איזה כפרי הולך וכדו על שכמו, יתנפלו עליו כזאבי־ערבות ויחטפו הכלי בחזקת־היד מאתו, ומזה יבאו לפעמים לא רחוקות לגדופים וקללות נמרצות, יחלו במחלוקת ויסיימו במכות ועד שפך דם יגיעו, ושכנינו הנוצרים יעמדו מנגד יביטו בשאט נפש ובעין־בוז איך עברים נצים ויאמרו: אלה מעשיך הטובים ישראל! העבודה, כי לא פעם שמעתי דברי בלע על כל אחינו בגלל זה כי „ימכרו את בכורתם ואת עמם גם יחד בעד נזיד עדשים" ובין כה מתחלל שם ישראל ע"י וראוי להתרחק מן כעור כזה; ע"ד העסקים האחרונים אומר בכלל במלה אחת על רוח חרישית מרחפת כל העסקים השונים. ועננה נוראה הרת עצבון רובצת עפ"נ כל העיר כלה, אשר הלך מטה מטה משנה לשנה עד כי באמת נוכל לאמר כי מהעשרה קבים

עניות שירדו לעולם תשעה נטלה עירנו ואחת כל העולם כלו — ה׳ ירחם!

אמנם מבלי הבט על הלחץ זו הדחק עלה מספר תושבי עירנו מעלה מעלה מתקופה לתקופה ע״י החדשים מקרוב יבאו להשתקע פה בחשבם „אם ישנו את מקומם ישנו מזלם״. הרחובות ירחיבו גבולם, ובענף עץ־חיים אחד יאחזו שבעה אנשים, ולמשמע גרה ירוצו עשרה כחץ מקשת ומלחמת־הקיום תכבד עוד יותר. בתי תפלות ספרד המה אחד עשר כלם חרשים יפים בכל מיני פאר ויופי, ושני בתי תפלות אשכנז, בית רחים אחד הטוחן בכח הקיטור ושנים בכח המים זה לעמת זה. מרכבות הקיטור ירעשו בקול ערב ובקר. בתי ספר ופדגוגיה שנים הם פתוחים לכל דורש בלי הבדל דת ולאום. רבנינו שנים הם, האחד הוא בעל מדות ומזג טוב צנא מלא ספרי, ע״פ יבאו כל הלכות או״ח כל דו״ד ובכל נפשו אוהב הוא לשקוד על תקנות בני עירנו, השני לא יעשה מאומה לטובת הכלל כי הוא מהחסידים ולא מאנשי־מעשה והרסן בידו לנהל את העיר לכל אשר יהיה אתו הרוח. — שני נהרות גדולות ישתרעו משתי פאות עירנו הנובעים מים חיים, אחד יפנה ממערבה קדמה, והשני יגיח מימיו מצפונה נגבה. בתי עירנו ממבואה בנוים בצד ימין מול רכסים גבוהים ובצורים המזכירים זכר קדמוניות אשר זכר מפעלותיהם סמר שערותינו, יען כי שם היה מהלך הצרפתים אשר מצאו להם שמה קבר, בברחם מפני הרוסים, ע״י הקור הגדול ששרר אז בעולם לפי דברת הזקנים. האגדה תספר, כי שם התחת אחד ההרים הטמינו הצרפתים את כספם וזהבם שהביאו אתם, ואמנם לפרקים ימצאו שמה עד היום האכרים והחופרים דרכמוני זהב ממשלת צרפת, כברת ארץ לתוך העיר צפונה ישתרעו שלשה גשרים גדולים וחזקים מאד• העיר תתחלק לשתים עשרה מפלגות (קווארטאלען). בתי חומה ימצאון בה מעט מזער אך היא בנויה בסדר ומשטר נכון. החנויות תעמודנה בתוך העיר בסדרים נכונים, גם נוצרים לא מעט יש בתוכנו אך בכלל חיים אחינו פה בשלום ובשלוה אתם ולא ישמעו שום חרפה וקלסה מפיהם, וכה ברוכים יהיו פקידי הרשות אשר בעירנו כי יתנהלו עם אחינו בצדק ויושר כאשר עם הנוצרים באין נגרע דבר.

ועתה אסיף מעט ע״ד החברות והאגודות אשר בקרבנו:

חברת גמ״ח.

אין לך עיר בישראל אשר אין בה חברות לעשרות, ואין לך בית בכל עיר אשר לא יוציאו מאתה אגורות אחדות מדי שבוע לתועלת האגודות, אמנם ישראל רחמנים הם, לא ירבו שאלה, יתנו ויחזרו ויתנו, אם אך בשם איזה חברה יבאו אליהם, גם בעירנו ישנן חברות רבות, וכברוב ערי ישראל תתנהגנה בכבדות בלי משטר וסדר נכון. כן גם חברת גמ״ח לא תחסר אצלנו, אך היגמלו חסד עם עניים מרודים? הילוו להם בשעת דחקם לחלצם מן המצר? שאלה היא ותהי לשאלה, כי מאין יוקח כסף המן הגרן או מן היקב? אם לדאבון לבני רק שם גמ״ח יקרא על החברה הזאת, באשר אצל הגבאי ר׳ משה מארגענשטערן ימצא חדר מלא ספרים מפה לפה, ובגדים אשר בלו מוקן ונשחתו מרוב ימים, ובכן יהנו מקופת הגמ״ח רק אלה שזכו בגורל לפני רבות בשנים ללות כסף מגמ״ח, ועניים חרשים מקרוב יבאו לא יזכו להנות, באשר אין כסף להחברה, לדעתי ראוי לשום לב לתקן תקנות מועילות להחברה, למכור החפצים אשר אין בדעת בעליהם לפרותם, באשר החפצים יאבדו בענין רע, החברה תפסיד ולבעליהם אין שכר, ולבקש

מקורים חדשים מוצא לכסף וכדומה, והיה אם שמוע ישמעו העומדים בראש החברה הזאת לקולי והיה זה שכרי.

בית החולים. או ההקדש.

עתה נשים עין על חברת בק"ח העזובה ושוממה, הבית הזה נוסד ע"י הרבנית משאצק ויהי הלוך וגדול, תמיד שרר בו נקיות וטהרה, חדרים מרוחים להחולים, מזון לכלכלה עצהיו"ט, רופאים בקרוהו יום יום, וגבאי מיוחד נמנה ע"ז אשר יחתום על הריצעפט למען אשר יתנו בבית המרקחת (אפאטהעקע) סמי־רפואות חנם אין כסף, וכה התנהלה שנים רבות, בני האגודה שמו עיניהם להשכיל אל דל ולסעודה חולים על ערש דוי, אמנם זה שנים אחדות אשר מוט התמוטטה החברה הזאת, עמודיה התרופפו, ותלך מדחי אל דחי, ומחזיקיה הולכים הלוך וחסור, גם קירות הבית מטו לנפול, החלונות נוססו מזקן ונשברו לרסיסים, והעזובה רבה בו מרבה להכיל, ובכלל הוא רק כעין מלון-אורחים להסובבים במדינה מעיר לעיר ושם יקננו גם בני בלי שם; ואם נמצאים שמה גם איזה חולים מסובנים אז אללי למו! אוי ואבוי לאלה האמללים הבאים שמה לקדם פני המות בעמל וביגיעה, אחרי כי אין בו כל סדר: לא ערש יצוע ולא ספסל, גם מעט תבן נקי לשכב עליו לא ינתן להם, לא מחסה מקור להחיות את נפשותיהם היבשות אף לא מרק חם להשיב את נפשם. אי נקיון לשמירת הבריאות ישלטו בו באופן מעורר געל נפש, בכל מקום עולה צחנה ובאשה, חלאה ורפש. גם רופאים לא יבקרו את החולים ככבל בתי-החולים. החולים יפרפרו בין החיים והמות ואין מי ידאג לאחריתם, בתרופה לא ירפאום ולא יסעדום בתעלה ומזור. ואם גם ימצא איזה רופא אשר יבקרם בשעה שלא יום ולא לילה ויכתוב סמים למרפא, קצרה ידם לקנותם יען כי בית־המרקחת היחיד והמיוחד שבעירנו של ה' ס.א. מיכאלאווסקי יעלה מחיר הסמים פי שנים ויותר, ואם יוציא העני מביתו את יתר הפליטה לא יספיק לו די קנות הסמים אשר כתב הרופא בהחפזו ובין כה יגוע העני החולה בעצר רעה, ואולי גם מרעב, קור וחסר. אי לזאת מוטל עליכם ראשי עירנו חוב קדוש להשתדל בענין הנכבד הזה, להקים בית-חולים חדש, ולסדרו במשטר נכון ככבל הערים וברכת העניים עליכם תבוא.

בית התלמוד תורה.

שנים רבות התנהג הבית הזה בלא סדר, הבנין מטה לנפול, והמלמדים עם התלמידים יראו לבוא בו מפני המפולת, עד כי לאחרונה זה לפני חמש שנה התעוררו שני נכבדי קרת ה' יוסף זאבלודאווסקי, וה' מיכאל שפירא למצוה הגדולה הזאת הנאדרה בקדש, אספו נדבות פרטיות כחמש מאות רו"כ וידברו על לב רבים לכתוב ידם בהפנקס שישלם כסף התשלומין מדי שבוע בשבוע (וואכער) העולה עתה כחמשים רו"כ לחדש, וישתדלו בכל עז עד כי הצליח חפצם בידם לתקן בית הת"ת, אשר העיר בקרב רואיו געל נפש, וילבישוהו צורה חדשה, ויבנו בית לתלפיות במרכז העיר המרהיב כל עין רואהו, חדרים ותאים רבים בו, כלם מרווחים ונקיים, והנערים שואפים בו רוח צח ובריא, גם המלמדים הוציאו ישן מפני חדש ועוד תקנות רבות לאין ספורות. ואם אמנם כי עוד נמצאים בו חוחים למכביר בין השושנים שנטעו שורק, בכ"ז לא נוכל להיות כפויי טובה ולהאשימם ע"ז, יען כי לא בידים ריקניות יוכלו לשרש אחריהם. הם עשו מה שהיה

לאל ידם, המתעסקים זרעו לצדקה, ולא כמו האשם אם צמחו חוחים, יען כי אין מוצא לכסף, ואין מקור לבער אחריהם כי אין הבור מתמלא מחוליא אחת.

חובבי ציון.

זה איזה שנים אשר נתרבו פה חו"צ ע"י הסופר והמזכיר השוע והנדיב ה' י"ם א"ש מפה, אגודתם התנהלה בסדר נכון, איזה פעמים קראו עצרה ויתאספו אספה ויראו לעין כל את חשבון השנתי, אשר גם פרוטה לא עלתה לטמיון. פעמים בחדש הלכו העוסקים לאסוף כסף חדשו למען לא יכבד על הנותנים לתת בפעם אחת. הכסף הנקבץ הביאו לידי מנהל האגודה ה' יוא"ש וירשם בספר, וכאשר נקבץ ע"י איזה סכום שלחם לאיזה מרכז, פעמים אחרות התאספו ראשי האגודה לטכס עצה במה לחזק חברתם לכל תמוט ועוד כאלה. כ"כ קבעו „בית-ועד לחו"צ" בבית החבר ר' ממ"ש ומדי שבת בשבתו התאספו שמה האנשים אשר לבם לציון והחפצים בישוב ארץ אבותינו ויתבשרו שמה משלום אחינו עובדי אדמת הקדש. ומטוב המפעל וגדולתו בכל משכנות יעקב בכל הנודע למנהל-האגודה ע"י מכתבים פרטים, כן הקשיבו שם אמרות טהורות מפי חברים יודעי תושיה ע"ד יא"י מעניני דיומא, כן השתדלו בדבר מכירת התמונות של השר ר' משה מונטיפיורי אשר פרים הוקדש ליא"י, וגם חפצם הצליח בידם למכרם במספר לא מעט ועוד כאלה דברים טובים ומועילים. אמנם זה כשנה אשר נתפרדה החבילה למורת־רוחנו ולראבון לב כל אוהב עמו ע"י מחרחרי ריב אחדים, גם אחרי אשר הוסדה עוד הפעם ע"י המגיד מקאמעניץ זה כחצי שנה לא האריכה ימים, וחיש גז נהרסה בפעם שנית אשר לא הוסיפה עוד קום עד היום הזה, ואין מתעורר להקימה על מעמדה.

בית ספר למלאכה וחרשת המעשה.

בזכות נשים צדקניות יצאו אבותינו מעבדות לחירות, ובזכות הנשים העדינות יושבי עירנו ינצלו בני עניי עירנו מחסר וכפן לימים יבאו, וביחוד בזכות העדינה אסתר רייגע זאבלוראווסקי, וה' ועלרע ברודנא. אשר ע"י השתדלותם הגדולה נפתח פה בי"ס למלאכה אשר בו נאספו כעשרים ילדים מילדי עירנו שכבר נוכחו לדעת כי אינם מוכשרים ללמודיות, ולמען לא יהיו ברבות הימים למשא על הכלל מצאו לנכון לחנך ידיהם למלאכה נקיה וקלה הלא היא מלאכת חרשת־ברזל וימנו ע"ז בעל מלאכה מומחה אשר יוכל לעשותם לאנשים שיש לאל ידם למצוא פרנסתם בריוח לעת אשר יביאו בעול צוארם, ולאומנים משכילים, וכבר הראו מעשה ידיהם להתפאר. גם „משגיח" המנצח על המלאכה מנו ע"ז לפקוח בעין פקוחה ובהשגחה נמרצה על כל הדברים השייכים לזה. ילכו בכחם זה ויעשו חיל בקרב ישראל.

חברה קדישא.

מלפנים היתה החברה הזאת רבת התועלת, כי העומדים בראשה היו גבאים נכברים, כל גדולי העיר עסקו בה ויגמלו באמת חסד עם המתים, כמה עניים בני ארץ אחרת באשר שבקו חיים לכל חי אז גמלו בני החברה החסד האחרון עם המת, וישלחהו לדרכו

כמנהג ישראל. — אולם זה רבות בשנים אשר נתקלקלו דרכי החברה הזאת, הנכברים לא ישימו לב לה, ורק מקצה העם יעמדו בראשה ומזה לחמס נמצא. הם חבול יחבלו מאלמנה ויתום את שארית הפליטה שהשאיר אחריו המת, והיתומים ימלטו בעור שניהם. היא מכניסה הרבה ומוציאה קמעא, לית דין ולית חשבון עמה כי חשך סתרה וערפל חתלתה, ואם ירהיב איש עוז בנפשו לאמר: באו חשבון! אז ירוקו בפניו ויחשבוהו לאפיקורוס. מדי שנה בשנה יתאספו כלם יחדו לאכול ולשתות מדם אחיהם אשר גזלו מיתום ואלמנה, יכרו כרה גדולה ומשתה שמנים מבשר ויין ויעשו סעודה כסעודת שלמה בשעתו וכמובן יוציאו ע"ז כסף לא מעט. ומשתות כאלה יכנו בשם „סעודות-של-מצוה" באמרם כי ע"י הסעודה הזאת יתוספו רבים לחבירתם והחברה לא תמוט עד יבולע המות לנצח. האם לא צחוק מכאיב לב הוא לראות כי חברה כזאת שנוסדה בכל עיר ועיר תתנהג בסדרים כאלה. ומה טוב היה כי ישכרו בני החברה איזה אנשים אשר יקבלו פרס קבוע מאת עדתנו ואשר החובה תהיה עליהם להתעסק עם המתים וכו', כ"כ לבלי הכביד אכפם על איש כי ירים תרומה להחברה כפי שיעריכו הם, רק לפי נדבת רוחו, וכפי שידו משגת. ומהכנסות החברה יחלקו בכל שבוע צדקה לעניים ועוד כאלה ואז יברכום טובים![1])

הכנסת אורחים.

מבלי להרבות במלים אמר: כי אם לא יחישו עשירי עירנו להקים את החברה הזאת מערמות עפר כי אז תאבד ותפול חלילה; בדברי אדות החברה הזאת יתחמץ לבי בקרבי ואמר: איך לא תכסה כלמה לב בני עירנו לראות כי בכל עיר, אף הקטנה שבקטנות, יש הכנסת אורחים ורק עירנו לבד תצא מן הכלל.

מעות חטים.

טרם בא הרב ר"מ מעשיל צירקעל הנה התנהג הדבר הזה בלא סדר. קודם חג הפסח עמדו על המנין כל בע"ב עירנו ויעריכו את כל אחד כמה כסף יתן על מעות-חטים, וככל אשר יצא מפי המעריכים כן היה, בכ"ז אספו לגוזמא כשלש מאות רו"כ והאם קמץ כזה יוכל להשביע את הארי, את כל העניים אשר אין ידם משגת לאפות מצות ולהכין מעט לצרכי החג, בין כה נהפך ששונם לאבל; אמנם בבוא הרב הזה לעירנו ובראותו כי לא טובה ההנהגה הזאת, דבר על לב נדיבי עירנו והם הלוו אלפים רו"כ לקופת הקהל וביחוד ה' משה אייזענשטאדט, לקנות בעדם קמח פסח ולמכור להעדה במחיר הקצוב, ובעד דמי הריוח ינתן קמח חנם אין כסף לאלה שקצרה ידם לשלם, ולהעניים היתה אורה ושמחה!

קהל רפאים.

טרם בוא הרב לפה היה בו הפרוץ מרובה על העומד והיה למשלח שור ולפריצי-חיות, גם חזירי יער והולכי על ארבע טיילו בו ארוכות וקצרות, ואין גודר גדר ועומד בפרץ לבלי הרגיז את עצמות המתים, וכבא הרב לפה ובראותו את האי-סדרים השולטים בו ממשלה בלתי מוגבלת התאזר עז וישתדל כי יתקנו המעוות, והרבה דרושים דרש בבהמד"ר ע"ד זה,

---

[1]) על הרבנים לקום נגד החברה הזאת, כי כן מצווים הם מאת החתם סופר בתשובותיו סכ"ט, ס"ע ליור"ד. המו"ל

ויעורר את נדיבי עירנו בהראותו אותם לדעת כי לא תהיה תפארתם על דרכם זה, עד כי לאחרונה הצליח חפצו בידו למנוע את החסרון מעירנו. ולו נאוה תהלה!

ועתה הנני להעיר עוד דברים אחדים, והוא: כי ישתדלו נא גם בשנה זו להראות אות לטובה לאנשי הצבא מאחב"י החונים פה, להכין בעבורם מאכלים כשרים, כאשר עשו בשנה העברה. כי ישימו לבם להטיב מצב הרב אב"ד דפה, ולבקש מקור אחר לפרנסתו ולשכירותיו ולא מבית־המרחץ אשר הכנסותיו מעטות המה יען כי הוא מלא חורין וסדקין ואשר ע"כ אין בא בתוכו, ולתקן המקוה המזיק לאנשים ובפרט לנשים העדינות ואשר ממנה תוצאות לפגעים רעים ונגעים שונים. לשים משטר נכון בבתי התפלות לבל ישמע בהם קול פרץ וצוחה בההאסף העם לשפוך שיח לעושה שלום במרומיו כמו שהיה עד כה, ולהראות כפעם בפעם חשבון ההכנסות וההוצאות בפרוטרוט למען לא יחשדום בדבר שאין בהם כי מועלים הגבאים בקדש. עוד יש בקרבנו המון חברות ואגודות רבות שלא אוכל לתארן כמו שהן כי תקצר הגליון מהכילן, והנני להזכירן בהעברה בעלמא ומשפטי לא אוכל לתת עליהן, והם: „גמילות חסד של אמת" „צדקה גדולה" „לחם־אביונים" „בקור־חולים" „חונן־דלים" „חברה תהלים" „חברה ש"ס" „חברה חיי אדם" „חברה עין יעקב" ועוד יבוא יום ואטיף גם עליהם. בכלל רודפים אחינו פה רק אחרי בצע כסף, אלה מזה יעמלו למצוא להרבות הרבית, לקחת נשך אשר ישוך את רעהו עד נפש, ולא יירא מפחד רעה, ואלה מזה, רודפים אחר הכבוד המדומה ומדקדקים ע"ז כחוט השערה, ואם אמנם כי לא אלמנה עירנו גם ממתי מעט הולכי קרימה, אשר ישימו לבם להדברים הנחוצים הדורשים תקון, אך קולם לא ישמע בתוך הערה ודעותיהם ישא רוח. — תקותי חזקה כי מביני־מדע מיושבי עירנו, אשר עיניהם פקוחות, לא ימצאו כי עון אשר חטאתי בגלותי טפחיים מכל הנעשה בעירנו, אך יענו ויאמרו: „צדקת"!

ואתה אדוני המו"ל! יוחקו נא דברי בספרך, אולי ייטיבו אנשי עירנו מעלליהם בשמעם חרפתם בשער בת רבים, ויחשב לך לצדקה!

יהודה ליב בן ישראל ליפקינד

קהלת ישראל בסימפעראפאל.

מספר ב"י בעירנו הוא שלשים אלף נפש (כן ירבו) מתחלקים לשלש כתות: מתנגדים, חסידים, וקרימצאקים, ויש להם תשעה בתי תפלה (מלבד מנינים) ומהם שבעה בתי תפלה להמתנגדים ואחד להחסידים ואחד להקרימצאקים, „ובית הכנסת לנאורים" וכלם אחוזות הקהלה המה, בנוים לתלפיות וכלולים ביפים ובהדרם, אין כאן לא מחלוקת ולא בעלי חמישי ולא בעלי ששי ולא בעלי מפטיר אבל יש כאן בתי חסד, ובעלי מעשים טובים.

בתי התלמוד תורה.

בשנת תרכ"ו 1866 נוסד בעירנו ע"י הגביר הנכבד ה' ליב. א. באלאטינסקי בית תלמוד תורה בעד בני „אנשי חיל" הנקרא בשם ת"ת של אנשי חיל אך משטר המלמדים היה פרוע., והנערים ההלמידים היו ריקים בלי תורה ובלי השכלה.. ואין איש שם

על לב לתקון את המעות... אך לפני שבע שנים כאשר בא הגאון הר"ר באלי בנימין שליט"א לשבת על כסא הרבנות בעירנו, עלה על לבבו לתקן את המעות הזה, ויעורר את נכבדי עירנו לעשות ולפעול בהענין הזה הרם. ועתה מי יתן והיה זה לבב כל אחינו בערי שבותם בארצות פזוריהם להשליך את הכבוד המדומה אחרי גום ולדאג בעד בני העניים שמהם תצא תורה כאשר ידאגו יושבי עירנו, אז יקוים באחינו הסימפּעראפאלים „מגלגלים זכות על ידי זכאי"! לפני שלש ש:ה בנה בית לשמה הראש והראשון להמפקחים על מעשה הצדקה הזאת הגביר הנדיב ר' ליב בן אהרן באלאטינסקי הי"ו, הבנין הזה נבנה על פי כל הדברים הדרושים לבית ספר ועל פי תורת הבריאות, בטבור משכנות הדלים והרשים בהוצאות הנדיב הנ"ל ובהשגחתו, ואפריון נמטי להנדיבים המפוארים: להשר המרומם הבאראן גינצבורג מס"ט פ"ב אשר עפ"י השתדלות גבאי ביה"ס שלח מאוצרו סך מאה רו"כ לקנות כלי בית בעד מחלקה אחת, ולהגביר ה' גוסטאוו דרייפוס מפאריז אשר נדב סך שבעים וחמשה רו"כ, תהי משכרתם שלמה מאת אלהי הגמולות! בכל שנה ושנה יוציאו לאור המשגיחים הנכבדים „חשבון שנתי" (בחוברת ב"ע בשפ"ר) ואלה המה הלמודים אשר ילמדו בהת"ת הזה שפ"ע ודקרוקה, שפ"ר וחשבון ויופי הכתיבה, ופ' חומש עם פרש"י וסדר התפלה עם פירוש המלות. הבית הזה נתחלק לשלש מדרגות, מספר המלמדים חמשה (ולפעמים ששה) וכלם יודעים הלכות פדגוגיא. מדי שנה בשנה ינתן להתלמידים בגדי קיץ ובגדי חרף, בד לכתנות, ספרי תפלה, כלי כתיבה דיו וספרים בשפ"ר ובש"ע. מספר התלמידים עולה לששים ולפעמים גם לשמונים ותשעים...

המפקחים ברברים הנוגעים אל הלמוד המה: הגביר הנכבד ר' ליב בר' אהרן באלאטינסקי (והוא גם הגזבר אשר על האוצר) וחתנו האברך המשכיל הנכבד ה' דיקאס, והגבאים על הת"ת בכלל המה [1]) הגאון הר"ר באלי בנימין שליט"א אב"ד דעירנו, הגביר הנכבד הרב המאה"ג ר' ישראל אהרן עסטרין הי"ו, הגביר המשכיל ה' אליעזר זאק, המשכיל הנכבד ה' שאר וה' זלמן בהר"ר מ"מ ז"ל גאפלין, המקום ישלם להם כפעלם.

עוד בית ת"ת אחד בעירנו אשר אחשוב לא למותר לדבר דברים אחדים אודותיו. הת"ת ההוא נוסד בשנת 1875, הבית אשר בו ילמדו הנערים הוא קנין יושבי עירנו. מספר התלמידים עולה לחמשים, ואלה המה הלמודים אשר ילמדו התלמידים בבית ההוא: שפ"ר, ופ' חומש עם פי' רש"י, ועל זה המה שני מורים, העושים מלאכת ה' לא ברמיה. הכנסותיה מעטות הן (יען כי רק מנדבות יחידים מהקריה ולא תמידיות הנה ומִמכס הבשר). המשגיחים והגבאים בבית ההוא המה: הגביר הנדיב ה' מ. א. דיקאנסקי והגביר הנכבד ה' ראזינשטיין — והרב הגביר ר' יצחק ג. ראבינאוויץ.

בית החולים.

בית החולים נוסד בשנת 1845 ע"י הגביר הנדיב הידוע ה' גינצבורג נ"ע, אשר לרגלי מסחרו היה אחד מתושבי עירנו, הבית הגדול ורחב ידים הזה בנוי כמו רמים לתלפיות ברב פאר והדר ולו שתי מכפלות וחדרים רבים, ומהם שלש לשכות לאנשים וארבע לשכות לנשים. מספר המטות עולה לערך עשרים וחמש, כן יש לבית

---

[1]) וגם משגיח אשר יבא פעם בכל ירח לבחון את התלמידים.

החולים הזה גן יפה ונחמד למראה, בית תפלה, בית מרקחת, משגיח ורופאים מומחים. פעמים בכל יום יבואו בבית הזה רופאים מומחים. בבקר משעה 10 עד שעה 12 ומשעה 5 אחר הצהרים עד שעה 6 ½. כן ראוי להזכיר את ועד הנשים הצנועות העדינות הכבודות אשר התנדבו להביא פעמים בכל שבוע בעד החולים נופת צופים ותרנגולות, מפוטמות ואף לראבין לבבי לא ידעתי את שמותיהן שאינן נפרטות גם בהפנקס ואתן הסליחה, מנהלי בה"ח המה גבאי בהכ"נ לנאורים (יען כי כן יצא החק משר הפלך).

בית מחסה לזקנים.

בית מחסה לזקנים נוסד בשנת 1887 ע"י גבאי דביה"ח ה' א. י. יפה וה' גרינבערג וה' מ. ש. ראזינשטיין, ולו ארבע לשכות שתים לאנשים ושתים לנשים, הבית הזה הוא בחצר ביה"ח והרופאים אשר יבואו לביה"ח יבואו גם בבית הזה. והמשגיח על ביה"ח ה' מייזעלסאהן הוא המפקח על הבית הזה, והמבשל בביה"ח הוא המבשל גם בהבית הזה, (ובצדק נוכל לקראו בי"ח) יען כי הבית הזה וביה"ח המה כמעט אחת. מספר המטות הוא לערך עשר (ולפעמים עולה עד חמש עשרה). ולהמפקחים אני אומר כי מאת אלהי הגמולות תהי משכרתם שלמה כפעלם...!

הכנסת אורחים וחברה קדישא.

גבאי הכנסת אורחים המה גבאי דח"ק, באיזו שנה נוסדה לא ידעתי אל נכון. הכסף העודף אשר יקחו גבאי דח"ק בעד אחוזת קבר יתנו בעד האורחים ובעד עניי העיר... הכנסותיה מעטות הן, יען כי ממכס הבשר לא יקבלו רק שלש מאות רו"כ לשנה וגבאי דח"ק יקחו בעד אחוזת קבר מעט מזער, העשיר ירבה והעני ימעיט ופעמים רבות יתנו אחוזת קבר לעני בחנם וגם להקברנים ישלמו מכספם. פעם בכל שבוע ביום ד' יחלקו חלוקה לעניי העיר ולאורחים יחלקו בכל יום וגם הוצאות הדרך יתנו לכל איש לפי ערכו (לאורח הגון ירבו)... וכן יש להם בית חומה הנקרא בשם בית הכנסת אורחים אשר בו ילינו האורחים האמללים, וגם שלש סעודות בכל יום ינתן למו, אך הגבאים הנכבדים לא ירשו להם להשתקע בבית הזה רק שלשה ימים. המקום ישלם להם כפעלם.

חברות שונות.

גמילות חסדים, חובבי ציון. האגודה הנכבדה הזאת נוסדה זה לא כביר ע"י הגאון הג' הר"ר באלי בנימין שליט"א אב"ד דעירנו, וע"י הגביר הנכבד רופא מומחה אזרח נכבד לדורותיו הד"ר ה' פלאסקאוו הי"ו. הגבאים על הכסף המה הגאון הנ"ל והרופא הנ"ל, המקום ישלם להם כפעלם.

יוסף בנציון דעמאנט

ושפטתם צדק :

על היסוד אשר יעד אדוני במאמרו „כנה"ג" אשר הוציא בחודש תמוז ש"ז וכתב לאמר; וזהו אדיר חפצנו לברר וללבן בעזרת רבנים וחכמים כל השאלות העומדים ברום עולמנו הקטן, בין שאלות כלליות בין שאלות פרטיות שאין נוגעות רק לעיר אחת וכו' ובאו לפני הכנה"ג ושפטום וכו'. הנה קול דמי ודם זרעיותי הנשפכים כמים הנגרים ארצה צועקים אליכם אדוני ורבני הכנה"ג לעזרה בדרכי נעם הדת, ונכספה וגם כלתה נפשי כי מכם תהיה ישועתי להצילני מטיט ואל אטבעה מן המצור ומן המצוק אשר מצאוני על לא חמס בכפי לקטנות דעתי. ובקידה והשתחויה אני מחלה פניכם הרבנים המתועדים בשערי הכנה"ג כי תהיינה אזניכם קשובות לקול תחנוני, וכי יהיו נא דברי אלה בזעקת חמסי הנורא נקראים לפני הוד כבודכם בעין חמלה, ותתנו לי מגן ישעכם וימינכם תסעדני.

היות כי אני העומד על משמרת הקדש בשו"ב שנתקבלתי בעיר ליפקאן זה יותר מעשרים שנה למלאות מקום אבותי הישרים והתמימים מגזע הב"ח וט"ז נ"ע, ואשר בעזרתו ית"ש החזיקוני בני העיר בכל משך זמן ההוא לשו"ב המובהק והראשי, נלכדתי בעוה"ר זה יותר משנה להוציא אז מפי איזה מאמרים דתיים לדעתי נגד כבוד הצדיק הר' ישראל נ"י מסאדיגורא, ויבואו הנה בשם „אשמה נוראה" אשר באתי הלום להתודות על עוני ולפרשם לאשר מכסה פשעיו לא יצלח, וחסידיו — אשר הדברים האלה היה לזרא באפם, ולמרות הרגל דבר אשר בפיהם ובלבבם לומר „כי גם בעל הש"ע היה רק איש ואיש אחר גדול הימנו יכול לעשות ההפך" וגם „כי אדם רשאי (ח"ו) להיות גנב ונואף ולעבור על כל התורה ובלבד שיהיה לו אמונה (בכל רבי אשר בחרו) — הוסיפו גם משלהם לטפול אל האשמה ההיא משאות שוא ומדוחים, ואכלו קורצא בי מלכם בלשון מדברת גדולות להגדיל המשטמה עלי עד אשר זכו להוציא מפיו „שינזרו משחיטתי" וגם מנהלו ה' יחזקאל שפירא הריץ הנה די והותר מכתבי בוז וקלון עלי ופקידות הצדיק להעביר אותי משו"ב, וירבו האגודה ויעצמו מאד מאד להעביר עלי את הדין ואת הדרך בחריצתם המגועלה, אשר הפיצו ודבקו בקרית חוצות כתבי עמל ופלסתר לשמצה עלי ואשר השיחו בי יושבי שער נער ובער ויעבירו קול במחנה כי נמצא עולתה בי ודבר איסור, ועמדו בפרשת דרכי ההולכים לשחט אצלי להתעות הבריות ולצעוק כל היום על שחיטתי טרפה טרפה, עד אשר העבירו מאתי את כל השחיטה והכנסתה לשו"ב השני אשר מרד בהפס"ד שעשה עלינו הרב הרומ"צ דעיר בריטשאן זה כארבע שנים אשר קבלנוהו עלינו בשט"ב בקנא"ס באו"ש. ובקושי גדול עמד השו"ב ההוא גם בחורף העבר לדין עמי בפני הראב"ד מבריטשאן אשר בחר בו, ואחרי אשר הובא לעירנו וחפר ומצא כי כל אחד עוטף תרמיתו בטלית החסידות יכי אין מטרת האגודה לש"ש, עכ"ז המתין בדבר זה בערך שלשה ירחים ושלחני תחלה למען השלום לסא"ג לפיים את הצדיק. ומה מר היה גורלי כי לא זו אשר בבואי שמה לא זכיתי — מפני להט החרב המתהפכת — אף לדרוך על מפתן חצרו, כי גם כשעמדתי כחצות היום על דרך המלך העובר בין חצרו לבית תפלתו, שאמתין שם על עת רצון בשעה שילך הצדיק להתפלל שחרית, ואעשה

אז לפניו את ההשתטחות ובקשת סליחת העון. התלבשו מרואי פניו באכזריות חמה לרחותי בשתי ידים ויגשו להדפני וגם הכוני פצעוני קשות ואכזריות עד שפך דם כאות נפשם, בידים מוכיחות שמצוּוים ועושים כן מפי רבם למען להראות מופתיו וידו החזקה בפשטיות וכפתע היה ביני וכו׳, עד שנמלטתי בחסד ה׳ וידי על ראשי ובצורת הצדיק לא הסתכלתי, ואך בשובי משם הוציא הראב״ד מבריטשאן את הפס״ד ע״פ הד״ת „שאסיר להשו״ב השני להשיג גבולי להפר חוק חלוקת הזמנים אשר הותנה והונהג בינותינו במשך יותר מעשרים שנה, שלא לשחוט אחר במקולין ביומי ובמשך חמש שנים שלא לשחוט אחר עופות בשבועש לי״, אך לבעבור כי עשות משפט מחתה הוא לפועלי און, בעזרת הצדיק ופקידו הוציאו את דבתם רעה ולעז על הראב״ד הפסקן מבריטשאן „כי לא דן דין אמת״, ולא זו אשר לא צייתי דינא כי גם חברו אח״כ אל שו״ב השני הישן עוד שו״ב חדש על מקומי, ועל ידו נגמר מעשה תעתועי העברתי במוחלט כי שני השו״ב האלו גם יחד בסיוע הטבחים דמרחמי להו (ולא לחנם?) ידיהם דמים מלאו, ומתבוססים לבדם בדם השחיטה והבדיקה ובדמי להשיג גבולי וחזקתי ולקפח מחיתי כי עושקים גם הכנסתי שהוא כחצי פרנסתי, ואני יושב שומם ונספה ח״ו בלא משפט בגדר שו״ב שהעבירוהו ר״ל ועיגום נפשי הזו תורה וזו שכרה אין לשער. ומראין סימני טהרה שעושים כרצון חכמים ושהתירו להם פרושים את הדבר ע״פ ההיתר אשר השיגו לעצמם משני רבני עסטרייך הרב מסא״ג והרב מטשערנאוויץ החוסים בצל כנפי סא״ג, אשר לא ידעתים ולא קבלתים עלי לדיינים ולא שמעו טענותי כלל, ואולם גם כי אזעק ואשוע ותובעם לעמוד אתי לפני ב״ד מוסמך המרוצה לשנינו או בזבל״א וזבל״א לדון עכ״פ גם במעמדי וידיעתי, אם צדקו דברי ב׳ הרבנים הנ״ל אשר עשו במחשך מעשיהם לדון בדין מרומה ומעול ע״פ טענות ורצון צד אחד, לא יקומו הרשעים האלו במשפט עמדי, וכעם האגודה הנ״ל כן שני שובי״ם המה מסרבים גמורים, ומורדי אור גם במכתבי ופסקי איסור אשר באו על שחיטות ב׳ שובי״ם מכ״ק הרה״צ מו״ה יצחק שליט״א בנו של הרה״צ הקדוש מו״ה אברהם יעקב זללה״ה מסא״ג, וגם מב״ד הצדק דעיר באיאן, עכ״ז השוחטים הפושעים זובחים והמתגודדים כשעירים מרקדים ואוכלים באמרם כי שלהן כחן יפה. תמצית הענין כי הצדיק מסא״ג לא הספיק בידי לעשות תשובה ובשביל כבוד עצמו הוא אורב ונצב עלי לשטנה באשר כתב ופקד עליהם שיתגודדו למלאות רצונו, לרדוף אותי באף ובחמה ובקצף גדול, ולא יאכלו משחיטתי, ונתן להם שו״ב משיג גבול במקומי וצום שלא ישמעו בקול הפס״ד של הרב מבריטשאן ושלא יעמדו עוד לדין, וגם פקד על ב׳ הרבנים מסא״ג ומטשער״נ אשר בצלו יתלוננו להזדקק לדון שלא בפני בדבר הנוגע לנפשי בדיני נפשות וד״מ, ושיבואו בפסקיהם אשר לא כדת לבטל הפס״ד של הדומ״צ מבריטשאן והראב״ד דשם ולהתיר להם לקבל שו״ב במקומי מה שלבו חפץ, ועל ימיני לזכות עומדים בעז״ה הרב הדומ״צ מבריטשאן והראב״ד דשם בפסקיהם אשר הוציא כ״א מהם בעת שעמדנו לפניו לדין וקבלנוהו עלינו בשט״ב, וגם כ״ק הרה״צ שליט״א מבאיאן במכתב אשר בחתי״ק שיאכלו ענוים וישבעו משחיטתי, ומקיים את דברי התורה אשר בפסקי הרבנים שעמדנו לפניהם לדין, ומטיל דין משיגי גבול על ב׳ השו״ב העוברים על דבריהם, וגם ב״ד הצדק דעיר באיאן בפסקם אשר ערכו ע״פ התורה וכתבו מרורות על ב׳ הרבנים בעלי קנוניא הנ״ל, כי נבהלו להשיב ולגלות פנים שלא כהלכה אך למען לפסוק לחיותי, ואסרו שחיטות ב׳ השו״ב הנ״ל כנבלה וטרפה ומרק פגולים, וכ״ז יוכל להתראות בעליל ולהתבונן מהמכתבים והפסקים שבידי זה לעמת זה, וגם תודה לה׳ הנה מקום יש בראשי להרגיש בעצמי כי דרכי נעם הדת שלמים הם אתי ביתר שאת לזכות בדין נגד כ״א מארבעת חלקי האגודה העומדים ממולי, והן המה, הצדיק מסא״ג, ב׳ רבנים מסא״ג

ומטשערנאוויץ, העם המתגודדים, וב׳ השו״ב המשיגים גבולי, ואשר יש מקום לקוות עכ״פ על שנים הראשונים כי לא יוכלו לתת כתף סוררת להשמיט עצמם מן הדין להיות מסרבים ח״ו, ויעוין סנהדרין י״ח במה דקאמר הא נמי פשיטא אי לא דיינינן ליה איהו היכי דיין וכו׳. ואשר למטרה זו כבר הואלתי לנסות בענין הזמנת הצדיק ולא עלתה בידי אך מפאת חנופת המזמין ויבא באשמה נוראה סי׳ ג׳, וגם הנה מכתב ערוך בידי-המכיל בשלשה בויגין אלו—על שם ב׳ הרבנים מסא״ג ומטשערנאוויץ אשר בו אני תובעם לדין ע״פ צירוד ההלכה והטענות אשר סדרתי שמה על אשר השחיתו התעיבו משפט ואת כל הישרה עקשו לקפח מחיתי אשר לא כדת, ואולם אף כי לדעתי הענין יתר הוא שלא ימוט, עכ״ז נמנעתי מלשלחו אליהם ביען כי נפשי יודעת מאד כי אם לא יעבור הענין ההוא דרך הרבנים הגאונים וגדולי ארץ אשר יבושו יחפרו מפניהם, יאטמו ב׳ הרבנים אזנם משמוע כלל בקול צעקתי והחרש יחרישו באופן אשר לא יהיה נודע כי בא מכתבי אל קרבם. לכן אליכם ראשי ומנהלי „הכנה״ג״ נפשי אשא ולבי ישפוך כמים נוכחם כי אם לא למעני למען טפלי התלוין בי תעשו, ויגדל נא כח חסדכם למען ה׳ ודת תורתו הקדושה לשום עין ולב בהא מלתא „ובאשמתי הנוראה״ ובהעתקת המכתבים והפסקים וסגנונם זה לעמת זה בדבר והפוכו ובהמכתב אשר ערכתי ע״ש ב׳ הרבנים הנ״ל, ואינני מבקש מכם משוא פנים ח״ו, רק אדרבא אם באמת תמצאו כי אבדה זכותי ותקותי ח״ו תואילו להודיע לי למען ארדע ולא איגע עוד לריק ח״ו, ובאתי הלום אך באופן אם באולי תמצאו את זכותי וטענותי מצודקים ע״פ התורה, אזי על יסיד דברי הר״ש בן חלפתא ודברי הר׳ אחא בשם ר״ת ברבי חייה בגמ׳ דירושלמי סוטה פ׳ וא״נ על הלכה ד׳ בפירוש הפסוק דאשר לא יקים את דברי התורה הזאת יעו״ש ובקרבן העדה, אני תומך יתידותי לפרוש כפי אליכם הרבנים הגאונים חכמים ונבונים ולהעתיר מכם, כי לא תעמדו על דמי בהעלמה מאברת גופי ומלעשות משפט וצדקה בקרב הארץ ולא תהיה עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה ואיש כל הישר בעיניו יעשה, וכי תחגרו את חרבכם לקנא קנאת ה׳ צבאות לעמוד בפרץ אשר עשו לי בבית ובשרה כענין צעקת ריבה של סדים, וכאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה ולצאת לעזרת ה׳ בגבורים להרעיש העולם בכל אשר תמצא ידכם לעמוד לימין אביון להושיעני משופטי נפשי: א) כי תכתבו להצדיק מסא״ג כי אם לא יתקן להוציא עכ״פ את השו״ב יהושע—אשר נתן להשיג גבולי—ממעמד סרבן ולפקוד עליו שיעמוד אתי עד מהרה בפני ב״ד המרוצה לשנינו ושיציית דינא כאשר יצא מפי אותו הב״ד, אזי תהיו מוכרחים להזמין אותו שיעמוד בכבודו ובעצמו אתי לדין הוה״ק בכתב או ע״י מורשה עכ״פ על אשר הרע לי שלא כדת להעביר אותי ולקפח מחיתי בנטלו את השו״ב ממני המוחזק בידי עוד מאבות אבותי יותר מששים שנה ונתנו לאחד מאנשי חילו, ב) כי תזמינו את ב׳ הרבנים מסא״ג ומטשערנאוויץ לדין הוה״ק ע״פ מכתבי שערכתי על שמם אשר תשלחו אותו אליהם בצירוף מכתבכם בתור הזמנה לדין, ואשר תדרשו מהם את דמי בעשותם המזמתה להפוך הד״ת למען לפסוק לחיותי, ושיחזירו אליכם את מכתבי עם אמתלות נכונות נגד זעקתי וטענותי האמורים בו אשר אחריות אמתת הדברים עלי, ג) כי בשקלא וטריא ע״פ הד״ת תבררו ותלבנו הלכה כדברי מי משני כתות הלוחמים בהמכתבים והפסקים, וגם אם תמצאו כי שחיטות השו״ב יהושע וניסן— המשיגים גבולי ועל ידם נגמר תעתועי העברתי ומסרבים לעמוד לדין — אסורה, אזי תואילו להטיל עליהם גורא רבא ולמחות להו במרזפתא דנפחא כראוי להם לקטנות דעתי ע״פ פעלם, בכל הג׳ אופנים האלו או באחד מהם כפי שתבינו ואותו האופן שיעלה על דעתכם לרצון, ותקוה טובה נשקפה לי כי ברבים ליכא חשדא ולא לפניכם חנף יבוא גלא משוא וכבישת פנים, אך לבעבור כי דברי ההעתקות המקוימים מהמכתבים

והפסקים יארכו וביחד עם מכתבי לשני הרבנים הנ"ל ישתרעו בערך על ששה בויגין ולא יתכן לי לטרוח כולי האי טרם אדע למצער כי לא לשוא יגעתי ח"ו, ומה גם אחרי אשר כבר ראיתי מאיזה רבנים כבישת פנים אשר הערכתי שועי וזעקת חמסי לפניהם ויעמדו מרחוק כענין שלום יהיה לי, ובכן אחלה מאת פני אדוני המו"ל „הכנה"נ" כי אם יכנסו דברי המאומתים ויתקבלו על לבו, ואחרי אשר יעמיק „בהאשמה נוראה" תורהו דעתו הנבונה כי אין לההטא הזה משפט מות בכדי להעביר אותי ולקפח מחיתי, וכי יש לאל ידי להעלות ולסבב הענין הנורא ההוא על שלחן מלכי רבנן וגאיני הזמן אשר לא יגורו מפני איש, לאטום אזנם משמוע קול דמי אשר נשפך ולא ישיבוני ריקם מלפניהם, ונוראות בצדק יענו משפט כתוב בצדק ומישרים ע"פ הדת ויריעו אף יצריחו בגדור הפרצה הזאת, יאבה נא להודיעני, ואז אי"ה אשלח אליכם במוקדם כל הנחוץ להענין וגם תחשב לכם לצדקה וחסד של אמת, ויבוא שכרכם כפול מן השמים, להזריח אורכם כצהרים, ותמצאו חיים צדקה וכבוד וכוח"ט כנפש הנרדף אסקופה הנדרסת ליראי ה' ולחושבי שמו ותשועת הדת היא תשועתו, המדבר בלב נשבר ונדכה ומצפה לישועה.

אשמה נוראה

את חטאי אני מזכיר היום, כי אשתקד שנת תרח"ם בעת אשר באו לעירנו הפקודות מהצדיק מסא"ג „לעשות שערוריה לשלוח אמצעותו את שקלי הקדש לאה"ק ואף לחטפן בשוק בזרוע ולהמציאן אליו", תחת אשר עד אז היה המשרה ההיא לכ"ק אחיו הגדול הרה"צ ש"י מבאיאן, ותשאני רוח ואשא מדברותי ואומר.

א) לא אדבר מענין ההצטדקות שיש לו לאחיו הרה"צ ש"י מבאיאן בזה, מפאת שהוא הגדול ובכל המנוים שבישראל הדין הוא שהגדול קודם, ומפאת שכן נגמר החלוקה ביניהם בכתב השתוות בקנין כרת אשר ראיתיו בעיני בחת"י שניהם ואו קנה מיד עמיתך כתיב, ומפאת שכבר מסור הדבר בידו ומעלין בקדש ואין מורידין; וגם לא אדבר מענין שועת העניים ואנקת אביוני אה"ק שנסתבב מזאת בכוללנו וזאלין עד להפליא ר"ל, אך אדבר מענין המחלוקת הגדול והנורא אשר נצמח עי"ז בין האנשים מישראל אשר נחשבו עד כה כאחד באהבת חברים מקשיבים, ואחרי שלא יתכן להאשים את בעל היסוד כמו את כ"ק הרה"צ ש"י מבאיאן אשר כבר היא יושב על מדוכה זו מדוע אינו מניח שיהרס יסודו כי אם את המהרס, וכמאמר העולם עושה חרשות בעל מלחמות וכענין לשון חכמים המורגל לענין עושה ההחדשות בשו"ת חתם סופר בכמה דוכתי לומר „זה כלל גדול בהורה החדש אסור מן ההורה", ולפי שע"י שערורת שקלי הקדש הנ"ל וגם ע"י השמות ופרעות שעושה גם בהריסותיו את מצב הרבנים והשו"ב כל שאינו מאנשי חילו, נחלק לב ישראל עד שמגיע הריב למדרגת חרב איש ברעהו ר"ל, ואיך יכול להעלים עין מגמרא המפורשת בסנהדרין מימרא דרב כל המחזיק במחלוקת עובר בל"ת שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו.

ב) אמרתי לפמ"ש הצדיק האלהי מוהרצ"ה מזידטשוב זללה"ה בספרו סור מרע ועש"ט בחלק ועשה טוב באמונת ד"ה עוד בענין נשאת ונתת באמונה בשם ס' נועם אלימלך שהדבר כמין פסל ח"ו לעשות דוגמת תנועת רבך, והוסיף בעל הספר לכתיב ואפי' לרב מובהק ומפורסם ודומה למלאך ה' צבאות לא תהיה פתי מאמין לכל דבר לנהוג אחריו בכל דקדוק מעשה ותנועה אף שהוטב בעיניך ויש לך הנאה הימנה, עד שנשאת ונתת ודקדקת בעצמך בהתנועה וראית שיש לה טעם וכונה הרצויה ע"פ התורה אך אז תשכיל ותעשה, ובפרט אם ראיתיו עושה איזה דבר שלא כדרך ההורה אפי' נגד

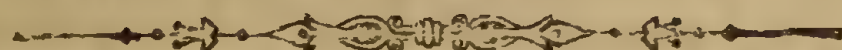
תקנת חכמים בלבד אף שהוא צדיק מפורסם צריך אתה לדונו לכף זכות כפי האפשר וחלילה להרהר אחריו, אבל אתה אפי׳ אם יאמר לך שקיבל כן מאליהו אל תשמע לו לעשות כמעשהו עד שיורה לך טעם ע״פ התורה ויכנסו דבריו בלבך אחר שתחקור בענין אז תאמין, וק״ו שלא תאמין לרב אף אם יאמר לך נביאות ורוה״ק כל שאינו מוסמך מרב מובהק רב מרב עד רב שקבל מאליהו ומוסמך מחכמי הדור רובם ככולם צדיקי הדור, ומורו ז״ל אמר המאמין לכל אדם אף שאינו מוסמך אינו מאמין וקרוב לע״ז ממש ח״ו ונאמר ע״פ התורה אשר יורוך וכו׳ ע״כ תמצית לשונו הקדוש, ונמצא דבאופן הא׳ סובב מאמר הס׳ נו״א אף בדבר המותר, ואופן הב׳ בדבר שלא כדרך התורה סובב אף ברב מוסמך כו׳, ואופן הג׳ דרב שאינו מוסמך כו׳ סובב וכולל בין אופן א׳ ובין אופן ב׳, ומעתה אף אם נאמר דמשום ולא ימושו מפיך ומפי זרעך כו׳ אין נושא דידן סיבל ענין אופן הג׳ ח״ו, אך משום האמור בסי׳ שלפני זה לא ימלט הדבר מלסבול בעצמו ענין אופן הב׳, לכן אף אם נאמר דהוי צדיק מפורסם ושאפשר לדון את רצונו בשקלי הקדש לאה״ק לכף זכות (אף שלא ידענו במה), אולם עכ״פ ביען שגם אנחנו צריכים להצטרף ולסייע אליו בנושא המעשה ההוא למסור לידו את שקלי הקדש לאה״ק ובלעדינו לא ימלט, והרי אנחנו נצטוינו במעמד כזה „לבלי לעשות כמעשהו עד שיורה לנו טעם ע״פ התורה וגם יכנסו הדברים בלבנו אחר החקירה״ ולבעבור שאינו מורה לנו כלל שום טעם ע״פ התורה רק בדרך חוקה חקקתי, מעתה אין דבר מה שיכנום בלבנו ואסור לנו למלאות רצונו בזה, אלו תורף דברי, ומשני אלו המאמרים הוציאו המלשינים להגיש אל הצדיק כאלו ח״ו דברתי סרה עליו במאמרי ק׳רח ו׳עדתו פ׳סל ו׳קרוב ל׳ע״ז מ׳מש ודבריהם נתקבלו משום שיש בהם מקצת אמת, אך האחריות הוא על בעלי התלמוד ורבותינו ז״ל אשר הציגו דברים כאלה.

ג) כי בראותי שהצליח מעשה הצדיק נסעתי לטשערנאוויץ ונכנסתי להראב״ד דשם ה״ר בנימן הכהן וויים לאשר הוא סמוך ונראה וכייף להצדיק ההוא וידעתי כי דבריו יהיו נשמעים להצדיק, ושמתי נפשי בכפי לפניו לדרוש מאתו ולהתבעו כי יעמוד לימין צדקי שיבטל הצדיק את גזר דינו, או שיזמין אותי לדין תוה״ק לדון מה עול נמצא במאמרים הנ״ל ואם ישר פעל גם נגדי ? ויכריחו הדת על ככה, וקבל אותי הרב ההוא בספ״י כשלש שעות רצופות והודה לי כי עול גדול עשה הצדיק בזאת, ועכ״ז הסתיר פניו והשאיר מבוקשי מעל ויבא בארוכה במכתבי להרבנים, וההרהור עבירה הזה ד ת ב י ע ה ל ד י ן קשה להם מעבירה עצמה עד אשר זכה להציגו פה לחֵטא שלישי, והאל הטוב יכפר בעדי.

ומצאתי לנכון לעשות פה העתק א׳, וממנו תדונו על השאר: בעזהי״ת י״ט אדר ראשון תרמ״ט באיאן, רב חיים וברכה לכבוד ידידי הנגידים המופלאים הוו״ח חו״נ וח״ס וא״מ תושבי ק״ק ליפקאן יע״א. אחדש״ה יקרה מכתבם נכון הגיעני ועל שאלתם חות דעתי על זבחו של המופלג הוו״ח מו״ה ליב שו״ב נ״י מקהלתכם, כבר מלתי אמורה במכתב הנכתב בפקודתי אשר חלילה להוציא איש מחזקת כשרותו בלתי אם יוגבה עליו עדות בפניו לפני ב״ד מוסמך המרוצה לשני הצדדים והמצא תמצא עליו חטאים הראוי להעבירו בגללם ע״פ דתוה״ק, כי כמה שקדו חכמים וכל צדיקי הדורות לתקנת כל איש ישראל, וגם לשו״ב הנמצא בו עון אשר חטא ח״ו מצדדים כל צדדי זכות לבל לקפח חיותו וחיות טפלי דתלוין ביה כי דרכי התורה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום, ובפרט שו״ב מומחה ומצוין באומנות ויתרון הכשר השו״ב כמו ר׳ ליב נ״י כח מי יפה להעבירו בלי פסק ב״ד

הנעשה ע"פ גזרת משפט התורה וממנה לא נסור. ועתה אחרי אשר כבר הוברר הרב מו"ה יצחק נ"י מבריטשאן משני הצדדים והוא פסק להעמידו על חזקתו כאשר היה העתק הפס"ד למראה עיני אין אחר מעשה משפטו כלום וקם ה"ר ליב נ"י בחזקת כשרותו כמאז ומקדם לכל משפטו וחוקתו ויאכלו ענוים וישבעו; ואשר שאלתם מה משפט השו"ב אשר משתדלים איזה אנשים להעמידו במקום הר"ל נ"י ולהשיג גבולו, תמהני מי לא ידע באלה דין שו"ב המשיג גבול ובמה הוא קם אשר ע"כ על כבודכם המצוה הזאת לעמוד בפרץ ולתמוך את הר"ל נ"י בכל מה שתמצא ידכם לבל יגרע לו ממשכרתו ומהכנסתו מאומה ולבל תניחוהו לעושקיו, ואם יש להאנשים האלה איזה טענה להעמיד עוד שו"ב בקהלתכם עד מהרה יעמדו עם הר"ל למשפט לפני ב"ד המרוצה לשני הצדדים ויקוב הדין את ההר, וכל עוד שלא יהי' פס"ד מרב הנברר משני הצדדים לקבל עוד שו"ב יהיה השו"ב הבא מחדש או ישן שנתחדשו גזרותיו נדון בדין המשיג גבול רעהו ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב, כנפש ידידכם הדורש שלומכם וחפץ הצלחתכם וישועתכם המעתיר בעדכם ובעד כלל ישראל, יצחק במוהר"ר אברהם יעקב זצ"ל, הועתק כראוי מגוף מכתב הקודש יוסף במו"ה משה חיים דומ"צ דפ"ק ליפקאן.

ליב שעכטיר

חשבון הכסף שבא אל ידי ממכירת החוברת „זכר למקדש"[1])

הרב ר' נפתלי צבי יהודא ברלין ובנו הרב ר' חיים ברלין מוואלזין 1 רו"כ, הרב ר' אלי' דוד ראבינאוויץ מפאניוועז 1 רו"כ, הרב ר' חיים חזקיהו מדיני מקראסובאזאר 1 רו"כ, הרב ר' רפאל שפירא מבאברויסק 1 רו"כ, הרב ר' משה נחום ירושלימסקי מקאמינקא 1 רו"כ, הרב ר' מלכיאל צבי טענענבוים מלאמזא 1 רו"כ, הרב ר' זאב טווערסקי מראטמיסטריווקא 1 רו"כ, ר' שמואל זעליג לינדענשאט מווארשא 1 רו"כ, ר' משה שיפעטשאק מלעטיטשעוו 1 רו"כ, הרב ר' צבי לעווינטעס מלינקאווא, הרב ר' גבריאל סג"ל מלאדז, ר' נטע כהנאווין מווארשא, ר' יעקב מאיר ליפשין מטשערניגוב, ר' זאב אלדאק מווארשא, ר' זאב ליאחאווסקי מווארשא כ"א 50 קאפ', הרב ר' חיים צבי הירש ברודא משוועקסנא 40 קאפ, הרב ר' מרדכי אלי' ראבינאווין מוואשלקאווא 49 קאפ', הרב ר' חיים נאטאנזאהן מפיקעלין 35 קאפ', הרב ר' אלי' עקיבא ראבינאווין מפיאטניצי 25 קאפ', הרב ר' שלמה ווערטהיים מבענדר 28 קאפ', ה' פרוזאנסקי מווארשא 30 קאפ', ר' הירש זילבערלוויג מאזירקאוו 37 קאפ', ר' שלום שפעטש מווארשא 10 קאפ', ר' משה מרדכי רובינשטיין מווארשא 30 קאפ', בית מסחר הספרים של הר"ר שמשון סובאלסקי ובנו 2 רו"כ, עולה בס"ה ההכנסה 16.84 רו"כ, וההוצאה במשלוח החוברת בידיעת ורצון המחבר יחיו עולה לסך 16.70 רו"כ, נשאר בידינו 14 קאפ'. המספרים המעציבים האלה המה עדים חיים כי קהה הרגש בקרבנו. רב אחד מהמצוינים יצא בחוברת ללמד דבר חדש מ"ע שהזמן גרמא, והוא לא עשה לו את תורתו לקרדום לחפור או להתגדר בה, כי העלים את שמו, וגם את מחיר כל החוברת הקרן והפירות הקדיש למעשי הצדקה, והנה נדפסה החוברת במספר 1000 עקזעמפליארין ונשלחה לרבנים וגבירים בכל קהלות ישראל, והנה דמינו כי גשם נדבות יניפו הנדיבים היראים ברצותם כי מחצית ההכנסה קדש בעד השובתים בשביעית, והנה יצא לנו החשבון הזה, שכמעט נצריך היה המחבר שיחי' לתת עוד מכיסו על הוצאות הפאסט, אוי לאותה בושה! המו"ל

[1]) בהחלק הב' מהכנסת הגדולה שכמעט כבר מסודר לדפוס יבואו הערות על הס' הזה מאת המחבר

ההיפנאטיזמוס

ערכו ותועלתו ביחוסו אל החברה האנושית ואל חכמת הרפואה

המטרה אשר שמתי לנגד עיני במאמרי זה, היא לבאר בקצרה הדברים היותר נכבדים הנוגעים במחזה ההיפנאטיזמוס, אשר בעשר שנים האחרונות הטיל רעש גדול בקהל עם ואשר איכותו ומהותו לא היו נודעים, הידיעות המפוזרות זעיר שם זעיר שם במה"ע הכוללים על אודות המחזה הזה עד הנה אינם מספיקים לתת לנו מושג נאמן ממנו, כי המה יגידו לנו חצי דבר ולא דבר שלם ויביאו לנו לעהים רחוקות נסיונות מחכם זה או שני או יספרו לנו מופתי בעלי ההיפנאטיזמוס, הנקראים מאגניטיזערע, הנוסעים מעיר לעיר להראות את כחם במלאכת ידיהם ולמלאות כיסם. לכן מרבית הקוראים בסתר לבם לא יתנו אמון בהיפנאטיזמוס, ורבים מהם יגידו לא יכחדו כי בעיניהם הוא דבר אשר אין לו שחר ואת האנשים אשר יקדישו עתותם לזה יתנו למוכים בעורון או גם לרמאים, בעת אשר ההיפנאטיזמוס הוא אחד ממראות החיים וילידי הטבע, אשר דמיונם עינינו רואות יום יום ואך לא נשים לבנו אליהם, וכל איש יש לאל ידו להוכח באמתתו על ידי הנסיון על עצמו ובשרו. במאמרי הנוכחי הצבתי לי למטרה לבאר ביתר שאת אך אלה מראות ההיפנאטיזמוס ופעולותיו, אשר אנכי בעצמי נוכחתי באמתתם, אשר מבשרי חזיתים ואשר נסיתי על אחרים זולתי, על אנשים בריאים ועל חולים.

השאלה הראשונה המרחפת על שפתי כל איש אשר לא ידע את איכות ההיפנאטיזמוס ומהותו, היא: איזהו הדרך אשר בו נשיג מצב ההיפנאזי *)? והננו להשיב לשואלינו, כי שנים המה הפועלים (פאקטארען) המולידים את המצב הזה: פועל טבעי (פהיזיש) ופועל רוחני (פזיכיש). הפועל הטבעי הוא הֶעָרַת (ראם רייצען) חוש הראות, השמע או המשוש בעזרת אמצעים בלתי חזקים אשר יפעלו בלי תמורה וחלוף ובלי הרף; בהם נחתור להביא את שטת העצבים הפנימית (צענטראל־נערוועןסיסטעם) במצב אי־הרגש, אשר ישלול ממנה הכשרון לכל התפעלות ורגשות אחרות ואשר לרגלי זאת עלול האדם בכלל לישון. אמנם לבעבור הוציא לפעולתו את מצב ההיפנאזי יותר מזה דרוש לנו הפועל הראשי, הרוחני, והוא לדבר על לב האיש אשר עליו ננסה ההיפנאטיזמוס כי רוחנו רוח המושל תעלה ותפיל עליו תרדמה ולצוות עליו במפגיע, כי ישים כל מעינו והגיונו לשֵׁנָה. ואלה ההיפנאטיזערע אשר אינם יודעים את אשר לפניהם וקרבים אל עבודתם מבלי שום אמון בכחם, מבלי הבין ומבלי הבדיל בין תכונת רוח והלך נפש איש איש לבדו, יחטיאו פעמים רבות את המטרה. על פי הנסיונות הרבות אשר עשיתי אחשוב לצדק להחליט, כי יתר שאת להפועל הרוחני על הטבעי, יען כי הוא העקרי והשני הוא אך כעוזר על ידו. וגם אמנם כן הוא, כי לפעמים רבות תעלה בידינו להפיל שנה על האדם אך במבט אחד שלנו אשר נחזור אל פניו ואשר במבטנו זה נעורר בו החפץ לישון, או בסגירת עיניו לבד ובקול מצוה חזק לישון; ובפרט יצלח לנו באופן הזה להפיל שנה על האדם, אשר כבר נסה פעמים אחדות להיות במצב ההיפנאזי ואשר על איש כזה נקל לנו להפיל שנה גם במרחק מקום, באמצעות מכתב, הטעלעפאן או הטעלעגראף, כאשר הראו כבר לדעת (Liegeois) ועוד אחרים זולתו. כמה פעמים תעלה בידי לישן את האיש, אשר זה עתה הקיץ משנתו ההיפנאזית אך בסגירת עיניו לבד, ובהפילי עליו תרדמה שנית לבלי דבר, אמצא חפץ להקטין בקרבו את המאון (וויעדערשטרעבען)

*) היפנאָס פירושו שנה ביונית.

לפעולת ההיפנאטיזמוס לימים יבואו. נשים וילדים אשר שכלם כבר החל להתפתח מוכשרים ביותר אל ההיפנאטיזמוס, יען כי המה קלי הדעת ונקל הוא להכניע את רצונם מפני רצון אחרים ולמשול ברוחם.

רבים יאמינו כי האנשים העלולים למחלת העצבים או אלה אשר כבר דבקה בהם מחלת העצבים, מוכשרים ביותר למצב ההיפנאזי מהאנשים בעלי עורקים חזקים ובריאים, והדעה הזאת מקורה היא בדעה אחרת, והיא: כי ההיפנאטיזמוס הוא גם כן אך מחלת העצבים אשר נסבב באדם על ידי פעולות מלאכותיות (קינסטליך הערפארגעבראכטע נעאו אזע), או מחלת הנפש (זעעלענקראנקהייט) הוא.

אולם שתי הדעות האלה יחד בשקר יסודם, כי ההיפנאטיזמוס בטבע האדם ובתכונת נפשו יסודו ולא יפרד ממנו במאימה. כמו אשר נבאר למטה, ואך למען הוציא את מצב ההיפנאזי לפעולה נחוצים המה תנאים נאותים, הנותנים יד לפעולתנו על הנפש והרוח, כאשר הזכרנו לעיל, אחת היא לנו, אם האיש אשר נחפוץ להפיל עליו השנה ההיפנאזית בריא אולם הוא או חולה הוא.

התנאים הנאותים הנחוצים להוציא את מצב ההיפנאזי לפעולה תלוים בהאיש הפועל את ההיפנאטיזמוס, הוא ההיפנאטיזער, וגם בהנפעל, הוא הנמצא במצב ההיפנאזי, היינו בתכונת נפשו לבטל את דעתו מפני דעת ההיפנאטיזער ולהכניע את רצונו תחתיו, ובכשרון רוחו לפנות את כל הגיונו ומחשבתו לישון, והוא להכיל במוחו אך את הרעיון על הַשֵּׁנָה אנשים האוהבים לשתות שכר, אנשים הרגילים להביא במשפט את התפעלות נפשם והרגשותיהם פנימה וחוצה, החולים במחלת האלקאהליזמוס, איפאכאנדריע, בעלי מרה שחורה ועצובי רוח ועוד מחלות עצבים כמו אלה, כבר הוא מאד להביאם במצב ההיפנאזי, יען כי אין לאל יד האנשים האלה לְצַחֵר (קאנצענטרירען) את רעיונותיהם אל רעיון אחד, היינו לא יוכלו לחשוב במשך עת ידועה אך בדבר אחד, כי רעיונותיהם מפוזרים ומפורדים לכל רוח – לפעמים לא הצליח בידי להפיל שֵׁנָה על נשים החולים במחלת הספאזמים, ולעומת זאת בנקל מאד הבאתי במצב ההיפנאזי אנשים אשר כח אבנים כחם ועורקיהם חזקים מצור, והאנשים האלה שמעו לקולי וישנו כילדים המקשיבים בקול הוריהם.

נטית הנפש למצב ההיפנאזי בכלל לא שונה הוא כל כך אצל בני האדם השונים, היינו ההבדל בתכונת האנשים וסגולותיהם המיוחדות לכל איש בפני עצמו (פהיזיאלאגישע אינדיווידואליטאט) ביחוסם אל ההיפנאטיזמוס מעט הוא מאד, אך לעמת זאת רב הוא לפעמים ההבדל הזה ביחס אל מדרגת השֵׁנָה, אם גדולה אם מעטה; היינו ישנם אנשים אשר שנתם ההיפנאזי תחזק עליהם מאד, וישנם אנשים אשר שנתם לא חזקה היא כל כך, נים ולא נים תיר ולא תיר, וזאת היא הסבה, אשר החוקרים הראשונים בידיעת ההיפנאטיזמוס נסו כל אחד לפי דעתו להבדיל בין מדרגות מצב ההיפנאזי השונות. החלוקות האלה שתים הנה, אשר נפלגו בדעותיהם על פי השקפותיהם השונות על איכות ההיפנאטיזמוס ומהותו. החלוקה האחת, אשר על שם בית המדרש שיצאה משמה תקרא בשם חלוקות סאלפעטריער (והוא שם בית־חולים אחד בפאריז), היתה מקובלת עד לפני איזה שנים אצל כל החכמים, יען כי העומד בראש בית המדרש הזה הוא החכם הנודע שארקא, ושמו גרים להפיצה על פני הארץ. החלוקה הזאת תחלק את מצב ההיפנאזי לשלש מדרגות (שטאדיען או פהאזען). המדרגה הראשונה הוא המצב הנקרא בשם הלעטהארגי (דיע לעטהארגישע צושטאנד) אשר נביא בו את האדם על ידי גירוי חוש הראות, בזה אשר יביט במשך עת ידועה על דבר אחד (פיקסאטיאן דעם בליקעס), או על ידי סגירת שמורות עיניו. במצב הלעטהארגי תחזק השנה עליו מאד בעינים סגורות

ונשימותיו יתרבו מעט ולא יחוש מאומה לא בגויתו ולא בנפשו. אם נגיע את העורקים (מוסקעלען) במצב הזה על ידי חכוך או כי נלחץ אותם באצבעותינו או כי נלחץ את עצבי העורקים, אז יתקצרו העורקים, בעוד אשר תנועת העורקים קלי הערך כאלה במצב התמידי (נארמאלען צושטאנד) לא יסבו התקצרותם. במצב הלעטהארגי אין לאל ידינו לפעול על נפש האדם פעולת הרוח, כאשר נבאר הלאה — המדרגה השנית היא המצב הנקרא בשם קאטא־לעפסיע (קאטאלעפטישער צושטאנד), ואותו נוציא לפעולה אם נפקח את עיני האדם הנמצא במצב הלעטהארגי. במצב הזה עיני האדם פקוחות ונשימותיו יתמעטו. אברי האדם במצב הזה ישארו במעמדם, אשר יביאם המאגנעטיזער, היינו אם ירים המאגנעטיזער את ידי האדם למעלה אז תשאר היד במצב הזה ואין לאל יד האדם לשנות את מצבה, היינו להניחה. — המדרגה השלישית היא מצב הסאמנאבול, (סאמנאבולישער צושטאנד), ואותו נוציא לפעולה על ידי חכוך גוית האדם במצבו הלעטהארגי או הקאטאלעפסי. במצב הזה ישארו אברי האדם במעמדם אשר הביאם בו המאגנעטיזער, כמו גם במצב הקאטא־לעפסי; אולם בעוד אשר במצב הקאטאלעפסי נקל הוא לשנות את מעמדם כחפץ המאגנעטיזער, כבד הוא מאד במצב הסאמנאבולי, כי האברים ימאנו לשנות את מעמדם, ויתאמצו להשאר בו כבראשונה. — במצב הסאמנאבולי יש לאל ידנו לפעול פעולת הרוח על האדם, היינו בכחנו למשול בנפשו כחפצנו. — זאת היא שטת החכם שארקא למחלקותיה ולמדרגותיה.

אולם חכמי בית המדרש בעיר נאנסי, אשר בית המדרש לחכמת הרפואה ימצא שמה, ובראשם החכמים ליעבאלט ובערנהיים, אין דעתם נוחה מהשטה הזאת, כי המה גלו ומצאו עד כמה טעה החכם שארקא בחלוקת המדרגות, ולפי דבריהם הסבה לטעותו הוא, כי לקח אנשים חולים במחלת ההיסטעריע *) למטרה לנסיונותיו, להפיל עליהם שנת ההיפנאזי. לפי דעת החכמים האלה שכח שארקא ולא זכר, כי השנה ההיפנאזית בעצמה וגם כל יתר המראות הבאים לרגליו אך פרי פעולת ממשלתנו על רוח האדם המה, היינו בכח המאגנעטיזער להשלות את נפש האיש הנמצא במצב ההיפנאזי להאמין בפעולות שקר ומחזות שוא, מבלי אשר יביאם במשפט אם נכונים הם או לא, ובכח פעולת ממשלת הרוח הזאת יש לאל ידנו גם כן לצוות עליו לעשות ולפעול כחפצנו, והוא ימלא את מצות פינו, כמכונה אשר אין רצון ואין תשוקה בקרבה, כאשר נבאר למטה ביתר באור. — וגם אמנם בנקל יוכח כל איש לדעת, כי אך במצות פיו של המאגנעטיזער לבדה די להביא את האדם הבריא במצב הקאטאלעפסי, לשלול ממנו את יכלתו לחשוב ולפעול כחפצו, וגם יתר המראות הבאים לרגלי המצב הזה, כמו התקצרות העורקים והדומים להם, ונהפוך הוא, כי בלי ממשלת הרוח לא נבוא למטרתנו ואין לאל ידנו להוציא לפעולה כל המראות הנ"ל. — אם אחפוץ למשל לשלול מהאדם הנמצא במצב ההיפנאזי את היכולת להרגיש ולחוש בבשרו, אתאמץ להשלות את נפשו להאמין, כי באמת לא יחוש מאומה, ואדבר אליו לאמר: „אתה לא תרגיש ולא תחוש מאומה בבשרך, ואם אדקור את בשרך במחט לא יסב לך כל כאב“. וגם אמנם אתחוב מחט בבשרו ולא יכאב לו. אך אם לא אדבר אליו את הדברים האלה ואנסה לתחוב מחט בבשר ידו, אז ימשוך את ידו לאחוריו, כי יכאב עליו בשרו. — העדר ההרגש לא יבוא לרגלי השנה ההיפנאזית, היינו אם נפיל שנה על האדם לא נשלול בזאת את הרגש בשרו ואת התפעלות נפשו, אך אם יקרה לפעמים כי לא יחוש האיש בשנתו ההיפנאזית,

---

*) מחלת העצבים ידועה, אשר האיש אשר דבקה בו המחלה הזאת יבכה וישחק מבלי דעתו ולמרות הפצו. —

אות הוא; כי שנתו חזקה עליו מאד למען הביא את האדם במצב הקאטאלעפסי איננו נחוץ הוא להשלות את נפשו בדברי פינו, כי אם די הוא להחזיק את ידו, ראשו או רגלו במשך עת ידועה במעמד אשר נחפוץ להביאם בו, ובמשך זה נכון להשלות את נפש האדם להאמין, כי לא יוכל לשנות את מעמד אבריו, ואז ישארו במקומם. אולם אם יקרה לפעמים, אשר כל המראות האלו יראו לעינינו גם מבלי כונת המאגנעטיזער להשלות את נפש האדם להאמין במחזות שוא ושקר, אות הוא כי האדם הזה בטח כבר ראה פעמים אחדות את פעולות ההיפנאטיזמוס ומראותיו, ועל כן כבר קונן בקרבו החפץ לחקות את מעשיו הראשונים ולעשות כמוהם, ועל פי רוב נראה כזאת אצל האנשים החולים במחלת ההיסטעריע.

החכם בערנהיים הנ"ל יחליט, כי האנשים אשר לקחו להם בבית החולים סאלפעטריער לנסות עליהם את מראות ההיפנאטיזמוס, הורגלו כבר לחקות את כל הפעולות כסדרן זאת אחרי זאת, כאשר הזכרנו כבר בשם את שלש המדרגות. החכם הזה יחלק את מצב ההיפנאזי לפי כמותו לתשע מדרגות; אבל אנחנו נחשוב אך למותר לבאר פה בפרט כל מדרגה ומדרגה בחלוקתו של החכם הזה, יען כי אין לנו חלוקה כזאת אשר תכיל כל אופני המראות השונים זה מזה לפי תכונות נפש האנשים השונים, אשר נפיל עליהם שנת ההיפנאזית, כי פעולת ההיפנאטיזמוס על אנשים שונים שונה הוא לפי תכונת נפשם. אך נזכיר פה, כי ישנם שתי מחלקות, אשר אך נשים עינינו עליהם נראה בעליל את הגבול המבדיל ביניהם. אל המחלקה האחת יחשבו כל האופנים אשר בהם שנת ההיפנאזי חזקה מאד, ואשר האיש אחרי הקיצו משנתו לא יזכור מאומה מכל הנעשה עמו בעת היה במצב ההיפנאזי, או אך מעט מעט יזכור, ואך לפעמים נוכל לעורר את כח זכרונו על ידי פעולות טבעים. המחלקה הזאת תקרא בשם הסאמנאבולית, אשר כמעט דומה היא להמדרגה הסאמנאבולית בחלוקת שארקא. — המחלקה השנית תכיל בקרבה כל אופני ההיפנאטיזמוס, אשר בהם לא יזכור האדם מאומה אחרי הקיצו משנתו מכל אשר עבר עליו בכל היותו במצב ההיפנאזי. ואם נשאל איש כזה, אם היה ער או ישן, ישיב לנו לפעמים, כי אך תרדמה נפלה עליו, ולפעמים כי לא יָשן מאומה, כי אם היה ער, בעוד אשר מראות ממשלת הרוח היו נראות בעליל אצלו.

להבין לדעת היטב את איכות ההיפנאטיזמוס עלינו לבאר, כי המלות שנת־ההיפנאזי (היפנאטעזישער שלאף), אשר הורגלנו בהם עד הנה, לא יכילו את הכוונה הנכונה על ההיפנאטיזמוס, כי בהמלה שֵׁנָה נבין את מצב מוח האדם, אשר בו ישכח ולא יזכור כל הנעשה עמו, ולהוציא את ההיפנאטיזמוס לפעולה לא נחוצה היא כל כך שנה כזאת, ועל כן ליתר באור נחליף את המלות האלה בהמלה היפנאז, אשר באורה ביונית היא שֵׁנָה, כאשר העירותי לעיל, והמלה הזאת תבאר ביתר שאת את מצב ההיפנאזי. עתה נראה נא את האופנים, אשר בהם יצלח לנו למשול על רוח האדם במצב ההיפנאזי הקל *), אשר אין להם דבר עם שנת האדם: האופן הקל והפשוט הוא אם אמר להאיש הנמצא במצב ההיפנאזי: „אתה לא תוכל לפקוח את עיניך", ואז אך לשוא ינסה לפקחם, כי לא יעלה בידו, וישנם אנשים אשר אך באופן זה נוכל לפעול ממשלת הרוח עליהם ולא באופן אחר. מצב היפנאזי כזה קל הוא מאד, אך ישנו עוד מצב היפנאזי אחד הקל ממנו, והוא המצב אשר יבוא בו האדם בכונה מיוחדת לפקוח את עיניו, היינו לבל ישלוו

---

*) כבר העירותי פעמים אחדים, כי לפי חוזק השנה ישונו גם הפעולות הבאים לרגלי ההיפנאטיזמוס, ועל כן אכנה שנה חזקה בשם ההיפנאז הכבד ושנה מעטה בשם ההיפנאז הקל.

ממנו את היכולת לפקוח את עיניו. אולם גם במצב הזה נוכל להשלות את נפשו להאמין כי יחוש איזה הרגש בבשרו, ובאמת לא ירגיש מאומה. — אך למען הביא את האדם למדרגת הקאטאלעפסי נחוץ לנו להביאו מראש במצב היפנאזי כבד, ואך אז יצלח לנו להביא את גויתו בכל מעמד אשר נחפוץ, וכדונג הוא בידינו לכל אשר נחפוץ נטה אותו.

המצב הזה אשר נביא בו את האדם על ידי ממשלת הרוח איננו דומה למחלת הקאטאלעפסיע אשר הרבק באדם לפעמים מעצמה, כמו כל יתר מחלות העצבים. — לפעמים יקרה אשר אברי האדם הנמצא במצב הקאטאלעפסי, ישארו במעמדם אשר יביאים בו כאבנים דוממים, מבלי אשר יוכלו להתנועע אנה ואנה ואך על ידי ממשלת הרוח יצלח לנו להוציאם מן המצר ולהשיב להם את סגולותיהם.

אנכי אנסה למשל לכף את אצבעות האיש הנמצא במצב הקאטאלעפסי לאגרוף, והאיש העומד על גבי נסה בכל יכלתו לזקיף את אצבעותיו, וגם הצליח לו אחרי עמל ויגיעה רבה, אך כמעט הניח את אצבעותיו מידו שבו למעמדם אשר הבאתים בו ויהיו לאגרוף. איש כזה נוכל לחלץ את גויתו בהבנית קרש עץ על שתי כסאות, באופן אשר קדקדו ינוח על הכסא האחד וכפות רגליו על הכסא השני, ואז גם אם נרכין את גויתו למטה על ידי משא כבד לא הרף הגויה ותשאר במעמדה כבול עץ. גם נפלא הוא לראות את המחזות הנקראים הנועות מכוניות (איטאמאטישע בעוועגונגען), אשר נראה גם במצב ההיפנאזי הקל. אם נרים למשל ידי איזה אדם הנמצא במצב ההיפנאזי ונסבב במשך עת ידועה את היד האחת סביב היד השנית, אז יסבב האדם מעצמו את ידיו זו סביב זו, ויוסיף ולא יחדל לשנות את מעשהו זאת כחפץ המאגנעטיזער, גם אחרי אשר נעזוב את ידיו לנפשם. ישנם אנשים אשר יתאמצו בכל יכלתם לחדול מן התנועה הזאת וישתדלו לקרב יד אל יד או ללחוץ היד האחת אל רעותה, למען לא יוסיפו לסוב סביבם, אך כל זאת ללא הועיל הוא ולשוא כל עמלם. וכמו אשר יצלח לנו לסבב תנועת אבריו כן גם יש לאל ידינו לסבב בממשלתנו על רוח האדם לעשות את אבריו לאבנים דוממים ולהמית את כח התנועה אשר בקרבם (פאראליזירען). אם אומר למשל להאיש הנמצא במצב הקאטאלעפסי, אשר הרימותי ידו האחת למעלה: „ידך מתה היא", יניח את ידו זאת למטה כעלה נובלת אשר אין רוח חיים בקרבה ולא תוכל עוד להתנועע. — אחרי אשר יקיץ האיש, אשר ידע מכל הנעשה עמו, משנתו ההיפנאזי, יבטיח אותנו לפעמים כי לא ישן בכל העת הזאת, וכל המעשים אשר עשה לא בהכרח עשם, כי אם לנחת רוח המאגנעטיזער, ולולא זאת היה לאל ידו להכביד את לבו ולפנות ערף למצות המאגנעטיזער. סבת הדבר הזה היא, כי לפעמים לא ידע האדם את נפשו בעת היותו במצב ההיפנאזי, ועל כן גם לא ידע, אשר כל המעשים והפעולות אשר יעשה ויפעול על פי מצות המאגנעטיזער הוא אך יען כי ישללו ממנו הבחירה החפשית וגם היכולת למרות את פי המאגנעטיזער, אשר ימשול ברוחו ממשלה בלתי מגבלת כאשר נוכל להוכיח את האיש הזה לדעת אם נישנהו שנית. — מצב היפנאזי קל כזה, אשר האיש הנמצא בו ידע מכל הנעשה עמו, יתן יד להאנשים אשר יקחו חבל במראות ההיפנאטיזמוס להטיל ספק בההיפנאטיזמוס ולהכחידו תחת לשונם. האנשים האלה ידמו, כי באמת יעשה ויפעול האיש הנמצא במצב ההיפנאזי אך למען לעשות נחת רוח להמאגנעטיזער, או הוא אך בעצה אחת עמו לרמות את הבריות.

אולם מצב ההיפנאזי הכבד, הנקרא בשם סאמנאבוליזמוס, יראה לנו בעליל כי מעות הוא בידי האנשים אשר יפונו בההיפנאטיזמוס, כי המחזות אשר נראה במצב הזה יראו לנו לכל דקדוקיהם ופרטיהם. במצב הזה תחוק השנה על האדם מאד, והשנה הזאת

היא כמו השנה הטבעית, וההבדל ביניהם הוא אך כי בהשנה הטבעית אין להאדם כל דבר עם התבל ומלואה ולא ידע מאומה מאנשים זולתו , ובהשנה הסאמנאבולית תלוי הוא בדעת המאגנעטיזער אשר הפיל השנה עליו, ובעוד אשר האדם במצב הסאמנאבולי לא יפעול מאומה כל עוד אשר יניחנו לנפשו, ישנה את מצבו זה לפי חפץ המאגנעטיזער, יכך ברגליו, יכתוב, יפריט על פי נבל וירקוד וימלא כל דבר היוצא מפי המישן אותו לפי ממשלת הרוח עליו. האיש במצב הסאמנאבולי דומה הוא להאנשים אשר יתפעלו מאור הירח*), ואשר אז יעשו מעשים זרים מעצמם. אנכי הפלתי שנה על האשה ז' ביום ונסיתי להשלות את נפשה להאמין כי לילה הוא וכי הגיעה העת לכתוב מכתב לאבית הגר בווילנא, והיא האמינה לדברי ותקם מכסאה בעינים מעט סגורות ומעט פקוחות ותלך אל החדר אשר המנורה נמצאה שמה, ותחפש אחרי עצי הגפרית ותעל את המנורה, ואחרי כן הלכה אל החדר אשר שלחן הכתיבה שמה ותוצא מארגז השלחן עלי נייר והכתוב עליו שורה אחת ותחדל מכתוב. אנכי חפצתי לכלות את הנסיון עד תמו, אך האנשים אשר לקחו חבל במראה הזה מנעו אותי מחפצי. אחרי הקיצה משנתה לא זכרת מאומה מכל אשר עשתה, ואחרי אשר ספרו לה כל הנעשה התפלאה מאד מאד.

האדם במצב הסאמנאבולי וגם במצב היפנאזי אחר יקיץ משנתו במשך עת ידועה מעצמו, אך בכלל די הוא לקרוא אליו: קום משנתך, וכרגע יקום משנתו, וכאיש הקם משנתו הטבעית יעבור בידיו על עיניו, יביט סביביו, כמו לוא יחוש בנפשו אשר שנתו חזקה עליו לא במקום הראוי לישון, אך בעת הראשונה לא ידע מאומה מכל הנעשה עמו, ואך אחרי עבור רגעים אחדים יזכור כי הפילו שנה על עיניו, אך לא ידע עד כמה נמשכה עת השנה. ישנם אנשים אשר יקומו מהר כחץ מקשת משנתם, ולא ירגישו מאומה את אשר עבר עליהם; הרגע אשר בו הפילו השנה על עיניהם והרגע אשר קמו משנתם נמשל נדמה בעיניהם כאחד, וכל העת בינתים תחליף כליל מזכרונם, ולפעמים גם יכחידו תחת לשונם כי ישנו, בעוד אשר ידעו היטב כי שקר ידברו.

הפעולות אשר נפעול על האדם במצב הסאמנאבולי על ידי ממשלת הרוח רבות ושונות המה מאד, כל הרגש וההפעלות על ידי מכאובים אשר נסבב לבשרו נשלול ממנו, ואם ידקרו במחט את עור בשרו לא יחוש ולא ירגיש מאומה, והדבר הזה עורר כבר החפץ בלב רופאי פצעים (כירורגען) להפיל שנה סאמנאבולית על האדם, למען לא ירגיש את הכאב בעת אשר יחתכו את בשר החולה. אך הנסיונות הראו לדעת, כי הדרך הזה לא יוביל אל המטרה הנכונה, יען כי העדר הרגש הכאב (אנאלגעזיע) לא שוה הוא אצל בני האדם השונים, וישונה לפי תכונת נפשם ולפי חוזק השנה, בעוד אשר פעולת הכלאראפארם לשלול מהאדם הרגש הכאב שוה הוא אצל כל בני האדם.

וכמו אשר נוכל לשלול ממנו הרגש הכאב בבשרו, כן גם בידינו הוא להמית בקרבו כל הרגש ביתר חושיו, כמו השמע והטעם, ואם נתן להאיש מים תחת יין שרף ידמה בנפשו באמת כי שתה יין שרף מרבה להכיל ואותות השכרון יראו על פניו. מחזות שוא כמו אלה הנראים גם אצל חולי הנפש וחולי הקדחת, הנודעים בשם אילוזיאנען או האלוצינאציאנען**) קלים מאד להביאם בנפש הסאמנאבולים, ואם נתן להאיש הנמצא במצב הסאמנאבולי נוצה תחת עלי קטרת (ציגארע) יקטיר בנחת רוח ויעלה עשן מפיו; עין גפרית למחט הוא בעיניו ואיזה צרור יראה בעיניו כילד היונק משדי אמו ויקחהו

*) מאנדזיכטיגער. **) אילוזיאנען היא המחזות אשר ישנו מדבר לדבר, כמו האבן יראה לבן, והאלוצינאציאנען המההמחזות אשר בשקר יסודם, כי יראו דברים אשר לא היו ולא נבראו.

על זרועותיו וישיר לפניו לישנהו על ברכיו. האנשים סביבותיו אשר ידע ויכיר אותם היטב, ישנו את צורתם בדמיונו, למשל ידמה כי העוזר בבית מסחר אחד אשר יבא שמה לפעמים לקנות את צרכיו ה״א חוקר בבית המשפט וכי בא אליו לחקרו על חטאיו אשר חטא בדמיונו. אולם גם ה״א ב״עצמו יוכל להתחלף בדמיונו לאנשים שונים, בעלי מלאכה שונים, לפשוט צורתו זאת וללבוש צורה אחרת כסדרם זאת אחרי זאת בעוד אשר פניו, קולו וכל יתר יצורי גוו ישתנו בכל פעם לפי צורתו אשר ילבש החכם בערנהיים הנ״ל השלה את נפש איש בן ארבעים וארבע שנים לדמות כי הוא אך בן שש שנים, ואחרי בן כי הוא נערה צעירה לימים, כי הוא ראש אנשי החיל, כי הוא כהן הדת, ובאחרונה כי הוא כלב, ובכל פעם התאמץ האיש לשנות את קולו ותנועות גוו (מאנערען) להדמות להיצור אשר יצר ממנו החכם הנ״ל. החכם רישע החליף אשה במיטב ימיה לאשה זקנה, וכל אותות הזקנה נראו בה, אטמו אזניה משמוע ורגליה כבדו ללכת ועוד אותות זקנה כמו אלה. — כשרון האנשים הנמצאים במצב ההיפנאזי לפשוט את צורתם וללבוש צורה אחרת איננו תלוי כל כך בהתאחדות הרעיונות (קאנצענטרירען דער געדאנקען), כמו בכשרונם אל מעשי האיש אשר ילבשו את צורתו, ואם נחפוץ למשל להלביש צורת עורך־דין (אדוואקאט) את האיש, אשר אין לו כל כשרון לעמוד לפני השופטים בבית המשפט, אז גם לא יוכל להוציא את הדבר הזה לפעולה ולא יתחלף בעורך דין. —

לפעמים ככבד הוא מאד להבין את תכונת נפש הסאמנאבולים בעת אשר יעשו מעשי זרים. בהשקפה הראשונה ידמה לנו כי הסאמנאבולים יעשו מעשי זרים אך בהור משחקים על הבימה (אקטיערען), אשר יעשו את מעשיהם אך למראה עין, בעוד אשר ידעו היטב את נפשם, היינו כי לא הוא בן שש שנים וגם לא עלמה צעירה לימים כנ״ל. וגם באמת יעשו הסאמנאבולים את מעשיהם כמו בחלום לילה, אשר אם כי אך מעט מאד ידעו את נפשם. אולם כל זאת הוא אך בתחלה, היינו בעת אשר יחל מצב הסאמנא־בולי, אך בהמשך המצב ישכח לאט לאט הסאמנאבולי את עצמו ואת נפשו ולא ידע עוד, מי הוא, כי אם ידמה ימשול בעיניו, כי הוא הוא האיש בעצמו, אשר לבש את צורתו. אך גם בהמשך מצב הסאמנאבולי יקרה לרגעים מעטים, אשר יזכור את נפשו ויפון במעשיו ובפעולותיו — בפעולותנו על ידי ממשלת הרוח על חוש הראות או השמע של הסאמנאבולי נוכל להשלות את נפשו להאמין במחזות שוא בשני אופנים, באופן הראשון נראה לעיניו את הדבר אשר נחפוץ להסב עליו מחשבותיו, כמו כלב החפץ לנשכו, איש רֵע או הקרוב אליו ממשפחתו אשר באו להתראות עמו, או נשמיע לאזניו קול כלי הזמרה, אשר יפרטו בקרבתו, וכדומה; ובאופן השני נעירר בקרבו אך רעיון אחד, ומעצמו יבין דבר מתוך דבר ויחבר רעיון אל רעיון. עד כי יהיו לענין אחד שלם. אנכי נסיתי למשל להשלות את נפש עלמה צ ירה לימים להאמין, כי היא אחת מהמורות בבית הספר ותתן לקח להנערות המקשיבות לקולה, והיא תחקה את מעשי המורות לכל משפטם וחקותיהם, תקרא להנערות בשם, תבחון אותם בלמודם, וגם ענוש תענוש אותם כי תעמיד אותם בזוית הבית וכדומה, פעולות כאלה יחקו הסאמנאבולים גם כן אם נעזוב אותם במשך איזה עת לנפשם, ואז יראו בכח דמיונם כמו בחלום הלילה, היינו העת יהפך להם מיום ללילה ולהפך, וגם המקום יתחלף אצלם באחר. — אנכי שאלתי את פי אשה אחת אחרי עבור עת מעטה להיותה במצב הסאמנאבולי: „איפה תמצאי עתה?" והיא ענתה לי כדברים האלה: „אנכי עתה במעון האשה נ׳ אשר שמה על השלחן ישתו חמים עתה, ואנכי יושבת בחדר האורחים ואדבר עם האדון ק׳ אשר יחפש אחרי עלי־השיר (נאטען), בחפצו לפרוט על פי הנבל איזה פרק מהמחזה „הרופא בסעווילא" (דער בארקיער פאן סעווילא), וגם אמנם נאספו תמיד אנשים בבית האשה נ׳

בכל ליל יום הרביעי בשבוע, אך אז היה יום שלישי אחרי הצהרים.

נפלא הוא מאד לראות את פעולות הסאמנאבוליזמוס גם אחרי הקיצם משנתם, אשר יוסיפו להאמין במחזות השוא, אשר עוררנו בנפשם על ידי ממשלת הרוח, וכמעט נחשוב להאמין כי מעשה כשפים הוא. אנכי נסיתי למשל לצות לאיש אחד כחמשה רגעים אחרי הקיצו משנתו להביא את ספר התמונות (אלבום) מעל שלחן אחר ולגולל את עליו מתחלתו ועד סופו. והוא ימלא אחרי דברי, וכאשר יגיע להעלים אשר התמונות יחסרו בהם, ידמה לו אשר מצא את תמונות אביו ואמו, אחיו ואחיותיו ויקראם כסדרם בשם, מבלי אשר התפלא מאומה על זאת, כי מצא תמונות אביו ואמו, אחיו ואחיותיו בספר התמונות אשר לאיש זר למשפחתם. — איש אחד מרינאבורג נ. ל שמו, אשר הסיבותי אותו לפעול פעולות כמו אלה על ידי ממשלתי ברוחו, הבטיחני כי פעם שניה לא יצלח כי עוד למשול ברוחו כאז, וכי יהיה לאל ידו למרות את מצות פי ולא יאמין בהמחזות אשר אעורר בקרבו, אחרי כן פגשתי באיש הזה בנשף חשק אחד בבית האדון מ. והוא בעצמו הציע לפני לנסות עוד הפעם לישנהו על ברכי ההיפנאטיזמוס, בפעם הזה השליתי את נפשו להאמין, כי כרבע שעה אחרי הקיצו משנתו יתעורר בו החפץ ללכת לביתו, ובהפרדו מעל האורחים הנמצאים שמה יתן לכל אחד את ידו השמאלית תחת הימנית, ואת בעלת הבית אשר תמצא בין האורחים לא יראה מאומה וגם לא יקח ממנה את ברכת הפרידה, אחרי אשר הקיצותיו משנתו הבטיחני, כי אם אעורר בו החפץ לעשות דבר מה שלא כראוי יהיה לאל ידו להתאפק מעשותו. אך אחרי עבור כרבע שעה אחרי הקיצו משנתו הודיענו, כי מיראתו פן יאלץ למלאות את הדבר, אשר השלו את נפשו להאמין בו, מצא לטוב לפניו ללכת לביתו, ויען כי האורחים הורגלו כבר להשתעשע בבית זה עד השעה השביעית אחרי חצות הלילה ואז היתה אך השעה האחת עשרה, הפצירו בו להשאר עוד שמה, אך לשוא היו כל דברינו, כי הוא באחת ואיש לא ישיבנו. וימהר להפרד מעל האורחים כאשר הזכרנו לעיל, ואת בעלת הבית לא ראה, ויפסח על הכסא אשר ישבה עליו, וימהר ללכת משם. — המשל הזה יורנו לדעת, ראשית כי הנמצא במצב ההיפנאזי יחקור אחרי הסבות המעוררים אותו לעשות ולפעול את פעולותיו, ושנית כי נוכל לעורר בקרבו מחזות שוללות, היינו לבל יראה או לבל ישמע מאומה, כמו האיש הזה אשר לא ראה את בעלת הבית. עוד משל נפלא מזה נראה באיש בן שמונה עשרה שנת ושמו ע. ר., אשר עשיתי אותו לאלם ותרש, היינו אשלול ממנו את היכולת לראות איזה איש או איזה דבר ולשמוע בקולם. אנכי אשלה את נפשו במצב ההיפנאזי להאמין, כי במשך חצי שעה אחרי הקיצו משנתו ילך אל חדר האוכל (עססצימםמער), אשר ימצאו שמה כל בני הבית יושבים אל השלחן, אך הוא לא יראה את בעל הבית ואת בתו הבכירה אשר ישבו שמה, ובכל פעם אשר יפנו אליו בדבריהם לא ישמע בקולם, וכעבור חצי שעה אחרי הקיצו משנתו יקך אל חדר האכל וישב שמה, וכל איש מאנשי הבית יפנו אליו בשאלותיהם והוא ישיבם כסדרם, אך על דברי בעל הבית ובתו הבכירה לא ישיב מאומה, גם אם יקראו בקול חזק אליו פעמים אחדים ויקראו אותו בשמו, לא יפנה ולא ישעה אליהם, כמו לוא לא נבראו. גם יספור וימנה את כל האנשים היושבים אל השלחן ויקראם בשמותם, ואך שני אלה לא יספור ולא יקרא את שמותם, ואם נשאלהו, מי המה האנשים היושבים על שני המקומות אשר פסח עליהם, יעננו כי אין איש יושב שמה. האיש הזה לא ידע מאומה מכל הנעשה עמו בעת שנתו, ואף יבטיח לפי תמו, כי לא ישן מאומה ובכל העת הזאת ישב על הכסא הזה, אשר הוא יושב עליו עתה, בעוד אשר באמת הלכתי עמו בעת שנתו מחדר אל חדר. — המחזות אשר נעורר בקרב האיש להוציאם לפעולה אחרי

הקיצו משנת ההיפנאזי ימשכו לפעמים לימים רבים, לירחים וגם לשנה שלמה. החכם בערנהיים אמר לפקיד החיל זקן הנמצא במצב הסאמנאבולי, כי אחרי עבור ששים ושלשה ימים יקך אל הרופא ליעבאלט ושמה ימצא את ראש ממשלת צרפת, אשר יתן לו אות הכבוד (מעדאליע) וכסף־זקונים (פענסיאן). וביום ההוא קבל בערנהיים מכתב מאת ליעבאלט, אשר בו יודיעו כדברים האלה: הסאמנאבולי ס. בא אלי היום בשעה האחת עשרה ובבואו ברך לשלום את האדון פ. אשר פגש אותו בדרכו הנה. אחרי כן עבר לשמאל חדר הספרים אשר לי, מבלי אשר שם את עיניו על אחד ממנו, ואז ראיתי אותו חולק כבוד בהשתחויה ובהכנעה גדולה, כמו לו עמד לפני ראש הממשלה, ומוציא מפיו את המלה „הוד־כבוד" (עקסעלענצע). ויען כי הוציא את המלות האלה בלחש מהרתי ללכת אליו, וכאשר אך עמד נגדי פשט את ידו הימנית ויענני בקול: „הנני נותן להוד כבודך את תודתי." ועל שאלתי, מי הוא האיש אשר דבר אליו, ענני, „עם ראש הממשלה", בעוד אשר לא היה כל איש לנגדו. אחרי כן שב אל חדר הספרים ויחלק עוד הפעם את הכבוד הראוי לראש הממשלה, ואז נגש שנית אל האדון פ'. לפי דברי ליענאאָר הצליח לו לעורר מחזה אחד, אשר פעולתו נמשך שנה אחרי הקיצו משנתו.

ואלה המה דברי החכם באני: „האיש הנמצא במצב ההיפנאזי לא יוציא את המחזות אשר עוררו בקרבו לפעולת ידים בחפצו הטוב, כי אם מעט או הרבה יתאמץ להקשות ערפו ולבטל בקרבו את החפץ להפעולה, ולפי תכונת המחזה אשר עוררו בקרבו ולפי תכונת הסאמנאבולי ירבה או ימעט להכביד את לבו לבלי הוציא אותו לפעולה„ אך נעלה מעל כל ספק הוא, כי הסאמנאבולי בעת אשר יוציא את המחזות אשר עוררו בקרבו לפעולה, או גם בעת העדר חושיו (כמו חוש הראות והשמע כנ"ל). אחרי הקיצו משנתו, הוא עוד במצב כעין היפנאזי, אף כי במבטנו הראשון ידמה לנו אשר כבר חפשי הוא מהמצב הזה, ומן הנכון הוא כי רופאי בית המשפט (געריכטליכע מעדיצינער) ישימו את הדבר הזה אל לבם. אולם בכל העת מן רגע הקיצו משנתו עד הרגע אשר בה יחל להוציא את המחזות לפעולה, דעתו צלולה ומצב נפשו הוא כראוי (נארמאל).—

לפי דעת אחרים נוכל לעורר את האיש במצב ההיפנאזי לגלות לנו נסתרות וסודות ממקרי ימי חייו, אשר לולא היה במצב ההיפנאזי לא גלה אותם לאיש, וגם ידמו אחרים כי חולים במצב הזה נוכל לעוררם להראות לנו את הרפואה הנכונה למחלתם. והנה בנוגע להתולים, מובן מעצמו הוא, כי הדעה הזאת בשקר יסודה, כי היא יצאה מבית מדרשו של מעסמער *), אשר בדו מלבם דברים כמו אלה ודרשו לטובת עצמם, אך במה שנוגע להנסתרות אשר יגלו לנו, לא יודיעו לנו בעלי ההיפנא־טיזמוס מאומה, ואם כי אוכל להעיד על מקרה אחד אשר קרה לי בנסיונותי כי הדבר כן הוא, בכל זאת לא אחפוץ לשפוט מן הפרט על הכלל ולהחליט, כי הדבר הזה נכון וקיים הוא אשר אין להרהר אחריו. המקרה הזה קרני באשה אחת, אשר הבאתיה במצב ההיפנאזי ועוררתי אותה לגלות לי איזה הרפתקאות עברו עליה בימי חייה, והיא שמעה לדברי ותספר לי דברים אחדים אשר מלבא לפומי לא מתגליין, אף כי זר אנכי לה ולא ידעה אותי מתמול שלשום. אך אחרי אשר הגידו לה ביום השני את אשר עבר עליה אתמול זכרה גם את הנסתרות אשר גלתה לי, וימים רבים שמרה לי בעבור זאת שנאת גדולה מאד.

את האיש ע. ק. הנ"ל הסיבותי פעם אחד להאמין, כי בפניו קרה מעשה רצח, והוא נכון היה להעיד על אמתת הדבר הזה בפני חוקר בית המשפט. גם השליתי את

*) אחד מהרמאים אשר גסה לרפאות חולים ע"י כח המאגנעטי (טעיעריפער מאגנעטיזמוס).

נפשו פעם אחד להאמין, כי הוא יודע ועד אשר גנבו מבעל הבית סך מאה רו"כ, וביום השני כאשר אך שאלו אותו, אם יודע הוא דבר מה להגיד על אודות המאה רו"כ אשר אבדו לבעל הבית, שנה את דברי עדותו מלה במלה, כאשר עוררתים בנפשו ביום אתמול — גם מחזות הנוגעים לחיי בשרו נוכל לעורר בקרב האיש הנמצא במצב ההיפנאזי, ואם אקח למשל עלה נייר לח ואניחה על בשרו, ואז אשלה את נפשו להאמין, כי חתיכת חרדל הוא (זענפֿט), אשר על ידה יאדם בשרו. אז יקרה לא לפעמים רחוקות, כי באמת תראה צבע עור בשרו במקום הזה במראה אדמדם. גם יקרה לפעמים אשר אם אדבר אליו לאמר: „החום גדול בקרבך מאד, עד כי נטפי זעה יזלו על מצחך", אז גם באמת יראו נטפי זעה על מצחו, בעוד אשר דבר ידוע הוא, כי התאדמות העור כמו גם זעת הגויה מן פעולת שטת עצבים מיוחדת (סימפאטישעס נערוועןסיסטעם) יצאו, כי פעולת העצבים ההם יסבבו אותם; ואם כן יוצא לנו מזה, אשר יש לאל ידנו לפעול על ידי ממשלתנו ברוח האדם גם על פעולות עצביו.

החכמים בוררי ובארא הסבו חולה אחד במחלת ההיסטעריע לזוב דם מחומטו. גם נסו פעם אחת החכמים האלו למשוך בששר את ראשי התיבות של שם האיש על בשרו, וידברו אליו לאמר: „היום בשעה השביעית אחרי הצהרים תרדם ותישן, ואז יהיו האותיות נחרתים בדם על עור בשר ידך", וגם באמת נהיה הדבר, ושם האיש נחרת בדם על לוח ידו, אשר נראו אותיותיהם עוד אחרי עבור שלשה חדשים.

באָני הנ"ל הצליח בידו על ידי ממשלת הרוח למהר או לאחר את תנועות הלב. אָחאָראָוויטץ יחפוץ להחליט על פי נסיונותיו, כי נוכל לעורר את האיש במצב ההיפנאזי לפעולות גם במחשבה, ולמשל יביא את המקרה הזה: „הוא ישב לעבר אשה אחת אשר ישנה שנת ההיפנאזי, ועשה את עצמו כמו יכתוב דבר מה, ובעת הזאת חשב בראשו אך רעיון אחד, והוא הרעיון לצוות להאשה להרים את ידה האחת למעלה, ואחרי עבור רגעים אחדים ראה כי האשה תרים את ידה לאט למעלה. — ולפי דעתו נוכל לעורר את האדם לפעולה גם בהיותו ער, אך מרבית החכמים יטילו ספק בדבר, וטעמם הוא, כי מן הנמנע הוא, אשר ימצא איזה יחס בין נפשות האנשים זאת לזאת.

החכם בערנהיים בהור ראש הרופאים ומנהל בית החולים בבית מדרש חכמת הרפואה בנאנסי, נסה להראות את פעולות ההיפנאטיזמוס על חולי הבית הזה, אשר היו החמר לנסיונותיו, אשר הוציא לפעולה לעיני התלמידים המקשיבים לקח מפיו. בקראנו את דברי החכם הזה על אודות הנסיונות הרבים אשר הצליח לו לעשותם, נתפלא מאד לראות, אשר כל החולים, בלי כל הבדל אם מחלת העצבים דבקה בהם או לא, נכנעו תחת רוחו, רוח המושל אשר העביר עליהם. אך באמת לא יפלא הדבר הזה בעינינו מאומה. יען כי מלבד כשרונות בערנהיים הנעלות והמסוגלות להביא את האדם במצב ההיפנאזי, עזרו על ידו גם החולים בעצמם, כי החולים החדשים אשר מקרוב באו לבית החולים בשמעם מפי שכניהם את הנפלאות והנוראות אשר יפעל ויעשה בערנהיים, חלשה דעתם ויאמינו מראש בכח היכולת שלו ונעשו גם המה מסוגלים לההיפנאטיזמוס, ועל כן גם בנקל הצליח לו להוציא את נסיונותיו עליהם לפעולה. ולפי דעתנו הועיל הדבר הזה, היינו חולשת דעת החולים החדשים על ידי שכניהם, כי הצליח לבערנהיים לפעול נפלאות ונוראות, לעורר בקרב החולים מחזות שוא ושקר (אילוזיאנען האלוצינאטיאנען), כאשר הזכרנו לעיל) במצב ער, ולמשל נביא פה נסיונות אחדים.

פעם אחד נסה בערנהיים להשלות נפש חולה אחד העלול למצב ההיפנאזי בעת השנה להאמין כדברים האלה: „בלילה זאת ראית את העוזר הראשי אשר לי, הרופא פ. אצל מטתך, אשר חש בנפשו כחולה וקיאו עלה מפיו, ואתה בעצמך נתת לו את

המטפחת לנקות בו את פיו". כעבור שעה אחת פגש החולה בהרופא וידבר אליו לאמר: „בלילה זה ראיתי אותך לא במצב הבריאות". ויען אותו הרופא לאמר: איך תאמר כזאת ואנכי לא הייתי בלילה זה בבית החולים!" אך החולה לא שב מדעתו וישנה את דבריו לאמר: „ברור הוא אצלי כי ראיתי אותך בחמשה רגעים על השעה החמישית, ואז חולה היית, אך מהר שבת לאיתנך". המחזה הזה אשר עורר בקרבו בערנהיים קננה במוחו, כמו באמת היה הדבר הזה וכבר ראה אותו בעיניו.

חולה אחד אשר מעולם לא חלה במחלת העצבים השלה בערנהיים את נפשו להאמין, כי הוא ראה פעם אחת את המורה שמיטט (פראָפֿעססאָר שמיטט), אשר היה אז שמה בבית, וידבר אליו לאמר: „אתה פגשת את האדון הזה ברחוב, בעת דברו אל אנשים אחדים, ובעת אשר עברת אצלו נגש המורה אליך ויכך במטהו ויקח ממך את כספך הנמצא אז באמתחתך, הגד נא לי את כל המקרה הזה". וברגע זו מהר החולה לשנות את דברי בערנהיים׳ כמו לו באמת קרהו כל זאת, „אך האם כן הוא כדברך ?" שאל אותו בערנהיים, „הן אנכי הסיבותי אותך להגיד לי כדברים האלה". „הדבר הזה אמת ויציב הוא", ענהו החולה. „אך שמעני נא", אמר אליו בערנהיים, „הלא תדע כי ביכלתי להביאך במצב ההיפנאזי ול שול ברוחך כחפצי". „הדבר הזה ידוע לי", ענהו החולה, „אולם בפעם הזאת לא משלת ברוחי והמקרה הזה נכון וקים הוא". החולה הזה לא הטיל ספק בהמקרה מאומה, כי היה ברור אצלו כשמש בצהרים, עד כי נכון היה להשבע על אמתתו׳ ואף כי לא ידע אי זה הרוח עבר על המורה שמיטט להכותו ולגזול ממנו את כספו ומדוע עשה כזאת, בכל זאת לא יכול לסור מאמתת המקרה הזה ולפון באמתתו. וגם ביום השני טרם עזבו את בית החו ים קרא אותו בערנהיים אל חדרו ויבק אותו להודות, כי אן למראה עין ספר את אשר ספר ובאמת לא יאמין בעצמו בכל הדברים אשר שם אתמול בפיו, אך הוא באחת, כי הדבר הזה אמת הוא, וישבע כי מעולם לא עלה על לבו לגנוב את דעתו ואמונתו בהמאורע הזה שאמת הוא. בערנהיים יספר יותר מעשרה מקרים כאלה הנפלאים ומעוררים צחוק בלב שומעיהם, וגם המורה לחכמת רפואת המשפט (געריכטליכע מעדיצין) לעגעאַ הוציא הרבה נסיונות כמו אלו לפעולות. בערנהיים יאמר, כי הסבה אשר עוררה בו החפץ לנסות נסיונות האלו הוא המקרה בטיססא עסכלאר, אשר לפי השערתו (היפאטעזע) השלו שוטרי בית המשפט את נפש הנער מאָריטץ שארף (אשר משלו ברוח הנער קל הדעת כחפצם) להאמין׳ כי באמת ראה את כל מעשה הרצח בבית הכנסת, ועל כן גם עמד על דעתו בבית המשפט כעד נאמן׳ אשר לא יזוז מדעתו אף כמלא השערה, ובאמת כל המחזה הזה עוררו בקרבו אך שוטרי בית המשפט. השוטרים האלו התאמצו לטעת בלב הנער את האמונה בעלילת הדם, וכי היהודים בני עמו כלם שואפים לדם הנוצרים, אשר בשפכם דמי הנוצרים ידמו לעשות נחת רוח ליוצרם, וגם תארו לפניו בצ-עים המעוררים את כח הדמיון את מעשה רצח בבהכ"נ לכל פרטיו, ובזאת פעלו פעולה עזה על עצבי הנער הנרעש והנפחד עד כי דמה בנפשו, כי באמת קרה כדבריהם.

נעלה מעל כל ספק הוא, כי היכלת בידנו למשול ברוח האדם גם מבלי להפיל שנה על עיניו, היינו במצב ער׳ וכונתנו בזה לא מחזות שוא אשר הצליח להחכם בערנהיים לעורר בקרב החולים, אשר למטרה זאת נחוצים תנאים נאותים העוזרים להגיע אליה, כי אם כונתנו היא פעולות התנועה אשר יפעול האדם על פי מצותינו׳ היינו להביאו במצב הקאטאלעפסי, להסב את לבו לעשות ולפעול כמכונה (אויטאמאטיש), וגם לשלול ממנו יכולת ההתנועעות היינו להביאו במצב הפאראליזמוס, וכל זאת יצלח לנו בנקל גם מבלי להפיל מקודם שנה היפנאזית על האדם, ואך במצות פינו נוכל

למשול ברוחו ולשלול ממנו היכולת להקשות את ערפו לבלתי שמוע אל דברינו. ולמשל אביא אך מקרה אחד מהמקרים הרבים אשר קרוני בנסיונותי. העלמה י. ל. מעיר מאסקאוו כנרה חיש מהר את שמורות עיניה, בכל פעם אשר נתתי לקרני אור היוצאים מאיזה דבר מבריק לעבור על פניהם ואז באה במצב היפנאזי קל, ובלי כל עמל הצליח לי לעורר בקרבה לפעול את הפעולות הנ"ל. אולם אחרי אשר שניתי את נסיונותי עליה איזה פעמים, לא מצאתי עוד לנחוץ לפני להעביר על פניה קרני אור של דברים מבריקים, כי אם במצב ער, היינו מבלי להביאה אף במצב היפנאזי קל, צויתיה לפעול ולעשות כחפצי, וממשלתי על עורקיה היתה בלתי מגבלת. אנכי הסיבותי בנפשת לכרוע על ברכיה והיא שמעה בקולי, ואף כי מיראתה לבל ישחקו עליה התאמצה בכל יכלתה למרוד בי ולמרות את רצוני, בכל זאת שברה את מצות פי ותעש כדברי.

כללו של דבר הוא, כי השנה איננה נחוצה כל כך להגיע למטרתנו, היא ממשלת הרוח, וגם בלעדיה יש לאל ידנו למשול ברוח האדם ולהכניע את רצונו בפני רצוננו. ומזה יוצא לנו כי בהמושג מצב ההיפנאזי לא נבין אך מצב השנה או סגירת העינים בדעת צלולה (אינטילעקטועלע, שליעססונג דער אויגען), כאשר הורגלו לחשוב עד עתה, יען כי בכל פעם אשר מוח האדם ברשות אחרים הוא וזרים ימשלו ברוחו (בעאיינפלוסונג דעס געהירנס) הוא במצב ההיפנאזי, ואין כל הבדל אם ישן או ער הוא בעת ההיא, כי גם השנה בעצמה נפיל על האדם אך על ידי ממשלתנו על רוחו, והוא על ידי כונתנו להביאו במצב ההיפנאזי נסבב אותו לישון, היינו נעורר בקרבו את רעיון השנה. והנה דבר ידוע הוא כי הפועלים הטבעים בעצמם לא יביאו שנה על האדם אם לא ידע מראש לאיזה מטרה יפעלו פעולותיהם עליו, ואם כן גם השנה תבוא אך לרגלי ממשלתנו על רוחו.

בהחלטתנו זאת אמנם תמו חקירותינו על הפעולות היוצאות מההיפנאטיזמוס ועל המחזות הנראים לרגליו. אך לא למותר נחשוב להוסיף לבאר פה בקצרה את מהותו של ההיפנאטיזמוס. מצב ההיפנאזי הוא אך הכנעת רוח האדם תחת ממשלת אחרים. השנה ההיפנאזית כמו גם כל המראות הנראים לרגליה, הן אלה אשר יחוש בנפשו פנימה והן מראות הפעולה אך על ידי ממשלת הרוח יבואו, וכלם אך מראות הנפש המה (פסיכאָלאָגישע ערשיינונגען). אם יחסר לנו היכולת למשול ברוח האדם אז גם אחת מכל המראות הנ"ל לא יראו ולא ימצאו, לא מראות הקאטאלעפסיע ולא הלעטארגיע כנ"ל. סבת ההיפנאטיזמוס היא לא הפועלים אשר יעזרו על ידינו להביאו במצב הזה, כי אם מצב מיוחד אשר בו תמצא נפש האדם בעת ההיא.

עתה נראה נא למצוא פתרון לשאלתנו, באיזה אופן יוציא האדם לפעולה את המחזות אשר עוררנו בקרבו על ידי ממשלת רוחנו, ואיך יהפך שכל האדם, אשר בו יתפאר על כל ברואי תבל, והבחירה החפשית המקובלת אצל כל הפילוסופים וחכמי תורת המדות, למכונה אשר אין כל רוח חיים בה. לפי דעת בערנהיים נוכל לפתור את השאלה הזאת אך אם נשים את עיני חקירתנו על נפשותינו במצב התמידי (נארמאלען צושטאנד), יען כי גם אז נראה מראות הדומים לאלה אשר נראה במצב ההיפנאזי. וגם באמת לא כל הפעולות אשר נפעול בחיינו יוצאות מהמוח וברעתנו נעשות, ולא כל אשר נחוש בנפשנו פנימה הוא פרי פעולת החושים, כי מרבית הפעולות נפעול אך במכונה, מבלי אשר חפצנו ודעתנו יקחו חבל בהם. וגם ידוע הוא, אשר אם יהגה איש בכל לב על איזה פעולה, אז המחשבה לבדה תסבב התקצרות העורקים הנחוצים לפעול את הפעולה הזאת, והדבר הזה יועיל להם לקוראי המחשבות (געדאנקענלעזער) לדעת את מחשבת האדם, כי בעת אשר יפנה האדם את כל הגיוניו ומחשבותיו אך אל דבר

אחר יתנועעו העורקים הנחוצים להוציא את הדבר הזה לפעולה גם בלי חפצו ובלי דעתו, ועל ידי זה ידעו גם את הדבר אשר יחשבו עליו. וגם הסגולה המיוחדת הזאת אשר לעצבינו ועורקינו להתנועע מעצמם בעת אשר נחשוב על איזה פעולה, תסבב את האיש, אשר אהבה עזה קננה בלבו, להביט אל אהובתו גם במסבת רעים ורעיות, ואף כי ידע במח אשר טוב לפניו ולאהובתו להסתיר את אהבתם מעיני רואים למען לא יבולע להם, בכל זאת יחדור במבטיו בכל פעם אל אהובתו, כי למרות חפצו ומבלי דעת יעשה זאת, לפי חולשת דעתו של האדם ולפי העדר כח ההתגברות על יצרו בקרבו, ירבה לעשות ולפעול בלי רצונו ובלי חפצו. וידוע הוא, כי לפראי-אדם וילדים סגולה מיוחדת להם לחקות מעשי אחרים כקוף, ובפרט הילדים יקבלו כל תכונת רוחם (חאראקטער) מהאנשים אשר יאמנו אצלם, וההתחקות הזאת היא אך העדר היכולת לכונן את צעדיו בדעת עצמו. בלי זמר ושיר כי ישמיעו את קולם יעוררו בקרבנו החפץ לצאת במחולות, לשיר ולרקוד ולהיות אך שמח, וגם נכונים היינו פעמים רבות לעשות כזאת, לולא ההרגשים הרבים אשר רכשנו לנו על ידי ההרגל על אודות הנאה והיאה לעשות, וגם ההכרה למשול ברוחנו ולהתגבר על יצרנו וימנעו אותנו מלעשות דברים הרבה לפי תנועת העורקים והעצבים לבדם. כל התפעלות והתעוררות הנפש, כמו כעס, התפעלות, שמחה, פחד ועוד כמו אלה יתארו על פנינו, ולפי תכונת ההתעוררות תהיה תכונת תאר פנינו, היינו העורקים יתקצרו מעצמם גם בלי דעתנו ובלי חפצנו, כי חיש מהר ישונה תאר פנינו, עד כי לא נוכל להשיגו בבינתנו. — ישנם הרבה פעולות אשר אינם תלוים במאומה בחפצנו, ואם נראה איש אחר ימלא שחוק פיו או עיניו יזלו דמעה ועוד כמו אלה, אז גם בלי חפצנו ודעתנו נחקה לפעמים את מעשיהם.

עוד סגלה מיוחדת אחת למכונת העצבים, והוא אם נזכור לפעמים איזה דבר אשר חשנו בנפשנו לפנים, אז יתנועעו עתה העצבים מחדש כמו בעת אשר קרה הדבר הזה. הת־נשות עצבים כמו אלה נקראו בשם התרגשות זכרונות (מעמאראטיפע), ובעת אשר נעלה על זכרוננו טעם איזה דבר-אוכל טוב, אשר אכלנו לפנים אז ימלא רוק פינו (דער מונד ווירד וואססעריג), כמו בעת אשר באמת טעמנו ממתקו וינעם לחכנו. — מכל הדברים האלה נראה למדי, כי לא כל הדברים אשר נרגיש ונחוש עליהם ימצאו באמת בעת הזאת, ואף במצבנו התמידי יתעוררו לפעמים בקרבנו מחזות שוא ושקר:

ובאמת אין כל הבדל בין הרגשי השוא, אשר זה עתה דברנו על אדותיהם, ובין המחזות אשר יתעוררו בקרבנו בעת השנה, כמו אלה הנקראים האללוצינאטיאנען. המחזות אשר נראה בעינינו ואשר נשמע באזנינו פעם אחת ישימו קנם במכונת העצבים, ואז יעלו עצבינו את זכרונם מחדש לפנינו, ובעת אשר חלשה דעתנו, כמו בעת השנה, יעמדו המחזות האלה כמו חי לפנינו, אף כי ישנם אנשים רבים העלולים לראות ולשמוע דברי שוא ושקר גם בעינים פקוחות במצב ער. וגם מן הנמנע הוא לראות מחזות שוא ושקר בעת אשר דעתנו צלולה, יען כי בעת אשר דעתנו תישן לא נוכל להבדיל בין המקורים אשר מהם יצאו המחזות האלה, ועל כן יראו לנו כמו לו זה עתה ראינו או שמענו אותם, וכל איש יוכל לחזות מבשרו, כי דברי החלומות יצאו מהתפעלות חיצונית על עצבי החושים או יתר העצבים, כמו למשל הרגש הכאב בבטן יסבב את האדם לראות בחלומו, כי הוא במלחמה עם איש אחר, אשר ינסה להכותו על הבטן, ועוד מחזות כמו אלה. — ומזה יוצא לנו, כי סבת המחזות הנקראים בשם איללוזיאנען והאללוצינאטיאנען נוכל להוציא לפעולה גם על ידי ממשלת הרוח.

מכל אשר אמרנו עד עתה ראינו לדעת, כי אין כל הבדל בין המחזות הנראים בחלום הלילה ובין המחזות הנראים בשנת ההיפנאטיזמוס, וגם סבתם אחת היא, והוא

התאחדות הרעיונות על דבר אחד, חולשת הדעת והעדר הרצון· היינו הבחירה החפשית, כאשר ראינו בעליל במצב ההיפנאטיזמוס. אך בשנה הטבעית אין כל יחס בין האדם ובין העולם חוצה לו, היינו אז יהיה העדר כל חבור וקשור בינו ובין התבל ויושבי בה, בעוד אשר בשנה ההיפנאזית ההעדר הזה לא גדול הוא כל כך. גם בזאת תבדל השנה הטבעית מההיפנאזית· כי החלומות הנראים בהשנה בהטבע מרביתם יראו מעצמם, כי המה אך השנות המחזות אשר קרו לנו בחיינו, ואך מעט מהם יבאו לרגלי התפעלות חיצונית על העצבים, בעוד אשר השנה ההיפנאזית לא תמחה כל חבור וקשור האדם עם העולם החיצוני, ונהפיך הוא, כי בכל העת אשר ימצא האדם במצב ההיפנאזי יתחבר ברוחו עם האיש המפיל שנה עליו, והוא יעורר בקרבו מחזות שונים כחפצו, אשר לא יבאו במשפט לפני בינתו אשר הסתתרה וגם לא יבחר ברע ובטוב בכח הבחירה החפשית, כי כל אלה שללו ממנו ואינם. — אולם אם אך הצליח לנו להתחבר עם רוח האדם הישן שנת הטבעית אז הצליח לנו גם כן למשול ברוחו כמו ברוח הישן שנת ההיפנאזית· וגם אמנם ישנו מקרה אחד בספרותנו· אשר החליפו את השנה הטבעית בשנה היפנאזית.

והנה בנוגע להעדר הדעת והחפץ הוא אך בעת השנה ההיפנאזית, אך לא במצב ההיפנאזי בכלל, יען כי בכל פעם אשר ימצא האדם במצב היפנאזי קל · דעתו עליו צלולה ויודע ומבין את כל הנעשה עמו. אולם גם במצב היפנאזי קל אין היכולת בדעתו להשיג את ההרגשים וההתפעלות הבאים מחוצה לו, להפסיד אותם כל אחד לבדו (אנאליזירען) ולהביא במשפט את המקורים אשר מהם יצאו. — ועל כן גם במצב היפנאזי קל יצלח לנו פעמים רבות למשול ברוחו ולעורר בקרבו מחזות שוא ושקר בנוגע להחושים, היינו להשלות את נפשו להאמין, כי בשרו עליו יכאב · כי ירח איזה ריח או כי יראה, או כי ישמע איזה דבר אשר לא ישמע ולא יראה כו' כו', כאשר הזכרנו כבר למעלה. — וכן גם במה שנוגע לחפץ האדם במצב היפנאזי קל לא יאבד ממנו כלו, ואך במדה ידועה אין לבחירתו החפש לעשות כחפצו ולהיות תלוי בדעת עצמו, אך איננו משולל הבחירה החפשית מכל וכל. — כל רעיון אשר נעורר בקרבו על איזה פעולה או תנועה, חיש מהר יתעורר בקרבו גם החפץ להוציאה לפעולת ידים, ויען כי החפץ והרצון איננו כלו ברשותו, והדבר הזה ימנעו אותו לעשות ולפעול, על כן יתקצרו עורקיו כמו בעת הפעולה או התנועה, כאשר בארנו למעלה במקרה הזה גם במצב ער.

אמנם כן, הטבע לא תשנה את חקותיה, חקות עולמים, ואם לפעמים יראה לנו כי בריאה חדשה נבראה, כמו מראות ההיפנאטיזמוס· הוא אך מפני כי עד הנה לא ידענו את סדר כחותיה החדש (קאמבינאטיאן דער נאטורקראַפטע), כי הטבע אך תחליף ותשנה את הסדר, אבל לא החקים בעצמם. וגם ההבדל בין מצב ההיפנאזי ובין מצב התמידי איננו גדול כל כך, כי כל המעשים והפעולות אשר יעשה ויפעול האיש במצב ההיפנאזי במכונה, אינם שונים מהמעשים והפעולות האלה אשר יפעל האיש במצב התמידי באיכותם· כי אם בכמותם ומעלתם, כי גם במצב התמידי נראה על כל שעל ושעל את האדם עושה ופועל כמכונה הזאת, אשר אין דעת ואין רצון בקרבה. כל איש הוא · אם מעט ואם הרבה, עבד לרעיונות העת· אשר פרשו כנפיהן על החברה האנושית, ואשר יצאו מהאנשים אשר בחכמתם ישנו את העתים ויחליפו את הזמנים (עפאָכע מאַכענדע מאַננער). וכל איש מאתנו לא ידע או לא יחפוץ לדעת כי רעיון זה או רעיון אחר עוררו בקרבנו אנשים אחרים, כי אם ישלה את נפשו להאמין, אשר בראשו נולד הרעיון הזה והוא מחוללו, ולמשל נוכל להביא פה את שנאת בני-שם· אשר במשך שתים עשרה שנים האחרונות פרשה כנפיה על כל מלא רחב איירופא ותצרור בכנפיה גם הרבה אנשי דעת ומדות. הרעיון הזה עוררו אנשים אחדים וכל איש יאמין, כי מלבו יצא, והמולידים את הרעיון הזה מתחלה יתאמצו עוד להגדילו ולהאדירו לטובת עצמם ולהנאתם,

וגם חפצם יצליח בידם, ואיש לא יעלה על לבו, כי תנאי החיים אצל העמים לא נשתנו עתה מאז והתנועה הזאת לא טבעית היא, אשר מההכרח מוצאה. ובכל זאת האיש אשר יחשוב את היהודים לסבת כל רע וכל פגע, בתבל ידמה בנפשו כי הוא לבדו הממציא והמגלה את ההמצאה הזאת.

ישנם אנשים אשר בכל ימי חייהם ימצאו במצב כעין ההיפנאזי, ורצונם חלש הוא כל כך, עד כי אין היכולת בידם למרות חפץ אחרים, והאנשים האלה יחליפו את השקפותיהם ורעיונותיהם בכל רגע ורגע לפי רוח העת אשר ינשב אז.— והנה אחרי ראינו לדעת, כי נוכל למשול ברוח האדם גם במצב התמידי, וכי מוחו יכנע תחת חפץ אחרים גם במצב ער, באנו לבאר את ההיפנאטיזמוס בתור מצב העלול ב י ו ת ר להכניע את מוח האדם ורצונו, וכמות ההכנעה הזאת תלויה בחוזק השנה, אשר נפיל על האדם. השנה אמנם תעזור על ידינו למשול ברוח האדם בנקל, אך לא סבה הכרחית היא, וגם בלעדיה נוכל להגיע אל מטרתנו.

למען הוציא מתחת ידינו דבר שלם בכל, הננו להביא פה השקפה קצרה על תורת ההיפנאטיזמוס כי עד הנה עוד מושג ההיפנאטיזמוס הוא קשה ההבנה אצל קהל הקוראים. ואם כי ההיפנאטיזמוס איננו תלוי בנפש המאגנעטיזער, כאשר ראינו למדי במאמרנו הנוכחי וגם אין כל יחס וקשור ביניהם, בכל זאת עברו עתים וזמנים טרם הצליח להחכמים לתת להאנשים דעת לבל לערבב את שני המושגים האלו יחדו, ולבל להחזיק את השמות „היפנאטיזער" ומאגנעטיזער" לשמות נרדפים. ו־נה הסבה לטעותם של האנשים הוא, כי "הראשון אשר הצליח בידו לגלות את ההיפנאטיזמוס, ואשר הראה ראשונה את מראותיו לעיני בני איירופא, הוא גם חשב ומצא את ידיעת „מאגנעטיזמוס החיים" (טהיערישער מאגנעטיזמוס) למען לבאר בידיעה הזאת את מראות ההיפנאטיזמוס. האיש ההוא היה רופא בעיר וויען, אשר חי שמה בסוף המאה העברה, ומעססמער שמו. הרעיון על המאגנעטיזמוס בא לו על ידי נסיונות אחדים אשר נסו חכמי העת ההיא לרפא חולי העצבים באמצעית פעולת המאגניט. וכאשר שנה מעססמער את נסיונותיהם גם הוא גלה ומצא, כי נוכל לרפא חלאים אלו גם בלי עזרת המאגניט, ובראותו את ממשלת רוחו על חולי העצבים בקש לדעת את סבת הדבר הנפלא הזה, והחת למצוא את פתרונו במעלות הנפש וסגולותיה מצא את ידיעת מאגנעטיזמוס החיים, אשר לפי דעתו המאגנעטיזמוס הנטוע בכל החיים יוצא מהמאגנעטיזער, אשר יש לו יחס וחבור עם החולה, לגוף החולה. לפי תורת מעססמער כל מלא רוחב התבל מלא הוא בדבר נוזלי (פליססינגקייט) אשר לא ימדד ולא ישקל, והנוזלי הזה ימצא גם בכל בעלי החיים על פני הארץ, ויברא בהם כח חדש הנקרא אצלו פלויד של מאגנעטיזמוס החיים (טהיערמאגנעטישעס פלויד). לפי דעתו סבת המחלות הן שנוי הנוזלי הזה באיכותו ובכמותו וביחוסו אל גוף האדם, ובחפצנו לרפאות את המחלה, עלינו להביא את הפלויד ביחוסו הנכון והראוי אל גוף האדם. המאג־נעטיזער הוא האיש אשר יוכל להביא הרבה מכח מאגנעטיזמוס החיים אל גוף אחרים.— קשה הוא מאד להאמין, כי מעססמער בעצמו האמין בכל דבריו, יען כי בעצמו ראה, אשר גם מבלי כל קשור וחבור גוף המאגנעטיזער עם גוף החולה עלה בידו לרפאותו, ודבר זה מן הנמנע הוא לפי הורתו, כי איך נוכל לחלק לאיש אחר כח טבעי גדול כהמאגנעטיז־מוס בלי כל קשור וחבור עם גופו. וע"כ נחליט כי אך למען להסתיר את ההיפנאטיזמוס מעין רואים, ולמען יחשבו האנשים אותו לסוד כמוס ונעלם בדא מלבו את כל דברי תורתו, כי האנשים אהבו להאמין בסודות ובנסתרות. וגם אמנם נסיונותיו הטילו רעש גדול בקהל, כן בוויען וכן גם בפאריז. מרבית החכמים והמשכילים החזיקו אותו לרמאי ולגונב דעת הבריות, ולא האמינו לא בנפלאותיו אשר הראה לעין כל ולא בדברי תורתו

הבדוים מלבו, אולם כל זאת לא המניעה את מעסמער מלהוסיף את נסיונותיו וימשוך בחכו מספר רב מאנשים חולים ובריאים הבאים לבקרו בביתו וימלאו את אמתחתו כסף. – ואך אז אבד את חנו בעיני העם, בעת אשר מאן להראות את נסיונותיו לפני חכמי בית המדרש בפאריז.

אולם הרעש אשר הסב מעסמער בנסיונותיו לא קם לדממה, ותלמידיו הוסיפו חקור על מראות המאגנעטיזמוס, וגם חכמתם עמדה להם לגלות חדשות ונצורות. אחדים מהם קבלו את תורת מעסמער ויאמינו בהנוזלי המאגנעטי, ואחרים מהם בראו להם תורה חדשה, והוא חום החיים (טהיערישע ווארמע), הכח העלעקטרי ועוד השערות מהשערות שונות. – ההשקפות על מראות ההיפנאטיזמוס אמנם נתרבו, אך גם אמונת הבל ושוא התרועעה אל ההשקפות האלה, כמו האמונה לנבאות מה לפנים ומה לאחור, להגיד האותיות מראש, כי החולה במצב הסאמנאבולי יוכל לבחור את סמי הרפואה הנכונים לרפיאתו, ובדברי תפל ושוא כאלו יאמינו עוד היום רבים מהמון העם, והרמאים הנוסעים מעיר לעיר ומכפר לכפר עוד יחזקו את האמונה הזאת בלב ההמון. ודברי האמונה האלה מנעו את החכמים והנבונים בעם מחקור על ההיפנאטיזמוס ולהסב את פניהם ממנו בגעל נפש. אך גם בהידיעות האלה ימצא לפעמים קורטוב של אמת, ולא לעתים רחוקות יקרה אשר נשמע מפי עדים נאמנים המעידים על אמתת מראות המאגנעטיזמוס, ויאמינו בפעולת כח הדמיון, אשר לאל ידו להוציא את המראות האלה לפעולה. – ובפרט נפלאה היא עדות החכם פאריא, אשר רפא ירפא בעזרת המאגנעטיזמוס, ואך למען להפיל שנה על האדם די לו לקרוא לו בקול מצוה חזק המלה „לישון", ובזה הראה לדעת כי סבת מראות המאגנעטיזמוס היא בטבע האדם עצמו, ולא „בהפלויד אשר יחדור אל קרבו מחוצה לו, כדעת מעסמער. אולם ההתנגדות להמאגנעטיזמוס היתה גדולה כל כך, עד כי גם הנסיונות האלה לא היה להם שומע ואיש לא האמין בהם, כי האמונה בהמאגנעטיזמוס בכלל היתה כדבר שאין לו שחר.

אולם תורת ההיפנאטיזמוס ומראות ממשלת הרוח הורה אותנו לדעת הרופא פצעים האנגלי טאמעס ברעד בשנת 1841, ובצדק נוכל לחשוב אותו לאבי תורת ההיפנאטיזמוס. אך הספרים אשר כתב לא משכו עליהם לא את עיני בני ארצו ולא בני ארץ אחרת, ומעת אשר החל ברעד את דברי חקירותיו עד סוף שנת השבעים, נראו בצרפת ובאשכנז ספרי חקירה מפוזרים ומפורדים המוקדשים לההיפנאטיזמוס, וביחוד עלינו לשם עינינו על חארלעס ריכעט אשר דברי חקירותיו משכו עליהם את עיני קהל הרופאים, והרבה הועיל בספריו על חקירת הסאמנאבוליזמוס. וגם שארקא זכור לטוב, אשר אזן וחקר את הסאמנאבוליזמוס אשר נעורר בקרב נשים החולות במחלת ההיסטעריע (ראה למעלה). אולם עת חדשה (נייערע) החלה בעד ההיפנאטיזמוס בשנת 1880. חקירותיהם של חכמי נאנסי, וביחוד החכמים ליעבאלט באנים ובערנהיים הנ"ל הועילו הרבה להתפתחות תורת ברעד האנגלי ויוסיפו להרבות בנסיונות, והמה הביאו את ידיעת ההיפנאטיזמוס למצבה הנוכחי.

ד"ר מ. א. זילבערשטראם

חזון למועד

מה בין סופר ילדי יום לכותב דברי־הימים לתקופות ולמועדים. במקום האור שם הצללים. שני המאורות הגדולים. הבאראן הירש חפץ לזכות את יהודי ארצנו. הצעות מהצעות שונות. קול המון הסופרים אוהבינו גם שונאינו. מחשבתו הטובה לא יצאה לפעולות. צדקת פזרונו בארץ גאליציא. שונאי עמנו יחרקו שן. יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. בלבול המוחות וממטום הלבבות. עולם הפוך. נדבת הבאראן הירש למשען עובדי אדמה ואומנים באמעריקא. הגדיל הנדיב לעשות. מה יאמרו הבריות שם. הנדיב הגדול על ארץ רבה והנדיב הידוע על הרי ישראל. לצדקת הנדיב הידוע אין חקר. סליחתו לאכרי עקרון. חסידי הישוב ומתנגדיו. מה הועילו הסופרים בפלפוליהם. ראשינו וגדולינו עומדים מנגד. הנדיב פורש כנפי חסדו על פתח תקוה ויסוד המעלה. מה עושים אדירינו. מה פעלו רבנינו. אחד מרבנינו מאנשי ה ש ם. וצ״ל. הג' מקאליש ז״ל. אין עושין נפשות לצדיקים. מצוה לקים דברי המת. אם לא עכשיו אימתי. שנת השמטה. האוסרים והמתירים. הרי ישראל עשנים באש המחלוקת. מרדכי היהודי. מלחמת מצוה. תשובות באנשי און. כמי האשם. עברה שנת השבע. ועד השמטה יסגר. שאלתנו ובקשתנו. אם אין אני לי מי לי. מלחמת רבני ירושלים על פת לחם. שלום ירושלים בבקשתנו. מהרי ישראל לעמק הבכא. קריאת הצבא. דברי שוטנינו. סוף הכבוד לבוא. עלית אחד מאחינו לגדולה. טובה תקוה מחיים.

קשה מאד, קשה כקריעת ים סוף, לסופר דברי הימים לבני ישראל בעת הזאת החפץ לרשום זכרון בספר פעולת עמנו, ולהביא חשבון ממעשי אחינו מתקופה לתקופה. כי אמנם הנקל לסופר העומד על המצפה להשמיע חדשים לבקרים, ילדי יום, הנקל לפניו להעביר לפני הקוראים כבני מרון המון מקרים אשר בין לילה היו ובין לילה יאבדו מתוך הקהל, לקחת מהם חמר ולבנים ולבנות כמו רמים בכל יום תמיד השערות ותלי תלים של הלכות, פלפולים וחדודים, כי כל מקרה קל הערך בחיי עמנו, כל פעולה מצערה וכל מעשה לא רב, יוכל לאמר עליו כי הוא ראוי לעלות על שלחן הסופרים ולדרשו כמין חמר; אך לא כן מנת הסופר אשר פריו יתן בעתו לירחים למועדים ולתקופת השנה, כי הוא לא יוכל לראות צל הרים כהרים, לא יוכל לאסוף אל ילקוטו מקרים בודדים, לא יוכל להעלות על שלחנו המון מעשים קטנים לאין תכלית ולשימם לפני הקוראים, אך עליו למנות אחת לאחת את כל הפעולות הטובות אשר פעלו אחינו בתקופת הימים אשר עליהם ישא מדברותיו, עליו לספור ולמנות את כל הדברים והמעשים אשר יוכל להפיץ איר עליהם וישימם בנאדו הלא בספרתו, עליו לרשום זכרון בספר את הדברים אשר רשומם נכר בדברי ימי עמנו, את המעשים אשר השאירו רשם חזק בנו, את הפעולות הבולטות ונראות לעין רואי, עליו להביא לא השערות ריקות, עליו לדבר לא פטפוטי מלים, אך כצופה ומביט על מצב אחינו לתת לפני הקוראים חתיכה הראויה להתכבד בה, לתת לפניהם דבר של קיימא, לכן קשה מאד בעת הזאת לכותב דברי־ימי עמנו לצאת ידי חובת סופר נאמן צופה ומביט על כל הנעשה בקרב מחנינו פנימה; כי אם נביט על פני הימים החולפים בתקופת העת האחרונה, אם נשים מעוף עין על מצבנו החומרי והרוחני בזמן הזה, אם נספור אחת לאחת את פעולותנו, אם נבוא חשבון ונאבה

להתות תחת המעשים האלה תו חיים , חיים שאין בהם בושה וכלמה , אז עלינו „לדאבון לבבנו״ לכלות נבואתנו ולצאת מאת הקיראים , כי ימי שני חיי עמנו בעת הזאת מעט ורעים , המעשים הטובים בדבר הנוגע לכלל עמנו אשר במו הצטיינו אחינו בכל מקומות מושבותיהם בימים האלה המה כשבלים בודדות בעמק רפאים ; הננו קוראים מדי יום ביומו מכתבי־עת, הננו קוראים המון מכתבים מכל ארבע כנפות הארץ, הננו שומעים חדשות לבקרים מכל ארצות פזורי אחינו , הננו קוראים כי בעיר פלונית קם נדיב על נדיבות וישחד מכספו חמשים שקל כסף לבנות במו כמו רמים בית מקדש מעט , והוא יהיה המנצח על עושי המלאכה, הוא ינהל את מוצאיו ומבואיו ולא יחשבו עמו כי באמונה הוא עושה, ידו תחלק לכל באי הבית בקו מקומותיהם למושבותם בארבע פנותיו, ותהלתו יספרו עד קצוי ארץ ואיים רחוקים הסופרים העומדים על המשמר לבשר צדק בקהל רב ; ובעיר אלמונית התעוררו אחדים מהני דשכבי אדינרי ויזילו זהב מכיסם ואח״י אספות רבות מכל טובי העיר אספו כמאתים שקל כסף לחזק ברקי בית המרחץ העומד לנפול, והסופרים המשמיעים על השקלים ומנדביהם יתקעו בשופר גדול על צדקת פזורנם בישראל; הננו קוראים כפעם בפעם ממעשים טובים כאלה, הננו רואים כי עולם עמנו כמנהגו נוהג , כל גביר בעירו בונה במה לעצמו , ישתרר על אחיו העניים והאביונים , וכלו אומר כבוד אם כי יקפוץ ידו מעשות מקטן ועד גדול בנוגע לכלל עמנו , כל רב בעדתו ירעה את צאן מרעיתו , ועייל פילא בקופא דמחטא , יעמיק שאלה בפלפולא חריפתא , ויעמיל בדי ריק להוסיף גזרה לגזרה , יגביה למעלה ויבנה בשמים עליותיו להוריד לעדתו דגן שמים, אך לא ישים לב אל צרכי עדתו ומחסוריו הרבים , הננו משקיפים על פני הישימון, על פני כל אחינו היושבים צפופים בתוך התחום, והנה תחזינה עינינו כי רבה העזובה בקרב מחנינו, מרובים צרכי עמנו , מרובה הפרוץ על העומד , מרובה מדת פורעניות ממדה טובה , רבים המה הדברים הדורשים תקונים , שה פזורה ישראל נקרע לקרעים רבים , מפזר ומפרד איש מאחיו ברוח ונפש , ואין רועה נאמן, אין עומד בפרץ, אין גודר גדר, אין משים לב אל צרכי הכלל , אין אור מאיר למחשכי נאות אחינו , אך צללים רבים יכסו את עין הארץ, בכל פנות שאנחנו פונים אך מעוף צוקה ואפלה מנודח מבית ומחוץ, ולסופר דברי ימינו בזמן הזה לילה לו מחזון, ולשוא יגשש באפלה להאיר נתיב על מצב אחינו בעת הזאת, כי על כן סופר דברי ימי עמנו בעת הזאת ידום ויחכה לימים טובים מאלה, לימים אשר תזרח גם לאחינו השמש , ואור חדש עליהם יופיע ; יחשה בדומיה ויעבור על פני התקופה הזאת אשר קויה לא יאירו על לוח דברי ימינו ; אמנם כן : מעט ורעים המה ימי שנות חיינו בימים אלה , וטרם עוד נחל לדבר על כל הנעשה בין אחינו , על מצבם ועמדתם, על מחיתם ועל כלכלתם , על סדרי חייהם , ועל כל צרותיהם , כבר נאבה לצאת מן המהפכה ולהעלים עין מכל הדברים ההם, אך מבעד הערפל מן החשך והאפלה, הננו נושאים עין אל ההרים, אל אדירי ישראל וקציניו, והנה מבין הרי חשך אלה, מבין אלה קציני ישראל אשר כרוב לעשרם כן יוסיפו לחטוא לעמם ולפנות לו ערף כי בצרת אחיהם להם לא צר , מבין אלה הגאיונים והשאננים המקדירים שמי ישראל בגבה לבם , נראו לנו בימים האחרונים שני מאורות גדולים, שני צנתרי דדהבא , אשר ממרום שבתם יביטו על עם נדכא ונענה לרפא את שברו ולהושיע לו תשועת עולמים , ובמקום גדולתם שם גם צדקת לבם הרחב כפתחו של אולם להשכיל ולהיטיב לאחיהם הנאנחים ונאנקים ; חזון לא נפרץ הוא בדור יתום הזה ומחזה נשגב ונעלה תראינה עינינו בתקופה הזאת, תקופת הקר והקפאון, אשר הקרח הנורא נטוי על ראשי גדולי עמנו לכל הנוגע לצרכי בני עמנו המרובים, חזון נכבד ומאד נעלה הוא בדור הזה ההולך בשרירות לבו , הפונה אך אל רהבים ושטי כזב , אך אל הברק החיצון, אל כל הנוגע לעצמו ולבשרו ,

לתפארתו ולכבוד גדלו ואל צרת אחיו לא ישע, לא יצא אל אחיו לראות בענים ולהקל מכאובם; חזון נכבד ויקר הוא לראות אחרים מגדולי עמנו, ארזי המסחר וחרשת המעשה, יתרוממו מול יתר אחיהם אשר ברכם ה׳ בעשר וישימו לב לענות עמנו; אכן לא אך בימינו אלה חזון לא נפרץ הוא, כי גם בדברי ימי עמנו משנים קדמוניות המרובים באנשי המעלה אשר שחדו מכחם וכספם לטובת הכלל אין להנדיבים האלה – אשר זכינו אנחנו בני הדור הזה ליהנות מאורם – משלם; שני המאורות הגדולים אשר יאירו עתה לעמנו, הלא המה – כאשר ידעו הקוראים – השר ושוע הפזרן הגדול והשש לעשות צדק הבאראן הירש, והשר הנעלה הדורש טוב לעמו החונן עפר ציון ומשים ערבות ארץ הקדושה כעדן ומדברה כגן־נחמד, הנדיב הידוע הבאראן עדמונד ראטהשילד. שני המאורות הגדולים האלה, שני הנדיבים הנפלאים ההם גזרו אמר להשכיל אל דל ולהושיע לעם רב, שניהם ירדו ממרום מצבם לראות את שלום אחיהם בכל ארצות פזוריהם לחלצם ממצוקתם ולהיטיב להם באחריתם, שניהם הופיעו על שמי אחינו בימי חשך ואפלה להאיר להם הדרך, שניהם נגלו אל עמנו בענן כבודם ובלהבת־אש אהבתם לאחיהם העניים והאביונים יופיעו עליהם נהרה, אם כי שונים דרכי שני הנדיבים ההם, כי בעת אשר הראשון יפזר כסף כאפר להושיע לאחינו בארצות פזוריהם, הנה השני משכיל אל דל, ומוזיל זהב מכיסו לחונן את אחינו העובדים בזעת אפם שדמות ארץ אבותינו, ובעת אשר הראשון ירד אל אחיו בני גולי־ציון ויעמול להעלותם משפל מצבם, הנה השני יעלה ויראה את עבודתו הקדושה על הרי־ישראל; אך אם שונים המה בפעולותיהם הנשגבות הנה שניהם כאחד טובים, ושני הנדיבים האלה יוכלו להועיל הרבה לשבר עמנו ולחזק את מצבו ההרוס.

הבאראן הירש חפץ לזכות את ישראל, חפץ להרבות ביניהם עבודה ומעשים טובים, וזה כשנתים ימים יצא קלא דלא פסיק בי גמר אמר לשחד מכספו הון עצום חמשים מיליון פראנק, למען אחינו יושבי ארצנו האדירה, ליסד להם בתי־ספר לאומנות ועבודות שונות אשר יוכלו להביא רב טוב וישע לאחינו; ואז כאשר באה הבשורה כי מציאה גדולה כזאת נפלה לנו בהיסח הדעת, הרבו הסופרים להציע הצעות שונות כדת מה לעשות עם הכסף הרב הזה, הרבו להראות על כל מחסורי עמנו, על כל הדברים בדרכי חיינו הדורשים תקונים; אלה הראו לדעת כי מצב החנוך פרוע לשמצה בעמנו • כי רבה העזובה בידיעת שפתנו, תורתנו, אמונתנו ודברי ימי עמנו וכי בני הנעורים, בני הדור הבא אחרינו, יתרחקו מאד מאתנו, מחסרון ידיעתם את אשר עבר על עמנו מיום היותו לגוי, מחסרון ידיעתם את תורתנו הטהורה אשר עץ חיים היא למחזיקים בה, מחסרון ידיעתם את אמונתנו הצרופה אשר לכל בה חיי רוח עמנו באלפי שנות נדודו מגוי אל גוי, ולכן עצתם אמונה, כי בכסף הרב הזה יוסדו בתי־מדרש לתורה ולתעודה, למען תרבה הדעת וכל בנינו יהיו למודי־תורתנו; ואלה הרבו להוכיח בעליל, כי לא להפיח רוח חיים בעצמות היבשות נחוץ לנו הכסף הרב הזה, אך לחזק את ברכי אחינו הכושלות וידיהם הרפות דרוש לנו, לא לרפואת הנפש נועדו הנכסים האלה, אך לרפואת הגוף, ללמד את ידי בנינו למלאכה ואצבעותיהם לאומנות שונות; ובא הכותב השלישי והכריע ביניהם, כי לא כראי זה ולא כראי זה, אך עתידים הכספים האלה להעמיד את כל אחינו על הקרקע, כי אשר כל עם ועם והצלחתו תלוי אך בעבדו את האדמה אם כל חי, וכל עוד אשר קהל גדול מאחינו לא יצאו השדה לפעלם ולא ילינו בכפרים אין כל תקוה לנו להתרומם משפל המדרגה; אכן לא אך אחינו בני ברית הרבו לפלפל ולהציע הצעות שונות בדבר הזה, כי גם שאינם בני ברית, וגם שונאינו ראו אז את המציאה הזאת ונפלו עליה, ראו את הענין מהפך בחררה שלא באת

עוד לעולם. ויחלו גם המה לדבר עליה ככל העולה על רוחם, וימיילו בה ארוכות וקצרות, ויציעו גם המה הצעותיהם מה לעשות עם נכסי צאן ברזל אלה, מה לעשות עם הכסף הזה לבל יהפך להם לרועץ, כי יראו לנפשותם פן יושע ישראל בכסף הזה, פן ירבה עמנו ללמוד וללמד, פן יהיו כל בנינו אומנים־מלומדים, פן יעמדו אחינו על הקרקע לעבדה ולשמרה, ואז איפה המה באים, מה יעשו בלהטיהם ובשקריהם הידועים, כי נרפים אחינו נרפים, כי חיים המה על חשבון אחרים, כי המה אוכלים ואינם עושים, וכי יאהבו את הרבנות וישנאו את העבודה; אך בעוד אשר נצחו הסופרים אוהבינו עם שונאינו גם יחד זה את זה בהלכה, והנה נודע הדבר — למגנת לב אחינו ולשמחת לב שונאי עמנו — כי מסבה שאינה תלויה בהנדיב הגדול, לא תוכל צדקתו הגדולה לצאת לפעולות, ומחשבתו הטובה אשר חשב לעשות למען אחינו לא תוכל לבוא לכלל מעשה מסבות שונות, ובכן עלינו לצרף את מחשבתו הטובה למעשה, ולחכות עד העת אשר יהיה הדור ראוי לכך שתשרה עליו הפעולה הכבירה הזאת, לחכות על שעת הכשר, על שעת רחמים ועת רצון מלפני הנדיב הגדול... אך אם מחשבתו הטובה אשר חשב על יהודי ארצנו מונחת בגנזי הנדיב עד עת קץ, הנה תחת זה יצאה בימים האלה כאור צדקתו לטובת אחינו יושבי גאליציא, כי הרים הבאראן הנדיב סך שנים עשר מיליאן פראנק ליסד בתי ספר למלאכה ולעבודת האדמה בארץ ההיא, וממשלת הארץ הזאת הטיבה לאשר ולקיים את המתנה ההגונה הזאת ולהחליט את כל התנאים והפרטים שהתנה הנדיב עם עושי דברו וממלאי רצונו בדבר הזה.

לא נדע עוד עד כמה תגיע פעולת הצדקה הגדולה הזאת לאחינו שם, לא נוכל לשפוט מישרים על אחרית הפעולה הנשגבה, כי לפי שעה תחסרנה לנו הידיעות הנכונות, אם באמת חסרים לאחינו בארץ ההיא בעלי אומנות, כי עוד יוציאו סכום עצום ורב מדי שנה בשנה להרבות אומנים בישראל, לא נוכל לגמור את ההלל על התחלת הפעולה, ונעמיד את המפעל הכביר הזה על חזקת החברים אשר בידם הפקיד הנדיב את כל טובו, כי לא יוציאו מתחת ידם דבר שאינו מתוקן, ויביאו רב ברכה, ישע ומרפא לאחינו ברי הארץ ההיא, ולעת כזאת רב לנו רב, רב לנו לראות כי אחד מגדולינו ואדירי אדירינו ירד ממרום שבתו להושיע לעם רב, לחלץ עניים מענים, ולעשות חסד לאלפים; ובצדק נוכל לאמר, כי לו לא היה לנו לחק בספר דברי ימי עמנו בעת הזאת אלא את המפעל הרם והנשא הזה דיינו, כי אמנם הנשמע כזאת בכל הארץ ובכל הגוים, הנשמע כזאת בדברי ימי עם ועם, אשר איש אחד יבזבז מאוצרותיו הון כביר כזה לטובת אחיו בני עמו; הן אמנם צדקה תרומם ישראל בקרב העמים, כי כבר גלוי וידוע, מקובל ומפורסם, אשר עם אוהב צדקות הוא ישראל, אשר לא יקפצו בני עמנו את ידיהם מתת לכל כושל ונדבה לכל עני וקשי־יום וגם שונאינו היותר גדולים השמים על עמנו עלילות ברשע, האומרים כי אוכלי אדם הננו, לעלוקות ידמונו ולמתעב גוי ישימונו, גם המה בעל כרחם יודו כי רוח נדיבה תסמכנו ולב אוהב לעשות צדקות בכל עת לנו, אך צדקה גדולה כזאת עוד לא נשמעה עד היום הזה, ובאמת נוכל להתפאר עלינו, כי את המרגלית הטובה הזאת קבע הקב"ה בגלגל עולמנו בתקופה הזאת שאנחנו חיים בה, ואת הצדיק הכביר רב פעלים השש לעשות צדק ורץ כצבי לרדוף חסד שלח לנו למחיה בזמן הזה; אך גם המפעל הגדול הזה, גם הצדקה הזאת אשר תרומם את מנדבה על גפי מרומי קרת, היתה כעשן לעיני צוררי ישראל בארץ ההיא וגם מעבר לגבולה, וכל המ"ע הפולאנים במקומותיהם למושבותם יצאו המערכה להריע תרועה גדולה ולצעוק בקול גדול ולא יסף כי עוד מעט וגאליציא נכבשה לפני היהודים.

סופר דברי הימים בדור יבוא, בבואו לתקופה הזאת וברשמו זכרון בספר את דבר

הצדקה הזאת, ישתאה וישתומם וברגשי כבוד ויקר יתרות זאת על הלוחות, יתן כבוד לפועלו ויפאר וירומם את העם אשר מחלציו יצא נדיב לב הזה, אך אנחנו מוכרחים, למורת רוחנו, עתה לרשום על הגליון, כי גם את האור המאיר הזה, יצאו עזי נפש להעיב באפם, וישימו תהלה בצדיק מושל במכמני זהב וכסף המחלקם ביעקב ומפיצם בישראל, ויוציאו דבתם רעה, כי רעה נגד פני העם אשר בקרבו אנחנו יושבים אם תצא הצדקה הזאת לפעולות אדם; אכן לא אך שונאינו הגלוים אשר בכל עת חרב פיפיות בידם ואבני קלע בכפם וחץ שחוט לשונם לירות בנו דבר מר, לא אך אויבינו בשאט נפש אשר כל דבר טוב נפל בישראל יבזו צלמו ויעפרו בעפר לעמתו, לא אך אלה אשר מכרו עטם לאליל השנאה ושנאתם הגלויה לנו מבצבצת ועולה מעל דבריהם השמים אור לחשך ומשלחים מדנים בין אחים, האומרים בפה מלא כי לא טוב בעיניהם לראות את אחינו עולים במעלות החכמה והמדעים, כי לצנינים בעיניהם לראות את אחינו עושים על האבנים ושולחים ידם בכל מלאכת מחשבת, לא אך אלה השמים אפר הצביעות על פניהם למען כחש ולמען סכסך איש באחיו ועם בעם, כי אין אהבת אדם בלבם וכבוד כל הנברא בצלם אלהים ירמסו ברגל גאוה, כי גם הסופרים הישרים אשר בכל עת יעמדו לימין עשוק ורצוץ משפט, גם אלה אשר יתפארו כי קנאת־עם ושנאת־אחים רחוקה מלבם, גם אלה אשר בסבלנותם ישתבחו בעיר ואהבת־אדם שמו להם לקו, גם אלה המתראים לנו כאוהבים ומקרבים את אחינו בשעת הנאתם מצאו מקום הפעם לגבות את חובם מאת אחינו, גם המה יצאו המערכה לחרף ולגדף ולהעיב בעב הענן על שמי הפעולת הנכבדה הזאת, וכמאסף לכל המחנות לכל המפלגות מצוררינו הגלוים והנסתרים הנכבדים והנקלים, יצא גם אחד המיוחד בספרות הפולנית בארצנו יודע דעת סופר מהיר ודובר צחות ה׳ באלעסלאוו פרוס, אשר בכל עת יהפך בזכותנו ויוציא משפטו עלינו לחסד, גם הוא הפך לבו לשנוא אותנו ולירות בנו חציו השנונים והמשוחים ברעל השנאה וארס הקנאה. —„אינני שונא ישראל — יתפאר עלינו גם עתה הסופר השנון הזה — אינני אויב עתם מתמול שלשום, ונהפוך הוא, אנכי בעצמי ובכבודי ארחתי לחברה עם יהודים רבים וכן שלמים, רע ואח הייתי לרבים מבני גילי מאחינו „הפולנים בני־דת־משה", עמהם יחד למדתי בבית־הספר ובבית מדרש־המדעים, וגם המה קרבוני כמו נגיד, כי ידעו אשר לבי טוב להם כל הימים, אך הלא ידעתי אז כי אנכי ב ע ל ־ ה ב י ת והמה ה א ו ר ח י ם, אנכי א ז ר ח הארץ, כי בתי־הספר, לי תעמוד חכמתי אשר למדתי מפי מורים מקרבנו, והמה כ א ו ר ח נטה ללון יבואו לקחת לקח בבתי־ספרנו, ואיך נוכל עתה לראות כי נדיב אחד יוציא מאוצרותיו הון עצום ללמד דעת את אחיו ויחד עם זה גם את אזרחי הארץ, האם נוכל לראות כי ה ג ר אשר בקרבנו יעלה עלינו מעלה מעלה. האם נוכל לראות בלב שקט ובוטח כי בני האזרחים יבקרו את בתי הספר אשר כוננו ידי נדיב אחד מבני ה א ו ר ח י ם, היתכן אשר יהיה יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא, האם יאבו היהודים בגליציא כי יבואו אזרחי הארץ להשתחות לפניהם וללחך עפר רגלי המורים בבתי־ספריהם, האם יאבו כי בני האזרחים ירמסו חצרות בתי הספר אשר כוננו אורחים לא קרואים? היתכנו דרכיהם? לא, אלף פעמים לא!!"

המשפט החרוץ הזה השמיע בקהל עם סופר נאור בעת הנאורה, במאה התשע עשרה שאנחנו עומדים בה, ובכח משפטו זה, הוא הולך ומגבב אמרים ריקים, צנומים ושרופים, על ישראל ועל צדקתו, פוסע על ראשי עם קדש, מדלג על הרי־ישראל ומקפץ על גבעות-היהודים, מפזר מלא חפניו תהלה ושולח כל מגפותיו בלב אחינו, כי השבע לעשירי אחינו איננו מניח לו לדבר בשפה* ברורה ובנעימה. — דברים אחרים; השאלה הישנה אשר נשאלה בבית מדרשו של ראש וראשון לצוררי ישראל בארץ מצרים

„רבה נתחכמה לו פן ירבה ו ע ל ה מן הארץ" , השאלה הזאת לא תתן מנוח לשונאי-ישראל בארץ פלונית בעת הזאת, וגם המה יפחדו פחד פן תמלא הארץ דעה ואחינו בני ישראל יכסו את ארץ גאליציא דעה כמים לים מכסים · ויתחכמו לסכל עצת נדיבי לב ולהפר מחשבת פועלי-צדק .— היאומן הדבר הזה כי יסופר לדור אחרון ? היאמינו כי כה נתבלבלו בדור הזה המוחות, כי כה נתטמטמו הלבבות , כי כה קלקלה השנאה את שורת הצדק וההגיון הישר , כי נשמע ההפוכות כאלה דברי בלע ואון ? נדיב אחד יזיל זהב מכיסו לטובת אחיו העניים , ולמען יהיה מעשה הצדקה שלם, למען לא יאמרו בגוים הגדיל הנדיב לעשות עם אחיו, הגדיל לעשות עמנו היינו שמחים, לכן גמר אמר לפרוש כנפי חסדו על כל הבא לחסות בצל בתי הספר אשר יכון לארך ימים, האם יש לך מדה טובה גדולה מזו ? והנה המה באים וטופחים על פניו וזורקים מרה ואומרים לו : שקול טיבותך ושדיה אחיזרא ! אם מעט לנו בתי הספר בגאליציא , אם רבים מבני דלת העם מאזרחי הארץ עודם יושבים בשפל המדרגה , אם על רבים מהם לא זרחה עוד שמש הדעת , אם רבים מהם לא למדו עוד כל מלאכה נקיה וקלה · נחכה עד אשר יקום לנו נדיב מקרב אזרחי הארץ ואז נקבל ברחמים וברצון את נדבתו , אך ממך, מנכר הארץ· מאורח לא קרוא, לא נאבה ולא נקבל מתנת חנם· לא מעוקצך ולא מדובשך !!!...— היאמנו הדברים האלה ? היאומן כי בעל שכל בריא, בעל הגיון ישר יוציא מפיו דברים כאלה אשר אין להם שחר ? ואת ההגיונות האלה הננו שומעים עתה מכל עבר ופנה , הננו שומעים קול הסופרים ברעם , קול ענות חלושה, קול אנשים המכתירים את הצדיק ומוציאים משפט מעקל , הננו קוראים את הדברים האלה וכלמה תכסה פנינו בעד האנשים ההם המתימרים לנושאי דגל ההשכלה , ובעד העת הנאורה הזאת אשר כלנו מלאנו פינו תהלתה , וכאל מלקוש קוינו אל רב טובה אשר תעמס לנו כרב רחמיה וחסדיה .— אך אם במדינה פלונית עוד לא יאבו לדעת את הטוב הרב הצפון בצדקת הנדיב, ועוד יעמלו בדי ריק לשום תהלה בצדקת פזרונו בישראל ובעמים · הנה תחת זה נקוה כי בפנים מאירות יקבלו תושבי ארץ החדשה את הבשורה הטובה אשר נתבשרו ימים אלה , כי הוסיף הנדיב הגדול הבאראן הירש להראות צדקתו לכל יושבי תבל ויגזר אמר להרים תרומתו הגדולה איזו מילליאָנים דאָללאר (יש אומרים עשרת מילליאָן רו"כ) לטובת אחינו גולי רומניא וארצות אחרות באמעריקא, ליסד שם בעבורם בתי-ספר למלאכה וללמד ידיהם לעבודת האדמה ,

הארץ החדשה הברוכה בברכת שמים והפותחת שעריה לכל נגוע ומעונה , לכל כושל ונדכה , לכל מצוק ומר נפש , הרבתה בשנים האחרונות להתמלאות מאחינו בני ישראל מכל ארצות פזוריהם, קהל גדול מאד מהגולים מארצם באו לשם ומלאכתם בידם· והמה יראו שם עולמם לפניהם · יחיו חיים של עשר וכבוד, חיים שאין בהם בושה וכלמה, ישמחו בגורלם וישגו באהבתם את ארצם החדשה אשר קבלה אותם בזרועות פתוחות, תחת אשר בארץ מגורם רגזה הארץ תחתיהם ; אך בין הגולים ההם ישנם רבים יוצאי-חפזון · אשר בארץ מולדתם חיו מן הרוח, סחרו את הארץ, וכדגים הנאחזים במצודה תעו לכל עבר ופנה ולא מצאו מנוח לכף רגלם העיפה · ולמרות עמלם ונדודם סבלו חרפת רעב , ואחרי אשר לשמע אזן שמעו כי יש שבר בארץ החדשה, שמעו כי עפר הארץ ההיא זהב , וכסף נחשב שם כאבנים · יצאו המה וביתם בראש גולים לתור מנוחה כי נעמה ולבקש אשר בארצות רחוקות · אך שגו ברואה , כי גם שם תועים המה מני דרך , נעים ונדים בארץ, אובדי עצות מה לעשות ובמה להחיות נפשם הרעבה , ובאין ברירה, באין דרך ישרה לפניהם להשתכר לחם חקם מעמל כפיהם וממלאכת ידם, ישימו אל המרכלת פניהם , ויהיו לרוכלים וסובבים עיר עם צרורות סחורתם על שכמם ,

והמסחר הרל והנבזה הזה, אשר בשכבר הימים היה למקור חיים לאלפי אחינו הגרים, רבים מצאו בו מחיתם ברווח ולא בצער ולעתים לא רחוקות העשיר את בעליו, הנה עתה מקור הפרנסה הזאת דלל, העוסקים בו לא יראו ברכה בעמלם, אך ריש ומחסור, חרפה וקלון מנת גורלם, וגם כל אחינו שם יהיו למנוד ראש בגללם, כי יאמרו הגוים אך עם השונא את המלאכה ואוהב את התגרנות הוא ישראל, וגם בארץ אשר תתן להם להנות מיגיע כפם ולעבוד את האדמה לאכול מפריה ולשבוע מטובה, יבחרו חיי-רוח, חיי-הגרנות מחיים של חלוץ עצמות, מחיים של עבודה ומלאכה; ומה אפוא יעשו אלפי האמללים האלה? אנה יבואו ואיפה יוליכו חרפתם? מאין יבא עזר הרעבים ללחם האלה ואיפו מוצא לכלכל את נפשותם הרעבות? — את המחזה המעציב הזה, את המצב הנורא של הנאנחים והנאנקים האלה, ראה באספקלריא המאירה הנדיב הגדול, ראה כי במעמד רעוע כזה לא יכון עמנו בארצו החדשה, כי גם שם מוט תתמוטט הארץ תחת כפות רגליו, גם שם יאבד דרך העולה לאשרו, ראה את ענות עמו ויתר את צרורות אוצרו ויפתח את ידו המלאה והפתוחה הגדושה והרחבה ליסד בתים לעבודת-האדמה ולמלאכת-יד, וללמד את בני-הגולים לשון וספר, למען יהיו ברבות הימים לאזרחים נאמנים ומועילים, ולא ידעו את הסרסרות ואת המסחרים הקטנים והשפלים השמים את שם ישראל לשמצה בגוים; על כן נקוה כי פעולת הנדיב הגדול הביא רב ברכה לאחינו בארץ החדשה כי יורע לפי חסד ויקצור לפי צדקתו, וכי גם אזרח הארץ אשר הראה בשנים האחרונות את אהבתו לכל נודד ונדח מארצו ישמח לקראת המפעל הכביר הזה, ויקבל ברצון את הנדבה ההגונה הזאת, כי דברים כאלה דלדידן הוי מומא, לדידהו בארץ החדשה לא הוי מומא... וחסר הנדיב אשר חטאת הוא ללאומי גאליציא, לצדקה יחשבו לו זאת עמי ארץ החדשה, אשר שנאת בני-בלי-שם לא עורה עוד את עיניהם מראות נכוחה.

אם נדבת הבאראן הירש היתה כעשן לעיני צוררי ישראל, אם צדקתו על ארץ רבה לא מצאה חן בעיני רבים מאזרחי הארץ, אם חסדי הנדיב הזה יעוררו מדנים בין אחים ויעירו שנאת עולם לעם עולם, אם גשמי נדבותיו יפלו על צחיח סלע ויפגשו על דרכיהם צורי מכשול ואבני נגף בארצות המערב; הנה תחת זה תאיר כאור שבעתים צדקת הנדיב הירוע הבאראן ראטהשילד בארץ הצבי, וממזרח שמש תשלח קוי אורה עד קצוי ארץ מקום אשר אחינו נחתים שם, ממזרח שמש ועד מבואו מהלל שם הנדיב הידוע אשר הגדיל לעשות בארץ אבותינו, ועד דור אחרון, עד בלתי שמים, יהיה חרות על לוח דברי ימי עמנו את אשר פעל בישראל ובארץ הצבי הנדיב הזה בימים האלה; כי אמנם הגדיל לעשות הנדיב הידוע החונן עפר ציון באלפיו וברבבותיו, הגדיל לעשות זה כמה עם ארץ אבותינו לכונן בה מושבות, לעזקה לסקלה ולטעת בה כרמי חמד, וכל עץ עושה פרי למינהו, אך עוד יוהר הפליא חסדו בימים האלה, כי נגלה על בני המושבות „פתח תקוה" ו„יסד המעלה" בהדר כבודו, ויופיע להם כמלאך מושיע לחלצם מענים, כי למרות עמל טובי אחינו חובבי ציון לא יכלו להעמיד עד כה את המושבות ההן על בסיס נכון וקים, ולו לא הופיע עליהן הנדיב ברב צדקותיו, כי אז מי יודע מה היתה אחריתן, אם לא, הס מלהזכיר, פתח תקוה נהפכה לעמק עכור, ויסד המעלה ירדה לעברי פי פחת, אחרי אשר השנים הראשונות להתיסדות המושבות שנות בצורת היו לאחינו האכרים ועוד לא זכו להנות מפרי כפם בלא עזר ותומך, ואחינו חובבי ציון המעט מכל אחינו המפוזרים והמפורדים בכל אפסי ארץ, המפוזרים בגו והמפורדים ברוח, לא יכלו להושיע אותם תשועת עולמים בבת אחת, אך הורידו עליהם גשמי נדבותיהם טיפין טיפין, מעט מעט, לפי ערך הכנסותיהם המעטות והדלות, כי אחינו ה' עליהם יחיו, אוהבים

לדבר הרבה ולעשות מעט, אוהבים להתחכם הרבה ולא להצטדק אף מעט.. הן עוד נזכור כלנו את ראשית התנועה אשר התעוררה בלב אחדים מטובי אחינו להושיב הנשמה ולכונן ערי מושב בעד אחינו הנחשלים, האובדים והנדחים מארצם; עוד כהיום הזה נזכור את השאון הגדול ואת המהומה אשר רבו אז במחנה הסופרים האוהבים להריע תרועת גדולה על כל דבר שלא בא לעולם...; עוד כהיום הזה נזכור את הפלפולים והחדורים, המריבות והמדנים, החרפות והגדופים אשר מלאו כארבה את שדה ספרותנו בעת ההיא, כי כל סופר וכותב, כל חופש עט, כל מושך בשבט סופר, יצא המערכה לדבר בלשון מדברת גדולות, לעשות חשבונות רבים, להרעיש תבל ומלואה; התגעשו אז הררי עד, התפוצצו גבעות עולם, ותצא—שאלת הישוב. עטים רבים נפצו אל סלע המחלוקת, וסופרינו התפרדו לשני ראשים; הראש האחד הפונה מזרחה, המה חסידי-הישוב, צעקו קול גדול ולא יסף: בנערינו ובזקנינו נלך, בצאננו ובבקרנו נעלה ציונה כי שעת הכשר היא לנו, בעשירינו ובאביונינו נבוא אל הארץ כמבוא עיר מבוקעה; ולעמתם הראש הפונה מערבה, המה מתנגדי-הישוב, הוציאו דבת הארץ רעה, הוציאו דבה כי הארץ משכלת יושביה, כי לא תוסיף תת כחה אחרי אשר כאלפים שנה היתה שוממה וגלמודה, שוממה מבניה ועזובה מעובדיה, כי מכשולים רבים וחתחתים על דרכם, וכי אין שוה כל הרעיון הנשגב הזה בנזק הכסף שיוציאו אחינו, יען כי עמנו עם הרוח לא יוכל לשוב לעבודת אדמתו; עוד שאון הסופרים עולה באזנינו, אכן גם במחנה העברים נראתה אז תנועה חזקה, ואף אם לא הרבו אחינו לעשות גדולות ונצורות, כי לב אדירי הכסף ארזי הזהב לא הלך אחרי הרעיון הנעלה להקים להם שם בציון וליסד מושבות בעד אחיהם החפצים באמת ובלב תמים לעבוד את האדמה; רוב אחינו קהל גדול מאד עמד מנגד, רבים ממתנגדי-הישוב שחקו על חלומות המתלהבים, ורבים גם ממעריצי הרעיון במחשבה, לא עשו מאומה בפועל אך שמרו את הדבר עד עת מצוא, עד אשר יראו וידעו היעמדו דברי המצדדים בזכות המפעל הכביר הזה; אך למצער הלא ראינו אז איזו תנועה, ראינו התעוררות להשכיל ולהיטיב, הרעמים שנבראו בעת ההיא הועילו כמעט רגע לפשט עקמומיות שבלב ולהפיח בלב אחינו רוח מלא מאהבת ציון וחבת ירושלים, רוח נכון מאהבת הבריות וחפץ נמרץ להושיע אחינו האובדים דרך בים-הזועף, ולחזק בדקי אניתם אשר חשבה להשבר... אולם מהעת ההיא עברו שנים, חלפו זמנים, הדעה הנשגבה כי נחוץ לעמנו מפלגת אכרים, עובדים אדמתם ואוחזים באת ומחרשה. כבר נתבשלה כל צרכה, וחסידי הישוב גם מתנגדיו לא יטילו עוד אימה יתרה איש על משנהו; כי חסידי-הישוב ראו ונוכחו לדעת, אשר לא יולד גוי פעם אחת, כי לא יבנו ערים נושבות ביום אחד, כי לא כאשר ידברו כן יעשו, כי נקל לתת עצות מלהוציא אותן אל הפועל, ראו ונוכחו לדעת, כי לא בשאון וברעש, לא בסופה וסערה ילכו לבטח דרכם, כי לא ברעש ה׳, ידעו ויבינו כי לא מהבל פיהם של איזו סופרים יחיה עם, ולא מעצות שוגות ישבע עמנו לחם; גם מתנגדי-הישוב נוכחו לדעת, כי לא כצעקתם כן הוא, כי עוד לא אפסה כל תקוה לקו..ם הריסות ארץ הצבי, כי עוד כח עלומים לה, כי ככחה אז להשביע מטובה את העובדים אותה בזעת אפים כן כחה עתה לתת לחם לאלה החפצים באמת ובלב תמים לעבדה ולשמרה, כי הארץ אשר שבתה שבתה אלפים שנה וקוץ ודרדר צמחו עליה, האדמה אשר תשאה שממה ורבה העזובה בקרבה, גם הארץ הזאת תחלוץ לשדה לבניה היונקים מחלבה ורבים יוכלו לאכול מפריה אם אך בידים אמונות וחריצות יעבדוה, וכי גם עמנו המתפרנס מכל רוח מצויה ושאינה מצויה יוכל לעמוד על הקרקע לחרוש ולזרוע, לפתח האדמה ולשדדה, לקצור ברנה ולדרוך ענבים בגת; גם מתנגדי-הישוב נוכחו לדעת, כי להשיב את לב אחינו לעבודת האדמה אחרי

אשר זה אלפים שנה נתקו ממנה בחזקת היד, נוכל אך בארץ הצבי, בהארץ אשר זכרונות קדומים, זכרוני קדש יקשרו את אחינו אליה, בהארץ אשר רותה מדמי גבורי עמנו ומזעת עובדיה ונוטרי כרמיה, ואשר לשמה ולזכרה תאות נפש כל איש ישראל הנאמן לעמו ולדתו; ואחרי כל אלה, אחרי הידיעה הרבה אשר רכשו אחינו בכל הנוגע לענין הזה, אחרי הנסיון המורה הגדול אשר נסו אחינו במסה, אחרי רואם עין בעין כי במשך זמן קצר במשך שבע שנים נצבות וקימות לנגד עינינו מושבות רבות בארץ הצבי ואלפי ידים חרוצות מאחינו עובדות אותן, אחרי כל זאת, הנה רפו כמעט ידי העוסקים, חסידי-הישוב אשר מתנגדיהם נכוו בשכבר הימים מגחלת אשם התקררו מעט מעט, ופעולתם לטובת הראשונים לציון אשר בחרף נפש ובאמץ רוח תקעו יתד במקום נאמן קטנה ומצערה מאד. — אמנם אוהבי שערי ציון שמחים בחלקם כי נגלה על אחינו העובדים הנדיב הידוע ברב צדקת פזרונו, ולמרות כל העמל הרב, למרות כל הטורח הגדול, למרות כל אשר עוללו שונאי הישוב, מהרסיו ומחריביו אשר מקרבנו יצאו, לעולל בעפר חסדי הנדיב ולהטיח גם דברים רעים כלפי הנדיב הידוע אשר יש בו ממדת קונו להאריך אפו לטובים ולרעים והיא תהלתו, למרות כל החצים ואבני קלע אשר ירו שונאי הישוב לקעקע את כל הבירה הנאה, עוד רוח הנדיב חזק כסלע איתן ולבו רחב כפתחו של אולם להטות כנהר שלומו גם לאלה אשר פנו ערף לו וימרו את רוחו; עד כי ברוב רחמיו העביר על מדותיו ויאבה סלוח, כפי אשר נתבשרנו בימים האלה, לאכרי „עקרון", אשר העיקו שחתו להקשות ערפם נגד רצון הנדיב אשר אך טובתם הוא דורש, ונפתו בסתר לבבם ללכת אחרי עצת אנשים רעים וחטאים החפצים בהריסות המושבות והשמחים לראות בחרבנן... כי ראה הנדיב ונוכח אשר האכרים האלה הלכו אחרי מסיתיהם בתמימות לבבם, ולכן גמר אמר לסלוח לעונם כי רב הוא, ובלב מלא גיל יצאו לפעלם ולעבודתם בשדה, אחרי אשר שבתו שבתם שנת תמימה, היא שנת השמטה; אמנם הגדיל לעשות לעמנו הנדיב הזה אשר מעת גלות ישראל מעל אדמתו עוד לא נמצא איש חי רב פעלים כמוהו הדורש טוב לעמו ודובר שלום גם לאלה אשר העציבו את רוחו ויכעיסוהו תמרורים, המושיב נשמות ארץ הקדושה ושם מדברה לעדן; אך האם יצאו אחינו חובבי ציון ידי חובתם במפעל הנדיב הגדול המאיר לארץ הצבי ולדרים עליה? ואם המאור הגדול ישלח קרני אורו לנאות אחינו האכרים בארץ הצבי, האם לא יוכלו גם הכוכבים הקטנים הנראים על שמי אחינו להאיר את הדרך לאחינו החפצים לעבוד את אדמת ארץ הקדושה? אים איפו גבירינו, עשירינו, אדירינו המסובלים באלפי זהב וכסף? מדוע נחבאים המה איש איש באהלו אל אמתחות כספיהם? מדוע לא יריקו גם המה גשמי נדבות על ראש העובדים בזעת אפם את שדמות ציון? מדוע לא ילמדו אל דרך הנדיב הידוע לכונן גם להם ניר בציון ופליטה בעד רבים מאחינו הגולים בארץ הצבי? מדוע לא ירדו גם המה אל אחיהם לראות בסבלותם ולא ישעו אל התנוניהם? מדוע יתנשאו על עם ה' ולא ירדו ממרום שבתם אל העם לעשות למענו דבר של קיימא ולהקים להם שם וזכר בישראל? מדוע עומדים מנגד להמפעל הקדוש הזה אדירי עמנו אשר יכלו רבות לפעול ולעשות לו נלוה להם רצון כביר וחפץ נמרץ? — ורבנינו? האם משתתפים המה בצערם של אחינו? האם יוצאים המה ידי שמים וחובת הבריות בהתצמצם בארבע אמות של הלכה ופלפול ואינם יוצאים לעולם המעשה לעורר את לב נדיבי עמנו גדוליה ועשיריה לטובת אחינו החפצים לעבוד את האדמה? אך במה כח הרבנים גדול, יאמרו המצדדים בזכותם, כי יוכלו לפעול על לב גדולי עמנו, הן די להם להפקיע את עצמם מידי שעבוד לבני עדתם, כי מחיתם על הרוב תלוי ברצון אחרים מתקיפי העדה וראשי הקהל, ופרנסתם

מצויה להם בצער, וגם אם יאבו לצאת חוץ מארבע אמותיהם של הלכה לעולם המעשה, יפחדו פן יעוררו עליהם חמת התקיפים והאדירים אשר יפה להם שתיקת הרבנים מדבורם ... אמנם כן: לא נכחד כי יש קורטוב של אמת בדברים האלה, אך בכל זאת, כל האומר כי מבלתי יכולת נחבאים הרבנים הגדולים אל הכלים, וכי גם אם ישמיעו קולם ברמת יהיה כקול קורא במדבר, אינו אלא טועה; כי אמנם אמת ויציב אשר כל נביא שנוא בעירו, וכל רב וגדול אין דבריו נשמעים בעדתו; אמנם נקרע עמנו בעת האחרונה לקרעים, פלגות בישראל, פרצים רבים בחומת בית ישראל, רבים המה המתפרצים אשר השליכו מעליהם עול תורה ודרך ארץ, ילעגו לכל קדש ויבוזו את נושאי התורה הטהורה, רבים המה הפונים ערף לעמנו, לאמונתנו, לתורתנו ולהמכהנים פאר בהיכלה; אך, רבותינו הנכבדים, הלא שלנו רב משלהם, הלא אלפי אלפים שלומי אמוני ישראל יוקירו דברי רבנים מפז ואל כל הגה היוצא מפיהם יחכו כאל מלקוש, הלא גדול ערכם בעיני רב מנין ורב בנין מאחינו ועל פני כל העם יכבדו, ולו אך יאבו לרדת משמים ארץ, לו אך ידאגו לאחינו לא רק להוריד למו דגן שמים כי גם להאכילם לחם מן הארץ, לו אך יחפצו הרבנים בדבריהם הנמרצים להצטרף לאדירי עמנו בשקליהם כי אז נעלה מעל כל שפק אשר הגדילו לעשות למען עמנו, הגדילו לעשות למען ארץ אבותינו, הגדילו לעשות למען אחינו החפצים להאחז בארץ הצבי ולשבת שם בשלוה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו; ואך חטאה גדולה נחטא להאמת, חטאה גדולה נחטא לרבנינו הגדולים, גאונינו המפורסמים, מאורי הגולה. מדברנא דאומתנו, אם נאמר כי במקום גדולתם שם שפלותם, במקום גאונם שם קטן ערכם, ובמקום אורם הגדול שם חשך ישופם... חטאה גדולה נחטא להאמת וגם להנסיון המורה הגדול על דרך חיינו; כי האמנם מי העיר במזרח צדק? מי שם פה להנדיב הידוע כי יאמר מלה: „לציון אני"? מי הפיח רוח חיים בהענין הקדוש משאת נפש טובי אחינו? מי נתן נשמה ברעיון הישוב עת אשר אך גלמו ראו עינינו? אם לא אחד מגדולי הרבנים, אחד מגאוני הדור אשר שם לו בקרב עמנו וזכרון כבודו חרות יהיה על לוח דברי ימי עמנו לעד ולנצח נצחים; אחד מאנשי המעלה אשר ברוב תורתו והכמתו יודע הוא את מצב עמנו ורואה את הנולד... יודע לעות את יעף דבר ומרגיש את ענות עמנו; — או מי היה רוח החיה באופני רעיון הישוב? מי התאמץ בדברים נשגבים ונמרצים, בדברים חוצבים להבות אש, במאמרים יקרים מפנינים ומסלאים מפז, להחם את הלבבות, לקרב את אחינו עצם אל עצמו, לחמם את לבות האנשים הנקפאים מקור ולהעלות נר תמיד ואש קדש מלא מאהבת המקום, אהבת הבריות, אהבת אחים, אהבת ציון וירושלים? אם לא אחד משרידי זקני הדור, פארי ישראל, לוחמי מלחמת ה׳ בגבורים, עד רגעו האחרון, אשר כל פה מביע תהלתו, וכל יודעיו ושומעי לקחו הטוב מפארים ומעריצים את שם כבוד קדשו, וזכרו הטוב לא יסוף מקרב עמנו כגאון ישראל אשר תורה וחכמה, תם וענות צדק, יראת שמים ואהבת הבריות יחד בו התאחדו ומקום היה בראשו להניח בו כל מדה נכונה וכל הגיון ישר.

אך למה אדבר בחידות; הן אם כבוד — רצונו של אדם זה כבודו — גדולינו החיים עמנו כהיום הזה הסתר דבר, אם לבלי לעשות חנף לאחד מאנשי השם, ולבלי הטל קנאה בין יתר גדולינו אשר מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים, לא נגמור את ההלל על אחד מגאוני הזמן השם לילות כימים ופועל טוב עמו בכל נפשו ומאדו; הלא החובה עלינו לרשום בספר זכרון הרב הגאון הצדיק נזר ישראל ותפארתו אוהב עמו אהבה בלי מצרים וחובב ציון ובניה הר״ד מרדכי בר׳ יוסף עליאשבערג זצ״ל אב״ד דק״ק בויסק אשר ביום ד׳ ח״י לחדש כסלו שנה זאת הלך איש חי רב פעלים זה למנוחות,

ואת אחיו בני עמו עזב לאנחות; החובה על סופר דברי ימינו בעת הזאת להזכיר לברכה את שם האיש הדגול מרבבה ה״ה, ולחרות את מפעליו הטובים על לוח למען ידע דור אחרון על עפר יקום, כי גם בדור יתום הזה, עמדו אנשים חכמים וידועים אשר לא משו מאהלה של תורה, לא פסק פומייהו מגירסא, לא הניחו דבר קטן וגדול בהויות דאביי ורבא, לבם היה רחב כפתחו של אולם לפלפולא חריפתא, לנו בעמקה של הלכה ויעשו ספרים הרבה בכל מקצועות שבתורה, ובכל זאת מקום היה בראשם לחשוב מחשבות במה להיטיב מצב אחינו המורה מאד. לבם ראה הרבה חכמה ודעת את צרכי עמנו ומחסוריו הרבים, וידיהם היו אמונות לעשות למען אחיהם בכל אשר אך יכלו; ומורם מעם כזה, גאון ישראל וצדיק כביר אשר נתאחדו בו כל המדות הטובות הראויות להלובש איצטלא דרבנן, היה הרב המנוח ר׳ מרדכי זצ״ל. ואמנם הכי קראו שמו מרדכי, כי כמרדכי היהודי יצא גם הוא כפעם בפעם בשער אלי קרית הסופרים ובראותו את מצב אחיו וענים צעק צעקה גדולה ומרה ויעורר את ראשי עמנו וגדוליו לצאת לעזרת אחיהם; כמרדכי היהודי לא קם ולא זע מפני שונאיו אשר התנכלו לנבל בעפר קרנו אם כי לא הגיעו עד קרסוליו בתורה ובדרך ארץ, בחכמה וביראה, אך כגבור משכיל השיב מלחמה שערה, לא ברעם וברעש, לא בחרפות ובגדופים, לא בכלי נשק אשר העלו חלודה, כי אם בחרב פיפיות, בדברים נמרצים ונשגבים, בהגיונות ישרים החוצבים להבות אש האהבה לעמנו, לתורתנו לדתנו ולארץ אבותינו הקדושה, במאמרים ישרים למוצאי דעת ובוטים כמדקרות חרב לשוחרי אולת השיב אחור ימין מתקוממיו... כמרדכי היהודי היה דורש טוב לאחיו הקרובים והרחוקים ודובר ש ל ו ם גם לאלה אשר אחזו בכסא כבודו ויחזירו לו תשובה שאינה הגונה ושאינה ממין הטענה... ומרדכי היהודי הזה, הותיק וחסיד, את האב בשנים ואב בתורה, בחכמה ובמעשים טובים אבד ממנו בעת הזאת, עת אשר אנית־עמנו חשבה להשבר ונחוצים לנו רבי החובל אשר יחזיקו בן תרנה, אשר יתקנו כל בדק, יגדרו כל פרץ וישימו לנו בים הזועף דרך ובמים עזים נתיבה; כי אמנם עוד לא אלמן ישראל מגאונים וגדולים, עוד רב לנו רב – ה׳ עליהם יחיו ויוסיף עליהם בהנה וכהנה, רבנים מצוינים ומופלאים, עוד הקול קול יעקב נשמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות ועוד לא נשתכחה ח״ו תורה מישראל. אך לדאבון לב כל אוהב עמו, יחסרון לנו בדור יתום הזה רבנים אנשי מעשה, יחסרון לו רבנים, אשר מלבד אור תורתם המאיר לאחינו עוד יראה גם פ ע ל ם על עמנו, והיחידים השרידים, רכבי ישראל ופרשיו, הולכים מאתנו אחד אחד, הולכים לחיי נצח, לעולם שכלו טוב, הולכים לקצור ברנה את זרע צדקתם, מי יביא לנו תמורתם, ומי יביא לנו חליפתם, מי ירעה את שה פזורה ישראל ומי ינהל את עמנו על מי מנוחות, מי אלה המה רבי חובלינו ומי ינהג את ספינתנו המטורפת, אוי לספינה שאבדה קברניטה!!

הנה אך ימים מספר, בקץ שנת תרמ״ט העברה הלך בדרך כל הארץ, אחד משרידי הרבנים מדור הישן אשר התאחדו בו כל המעלות והמדות הראויות ליושב על כסא הרבנות בישראל, אחד הגאונים הגדולים אשר לא צמצם את פעולתו רק בעיר מושבו, אך הרבה לעשות צדקות בכל עת גם מחוץ לגבול הערים אשר שמש בהן שנים רבות בכתר הרבנות, אחד מהמצוינים שבקרבנו האוהבים שערי ציון, וכל שיחו והגיגו, כל חיי רוחו, כל מטרתו במפעליו הרבים היו אך להרבות הישוב באה״ק ולתת לחם לאחינו החפצים להנות מיגיע כפם ולעבוד את אדמת אבותיהם, הלא הוא הזקן שבחבורה, הרב הגאון הגדול מעוז ומחסה לעניי עמו ה״ר חיים אלעזר וואקס זצ״ל ראב״ד בק״ק קאליש ופיעטרקוב; אשר ח י י ם של עבודה היה ברצונו לתת לאחינו יושבי אה״ק, ו א ל ע ז ר אחינו העובדים על הרי ישראל שם לבו כל הימים; בבקר – משחר טל ילדותו, זרע

זרעו לפי צדקה למקבלי החלוקה היושבים לפני ה' בערי הקדש, ובערב לעת זקנתו כאשר התעוררה תנועת הישוב בין אחינו, מצא הרעיון הקדוש מסלות בלבבו, ובכל עת מצוא עורר את נדיבי עמנו לתת ידם להמפעל הגדול הזה, והראה בפועל את אהבתו הנשגבה לאה"ק כי קנה שמה נחלת שדה וכרמים והוא היה הראשון אשר הניח אבן פנה לבנין המושבות באה"ק ויעורר את טובי אחינו לקחת להם פרי עץ הדר אך מאתרוגי אה"ק, וגם עלה בעצמו לעת זקנתו בכלות כחו – זה כשלש שנים – לראות את הארץ אשר נפשו היתה קשורה בה ולבקר את שלום אחינו המפתחים תלמיה ומשדדים אדמתה, ומפיו הטהור שמע כותב הטורים האלה עדות נאמנה על אחינו האכרים במושבות אה"ק, כי בעצמו ובכבודו ראה ובחן כליותיהם ולבם וימצאם נאמנים להוולעמו וכל עולתה לא נמצא במו, ואך שקר נחלו שונאי הישוב בהוציאם דבת האכרים רעה כי אינם הולכים בדרך הישר והטוב. – הרבה עשה הצדיק הזה לטובת הישוב באה"ק ועוד הרבה היה בלבבו הטהור לעשות וגם היה בכחו לעשות, כי דבריו כדברי גאון וצדיק ותיק וחסיד היו נשמעים בין אחינו החרדים לדבר ה', אך הנה עלה הכורת על עץ נחמד זה ויקטוף אותו לתוגת לב כל אוהבי שערי ציון וירושלים (ועתה הוסיף המות האכזר לקחת מאתנו את הרב הגאון ר' מרדכי מבויסק זצ"ל. אויה! יתומים נשארנו ואין אב, ארץ אבותינו כאלמנה!! –

אכן לא לספוד לצרה ולבכותה נחוץ לנו, לא לעורר לויתן על האי שופרא דבלי בעפרא אנו צריכים, כי מה נתן ומה נוסיף לנפש עדינה אם נתקשה על מותו יתר מדאי. הן זקן ושבע ימים נאסף אל עמיו, בשיבה טובה ובשלום בא אל קבר אבותיו, שם בצל שדי נפשו תתלונן, שם בסתר עליון ינוח, כבוד מכבדיו הרבים והשלמים וחרפת מבזיו עדיו לא יגיעו, דמעות מעריצי שמו הטוב גם חצי משטיניו ממנו והלאה, ולכן לשפת יתר נחשוב להעיר תאניה ואניה, ולהציב לו ציונים, כי דברי גאון ישראל זה הנשגבים ופעולותיו הנמרצות, עדים חיים וקימים המה לעולמי עולמים אשר זכרו לא יסוף מקרב עמנו, ולא נעשה נפשות לצדיקים כמוהו כי דבריהם הם זכרונם. אך אם ברצוננו לעשות נחת רוח לנפש זכה וטהורה זאת, אם נחפוץ לפייס את הגאון העלוב הזה אשר בימים האחרונים לפני עלותו השמימה שמע חרפתו ולא השיב במדה שמדדו לו... אם נאבה לבקש סליחתו, עלינו להתאמץ ללכת בעקבותיו, עלינו מצוה לקיים דבריו הנשגבים החוצבים להבות אש אהבה לארץ הקדושה, עלינו לדאוג לשלום אחינו העובדים את אדמתם על הרי ישראל אשר לכל בהם היו חיי רוח הראש והראשון לחובבי ציון וירושלים; על רבנינו הגדולים עם הקטנים, הגאונים והמאורים הגדולים, להקים את רצון רבם וחברם הצדיק הזה ולצאת בעקבותיו; ועתה כאשר המאור הגדול אסף נגהו יתראו נא הכוכבים על שמי אחינו, יראו נא פעלם על עמנו כל רבנינו אשר רבות יש בידם לפעול ולעשות, אם אך יצרפו מחשבתם הטובה למעשה; יצאו נא כמעט רגע מארבע אמותיהם של הלכה להשקיף על פני הישימון, על פני הככר אשר אחינו נפוצים שם, ויראו ויוכחו לדעת כי רבות רבות עליהם כבעל מאשרי העם מוריו ומדריכיו לעשות; יתאמצו נא לאחד את הלבבות, לקרב את המרוחקים, לעורר את אלה אשר היכולת בידם להשכיל ולהיטיב לאחיהם המחכים לעזרה; יעשו נא מה ולא ישבו בחבוק ידים, כי עליהם לדעת ולהבין כי באה עת לצרף הלכה למעשה, ואם לא עכשיו אימתי?!

„אם לא עכשיו אימתי"? לו שמו רבנינו יתיו לנגד עיניהם תמיד את המאמר הנשגב הזה, לו עשו הכל יפה בעתם, כי אז כמה דברים טובים ונעלים יצאו לפעלם בעתם ובזמנם בלא פרץ ובלא צוחה, בלא מחלוקת ובלא קטטה; אך הנסיון המר יראנו חזות קשה כי גם רבנינו תלמידי המורה הגדול בעל המאמר הנמרץ ההוא לא ישימו אליו לב.

כמחוה הזה ראינו בשנה החולפת, היא שנת שלומים לריב ציון, שנת השמטה שנת בצרת לעובדי אדמת ארץ הקדושה, ושנת תקלה וקטטה לאחינו חובבי ציון מבית ומחוץ, שנה אשר לא הורידה על אחינו האכרים גשמי נדבות, אך תחת זה המטירה מ ט ר ת עז וגשמי מחלוקת בזעף ובשצף קצף; ולא בצבעים בהירים ירשמו דורשי רשומות את זכרונה ודברי ימיה במושבות אחינו בארץ הקדושה. אך במי האשם? מי גרם להשלום שיסתלק מישראל ומאחינו האכרים? מי הסב את לב העם אחורנית ועינינו ראו פלגות בישראל, אגודות אגודות, מחזיקי במעוז איסור העבודה בשביעית, ומטים כלפי היתר? לא נעשה שקר בנפשנו ואף אם לא נחלק בזה כבוד לרבנינו, אנוסים הננו להגיד כי הקולר תלוי בצואר רבנינו אשר לא שוו לנגד עיניהם את המאמר הנמרץ: אם לא עכשיו אימתי?

הנה קרבה שנת השבע, שנת השמטה, הרבנים הגאונים אשר לבם לציון, אשר עיניהם בארץ הצבי מראשית עלות אחינו האכרים לעבוד שם את האדמה, הרבנים הגאונים אשר ראו מרחוק באספקלריא המאירה את מצב האכרים כי עוד רופף הנהו, ראו בעין בוחנת כי עוד לא באו אחינו אל המנוחה ואל הנחלה; ראו כי יש אחרית ותקוה טובה להעובדים ההם, אך עתה אין עוד שכר לפעולתם; ראו כי גם בעבדם בזעה אפם את הארץ עוד לא יכלו לעמוד ברשות עצמם ומה גם אם ישבתו מעבודה שנה תמימה, כי השוכן בציון לא צוה עוד את ברכתו והאדמה לא עשתה לשלש שנים, גם ראו כי אחינו חובבי ציון — המעטים מכל המון עמנו אשר מסבות שונות יעמוד מנגד להמפעל הכביר והנשא הזה — לא יוכלו למרות חפצם להושיע את האכרים ולנהלם בלחם ומים במשך ש"ת שמטתם, וכי אם נחמיר על האכרים לשבות בשנה הזאת, יסבלו חרפת רעב חסר וכפן, והדבר הרע הזה מלבד אשר יקבע נפשות רבות, עוד יקעקע את כל בירת הישוב אשר רבות עמלו בוניה בה להקימה על תלה, ולכן נמנו וגמרו לחונן את אחינו האכרים בהיתר העבודה בשמטה הזאת, כתורה וכמשפט; אך מה עשו יתר רבנינו וגאונינו הרבים ברוב מנין ורוב בנין אשר דעתם היתה וטה לאסור? האם התאספו בעוד מועד לטכס עצה אם אין בדבר הזה משום פקוח נפשות? האם קראו מראש לנדיבי עם אלהי אברהם לצאת לעזרת אחיהם אשר ישבתו שבתם? האם חשבו דרכם מראש לראות אם לא תועים המה בהשענם על משענת קנה רצוץ, על משען החלוקה הצנומה והשרופה אשר תשביע את מקבליה — בוז וקלון? האם שמו אל לבם לראות מראש את הנולד ולבטל את דעתם מפני דעת הבקיאים בהליכות הענין הזה? האם עשו דבר לטובת השובתים טרם בוא שנת השבע נשען על הכלל הגדול „אם לא עכשיו אימתי? לא ולא!! המה הסתתרו בסתר אהלם, התחבאו אל הכלים את דבר איסורם השמיעו בשפה רפה ובחשאי, כי אין תפארתם לצאת אל העם ולדבר עמם למען ישמעו כל אחינו את קולם, לא לכבוד לפניהם כי בחוצות תרן חכמתם, וכל בני עמנו השותים בצמא את דבריהם לא ידעו דבר לאט עמהם, לא ידעו אם משפט העבודה יצא מלפניהם לשבט או לחסד; אך בהגיע שנת השמטה, בבוא תור האכרים לצאת לפעלם ולעבודתם, שמעו קול מאחריהם לאמר: סחור סחור לכרמא לא תקרב; ותרב המהומה ויגדל השאון, השומעים בקול המתירים, בקול הרבנים הגאונים אשר רבות חיבים להודות להם על חסדיהם אשר עשו עמהם בכל עת ובכל שעה יצאו לשדותיהם לעבדם ולזרעם, והיראים את דבר הרבנים האוסרים העיזו את מקניהם הביתה ויבטלו מעבודתם, ובכן — פלגות בישראל, פלגות גם במושבות אחינו, בין האכרים, התמימים והישרים, אוסרים ומתירים, מקילים ומחמירים, אנשי־מעשה והולכי בטל; ואלה אשר חפצו לצוד דגים במים עכורים, אלה אשר דבר האיסור היה להם אך לכסות עינים

למען כלות בעזרתו את כל חציהם השנונים בחומת הישוב, אלה העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס, שמו מסוה הצביעות על פניהם ויצאו המערכה לחרף ולגדף את שלומי אמוני ישראל, לנבל את שם כבוד הנדיב הידוע, לעפר בעפר לעמת כל טובי אחינו חובבי ציון, לסכסך איש באיש ומושבה במושבה, עד כי כל הככר היה לחרדת אלהים והארץ חנפה תחת יושביה... ואחינו שבגולה ראו מרחוק את הקולות ואת הלפידים ואת הרי ישראל עשנים באש המחלוקת, ראו את המדורה הגדולה ואת אש־השנאה הבוערת בציון, ראו את אשר עוללו רבנינו הגדולים בצדקתם היתרה ובריוני ירושלים בצביעותם הבזויה, ראו את ענות אחינו האכרים ושמעו את החרפות והגדופים משני הצדדים וידם קצרה מהושיע; עד שקם מרדכי היהודי, עד שהתעורר הרב הגאון הצדיק ה"ר מרדכי עליאשבערג זצ"ל לקראת חנף ויצא בעטו השנון להכות קדקד אף זרוע משטיני הישוב ומחריביו, בדברים זכים וטהורים כזהר הרקיע מזהירים, ברעיונות נעלים ונשגבים, בהגיוני קדש השיב ימין צרי־הישוב מבלע, ובמאמרים נמרצים ושנונים (במ"ע „המליץ" שנה עברה) אשר יהיו לעד חרותים על לוח לב חובבי ציון וירושלים המתאבלים על חרבנה ושמחים בישובה, הראה בעליל את יקרת ערך הרעיון הנשגב להושיב אכרים בארץ הקדושה, ואת אשמת החנפים והצבועים המתנכלים להמית את הפעולה הזאת עוד טרם כלו לה חדשיה. לא נפריז על המדה אם נאמר, כי אם יש לנו ללמד זכות על משטיני הישוב, נוכל אך בזה, כי בגללם זכינו לשמוע דברי פי קדוש מדבר אלינו מתוך אש אהבתו לעמו ולצור מחצבתו. – אך האם הכירו האנשים ההם עותתם? האם שמעו מוסר כלמתם מפי גאון ישראל זקן שקנה חכמה? האם שבו מדרכם ויבינו כי הסכילו עשו? אך האנשים כאלה ינחמו על מעשיהם המגואלים בדמי נקיים? העיני האנשים ההם ינקרו מאמרים נכוחים כתובים בטוב טעם ודעת? ונהפוך הוא: המאמרים היקרים הכתובים בדמי לבב איש יהודי ובדמעות עיני צדיק תמים המוריד דמעיו כטל חרמון ונכסף לרדתם על הרי ישראל, הגדילו את המדורה; כשועלים בחרבות התפרצו חורשי און מפני ארוניהם זה ויכתבו עליו מרורות מרבה להכיל, וירמסו את כבוד גאונו בטיט חוצות ועוד העיזו בפחזותם להשיג על מכתבי פלסתריהם חתימות אחדים מרבני ירושלים, אשר נסלח להם „יען כי לא ידעו מה המה עושים" ולא קראו את הנאצות והגדופים אשר הואילו לחתום את שמם עליהם, כאשר הצטדק על זה אחד מראשי הרבנים בעיה"ק *) ואם רבי לא שנה, המכנים את עצמם רבנים על אחת כמה וכמה... ובמי האשם? תחת ידי מי המכשלה הזאת אשר יצאה לשום את ירושלים ועמה לחרפה ולמנוד ראש? אם לא בידי רבנינו יחיו אשר לא ראו כל זאת מראש ולא הקדימו את פני הרעה בעוד מועד, כי לא שמו אל לבם את הכלל הגדול המסור בידינו „אם לא עכשיו אימתי"?–

אך הן עברה שנת השמטה, בחסדי הנדיב הגדול יצאו האכרים לעבודתם וברחמיו המרובים סלח לעונם כי רב הוא. „ועד השמטה" אשר נוסד לפי שעה נסגר, או יסגר במהרה בימינו, ולא ישמיע עוד על השקלים. הגאון הצדיק אשר היה מטרה לחצי אויבי הישוב עלה בסערה השמימה ושם בישיבה של מעלה יגיש משפטו עם אלה אשר מררוהו ויעציבו את נפשו הטהורה, הסערה קמה לדממה ועולם הישוב כמנהגו נוהג, שלום ושלוה אהבה אחוה וריעות נשמע מחוצות מושבות האכרים בארץ הקדושה והכל על מקומו יבוא בשלום, שנת השמטה צללה – כאשר יאמרו המליצים – לתהום הנצח, ותחתית

*) הלא כתובים הדברים האלה על לוח מה"ע העברים וכל קוראיהם ידעו את כל ונוכחת.

תבואנה שש שנות עבודה לאחינו האכרים; ולכן שאלתנו ובקשתנו מאת מורינו ורבנינו, מאורי הגולה, מנהיגי צאן קדשים, כי תהיה באמת השנה העברה שנת שלומים לריב ציון, כי תכלה השנה הזאת וקללותיה, כי אם לא שמעו לקול המריבות והמחלוקת טרם באו ולא ראו את אשר יהיה לפניהם, למצער ישמעו נא לקול כל הקללות החרמות אחרי הלכן מאתנו; יתאמצו נא מאורינו ומורינו „המרבים שלום בעולם" להורות הדרך לכל קהל עמנו וממנו ידאו וכן יעשו גם המה, יתאחדו נא לעשות לטובת אחינו בפועל ובמעשה, יתקרבו נא העצמות היבשות עצם אל עצמו, ירצו נא לפעול למען צאן מרעיתם וכל יוכלו, כי אין לך דבר העומד בפני הרצון; והיה זה שכר השנה הזאת, כי נתנה לנו לקח טוב להשליך מעלינו את אלילי הקנאה והשנאה אשר החריבו את ערי קדשנו, הגלו את עמנו מארצו, פרעוהו לשמצה קרעוהו לקרעים, בתרוהו לגזרים, ועוד ידם נטויה להשחית לא מעט ולחבל חבל נמרץ בכרם ישראל, תהי נא השנה הזאת שנת רחמים ועת רצון מלפני רבנינו וגדולינו כי ישימו אל לבם את מצב עמם עניו ושפלותו, כי יבינו לדעת את התהום הנורא השם פרות בין המפלגות הרבות בין אחינו ויתאמצו לקרב את המרוחקים איש מאת משנהו בשובה ונחת, באמרי נעם אך לא במקל חובלים, לא באלות וקללות ומשטח חרמים. יצאו נא בעקבות חברם שהלך לעולמו אשר הבנין הרם והנשא, הגדול והמפאר, בנין מושבות ישראל בארץ הצבי מלא את כל חללי לבבו הטהור, ולכל בהם היו חיי רוחו, משאת נפשו, שיחו והגיגו. יכניסו נא רבנינו, מלאכי רחמים, דמעות אחינו המחכים לעזרה לפני כסא כבוד גבירינו ואדירינו אשר יש לאל ידם לעשות להם טוב, ימליצו כלם טוב בעד עובדי אדמת ארץ הקדושה כי יעמידום על בסים נכון וקים, עד אשר יוכלו בשנת השביעית הבאה לשבות מעבודתם מתוך הרחבה ולקיים בלב טוב ושמח את כל המצות התלויות בארץ. ישתדלו נא להגדיל את הישוב אשר ממנו לחיי עמנו החומרי והרוחני תוצאות, ואל נא ישכחו אף כמעט רגע את דברי מורנו ומאורנו: „אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, ואם לא עכשיו אימתי?"

„אם אין אני לי מי לי?"— את הכלל הגדול הזה בספר־החיים ובמלחמת־הקיום, החזיקו עתה רבני ירושלים הספרדים והאשכנזים, המנצחים זה את זה בהלכה מעל במת הסופרים במ"ע העברים, על אדות הכספים הבאים מנדבות נדיבי אחינו באמעריקא, רבני־האשכנזים עם רבני הספרדים יחזיקו בטלית זאת, זה אומר כלה שלי וזה אומר כלה שלי; האשכנזים אומרים אינהו בדידהו ואנן בדידן, להם ארצות אזיא ואפריקא, להם ארץ מצרים אשר כלה משקה אותם בגשמי נדבות יושביה מאחינו בני ישראל, ולנו ארצות אירופא ואמעריקא, אשר יכלכלו את המון עניינו בלחם צר ומים לחץ, ומה לנו ולהם כי ידחקו את רגלי עניינו ויכנסו לרשות שאינו שלהם; והספרדים מפגינים את עצמם ואומרים: אי שמים! מה נשתנינו מאחינו האשכנזים, הלא אב אחד בראנו, אל אחד לכלנו, ולמה נבגד איש באחיו, למה נריב על דבר עצמות יבשות, נדבות צנומות ודלות?— הללו פורשים ובוכים והללו פורשים ובוכים, הקולות לא יחדלון, וכל אחינו בארצות פזוריהם שומעים מרחוק קול שאון מעיר הקדש, קול נאנחים ונאנקים, קול רעבים ללחם הלוחמים בחמה שפוכה מלחמת־קיומם; ואנן מה נעני אבתרייהו? מה נאמר ומה נדבר ואת מי נצדיק בריבו, ברשמנו זכרון בספר דברי הריבות וזעקתם? הן על פת לחם המה מריבים: על לחם יבש ונקודים, על חררה צנומה ושדופה, ושניהם מהפכים בה ולבם אנסם לאמר כלה שלי; ואיך נוכל להפוך בזכות אחד מהצדדים ולחייב את הצד שכנגד; אך אחת נאמר לחכמי ירושלים וגדוליה: רבותינו הגדולים! הלא תדעו כי לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על ד י ן תורה, ועל מה לקינו בכפלים, עוד תוסיף סרה הבת ירושלים, עוד השטן מרקד בין בניה בוניה ומפריד בין אחים, עוד תוסיפו להגיש עד

דעת הקהל משפטכם, ולא תאבו או לא תוכלו לעשות שלום ביניכם, אך תעמידו דבריכם על דין תורה; האם לא באה עת לחננה, האם לא הגיעה השעה כי לא נשמע עוד מהעיר שחברה לה יחדיו כ ל שבטי ישראל, רק ריב ומדון כל היום, כי כולל זה ירדוף באף את כולל השני, ויוצאי ירך מדינה פלונית יצורו צעדי בני ארץ אלמונית? הן היו ימים אשר לא אמר אדם צר לי המקום בירושלים, ובשלום ושלוה בנחת ובמישור התהלכו שבטי־יה, ומדוע איפוא עתה צרו צעדי אחינו מלכת ברחובותיה בלא מכשול ובלא תקלה וקטטה? מדוע אפוא עתה אך ריב ומדון ישמע על פניה כל היום? מדוע אפוא עתה ירושלים ויושביה לחרפה?– האם לא הגיעה השעה כי ירושלים עיר־השלום תקרא, כי יתאחדו שמה כל הכוללים, הספרדים והאשכנזים, האזיים והאירופים, המזרחים והמערבים לכולל אחד. הן רבותינו וחכמינו בארץ הקדושה, עיניכם רואות ואזניכם שומעות, את הפזור הנורא ואת הפרוד האיום בין אחינו בארצות פזוריהם, מפזרים ומפרדים המה בגו ורוח, בבשר ונפש, כל אוהב עמו יחרד ויתפלץ לראות את הפרץ הרחב בחומת ישראל בכל מקומות מושבותם, ותקותו האחת היא לראות כי מציון תצא תורה ואחדות גמורה לכל אחינו היושבים בה, כי שמה לא ישימו פדות בין ספרדי לאשכנזי, בין ליטאי לפולני, בין צרפתי לרומאי, אך ידעו המה סלה, כי המה בני אברהם יצחק ויעקב אזרחי ירושלים, והנה הם באים ומהפכים הקערה על פיה, וקורעים לקרעים קרעים את אה"ק ואת יושביה, ואחרי אשר חלק לבם, עתה יאשימו איש את אחיו בעון גזל־משפט ועוות הדין, ושמים את כל חקות אוהבי שערי ציון לאל ותוחלתם מפח נפש, הכן אתם עושים חכמי ירושלים ונבוניה? שימו אחינו לבכם על דרככם, ותחת הדינים הקשים המתוחים עליכם, שפטו משפט ש ל ו ם בשעריכם, ואז בלב שמח ונפש חפצה נרשום זאת חרות על הלוחות. אך לעת כזאת עלינו לכלות את דברינו על אודות מריבותיכם. עלינו להשע עינינו מתוך המהפכה לבלי לראות את מדורת־המחלוקת בירושלים ולחכות לימים טובים מאלה.

מ ה ר ר י ציון וירושלים נרד אל ע מ ק הבכא לראות את שלום אחינו, אך כאשר אמרתי עם הספר בראש מאמרי, לא נמצא כל דבר ראוי והגון לשומו למשמרת בדברי־ימינו בעת הזאת, וכבר אוכל לצאת מאת פני הקוראים ולברכם טרם פרידתי מאתם, כי ל מ ו ע ד אשוב אליהם לשאת ח ז ו ן על התקופה הבאה לקראתנו לשלום, תמצא לי ידי להריק להם בשורות טובות ישועות ונחמות עד בלי די, אולם לא אצא עד אם דברתי דברי על אדות הקריאה־לצבא מאחינו בשנה הזאת.

אמנם, לענג נפש ורוח לנו להתבשר מכל ערי מושבות אחינו, כי כמעט כל אחינו הצעירים באו אל הפקודים, ואלה אשר יצא עליהם הגורל לעבודה, קבלו עליהם באהבה נאמנה וברגשי־כבוד את החוב הקדוש הזה, וחמושים יצאו בני ישראל לעבוד באמון־לב ותם־דרך את מלכם יר"ה ואת ארץ מולדתם. אמנם כן: ענג נפש ושמחה בלי מצרים לנו ולכל ישראל אוהב עמו וארץ מולדתו הדבר הזה, כי גם העלילה היותר איומה אשר שמו עלינו שונאינו ואשר "לדאבון לבנו" קורטוב של אמת נמצא בה, גם העלילה הזאת כעשן תכלה, ושונאינו החפצים קרבות כל היום, החפצים לראות און בנו יחרקו שן אך לא יחרצו לשונם, כי המעשים והמספרים באים וטופחים על פניהם ואומרים להם: לא תביטו עוד און ביעקב, ולא תראו עוד מעתה והלאה נערי בני ישראל משתמטים ומפקיעים את עצמם מידי שעבוד, אם כי לבכם יהגה אימה פן תשארו קרח מכאן וקרח מכאן, אם כל האשמות והעונות אשר טפלתם על עם חף מפשע רק בשקר יסודן, וגם כל אחינו יצאו חלוצים לצבא איש לא נעדר, יעבדו באמונה ובתמים, ואז אנה אפוא אתם באים בעלילותיכם וגדופיכם?...– אך האם באמת יסכר פי דובר

שקר ? האם למלשינים לא תהיה עוד תקוה להשטין ולקטרג על אחינו ככל העולה על רוחם ? – הן לא רחוקים מאתנו הימים, אשר מכל עבר ופנה שמענו קול מאחרינו לאמר: „כל העמים תקעו כף, הריעו בקול שמחה לקראת ההשכלה המאירה לארץ ולדרים עליה, ורק ישראל העם החכם והנבון הזה עוד בחשך יתהלך, והעברים באפלה יגששו"; והנה עברו שנים חלפו זמנים, עם ישראל, העם לבדד ישכון, החל ללכת לאור החכמה והמדעים, כל בנינו היו למודי החכמה, כל בנינו מלאו את בתי־הספר ובכל תושיה הראו כחם כי עז, ותמלא הארץ דעה; ומה עינינו רואות, כי תחת לשמוח אלי גיל ולקבל בזרועות חשופות את אחינו ההולכים לאור הדעת, הריעו תרועה גדולה, קול גדול ולא יסף: הנה היהודי הולך !... והדברים עתיקים; וכמחזה המעציב הזה תחזינה עינינו גם עתה: אבותינו, דור הולך, חטאו, על רבים מאחינו נפל פחד העבודה, מסבות שונות אשר לא פה המקום לפורטן, ושונאינו אשר לא ינומו ולא יישנו ראו את החטאה ונפלו עליה ויוציאו קול לאמר: „נרפים המה היהודים נרפים, את טוב הארץ יאכלו ואת העבודה ימאסו, הארץ תגן עליהם בשלומה והמה לא יטרו כרמה" והנה –ברוך משנה העתים!– אחינו הנרפים יצאו חמושים וימלאו את חובם הקדוש בלב טוב ושמח, עד כי גם שרי־הצבא ממלאים פיהם תהלת אנשי הצבא מאחינו כי באמונה וביתרון הכשר המה עובדים; הלא נאבה גם נוכל לקוות כי גם צוררינו המלאכים הרעים יענו הפעם על כרחם אמן ולא יוסיפו לנבל את כבוד עמנו; אך היהפוך כושי עורו?... הנה קול ענות חלושה עולה באזנינו, אחד מראשי שונאינו בעת הזאת, המ"ע „האזרח" יתאונן מר, „כי עוד מעט ומלאו היהודים את חיל ארצנו יתר הרבה מאד"... הנה היהודי הולך! זמר ישן בשירה חדשה... – אך אל נא תרפינה ידי אחינו החלוצים, אל נא יפול לבב צעירינו העומדים הכן לקבל עליהם באהבה את עול העבודה, אל נא יחרדו מקול עלה נדף, אך ימלאו את חובתם לארצם כראוי ונכון לעם שומר אמונים מאז ומעולם, ויקוו כי סוף הכבוד לבוא.

סוף הכבוד לבוא! מה נעימה התקוה הזאת, ומה מתוקה היא להעינים הכלות ומיחלות אליה; ואמנם יש לאחינו הצדקה לקוות, ולעתים לא רחוקות גם תקותם לא מפח נפש היא, ואם עניים המה במקום זה עשירים המה במקום אחר. כן הוא מאז ימות עולם. ישראל בזמן שיורדים יורדים עד לעפר, ובזמן שעולים עולים עד לרקיע. אם בארצות רומניא ומאראקא נבזים ושפלים המה ואף ריש גרגותנא לא מוקמי מינייהו, אם שם יקוו כי „סוף הכבוד לבא"; הנה בארצות אחרות כבר זכו לקצור ברנה את אלומותיהם... ואם בארצות אשכנז ואוסטריא כבודם עוד חדש עמהם, וחדש אסרה תורת־האנטיסימיטים החפצים לעקור את הכל ולהשיב עטרה ליושנה.. הנה בארץ אנגליא כבר שורש בארץ גזע גוי עתיק יומין וכבודו לא כעוף יתעופף. ונעים לנו לסיים בדבר טוב בפרק הזה כי אחד היהודים הארוק באמונת אבותיו, נוצר תורה וחרד לדבר ה' סיר איזאקס עלה בימים האלה לגדולה אשר אך מעטים מבני עליה יזכו אליה, כי נתנה על שכמו משרת ראש העיר הגדולה לאלהים, ראש העיר לאנדן הבירה. אמנם מאשרים המה אחינו כי זכו לחיות ולהגיע לזמן הזה, ועיניהם תראינה את אחד מהם עולה לגדולה כזאת. מאשרים המה אחינו אשר בעיניהם ראו את כל הכבוד הזה, ומאשרים הם גם אלה מאחינו אשר הדבר הזה יתן תקוה בלבם כי גם להם „סוף הכבוד לבוא". הנה כי כן מסיים גם אנכי הפעם– יקוו אחינו לימים טובים, כי טובה תקוה מחיים, יקוו אחינו בכל מקום שהם כי גם להם תזרח השמש, כי גם להם יגיעו ימים אשר כבודם לא ימירו בקלון, צדקתם אור תצא, זכות אזרח גם יפרח לשושנת יעקב, ושונאיהם כגר הגר עמהם בן „האזרח" יתנו בעפר פיהם וידומו סלה, כי ברצות ה' דרכי עם גם אויביו ישלימו אתו, ושלום על ישראל.

איש יהודי ספרא.

שמות הסוכנים על הכנסת הגדולה

בלאדז ר׳ מיכל טווערסקי (שלא ע״מ לק״פ) בביאליסטאק ר׳ אליעזר טיקאצינסקי (מו״ס) במאסקווא ר׳ משה חאשקעס (שלא ע״מ לק״פ) בווילנא ר׳ ניסן גרעקענזאהן, בגראדנא ר׳ י. ד. מיללער (מו״ס), במינסק ר׳ גדליהו האלפערין, בלאמזא ר׳ אברהם לעווקאוויץ, בקאוונא ר׳ יצחק הורוויץ (מו״ס), בלעטישעוו ר׳ מ. ש. פעטשאק (שלא ע״מ לק״פ) בפיאטרא (רומאניען) ר׳ חיים לייבאוויצי (שלא ע״מ לק״פ), בוויען ר׳ ח. ד. ליפפע (מו״ס), ובכל בתי מסחר הספרים בארצנו ועירנו, גם אצל ר׳ נחמיה טשערנאוויץ

יצא לאור ספר תורת הלשון

להורות דקדוק השפה ומשפטיה באופן קל וישר על פי דרך העיוני והמעשי בשתי מהדורות, המהדורא קמא תכלכל תמצית הידיעה הזאת מראשיתה עד אחריתה והנוכים לבהינה ונסיון, המהדורא תנינא הכלכל כל חקי הלשון ומשפטיה אין נגרע דבר, ונלוה אליה אוצר שמות המורה שרש כל שם ושם ואוצר פעלים המבאר כל פעלי שפתנו הקדושה בהוראותיהם השונות ובאיזה בנינים הם באים ובאיזה יחוסים הם נקשרים וגם הזרים היוצאים מהכלל כל אחד יבוא על מקומו, מאת דוב ארי׳ פרידמאן, מחיר המ״ק 35 קאפ׳ ומחיר המ״ת 50 קאפ. להשיגו מיד המחבר.

Б. Л. Фридманъ Варшава Дзикая 15.

הס׳ הזה טוב הוא מאד למורים ותלמידים.— כו יתלמדו בזמן קצר כל כללי הדקדוק, כי ערוך הוא בסדר טוב ושפה קלה, ואי״ה בהספר השני מן הכנסת הגדולה שיצא לאור בקרוב יבוקר כראוי. המו״ל

מודעה

הננו להודיע בשער בת רבים כי מקבלים אנחנו בדפוסנו להדפיס כל מיני חבורים, הן בשפת עברית והן בשפות אחרות, וכל אשר יעשה אתנו חוזה באיזה הדפסה יהיה סמוך לבו בטוח כי יפיק רצון מאתנו, כי כל מכשירי הדפוס הנם יפים ומהודרים, אותיות חדשות, ומאשינען יפים וטובים, כן נוכל לקבל מלאכת ליטאגראפיע לעשות כפי רצון איש ואיש, עטיקעטין, וויזיט קארטען, טאבעלען רעכנונגען קוויטונגען בעקאנטמאכונגען, חתונה בילעטין, וועכסלען וקאנטראקטען.

חיים קעלטער

